M

RÉGÉSZETI KUTATÁSOK AZ M0 AUTÓPÁLYA NYOMVONALÁN

I.

BTM
MŰHELY
5.

KIADJA A BUDAPESTI
TÖRTÉNETI MÚZEUM

ARCHÄOLOGISCHE FORSCHUNGEN AUF DER STRASSE DER AUTOBAHN M0 I.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCHES ON THE LINE OF MOTORWAY M0 I.

RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES SUR LA TRACE DE L'AUTOROUTE M0 I.

BUDAPEST, 1992.

RÉGÉSZETI KUTATÁSOK

AZ M0 AUTÓPÁLYA NYOMVONALÁN

I.

BUDAPEST, 1992.

A kötet megjelenését az UTIBER, a KÖZÚTI BERUHÁZÓ KFT. és a MAGYAR ASZFALT KFT. támogatta

Szerkesztette: *HAVASSY PÉTER*
és
SELMECZI LÁSZLÓ

Lektorálta: *BÓNIS ÉVA*
ECSEDY ISTVÁN
KALICZ NÁNDOR
KŐSZEGI FRIGYES
KRETZOI MIKLÓS

Fotók: *HORVÁTH ATTILA*
KOMJÁTHY PÉTER
MOLNÁR ILONA

Grafika: *MAJOR JÁNOS*
TÓTH ENIKŐ
VICZKÓ TAMÁS
WEINACHT ILDIKÓ

Fedélterv: *HÉJJAS PÁL*

HU–ISSN 0238–7743
HU–ISBN 963 7096 29 9

Felelős kiadó: Buzinkay Géza főigazgató
Készült a Szorobán BT. gondozásában
600 példányban, 36,37 A/4 nyomdai ív terjedelemben
Felelős vezető: Szabó Imre

TARTALOMJEGYZÉK

SCHWEITZER FERENC: A Szigetszentmiklóstól északra húzódó M0 autópálya környezetében elhelyezkedő régészeti lelőhelyek geomorfológiai viszonyai 9

M. VIRÁG ZSUZSANNA: Újkőkori és középső rézkori telepnyomok az M0 autópálya szigetszentmiklósi szakaszánál 15

K. ZOFFMANN ZSUZSANNA: A rézkori Ludanice-csoport embertani leletei Szigetszentmiklósról 61

ENDRŐDI ANNA: Késő rézkori leletek Szigetszentmiklós–Üdülősoron 63

ENDRŐDI ANNA: A korabronzkori Harangedény kultúra telepe és temetője Szigetszentmiklós határában 83

CSONGRÁDINÉ BALOGH ÉVA: Szigetszentmiklós–Üdülősor korabronzkori telepének kőeszközvizsgálata 201

VADÁSZ ÉVA: Későbronzkori település nyomai az M0 autópálya szigetszentmiklósi nyomvonalának közelében 211

H. HANNY ERZSÉBET: Kelta település nyomai az M0 autópálya nyomvonalán (Szigetszentmiklós–Üdülősor, –Vízműtelep) 241

VÖRÖS ISTVÁN: Őskori települések állatcsontleletei Szigetszentmiklós határában 277

INHALTSVERZEICHNIS

FERENC SCHWEITZER: Die geomorphologischen Verhältnissen der nördlich von Szigetszentmiklós, in der Umgebung der Autobahn M0 liegeden archäologischen Fundstellen 9

ZSUZSANNA M. VIRÁG: Neolitische und Hochkupferzeitliche Siedlungsspuren an der Autobahntrecke M0 bei Szigetszentmiklós 15

ZSUZSANNA K. ZOFFMANN: Die antropologischen Funde der kupferzeitlichen Ludanice–Gruppe in Szigetszentmiklós 61

ANNA ENDRŐDI: Spätkupferzeitliche Funde von Szigetszentmiklós–Üdülősor 63

ANNA ENDRŐDI: Siedlung und Gräberfeld der Glockenbecherkultur in der Gemarkung von Szigetszentmiklós 83

ÉVA BALOGH,CSONGRÁDINÉ: Analyse der Steininstrumente der frühbronzezeitlicher Siedlung Szigetszentmiklós–Üdülősor 201

ÉVA VADÁSZ: Die spätbronzezeitliche Siedlung von Szigetszentmiklós in der Nähe der Autobahn M0 211

ERZSÉBET H. HANNY: Spuren einer keltischer Siedlung auf der Spurlinie der Autobahn M0 Szigetszentmiklós–Urlaubsheimreihe–Wasserwerkanlage Szigetszentmiklós–Üdülősor–Vízműtelep 241

ISTVÁN VÖRÖS: Tierknochenfunde urzeitlicher Siedlungen in der Gemarkung von Szigetszentmiklós 277

CONTENTS

FERENC SCHWEITZER: Geomorphological Relations of the Archaeological Sites in the Area of Motorway M0, north of Szigetszentmiklós 9

ZSUZSANNA M. VIRÁG: Neolithic and Middle Copper Age Settlements on the Szigetszentmiklós Line of Motorway M0 15

ZSUZSANNA K. ZOFFMANN: Anthropological Remains of the Copper Age Ludanice Group from Szigetszentmiklós 61

ANNA ENDRŐDI: Late Copper Age Assemblages at Szigetszentmiklós–Üdülősor 63

ANNA ENDRŐDI: The settlement and cemetery of the Bell–Beaker Culture in the district of Szigetszentmiklós 83

ÉVA BALOGH, CSONGRÁDINÉ: Investigation of lithic artifacts from the Early Bronze Age settlement of Szigetszentmiklós–Üdülősor 201

ÉVA VADÁSZ: Late Bronze Age Settlement Remains in the Area of Szigetszentmiklós on the Line of Motorway M0 211

ERZSÉBET H. HANNY: Celtic Settlement Remains on the line of Motorway M0 (Szigetszentmiklós–Üdülősor–Vízműtelep) 241

ISTVÁN VÖRÖS: Animal bones from the prehistoric settlements near Szigetszentmiklós 277

TABLE DES MATIÈRES

FERENC SCHWEITZER: Les conditions géomorphologiques des sites archéologiques situés à l'entour de l'autoroute M0, au Nord de Szigetszentmiklós 9

ZSUZSANNA M. VIRÁG: Traces de site de l'âge néolitique et du cuivre médian dans le rayon de Szigetszentmiklós de l'autoroute M0 15

ZSUZSANNA K. ZOFFMANN: Les trouvailles anthropologiques du groupe Ludanice de l'âge du cuivre de Szigetszentmiklós 61

ANNA ENDRŐDI: Trouvailles de l'âge du cuivre tardif à Szigetszentmiklós–Üdülősor 63

ANNA ENDRŐDI: Le site et le cimetière de la culture du pot de cloche à la limite de Szigetszentmiklós 83

ÉVA BALOGH, CSONGRÁDINÉ: L'examen d'outil de pierre du site de l'âge du cuivre précoce à Szigetszentmiklós–Üdülősor 201

ÉVA VADÁSZ: Indices du site de l'âge du bronye tardif près de la trace de Szigetszentmiklós de l'autoroute M0 211

ERZSÉBET H. HANNY: Indices du site celtique sur la trace de l'autoroute M0 (Szigetszentmiklós–Üdülősor, Vízműtelep) 241

ISTVÁN VÖRÖS: Trouvailles d'os d'animaux des sites préhistoriques à la limite de Szigetszentmiklós 277

A Szigetszentmiklóstól északra húzódó M0 autópálya környezetében elhelyezkedő régészeti lelőhelyek geomorfológiai viszonyai

SCHWEITZER FERENC

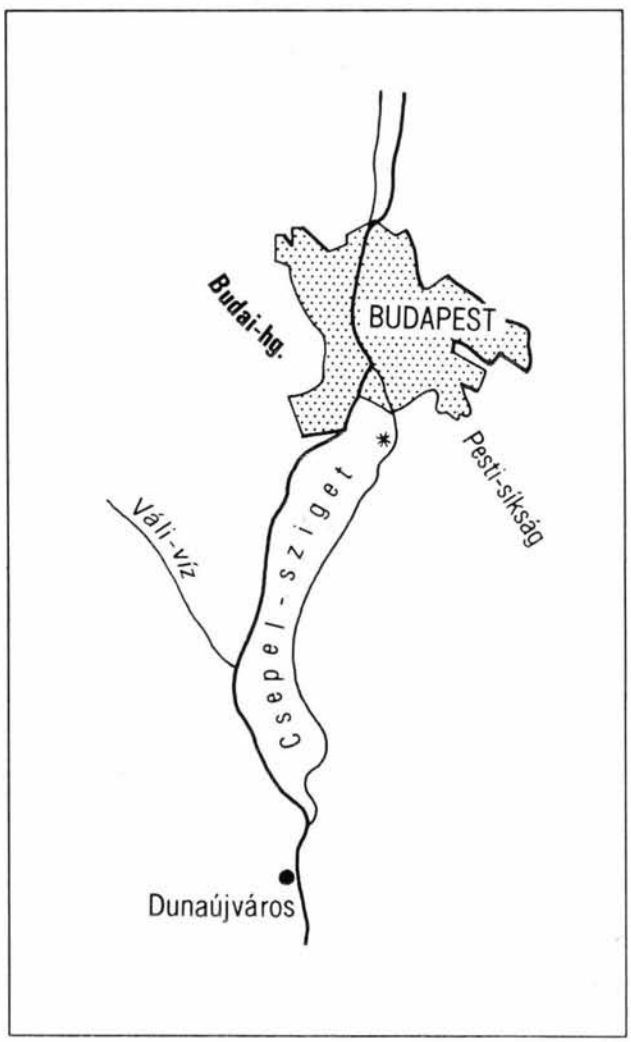

1. kép. Régészeti lelőhelyek a Csepel-szigeten az M0 autópálya mentén
Abb. 1. Archäologische Fundstellen auf der Insel Csepel die Autobahn M0 entlang

A Csepel-sziget a Duna alföldi szakaszának legnagyobb szigete. Hosszúsága közel 50 km, átlagos szélessége 5–6 km. Nyugaton a Duna fő medre, keleten a Soroksári (Ráckevei) Duna-ág fogja közre. Sík, alföldi jellegű térszín. Legmagasabb pontja 122 m tengerszint feletti magasságú, legalacsonyabb része alig emelkedik a Duna átlagosan 93–95 m tszf. magasságú szintje fölé (*1. kép*). A relatív szintkülönbség tehát a 30 m-t sem éri el.

A legjelentősebb felszínformáló erő a folyóvízi erózió és akkumuláció. Térszínét az elhagyott meanderek sűrű hálózata borítja, melyet futóhomok, lepelhomok és foltszerűen elhelyezkedő parti dűnék kísérnek. Az alacsony ártéren rossz lefolyású elgátolt mélyedések találhatók. A terület árfogó földtani-geomorfológiai viszonyairól összefoglaló munka *Marosi S.*[1] tanulmányán kívül nem jelent meg.

Jelentős információt hordoz néhány részterülettel foglalkozó, illetve speciális, pl. vízbeszerzési,[2] földtani-geomorfológiai,[3] paleohidrográfiai[4] és teraszmorfológiai[5] tanulmány, valamint térkép.

Az ásatási terület tágabb környezetének természetföldrajzi jellemzése

A feltárt lelőhelyek területe a két Duna által körbezárt Csepel-sziget É-i részére esik. Budapest közigazgatási határán kívül helyezkedik el. A Soroksári Duna-ág parti üdülőövezetét, illetve az M0-ás autóút sávját kivéve a terület a természetes állapotokat még jól őrző felszínek közé tartozik. Enyhén hullámos, inkább iszapos és homokos, mint kavicsos. Rétsávok, szántók és kertgazdaságok váltakoznak egymással. Az alacsony fekvésű ártéri terület medrekkel tagolt felszínét a Duna eróziós és akkumulációs munkája, valamint kisebb mértékben a defláció és antropogén folyamatok formálták.

1. *Marosi S.:* A Csepel-sziget geomorfológiai problémái. Földr. Ért. 266. 279–297.
2. *Schmidt E.:* Adatok a Csepel-sziget É-i részének sztratigráfiai, tektonikai és hidrológiai viszonyaihoz. Földt. Int. Évi Jel. 1933–1935. 231–243.
3. Budapest területének földtani, vízföldtani, építésalkalmassági térképe. MÁFI Budapest 1984.
4. *Schfarzik F.:* A budapesti Duna paleohidrográfiája. Föld. Közl. 71–91.
5. *Pécsi M.:* A magyarországi Duna-völgy kialakulása és felszínalaktana. Földr. Monogr. III. Budapest.

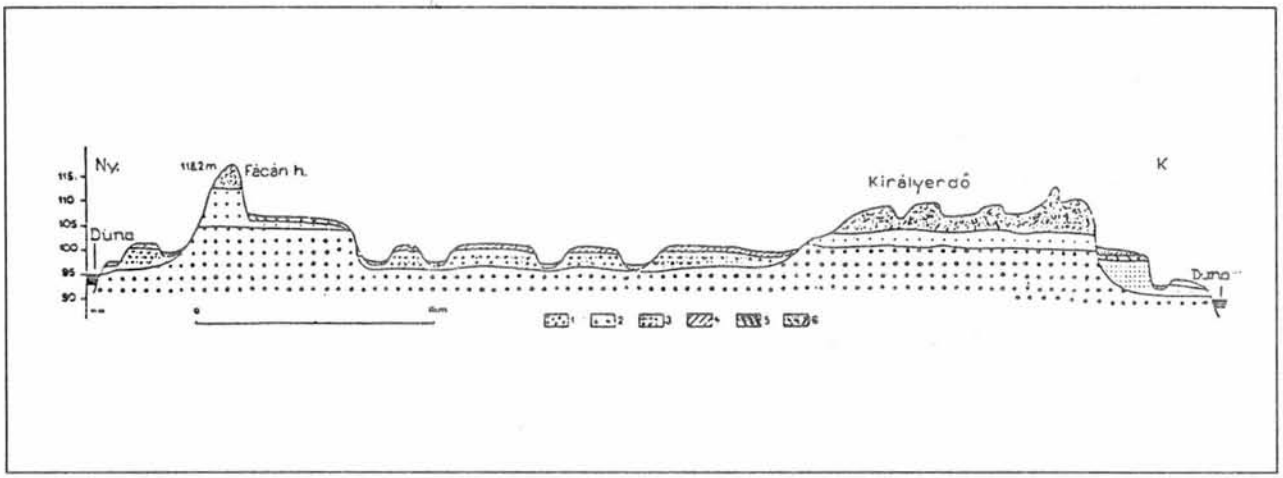

2. kép. Ny–K irányú geomorfológiai keresztszelvény a Csepel-szigeten a két Duna-ág között a Fácán hegyen és a Királyerdőn keresztül (MAROSI S. 1955).
1. felsőpleisztocén kavics
2. felsőpleisztocén folyami homok
3. óholocén folyami homok
4. óholocén meszes iszap
5. újholocén meszes iszap
6. szélfújta homok

Abb. 2. W–O gerichtetes geomorphologisches Quärprofil auf der Insel Csepel, zwischen den 2 Donauarmen durch den Fácán-Berg und Királyerdő (MAROSI, S. 1955).
1. jungpleistozäner Schotter
2. jungpleistozäner fluvialer Sand
3. altholozäner fluvialer Sand
4. altholozäner Kalkschlamm
5. jungholozäner Kalkschlamm
6. äolischer Sand

A terület legmagasabb pontja 102,7 m, átlagos magassága 98–102 m-es tszf. magasság között váltakozik. Változatos rétegsorú fiatal harmad- és negyedidőszaki üledékekből – belső-pannóniai tengeri homok, agyag, folyóvízi homok, kavicsos homok, iszap stb. – épül fel. A vizsgált területen felső-pannóniai tengeri üledékek felszínére diszkordánsan települ a fiatal dunai eredetű folyóvízi, ill. kisebb mértékben szélfújta homok.

A mélyfekvésű részeken az ártéri üledékek több típusa – öntéshomok, öntésiszap, réti agyag és az elhagyott medrekben mocsári agyag – fordul elő.

A terület a mérsékelten meleg és mérsékelten száraz éghajlatú körzetbe tartozik.[6]

A napsütéses órák száma meghaladja a 2000-t.

Az évi középhőmérséklet 10,2–10,3°C között változik, a nyári félév átlagos középhőmérséklete 17,2°C. A csapadék évi összege 550–580 mm körül mozog. Az uralkodó szélirány az ÉNy-i, az átlagos szélsebesség 2,5–3,0 m/s. A vizsgált terület fő vízfolyása a Soroksári (Ráckevei) Duna-ág. Vízjárását a Kvassay-zsilip által mesterségesen befolyásolják. Az egész Csepel-sziget, benne a vizsgált terület is mentesített ártér.

A talajvíz szintje 2–4 m közötti értékkel jellemezhető. A meszes lösziszappal, folyóvízi homokkal, kavicsos iszappal fedett ártéri terület talajai réti csernozjom és csernozjom jellegű homoktalajok. A Soroksári-Duna mentét pedig réti öntés és nyers öntéstalajú sáv kíséri.[7]

Geomorfológiai fejlődéstörténet

A régészeti lelőhelyek közvetlen környezetének legidősebb felszíni képződménye a Duna óholocén időszaki I/b sz. terasz anyaga: kavicsos homok, öntésiszap és agyag. Tágabb környezetének pedig a Duna II/a sz. teraszanyaga (fiatal würm): homokos kavics és folyóvízi homok.[8]

A würm glaciális első felében végbement völgyfelkavicsolódás után a szerkezeti mozgások hatására a Duna völgybevágódásra kényszerült.

A würm glaciális felső harmadában (26 000–33 000 C^{14} év) bekövetkezett völgymélyítés a Csepel-sziget és a két Duna-ág szélességéig, ill. Dunaharasztinál a Vörös-mocsár

6. Magyarország Éghajlati Atlasza I.–II. Orsz. Met. Szolg. Budapest
7. Magyarország tájföldrajza I. MTA FKI 1991. p. 37.
8. Magyarország tájföldrajza I. MTA FKI 1991. p. 37.

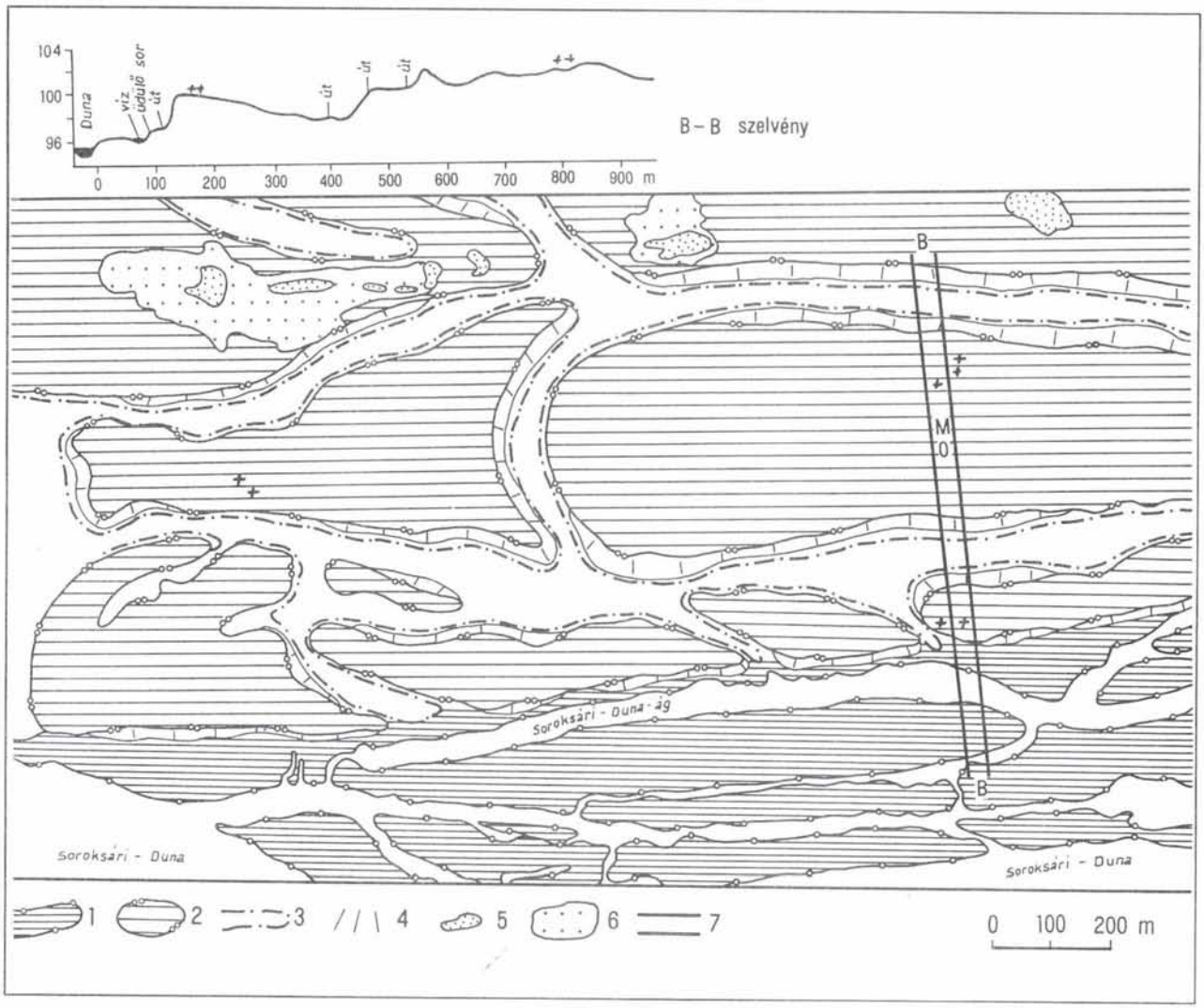

3. kép. A régészeti lelőhelyek környezetének rekonstruált ősföldrajzi térképe (szerk.: SCHWEITZER F. 1992)
1. alacsony ártéri szigetek, ill. felszínek
2. magas ártéri teraszszigetek, ill. felszínek
3. feltöltött medermaradványok
4. 0–2,5^0-os lejtők
5. parti dűne
6. lepelhomok
7. az M0 út szakasza

Abb. 3. Rekonstruirte paläogeographische Karte der Umgebung der archäologischen Fundstellen (SCHWEITZER, F. 1992)
1. Inseln und Flächen im niedrigen Überschwemmungsgebiet
2. Terrasseninseln und -Flächen im höheren Überschwemmungsgebiet
3. Aufgeschüttete Mäander
4. Hang mit 0–2,5^0
5. Uferdüne
6. Decksand
7. Strecke der Autobahn M0

K-i peremig hatott és a jelenlegi felszín alá 7–10 m mélyre hatolt le.

A nagy felárkolást jelentős tömegű felkavicsolódás követte. Ez a II/a sz. terasz kavicsanyaga, amely az ásatási terület környezetében tőle ÉÉK-re a felszín alatt pár m mélyen (2–5 m) mindenütt megtalálható (*2. kép*).

Ezt a kavicsanyagot a würm végén (25 000–12 000 C^{14} év) 5–10 m körüli vastagságban települt folyóvízi homok fedte be, ami arra utal, hogy a Duna vízmennyisége olyan nagy mértékben lecsökkent, hogy durva hordalékát nem volt képes eddig lehordani, s ide csak homokot telepített.

Az Alpok és a Kárpátok területén az olvadó gleccserjég, a hótömeg nagymennyiségű olvadékvizet produkált, s a folyónak így megnövekedett energiája a völgyfenék rombolására, kimélyítésére fordítódott.

Az újabb szerkezeti mozgások, valamint a würm végi és óholocén időszaki klímaingadozások hatására a feltehetően több ágban szétágazó folyó munkaképessége egyre csak nőtt.

A folyó nem csak felületileg tarolta le a II/a sz. teraszfelszínt, hanem medreket vágott bele, melynek következményeként ÉÉNy–DDK-i teraszszigetek vésődtek ki köztük futó medervonulatokkal, létrehozva az óholocén felszíneket.

Ezután még egy sekély völgybevágódás, illetve völgyszélesítés történt, amely a mai meder kialakítását közvetlenül megelőző szakaszban főleg völgyszélesítéssel létrehozta az újholocén felszíneket. Ezek az ártéri szintek most gátakkal védettek. Vékony lösziszap és öntéshomok borítja felszínüket. Ehhez a szinthez sorolhatók a Soroksári Duna-ágban kialakult folyami szigetek (pl. a Cucorsziget) és a folyóparti hullámtér (*3. kép*).

A Dunának volt még egy bevágódó szakasza, mely a jelenlegi medret kialakította, a gátrendszer miatt azonban nincs hatással a jelenlegi felszínre.

A geomorfológiai formakincs

A régészeti lelőhelyek közvetlen környékén két jellemző felszíntípus különíthető el, formájuk, relatív magassági szintjük és genetikájuk alapján (*3. kép*).

1. Óholocén magasártéri szintek, teraszszigetek

Felszínük 98–102 m tszf-i magasságú, számbavehető lejtésük nincs, ezért felszíni lefolyás is csak a 0–2,5°-os teraszperemek lejtőszakaszain van, ami azonban igen jelentéktelen.

Relatív magasságuk átlagosan 6–7 m a Duna 0 pontja fölött.[9]

Ebbe a 98–102 m tszf-i magasságú felszínbe elhagyott medrek és szélesebb laposok mélyülnek. A magasabb felszín az óholocén terasz, az alacsonyabb (96–98 m) az újholocén ártér. A régészeti lelőhelyek is ezeken a felszíndarabokon foglalnak helyet. Igen egyhangú, gyakran asztalsimaságú darabjai nem csak a Duna-ágak mentét kísérik, hanem szélesen elterpeszkedve fogják körül a II/a sz. teraszfelszíneket, ill. az azokat megemelő futóhomokterületeket (pl. Királyerdő) is. Felszínükbe változatosságot az 50–80 m széles, néhány m-rel (2–3 m) mélyebben elhelyezkedő feltöltődött, mezőgazdasági művelés alá vont hajdani medrek, ill. az óholocén felszínre helyenként ráfúvódott újholocén lepelhomokok és lapos buckák jelentenek.

2. Újholocén alacsony árterek

A 98 m-es tengerszint feletti magasságúnál alacsonyabb térszínek tartoznak ehhez a felszíntípushoz. Általában keskeny sávban a Soroksári Duna-ágat kísérik, de ide soroljuk a szigeteket is. Újholocén szintnek tekintjük az óholocén teraszok felszínébe 2–3 m mélységre mélyült medreket is. Ezek mára teljesen elsorvadtak, jelentősen feltöltődtek, egyes szakaszokon szélfújta homokkal el is gátolódtak. A völgyeknek ezek a szakaszai a környezetükkel, az óholocén felszínekkel teljesen egyszintűvé váltak.

Relatív magasságuk 3 m a Duna 0 pontja felett.

Ármentesítés előtt nagyobb árvizek idején az újholocén felszín víz alatt állt. Vékony meszes iszappal borított felszínüket antropogén formák (csatornák, utak stb.) bontják meg.

A Duna gátak közé szorításával jelentős kiterjedésű újholocén ártéri szintek váltak szárazzá, ugyanakkor a gátakon belüli terület, a hullámtér fokozottabb mértékben válhat a folyó munkájának színterévé. Ez a Soroksári Dunaágra természetesen nem érvényes, mivel a vízmennyiséget a Kvassay-zsilippel szabályozzák.

9. *Pécsi M.:* A magyarországi Duna-völgy kialakulása és felszínalaktana. Földr. Monogr. III. Budapest

Die geomorphologischen Verhältnissen der nördlich von Szigetszentmiklós, in der Umgebung der Autobahn M0 liegenden archäologischen Fundstellen

FERENC SCHWEITZER

Das aus archäologischem Gesichtspunkt untersuchte Gebiet liegt im nördlichen Teil der durch die zwei Donauarme umbegrenzten Insel Csepel.

Die Oberfläche des mit Flußbetten gegliederten niedrigen Überschwemmungsgebiet wurde durch die Erosions- und Akkumulationsarbeit der Donau sowie in kleinerem Maße die Deflation und die antropogenen Vorgänge gestaltet. Auf der Fläche der oberpannonischen Seesedimente lagern sich diskordant der junge, fluviale Sand mit einer Ursprung aus der Donau, bzw. in kleinerem Maße der äolische Sand.

In der nahen Umgebung der archäologischen Fundstellen (in dieser Publikation handelt es sich nur um die erschroteten Fundstellen) sind 2 charakteristische geomorphologische Oberflächentype zu unterscheiden.

1. Altholozäne höhere Überschwemmungsgebiete und Terrasseninseln

Ihre Oberfläche liegt in einer Höhe von 98–102 Meter über dem Meeresspiegel. Die relative Höhe beträgt durchshnittlich 6–7 Meter über dem 0 Punkt der Donau.

In diese aufgeschüttete Fläche mit 98 –102 Meter vertiefen sich die 50–80 Meter breiten, um ein paar (2–3) Meter tiefer liegenden, für heute schon aufgeschütteten Mäander und die breiten abgedämmten Kleinbecken, Becken. Die höhere Fläche entspricht der altholozänen Terrasse und die niedrigere (mit 96–98 Meter) dem jungholozänen Überschwemmungsgebiet. Die archäologischen Fundstellen befinden sich auch auf diesen Oberflächen, die stellenweise durch draufblasenden jungholozänen Decksand und flache Dünen gegliedert sind.

2. Jungholozäne niedrige Überschwemmungsgebiete

Hierher gehören die Oberflächen, die niedriger als 98 Meter über dem Meeresspiegel liegen. Ihre relative Höhe beträgt 3 Meter über dem 0 Punkt der Donau. Sie begleiten meistens in einer engen Zone den Donauarm Soroksári. Hierher sind auch die Terrasseninseln und in die Oberfläche von altholozänen Terrassen – in eine Tiefe von 2–3 Meter – vertieften Mäander zu zählen. Vor dem Hochwasserschutz lag die jungholozäne Oberfläche während der größeren Hochwässer unter Wasser.

Újkőkori és középső rézkori telepnyomok az M0 autópálya szigetszentmiklósi szakaszánál

M. VIRÁG ZSUZSANNA

Az M0 autópálya, Csepel-sziget északi részét átszelő szakaszán, a legkorábbi megtelepedések nyomai a középső neolitikum, illetve a középső rézkor idejére keltezhetők. E két korszak leletei az útépítést megelőző leletmentő ásatások során, a sziget keleti részén, a Soroksári-Duna közelében fekvő Szigetszentmiklós–Üdülősoron kerültek elő. A leletmentő ásatásokat 1988-ban, az autópálya nyomvonalán, a készülő Duna-híd lábánál végeztük, majd a következő évben, az ehhez kapcsolódó területen folytattuk.[1] Az átkutatott, mintegy 2500 m^2-nyi területen, kevésbé intenzív késő-rézkori jelenségek mellett, gazdag korabronzkori település került elő, amelyet későkelta, majd Árpád-kori megtelepedés követett. A feltárás elsősorban az intenzív korabronzkori jelenségek megfigyelésére irányult, a legkorábbi települések nyomai az ásatás melléktermékeként kerültek elő.[2]

A leletmentéseket megelőző terepbejárások során, az Üdülősortól 1300 m-re délre, a jelenlegi Dunaágtól nyugatra, a Fővárosi Vízművek szigetszentmiklósi telephelyén, további újkőkori település nyomait figyeltük meg. A több korszakot magában foglaló lelőhely jelentős részét vízdúsító medence létesítése közben már megsemmisítették. A lelőhely hitelesítésére, 1989-ben, már csak kisebb leletmentő feltárást végezhettünk, amelynek során, több korszak objektumai mellett, újkőkori teleprészlet és egy középső rézkori objektum is felszínre került (*1. kép*).[3]

A lelőhelyek a Csepel-sziget 100–102 m B. f. magasságú térszínein, É-D-i gerincű, magasártéri teraszszigeteken helyezkednek el, amelyek között, a Duna ártéri felszínbe bevágódott medrei húzódtak. Felszínüket meszes iszap (áttelepített lösz) borítja.[4]

NEOLITIKUM

Szigetszentmiklós–Üdülősor

Az autóút nyomvonala, É–D-i irányban elnyúló, keskeny teraszhát, 100–101 m B. f. magasságú déli végén halad át.[5] A neolitikum leletei, az 1988-as feltárás során telepjelenségek nélkül, csupán szórványként kerültek elő, így a korszak szempontjából jelenleg pusztán topográfiai jelentőségűek. A későbbi beásásokkal felszínre került minimális számú töredék alapján úgy tűnik, ezen a területen intenzív újkőkori megtelepedés nem lehetett. A telep központi része talán a teraszhát északabbi területein helyezkedhetett el.

Leletek

Edénytöredékek

A szórványos, durva kerámiához tartozó töredékek, pelyvás soványítású alapján, a dunántúli vonaldíszítéses kerámia (DVK) körébe utalhatók, de azon belül finomabb kronológiai beosztást nem tesznek lehetővé.

Agyagtárgy töredéke (23. kép 1.)

A töredék egy eredetileg 10–11 cm átmérőjű, ovális, korong, vagy lekerekített trapéz alakú, kissé domborodó tárgy egyharmad része lehet. Vastagsága a peremnél 2 cm, középtájon 3–4 cm-re becsülhető. Színe világosbarna, felülete simított, anyaga homokkal és finom szerves adalékkal soványított. Egyik oldala sérült, a másik bekarcolásokkal díszített. A bekarcolások két csoportot alkotnak. Rendszerük antropomorf jellegű, eszerint két szemben álló alakot ábrázolnak. A töredéken a törzs és a végtagok látszanak, a fej megoldása a töredékesség miatt nem rekonstruálható. Hasonló bekarcolások, ovális, illetve trapéz alakú, átfúrt, lapos agyagnehezékekről ismertek (Suko-

1. A feltárásokat *Endrődi Anna* vezette, a közlési jog átengedését neki köszönöm.
2. RégFüz 1989., 24; 1991., 15–16.
3. Régfüz 1991. 16.
4. *Marosi* 1955., 287–297; *Schweitzer* 1992., 3. ábra.
5. *Schweitzer* 1992., 3. ábra. A földmunkák megkezdése előtti szintadatok az útépítőktől származnak.

ró[6], Neszmély[7] Sturovó[8], amelyek a DVK-n belül eddig csak kottafejes, illetve zselizi telepeken fordultak elő. Ezeken általában csak egy-egy alak látható, de az ábrázolásmód hasonlósága a szigetszentmiklósi töredék szempontjából mindenképpen korhatározó jelentőségű. Az agyagtárgy keltezése hozzávetőlegesen meghatározhatja az üdülősori újkőkori telepnyom kronológiai helyzetét is.

Szigetszentmiklós-Vízműtelep

Az újkőkori település, egy átlagosan 100–102, legmagasabb pontján 103 m B. f. magasságú[9] mintegy 600 m hosszú, É-D-i gerincű, északi végén kiszélesedő teraszháton létesült.[10] A teraszhát középső részét, a vízdúsító medence 80 m széles, kb. 70–100 cm mély É-D-i irányú sávval vágta át, megsemmisítve többek között az újkőkori telep jelentős részét is. Leletmentés elvégzésére, illetve a lelőhely hitelesítésére már csak a Vízmű 6. sz. kútjával szemben, a teraszhát elkeskenyedő déli végénél, a település feltételezhető szélén volt lehetőség, ahol a medence végleges kimélyítésére még nem került sor (*1. kép*). Az 1989-ben végzett kisebb leletmentés alkalmával, az átkutatott 50x30 m-nyi területen, két csoportban sikerült feltárnunk az újkőkori telep néhány objektumát (*2. kép*). A tereprendezés következtében a terület már itt is jelentősen lepusztult, mely részben az objektumok felső részét is érinthette.

Objektumok

13. gödör

Az objektum a feltárási terület nyugati szélénél került elő. Rábontásra, a szelvény szélére halmozott nagy mennyiségű föld miatt, nem volt lehetőség, így csak részleges feltárásra kerülhetett sor. A középkori beásással jelentősen bolygatott, alaktalan, teknős aljú gödörrész betöltése az objektum belseje felé sötétedő, világosbarna színű volt, benne rétegződés nem mutatkozott. Legnagyobb kiterjedése 4,30x4 m, relatív mélysége 72 cm volt. A leletanyagban 1 db obszidián, illetve 3 db radiolarit szilánk mellett 2 db, ugyancsak radiolarit *sarlópenge* került elő, egyikükön sarlófénnyel.[11] A gödör betöltése viszonylag több állatcsontot is tartalmazott.[12]

Kerámialeletek

Agyagcsüngő töredéke (3. kép 1.)

A töredék az eredeti tárgy kb. egyharmad része lehet. A lapos, eredetileg feltehetően ovális, felfelé elkeskenyedő csüngő az előlap felé enyhén domború, hátoldala homorú. Felső részét az előlap felől két helyen átfúrták. Az átfúrásokat két–két, a tárgy széle felé nyitott, nagyjából félkörívű, mélyen vésett, 2 mm széles párhuzamos vonaldísz keretezi. A díszítés egészének rendszere a töredékesség miatt nem rekonstruálható. Világos vörösesbarna, simított, homokkal, finom kavics-zúzalékkal, esetleg kevés szerves anyaggal soványított. Vastagsága 1,2–1,4 cm, magassága 7–8, legnagyobb szélessége 6–7 cm-re becsülhető. 10 cm-nél került elő.

Tálak

A leletegyüttes leggyakoribb edénytípusa. Fordított csonkakúposak, oldaluk a perem felé elkeskenyedő. Peremátmérőjük átlagosan 20–30 cm, falvastagságuk 0,5–0,6 cm. Felületük polírozott vagy gondosan simított, amely gyakran az edények belsejét is jellemzi. Soványítóanyagként általános a finom szerves adalék és homok különböző arányú keveréke. Néha ezeket önállóan is alkalmazták. Jellemző a barna, leginkább a világosbarna, vörösestől szürkéig terjedő árnyalata, de előfordul világos-, illetve sötétszürke példány is (*4. kép 1., 15.*). Formailag különböző mélységű, ívelt oldalú (*4. kép 3., 5–6., 13.*), illetve kónikus felsőrészű változat különíthető el (*4. kép 1–2., 4., 8., 9.*). Ritkább az alig észrevehetően kihajló peremű variáns (*4. kép 10–11., 14.*). Több példányban szerepel a csaknem függőleges oldalú, ívelt aljú forma (*4. kép 12., 15–18.*), amely talpas edény felső része is lehetett. A legtöbb példány díszítetlen, csak egy-egy esetben figyelhető meg barázdaszerű vonaldísz, amelynek mélyén vésett párhuzamos (*4. kép 1.*), illetve sekélyebb ívelt formája fordul elő (*4. kép 2.*). Egyedülálló a sötétszürke táltöredék, amelynek felületén ujjal függőlegesen elhúzgált vékony agyagmáz (?) látható (*4. kép 12.*).

Bikónikus edényformák

Néhány kisméretű, vékonyfalú töredék sorolható ide, de igazán jellegzetes példány nem szerepel az előkerült leletanyagban. Polírozottak, finom szerves anyag és homok keverékével soványítottak. Színük világosbarna. Kónikus felsőrészű (*5. kép 1.*) és enyhén kihajló peremű változat fordul elő (*5. kép 5.*), de a teljes forma nem rekonstruálható. Megtalálható a lekerekített, gömbszelet alakú formához hasonló változat is, öblén lencseszerű bevágott bütyökkel (*5. kép 2.*).

Vonaldíszes töredékek

A finomkerámiához tartoznak, de az edényforma nem

6. *Makkay* 1970., 8. kép 1–13; 1970/a., 15–16; 1972., 16–19., 15. t. 1–3.
7. *Kalicz* 1988., 93. kép 14.
8. *Pavúk* 1981/a., 43., 29–30. kép.
9. A földmunkát megelőző szintadatok a Fővárosi Vízművektől származnak.
10. *Schweitzer* 1992., 3. kép.
11. A kőanyag meghatározásokért *Balogh Évának* tartozom köszönettel.
12. Mindkét lelőhely állatcsontanyagának vizsgálatát *Vörös Istvánnak* köszönöm. A 13. gödörben 81 db töredék között 60% szarvasmarha, 13% juh, 5% kecske, 14% őstulok, 1% gímszarvas, 3% vaddisznó szerepel.

meghatározható. Polírozottak, egyetlen homokkal soványított szürke töredék kivételével (*3. kép 15.*), homok és finom szerves anyag keverékével soványították. Néha kavicszúzalék is előfordul (*3. kép 13., 19.*). Világosbarna (*3. kép 5–6., 10., 13., 19–20.*), vörösesbarna (*3. kép 2., 4., 9., 11–12., 14., 16.*) és szürke színűek (*3. kép 15.*). Egy részük bikónikus (*3. kép 13., 19.*), illetve lekerekített formához tartozhatott, bár néhány töredék, anyaga alapján palackszerű edény hasrésze is lehetett (*3. kép 7., 11., 14., 16.*). Jellemző a három párhuzamosból álló, 2 mm széles barázdadísz. Az egyik, –10 cm-nél előkerült töredéken sekély kottafej látható (*3. kép 4.*). Egy sötétszürke töredék egyik bemélyítésében vörös inkrusztáció is előfordul (*3. kép 3.*). Ritka a vékonyabb bekarcolásszerű vonal (*3. kép 15.*).

Palackok

Simított (*5. kép 11., 16.*) vagy polírozott felületűek (*5. kép 12., 15.*), általában homok és pelyva különböző arányú keverékével soványították. Színük világosbarna, falvastagságuk 0,5–0,8 cm. A peremátmérő 12 (*5. kép 11., 16.*), illetve 22 cm (*5. kép 15.*). A palackok nyakrésze lehet ívelt kihajló peremű (*5. kép 11., 14., 16.*), cilindrikus (*5. kép 12.*) vagy tölcséresedő (*5. kép 15.*), de a teljes edényforma nem rekonstruálható. Előfordulnak tagoltabban illeszkedő nyakú, nyakhajlatban körbefutó ujjbenyomásos bordával díszített, vörösesbarna polírozott példányok töredékei is (*3. kép 7., 8.*). Egyikükön, a borda alatt rövid, mély bevagdalások vannak. Feltehetőleg ide sorolhatók a mélyebben (*6. kép 2.*) vagy sekélyesebben bemélyített (*6. kép 1., 4.*) párhuzamos spirálokkal díszített vastag oldaltöredékek is, miután ez a díszítésmód általában a nagyméretű palackformájú edényekre jellemző.[13] Felületük simított (*6. kép 1., 4.*), ritkábban polírozott (*6. kép 2.*). Jellemző a pelyva különböző arányú alkalmazása, amelyhez homok (*6. kép 1.*) vagy kevés kavicszúzalék társulhatott (*6. kép 2., 4.*). Vöröses, illetve sötétbarna színűek (6. kép 2.).

Gömbtestű edények

A leletegyüttes igen gyakori edényformája. Döntően vastagabb falú, nagyobb méretű edények, de kisebb változatai is előfordulnak. Peremátmérőjük átlagosan 20 cm, falvastagságuk 0,8 és 1,7 cm között mozog. Gyakori a simított (*5. kép 8., 6. kép 12., 7. kép 3., 5., 8., 10.*), ritkább a polírozott edénykülső (*5. kép 7.*). Különösen jellemző a felület fűcsomóval történő elsimítása (*pl.: 6. kép 11., 7. kép 6.*). Előfordul a puha edénykülső függőleges (*6. kép 9., 7. kép 13.*) vagy ferde elhúzgálása is (*7. kép 1.*). Ritkaság a Schlickwurf-szerű, ujjal elhúzgált kannelúra, amelynek sekély változata, mindössze két töredéken fordul elő (*7. kép 2., 4.*). Sovanyítóanyagként általános a pelyvatörmelék nagymértékű alkalmazása, amelyhez homok, illetve néha kavicszúzalék is járulhat (*7. kép 3–4.*). Leggyakoribb a világosbarna szín vörösestől szürkéig terjedő árnyalata, kivételes a sötétbarna töredék (*7. kép 3.*). Formailag, az eltérő mértékben behúzott szájú, ívelt vállú változat mellett (*5. kép 7–8., 7. kép 5., 7–8., 10–11.*), néhány esetben megfigyelhető a csaknem függőleges oldalú mély tálszerű változat is (*7. kép 1., 3.*). Feltehetőleg ehhez az edényformához tartozhat a díszített, ívelt oldaltöredékek egy része is. Gyakori a köröm, illetve ujjbenyomásos díszítés, amelynek többféle alkalmazása figyelhető meg. Elboríthatja az egész edényfelületet (*6. kép 12.*), vagy az edény öblénél körbefutó sort alkothat (*6. kép 6., 9.*). Előfordul a lapos, plasztikus borda (*6. kép 5.*), illetve nagyméretű fül ujjbenyomásos díszítése is (*6. kép 10.*). A bütyökdíszek általában laposak, csaknem lencseszerűek, középen (*6. kép 3., 6., 12.*), illetve kétoldalt (*6. kép 7.*) vagy rozettaszerűen benyomottak (*6. kép 8.*). Ritkább az ovális, kétszer benyomott bütyökdísz (*6. kép 11.*). Előfordul a ferdén haladó kalászszerű minta (*7. kép 6.*), illetve a kis benyomásokkal kialakított keskeny bordaszerű dísz is (*7. kép 9.*). A felületen többször megjelenő bevagdalások mellett (*6. kép 6., 8.*) ritkább ezen az edényformán a sekélyen bemélyített, feltehetőleg mintát alkotó vonaldísz (*7. kép 3.*).

Talpas edény

A típus jelenlétére egy talp felső részéből származó töredék utal. Az ívelődés alapján, a talprész alacsonyabb, erőteljesebben szélesedő lehetett. Világosbarna, polírozott, homokkal és pelyvával sovanyított (*5. kép 13.*).

Bögrék

Nagyjából elsimított felületű kisméretű edények. Világosbarnák, pelyvás sovanyításúak. Bikónikus és ívelt oldalú változat fordul elő (*5. kép 6., 10.*).

Szórvány a 13. gödör környékéről

Széles, mély vonalakkal és nagy kottafejekkel díszített töredékek. Szürkék, polírozottak, homokkal sovanyítottak (*3. kép 17., 18.*).

32. objektum

Eredetileg viszonylag kisméretű gödör lehetett, amelynek jelentős részét bronzkori, kelta és középkori beásások pusztították el. A megmaradt gödörrész alaktalan, egyenetlen aljú, világosbarna betöltésű volt. Legnagyobb kiterjedése 2,20x1,80 m, relatív mélysége 30–40 cm volt. Betöltéséből egy radiolarit *penge* és kevés állatcsont[14] került elő. Ny-i részében, egyik oldalukon simított, átégett, bedobált *tapasztástöredékeket* találtunk, amelyek tűzhely platnijából származhatnak.

Kerámialeletek

Bikónikus vagy gömbszelet alakú edény töredéke,

13. *Pavúk* 1980. 27; *Kalicz* 1988. 150.
14. 16 db töredék; 44% szarvasmarha, 44% juh, 6% kecske, 6% őstulok.

öblén vízszintes fül csonkjával. A fület ívelt, párhuzamos, barázdaszerű vonaldísz kerüli meg. Világosbarna, simított, homok és pelyva keverékével soványított (*16. kép 7.*).

Gömbtestű edények

Simított felületűek, homok, illetve kevés finom szerves adalékkal soványítottak. Jellemző a világosbarna szín. Szájuk különböző mértékben behúzott, előfordul hordószerű (*16. kép 8.*), illetve mély tálhoz hasonló forma is (*16. kép 5.*). Díszítésként háromszoros körömbenyomásos sorból álló füzérdísz (*16. kép 2.*), ferdén haladó ujjbenyomásos sor (*16. kép 5.*) és háromszor benyomott vízszintes bütyök fordul elő (*16. kép 8.*).

Nem meghatározható formához tartozik a bevagdalásos párhuzamos lécekkel díszített oldaltöredék. A kerámiatechnika az előzőekkel megegyező (*16. kép 4.*).

33. gödör

Nagy kiterjedésű komplexum, amelynek nyugati részét középkori objektum semmisítette meg. A további, középkori és bronzkori beásásokkal bolygatott sekély objektumot, különböző formájú és méretű lemélyítések együttese alkotta. Ezeket csak a felső löszös talajrétegbe ásták, az alatta húzódó homokréteget elérve tovább nem mélyítették. Betöltése sötétebb világosbarna volt, helyenként sötétebb foltokkal. A komplexum kiterjedése 7x4 m, legnagyobb relatív mélysége 40 cm volt. Méretéhez képest kevés kerámiatöredéket, de viszonylag több állatcsontot[15] tartalmazott. Az állatcsontok közé keveredett gyermekcsont alapján, a gödör géppel lepusztított felsőbb szintjében *gyermektemetkezés* is lehetett. A leletanyagban egy kovapenge és egy *őrlőkő*töredék is szerepel.

Kerámialeletek

Tálak

A finomkerámia vezértípusát alkotják. Fordított csonkakúposak, oldaluk általában a perem felé elkeskenyedő. Szájátmérőjük 20–30, falvastagságuk 0,5–1 cm. Leggyakrabban homokkal soványítottak, amelyhez finom pelyva is járulhatott. Jellemző a világosbarna, ritkábban a sötétszürke szín. Felületük minden esetben polírozott, amely gyakran belül is megfigyelhető. Több példány külsején a polírozás nem tükörsima, hanem a perem alatt vízszintes, az edénytesten függőleges, elnagyolt polírozásnyomok látszanak (*9. kép 3., 13., 14. kép 10.*). Leggyakoribbak a kónikus felsőrészű forma mély és laposabb változatai (*9. kép 1., 2., 4., 9., 14., 17.*). Előfordul, hogy a perem alig láthatóan kihajlik (*9. kép 6., 8., 10., 12., 16., 18.*). Emellett gyakori az ívelt oldalú forma is (*9. kép 5., 7., 13., 15.*), amelyek között egészen mély, csaknem behúzott peremű változat is szerepel (*9. kép 3., 15. kép 2.*). Díszítés mindössze két, egyenes oldalú táltöredéken fordul elő. Az egyik töredék belső oldalán függőleges, sekélyen besimított párhuzamos vonalak látszanak. Sötétszürke, homokkal soványított (*9. kép 1.*). Egy további töredéken, kívül, a perem alatt vízszintes, az edénytesten ferde polírozott sávok figyelhetők meg. Barnásszürke, homok és pelyva (*9. kép 2.*).

Bikónikus töredékek

A finomkerámia ritkábban fellépő, másik vezértípusának tekinthető. A finom anyagú példányok kisebb méretűek, átlagosan 10 cm-es peremátmérővel, és 0,3–0,5 cm falvastagsággal (*8. kép 1., 2., 4.*). A nagyobb edényeknél is megfigyelhető a polírozás (*10. kép 10., 14.*), de emellett előfordul a simított felület is (*10. kép 11.*). Általában homok és pelyva keverékével soványították, ritka a homok (*8. kép 2.*), illetve pelyva önálló alkalmazása (*10. kép 14., 15. kép 3.*). Jellemző a barna, világostól a szürkésig terjedő árnyalata. Formailag erősen ívelt, csaknem tagoltan illeszkedő peremű (*8. kép 2.*), enyhén kihajló peremű (*8. kép 1., 15. kép 1.*), illetve kónikus felsőrészű, egyenes peremű változatok különíthetők el (*8. kép 4.*). Több töredék utal a függőlegesen átfúrt bütyökfüllel ellátott forma jelenlétére is (*10. kép 10., 11., 15. kép 3.*). Feltehetőleg bikónikus edények különböző részéből származhat a leletanyagban előforduló vonaldíszes töredékek többsége is (*10. kép 1., 4–7., 9., 14.*). Általánosan jellemző az átlagban 2 mm széles, eltérő mélységű barázdaszerű vonaldísz. Leggyakrabban 2–3 párhuzamosból álló, ívelt vagy egyenes vonalköteg alkothatta a motívumot, amely a füles példányoknál ahhoz alkalmazkodhatott (*10. kép 11., 12.*). Az egyik, feltehetően különleges edény aljából származó töredék talprészén X alakú, oldalának alján három függőleges bekarcolás látható (*10. kép 13.*). Ritka a plasztikus dísz, csak egy töredéken jelenik meg, fe lületből alig kiemelkedő, benyomott bütyök formájában (*8. kép 3.*). Ritka a törésvonalon körbefutó kimetszések sora is (*10. kép 10.*).

Hordóformájú edények

A finomkerámia ritka edénytípusa. Szélesszájú, ívelt oldalú edények, öblük felett ujjbenyomásos korongszerű bütykökkel (*8. kép 7.*), illetve körömbenyomás sorral (*8. kép 9.*). Finom anyagúak, homokos és finom szerves soványításúak. Előfordul vörösesbarna (*8. kép 7.*) és sötétszürke színű (*8. kép 9.*) példány is.

Csőtalpas edények

A finomkerámia körébe tartozó, ritkábban megjelenő edényforma. A leletanyagban lefelé szélesedő, üreges csőtalptöredékek fordulnak elő (*8. kép 5.*). Az egyik töredék magasabb változathoz tartozhatott (*8. kép 8.*). Jellemző a világosbarna szín, a polírozás, és a homok, illetve pelyva együttes alkalmazása.

15. Összesen 270 db töredék került elő. 80%-a szarvasmarha, 9% juh, 2% kecske, 0,5% sertés, 1,5% ló, 6% őstulok, 0,5% hal, 0,5% vaddisznó.

Gömbtestű edények

A kónikus tálak mellett a leggyakoribb edénytípus. Általában nagyméretű, durva kerámiában uralkodó forma, de kisebb változataik is előfordulnak. Az átlagos peremátmérő, a meghatározható esetekben, 20 cm, a falvastagság 1–1,5 cm. A kisebbek általában simítottak (*8. kép 6., 12. kép 3–4., 13. kép 2.*), a nagyobb példányoknál ez ritkábban fordul elő (*12. kép 7., 15. kép 6.*). Az egyik töredék a perem alatt széles sávban polírozott, az edénytesten viszont durvított felületű (*15. kép 8.*). A nagyobb méretű, vastagfalú edényekre leginkább a különféle módon durvított felület jellemző. A leggyakoribb a kannelúrázott Schlickwurf technika, amikor a felvitt vékony agyagmázat függőlegesen vagy ferdén (*13. kép 4–7., 9., 14. kép 5–6.*), ritkán ívesen, ujjal elhúzgálták (*13. kép 8., 14. kép 3.*). Néha az agyagmázat szinte teljesen elsimították (*12. kép 7.*), illetve egyszerűen a felületre pacsmagolták (*14. kép 2.*). Ritkábban fordul elő a puha edényfelület ferde vagy függőleges kannelúrázása (*13. kép 1., 14. kép 1.*). A felületi durvítás további kedvelt módja az edénykülső fűcsomóval történő elsimítása (*11. kép 6., 8., 12. kép 2., 5., 14. kép 8., 9.*), amely néha az agyagmáz alatt is megfigyelhető (*13. kép 5.*). A nagyméretű, durva külsejű edényeknél többször tapasztalható a belső rész gondos simítása, polírozása, amely a folyadékmegtartó képesség fokozását szolgálhatta (*pl.: 13. kép 4., 6.*). Általánosan jellemző a pelyvával való soványítás, amely a nagyobb méretű edényeknél különösen hangsúlyos. Megfigyelhető a pelyva kaviccsal (*11. kép 8., 13. kép 2., 4–5.*), illetve homokkal kevert alkalmazása is (*8. kép 6., 13. kép 1., 14. kép 5., 7., 9.*). Az edénytípusra a világosbarna szín vörösestől szürkésig terjedő árnyalata jellemző.

Formailag különböző mértékben behúzott szájú, ívelt vállú (*8. kép 6., 12. kép 3., 13. kép 5., 15. kép 6., 8.*), illetve csaknem kónikus felsőrészű változatuk különíthető el (*13. kép 2., 4., 6–7.*). Ehhez az edényformához tartozhat a plasztikus díszű, ívelt oldaltöredékek többsége is. Ez a nagy változatosságot mutató díszítésmód általában az edények öblén fordul elő. Leggyakoribb a kerek, középen benyomott bütyökdísz (*11. kép 4., 12. kép 2., 8.*), amelynek kisebb, lencseszerű változata az egész edénykülsőt elboríthatta (*12. kép 1., 3–4.*). Emellett előfordul a középen bevágott vagy benyomott, két oldalán is egy-egy benyomással díszített ovális bütyök (*11. kép 13., 5.*), továbbá a rozetta alakú plasztikus dísz is (*12. kép 5.*). Itt említhető a függőlegesen kétszer átfúrt bütyökfülszerűség is (*12. kép 6.*). Kevésbé jellemző a ferdén haladó körbenyomássor (*11. kép 8.*), és az edény öblén körbefutó ujjbenyomásos bordadísz (*12. kép 7., 9.*). A plasztikus díszek mellett igen jellegzetesek az egész edénykülsőt beborító függőleges és ferde bevagdalások (*11. kép 4., 6–7.*), amelynek szélesebb, sekélyen bemélyített változata is előfordul (*14. kép 4., 7.*).

Palackok

Ezt az edénytípust csak néhány töredék képviseli. A rövidebb hengeres (*15. kép 4.*), illetve magasabb tölcséres nyak (*15. kép 5.*) ívelten csatlakozik az öblösödő testhez. Nagyméretűek, az egyik töredék vastagsága 2,5 cm (*15. kép 5.*). Jellemző a simított felület, a pelyvás sovanyítás és a világos, illetve vörösesbarna szín.

34. Objektum

Északi részén, rövid szakaszon, halvány elszíneződésű, sekély bemélyedéssel érintkezett a 33. gödörrel. Eszerint valószínűsíthető, hogy a két objektum voltaképpen egy eredetileg összefüggő nagyméretű gödörkomplexum része lehetett. A középkori vermekkel bolygatott, alaktalan, különböző formájú teknőszerű gödrökkel tagolt aljú objektum betöltése egységesen sötétebb világosbarna volt. Legnagyobb kiterjedése 4,20x3,40 m, relatív mélysége 40–60 cm volt. Betöltése viszonylag kevés kerámiatöredéket és állatcsontot[16] tartalmazott. Emellett egy *őrlőkő*töredék említendő.

Kerámialeletek

Tálak

A leletanyagban leggyakrabban előforduló edénytípus. Fordított csonkakúposak, perem felé elvékonyodó fallal. Szájátmérőjük átlagosan 20, egy esetben 25 cm (*17. kép 7.*). Falvastagságuk 0,5 cm körüli. Finom szerves anyag és homok keverékével sovanyítottak, amelyhez ritkán kavics is járult (*17. kép 7.*). Ritka a csak pelyva felhasználása is (*17. kép 3.*). Jellemző a világosbarna különböző árnyalata, de előfordul sötétszürke példány is (*17. kép 3.*). Felületük kívül-belül polírozott. Előfordul a perem alatt vízszintes, ez alatt ferde, elnagyolt polírozás is (*17. kép 7.*). Formailag kónikus felsőrészű (*17. kép 3., 6., 8.*) és ívelt oldalú mélyebb változat figyelhető meg (*17. kép 7., 10.*). Díszítésként bevésett vonaldísz (*17. kép 3.*), illetve 5 mm széles, függőleges, sekély kannelúraszerű bemélyítés szerepel (*17. kép 10.*).

Bikónikus edény

Kihajló peremű változat, párhuzamos barázdadísszel. Világosbarna, simított, homok és szerves anyag keveréke (*17. kép 9.*).

Gömbtestű edények

Elszórt körömbenyomásokkal díszített, fűcsomóval elsimított (*16. kép 3.*), illetve ujjal elhúzgált felületű példányok töredékei szerepelnek (*16. kép 6.*). Pelyvás anyagúak, amelyhez kavicszúzalék (*16. kép 3.*) vagy homok járult. Vöröses és sötétbarna (*16. kép 6.*) színűek.

Egyéb töredékek

Fenéktöredékek, ívelt bevésett vonaldísszel. Világosbarna, simított, homok és pelyva (*16. kép 1.*). Fenék-

16. A 27 db csonttöredék között 21 db szarvasmarha, 1 db juh, 3 db kecske, 2 db őstulok szerepel.

és oldaltöredékek, kívül bepolírozott sávokkal (*17. kép 2., 4–5.*). Az egyik töredék belsejében az egész felületet beborító vörös festéknyom látszik (*17. kép 1.*). Sötétszürkék, homok és finom szerves anyag.

35. A–C gödöregyüttes

Két, csaknem szabályos köralakú gödörrészből áll, amelyet 20 cm mély ovális lemélyedés köt össze (*B gödörrész*). Az A gödör világosbarna elszíneződéssel jelentkezett, míg a B és C gödörrészek foltja sötétebb világosbarna volt. A folt alapján a két objektum nem vált határozottan külön, a profilban viszont halványan elkülönült. Ez, a gödrökből származó leletanyagot tekintve, kronológiai jelentőségű.

A *C gödör* meneteles oldalú, teknős, 80 cm mély objektum volt. Aljában 30 cm vastag, sötétbarna betöltés húzódott, amelyben faszéncsíkot figyeltünk meg. Az *A gödör* lejtős oldalú, 40 cm-re lemélyedő, csaknem egyenes aljú objektum, közepében további 40 cm mély, kerek, teknős aljú beásással. A gödör aljában, itt 40 cm vastagságban került elő a C gödöréhez hasonló sötétbarna betöltés. Az objektum teljes hossza 7,20 m. Átmérők: *A gödörrész:* 2,70 m, *B gödörrész:* 2,60 m, *C gödörrész:* 3,70 m. A gödöregyüttes kevés kerámiatöredéket és állatcsontot tartalmazott.[17]

Kerámialeletek

35/A gödör (0–40 cm)

Tálak

Szürkék, polírozottak, homokot és kevés pelyvát tartalmaznak. Laposabb, kónikus (*19. kép 11.*), illetve mélyebb, ívelt oldalú forma szerepel (*19. kép 12.*).

Hordó alakú edények.

Kisméretű, behúzott peremű, ívelt oldalú edénytípus. Homok és finom szerves anyag keverékével soványítottak. Szürke, simított, illetve vöröses polírozott példány fordul elő. Az előbbi függőleges bevágásokkal és benyomott bütyökkel (*18. kép 1.*), az utóbbi körömbenyomás sorokkal díszített (*18. kép 2.*).

Palackok

Polírozottak, homokkal soványítottak. Világosbarna, ívelt nyakú (*19. kép 13.*) és szürke, tölcséres nyakú változata szerepel (*19. kép 16.*). Utóbbi a gödör tetején került elő.

Egyéb töredékek

Ívelt, párhuzamos bevésésekkel díszített oldaltöredékek. Világosbarna, polírozott, homok és pelyva (*18. kép 3., 6.*). Oldaltöredék, belül sekélyen besimított vonalakkal. Sötétszürke, belül vöröses, polírozott, homok és kevés pelyva (*18. kép 4.*). Oldaltöredék, bekarcolt párhuzamos vonalakkal. Szürke, polírozás nyoma, homok (*18. kép 5.*). Nagyméretű, részben gömbtestű edényekhez tartozó világosbarna töredékek. Pelyva és homok keverékével, néha kavicszúzalékkal soványítottak (*18. kép 10.*). Felületük durva, fűcsomóval simított, de lehet polírozott is (*18. kép 7.*). Díszítésként sekély besimítások (*18. kép 7.*), illetve ferde, páros ujjbecsípések szerepelnek (*18. kép 8.*).

35/A gödör (40–80 cm)

Nagyméretű *bikónikus edény* töredéke, törésvonala alatt sekély, széles bemélyítésekkel. Világosbarna, simított, pelyvás (*19. kép 15.*). *Tál* peremtöredéke, kívül ferde, párhuzamos polírozott sávokkal. Sötétszürke, homok és finom szerves anyag (*19. kép 14.*).

35/C gödör (0–50 cm)

Finomkerámia. A finoman kidolgozott, homokkal soványított edények töredékei tartoznak ide.

Gömbszelet alakú edények. Polírozottak, szürkék. 1–2 mm széles, 2–3 párhuzamosból álló, mélyen (*20. kép 6., 8., 11.*) vagy sekélyesebben (*20. kép 5.*) bevésett vonalkötegekkel díszítettek. A vonalakon, illetve találkozási pontjaiknál kottafejek ülnek, amelyek vonalvégeken is előfordulnak. Az egyik edény öblén bütyökdísz is lehetett (*20. kép 11.*). A díszítés rendszere teljességgel nem rekonstruálható, de a perem alatt, 2–3 párhuzamosan körbefutó vonal megfigyelhető (*20. kép 5., 8.*).*Tál.* Mély tál alsó részének töredéke párhuzamos bekarcolásokkal, egyiken rovátkolás. Világosbarna (*20. kép 3.*).

Palackok. Felületük simított. Jellemző az ívelt, csaknem cilindrikus nyak (*19. kép 3., 9.*).

Házikerámia. A nagyobb méretű, durvábban kidolgozott felületű, feltehetőleg *palack* és *gömbszelet alakú edények* töredékei sorolhatók ide. Előfordul a fűcsomóval simított (*20. kép 1.*), illetve ujjal függőlegesen elhúzgált felület egyaránt (*20. kép 7., 13.*). Ritka a simított, perem alatt polírozott töredék (*20. kép 4.*). Soványítóként jellemző a homok és a pelyva, gyakran együttes használata, ritkább a kavics vagy kerámiazúzalék alkalmazása (*20. kép 13.*). Általában világosbarnák, de előfordul sötétbarna és sötétszürke színű töredék is. A *gömbszelet alakú edények* díszítésére jellemző a ferde, páros körömcsípés (*19. kép 7., 20. kép 4.*), de megtalálható a közepén bevágott kerek (*19. kép 4.*), illetve a kétszer benyomott ovális bütyökdísz, a felület bevagdalása (*20. kép 1.*), az ujjbenyomásos bütyökfül (*20. kép 12.*) és bordadísz is (*20. kép 7.*). Az egész edényfelületet elboríthatta az ujjal (*20. kép 2.*), illetve eszközzel kialakított kannelúrázott díszítés (*20. kép 9.*). Az előkerült *palack*töredék enyhén ívelt, csaknem cilindrikus nyakú típust képvisel (*19. kép 10.*). Előfordul, hogy a nyakhajlatot körbefutó ujjbenyomásos bordával díszítették (*20. kép 10.*).

17. 35/A gödör: 37 db csonttöredékből 57% szarvasmarha, 27% juh, 16% ló.

35/C gödör (50–80 cm)

A kerámiaanyag minden esetben homok és szerves anyag keverékével soványított. Az edényformák között simított, mély barázdákkal díszített (*19. kép 5.*), továbbá polírozott, bütyökdíszes (*19. kép 6.*) *bikónikus edények* töredékei szerepelnek. Emellett előfordul a széles, alacsony *csőtalptípus* is (*19. kép 8.*). Az említett díszítésmódok mellett két sötétszürke töredéken polírozott sávok figyelhetők meg (*19. kép 1., 2.*).

41. gödör

A későbbi árokkal bolygatott gödör a feltárási terület északi részén került elő, így csak részlegesen tárhattuk fel. Az alaktalan, egyenetlen aljú gödörrész legnagyobb kiterjedése 3,50x2,20 m, relatív mélysége 86 cm volt. Sötétebb világosbarna betöltése őrlőkőtöredéket, kevés kerámiát és állatcsontot[18] is tartalmazott.

Kerámialeletek

Finomkerámia

Jellemző a polírozott, ritkábban simított felület, egy világosbarna táltöredék kivételével (*21. kép 2.*) a szürke szín különböző árnyalata, és a homokos sovanyítás. Néha finom szerves adalék is megfigyelhető (*21. kép 4–5*). A karcolt díszű töredékek részben *gömbszelet alakú edényekhez* (*21. kép 1., 4., 7.*), illetve mély *csészeformához* tartozhattak (*21. kép 3.*). A díszítés rendszere csak egy esetben rekonstruálható. A gömbszelet alakú edény pereme alatt 1 mm széles, bekarcolt vonaldísz fut körbe, amelyhez dupla soros ívminta kapcsolódik. Az ívek között és a találkozási pontoknál kottafejek vannak (*21. kép 1.*). A bekarcolások mellett előfordul a szélesebb, mély, barázdaszerű díszítés is (*21. kép 4.*). Az egyik oldaltöredék külső oldalán polírozott sávok figyelhetők meg (*21. kép 8.*). A finomkerámiához tartoznak a kónikus *tálak* töredékei is (*21. kép 2., 5.*).

Házikerámia

Durvított, néha elsimított (*21. kép 6.*), világosbarna töredékek. Anyaguk homok, pelyva és kavicszúzalék keverékével sovanyított. Részben *gömbszelet alakú edényekből* származhatnak (*21. kép 6.*). Díszítésként körömbenyomás (*21. kép 12.*), benyomott kerek bütyök (*21. kép 10.*) és rövid bekarcolások szerepelnek (*21.kép 9., 13.*). Előfordul az ujjal elhúzgált felületkiképzés is (*21. kép 11.*).

Értékelés, keltezés

13. gödör

Az objektum leletanyagában, a kottafejes díszítés szórványos előfordulása ellenére, leginkább a DVK legidősebb fázisára jellemző elemek dominálnak. A finomkerámiánál, néhány kivételtől eltekintve, a kottafejes töredék esetében is, megfigyelhető a legidősebb szakaszt jellemző finom szerves anyag felhasználása. Az edénytípusok a töredékesség miatt csak részben rekonstruálhatók, de a fordított csonkakúp alakú tál uralkodó szerepe jól látható, amely a legidősebb fázis egész területén jellemző.[19] A díszítések közül a vörös inkrusztáció,[20] illetve kanellúraszerű díszítés mellett,[21] ugyancsak ezt az időszakot jellemzi a három párhuzamosból álló, kottafej nélküli barázdaszerű vonaldísz is. Az egyik töredék alapján az edénytesten hullámszerűen körbefutó motívum feltételezhető (*3. kép 11.*), amely inkább a bikónikus edények lekerekítettebb, gömbforma felé mutató változatain jelenik meg.[22] Néhány töredék alapján talán a forma megjelenésére is következtethetünk (*3. kép 15., esetleg 11., 14., 16., 5. kép 2.*), amely már a fiatalabb DVK felé mutató elem, csakúgy mint a vékonyabb vonaldísz megjelenése (*3. kép 15.*),[23] a homokos sovanyítású szürke finomkerámia előfordulása (*3. kép 15., 4. kép 1.*),[24] illetve a felkent barbotin fokozatos eltűnése.[25] A leletanyag jellemzői, de leginkább az atipikus kottafej megjelenése alapján, az objektumot a legidősebb DVK fejlődés végére keltezhetjük, amely talán valamivel idősebb lehet vagy éppen beilleszthető a Milanovce,[26] illetve Bicske,[27] Becsehely II.,[28] Medina,[29] Aba-Felsőszentiván[30] együttesekkel meghatározott átmeneti fázisba. A legidősebb fázissal való összefüggéseket hangsúlyozza a gödörből előkerült agyagcsüngő is (*3. kép 1.*). A tárgytípus megjelenése a legidősebb VK környezetében jellemző, és úgy tűnik, a teljes elterjedési területen megtalálható.

18. 3 db csonttöredékből 77% szarvasmarha, 8% juh, 15% őstulok.
19. *Pavúk* 1980., 20–21; *Kalicz* 1979–80., 20–21; 1988., 148; *Tichý* 1960., 4. kép 5–8., 7. kép 1., 2., 8. kép 1., 2., 5., 12. kép 7., 18. kép 1–5; *Kaufmann* 1981., 3. kép 2., 4. kép 11., 1982., 3. kép 3., 4. kép 4., 5. kép 3–4., 6. kép 1–2; *Reinecke* 1982., 5. kép 6., 6. kép 1–6., 7. kép 1–7. stb.
20. *Pavúk* 1980., 24; *Kaufmann* 1983., 185.
21. *Makkay* 1978., 10., t. 1.
22. *Tichý* 1962., 13. kép 4; *Kolník* 1978., 70. kép 2; *Pavúk* 1980., 35. kép 7., 41. kép 1–2.
23. *Makkay* 1978., 25; *Pavúk* 1980., 23–24.
24. *Makkay* 1978., 18.
25. *Pavúk* 1980., 46–47.
26. *Pavúk* 1980., 45–47., 19. és 42. kép.
27. *Makkay* 1978., 28. kronológiai táblázat, XXVI–XXVII. kép.
28. *Kalicz* 1988., 163.
29. *Kalicz* 1988., 163., 59. kép.
30. *Makkay* 1970., 27–28.

(Becsehely,[31] Budapest Aranyhegyi út,[32] Bina,[33] Cífer–Pác,[34] Ábrahám,[35] Ballenstedt).[36] Olyan leletegyüttesben is előfordul, amely a bikónikus és gömbszelet alakú edények együttes fellépése alapján már a legidősebb VK fejlődése végére keltezhető (Cífer–Pác).[37] Az eddig megismert példányok formailag megegyeznek a szigetszentmiklósi csüngővel, díszítésük viszont, eltérő módon, mindig egyenes vonalú. Töredékünk a kottafejjel való együttes megjelenés alapján a legkésőbbi hiteles példánynak tartható, így a díszítés eltérése ebből a kronológiai különbségből is adódhat. A legidősebb VK csüngőitől eltérő díszítésbeli jellegzetességeket mutat a Tichý által kottafejes időszakra keltezett mohelnicei csüngő is.[38] A szigetszentmiklósi és mohelnicei csüngők alapján felmerülhet, hogy a legidősebb VK-ban követhető, amulettként[39] szereplő tárgytípus, némileg megváltozott formában, szórványosan továbbélhetett a kottafejes időszakban is.

32. objektum

A minimális leletanyagot tartalmazó gödör, a széles, barázdaszerű vonaldísz alapján, a DVK legidősebb fázisára keltezhető (*16. kép* 7.). Hasonló töredék fordul elő a hurbanovói leletegyüttesben, ahol megtalálható a körömbenyomásos fűzér, illetve a bevagdalt bordadísz párhuzama is.[40] Pavúk a hurbanovoi leletanyagot a legidősebb VK második fázisának tekinti, és a Bina fázist megelőző időszakra helyezi.[41] A 32. objektum leletanyaga azonban a több hasonlóság alapján sem elegendő ahhoz, hogy biztonsággal ehhez a fázishoz köthessük

33–34. objektum

A két objektum lehetséges összefüggése, illetve a kerámiaanyag jellegzetességeinek egyöntetűsége miatt, a két gödör egykorúnak tartható. A finomkerámia technikai sajátosságai és vezető edényformái a DVK legidősebb fázisának jellegzetességeit mutatják. Kronológiai szempontból lényeges a tálak nagy arányú előfordulása és a bikónikus edényforma megjelenése. A tálak formailag és díszítésmódjaikat tekintve egyaránt a legidősebb DVK jegyeit viselik.[42] Jelenleg erre az időszakra korlátozódik az egyik tál belsejében megjelenő, sekélyen besimított vonaldísz (*9. kép 1.*), amelynek különböző változatai néhány, valószínűleg importként értékelhető távolabbi előfordulástól eltekintve [43] leggyakrabban a Dunántúlon[44] és Szlovákiában[45] fordulnak elő.

A több példány külsején megfigyelhető, elnagyoltan polírozott felület, szintén a legidősebb DVK tálait jellemzi (*9. kép 3., 13., 14. kép 10., 17. kép 7., 10.*).[46] Ebben a periódusban a legyakoribb, a mindkét gödörben előforduló, tálak külső oldalát díszítő politúrminta (*9. kép 2., 17. kép 1–2., 4–5.*) is, bár ez a díszítőtechnika szórványosan a DVK fiatalabb fázisában is megtalálható.[47] Legidősebb DVK leletegyüttesben eddig csak Bicskén[48] és Binán fordult elő.[49] A 34. gödör egyik politúrtechnikával díszített töredékének belsejében összefüggő vörös festéknyom figyelhető meg (*17. kép 1.*), amely esetünkben festéktárolás maradványa is lehet. A festés nem jellemző a legidősebb fázis kerámiájára, de szórványosan több lelőhelyén is előfordul. Leggyakrabban inkrusztáció formájában jelenik meg,[50] felületi alkalmazása Szlovákiából ismert.[51] Az edény belsejében előforduló festéknyom az okker felhasználásának kétségtelen bizonyítéka, amelynek elsődleges szerepe nem a kerámiadíszítésben lehetett.

A legidősebb fázis minden lelőhelyén megjelenő kettős kónikus edény ugyancsak kronológiai jelentőségű.[52] A jellegzetes barázdaszerű vonaldísz általában ehhez az edényformához kapcsolódik.[53] A vizsgált anyagban viszonylag vékonyabb, 2 mm körüli vonalszélesség jellemző, de a 2–3 párhuzamosból álló díszítés rendszere nem rekonstruálható. Fiatalabb elem a vízszintes állású fül, amely a klasszikus, bikónikus edényekkel szemben, leginkább a későbbi fejlődés felé mutató magasabb, lekerekítettebb formákon fordul

31. *Kalicz* 1978–79., 25–26., 5. t. 3.
32. *Kalicz* 1988., 50. kép 1.
33. *Pavúk* 1980., 39–40., 15. kép 1–2.
34. *Kolník* 1978., 70. kép 1; 1980., 73. kép 4.
35. *Novotný* 1988., 2. kép 3.
36. *Kaufmann* 1969., 263., 265., 22. t. a–b.
37. *Kolník* 1978., 135., 70. kép 1–5.
38. *Tichý* 1970., 10.
39. *Kalicz* 1978–79., 25.
40. *Pavúk* 1980., 36. kép 9., 8., 37. kép 1., 39. kép 6., 8.
41. *Pavúk* 1980. 43–44.–A 32. objektum leletanyaga azonban a több hasonlóság alapján sem elegendő ahhoz, hogy biztonsággal ehhez a fázishoz köthessük.
42. Lásd a 18. jegyzetet.
43. Eilsleben: *Kaufmann* 1982., 86., 4. kép 5., 7.
44. Bicske: *Makkay* 1978., VII–XIII. t., XIV. t. 1–3.; Becsehely, Sármellék: *Kalicz* 1978–79., 3. t. 2., 5. t. 1., 10. t. 1.; Medina: *Kalicz* 1988., 83. j.
45. Bina: *Pavúk* 1980., 5. kép 1–5., 6. kép 1., 13. kép 1–7., 27. kép 1–7.
46. *Makkay* 1978., X. t. 3., XI. kép 8.; *Pavúk* 1980., 33. kép 1.
47. Letkés: *Papp* 1972., 6. t. 15.; Neszmély: *Kalicz–Makkay* 1972., 6. kép 6—7.
48. *Makkay* 1978., X. t. 3–4., XI. t. 1.
49. *Pavúk* 1980., 5. kép 3–4., 26. kép 3–4., 7.
50. Lásd a 19. jegyzetet.
51. *Pavúk* 1980., 24.
52. *Kalicz* 1978–79., 17–19; 1988., 146; *Pavúk* 1980., 16–18; *Tichý* 1962., 303–304.
53. *Pavúk* 1980., 23–24., 26–27.

elő.[54] A durva kerámiában megmutatkozó sajátosságok, a plasztikus díszek változatainak gazdagsága, a felület bevagdalásos díszítése szintén megegyezik a legidősebb fázis megismert jellegzetességeivel.[55] A felkent barbotin (Schlickwurf) a DVK későbbi fázisaiban teljes ritkaságnak számit, így megjelenése a leletegyüttesben ugyancsak keltező értékű.[56] Ez a felületi megmunkálás a Dunántúlon és Szlovákiában általánosan elterjedt, míg a távolabbi területeken csak szórványosan tűnik fel.[57] Egyes lelőhelyeken markánsan, nagyobb számban lép fel,[58] máshol viszont teljességgel hiányozhat. Ez a jelenség, Pavúk szerint a legidősebb DVK-n belül, kronológiai jelentőségű,[59] másfelől viszont a különbségek helyi eltérések is lehetnek.[60] A legidősebb fázis belső tagolása, az egyes fázisok jellegzetességeinek körvonalazása, a jelenlegi forrásanyag kis mennyisége miatt, még csak bizonytalanul lehetséges.[61] A 33–34. objektumok esetében is csak annyit állapíthatunk meg, hogy a leletanyag jellegzetességei leginkább a legidősebb fázis klasszikus (Bicske, Bina, Budapest – Aranyhegyi út stb.) leletegyütteseivel hozhatók összefüggésbe, amelyekből még hiányoznak a későbbi, illetve átmeneti fázis eddig megállapított jellegzetességei.[62] Ugyanakkor néhány elem alapján (vékonyabb vonaldíszek, vízszintes fülek és a Schlickwurf-technika kevésbé markáns formája) a két objektum kissé fiatalabbnak tűnik az említett leletegyütteseknél, bár az eltérések helyi jellegűek is lehetnek.

35. gödöregyüttes

Az *A gödör* alsó rétegét a bikónikus forma és a politúrdíszítés előfordulása a DVK legidőseebb fázisára keltezi.[63] A felső réteg legtöbb eleme, a finomkerámia technikai sajátosságai, a széles, mély, barázdaszerű vonaldísz, a három párhuzamosan haladó vonalból álló motívum (*18. kép 3., 6.*), a besimított vonalak (*18. kép 4.*) és a körömbenyomássorok (*18. kép 1.*) együttes előfordulása ugyancsak ebben a periódusban jellegzetes.[64] A későbbi, kifejezetten kottafejes időszakra jellemző palacktöredék az objektum legtetejéről került elő. A *C gödör* aljában megjelenő betöltés, minőségét és a belőle előkerült leletanyag jellegzetességeit tekintve (sávos politúrdíszítés, széles, barázdaszerű vonaldísz, bikónikus forma), az A gödörrel azonos korúnak tartható, míg a felső réteg már kottafejes jellegzetességeket mutat. Pavúk a 2–3, perem alatt körbefutó vonaldísszel jellemezhető leleteket a kottafejes kerámia klasszikus, középső fázisába sorolja.[65] A zselizi típusú díszítés előzménye lehet a leletegyüttesben, a bekarcolt párhuzamos vonalak egyikén megjelenő rovátkolás (*20. kép 3.*). A durva kerámia díszítésmódjai megfelelnek a kottafejes időszaknak,[66] a kannelúrázott edényfelület viszont eddig csak korai zselizi összefüggésben ismert.[67] Az objektumegyüttes felső részéből előkerült, jól elkülöníthető leletanyag már nyilvánvalóan a település későbbi, klasszikus kottafejes, esetleg korazselizi rétegéhez tartozhatott, amely talán későbbi beásással kerülhetett a legidősebb fázis objektumának tetejére (35/A obj.), illetve felsőbb rétegébe (3.5/C obj.).[68]

41. objektum

A leletegyüttest, a finomkerámia technikai sajátosságai, a gömbszelet alakú edényforma, illetve a kottafejes díszítés megjelenése alapján keltezhetjük. Pavúk kronológiai rendszere szerint a mély csészeforma (*21. kép 3.*) és a perem alatt körbefutó egysoros vonaldísz az objektumot leginkább a korai, legfeljebb a középső kottafejes időszakhoz köti.[69] A finomkerámiában fellelhető néhány archaikus vonás, mint a finom pelyva alkalmazása, illetve a szélesebb vonaldísz megjelenése,[70] inkább a korai keltezésre utalhat csakúgy, mint a gödörben előforduló sávosan polírozott díszítés, amelya a legjellemzőbben a lelőhely legidősebb fázisra keltezhető objektumaiban fordul elő.[71]

KÖZÉPSŐ RÉZKOR

Szigetszentmiklós–Üdülősor

1988-ban, egyetlen objektum kivételével, csak szórványosan kerültek elő a középső rézkor leletei. Kisebb teleprészlet, illetve egy temetkezés feltárására a következő évben, az ásatási terület déli részén kerülhetett sor. A település szerkezetére, a későbbi intenzív meg-

54. Pavúk 1980., 47., 41. kép 1–2.
55. *Makkay* 1978., XXI. t. 4., XXIII. t. 6–15., XXIV. kép 13; *Kalicz* 1978–79., 6. t. 7–9., 7. t. 6., 9., 10., 9. t. 3., 7–8., 10. t. 8–10; 1988., 35. kép 4., 7., 10., 47. kép 8., 48. kép 5; *Pavúk* 1980., 31. kép 3., 5., 7., 38. kép 1., 3., 40. kép 6., 7. stb.
56. *Kalicz* 1978–79., 24.
57. *Makkay* 1978., 25; Kalicz 1978–79., 24., 1988., 154; *Pavúk* 1980., 37; *Tichý* 1960., 10. kép 10; *Kaufmann* 1982., 4. kép 3.
58. Bicske: *Makkay* 1978; Budapest Aranyhegyi út; Medina: *Kalicz* 1988; Bina: *Pavúk* 1980.
59. Nitra fázis: *Pavúk* 1980., 42.
60. *Kalicz* 1988., 164.
61. *Pavúk* 1980., 42–47; *Kalicz* 1988., 164.
62. *Makkay* 1978. 29. kronológiai táblázat, 25–27. táblák; *Pavúk* 1980., 45–47; *Kalicz* 1988., 163.
63. Lásd a 46–47. és 50. jegyzetet.
64. *Makkay* 1978., XVI. t. 3; *Pavúk* 1980., 23–24., 31. kép, illetve lásd a 38. és a 41–43. jegyzeteket.
65. *Pavúk* 1969., 273.
66. *Točik* 1964., XXVII. t. 2., 7., XXVIII. kép 4., 7., XLVII. kép 12; *Papp* 1972., 11. kép 11., 12. kép 7. stb.
67. *Tyitov* 1980., 181.
68. Hasonló szituáció más lelőhelyekről is ismert. *Tichý* 1960., 440; *Šťastníková* 1988., 189.
69. *Pavúk* 1969., 270–273. 1. kép 3., 2. kép 9., 14., 15., 3. kép 1., 4. kép 1., 5. kép 2., 5.
70. *Tichý* 1962., 303; *Kalicz* 1988., 220–221.
71. Lásd a 46–47. jegyzetet.

települések következtében nincsenek megbízható adataink, mégis úgy tűnik, hogy a telepgödrök csoportokat alkotva helyezkedhettek el a telepen. Az objektumok sekély, alaktalan, gyakran egymásba fonódó gödöregyüttesek voltak. Az altalajtól alig elkülönülő sötétebb világosbarna színű betöltődésük kevés kerámiaanyagot és állatcsontot tartalmazott.[72]

A kerámiatöredékek általában jól kidolgozottak, legtöbbször homok, illetve finom kavics és kerámiazúzalék keverékével soványítottak. Ritkábban megfigyelhető apró kavicstörmelék, illetve durvább kerámiazúzalék felhasználása is. Jellemző a felület polírozása, ritkábban simítása, a világosbarna szín, illetve a barna különböző árnyalata, gyakran sötétszürke foltokkal.

Objektumok

144. objektum

Korabronzkori gödörrel jelentősen elpusztított teknős aljú gödör.

Kerámialeletek

Különböző mértékben behúzott szájú *tálak* töredékei (*23. kép 7–12.*), egyikük öblén korong alakú bütyökkel (*23. kép 18.*). Peremátmérő: 26 (*23. kép 18.*) és 20 cm (*23. kép 7.*). Felső részén harangosodó *talpú tál* (*23. kép 11.*), illetve *hordó alakú edény* bikónikus változatának töredéke, öblén dugó alakú bütyökkel (*23. kép 15.*).

221. objektum

A feltárási terület szélén került elő, így csak félkör alakú, teknős aljú, 30 cm mély részletét tárhattuk fel. Átmérő: 2x3 m.

Kerámialeletek

Behúzott peremű edények töredékei (*24. kép 3.*) és átfúrt bütyökfül.

225. objektum

Alaktalan, egyenetlen aljú, 14 cm mély gödör. Átmérő: 2x1,70 m.

Kerámialeletek

Nagyméretű, ívelt felsőrészű *bikónikus edény* töredéke, felső részén és öble alatt szögben megtörő vízszintes füllel. Sötétbarna, polírozott, durvább kavics és kerámiazúzalékkal soványított (*24. kép 13.*). Peremátmérő: 34 cm.

228. objektum

Sekély, alaktalan gödör, amelynek bontása közben csontvázas *temetkezés* került elő. A gödör jelentős részét korabronzkori beásás bolygatta, amely a sír közelében sekélyebben, meneteles oldallal mélyedt le, így a vázat nem érintette. Sírfolt nem látszott, betöltése a gödörével megegyező, világosbarna színű volt. A 100x55 cm átmérőjű ovális, teknőszerű sírgödröt az objektum aljába mélyítették. Oldala a fejnél meredeken mélyedt le, a lábaknál viszont menetelesen emelkedett. Legnagyobb mélysége: 56 cm volt. A DK–ÉNy-i tájolású, 13–15 éves gyermeket erősen zsugorított, oldalra fordított helyzetben, mintegy begyömöszölhették a kisméretű sírgödörbe. A fejet a meredek oldalfalnak támasztották, a lábfejek a medencénél, a karok szorosan a test előtt feküdtek (*24. kép 1.*). A mellékletként adott behúzott peremű *tálat* nem a gödörbe, hanem a fej fölött 20 cm magasságban kialakított padkára helyezték (*24. kép 2.*).

229. objektum

Alaktalan, 10 cm mély, egyenetlen aljú, a meneteles oldalú gödör. Átmérő: 1,90x1,80 m.

Kerámialeletek

Hordószerű edények peremtöredékei (*24. kép 4.,6.*).

230. objektum

Korabronzkori beásással bolygatott, alaktalan, egyenetlen aljú gödör, közepében 150 cm átmérőjű sötét elszíneződéssel. Mélység: 40 cm. Átmérő: 3x2,30 m.

Kerámialelet

Behúzott peremű mély *tál* töredéke, peremből induló zömök füllel (*24. kép 5.*).

233. objektum

Kelta gödörrel bolygatott, egyenes aljú gödör. Mélysége 10 cm. Átmérő: 2,30x1,50 m. Betöltésében egy *obszidián szilánk* került elő, korát fölötte előkerült anyag határozza meg.

Kerámialeletek

Behúzott peremű *tálak* töredékei, egyikükön lelógó kerek bütyök (*23. kép 13–14.*). *Csőtalpas tál* töredéke (*23. kép 1.*).

234. gödör

Nagyméretű, sekély, teknőszerű lemélyedésekből álló objektum. Mélysége: 10–30 cm. Átmérő: 5,40x2,90 m.

Kerámialeletek

Behúzott peremű, kónikus aljú *tál 24. kép 9.*), *csőtalpas tálak* (*24. kép 8., 11.*), bütyökdíszes *hordó alakú edény* (*24. kép 14.*), illetve ívelt *kétfülű csészékből*

72. A középső rézkori objektumokból összesen 101 db csonttöredék került elő. 66% szarvasmarha, 24% juh, 5% sertés, 3% ló, 1% kutya, 1% gímszarvas.

243. gödör

Nagyjából kör alakú, függőleges falú objektum. Mélység: 20 cm. Átmérő: 2,20×2 m.

Kerámialelet

Ívelt oldalú *bögre*, vízszintesen árfúrt bütyökfüllel (*24. kép 7.*).

250. objektum

Késő rézkori és korabronzkori beásással bolygatott alaktalan, sekély, egyenetlen aljú gödör. Mélysége: 10–20 cm. Átmérő: 2,20x1,70 m.

Kerámialelet

Fölötte előkerült gömbszelet alakú, zömök fülű *tál*töredék keltezi (*23. kép 9.*).

Szórványleletek

A 62. korabronzkori gödörben, bikónikus, *hordószerű edény*, dugó alakú bütyökkel díszített töredéke került elő (*23. kép 19.*). A 47., bronzkori gödörbe miniatűr *amfóra alakú edény* (*23. kép 4.*), illetve felcsúcsosodó bütyökkel díszített, valószínűleg behúzott peremű *tálhoz* tartozó töredékek (*23. kép 3.*) keveredtek. Az oszlopvázas ház K-i részénél szórványosan, különböző méretű *hordószerű edények* töredékei kerültek elő (*23. kép 5., 10.*), egyikükön felcsúcsosodó vízszintes füllel (*23. kép 2.*). Ugyanitt egy *csőtalpas tál*töredéket is találtunk (*23. kép 6.*).

Szigetszentmiklós–Vízműtelep

A lelőhelyen a középső rézkori megtelepedés nyomát mindössze egyetlen objektum képviselte, amely a feltárási területtől 30 m-re északra, a már véglegesen kimélyített, de még el nem árasztott vízdúsító medencében került elő. Az üdülősori sekély objektumokat tekintve a település jelentős része a földmunkák során megsemmisülhetett. Szórványként sem kerültek elő a korszak leletei, így ezen a területen kevésbé intenzív megtelepedésre gondolhatunk.

40. objektum

(*25. kép 1–3.*)[73] Felső része jelentős mértékben elpusztulhatott.[74] A megmaradt gödörrész kissé ovális, 120x130 cm átmérőjű, friss állatjárásokkal is erősen bolygatott foltja, a géppel betaposott rétegek eltávolítása után került elő. A 64 cm-ig lemélyedő, vízszintes aljú objektum oldala lefelé minden irányban átlagosan 20 cm-t kiszélesedett, egységesen barna betöltésében rétegek vagy szintek nem különültek el. A gödör aljából és betöltéséből elszórtan, anatómiai rend nélkül igen nagy mennyiségű állatcsont került elő.[75] Döntő többségben szarvasmarháktól származnak, lényegesen kisebb arányban szerepel az őstulok, a kiskérődző, a sertés, a kutya, és a ló.[76] A gödör aljához közel, a K-i oldalon egy gímszarvas koponyája feküdt, a hozzá tartozó agancsok töredékei a gödör felső részéből, illetve a K-i oldalfalából kerültek elő. A betöltésben a D-i oldalon, egy oldalra fordult juhkoponyát is találtunk. A gödör aljában, illetve a betöltésben marhakoponyák töredékei és több bedobált szarvtöredék került elő. Az állatcsontok között, – 20–40 cm mélységben, két 0,5–1,5 éves gyermek másodlagos helyzetű, feltehetőleg állattúrással szétbolygatott koponyatöredékei feküdtek. Szétszóródva előkerült az egyik gyermek néhány töredékes vázcsontja is. A koponyacsontok csoportosulása alapján a gyermekek a gödör K-i, illetve Ny-i részében fekhettek, elhelyezkedésük eredeti mélységét megállapítani nem lehetett. 50 cm-nél, a gödör aljához közel egy további, 2–3 éves gyermek DNy–ÉK-i tájolású töredékes vázmaradványa került elő, ezúttal anatómiai rendben. Az alsó lábszárak hiányoztak, de szándékos csonkítás nyomait nem lehetett megállapítani.[77] A félig hason fekvő gyermeket egyszerűen a gödörbe dobhatták; a jobb kar lefelé, szinte kicsavarodva, a combok felhúzódva feküdtek. A váz körül, illetve alatt, vöröses, gyengén átégetett betöltés mutatkozott, amelyből néhány tapasztástöredék is előkerült. A leletek a gödörbetöltésben elszórtan helyezkedtek el, a gyermekmaradványok közelében mellékletnek tartható leletet nem találtunk.[78]

Kerámialeletek

Felületük általában polírozott (*26. kép 5., 8–9., 12–18., 20.*) vagy gondosan simított (*26. kép 1–3., 6–7., 11.*), ritkábban durvább (*26. kép 10.*), illetve nagyjából elsimított (*26. kép 4., 19.*). Anyaguk jól kidolgozott, leggyakrabban egészen finom vegyes zúzalékkal, illetve homokkal soványított. Előfordul durvább kerámia (*26. kép 11., 18., 20.*), illetve kavicszúzalék felhasználása is (*26. kép 4., 17., 19.*). Színük általában világosbarna (*26. kép 3–12., 15., 19.*). ritkábban barnásszürke (*26. kép 1., 16–17.*), sötétbarna (*26. kép 14.*) vagy sötét-

73. Az objektum szétroncsolt, bizonytalan korú, fölbe mélyített ház sarkához kapcsolódva került elő, amely a fölötte gyűjtött leletek alapján késő LT, típusa szerint viszont inkább Árpád-kori lehetett. A 40. gödörből előkerült leletanyag alapján ezt a körülményt véletlen egybeesésnek tarthatjuk.
74. A Fővárosi Vízművek szintadatai alapján ezen a területen az eredeti talajszintből 70–80 cm-t mélyíthettek ki. Eszerint a 40. gödör kb. 90–100 cm-t mélyülhetett az altalajba.
75. Az állatcsontokkal kapcsolatos megállapításokat Vörös Istvánnak köszönöm.
76. Összesen 305 db csonttöredék került elő. Szarvasmarha: 71,9%, őstulok: 17,4%, kiskérődző: 7,2%, sertés: 2%, kutya: 0,68%, vaddisznó, ló: 0,34%.
77. Az embertani meghatározásokért *K. Zoffmann Zsuzsának* tartozom köszönettel.
78. A megfigyelések zöme a gödröt kibontó *Endrődi Annától* és *Horváth Attilától* származik.

szüre foltos (*26. kép 2., 18., 20.*).

Típusok

A legtöbb töredékkel képviselt edényforma a *tál*, amelynek bikónikus (*26. kép 12., 15.*), illetve behúzott peremű, vízszintes fülű változata is előfordul (*26. kép 14., 20.*). Kevésbé jellegzetes a tölcséres nyakú tálforma (*26. kép 13.*). A több példányban megjelenő erősen ívelt szalagfül töredékek *kétfülű csészékből* származhatnak (*26. kép 1–2., 5.*). Előfordul a leletegyüttesben a felső részénél gyűrűszerűen megvastagodó, kerek áttöréssel díszített *csőtalptípus* (*26. kép 8.*), illetve a *tejesköcsögök* szélesebb szájú, kevésbé öblösödő változatának töredéke is (*26. kép 9.*). Az ívelt nyaktöredékek *amfóra-*, illetve *vázaformájú edényekhez* tartozhattak (*26. kép 17–18.*), míg a kónikus felsőrészű töredék *hordóformájú edényből* származhat (*26. kép 16.*). A vízszintesen átfúrt bütyökfül (*26. kép 3–4.*) és a kerek, illetve ovális bütyökdíszek (*26. lép 7., 10.*), hordószerű edények öblét díszíthették. Ehhez az edénytípushoz tartozhat a függőleges, széles, mély kannelúrákkal díszített oldaltöredék is (*26. kép 19.*).

Egyéb leletek

30–40 cm között, a gödör széléhez közel, két, gímszarvas *agancsból* készült *eszköz* töredéke feküdt (*25. kép 1., 4., 5.*). Ugyaninnen és a gödör aljából, összesen öt obszidián *magkő*, továbbá két *obszidián* (*25. kép 6., 10–15*), illetve két kova*penge* került elő (*25. kép 7., 8.*). A gödör aljában egy korong alakú *csontgyöngyöt* is találtunk (*25. kép 9.*).

Értékelés, keltezés

A két szigetszentmiklósi lelőhely, a leletanyagban megnyilvánuló közös vonások alapján, azonos korúnak tartható. Megegyeznek a kerámiatechnika sajátosságai, jellegzetes a polírozott felület, a behúzott peremű, illetve gömbszelet alakú tálak, a kétfülű csészék, a hordódszerű edények, a változatos csőtalptípusok és a bütyökdíszek megjelenése. Emellett előfordul a bikónikus tál, a széles szájú tejesköcsögtípus, és az amfóra-, illetve vázaformájú edény is. Hasonló edénytípusokat tartalmazó telep- és sírleleteket Budapest környékéről és a Dunántúl ÉK-i, szögletéből ismerünk (Nagykovácsi Remete-hegyi Zsomboly, Alsó- és Felsőbarlang, Pilisszentlélek Legény- és Leánybarlang stb.)[79] Az itt előforduló leletegyüttesek legközelebbi párhuzamai a DNy-szlovákiai Ludanice csoportot jellemzik,[80] így annak jelenléte ezekre a területekre is kiterjeszthető.[81] Elterjedési tömbje, jelenlegi ismereteink szerint, nagyjából a Csepel-sziget É-i részének vonaláig húzódott (Érd,[82] Diósd [83] Tárnok [84]), bár elszórtan délebbi lelőhelyei is előfordulnak (Adony,[85] Soponya[86]). A szigetszentmiklósi lelőhelyek a törzsterület déli részén helyezkednek el, elsőként bizonyítva a csoport Csepel-szigeti megtelepedését. A DNy-szlovákiai, illetve az említett magyarországi területeken az egyes edénytípusok eltérő arányban lépnek fel, de az alapvető jellegzetességek, illetve a leletegyüttesek összetétele általában megegyező. Csekély mennyiségük ellenére, nagy vonásokban ezt a képet tükrözik a szigetszentmiklósi leletegyüttesek is. A DNy-Szlovákiában vezértípusként fellépő amfóraszerű edényt[87] az Üdülősoron mindössze egyetlen példány képviseli, és megjelenése nem annyira jellegzetes a Budapest környéki anyagban sem.[88]

Ugyanakkor a kárpátmedencei javarézkori kultúrák mindegyikében megjelenő csőtalpas tálak,[89] illetve a hordószerű edények,[90] amelyek lelőhelyeiken is nagyobb számban fordulnak elő, mindkét területen egyaránt kedveltek voltak. A DNy-szlovákiai Ludanice anyagban is megjelenő széles szájú, zömök tejesköcsögök,[91] a behúzott peremű tálak[92] és füles változa-

79. MRT 5., 351; MRT 7., 368.; A teljes anyag feldolgozása: *Virág:* 1983.
80. *Lichardus–Vladár* 1964., 117–128; 1968., 279–280., 282., 289., 291., 302; *Némejcová–Pavúková* 1964., 13. ábra; *Pavúk* 1976., 119. t.; 1981., 17–18. ábra.
81. *Kalicz* 1966., 3–17; 1973., 152; MRT 5., 351; MRT 7., 368; *Pavúk* 1981., 287., 294; *Virág* 1983. Patay P. és Kővári K. vitatja a Ludanice csoport Budapest környéki jelenlétét. *Patay* 1963., 19; 1969., 315–321; 1975., elterjedési térkép; *Kővári* 1980., 9., 61. j. A Budapest környéki lelőhelyek anyaga azonban teljességgel megegyezik a kutatás által egyértelműen a Ludanice csoportba tartozónak ítélt ÉK-dunántúli leletegyüttesekkel, így nem indokolt a Dunavidék közelében, a bodrogkeresztúri kultúra helyi variánsának feltételezése. *Virág* 1983.
82. MRT 7., 101.
83. MRT 7., 79.
84. MRT 7., 320.
85. *Patay* 1963., 12., l. t. 4–6.
86. *Makkay* 1970., 40/36., 24. kép 1–2., 5.
87. *Budinský Krička* 1947., VI. t. 13; *Novotný* 1958., XXXVIII. t. 5; *Balaša* 1959., 9; *Lichardus–Vladár* 1964., 56. kép 30; *Pavúk* 1981., 14. kép 11., 17. kép 1–5., 7., 9. stb.
88. MRT 5., 14., 15; MRT 7., 4. t. 8; *Virág* 1988.
89. A csőtalptípusok nagy változatossága különösen jellemző a Ludanice csoportra. Az egyes típusok megoszlásának aránya a DNy-szlovákiai és magyarországi területeken nagyjából azonos. Leggyakoribbak a harangosodó talpak. *Točik* 1961., 12. t. 3.; *Némejcová–Pavúková* 1964., 13. kép 16; *Pavúk* 1976., 119. t. 11., 1981., 15. kép 4., 7., 12; *Bátora* 1982., 266., l. t. 5. stb., illetve Nagykovácsi, Remetehegyi Alsóbarlang és Zsomboly, Budapest környéki nyíltszíni telepek anyaga stb. Ritkábbak a kónikus, illetve gyűrűszerűen megvastagodó talpak. *Balaša* 1959., 2., 5; Točik 1961., 9. t. 1; *Némejcová–Pavúkova* 1964., 13. kép 14; *Študenikova* 1979., l. t. 3. *Pavúk* 1981., 15. kép 8., 11; illetve *Alföldi* 1959., 245; Nagykovácsi, Remete-hegyi Alsóbarlang, Érd-Szidóniahegy; *Virág* 1983., 69.
90. *Novotný* 1958., XXXIX. t. 1., XXXVIII. t. 3; *Lichardus–Vladár* 1964., 13. kép 1., 26. kép 2. stb. 4; *Virág* 1983., 68.
91. *Novotný* 1958., XXXVIII. t. 4. *Lichardus–Vladár* 1964., 50. kép 22., 24–25., 1968., 78. kép 8; *Pavúk* 1981., 14. kép 10., 12.

taik,[93] továbbá az ívelt kétfülű csészék [94] viszont nagyobb számban jelennek meg a Budapest környéki, illetve ÉK-dunántúli leletegyüttesekben.[95] Ezek az edénytípusok, előzmény nélkül, idegenként tűnnek fel a lengyeli kultúra legkésőbbi szakaszának meghatározott,[96]lengyeli hagyományokban gyökerező Ludanice csoportban.[97]Megjelenésük nem csak a csoport kronológiai helyzete szempontjából lényeges, hanem egyben tükrözi azokat a kapcsolatokat is, amelyek révén a Ludanice csoportot kialakító déli hatások érvényesülhettek.[98] A D-i elterjedési területen fekvő szigetszentmiklósi lelőhelyeken nem meglepő a déli eredetű edényformák gyakori megjelenése, hiszen ezek a Balaton–Lasinja,[99] illetve bodrogkeresztúri kultúrák[100] által közvetített déli elemek éppen Budapest környékén és az ÉK-Dunántúlon keresztül juthattak a Ludanice csoportba. Ezek a hatások a csoport távolabbi, DNyszlovákiai területén valamivel gyengébben mutathatók ki, ott inkább a megelőző lengyeli hagyományok fokozottabb érvényesülése figyelhető meg.[101] A Ludanice csoport települései jelenleg még kevéssé ismertek. Az eddigi adatok alapján úgy tűnik, változatos körülmények között telepedtek meg. Budapest környékén és az ÉK-Dunántúlon a hegyvidékeket és a barlangokat részesítették előnyben,[102] ugyanakkor a Csepel-szigeti megtelepedés újabb adat az alacsonyabb, vízközeli vidékek megszállására is.[103] A barlangi telepek intenzívebb megtelepedést mutatnak,[104]míg a nyíltszíni telepek általában kisebb intenzitásúak lehettek.[105]Ez lehet érvényes az üdülősori telepre is, bár csak kis töredékét ismerjük.

Nem ismertek a temetkezési törvényszerűségek sem, noha a csoport elterjedési területén számos lelőhelyről ismerünk sírokat.[106] Úgy tűnik nem alkothattak összefüggő temetőket, hanem a megelőző Nyitra–Brodzany fázis temetkezéseihez hasonlóan, inkább elszórtan, vagy kisebb csoportokban helyezkedhettek el.[107] Az eddig ismert temetkezések egy része az üdülősorihoz hasonló módon, telepobjektumok közelében került elő.[108] Kérdéses viszont, hogy a telep területén történő temetkezés általános szokásnak, vagy különleges körülménynek tulajdonítható-e.[109] Ugyanígy a telepek és temetkezések viszonyának megállapításához sincsenek kielégítő adataink.[110]

Az üdülősori temetkezés még fel nem töltődött telepgödörbe történhetett, de ez a telep éppen funkcionáló, vagy esetleg már felhagyott részén is lehetett.

Településobjektumok közelében helyezkedhetett el a Vízműnél feltárt *40. objektum* is, bár öszefüggéseire a lepusztult területen nem nyertünk adatokat. Az objektum, a belőle származó kerámiaanyag alapján, kétségtelenül a középső rézkori Ludanice csoporthoz köthető,[111]amelyet az obszidián előfordulása is megerősít.[112]

A leletanyag összetétele alapján hulladékgödörnek

92. Budinský–Krička 1947., VI. t. 15; Točik 1961., 12. kép 3; Lichardus–Vladár 1964., 118. Nem említik külön típusként. 50. kép 6., 80. kép 6; *Némejcová–Pavúková* 1964., 234; *Pavúk* 1976., 119. t. 6. 1981., 14. kép 13., 14., 16. stb., továbbá MRT 5., 4. t. 6; MRT 7., 4. t. 7; *Virág* 1983., 77. sz. jegyzet lelőhelyein.
93. DNy-Szlovákiából csak néhány példány ismert. *Jankák* 1938., XXXI. t. 19; *Lichardus–Vladár* 1964., 49. kép 2., 1970., 18. kép 6; *Pavúk* 1981., 14. kép 15., továbbá MRT 5., 4. t. 12; MRT 7., 4. t. 6., 14. és a 77. sz. jegyzet lelőhelyein. *Virág* 1983., 65–66.
94. *Patay* 1963., 11–21; *Lichardus–Vladár* 51. kép 16–19., 26–27.
95. *Virág* 1983., 91.
96. *Lichardus–Vladár* 1964., 85; *Némejcová–Pavúková* 1964., 233; *Pavúk* 1981., időrendi táblázat, 294.
97. *Lichardus–Vladár* 1964., 85., 129; *Kalicz* 1966., 16.
98. A déli hatásokat először *Lichardus–Vladár* 1964., 85., 129; illetve *Némejcová–Pavúková* 1964., 233. hangsúlyozták. A magyarországi anyag alapján is igazolható. *Virág* 1983.
99. A behúzott peremű, illetve a Budapest környéki és ÉK-dunántúli lelőhelyeken fellépő bikónikus táltípus egészen közeli párhuzamait a Balaton–Lasinja kultúra leletegyütteseiben találjuk. *Kalicz* 1973., 134–136; 1991., 5–7. kép; *K. Simon* 1987., 13. kép 1–3; *Horváth* 1991., 1. kép 1–15., 2. kép 3–7., 6. kép 1–9. Az edénytípus déli eredetére korábban már többen utaltak. *Patay* 1963., 19; *Kalicz* 1969., 87; *Lichardus–Vladár* 1968., 310.
100. A bodrogkeresztúri kultúrával való kapcsolatokra utal a tejesköcsög-típusú edény feltűnése, illetve a fülek megjelenése az eltérő típusú tálakon. A Ludanice csoportban megjelenő kétfülű csészetípushoz is leginkább a bodrogkeresztúri kultúrában előforduló formák állnak legközelebb. *Patay* 1974., 12. t. 1–4; Megjelenésük a kultúra átmeneti, illetve korai fázisában a legjellemzőbb. *Patay* 1976., 240. Eltérő formában megtalálható ez az edénytípus a Balaton–Lasinja kultúrában is. *Kalicz* 1991., 8. kép 1–3. A kétfülű csészék déli eredetét legkorábban Kutzián I. vetette fel. *B. Kutzián* 1959., 155–190.
101. Tölcséresen kihajló nyakú tálak, amfóra-, illetve vázaformájú edények gyakoribb megjelenése. *Virág* 1983., 82., 84., 86. Ezek az edényformák a megelőző Nitra–Brodzany fázisban is kimutathatók. *Vladár–Krupica* 1970., 7. kép 13–16., 9. kép 5., 8–9; 10. kép 1., 2., 5., 11., *Raczky* 1974., 7. kép 8., 12., 16., 9. kép 3., 5., 12. kép 15. stb.
102. *Kalicz* 1966., 16–17; *Virág* 1983., 93; továbbá MRT 5. és 7. vonatkozó lelőhelyei. A településmód kettőssége, illetve a barlangi telepek előfordulása DNySzlovákiában is megfigyelhető. *Novotný* 1958., 43; *Lichardus–Vladár* 1964., 105–106; *Némejcová–Pavúková* 1964., 234; 1970., 266.
103. Szórványos telepleletek a Szentendrei szigetről, Szigetmonostorról is ismertek. Feltehetőleg MRT 7., 29/13. lh. *Virág* 1983., 55.
104. A 77. jegyzetben szereplő lelőhelyeken viszonylag nagy mennyiségű leletanyag ismert.
105. MRT 5. kötet lelőhelyein csak kevés felszíni lelet volt gyűjthet A feltárással hitelesített lelőhelyek adatai is ezt erősítik meg. *Alföldi* 1959., 245; *G. Csánk* 1964., 210.
106. *Alföldi* 1959., 245; *Patay* 1961., 18–19; *G. Csánk* 1964., 211; 1973., 257–258; MRT 5. és 7; *Nevizánsky* 1985., 75–78.
107. *Lichardus–Vladár* 1964., temetőtérkép; *Némejcová–Pavúková* 1970., 266; *Nevizánsky* 1985., 12. ábra, 75–78. Erre utalhatnak azok az esetek is, ahol a magányos sírok közelében továbbiak nem kerültek elő. *Alföldi* 1959., 245; *G. Csánk* 1964., 210; 1973., 257–258. *Patay* 1961., 21–22; *B. Kutzián* RégFüz 1975., 10.
108. *Alföldi* 1959., 245; *G. Csánk* 1964., 210; *Nevizánsky* 1985., 75–78.
109. A branči gyermektemetkezésekkel kapcsolatban felmerült az építési áldozat, illetve a különleges kiválasztás lehetősége. *Lichardus–Vladár* 1968., 328; *Nevizánsky* 1985., 60.
110. *Nevizánsky* 1985., 60.

tűnő objektumot, a belőle előkerült gyermekmaradványok teszik különlegessé, amelyek nem tarthatók a Ludanice csoport szabályos temetkezéseinek. Lelőkörülményeiket tekintve különböznek a Ludanice csoport, illetve a megelőző Nitra–Brodzany fázis eddigi, telepgödörből megismert temetkezéseitől, amelyek az üdülősorihoz hasonló, szabályosan eltemetett, zsugorított,[113] ritkábban a szokványostól eltérő, nyújtott helyzetű, legtöbbször melléklettel is ellátott csontvázakat tartalmaztak.[114] Emberi maradványok szokványostól eltérő módon, telepeken, illetve telepgödrökben történő eltemetése általában felveti a rituális jelentőség lehetőségét, amelynek különféle megnyilvánulásai az őskor különböző szakaszaiból ismertek. Értelmezésük kérdése külön tanulmányt igényelne. Itt a teljesség igénye nélkül, csupán a leletanyag, illetve megfigyelések kapcsán felmerülő néhány gondolat felvetése mellett, a legközelebbi párhuzamokkal való vázlatos összehasonlításra térhetünk ki. A Ludanice csoportot genetikailag is megelőző lengyeli kultúra klasszikus fázisának Ny-i területein jelenleg nem ismertek temetők, csupán különlegesnek, sőt egyenesen rituálisnak tartható, telepgödrökben előkerült emberi maradványok képviselik a temetkezéseket.[115] Az egy vagy több halottat többnyire kerek gödrök alján helyezték el, rajtuk néhány esetben az erőszakos halál nyoma is felfedezhető. Viszonylag gyakori a kifejezett koponyatemetkezés, és előfordulnak gödörbe szórt különböző sérült embercsontok is. A temetkezésekhez általában edénymelléklet is tartozott.[116] Ezek a kultikus hagyományok a lengyeli hatásokat mutató középeurópai későneolitikus kultúrákban is megtalálhatók.[117] Ugyanakkor a lengyeli kultúra rézkori csoportjainak eddig megismert, szabályostól eltérő temetkezései között egyelőre nem találkozunk efféle gyakorlattal, holott a koponyatemetés az egykorú keletmagyarországi kultúrákból is ismert.[118] A Ludanice csoport emberi maradványokat tartalmazó, biztosan áldozati objektumának egyelőre csak a Bajčon feltárt, több mint 2 m mély, kör alakú gödör tartható, amelynek felső részében edények, alsóbb két szintjében két, illetve négy zsugorított csontváz került elő, legalul kőeszközzel.[119] Szabályostól eltérő módon gödörbe eltemetett emberi maradványok a Ludanice csoport területétől délre is előfordulnak.[120] A kultikus rendeltetésűnek meghatározott, Balaton–Lasinja I. kultúrához köthető gödör alján, mészkőtömb és cserepek társaságában háton fekvő gyermekcsontvázat találtak.[121]

Az itt említett néhány példa alapján úgy tűnik, hogy a megelőző, illetve egykorú kultúrák telepgödreiben előforduló, szokványostól eltérő módon eltemetett emberi maradványok különleges rendeltetésűek lehettek, az áldozati, rituális jellegre minden esetben valamilyen különleges körülmény utal. A Vízműnél előkerült objektum különbözik minden eddig megismert, valóban kultikusnak tartható objektumtól. Értelmezéséhez a felső rész lepusztulása miatt, csak hiányos adataink vannak, de a koponya, illetve részleges temetkezés, a bolygatás bizonyíthatósága miatt ezek alapján is teljességgel kizárható. Bizonytalan a gödör áldozati jelentősége is, de a gyermekek különleges körülmények közötti eltemetését mégsem zárhatjuk ki. A betöltésből származó gyermekmaradványok, a leletanyag összetétele, de különösen a gödörben előkerült igen nagy mennyiségű, közönséges hulladéknak meghatározott állatcsontanyag alapján[122] felmerülhet, hogy a temetéket egyszerűen a fokozatosan feltöltődő hulladékgödörbe dobhatták.[123] Ugyanakkor bizonyos körülmények, a viszonylag nagy mennyiségű obszidián, a gyermekek nagyobb száma, az állatkoponyák, a csonteszközök és csontgyöngy előfordulása, illetve az éppen maradt váz alatt megfigyelt gyenge égésnyomok a gödör különleges jellegének lehetőségét hangsúlyozzák. Hiányoznak ugyan az áldozati gödrök esetében szokásos ismételt használatra utaló rétegződések, intenzív égetésre utaló nyomok, bár ez utóbbi hiányzik a bajči áldozati gödörből is. Nem szerepel edénymelléklet, vagy kimondottan kultikus jelentőségűnek tartható egyéb tárgy vagy jelenség sem.[124] Amennyiben viszont a gyermekek valóban hulladékgödörbe kerültek, ez önmagában is különlegesnek minősülő tény, hiszen a szabályosan eltemetett gyermekhalottak megkülönböztetett jelentőségére számos példa akad.[125] A Vízműnél előkerült objektum rendeltetésének egyértelmű értelmezéséhez további, szeren-

111. A gyűrűszerűen megvastagodó csőtalp pontos megfelelője a Máriaremete, Remete-hegyi Alsóbarlang Ludanice anyagában található. BTM ltsz.: 1949/1.7.14. Ugyanitt és a rokonítható leletegyüttesben fordul elő a széles szájú tejesköcsög, az fvelt fülű csészetípus és a bikónikus, illetve behúzott peremű tálforma is. Lásd a 92. sz. jegyzetet. A parázsborító analógiája a Bp., Budafoki úti anyagban szerepel. *Alföldi* 1959., 245. BTM ltsz.: 62.28.25.
112. Az Üdülősoron telepobjektumból került elő, de előfordul sírmellékletként is. *Patay* 1961., 22; *G. Csánk* 1964., 211.
113. Branč, Výčapý–Opatovce: *Lichardus–Vladár* 1964., 86–87., 101–102., 32. kép; Veszprém: *Racky* 1974., 187., 5. kép.
114. Nitrianska Streda: *Lichardus–Vladár* 1964., 89–91; Veszprém: *Raczky* 1974., 186., 1. kép.
115. *Koštuřík* 1972., 23–25; *Urban* 1979., 9–22; *Ruttkay* 1985., 29–30.
116. *Zalai–Gaál* 1984., 16–19.
117. *Zalai–Gaál* 1984., 21.
118. *Zalai–Gaál* 1984., 22–23.
119. *Točik* 1978., 240–241.
120. *Brukner, G.: Gomolava.* AP 18/1976. 12–14., 2. kép.
121. *Bánffy* 1985., 187–189.
122. *Vörös István* szóbeli közlése az állatcsontanyag alapján.
123. A lelőkörülmények alapján nem bizonyítható az objektum fokozatos feltöltődése. A gyermekeket az egyidejűleg felhalmozott állatcsontok tetejére is helyezhették, így is a betöltésbe kerülhettek.
124. *Makkay* 1975., 166–167.
125. *Nevizánsky* 1985., 66; *Bánffy* 1985., 190.

csésebb körülmények között előkerült adatok szükségesek. Egyelőre a legközelebbi analógiának a branči 271. objektum tűnik, ahol a gödör aljában, hasonló módon, bedobott, melléklet nélküli gyermekváz került elő,[126] amelynek rituális jelentőségére kétségtelen bizonyítékaink nincsenek.

Összefoglalás

Szigetszentmiklós-Üdülősoron a dunántúli vonaldíszes kerámia szórványos nyomai kerültek elő, amelyek csak tágabban, a kottafejes, illetve a zselizi időszakra keltezhetők. A DVK több periódusú telepének részletét *Szigetszentmiklós-Vízműtelepen* tárhattuk fel. A feltárt teleprész objektumainak egy része a legidősebb fázisra, annak esetleg második felére (33–34. obj., 35/A obj.,35/C alsó rétege), illetve végére keltezhető (13. obj.). A terület betelepültsége a kottafejes időszakon keresztül talán a zselizi átmenet kezdetéig követhető (35/C obj. felső rétege, 41. obj.). A település teljes keresztmetszetét azonban a telep szélén végzett kis felületű feltárás alapján nem rajzolhatjuk meg.

Az *Üdülősoron* feltárt középső rézkori teleprészlet és temetkezés a Ludanice csoporthoz köthető. A *Vízműtelepen*, minden összefüggés nélkül, a csoport gyermekmaradványokat tartalmazó, a maga nemében különlegesnek tartható gödre került elő.

Az M0 autópálya építéséhez kapcsolódóan feltárt teleprészletek, a dunántúli vonaldíszes kerámia és a Ludanice csoport első ásatással hitelesített lelőhelyei a Csepel-sziget területén.

IRODALOM- ÉS RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

Alföldi 1959 – Alföldi G.: A Budapesti Történeti Múzeum leletmentései és ásatásai az 1958. évben. BudRég XIX/1959. 245.

B. Kutzián 1959 – B. Kutzián I.: Über südliche Beziechungen der ungarischen Hochkupferzeit. ActaArcHung 1958. 155–190.

Balaša 1985 – Balaša, G.: Neolitické kostrové hroby v Dudinciach. (okt. Šahy) Neolitische Skelettgräber in Dudince. (Bez. Šahy) SIA VII/1959. 33–55.

Bánffy 1985 – Bánffy E.: Kultikus rendeltetésű leletegyüttes a Kis-Balaton középső rézkorából. ArchÉrt 112/1985. 187–191.

Bátora 1982 – Bátora. J.: Hrob ludanickej skupiny z Nevidzian. AR XXXIV/1982. 435–436.

Budinský–Krička 1947 – Budinský–Krička, V.: Slovenské dejiny I. 1947.

G. Csánk 1964. – G. Csánk V.: Megfigyelések a békásmegyeri őskori telepen. ArchÉrt 91/1964. 201–212.

G. Csánk 1973 – G. Csánk V.: A Budapesti Történeti Múzeum leletmentései és ásatásai az 1966–1970 években BudRég XII/1973. 257–258.

H. Simon 1987 – H. Simon K.: Neolit és rézkori települések Tekenye határában. Zalai Múzeum 1/1987. 7–46.

Horváth 1990 – Horváth L. A.: Rézkori település Nagykapornokon. Zalai Múzeum 3/1991. 113–135.

Janšák 1938 – Janšák, S.: Staré osídlenie Slovenska. Bratislava. 1938.

Kalicz 1966 – Kalicz N.: Rézkori telep Tarnabodon. ArchÉrt 93/1966. 3–17.

Kalicz 1969 – Kalicz N.: A rézkori balatoni csoport Veszprém megyében. VMMK 8/1969. 83–91.

Kalicz 1973 – Kalicz N.: Über die chronologische Stellung der Balaton-Gruppe in Ungarn. In: Symposium der Badener Kultur. Bratislava 1973.

Kalicz 1978–79 – Kalicz N.: Funde der ältesten Phase der Linienbandkeramik in Südtransdanubien. MittArchInst 8/9 1978–79. 13–46.

Kalicz 1988 – Kalicz N.: A termelőgazdálkodás kezdetei a Dunántúlon. Doktori Értekezés 1988.

Kalicz 1991 – Kalicz N.: Beiträge zur Kenntnis der Kupferzeit im ungarischen Transdanubien. In: Die Kupferzeit als historische Epoche. Symposium Saarbrücken 1988. (Bonn 1991).

Kalicz–Makkay 1972 – Kalicz N.–Makkay J.: Südliche Einflüsse im frühen und mittleren Neolithikums Transdanubies. AlbaRegia 1972.

Kaufmann 1969 – Kaufmann, D: Zwei bemerkenswerte linienbandkeramisch Neufunde mit anthropomorphen Darstellungen

126. *Lichardus–Vladár* 1964., 101. 30–31. kép.

gen aus dem Nordharzland. JMV 53/1969. 263–283.

Kaufmann 1981 – Kaufmann, D.: Neue Funde der ältesten Linienbandkeramik von Eilsleben. AFD Beiheft 16. 1981. 129–143

Kaufmann 1982 – Kaufmann, D.: Zu einigen Ergebnissen der Ausgrabungen im Bereich des linienbandenkeramischen Erdwerks bei Eilsleben. In: Siedlungen der Kultur mit liniearkeramik. Nitra 1982. 69–91.

Kaufmann 1983 – Kaufmann, D.: Die ältestlinienbandkeramischen Funde von Eilsleben Kr. Wanzleben, und der Beginn des Neolithikums im Mittelelbe–Saale–Gebiet. NNU 52/1982. 177–202.

Kolník 1978 – Kolník, T.: Weitere Grabungsetappe in Cífer–Pác. AVANS 1977 (1978) 135–137.

Kolník 1980 – Kolník, T.: Die Grabung in Cífer–Pác im Jahre 1978. AVANS 1978 (1980) 151–153.

Koštuřík 1972 – Koštuřík, P.: Die Lengyel Kultur in Mähren. SAB 1972.

Kővári 1980 – Kővári K.: A bodrogkeresztúri kultúra sírjai Pécelen. St. Comit 9/1980. 5–19.

Lichardus–Vladár 1964 – Lichardus, J.–Vladár J.: Zu Problemen der Ludanice Gruppe in Der Slowakei. SIA XII/1064. 69–157.

Lichardus–Vladár 1968 – Lichardus, J.–Vladár,–J.: Erforschung der frühäneolithischen Siedlung in Branč SIA XVI/1968. 263–352.

Lichardus–Vladár 1970 – Lichardus, J.—Vladár J.: Neskorolengyelske sidliskove a hrobové nálezy z Nitry. Spätlengyelzeitleiche Siedlungsfunde und Grabfunde aus Nitra. SIA XVIII/1970. 373–419.

Makkay 1970 – Makkay J.: A kőkor és a rézkor Fejér megyében. Fejér megye története I/1. 1970.

Makkay 1970/a – Makkay J.: Sukoró Tóradűlő. Az 1969. év régészeti kutatásai. RégFüz 23/1970. 15–16.

Makkay 1972 – Makkay J.: Eingeritzte und plastische Menschendarstellungen Transdanubischen Linienbandkeramik. Idole 1972. 16–19.

Makkay 1975 – Makkay J.: Über neolithische Opferformen. Valcamonica Symposium 1972. (1975).

Makkay 1978 – Makkay J.: Excavation at Bicske. I. The early Neolithic The earlist Linear Band Ceramik. AlbaRegia XVI/1978. 9–60.si 1955. – Marosi S.: A Csepel- sziget geomorfológiai problémái. FrÉ 1955.

MRT 5 – Magyarország Régészeti Topográfiája 5. Komárom megye. Esztergom és a dorogi járás. Budapest 1975.

MRT 7 – Magyarország Régészeti Topográfiája 7. Pest megye. A budai és szentendrei járás. Budapest 1986.

Némejcová–Pávúková 1964 – Némejcová–Pávuková, V.: Sidlisko bolerázskeho typu v Nitrianskom Hradoku. (Siedlung der Boleráz-Gruppe in Nitriansky Hradok.) SIA XII/1964. 163–268.

Némejcová–Pavúková 1970 – Némejcová–Pávúková, V.: Ludanice-Gruppe. In: Slovensko v mladšej dobe kemennej. 266–268. Bratislava 1970.

Nevizánsky 1985 – Nevizánsky, G.: Grabfunde der äneolithischen Gruppen der Lengyel-Kultur als Quelle zum Studium von Überbauerscheinungen. AR XXXVII/1985. 58–82.

Novotný 1958 – Novotný, B.: Slovensko v mladsej dobe kamennej. Bratislava 1958.

Novotný 1988 – Novotný, B.: Die Anfänge der neolithischen Besiedlung des mittleren Donaugebietes. Musaica XXI/1988.131–149.

Papp 1972 – Papp L.: Eine jungsteinzeitliche Siedlung und Gräber in Letkés. MittArchInst 3/1972. 13–56.

Patay 1961 – Patay P.: A bodrogkeresztúri kultúra temetői. RégFüz Ser II–10. sz. 1961.

Patay 1963 – Patay P.: Bodrogkeresztúr–Dudince–Ludanice. Musaica XVI/1963. 11–21.

Patay 1969 – Patay P.: Probleme der Beziehungen der Bodrogkeresztúr-Kultur und der Ludanice-Gruppe. ŠtZ 17/1969. 315–321.

Patay 1974 – Patay P.: Die hochkupferzeitliche Bodrogkeresztúr-Kultur. BRGK 55/1974/ 1–73.

Patay 1976 – Patay P.: A magyarhomorogi rézkori temető. DMÉ 1975 (1976)173–254.

Pavúk 1969 – Pavúk, J.: Chronologie der Zeliezovce Gruppe. SIA XVII/1969. 269–367.

Pavúk 1976 – Pavúk, J.:Siedlung der Ludanice - Gruppe in Nitra. AVAVS 1976.

Pavúk 1980 – Pavúk, J.: Ältere Linearkeramik in der Slowakei. SIA XXVIII/1 1980. 7–90.

Pavúk 1981 – Pavúk, J.: Súčasný stav štúdia lengyelskej kultúry na Slovensku. The present State of Knowledge of the Lengyel Kulture in Slovakia. PA 72/1981. 225–299.

Pavúk 1981 – Pavúk, J.: Umenie a zvot doby kamennej. Ars Slovakia Antiqua. Bratislava. 1981.

Raczky 1974 – Raczky P.: A lengyeli kultúra legkésőbbi szakaszának leletei a Dunántúlon. ArchÉrt 104/1974. 185–209.

Reinecke 1982 – Reinecke, K.: Zwei Siedlungen der ältesten lienerbandkeramik aus dem Isartal. Bvbl 48/1983. 31–62.

Ruttkay 1985 – Ruttkay, E.: Das Neolithikum in der Niederösterreich. FUFG Wien 1985.

Schweitzer 1992 – Schweitzer F.: A Szigetszentmiklóstól északra húzódó M0 autópálya környezetében elhelyezkedő régészeti lelőhelyek geomorfológiai viszonyai.

Štassíková 1988 – Štassíková–Štukovská, D.: Sídliskové nálezy a hrob z Boroviec. ŠtZ 24/1988. 173–190.

Študeniková 1979 – Študeniková, E.: Nález hrobu ludanickej skupiny v Bernolákove. AR XXXI/1979. 605–608.

Tichý 1960 – Tichý, R.: Zur ältesten Volutenkeramik in Mahren. PA 51/1960. 438–441.

Tichý 1962 – Tichý, R.: Osídleni s volutovou Keramikou na Morave. Die Besiedlung mit Voluten (Linienband) Keramik in Mähren. PA 53/1962. 245–305.

Tichý 1970 – Tichý, R.: Zu einigen neolithischen kultgegenstanden aus Mohelnice. SbČSSA 4/1970–71. 7–18.

Točik 1961 – Točik, A.: Keramika zdobená brazdbeným vpichom na juhozápadnom Slovensku. Die Furchenstichkeramik in der Südwestslowakei. PA 52/1961. 321–344.

Točik 1964 – Točik , A.: Rettugsgrabung von Bajč–Vlkanovo in Jahren 1959–60. ŠtZ 12/1964. 152–187.

Točik 1969 – Točik A.: Erforschungsstand der Lengyel-Kultur in der Slowakei. ŠtZ 17/1969. 437–454.

Točik 1978 – Točik , A.: Prieskum archeologickyh lokalít v Bajči. AVANS 1977/1978. 237–246.

Tyitov 1980 – Tyitov, V.: Archeologija Vengrii. Kamennij vek. Moszkva 1980.

Urban 1979 – Urban, O.: Lengyelzeitliche Grabfunde in Niederösterreich und Burgenland. MÖAG 29/1979. 9–23.

Virág 1983 – Virág Zs.: A Budapest környéki középső rézkor kérdései. (Diplomaolgozat) 1983.

Vladár–Krupica 1970 – Vladár, J.–Krupica, O.: Neskorolengyelska keramika z Brodzian. Spätlengyel Keramik aus Brodzany. XVIII/1970. 353–371.

Zalai–Gaál 1984 – Zalai–Gaál I.: Neolitikus koponyakultusz és emberáldozat leletek Tolna megyéből. BÁMÉ XII/1984. 3–36.

ActaArchHung	Acta Archaologica Academiae Scientiarum Hungaricae
AFDN	Arbeits und Forschungsberichte zur Sächsichen Bodenkmalpflege
AR	Archeologické Rozhledy
ArchÉrt	Archaeolgiai Értesítő
AVANS	Archeologické Výskumy a Nálezy na Slovensku
BÁMÉ	A Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve
BRGK	Bericht der RömischGermanischen Komission
BudRég	Budapest Régiségei
Bvbl	Bayerische Vorgeschichtsblätter
DMÉA	Debreceni Déri Múzeum ÉvkönyveFrÉFöldrajzi Értesítő
FUEG	Forschungsberichte zur Ur und Frühgeschichte
JMV	Jahresschrift für Mitteldeutsche Vorgeschichte
MittArchIns	Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Academie der Wissenschaften
MÖAG	Mitteilungen der Österreichischen Arbeitsgemeinschaft für Ur- und Frühgeschichte
NNU	Nachricht aus Niedersachsens Urgeschichte
PA	Památky Arcologické
RégFüz	Régészeti Füzetek
SAB	Studie Archeologického ùstavu Československé Akademie Věd Brně
SbČSSA	Sbornik Československé Společosti Archeologické
SlA	Slovenská Aheologia
ŠtComit	Studia Comitatensia
ŠtZ	Študnijné Zvesti Archeologického ùstav Slovenske Akademie Vied
VMMK	A Veszprém Megyei Múzeum Közleményei

Neolithische und Hochkupferzeitliche Siedlungsspuren an der Autobahntrecke M0 bei Szigetszentmiklós

ZSUZSANNA M. VIRÁG

Im Laufe der, den Bauarbeiten der Autobahnstrecke M0 auf der Csepel-Insel vorangehenden Rettungsgrabungen sind in den Jahren 1988-1989 in der Fundort Szigetszentmiklós-Üdülősor auch neolithische und hochkupferzeitliche Siedlungsspuren, als Nebenprodukte der Erforschung der frühbronzezeitlichen Siedlung zum Vorschein gekommen. Während der, den Rettungsgrabungen vorangehenden Geländebegehungen haben wir die Spuren einer weiteren neolithischen Siedlung bemerkt, 1300 M südlich von der Spurlinie, am Szigetszentmiklóser Standort der Hauptstädtischen Wasserwerke. Der bedeutende Teil der Siedlung wurde während der Errichtung des Wasseranreicherungswerkes vernichtet, so war eine kleinere Freilegung nur am vermutlichen südlichen Rand der Siedlung, im Jahre 1989 möglich. (*Abb. 1*) Die Fundorte befinden sich auf den hochüberschwemmungsgebietlichen Inseln der Csepel-Insel, 100-102 M hoch über dem Baltischen Meeresspiegel, mit einem Grat von Norden nach Süden, unter denen sich die in die Oberfläche des Überschwemmungsgebietes eingeschnittenen Betten der Donau zogen. Ihre Oberfläche ist mit kalkigem Schlamm (umgesiedeltem Löss) bedekt.[4,10]

NEOLITHIKUM

Szigetszentmiklós-Üdülősor

Die sporadischen, ohne Siedlungserscheinungen zum Vorschein gekommenen Keramikbruchstücke gehören auf Grund ihres Materials zum Kreis der transdanubischen Linienbandkeramik (DVK). Zur beiläufigen Datierung der Siedlungsspur kann uns ein mit antropomorphen Einritzungen verzierter Tongegenstand näher bringen, dessen Analogien aus den Fundkomplexen der Notenknopf- bzw. Zselizer Kultur bekannt sind. (*Abb. 23.,1.*)[6–8]

Szigetszentmiklós-Vízműtelep

Die freigelegten 6 Objekte waren unförmige, verhältnismässig niedrige Gruben mit unebenem Boden, die im Vergleich zu ihrer Grösse weniges Fundmaterial enthielten. (*Abb. 2.*) Ihre oberen Teile konnten während der Terrainregelungsarbeiten von Bodenmaschinen berührt werden. Darauf weist auch das Vorkommen eines sich unter den Tierknochen vermischten Kinderknochens hin, wonach im Objekt 33 auch eine durch Maschine zerstörte Kinderbestattung gewesen sein konnte.

Objekt 13. Im Keramikmaterial sind die Charakteristika der ältesten Phase der DVK dominierend. Hier sollen die organische Magerung der Feinkeramik, das Erscheinen der Schüsseln in grosser Menge, die rote Inkrustation (*Abb. 3., 3.*),[20] die kannelurenartige Verzierung (*Abb. 3., 20.*)[21] und die aus Parallelen bestehende furchenartige Linienverzierung (*Abb. 3., 2., 9., 10-14., 16., 19.*) erwähnt werden. Gleichzeitig wird das Objekt durch den atypischen Notenknopf (*Abb. 3., 4.*), die um den Gefässkörper herumlaufende Wellenlinie (*Abb. 3., 11.*),[22] das sporadische Auftreten der mit Sand gemagerten, grauen Keramik (*Abb. 3., 15., Abb. 4., 3.*) und das allmähliche Verschwinden der aufgestrichenen Barbotine[25] auf das Ende der ältesten DVK–Entwicklung bzw. auf den Anfang des Notenknopf–Überganges gesetzt.[26–30] Auf diesem Grund ist der im Fundkomplex vorgekommene Tonanhänger als das bisher bekannte späteste authentische Exemplar dieses Fundtyps anzusehen.[31–39]

Objekt 32. Der kleine Fundkomplex ist auf Grund des breiten furchenartigen Linienornaments (*Abb. 16., 7.*) auf die älteste Phase der DVK zu datiren.[40]

Objekte 33–34. Sie sind anhand ihres möglichen Zusammenhangs und der Gleichmässigkeit ihres Keramikmaterials als gleichzeitig anzusehen. Die auch für die Feinkeramik charakteristische organische Magerung, das Erscheinen der Schüsseln in grosser Menge,[19, 42] und das Vorkommen der bikonischen Gefässform[52] sind die charakteristischen Züge der ältesten DVK. Neben dem determinierenden furchenartigen Linienmotiv erscheinen auch die seichte Glättmuster (*Abb. 9., 1.*),[43-45] und die Politurmuster (*Abb. 9., 2., Abb. 17., 1-2., 4-5.*).[48-49] Im Inneren eines der mit Politurtechnik

verzierten Bruchstücke ist die Spur eines roten Farbstoffes zu beobachten (*Abb. 17., 1.*), die auch Rest von Farbenlagerung sein kann. Auch die Charakteristika der Grobkeramik entsprechen den Eigentümlichkeiten der ältesten DVK,[55] aus chronologischer Sicht ist das Vorkommen der Schlickwurftechnik wichtig (*Abb. 13., 4-9., Abb. 14., 3., 5-6.*).[56–60] Einige Elemente des Fundkomplexes, wie die dünneren Linienornamente, die auf den bikonischen Formen auftauchenden senkrecht durchbohrten Buckelhenkel (*Abb. 10., 10-12.*),[54] und das seichtere, weniger markante Erscheinen der aufgestrichenen Barbotine können als jüngere Züge innerhalb der ältesten Phase interpretiert werden. Gleichzeitig können sich diese, von der klassischen abweichenden Züge auch aus den lokalen Unterschieden ergeben..

Grubenkomplex 35. Die Gruben A und C sind von einer flachen Eintiefung (Grube B) miteinander verbunden. Beide Schichten der Grube A sind auf Grund der bikonischen Gefässform (*Abb. 19., 15.*), des Politurmusters (*Abb. 19., 14.*), und des Auftauchens des furchenartigen Linienmotivs bzw. seichten Glättmusters (*Abb. 18., 3., 4., 6.*), an die älteste Phase der DVK zu knüpfen.[63-64] Damit gleichzeitig ist auch die untere Schicht der Grube C (*Abb. 19., 1., 2., 5., 6., 8.*). Die obere Schicht ist anhand der klassischen Notenknopf[65] - bzw. gekerbten Verzierung (*Abb. 20., 3.*) und des Auftauchens der kannelierten Gefässoberfläche (*Abb. 20., 2., 9.*)[67]C vielleicht schon zu Beginn des Zselizer Übergangs zu datieren. Der oberste Teil der Grube A (*Abb. 19., 16.*) und die obere Schicht der Grube C (*Abb. 19., 3., 4., 7., 9., 10., Abb. 20., 1-14.*) konnte zur späteren neolithischen Siedlungsschicht des Gebietes gehören (*Abb. 19., Abb. 20.*).

Objekt 41. Der Fundkomplex wird durch das kugelabschnittförmige Gefäss, die sandige Magerung der Feinkeramik, und das Auftauchen der Notenknopfverzierung datiert. Das unter dem Gefässrand herumlaufende einreihige Linienmuster (*Abb. 21., 1.*) und die tiefe Tassenform (*Abb. 21., 3.*) weisen am ehesten auf die frühe Notenknopf-Periode hin. Darauf verweisen auch einige archaischen Züge, wie das breitere Linienornament (*Abb. 21., 4*)[70], das gestreifte Politurmuster (*Abb. 21., 8.*)[71] und auch die sporadische organische Magerung der Feinkeramik (*Abb. 18., 4-5.*).

HOCHKUPFERZEIT

Szigetszentmiklós-Üdülősor

(*Abb. 22.*) Die freigelegten Objekte waren unförmige, flache, minimales Fundmaterial enthaltende, oft ineinander verflochtene Grubenkomplexe. In einer der Gruben (*Objekt 228.*) ist das Skelett eines 13-15 jährigen Kindes in Hockerlage vorgekommen, mit einer Schüsselbeigabe, die über seinem Kopf, auf eine Berme gestellt wurde. Die Bestattung hat in einer noch nicht aufgefüllten Siedlungsgrube stattgefunden (*Abb. 24., 1-2.*). Auf Grund des freigelegten kleinen Details lässt sich der Fundort in die Reihe der oberflächlichen (Freiflächen) Siedlungen von kleiner Intensität der Ludanice-Gruppe einfügen.[103–105] Im Bezug auf seine innere Struktur haben wir keine Angaben gewonnen, und auch das Verhältnis der Siedlung zur Bestattung ist nicht eindeutig.[110]

Szigetszentmiklós-Vízműtelep

(*Abb. 25-26.*) Das einzige hochkupferzeitliche Objekt des Gebietes (*Grube 40.*) ist nördlich vom Ausgrabungsgebiet, im ausgetieften Boden des Wasseranreicherungswerkes vorgekommen. Sein oberer Teil ist in bedeutendem Masse zerstört.[74] Aus der homogenen Einfüllung der runden, sich nach unten bauchenden, 64 Cm tiefen Grube mit flachem Boden kamen unter Tierknochen von grosser Menge[76] wenige Keramikbruchstücke, zwei Geweihwerkzeuge, eine Knochenperle, fünf Obsidiannuklei und zwei Obsidian- bzw. Feuersteinklingen zum Vorschein. In einer Tiefe von -50 cm, an einer schwach durchgebrannten Schicht lag das Skelett eines hineingeworfenen, 2-3 jährigen Kindes. In einer Tiefe von -20-40 cm haben wir die vom Tier zerwühlten Überreste von weiteren zwei, 0,1-1,5 jährigen Kindern gefunden. Unweit vom Boden der Grube lag ein Edelhirschschädel, die Geweihe fanden wir im höheren Teil der Grube und in der östlichen Seitenwand. Unter den Tierknochen kommen ein Schafschädel, Bruchstücke von Rinderschädeln, und auch von mehreren Hörnern vor. Wegen der Fundumstände erfordert die Interpretation des Objektes eine besondere Vorsicht. Die Möglichkeit einer speziellen Bestimmung wird bloss neben den Kinderüberresten auch von den Obsidianen, den Gewelhwerkzeugen, der grösseren Zahl der Kinder sowie dem Vorkommen von Tierschädeln betont. Gleichzeitig taucht es auf Grund des Vorkommens der Skelette in unterschiedlichen, höheren Niveaus bzw. des als gemeinen Abfall bestimmten Tierknochenmaterials in grosser Menge[122] mit Recht auf, dass die Leichname ganz einfach in der allmählich aufschüttenden Grube begraben worden sind. Das ist aber auch in sich selbst als ein aussergewöhnlicher Umstand zu beschreiben, es gibt nämlich zahlreiche Beispiele auf die besondere Bedeutung der regelmässig bestatteten verstorbenen Kinder.[125]

Das Keramikmaterial der beiden Fundorte von Szigetszentmiklós verfügt über gleiche Eigentümlichkeiten, so sind es für gleichzeitig zu halten. Charakteristisch sind die polierte Oberfläche, die eingezogenen bzw. kugelabschnittförmigen Schüsseln, die zweihenkeligen Tassen (*Abb. 24., 10., 12., Abb. 26., 1-2,5.*), die tonnenförmigen Gefässe und das Auftauchen der abwechslungsreichen Hohlfusstypen (*Abb. 23., 6., 11., Abb. 24., 8., 11., Abb. 26., 8.*). Es treten auch die bikonische Schüssel (*Abb. 26., 12., 15.*), der Milchtopf mit breitem Mund (*Abb. 26., 9.*), und auch die amphoren- (*Abb. 23., 4.*) bzw. vasenförmigen (*Abb. 26., 17-18.*) Gefässe auf. Ähnliche Fundkomplexe sind in der Umgebung von Budapest, in Nordost-

Transdanubien und in den Fundstellen der Ludanice-Gruppe in der Südwestslowakei bekannt.[79-80] Die Fundorte von Szigetszentmiklós befinden sich am südlichen Rand des Stammesgebietes der Gruppe, das sich unefähr bis zum nördlichen Teil der Csepel-Insel erstreckte.[81-84] Im Vergleich zur Südwestslowakei treten die, die Entfaltung der Ludanice-Gruppe hervorgerufenen südlichen Wirkungen (bikonische Schüsseln und Schüsseln mit eingezogenem Rand, zweihenkelige Tassen) so in Szigetszentmiklós wie auch in den ungarischen Fundorten im allgemeinen, in grösseren Proportionen auf, die mittels der Beziehungen mit den Balaton-Lasinja- und Bodrogkereszturer Kulturen eben über die Umgebung von Budapest und über Nordost-Transdanubien zur Geltung kamen.[99-101]

Zusammenfassung

In Szigetszentmiklós-Üdülősor sind die sporadischen Spuren der transdanubischen Linienbandkeramik vorgekommen, die nur in grösseren Zügen, zur Zeit der Notenknopf-bzw. Zselizer Kultur datiert werden können. Ein Detail der Siedlung der DVK mit mehreren Perioden konnten wir in Szigetszentmiklós-Vízműtelep freilegen. Ein Teil der Objekte des freigelegten Siedlungsdetails ist von der spätesten Phase, vielleicht deren zweiten Hälfte (Obj. 33-34, Obj. 35/A, untere Schicht von 35/C) bzw. von derem Ende (Obj. 13) zu datieren. Die Besiedlung des Gebietes kann die Notenknopf-Periode hindurch vielleicht bis zum Anfang des Zselizer Übergangs verfolgt werden (obere Schicht des Objektes 35/C, Obj. 41). Der vollkommene Querschnitt der Ansiedlung kann anhand der am Siedlungsrand durchgeführten kleinen Ausgrabung nicht gezeichnet werden.

Das in der Fundort Üdülősor freigelegte hochkupferzeitliche Siedlungsdetail und die Bestattung können an die Ludanice-Gruppe verknüpft werden. In der Fundort Vízműtelep ist ein, Überrste von Kindern enthaltendes, in seiner Art besonderes Objekt der Gruppe, ohne Zusammenhänge, zum Vorschein gekommen.

Die in Anknüpfung an die Bauarbeiten der Autobahn M0 freigelegten Siedlungsdetails sind die ersten durch Ausgrabungen authentisierten Fundorte der transdanubischen Linienbandkeramik und der Ludanice-Gruppe auf dem Gebiet der Csepel-Insel.

Übersetzt von Zsuzsa B. Kiss

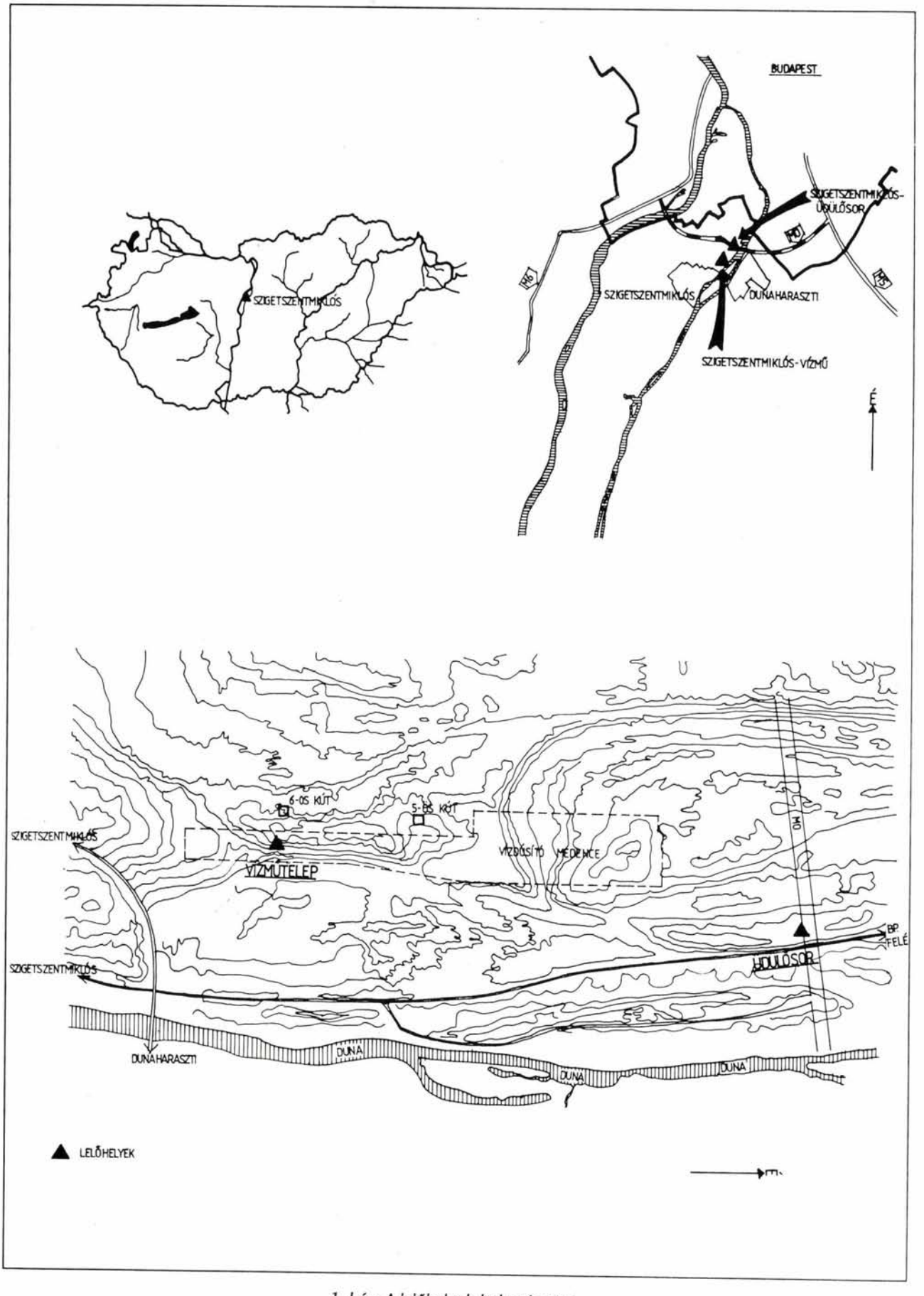

1. kép. A lelőhelyek helyszínrajza
Abb. 1. Situationsplan der Fundorte

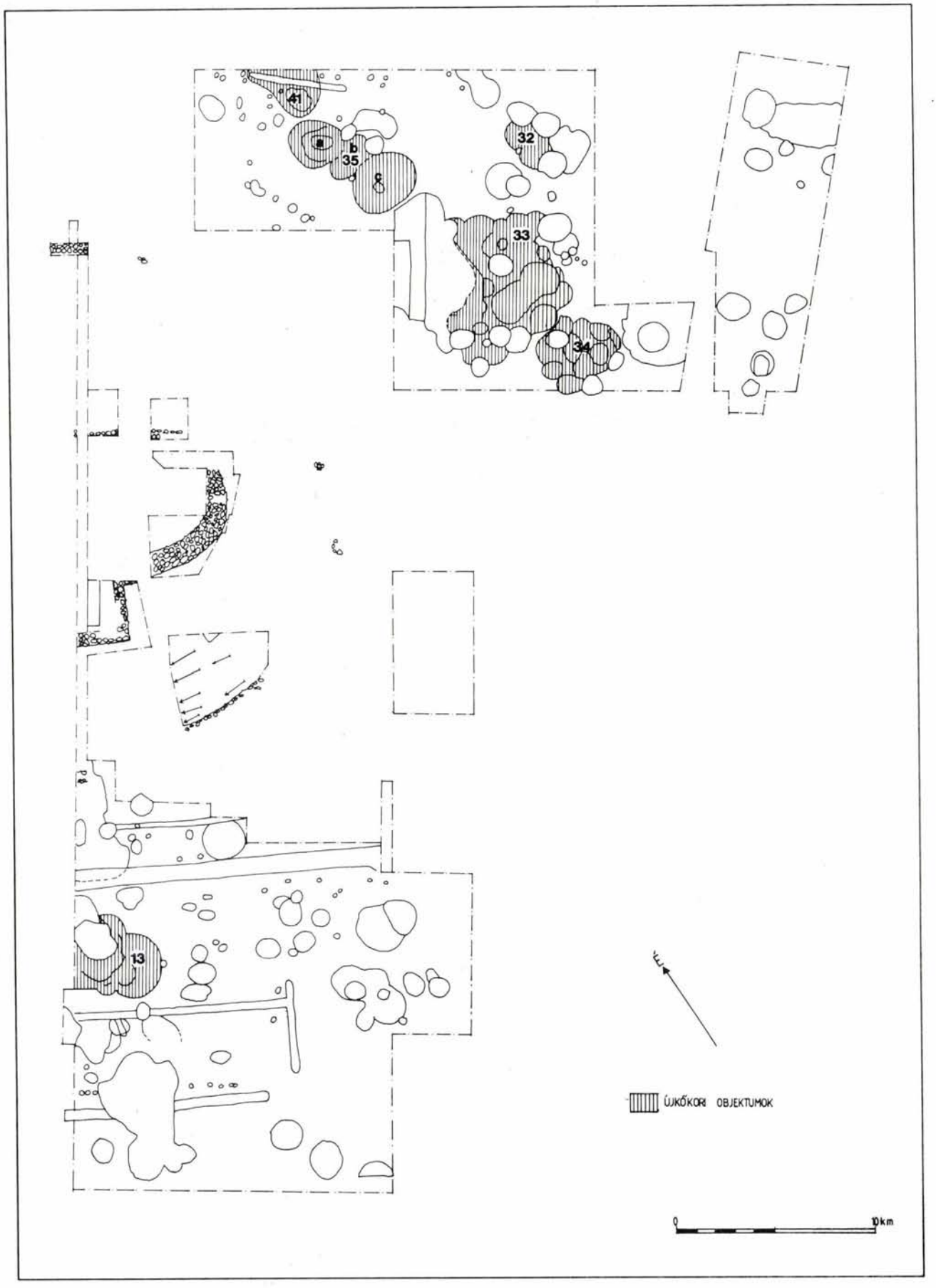

2. kép. Szigetszentmiklós–Vízműtelep. Összesítő térkép az újkőkori objektumokkal
Abb. 2. Szigetszentmiklós–Vízműtelep. Grabungsplan mit den neolithischen Objekten

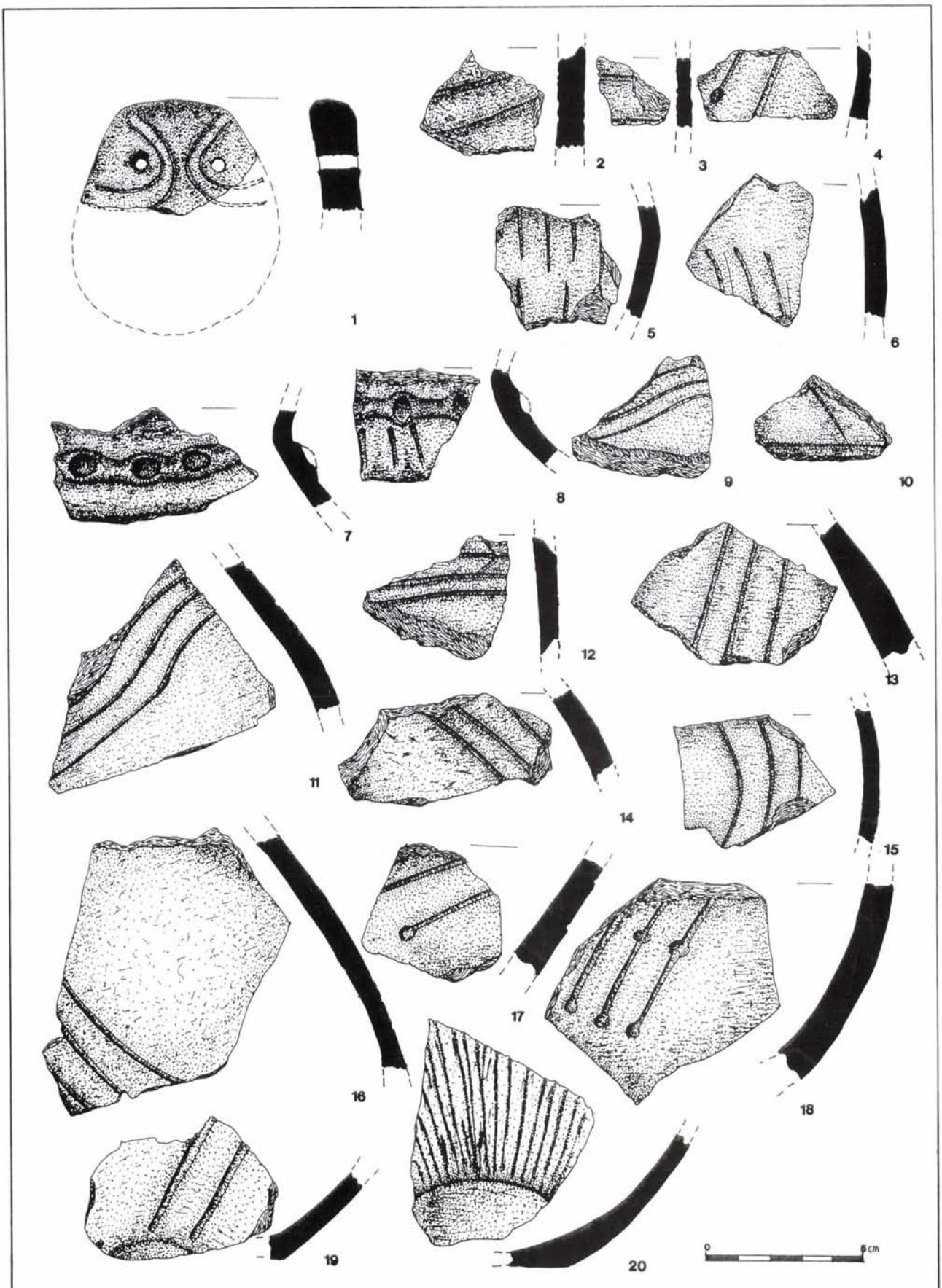

3. kép. Szigetszentmiklós–Vízműtelep. 1–16., 19–20.: 13. objektum. 17–18.: Szórvány a 13. objektum környékéről
Abb. 3. Szigetszentmiklós–Vízműtelep. 1–16., 19–20.: Objekt 13. 17–18.: Streufund von der Umgebung des Objekts 13.

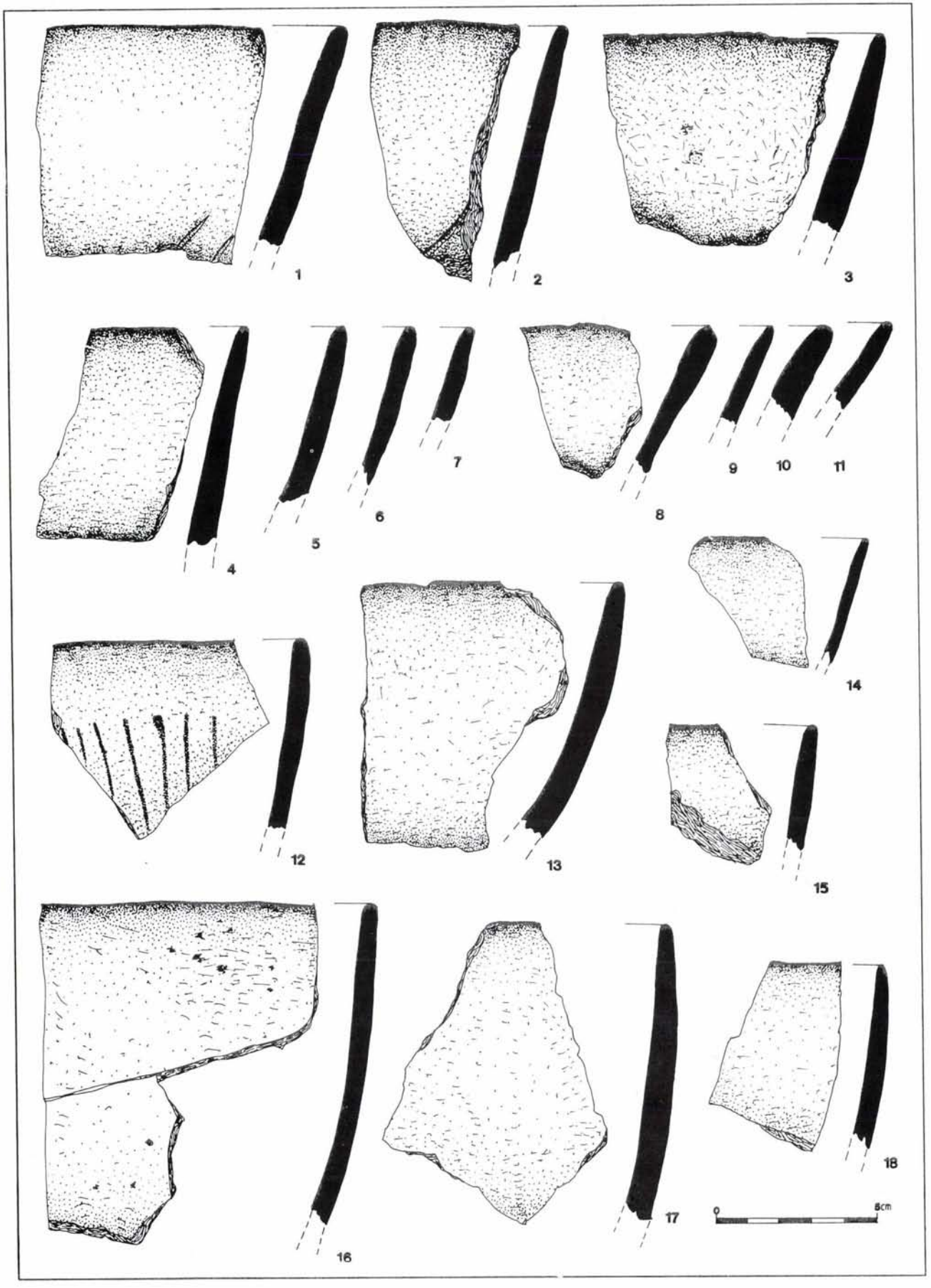

4. kép. Szigetszentmiklós–Vízműtelep. 1–18.: 13. objektum
Abb. 4. Szigetszentmiklós–Vízműtelep. 1–18.: Objekt 13.

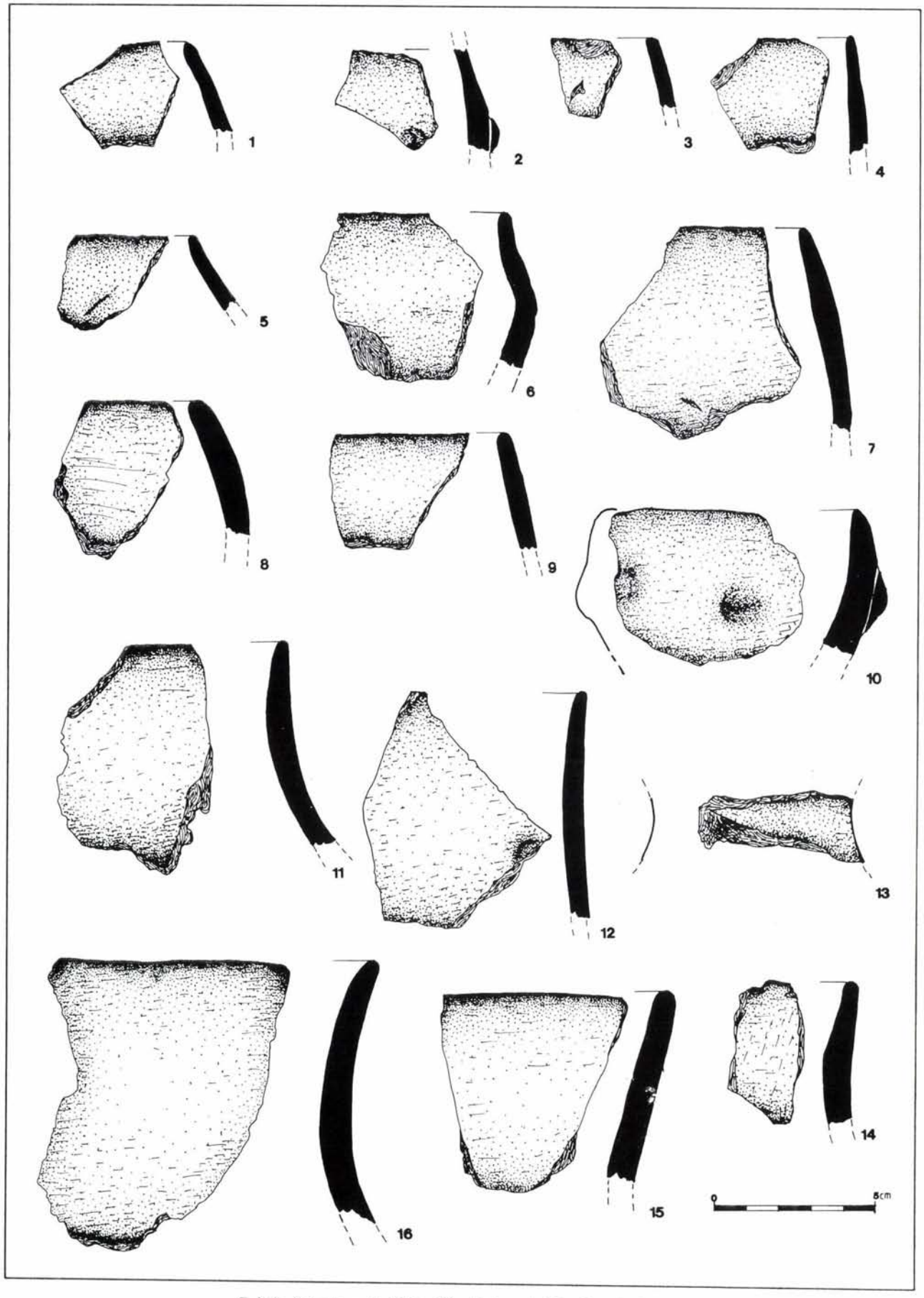

5. kép. Szigetszentmiklós–Vízműtelep. 1–16.: 13. objektum
Abb. 5. Szigetszentmiklós–Vízműtelep. 1–16.: Objekt 13.

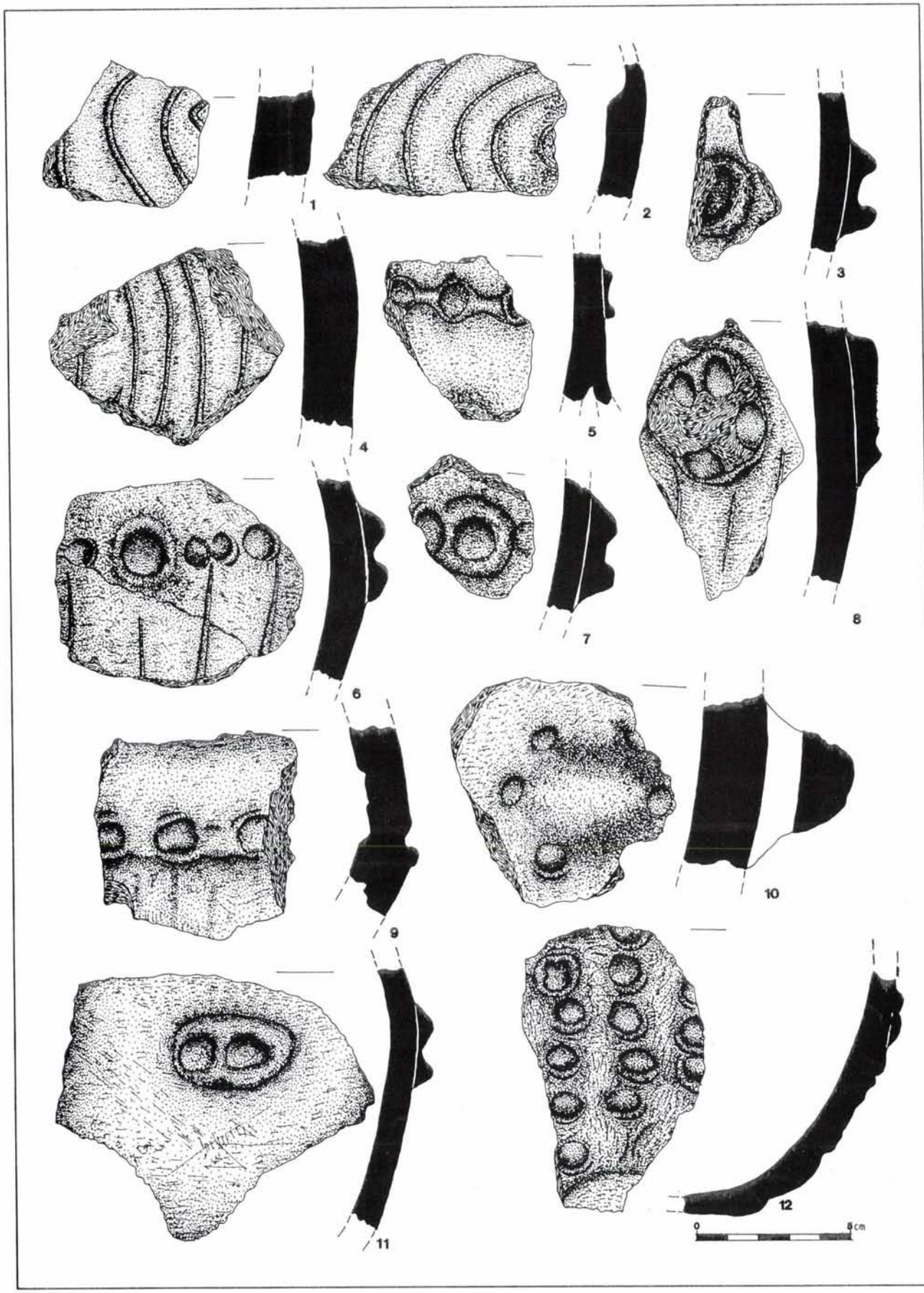

6. kép. Szigetszentmiklós–Vízműtelep. 1–12.: 13. objektum
Abb. 6. Szigetszentmiklós–Vízműtelep. 1–12.: Objekt 13.

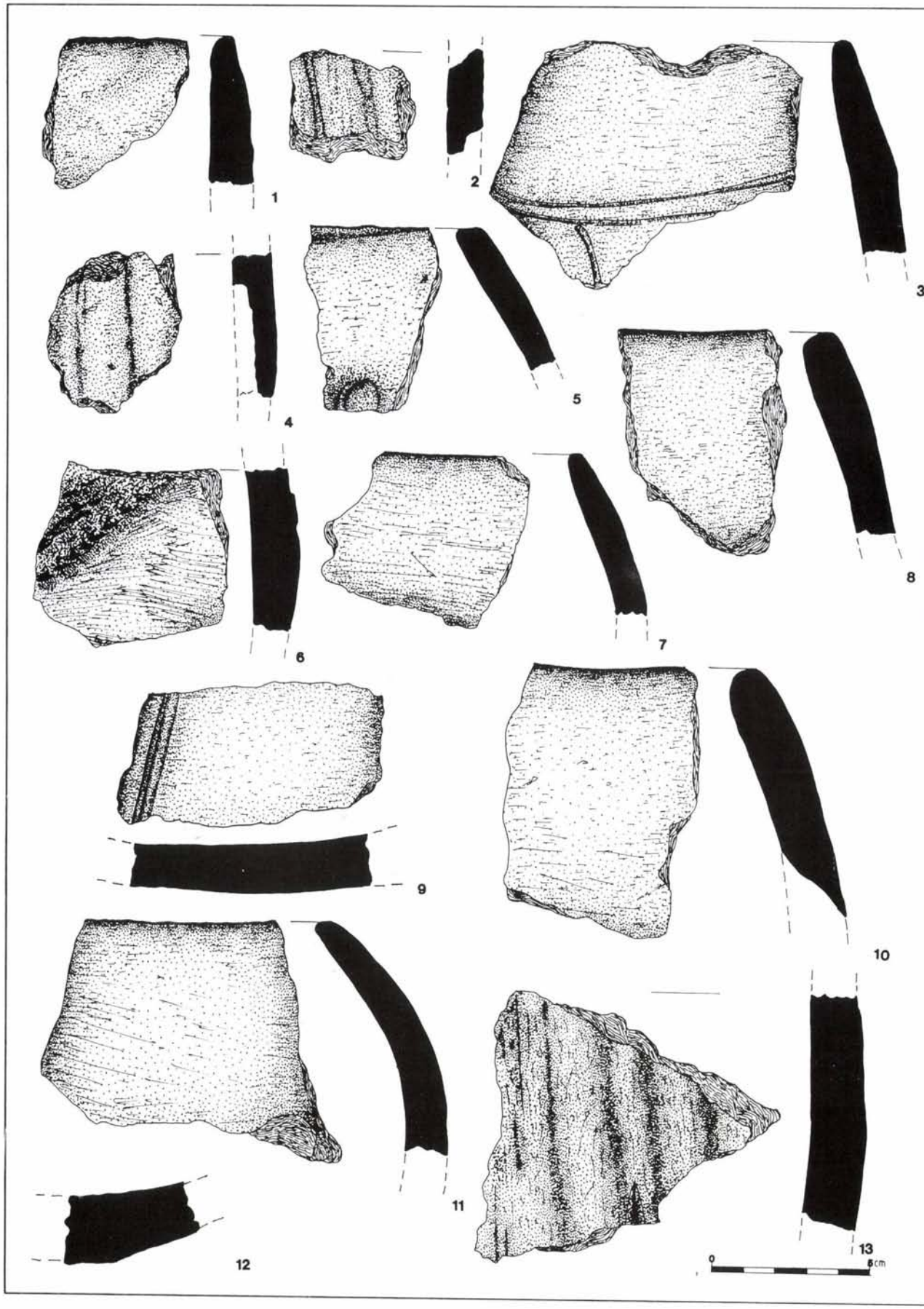

7. kép. Szigetszentmiklós–Vízműtelep. 1–13.: 13. objektum
Abb. 7. Szigetszentmiklós–Vízműtelep. 1–13.: Objekt 13.

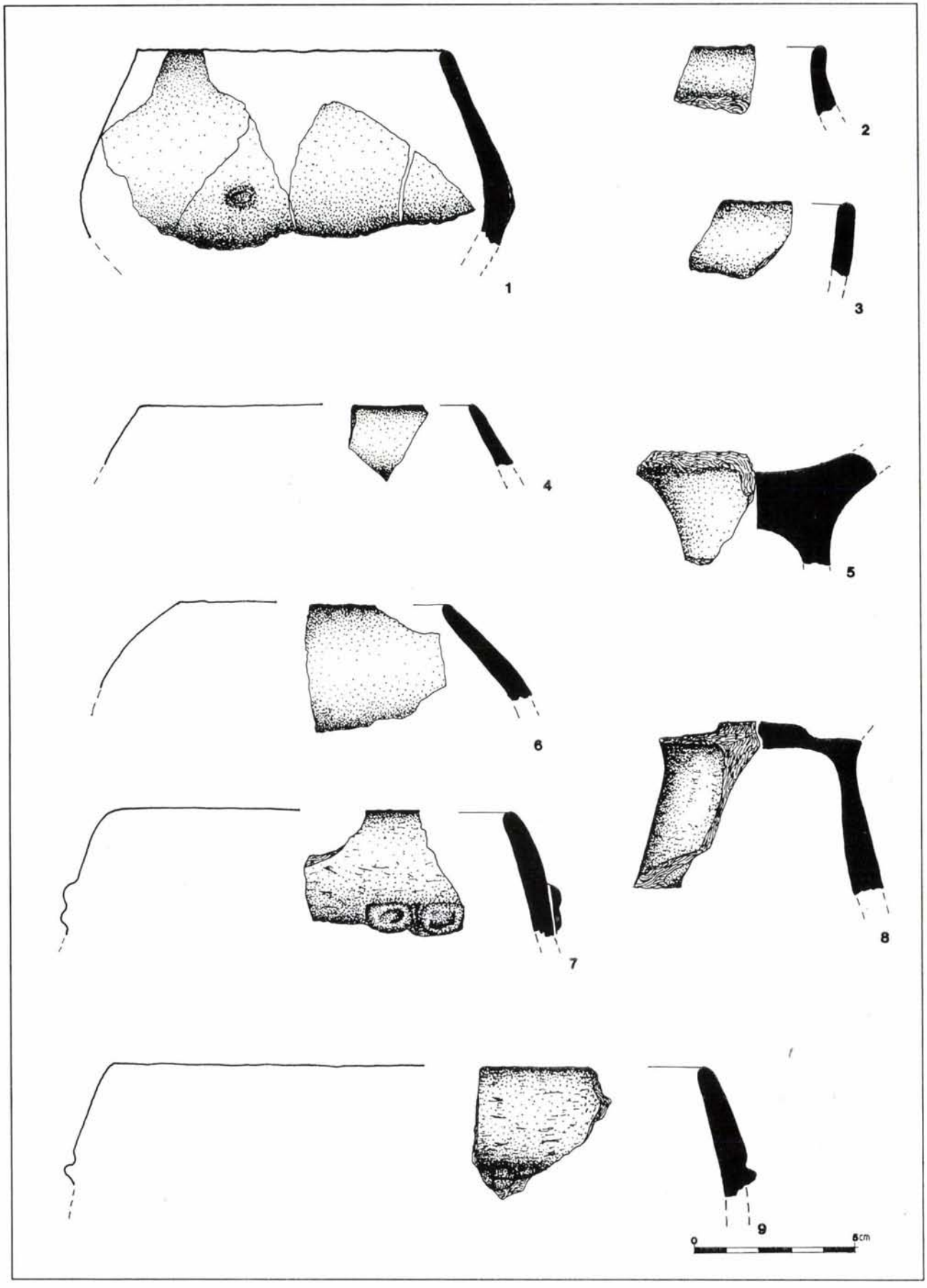

8. kép. Szigetszentmiklós–Vízműtelep. 1–9.: 33. objektum
Abb. 8. Szigetszentmiklós–Vízműtelep. 1–9.: Objekt 33.

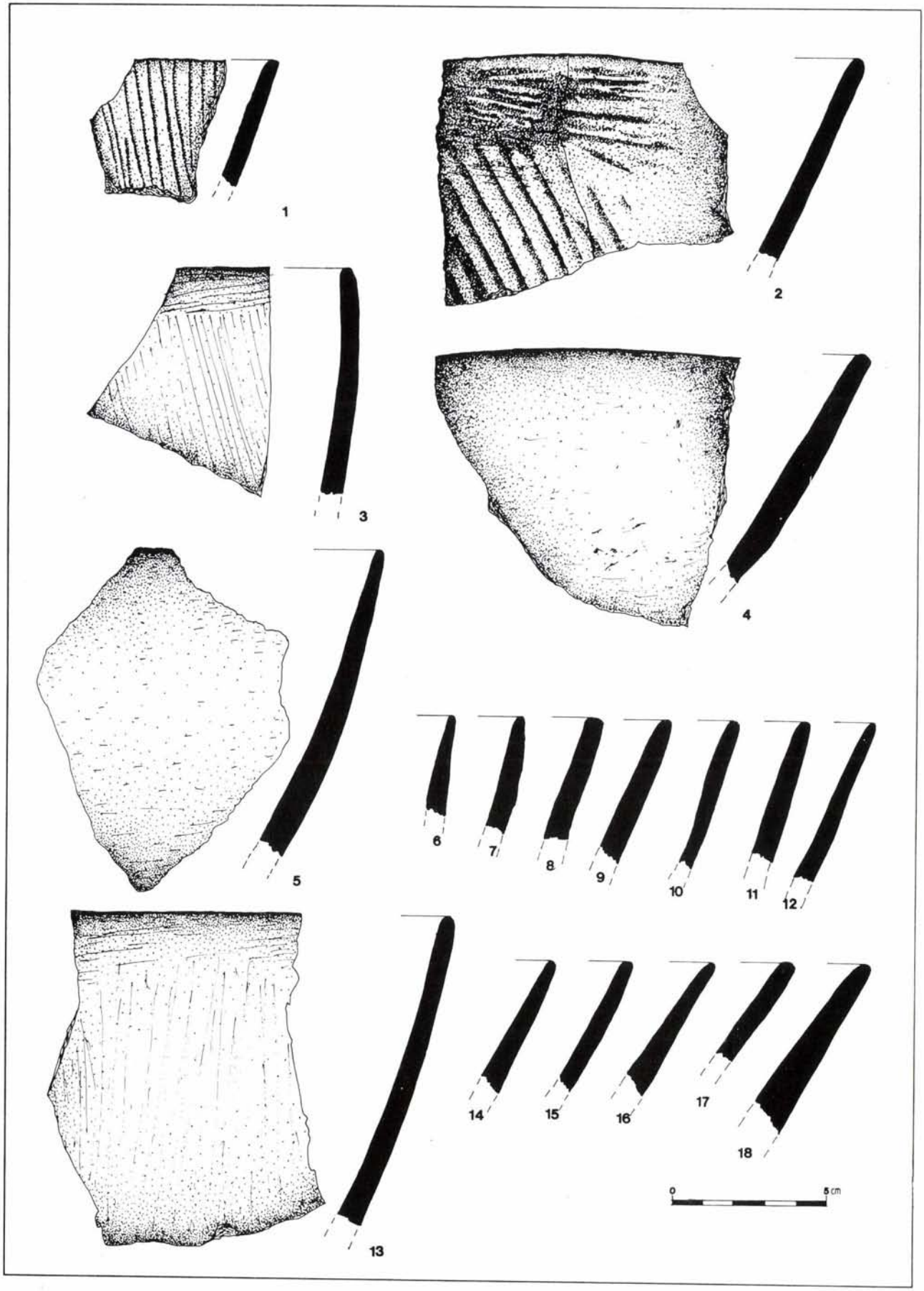

9. kép. Szigetszentmiklós–Vízműtelep. 1–18.: 33. objektum
Abb. 9. Szigetszentmiklós–Vízműtelep. 1–18.: Objekt 33.

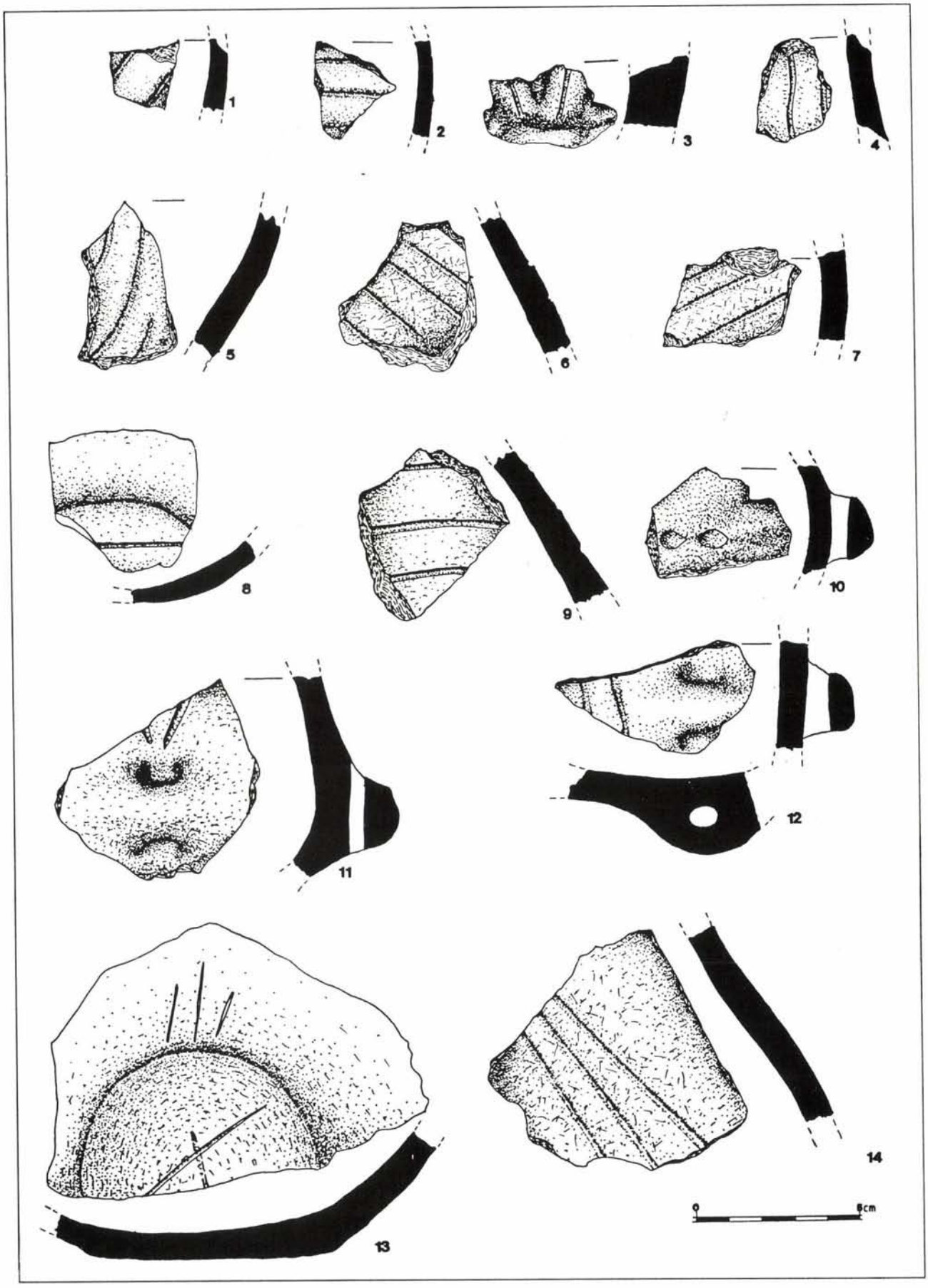

10. kép. Szigetszentmiklós–Vízműtelep. 1–14.: 33. objektum
Abb. 10. Szigetszentmiklós–Vízműtelep. 1–14.: Objekt 33.

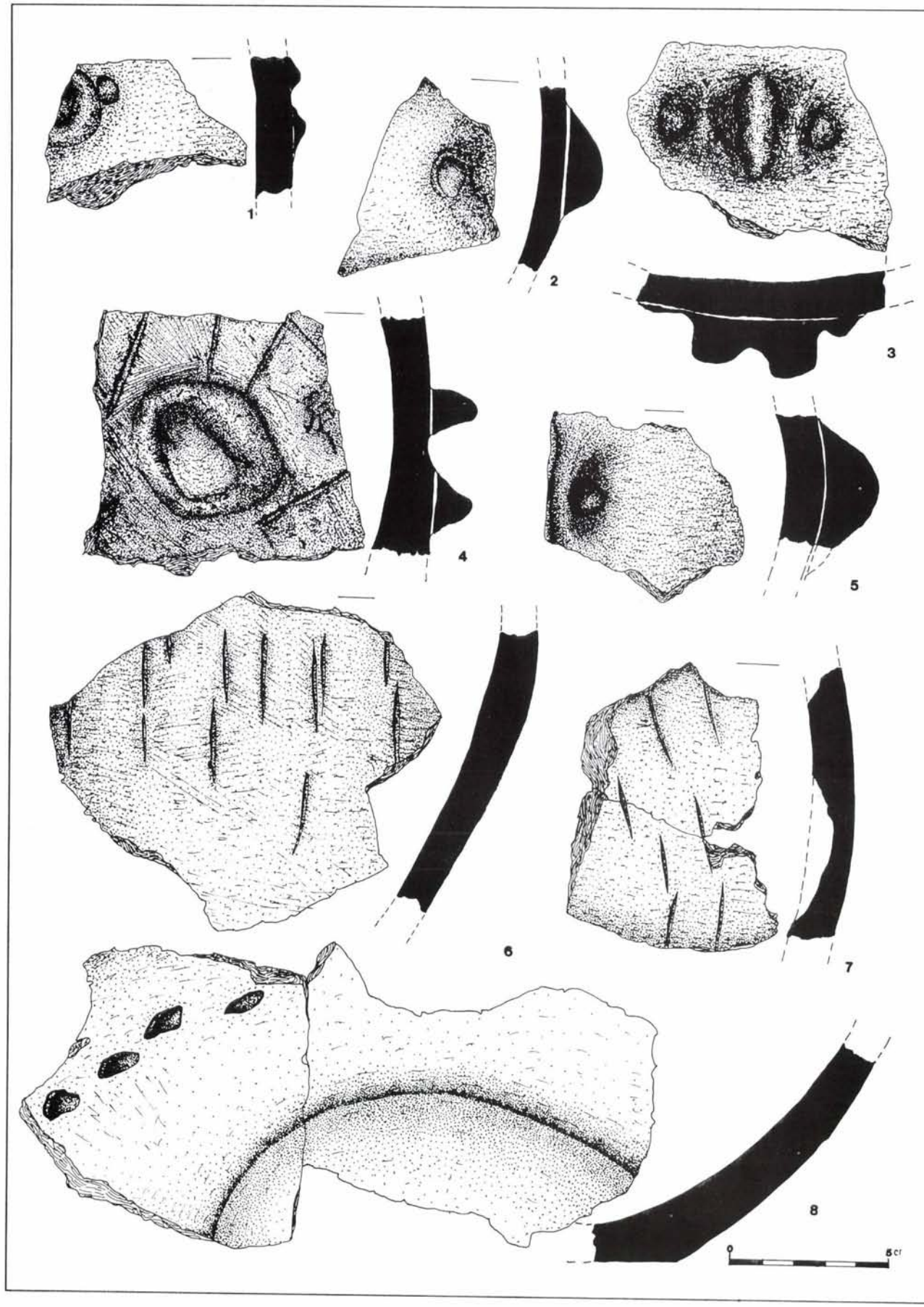

11. kép. Szigetszentmiklós–Vízműtelep. 1–8.: 33. objektum
Abb. 11. Szigetszentmiklós–Vízműtelep. 1–8.: Objekt 33.

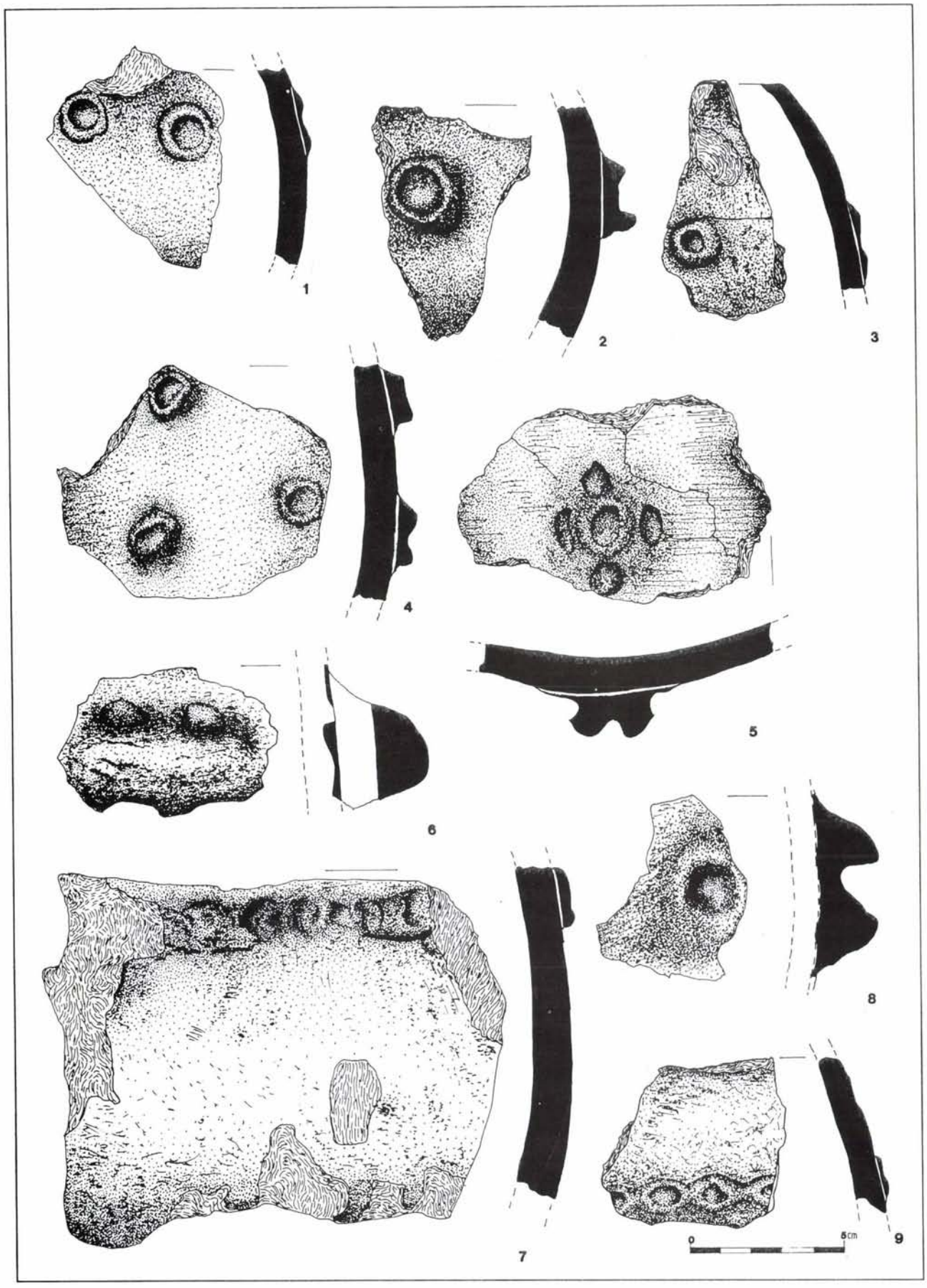

12. kép. Szigetszentmiklós–Vízműtelep. 1–9.: 33. objektum
Abb. 12. Szigetszentmiklós–Vízműtelep. 1–9.: Objekt 33.

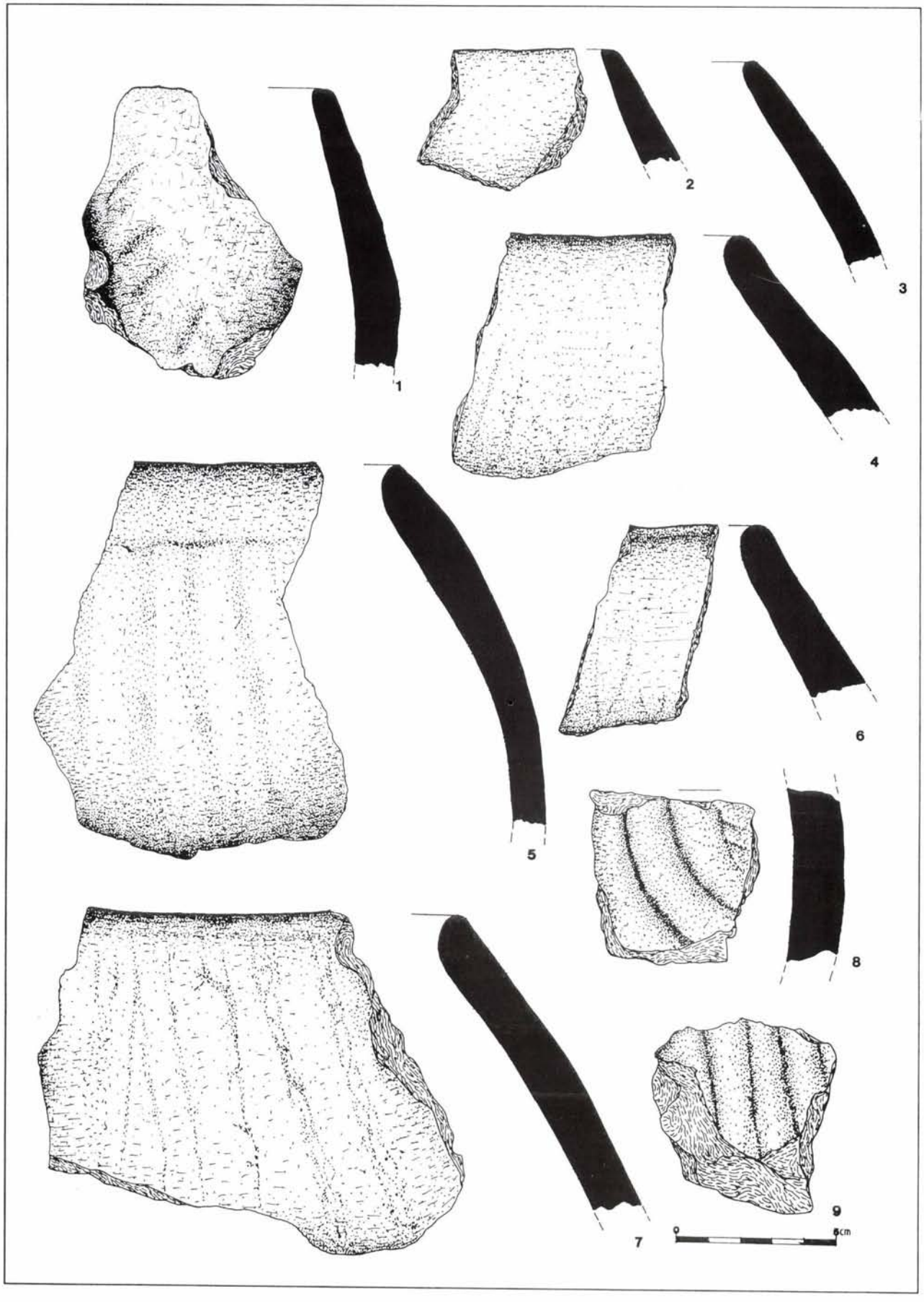

13. kép. Szigetszentmiklós–Vízműtelep. 1.–9.: 33. objektum
Abb. 13. Szigetszentmiklós–Vízműtelep. 1–9.: Objekt 33.

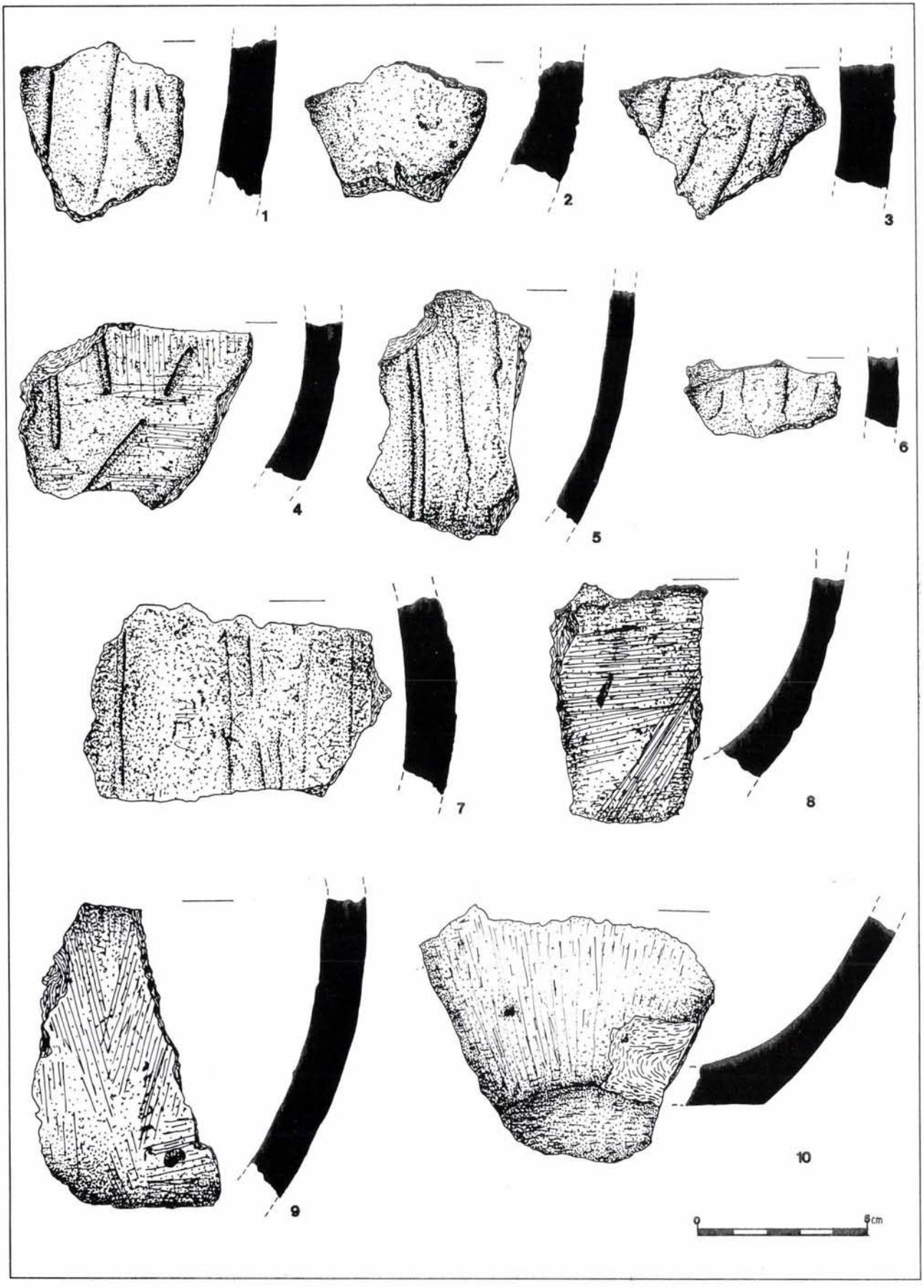

14. kép. Szigetszentmiklós–Vízműtelep. 1–10.: 33. objektum
Abb. 14. Szigetszentmiklós–Vízműtelep. 1–10.: Objekt 33.

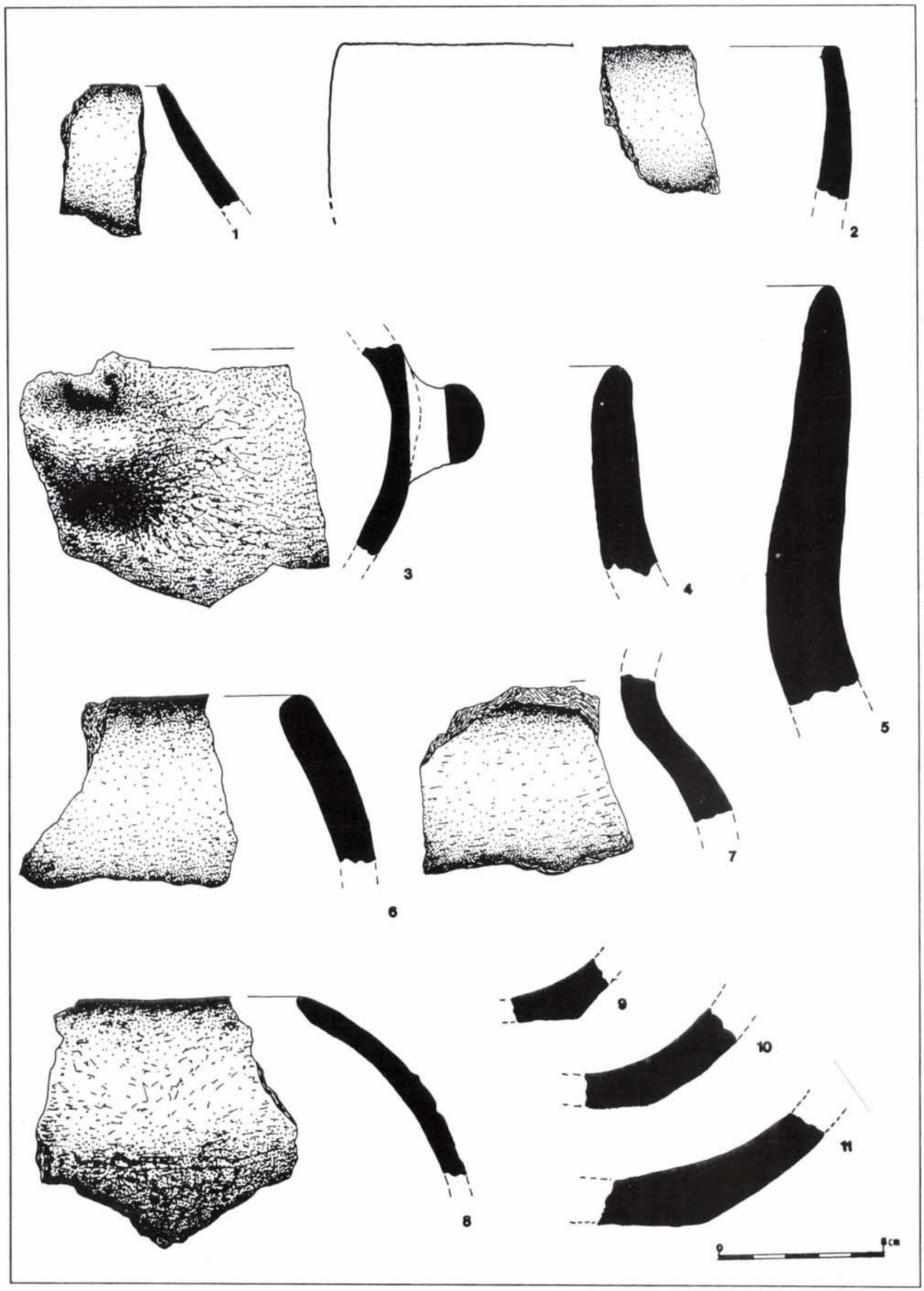

15. kép. Szigetszentmiklós–Vízműtelep. 1–11.: 33. objektum
Abb. 15. Szigetszentmiklós–Vízműtelep. 1–11.: Objekt 33.

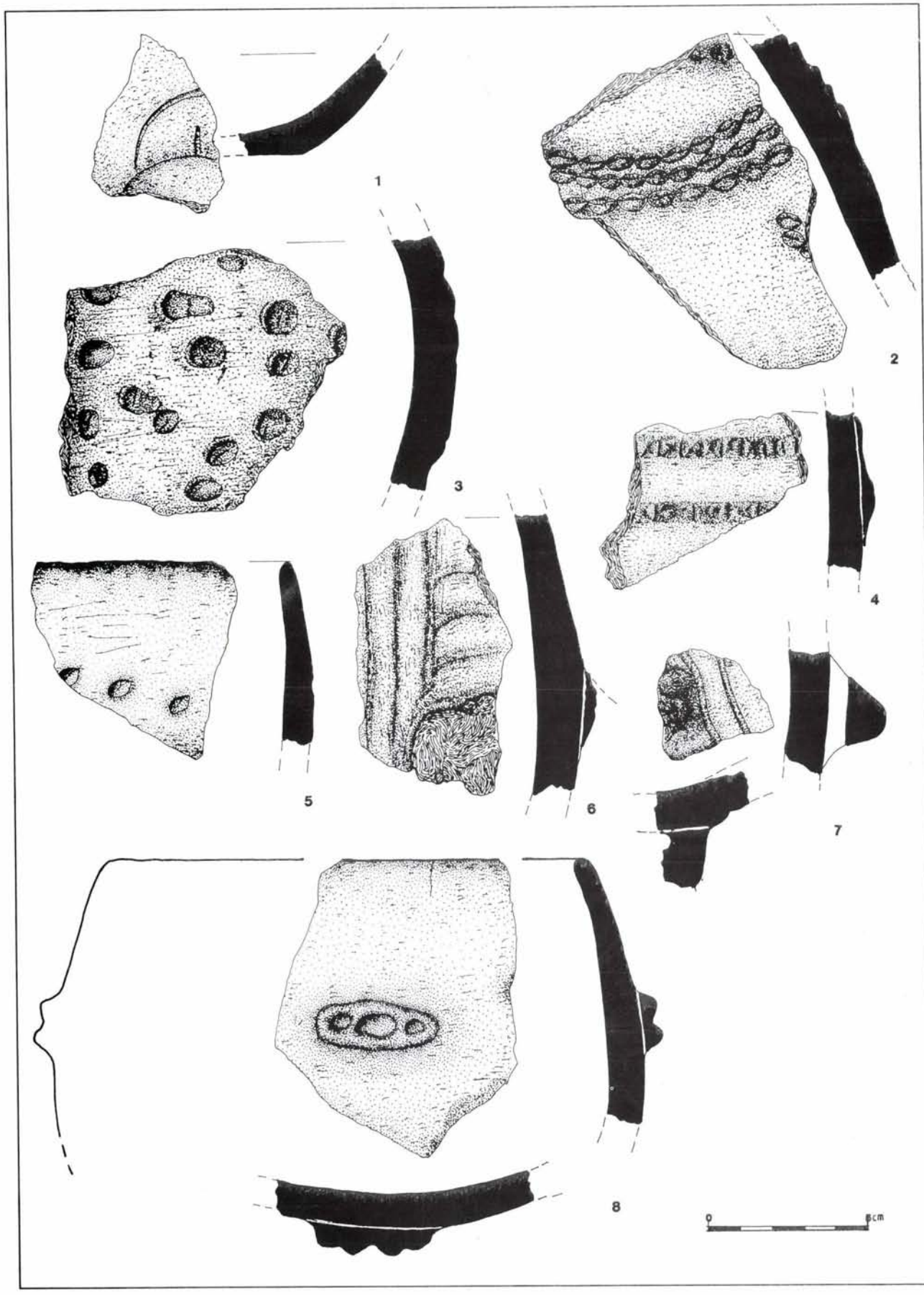

16. kép. Szigetszentmiklós–Vízműtelep. 2., 4–5., 7–8.: 32. objektum. 1., 3., 6.: 34. objektum
Abb. 16. Szigetszentmiklós–Vízműtelep. 2., 4–5., 7–8.: Objekt 32., 1., 3., 6.: Objekt 34.

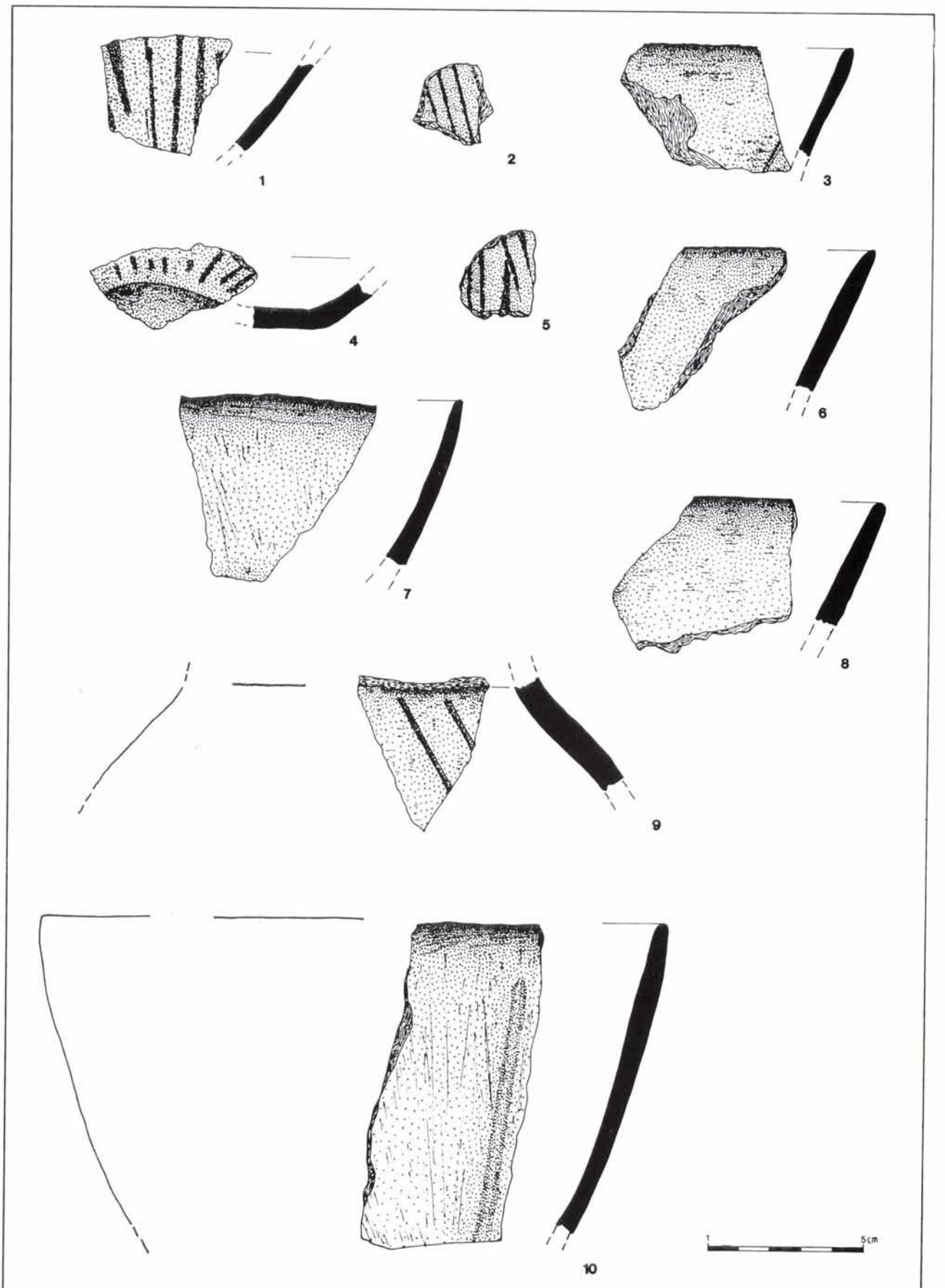

17. kép. Szigetszentmiklós–Vízműtelep. 1–10.: 34. objektum
Abb. 17. Szigetszentmiklós–Vízműtelep. 1–10.: Objekt 34.

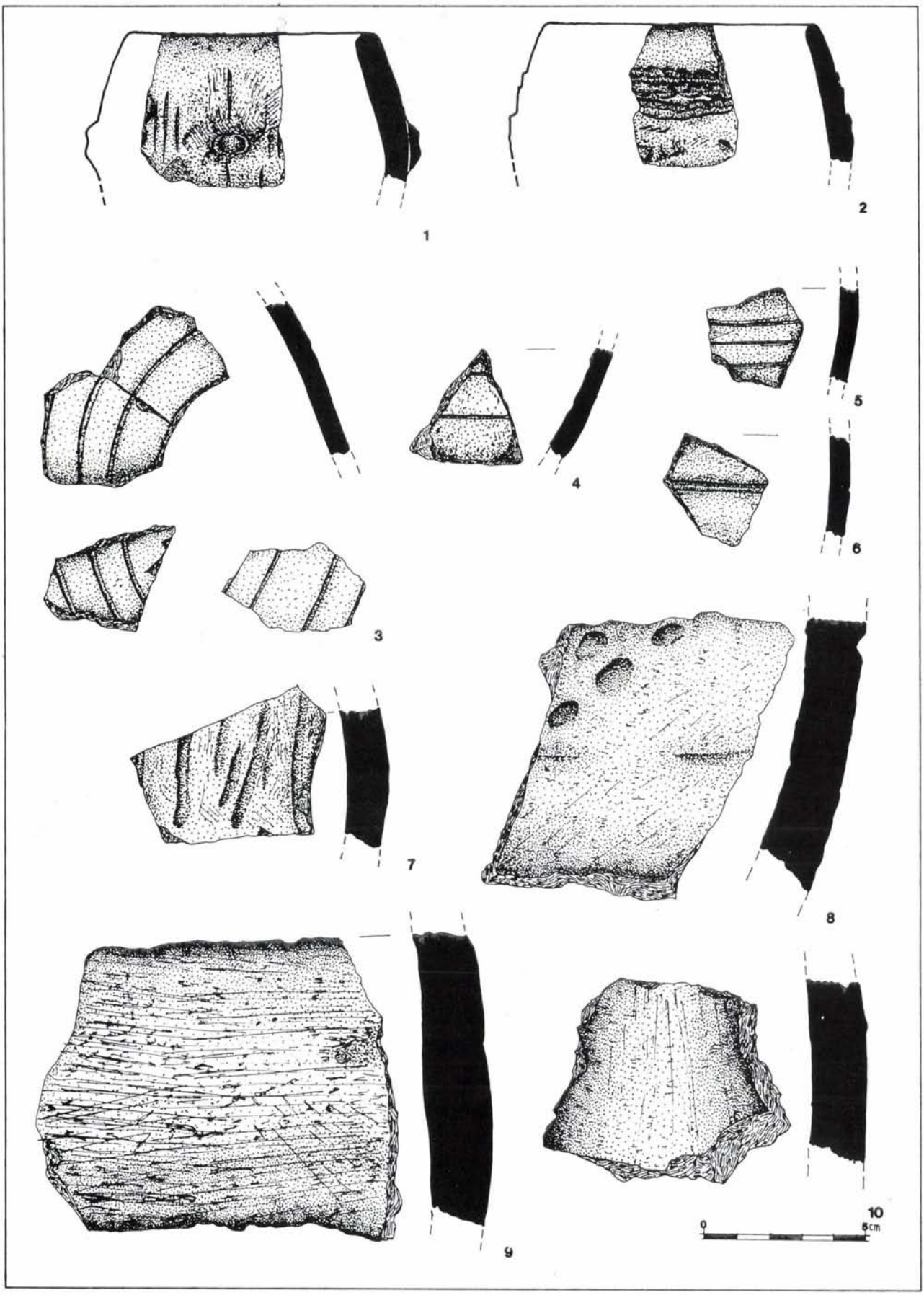

18. kép. Szigetszentmiklós–Vízműtelep. 1–10.: 35/A gödör
Abb. 18. Szigetszentmiklós–Vízműtelep. 1–10.: Grube 35/A.

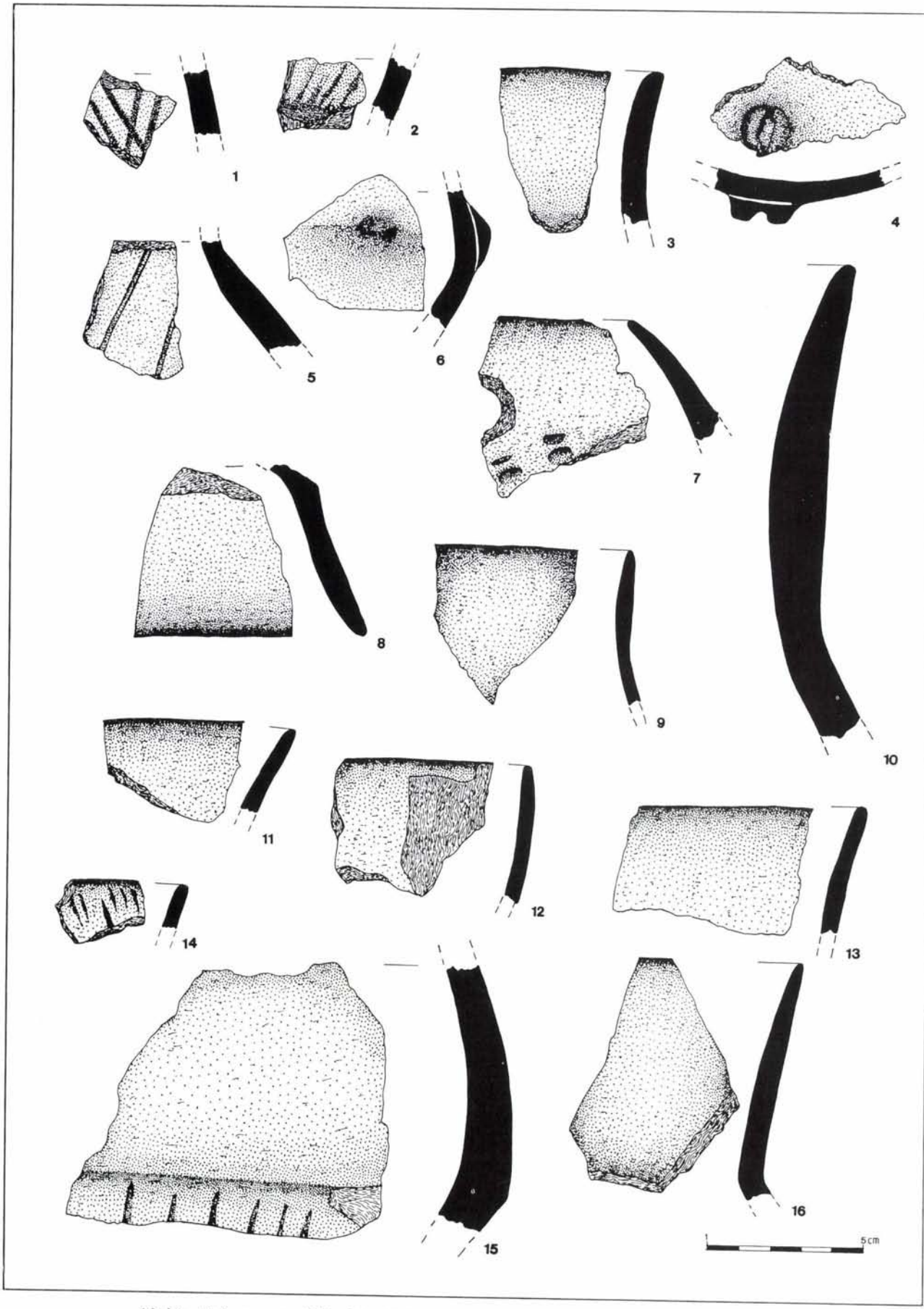

19. kép. Szigetszentmiklós–Vízműtelep. 1–10.: 35/C objektum, 11–16.: 35/A objektum
Abb. 19. Szigetszentmiklós–Vízműtelep. 1–10.: Objekt 35/C, 11–16.: Objekt 35/A.

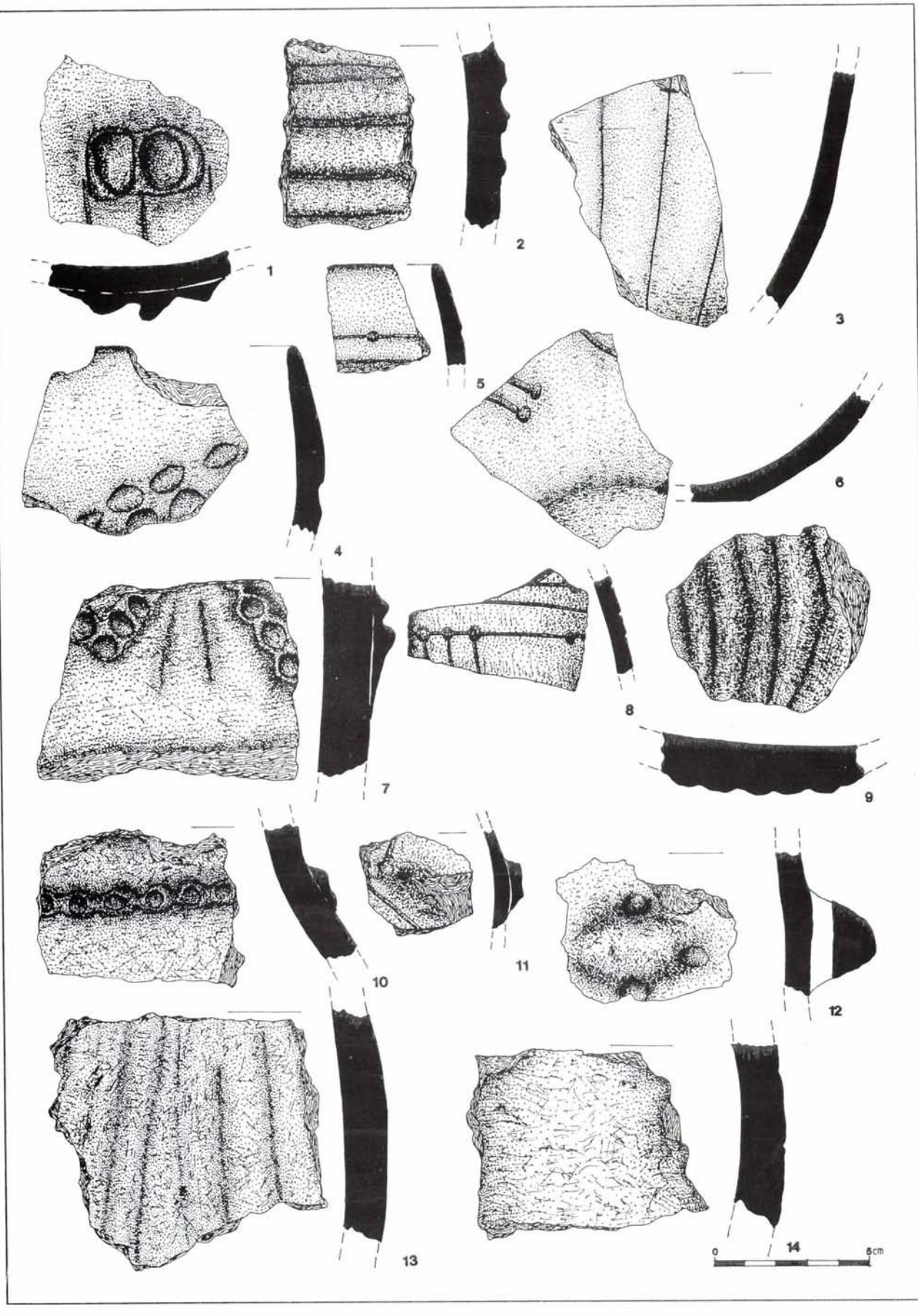

20. kép. Szigetszentmiklós–Vízműtelep. 1–14.: 35/C objektum
Abb. 20. Szigetszentmiklós–Vízműtelep.1–14.: Objekt 35/C.

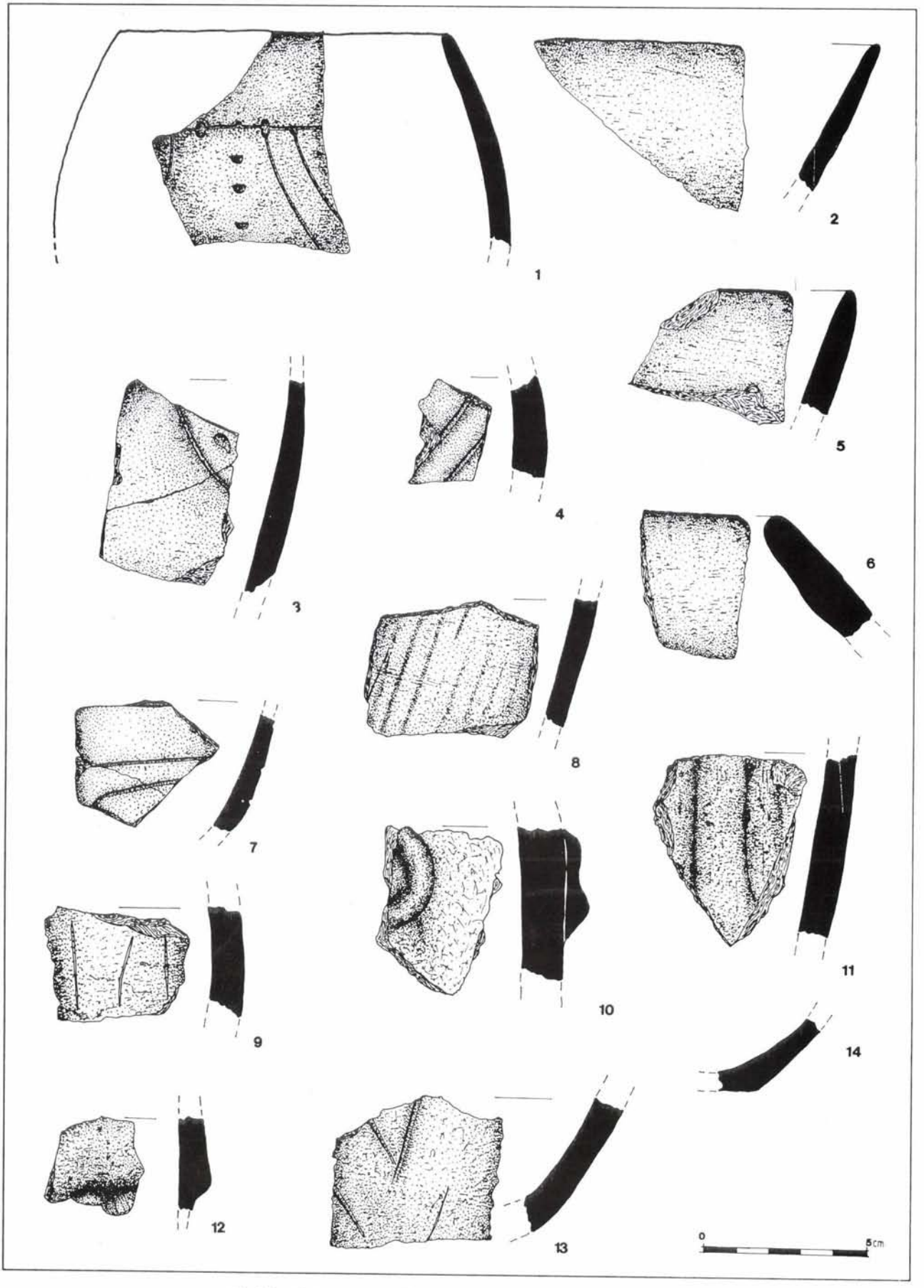

21. kép. Szigetszentmiklós–Vízműtelep. 1–13.: 41. objektum
Abb. 21. Szigetszentmiklós–Vízműtelep.1–13.: Objekt 41.

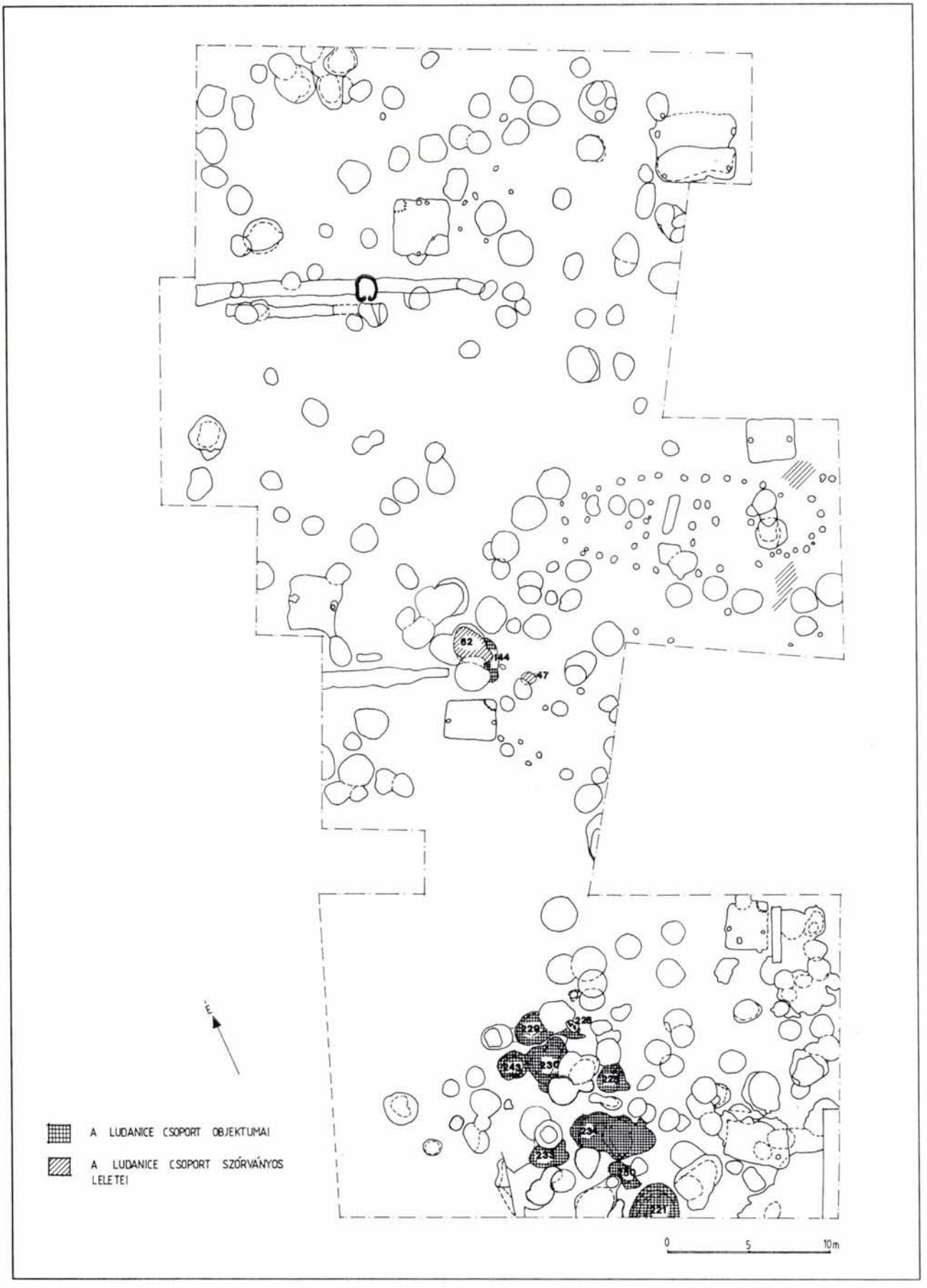

22. kép. Szigetszentmiklós–Üdülősor. Összesítő térkép a Ludanice csoport objektumaival
Abb. 22. Szigetszentmiklós-Üdülősor. Grabungsplan mit den Objekten der Ludanice-Gruppe

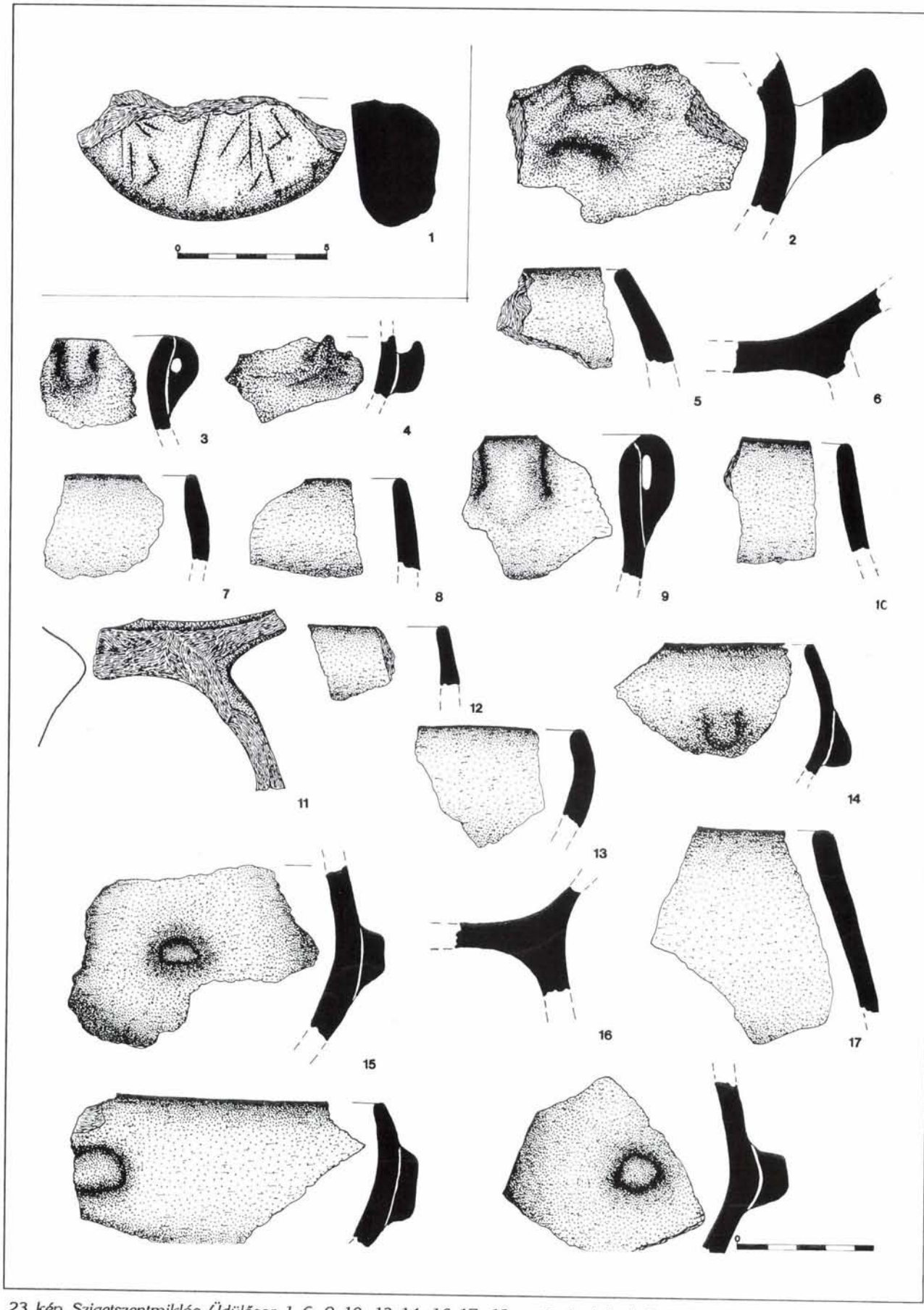

23. kép. Szigetszentmiklós-Üdülősor. 1–6., 9–10., 13–14., 16–17., 19.: szórványleletek. 7–8., 11–12., 15., 18.: 144. objektum
Abb. 23. Szigetszentmiklós-Üdülősor. 1–6., 9–10., 13–14., 16–17., 19.: Streufunde. 7–8., 11–12., 15., 18.: Objekt 144.

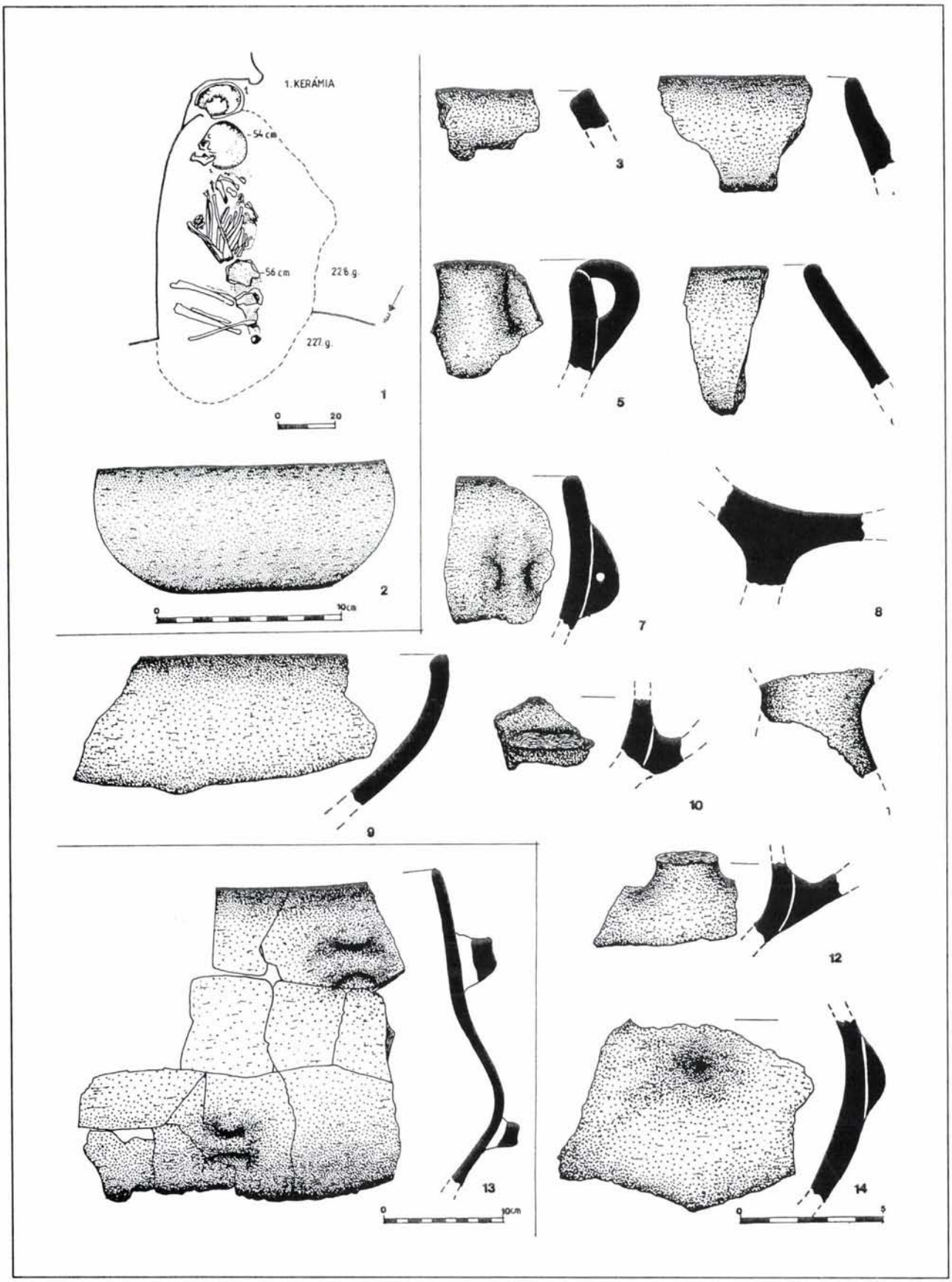

24. kép. Szigetszentmiklós–Üdülősor. 1–2.: 228. objektum. 3.: 221. objektum. 4., 6.: 229. objektum. 5.: 230. objektum.. 7.: 243. objektum. 8–12., 14.: 234. objektum. 13.: 225. objektum

Abb. 24. Szigetszentmiklós-Üdülősor. 1–2.: Objekt 228., 3.: Objekt 221., 4., 6.,: Objekt 229., 5.: Objekt 230., 7.: Objekt 243., 8–12., 14.: Objekt 234., 13.: Objekt 225.

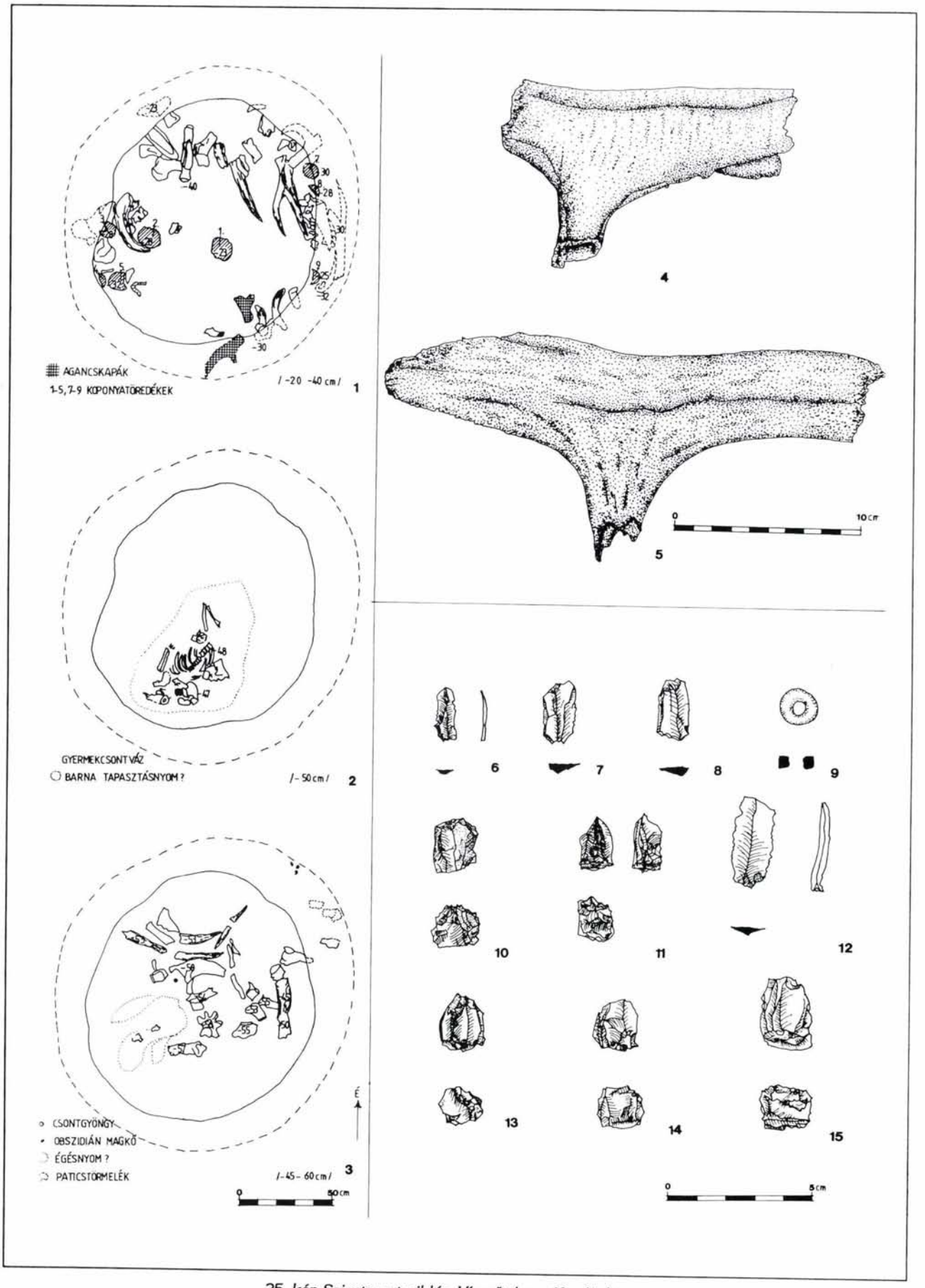

25. kép. Szigetszentmiklós–Vízműtelep. 40. objektum
Abb. 25. Szigetszentmiklós-Vízműtelep. Objekt 40.

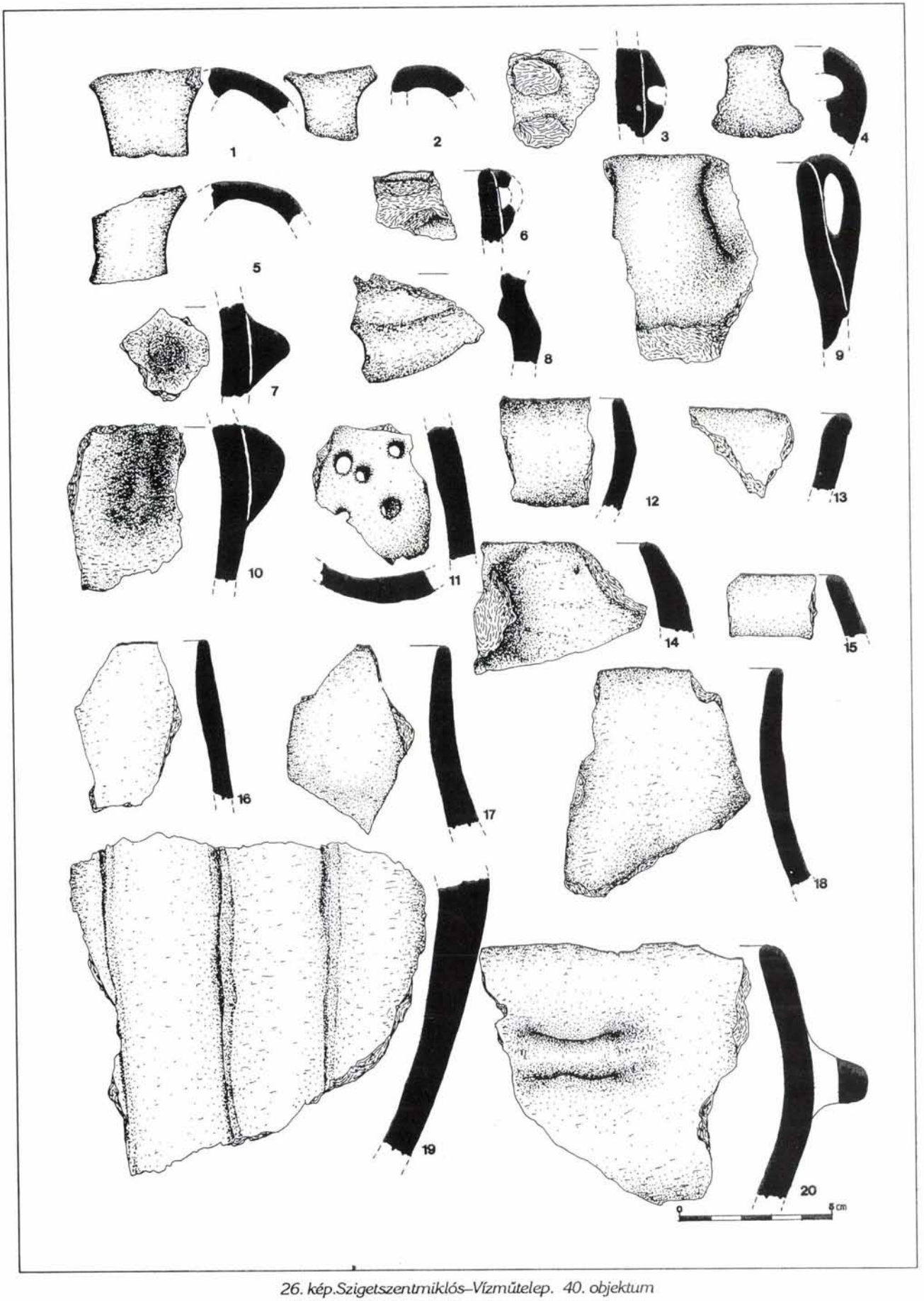

26. kép.Szigetszentmiklós–Vízműtelep. 40. objektum
Abb. 26. Szigetszentmiklós-Vízműtelep. Objekt 40.

A rézkori Ludanice-csoport embertani leletei Szigetszentmiklósról

K. ZOFFMANN ZSUZSANNA

Szigetszentmiklóson, a Vízmű és Üdülősor lelőhelyeken Virág Zs. által 1989-ben végzett ásatásokon a Ludanice-csoport gödreiben embertani leletek is előkerültek (VIRÁG 1991), melyek a csoport magyarországi területéről e rézkori népesség első reprezentánsai.

Szigetszentmiklós-Vízmű 40. objektum

A gödör betöltésében elszórtan, részben feltehetőleg állat által bolygatva gyermekcsontok, illetve egy gyermekváz került elő, melyek a vizsgálat szerint 3 Inf. I. korcsoportú gyermekhez tartoztak. Életkoruk 2–3, 0,5–1,5 és ugyancsak 0,5–1,5 évre becsülhető.

Szigetszentmiklós-Üdülősor 228. objektum

A fogazat, valamint a hosszúcsontok végeinek összecsontosodása alapján itt egy 13–15 éves gyermek került eltemetésre. Az agykoponya jó megtartású, az arckoponya és a vázcsontok töredékesek. – Az enyhén batrokephal koponyán nyitott sutura metopica figyelhető meg, a molarisokon, a szokott helyen, a gyökerek elágazásánál kisebb zománccseppek (enameloma) láthatók. A fogak (szám szerint 30) abrasioja 0–1 fokozatú. A fossa olecrani mindkét humerus esetében perforált. A jól megfigyelhető cribra orbitalia a korabeli táplálkozási hiányosságokra utal (*1. táblázat*).

A csoport szlovákiai elterjedési területéről egyelőre még ugyancsak egyetlen lelőhelyről került eddig publikálásra embertani lelet (JAKAB 1982). A Nitra-Mikov dvor lelőhelyen feltárt sírban eltemetett 50–60 éves nő hosszú, széles, középmagas koponyája az ALEKSEJEV—DEBEC féle kategóriabeosztás szerint mesoortho-metriokran, aristenkephal, a számított testmagasság a MARTIN-féle kis kategóriába esik. Taxonómiai besorolása nem volt elvégezhető, de feltehetően valamely gracilis (grm?) típusba sorolható.

A nyitrai és szigetszentmiklósi leletek a csoport népességéről még megközelítőleg sem nyújtanak kellő információt, s így mindenképpen további leletek előkerülésére kell várni ahhoz, hogy a Ludanice-népesség embertani arculatát a Kárpát-medence többi rézkori népességének körében felvázolhassuk.

IRODALOMJEGYZÉK

Jakab, J. (1982) Antropologicky materiál z Nitry-Mikovho dvora.–Antropologisches Material aus Nitra-Mikov dvor. AVANS 1982, 103–108, 108.

Johnston, F. E. (1961) Sequence of Epiphyseal Union in a Prehistoric Kentucky Population from Indian Knoll. Human. Biol. *33*, 66–81.

Schour, I.–Massler, M. (1941) The Development of the Human Dentition. J. Am. Dent. Assoc. *28*, 1153–1160.

Virág, Zs. (1991) Szigetszentmiklós-Vízműtelep. Rég. Füz. I. *43*, 16.

Die anthropologischen Funde der kupferzeitlichen Ludanice-Gruppe in Szigetszentmiklós

ZSUZSANNA K. ZOFFMANN

In den Fundstellen Szigetszentmiklós-Vízmű und Üdülősor sind die Schädel- bzw. Skelettknochen von drei Kindern der Inf. I. Altersgruppe und von einem 13–15 jährigen Kind zum Vorschein gekommen. Die Funde sind samt der in der Fundstelle Nitra-Mikov dvor bestatteten Frau (JAKAB 1982) die ersten, auch anthropologisch bekannten Repräsentanten der Population der kupferzeitlichen Ludanice-Gruppe.

Übersetzt von Zsuzsa B. Kiss

A Szigetszentmiklós-Üdülősor 228. objektumban eltemetett gyermek koponyaméretei és indexei

Martin számok	
1.	176
7.	35
8.	129
9.	96
10.	112
11.	111
12.	100
13.	91
16.	32
17.	132
23.	494
24.	303
25.	359
26.	124
27.	121
28.	114
29.	107
30.	111
32.	96
43.	97
69.	27,5
71.	31
8:1	73,3
17:1	75,0
17:8	102,3
9:8	74,4

1. táblázat
Tabelle 1.

Késő rézkori leletek Szigetszentmiklós-Üdülősoron

ENDRŐDI ANNA

Az M0 autópálya nyomvonalán folytatott leletmentő ásatások során, 1988 és 1989 során került feltárásra a *Szigetszentmiklós-Üdülősor* néven jelzett régészeti lelőhely.

A mintegy 2500 m^2 feltárt területen a középső rézkori Ludanice kultúra, a késő rézkori Báden és Kosztoláci kultúra, a korabronzkori Harangedény kultúra, kelta és Árpád-kori objektumok kerültek elő (*2. kép*).

A régészeti lelőhely Budapest közigazgatási határától három kilométerre, a soroksári Duna-ág partjától 100 méterre, a Duna árterületéből kiemelkedő széles dombháton található.

A közel 250, különböző korú objektum közül kilenc a késő rézkori Báden és Kosztoláci kultúra leletanyagát tartalmazta.[1]

Az objektumok kevés leletanyagot tartalmaztak, melyek leírását az egyes gödrök, objektumok leírása után képhivatkozással közöljük.

53. objektum

Átmérő: 96 cm, mélység: –40 cm (*3. kép 53.*).

A szabályos kör alakú gödör betöltése világos, homokos altalajjal kevert volt. Oldala függőleges, alja göröngyös.

A gödör betöltésében egy sárgásbarna félgömbös táltöredék (*5. kép 1.*), rücskös, egyenesen levágott peremű fazék töredéke (*5. kép 2.*), egy szürkésbarna kihajló peremű, bepecsételt és mészberakással díszített kosztoláci tál peremtöredéke (*5. kép 3.*) és fazekak aljtöredékei voltak (*5. kép 5–6.*). A hulladékgödör aljáról uniókagylók és állatcsontok kerültek elő.

59. objektum

Átmérő: 100×84 cm, mélység: –75 cm.

Ovális gödör, melynek oldala lefelé enyhén kiszélesedik, alja vízszintes (*3. kép 59., 4. kép 1.*). Az objektum betöltésének tetején egy őrlőkő volt, majd alul a kiöblösödésben további őrlőkövek, őrlőkőtöredékek voltak, szám szerint hat darab. A gödör homokos betöltéséből kevés kerámiatöredék, félgömbös és beszurkált pontokkal díszített kihajló peremű táltöredékek (*6. kép 1–2.*), szalagfül- és aljtöredékek (*6. kép 3–4.*), valamint néhány uniókagyló került elő.

73/a. objektum

Átmérő: 125 cm, mélység: –35 cm.

A 73. számú korabronzkori gödörrel elásták a késő-rézkori gödröt, annak jelentős részét. A 73. gödör délnyugati sarkából (73/a gödörrészlet) a bádeni kultúra jellegzetes, amfóra alakú edénytípusának kannelúrával díszített perem- és oldaltöredékei kerültek elő (*10. kép 1.*).

90. objektum

Átmérő: 260×230 cm, mélység: –36 cm.

Nagyméretű, ovális, sekély gödör. Betöltésében kevés, a bádeni kultúrára jellemző kerámiatöredék volt. Amfóra-alakú edény peremtöredékei (*6. kép 5–6.*), perem alatt ujjbenyomással díszített fazék peremrésze (*6. kép 7.*), fazék alj- és oldaltöredékei (*6. kép 8., 10.*), valamint egy agyagtárgy, feltehetően egy lapos nehezék töredéke (*6. kép 9.*).

191. objektum

Átmérő: 230 cm, mélység: –45 cm, –65 cm.

Ovális, közepe felé mélyülő, egyenetlen aljú gödör (*3. kép 191.*). A gödör északnyugati, sekélyebb felében egy jobb oldalára fordított szarvasmarha-koponya volt elhelyezve. A bal oldali szarv letört, a homlokcsontnál feküdt. A koponya mellett egy lábszárcsont, a gödör keleti, mélyebb felében egy csoportban egy szarvasmarha-lábszárcsont, egy szarvtöredék és egy alsó állkapocs volt. Betöltése, amely helyenként égett, hamus volt, egy átfúrt agyagkoloncot (*7. kép 3.*), orsógomb-töredéket (*7. kép 4.*), valamint a bádeni kultúra jellegzetes kerámiatöredékeit, egy szubkután füles amfóratöredéket (*7. kép 1.*), valamint egy hármas plasztikus, függőleges bordával díszített fazék töredékét tartalmazta (*7. kép 2.*).

197. objektum

Átmérő: 200 cm, mélység: –45 cm.

Teknős, göröngyös aljú hulladékgödör, mely metszi a 230. számú Ludanice kultúra leleteit tartalmazó ob-

1. A leletanyag a Budapesti Történeti Múzeumban található.

jektumot. A 197. gödröt a 219. számú korabronzkori gödör vágja.

Leletek

Egyenesen levágott peremű, ujjbenyomásos bordadíszű fazék töredéke, a perem alatt vízszintes fogóbütyökkel (*8. kép 11.*). Enyhén kihajló peremű tál peremtöredéke (*8. kép 12.*). Félgömbös, egyenesen levágott peremű, mély tál peremtöredéke (*8. kép 13.*). Pereme fölé magasodó szalagfüles csésze fül-oldaltöredéke, valamint szalagfül-töredékek (*8. kép 14–16.*).

200. objektum

Átmérő: 140 cm, mélység: –45 cm.

Kerek, egyenes aljú, hengeres falú gödör, melyet a korabronzkori Harangedény kultúra objektumai vágtak (*3. kép 200.*).

A gödör alján, annak közepén két ép edény volt elhelyezve, szájával lefelé fordítva.

Leletek

Szalagfüles, enyhén kihajló peremű bögre, melynek a pereme alatt bepecsételt, vízszintes vonalkötegek és keresztmotívum van sakktáblaszerűen elhelyezve (*9. kép 1., 12. kép 2.*).

Égéstől deformálódott, rücskös felületű díszítetlen fazék, a hason két vízszintes, kör átmetszetű füllel (*9. kép 2., 12. kép 1.*).

A gödör betöltésében a két edényen kívül csupán néhány kerámiatöredék volt, a gödröt metsző korabronzkori objektumok miatt korabronzkori kerámiatöredékekkel együtt.

205. objektum

Átmérő: 200 cm, mélység: –105 cm.

Kerek, padkás gödör, lefelé összeszűkül, alja egyenes (*3. kép 205.*). Kelta gödör vágja. A hulladékgödör betöltéséből minimális, a bádeni kultúrába sorolható kerámiatöredék és állatcsont került elő.

215. objektum

Átmérő: 110 cm, mélység: –45 cm.

A hulladékgödör fele volt feltárható, mivel északról a korabronzkori Harangedény kultúra gödre metszette. Eredetileg kerek gödör, méhkas-alakú, egyenes aljú (*3. kép 205.*).

Leletek

Kissé kihajló peremű lapos tál, vízszintesen több sorban bemetszett inkrusztált díszítéssel (*10. kép 2.*).

Bemetszett pontokkal díszített oldaltöredékek (*10. kép 4–5.*), svéd sisak alakú tál peremtöredéke (*10. kép 3.*). A kosztoláci kultúra jellegzetes darabjai.

236. objektum

Tapasztott tűzhely és hamuzó gödör.
Tűzhelyátmérő: 120 cm.
Az átégett platni vastagsága: 1,5 cm.
Kavicsréteg vastagsága: 4 cm

Tüzelőgödör átmérője: 250 cm, mélység: –40 cm. A tűzhely és gödre kelet-nyugati tengely mentén helyezkedik el (*3. kép 236., 4. kép 2.*).

A tapasztott kör alakú, átégett tűzhelylap alatt kavicsréteg volt, melyet sárga agyagra terítettek szét. A tűzhelyhez csatlakozva, ugyanolyan elszíneződéssel jelentkezett a hozzá tartozó tüzelőgödör, sekély, teknős alja göröngyös.

Leletek

Félgömbös díszítetlen tálka (*11. kép 1.*), bevésett pontokkal díszített fül- és oldaltöredékek (*11. kép 3., 6–7.*), bepecsételt díszű, inkrusztált tál peremtöredéke (*11. kép 5.*), ujjbenyomásos, bordadíszes fazék peremtöredéke (*11. kép 2.*), szubkutánfüles fazék töredéke (*11. kép 4.*). Az utóbbi két töredék elsősorban a bádeni kultúra sajátossága, míg a többi leletanyag egyértelműen a kosztoláci kultúra körébe tartozik.

A 192. számú kelta objektumot későrézkori települési rétegbe ásták, ahonnan szórvány kerámiatöredékek kerültek elő; bordadíszes fazék peremtöredéke (*8. kép 1.*), kihajló peremű tálak bepecsételt díszű perem- és oldaltöredékei (*8. kép 2., 4., 7–10.*), szubkutánfüles fazék töredéke (*8. kép 6.*).

A szórvány leletanyagból említésre méltó egy, a perem fölé magasodó fülű, csúcsos aljú merice (*11. kép 8.*), amely a 236. objektum környezetéből került elő, valamint egy bepecsételt díszítésű táltöredék (*11. kép 9.*).

Értékelés

A Szigetszentmiklós-Üdülősoron előkerült objektumok leletanyagáról részletesebb elemzés nélkül is megállapítható – annak ellenére, hogy meglehetősen kevés leletanyag áll rendelkezésünkre –, hogy az a bádeni kultúra késői szakaszának és a kosztoláci kultúra emlékanyaga.

Kerámiatípusok

1. Tálak

a) Egyenesen levágott peremű, díszítetlen, félgömbös mély tál. Az edény két oldalán gyakran plasztikus bütyök található. Az 53., 59. és 197. objektumokból került elő töredéke (*5. kép 1., 6. kép 1., 8. kép 13.*). Párhuzamait megtaláljuk Üny,[2] Esztergom-Diósvölgy,[3] Palotabozsok[4] és Szigetcsép-

2. *Banner* (1956) 17. t. 8.

Tangazdaság[5] hasonló típusú edényei, valamint Tłmace únyi jellegű, tehát a fiatalabb bádeni kultúra időszakára datált leletei között.[6]

b) Előző forma változata: a legnagyobb kiöblösödésen, az edény két oldalán vízszintesen rátett füllel (*200. objektum, 9. kép 2., 12. kép 1.*). Palotabozsok és Szigetcsép hasonló táljain szalagfül található,[7] ugyanakkor a kerek átmetszetű fülek a kosztoláci kultúra edényeire jellemzőek.[8]

c) Enyhén kihajló peremű, bepecsételt, inkrusztált díszítésű tálak. Az 53., 59., 192., 215., 236. objektumok betöltéséből kerültek elő (*5. kép 3., 6. kép 2., 8. kép 4., 7–10., 10. kép 2., 11. kép 5. szórvány: 11. kép 9., Szigetszentmiklós–ismeretlen lelőhely: 12. kép 3.*). Hasonló típusú tálak ismeretesek: Szigetcsép-Tangazdaság,[9] Tahitótfalu,[10] Szentendre-Pannóniatelep,[11] Szigetmonostor-Duna-part,[12] Dunaszekcső-Várhegy[13] és Iža,[14] a kosztoláci kultúra lelőhelyein.

d) Az előző típus változata, a nyakhajlaton körbefutó inkrusztált díszítést egy kis átfúrt fül szakítja meg. A 192. objektumból került elő egy töredéke (*8. kép 5.*). Analógiáit többek között Szigetmonostor-Duna-part[15] és Iža,[16] Szigetcsép-Tangazdaság,[17] a kosztoláci kultúra lelőhelyein találjuk.

e) Lapos, díszítetlen, kis tálka. A 236. objektumból (tűzhely) került elő kiegészíthető töredéke (*11. kép 1.*). Hasonlók ismeretesek a kosztoláci kultúra Szentendre (MRT 28/26 lh),[18] Szentendre-Pannóniatelep[19] lelőhelyein.

2. Fazekak

a) Perem alatt körbefutó, ujjbenyomásos, vagy bevagdalt bordadíszes fazekak, az edények felülete durvított. A 90., 192., 236. objektumok betöltéséből kerültek elő töredékeik (*6. kép 7., 8. kép 1., 11. kép 2.*). Mind a klasszikus és késő-bádeni, mint a kosztoláci korszakban hasonló gyakorisággal előforduló típus. Analógiáit többek között Üllő,[20] Budapest-Tabán,[21] Esztergom-Diósvölgy,[22] Alattyán-Kiskert,[23] Szigetcsép-Tangazdaság[24] lelőhelyeken találjuk.

b) Az előző típus változata, amikor a plasztikus borda alatt vízszintesen rátett fogóbütyök található. A 197. objektumban volt egy töredéke (*8. kép 11.*). A típus kizárólag a késő-bádeni és kosztoláci periódusban fordul elő, párhuzamai erre a korszakra datált lelőhelyeken fordulnak elő: Pécs-Vasas,[25] Szigetmonostor-Duna-part,[26] Hódmezővásárhely-Bodzás-part.[27]

c) a 2/a típus változata, a perem alatt rövid, függőleges bordadíszekkel (*7. kép 2.*). Analógiái Budapest, Medve u.,[28] Červeny-Hradok és Nevidzany lelőhelyekről,[29] Szentendre-Pannónia telepről, kétsoros bevagdosással és kettős függőleges bordával díszített kerámia ismeretes.[30]

3. Bögrék

a) Ívelt nyakú, alsó harmadon öblösödő, széles szájú bögre, melyen a perem alatt sakktáblaszerűen bepecsételt díszítés van. 200. objektum, áldozati gödör 1. számú edénye (*9. kép 1., 12. kép 2.*). A forma és díszítés a kosztoláci kultúra sajátja, hasonló ismert Pécs-Vasasról (fül nélkül),[31] Szentendre-Pannóniatelepről.[32] A perem alatti pecsételt és sakktáblaszerű dísz alkalmazását egyaránt megtaláljuk a kosztoláci tálakon és bögréken.[33]

3. *Bondár* (1987) 3. kép 4.
4. *Banner* (1956) 110. t. 11, 13.
5. *Korek* (1984) 3. kép 5.
6. *Habovstiak* (1962) 2. kép 7.
7. *Banner* (1956) 111. t. 2.
8. *Pavuková* (1968) 33. kép 7., *Korek* (1984) 5. kép 2.
9. *Korek* (1984) 4. kép 1., 6. kép 1–4.
10. *Bondár* (1984) 2. kép 15.
11. *Bondár* (1984) 3. kép 3., 6., 8.
12. *Bondár* (1984) 4. kép 2–4., 7–10.
13. *Ecsedy* (1984) 7. kép
14. *Pavuková* (1968) 35. t. 4–6.
15. *Bondár* (1984) 4. kép 12.
16. *Pavuková* (1968) 35. kép 7.
17. *Korek* (1984) 12. kép 3.
18. MRT 7. t. 14.
19. *Bondár* (1984) 2. kép 5.
20. *Banner* (1956) 33. t. 26–27., 35–37.
21. *Banner* (1956) 42. t. 13–15.
22. *Bondár* (1987) 5. kép 6.
23. *Bondár* (1984) 1. kép 14–16., 18–20.
24. *Korek* (1984) 9. kép 4–5.
25. *Bondár* (1982) 1. kép 7.
26. *Banner* (1956) 37. kép 2.
27. *Banner* (1956) 54. t. 13.
28. *Endrődi* (1991)
29. *Pavuková* (1974) 16. t. 13–14., 43. t. 15., 45. t. 12.
30. *Banner* (1956) 35. t. 13.
31. *Bondár* (1982) 1. kép 6.
32. MRT 7. t. 5.
33. *Bondár* (1984) 13., 4. kép 1.

b) Egy bögre beszurkált pontokkal díszített fültöredéke került elő a 236. objektumból (*11. kép 3.*), amely azonban típusmeghatározásra nem alkalmas.

4. Amfóra

V. N. Pavuková tipológiáját követve ide soroljuk azokat a rövid, hengeres nyakú edényeket, melyeknek két, egymással szemben ülő szalagfüle az edény legnagyobb kiöblösödésén található.[34] A 191. objektumból került elő töredéke (*7. kép 1.*). Nevidzanyban fültöredékek, Palotabozsokról töredékünkhöz hasonló, de ép edények ismeretesek.[35]

5. Amfóra alakú edény

A 73/a objektumból került elő egy nagyméretű, hengeres nyakú, kannelúrázott amfóra alakú tárolóedény perem-oldaltöredéke (*10. kép 1.*). Legjobb analógiáit Palotabozsokon találjuk,[36] azonban kannelúrázott díszítése Úny és Békásmegyer III. nagyméretű, amfóra alakú tárolóedényeinek díszítésére emlékeztet.[37]

6. Merice

A 236. objektum (tűzhely) közeléből került elő egy csúcsos aljú, széles szájú, perem fölé magasodó, széles szalagfüles merice (*11. kép 8.*), melyhez hasonló Pilinyről,[38] Ózd-Kőaljatetőről,[39] Dunaszekcső-Várhegyről[40] és Szigetcsépről[41] ismert.

7. Orsógomb

A 191. objektumból került elő egy orsógomb fél töredéke (*7. kép 4.*).

A Szigetszentmiklós-Üdülősoron feltárt kavicsos alapozású, hamuzógödrös *tűzhely* (*236. objektum, 3. kép*) analógiáit nehéz felsorakoztatni, mivel a hazai szakirodalomban az 1970-es évek óta mindössze három lelőhelyről van részletesebb közlés. Szigetcsép-Tangazdaság, kosztoláci kultúra telepén két esetben földbemélyített kemence boltozat-maradványával került elő (*7., 13. objektum*), egy esetben egy kerek, tapasztott tűzhely került elő, a hozzá tartozó hamuzógödörrel (*16–17. objektum*), egy esetben pedig gödörnek tűzhelyként való másodlagos felhasználására van adat (*10. objektum*).[42]

Az esztergom-diósvölgyi kemence földbemélyített, boltozatos, az előkerült leletanyag alapján az únyi leletekkel jellemzett időszakra datálható.[43] Építési technikáját tekintve a csákvár-gellénkerti kemence áll legközelebb a Szigetszentmiklóson előkerült kemencéhez, annak ellenére, hogy a csákvári kemence a bádeni kultúra egy korábbi (Nevidzany-Viss, azaz Báden III) fázisának leleteit tartalmazta.[44] A kemence kerámiatöredékes-kavicsos alapozású, vastagon tapasztott, boltozatos volt. Szigetszentmiklóson mind a hamuzógödör, mind a tűzhely legalját tártuk fel, az analógia alapján valószínűsíthető, hogy ez is boltozatos kemence lehetett. Bondár M. további 12, a bádeni kultúrába sorolt lelőhelyről közöl adatot, azonban ezek publikálatlanok.[45]

A *200. objektum* alján, annak közepén két, teljesen ép, szájára állított edény került elő (*9. kép 1–2.*). Hasonló jelenséget figyelt meg Banner Hódmezővásárhely-Bodzáspart bádeni kultúrába tartozó telepén.[46] Az ossarni analógiák alapján ő is az *áldozati gödrök* közé sorolta az előkerült objektumot. A bádeni kultúra ossarni lelőhelyén feltárt áldozati gödrök cilindrikusak és vízszintes aljúak voltak, némely gödör legfelső részén égetés nyoma, és átégett agyagtapasztás volt.[47]

A szigetszentmiklós-üdülősori áldozati gödör formája analóg, tapasztás nem volt megfigyelhető. A 2. számú edény égéstől deformálódott (*9. kép 2.*).

Három rétegben tapasztott áldozati gödör került elő Szigetszentmiklós-Üdülősor korabronzkori telepén, azonban ennek formája (négyszögletes) eltért a késő rézkori rituális jellegű objektumoktól.[48]

Makkay az áldozati gödrökkel és vallásos elképzelésekkel foglalkozó részletes tanulmányaiban a fentebb leírt jelenségeket a déli eredetű gabonaáldozattal hozta összefüggésbe, melynek szokása az Égeikum és Dél-Kelet-Európa korai neolitikus időszaka óta ismert.[49]

Feltételezhetően az 59. számú, kis méretű, vízszintes aljú, enyhén méhkasalakú gödör hasonló rituális jelentőséggel bírt (*4. kép 1.*). Minimális kerámiatöredék mellett hat őrlőkő és töredékeik kerültek elő az objektum betöltéséből, a gödör aljáról és felső rétegéből. Gabonaáldozattal való összefüggése valószínűsíthető.

A *191. objektumban* megfigyelt szarvasmarhakoponya és végtagok eltemetését a *rituális állattemetkezések* közé soroljuk. A későrézkori bádeni és kosztoláci kultúra huszonnégy lelőhelyéről ismeretes szarvasmarha-, juh-, sertés- és kutyacsontvázak, állatkoponya (ős-

34. *Pavuková* (1974) 272.
35. *Pavuková* (1974) 46. t. 17., *Banner* (1956) 111. t.
36. *Banner* (1956) 11. t. 6–7.
37. *Banner* (1956) 15. t. 15., 40. t. 1.
38. *Banner* (1956) 27. t. 38.
39. *Banner* (1956) 69. t. 9.
40. *Ecsedy* (1984) 6. kép
41. *Korek* (1984) 3. kép 1.
42. *Korek* (1984) 9, 15.
43. *Bondár* (1987) 32–47.
44. *Makkay* (1970) 44–45.
45. *Bondár* (1987) 42.
46. *Banner* (1956) 209.
47. *Bayer* (1928) 62–64.
48. *Endrődi* (1992) 6, 14, 54. kép
49. *Makkay* (1963) 3–5.

tulok, szarvasmarha, juh és kutya) és hiányos vázrészek eltemetése.[50]

Pavuková tipológiája alapján a bádeni kultúra fiatalabb szakaszára (Báden IV) datálható lelőhelyek közül az alábbiaknál volt megfigyelhető részleges, illetve teljes vázak eltemetése: Baja,[51] Budapest-Lágymányos,[52] Hódmezővásárhely,[53] Kunpeszér,[54] Orosháza,[55] Pilismarót,[56] Szabadszállás.[57] A kosztoláci kultúra köréből: Ószentiván,[58] Szigetcsép[59] lelőhelyekről ismertek állattemetkezések, illetve az utóbb említett esetben egy őstulok homlokcsontjának gödörben való eltemetése.

A Szigetszentmiklós-Üdülősoron előkerült részleges állattemetkezést, a kerámiatípusoknál ismertetett analógiák alapján, a bádeni kultúra fiatalabb szakaszára datáljuk. A lelőhelyünkön is előkerült hiányos vázrészek eltemetése véleményünk szerint egyfajta rituális csonkítást feltételez. Ide sorolható Tahitótfalu brachyceros típusú,[60] és Káposztásmegyer 30. objektuma koponya és végtagok nélkül eltemetett borjúváza.[61] Kétegyházán egy szarvasmarhatetemnek csak a gerincét helyezték be a gödörbe.[62]

Az állatcsontokon, illetve a gödrök betöltésében gyakran égés-tüzelési nyomok voltak megfigyelhetők. Feltételezhetően az állattetemek és vázrészek gödörbe helyezése előtti, vagy utána történt égetés a rituális szertartás része lehetett.

Szarvasmarha és állatkoponya temetése már a neolitikumban ismert, a vallásos elképzelés, Égeikum és Anatólia korabronzkorával, ezen keresztül Elő-Ázsia vallásaival mutat szoros összefüggést.[63]

Összefoglalás

A Szigetszentmiklós-Üdülősoron feltárt 2500 m^2 területen a késő rézkori objektumok szétszórtan és kis számban kerültek elő (*2. kép*).

Lelőhelyünk területének *geomorfológiájára* jellemző, hogy a főként folyami homokból álló anyagát ártéri meszes iszap emeli meg 1–2 méter vastagságban. A Duna felé meredek alámosott peremmel végződik.[64] Az árterületből kiemelkedő széles dombhát megtelepedésre rendkívül alkalmas volt, már a középső rézkortól kezdve. A szerkezeti mozgások és az óholocén időszaki klímaingadozások hatására a Duna a II/A teraszfelszínbe 2–3 méter mélységű medreket vájt. A Dunának ezek az ágai több kisebb szigetet is közrefogtak, feltételezhetően a szigetszentmiklósi lelőhely is egy ilyen kisebb szigeten helyezkedett el.[65]

A kosztoláci kultúra Budapest környéki elterjedési térképe (*1. kép*) a Dél felől érkező kultúra epizódszerű megtelepedését jelzi.

A főváros, és közvetlen környékén az alább felsorolt, kosztoláci kultúrába sorolható lelőhelyek találhatók: 1. Tahitótfalu (Pánkuti-domb, Szentpéteri-dűlő), 2. Szigetmonostor (Duna-part, Pusztamonostorok), 3. Szentendre (Papsziget, Pannóniatelep I., II.), 4. Békásmegyer (Nap néni csárda, Pünkösdfürdő, BSE), 5. Szigetszentmiklós-Üdülősor, 6. Szigetcsép-Tangazdaság.[66]

Csepel-szigeten a szigetszentmiklósi, és a kultúra nagyobb, önálló szigetcsépi telepén kívül nincs feltárt, a kosztoláci kultúrába sorolható lelőhely. A két régészeti lelőhely horizontális stratigráfiája is részleges egyezést mutat. A bádeni kultúra késői szakaszával részben együtt él, részben követi a kosztoláci kultúra, majd mindkét lelőhelyet a korabronzkori Harangedény kultúra népe veszi birtokba.

A Szigetszentmiklós-Üdülősoron feltárt késő rézkori objektumok leletanyaga is ezt igazolja. A 90., 191., 73/a objektumok a bádeni kultúra emlékanyagát tartalmazták, addig a többi objektum leletanyagában a két kultúra leletanyagának keveredése mutatható ki.

A kosztoláci kultúra tipológiai alapon történő kronológiai felosztására nem térünk ki részletesebben.[67] A Szigetszentmiklóson előkerült leletanyagot a bádeni kultúra késői fázisával együttélő kosztoláci kultúra idősebb fázisára datáljuk. Ugyanezt a periódust Korek a post-únyi csoportot ért kosztoláci hatásként értékeli.[68]

Az únyi csoport kronológia helyzetét legutóbb a bádeni kultúra Budapest, Medve utcában feltárt te-

50. *Endrődi—Vörös:* Késő rézkori állattemetkezések Magyarországon. (Kézirat)
51. *Korek* (1983) 116.
52. *Tompa* (1943) 3. kép 27., *Banner* (1956) 72., 38. t. 6.
53. *Banner* (1956) 81, 84, 49. t. 34., 51. t. 1, 11–12.
54. RégFüz 1 (1987) 17.
55. RégFüz 14 (1960) 16., ArchÉrt 88 (1961) 284.
56. *Vörös* (1979) 21–22., 24.
57. RégFüz 16 (1963) 17.
58. *Banner* (1956) 75., *Behrens* (1964) 2/a kép
59. *Korek* (1984) 20. 14. kép 1., *Vörös* (1988)
60. *Ecsedy* (1973) 8. 12. kép, *Kővári* (1985)
61. *Endrődi—Vörös:* Késő rézkori állattemetkezések Magyarországon. (Kézirat)
62. RégFüz 1 (1987) 17.
63. Lásd: Alaca-Höyük és Ur-i királysírok részleges és teljes állattemetkezéseit. *Behrens* (1964) 13. 4. ábra, 16. 7. ábra, *Makkay* (1963) 14. Az anatóliai-helladikus bronzkor és a bádeni kultúra abszolút kronológiai helyzetével jelen anyagközlés keretein belül nem kívánunk részletesen foglalkozni.
64. *Pécsi* (1958) 299.
65. Részletesebben: *Schweitzer Ferenc* jelen kötetben megjelent publikációja.
66. *Bondár* (1984)
67. *Pavuková* (1968) 417.
68. *Korek* (1984) 27.

lepanyagának ismertetésekor érintettük.[69]

A budapesti, únyi típusú leletekkel jellemzett időszakra datálható (Békásmegyer III., Csepel-BUCEM, Káposztásmegyer-Farkaserdő objektumainak egy része) leletanyagának analógiáit Úny, Pécel, Ágasegyháza, Szlovákiában Tlmace, a fiatalabb klasszikus bádeni kultúra (Pavuková tipológiáját követve Báden IV/a) elejét képviselő leletek között találjuk, így nem fogadható el annak a „klasszikus bádeni kultúra legelejére" való keltezése.[70]

A lelőhelyünkön előkerült leletanyagnak a kosztoláci kultúra anyagával való együttes előfordulása is ezt támasztja alá.

Pavuková véleménye szerint a IV/a fázis (Úny) további felosztása még nem lehetséges, ugyanígy a IV/b fázis (Chłaba–Ózd típusú leletek) is nehezen körülhatárolhatók.[71] Szigetszentmiklós-Üdülősor, Esztergom-Diósvölgy és Szigetcsép-Tangazdaság hasonló típusú leleteinek esetében azonban felmerül – Korek terminológiáját alkalmazva – Észak-Nyugat-Dunántúlon a „post-úny" fázis elkülönítésének lehetősége, azonban az előkerült leletanyag még nem elégséges a tipológiai sajátosságok körülhatárolására.

Jelen publikáció célja a Szigetszentmiklós-Üdülősoron előkerült késő rézkori leletek közreadása volt, újabb adatokat szolgáltatva a bádeni kultúra fiatalabb szakasza és a kosztoláci kultúra Budapest környéki megtelepedéséhez.

IRODALOM- ÉS RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

Banner 1939 – Banner J.: Bádeni sírok Hódmezővásárhelyen, a Bodzásparton. Fol Arch I–II (1939) 19–23.

Banner 1956 – Banner J.: Die Péceler kultur. ActaArchHung XXXV (1956) Budapest

Bayer 1928 – Bayer J.: Die ossarner Kultur, eine aeneolitische Mischkultur im östlichen Mitteleuropa. Eiszeit und Urgeschichte 5 (1928) Leipzig

Behrens 1964 – Behrens H.: Die neolitisch-frühmetallzeitlichen Tierskelettfunde der Alten Welt. Berlin 1964.

Bondár 1982 – Bondár M.: Spätkupferzeitliche Siedlung in Pécs-Vasas (Komitat Baranya). MittArchInst 10/11 (1980/1981) 25–44.

Bondár 1984 – Bondár M.: Neuere Funde der Kostolac- und der Spätbadener Kultur in Ungarn. ActaArchHung 36 (1984) 59–83.

Bondár 1987 – Bondár M.: Késő rézkori kemence Esztergom-Diósvölgyben. CommArchHung (1987) 31–44.

Cheben 1984 – Cheben I.: Sidlisko Badenskej Kultury v Bini. SlA XXXII–1 (1984) 173–177.

Christian 1990 – Christian M.: Aspekte der Chronologie der Badener Kultur (Mittel- und Spätphase) aus der Sicht zweier niederösterreichischer Fundorte. Zalai Múzeum 2 (1990) 101–114.

Ecsedy 1973 – Ecsedy I.: Újabb adatok a tiszántúli rézkor történetéhez. A Békés megyei múzeumok közleményei 2 (1973) 3–38.

Ecsedy 1981 – Ecsedy I.: A keletmagyarországi rézkor fejlődésének fontosabb tényezői. JPMÉ XXVI (1981) 74–89.

Ecsedy 1984 – Ecsedy I.: Őskori leletek Dunaszekcső-Várhegyről. JPMÉ 29 (1984) 89–125.

Endrődi 1991 – Endrődi A.: Újabb adatok a bádeni kultúra elterjedéséhez Budapest területén. BudRég XXVIII, 59–82.

Endrődi 1992 – Endrődi A.: A Harangedény-kultúra telepe és temetője Szigetszentmiklós határában. BTM Műhely 5. Bp. 1992.

Endrődi–Vörös Késő rézkori állattemetkezések Magyarországon. (Kézirat)

Habovstiak 1962– Habovstiak A.: Neolitické a eneolitické nalezu z Tlmác. StZ 9 (1962) 265–271.

Kalicz 1982 – Kalicz N.: Die terminologischen und chronologischen Probleme der Kupfer- und Bronzezeit in Ungarn. Lazise-Verona 1982 117–139.

Korek 1983 – Korek J.: Közép-Kelet-Európa a rézkor végén. Doktori disszertáció 1983 MTAK Kézirattár

Korek 1984 – Korek J.: Ásatások Szigetcsép-Tangazdaság lelőhelyen I. A későrézkori település leletei. CommArchHung (1984) 5–30.

Korek–Ecsedy 1976 – Korek J.–Ecsedy I.: Vorbericht über die Ausgrabung am Fundort Szigetcsép-Tangazdaság. FolArch 27 (1976) 187–191.

Kővári 1985 – Kővári K.: A tahitótfalui későrézkori gödör. StComit 17 (1985) 7–14.

Makkay 1963 – Makkay J.: Adatok a péceli (bádeni) kultúra vallásos elképzeléseihez. ArchÉrt (1963) 3–16.

Makkay 1970 – Makkay J.: A kőkor és a rézkor Fejér megyében. Fejér megye története

69. *Endrődi* (1991)
70. *Bondár* (1987) 42.
71. *Pavuková* (1981)

az őskortól a honfoglalásig. 1970 Székesfehérvár.

Neustupny 1973– Neustupny E.: Die Badener Kultur. Symposium 1973. 317–353.

Pavuková 1968 – Pavuková N. V.: Aeneolitische Siedlung und Stratigraphie in Iža. SlA XVI–2 (1968) 353–433.

Pavuková 1974 – Pavuková N. V.: Beitrag zum Kennen der Posboleráz-Entwicklung der Badener Kultur. SlA XXII–2 (1974) 237–361.

Pavuková 1981 – Pavuková N. V.: Nácrt Periodizácie Badenskej Kultury a jej chronologickych vztahov k juhovychodnej Europe. SlA XXIX–2 (1981) 263–296.

Tompa 1943 – Tompa F.: Adatok Budapest őskorához. BudRég XIV (1945) 7–29.

Vörös 1979 – Vörös I.: Szarvasmarha-áldozat a péceli kultúra pilismaróti telepén. Dunai Régészeti Közlemények 1979 21–27.

Vörös 1985 – Vörös I.: Késő rézkori szarvasmarha-áldozat Tahitótfalu-Váci révnél. StComit 17 (1985) 15–24.

Vörös 1988 – Vörös I.: A Szigetcsép-Tangazdaság őskori település állatcsontleletei. CommArchHung (1988) 19–28.

ActaArchHung – Acta Archeologica Academiae Scientiarium Hungaricae (Budapest)

Agria – Agria. Az Egri Múzeum Évkönyve (Eger)

AR – Archeologické Rozhledy (Praha)

ArchÉrt – Archeológiai Értesítő (Budapest)

BudRég – Budapest Régiségei (Budapest)

CommArchHun – Communicationes Archeologicae Hungariae

FolArch – Folia Archaeologica (Budapest)

JPMÉ – A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve (Pécs)

Lazise-Verona 1982 – Atti del X Simposio Internationale sulla fine del Neolitico e gli inizi dell etá del Bronzo in Europa, Lazise-Verona 1982

MittArchInst – Mitteilungen des Archaologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften (Budapest)

MRT – Magyarország Régészeti Topográfiája 7. Pest Megye Régészeti Topográfiája. A budai és szentendrei járás (XIII/1.) Budapest 1986

RégFüz – Régészeti Füzetek (Budapest)

SlA – Slovenská Archeologia (Bratislava)

StComit – Studia Comitatensia (Budapest)

StZ – Studijné Zvesti Archeologického Ustavu Slovenskej Akadémiee Vied (Nitra)

Symposium – Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur Bratislava 1973

TBM – Tanulmányok Budapest Múltjából (Budapest)

Late Copper Age Assemblages at Szigetszentmiklós-Üdülősor

ANNA ENDRŐDI

The site SZIGETSZENTMIKLÓS-ÜDÜLŐSOR was excavated in 1988 and 1989 when the rescue excavation was carried out on the trace of motorway M0.

Within the 2500 m^2 excavated area features and assemblages of the Middle Copper Age Ludanice Culture, the Late Copper Age Baden and Kostolac Culture, the Early Bronze Age Bell-Beaker Culture came to light together with Celtic and Medieval (Árpádian Age) features (*Fig. 2.*).

The site is situated on a wide elevation in the Danube flood, 3 km off the administrative border of Budapest, 100 m off the bank of the Soroksár-branch of the Danube.

Nine of the 250 archeological features belonged to the Late Copper Age Baden and Kostolac Cultures.[1]

There were a few archeological remains of this period on the site (*Fig. 2.*).

The diffusion plan of the Kostolac Culture in the neighbourhood of Budapest (*Fig. 1.*) shows a very temporary establishment of this culture coming from the South.

On the Csepel-island – except the settlements at Szigetszentmiklós and Szigetcsép – there are not any excaveted sites belonging to the Kostolac Culture.

The above mentioned two sites horizontally stratigraphy showes some similarities: the end of the Baden Culture and Kostolac Culture live together, but to some extent the Kostolac Culture follows the Baden Culture. At last both sites are inhabited by the early bronze age Bell-Beaker Culture.

The same facts are proved by the assemblages revealed at Szigetszentmiklós-Üdülősor. There were assemblages of the Baden Culture in pits 90, 191, 73/a. In other pits assemblages of Baden and Kostolac Cultures were found together.

The assemblages – that came to light at Szigetszentmiklós-Üdülősor – are dated to the older phase of the Kostolac Culture living together with the latest phase of the Baden Culture. J. KOREK considers that this is the period when the Kostolac Culture has an effect to the Post-Úny Group.[68]

The chronology of the Úny-group was mentioned in connection with the assemblages excavated at Budapest-Medve street – a settlement belonging to the Baden Culture.[69] The analogies of the assemblages characterized by Úny-type finds from Budapest (Békásmegyer III., Csepel-BUCEM, Káposztásmegyer-Farkaserdő) can be found among the finds representing the beginning of the younger classical Baden Culture (after Pavukova it is called Baden IV/a: Úny, Pécel, Ágasegyháza, Tlmace-Slovakia). Consequently it is not possible to date these Budapest assemblages to the „very beginning of the classical Baden Culture"[70] any more. The archeological material together with Kostolac assemblages – revealed on the site of Szigetszentmiklós-Üdülősor – gives the same evidence.

On Pavukova's opinion it is not possible yet to divide: Baden IV/a (Úny) into more phases. At the same time finds of phase IV/b (Chlaba-Ózd type finds) are hardly identified.[71]

In the case of the assemblages excavated at Szigetszentmiklós-Üdülősor, Esztergom-Diósvölgy and Szigetcsép-Tangazdaság a so called „Post-Úny" phase (after J. Korek) may be defined in NW-Transdanubia. The problem is that these finds are not enough yet to describe and define some special tipological peculiarities.

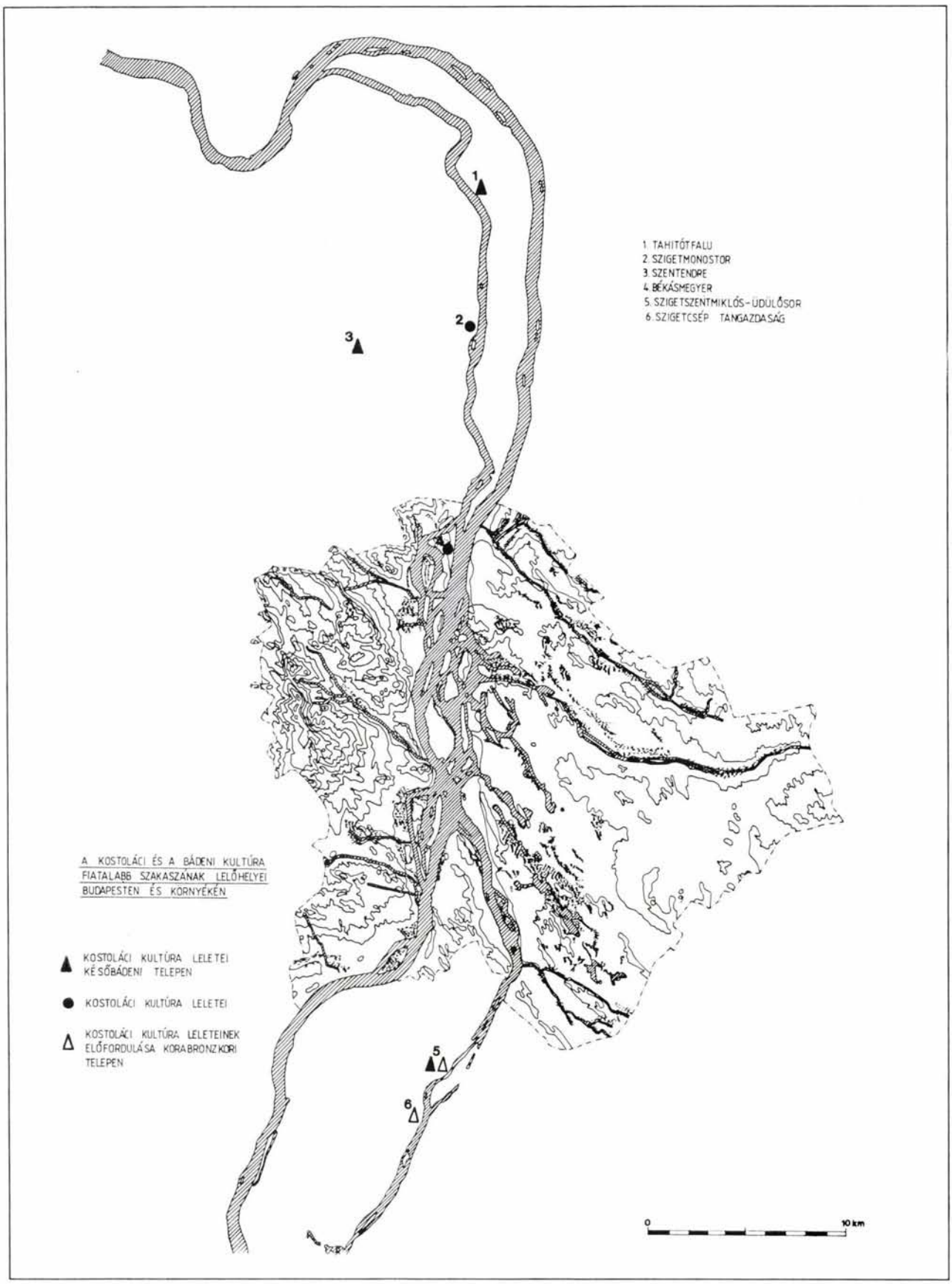

1. kép. Elterjedési térkép, a Bádeni kultúra fiatalabb szakasza, és a Kostoláci kultúra lelőhelyei Budapesten és környékén (Bodnár 1984 után)

Fig. 1. Diffusion plan: sites of the younger phase of the Baden Culture and Kostolac Culture in Budapest and its neighbourdhood (After M. Bodnár, 1984.)

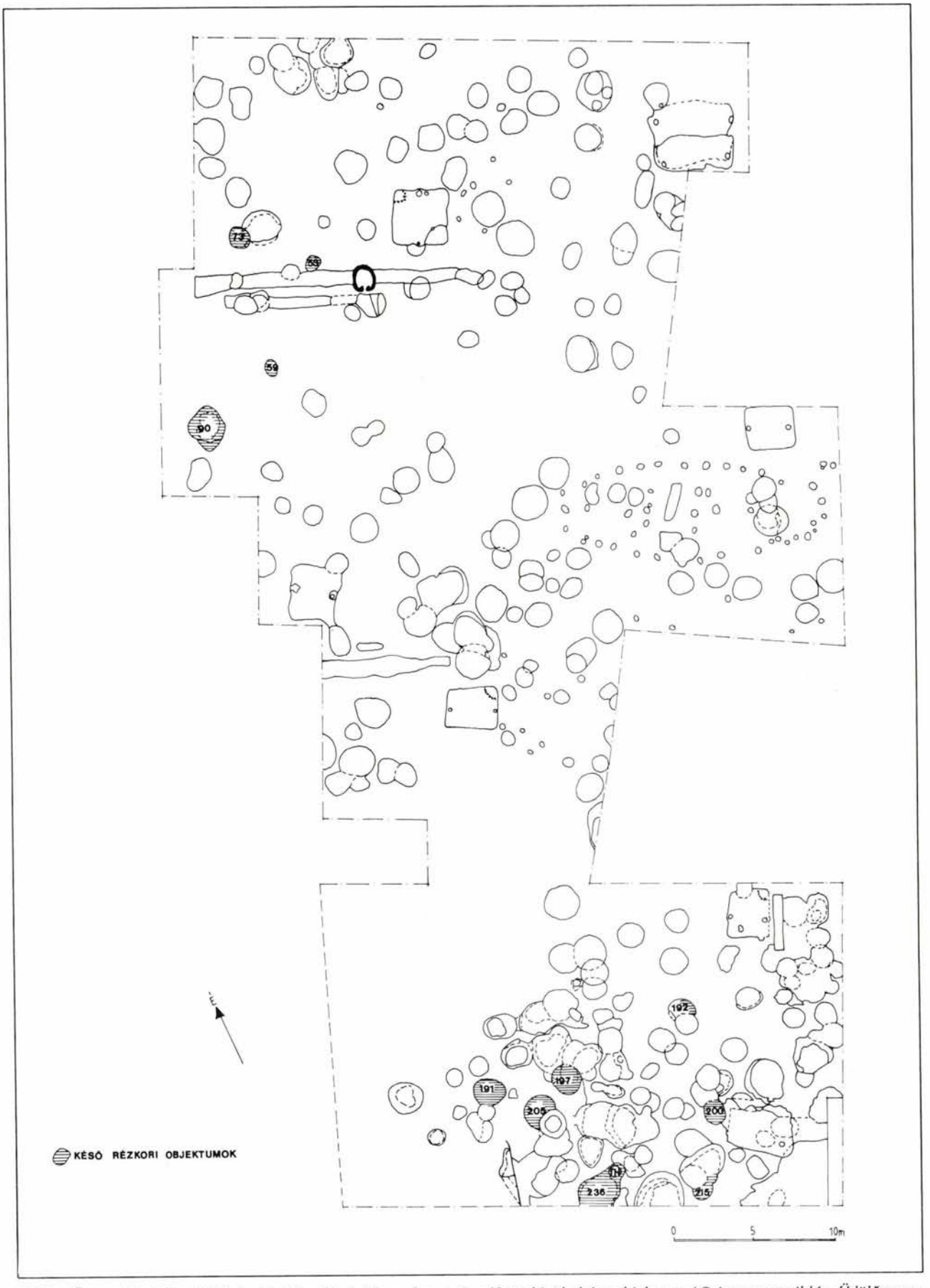

2. kép. Összesítő térkép. A Bádeni kultúra fiatalabb szakasza és a Kostoláci kultúra objektumai Szigetszentmiklós–Üdülősoron
Fig. 2. General plan features of the younger phase of the Baden Culture and Kostolac Culture at Szigetszentmiklós–Üdülősor

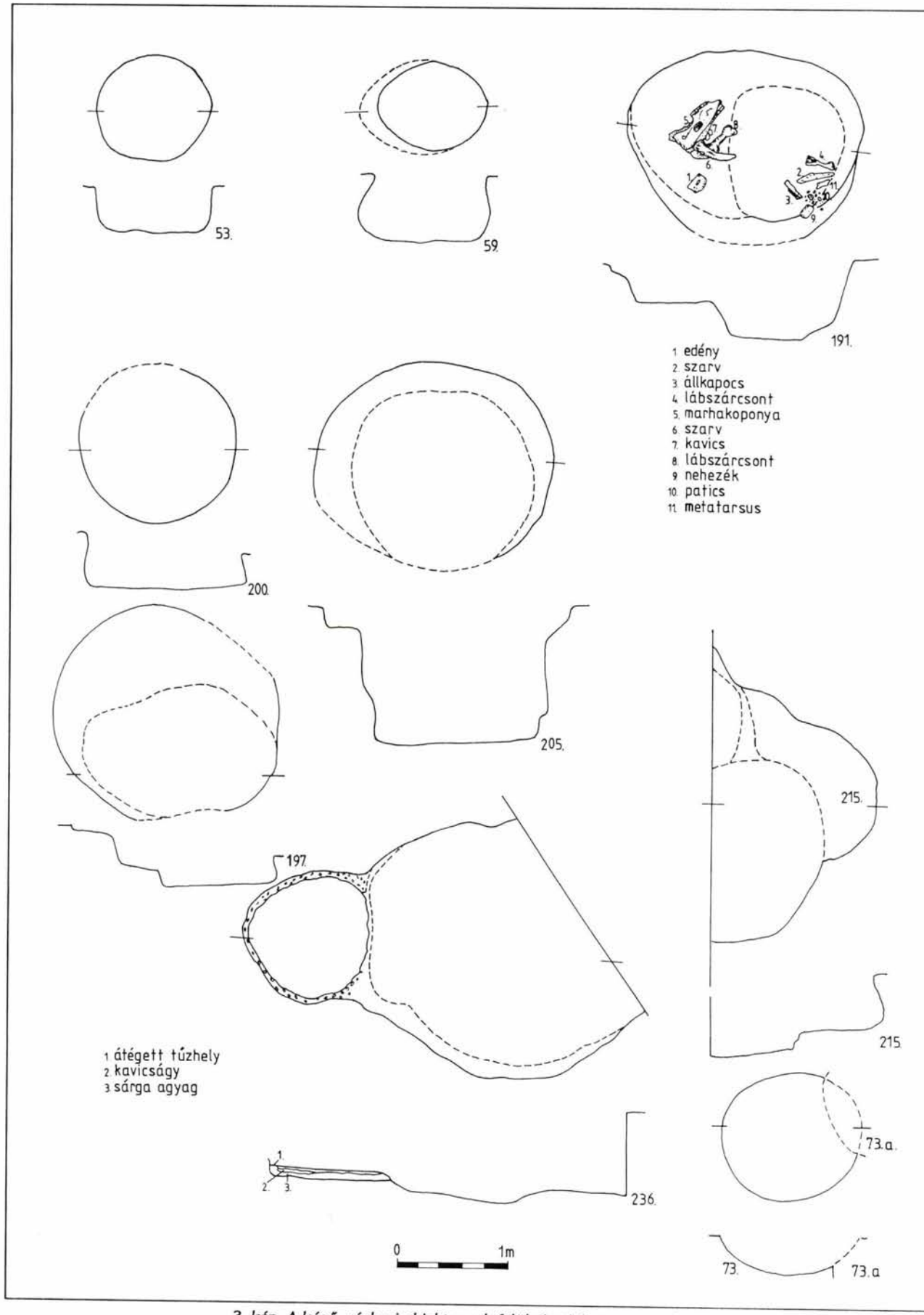

3. kép. A késő rézkori objektumok felülnézeti és metszetrajza
Fig. 3. Ground-plan and profile of the Late Copper Age features

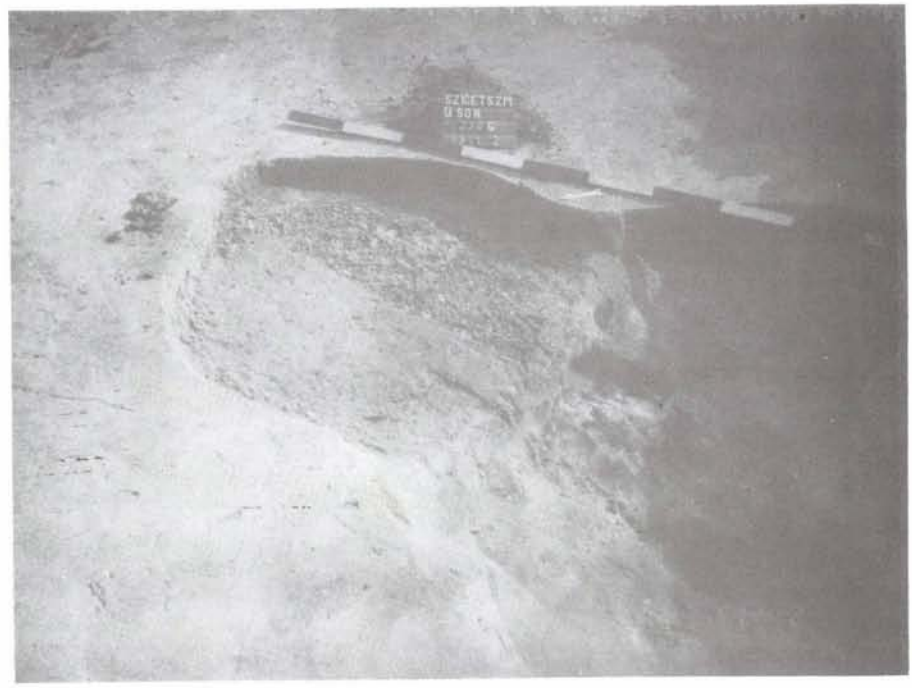

1.

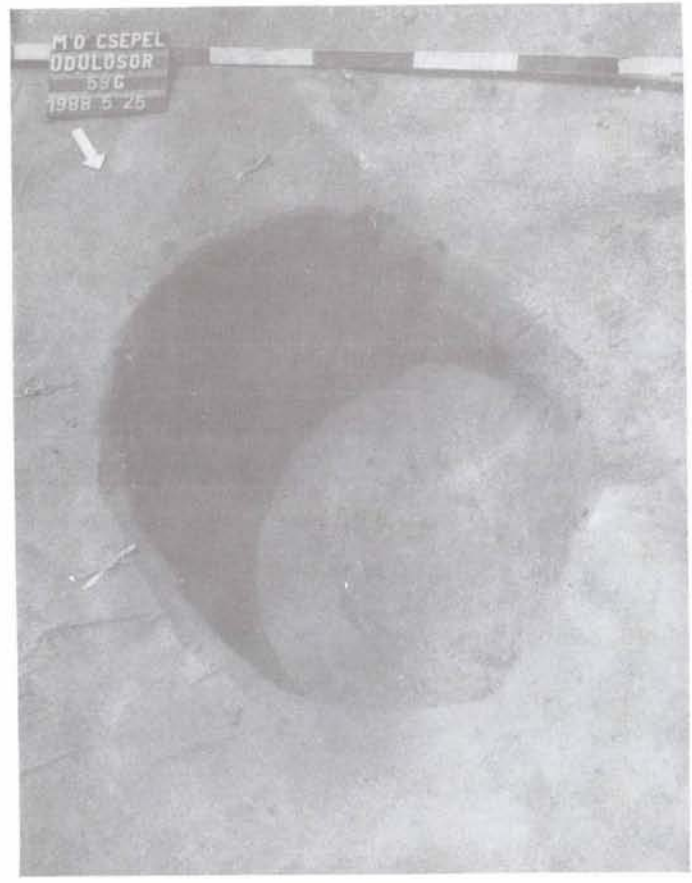

2.

4. kép. 1: 59. objektum, 2: 236. objektum
Fig. 4. Photos of 1: pit 59. 2: pit 236.

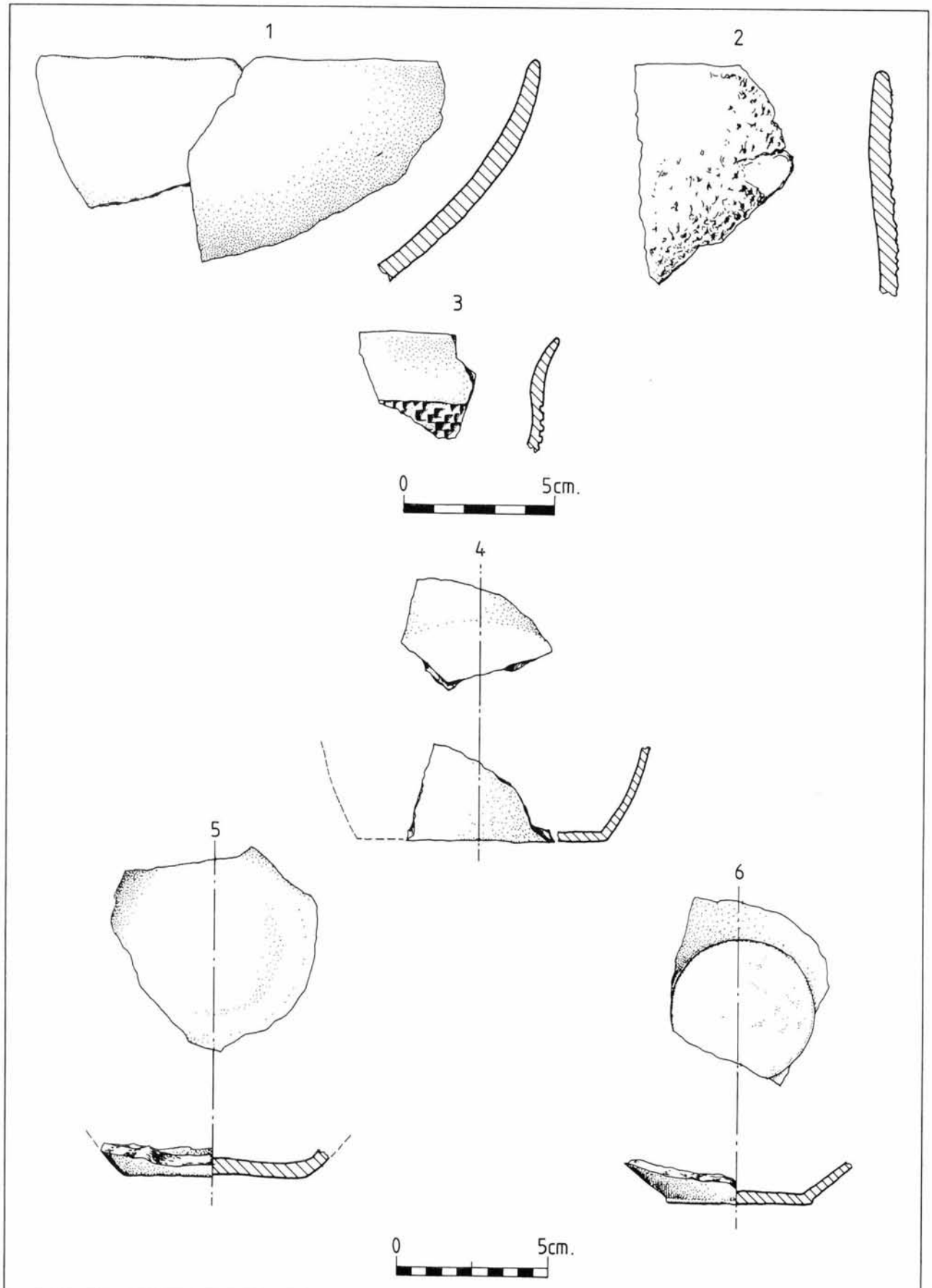

5. kép. 53. objektum leletei
Fig. 5. Finds from pit 53.

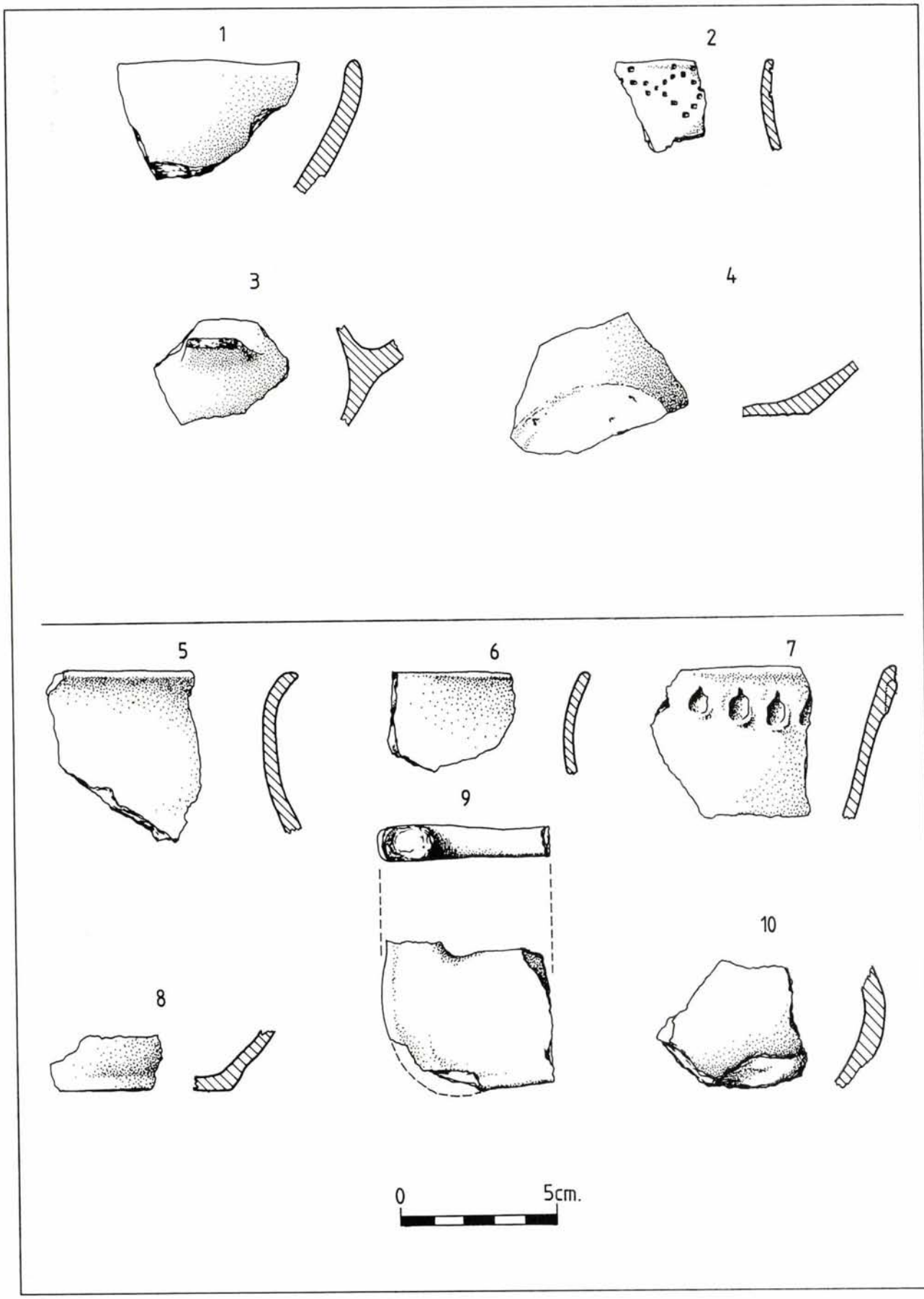

6. kép. 1–4.: 59. objektum leletei, 5–10.: 90. objektum leletei
Fig. 6. 1–4.: Finds from pit 59., 5–10.: finds from pit 90.

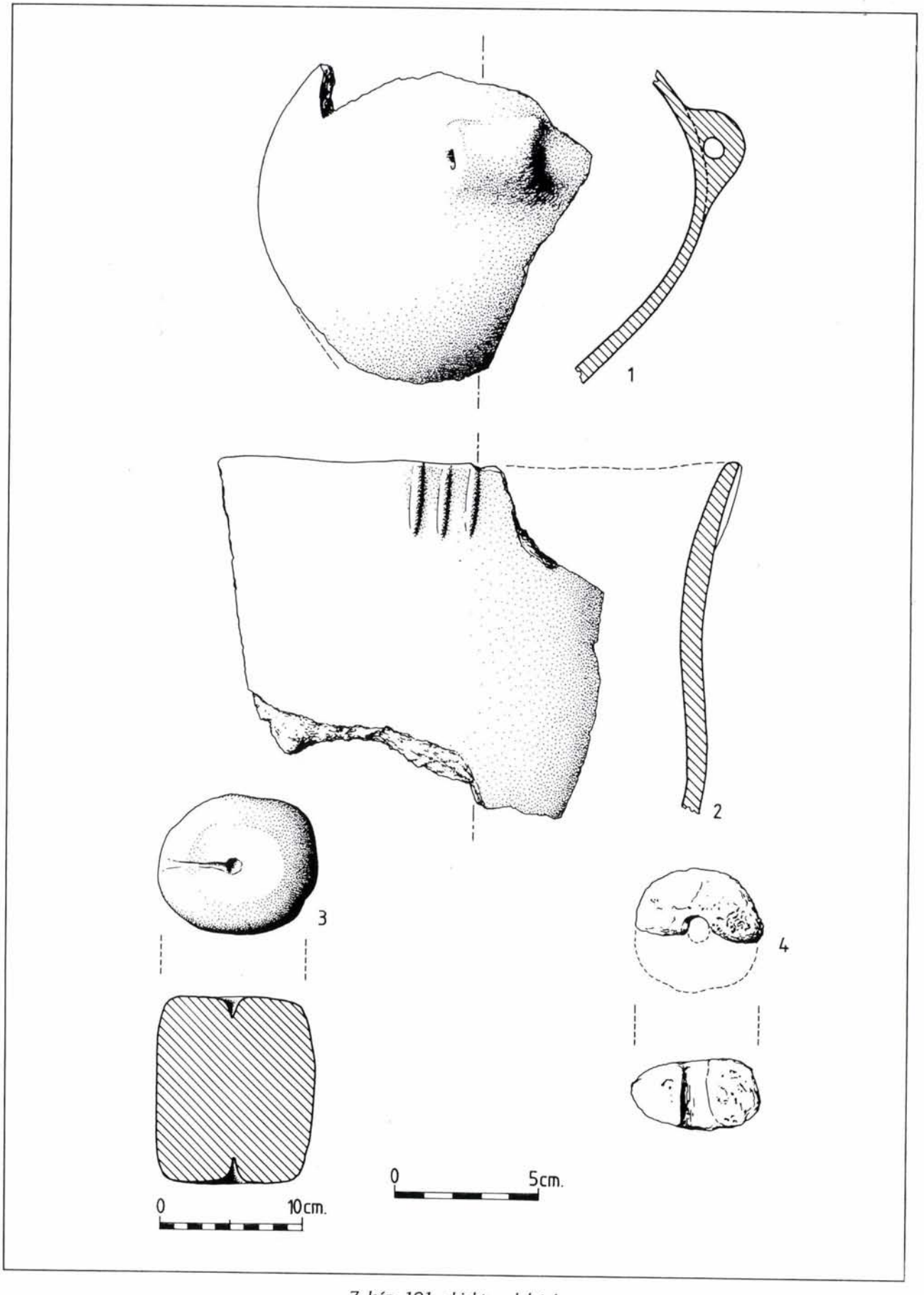

7. kép. 191. objektum leletei
Fig. 7. Finds from pit 191.

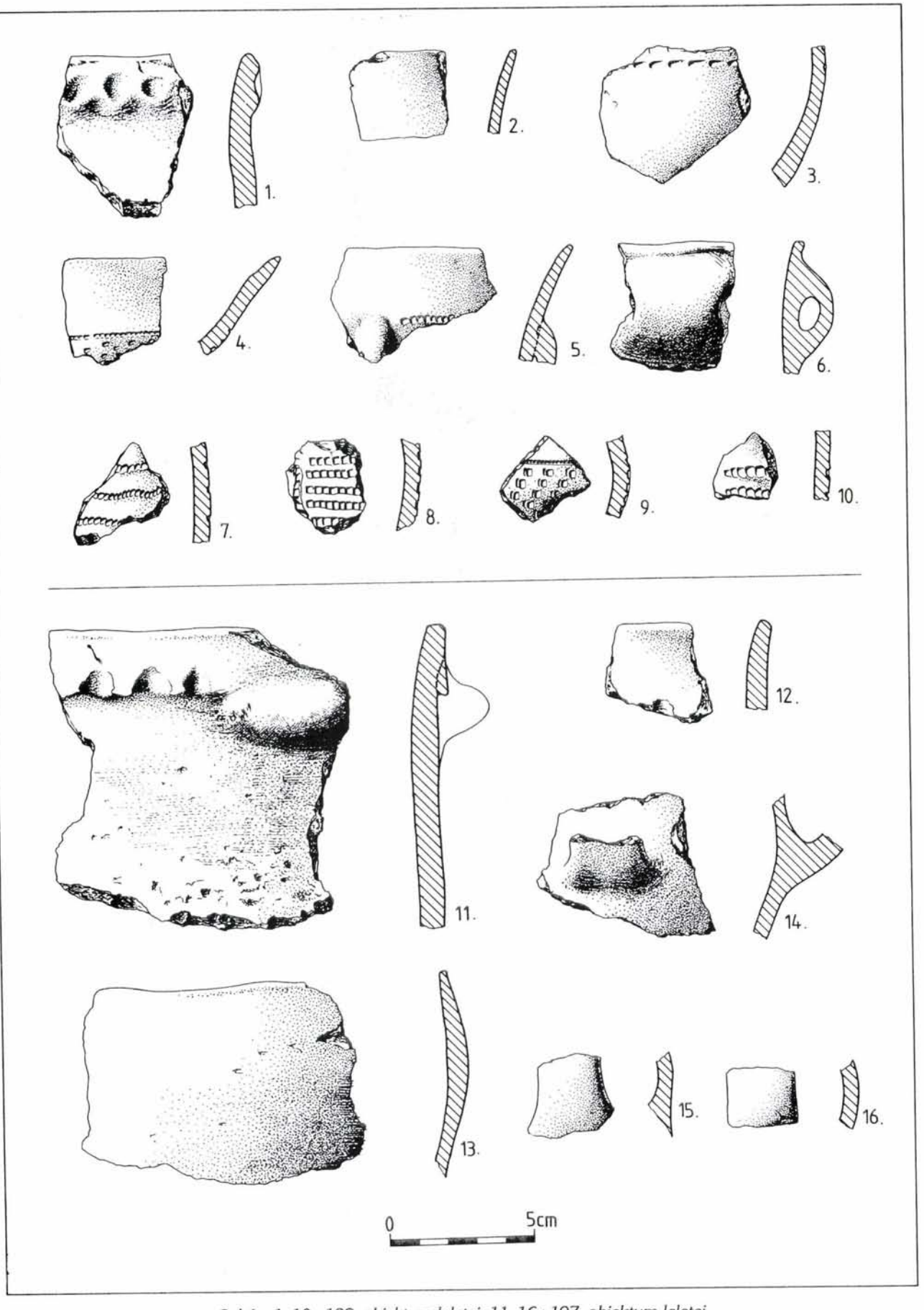

8. kép. 1–10.: 192. objektum leletei, 11–16.: 197. objektum leletei
Fig. 8. 1–10.: Finds from pit 192., 11–16.: finds from pit 197.

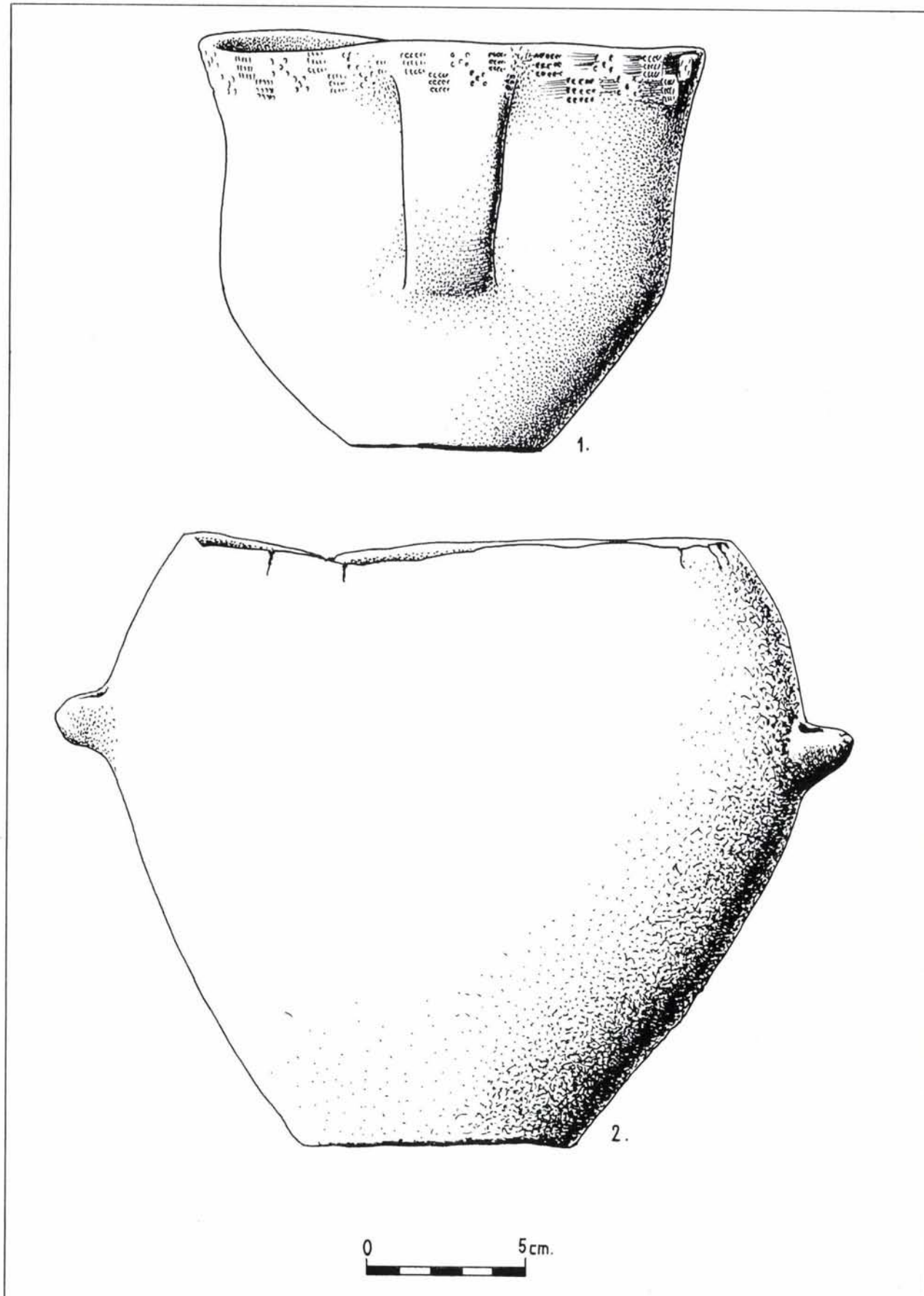

9. kép. 200. objektum leletei
Fig. 9. Finds from pit 200.

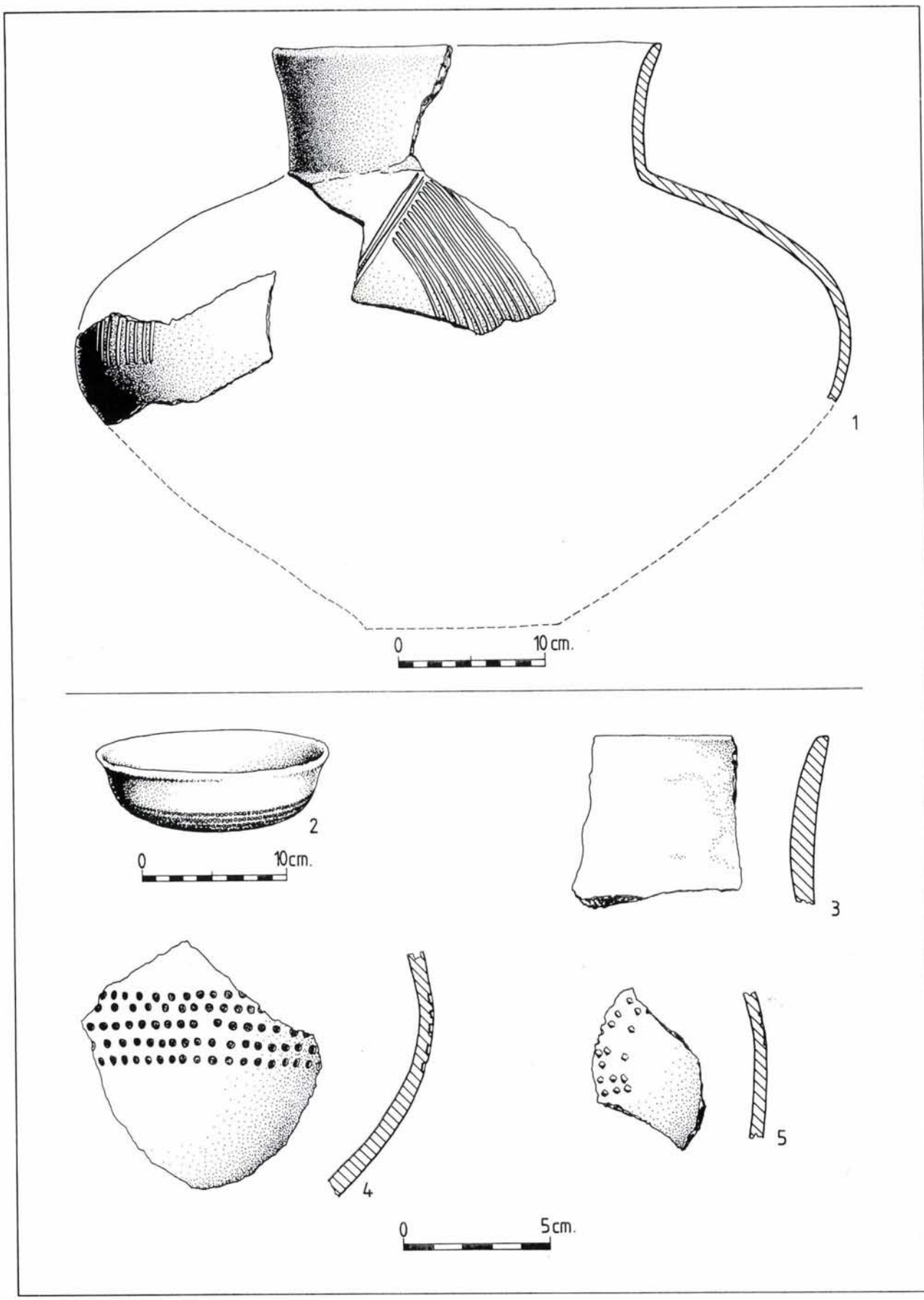

10. kép. 1.: 73/a objektum lelete, 2–5.: 215. objektum leletei
Fig. 10. 1.: Find from pit 73/a., 2–5.: Finds from pit 215.

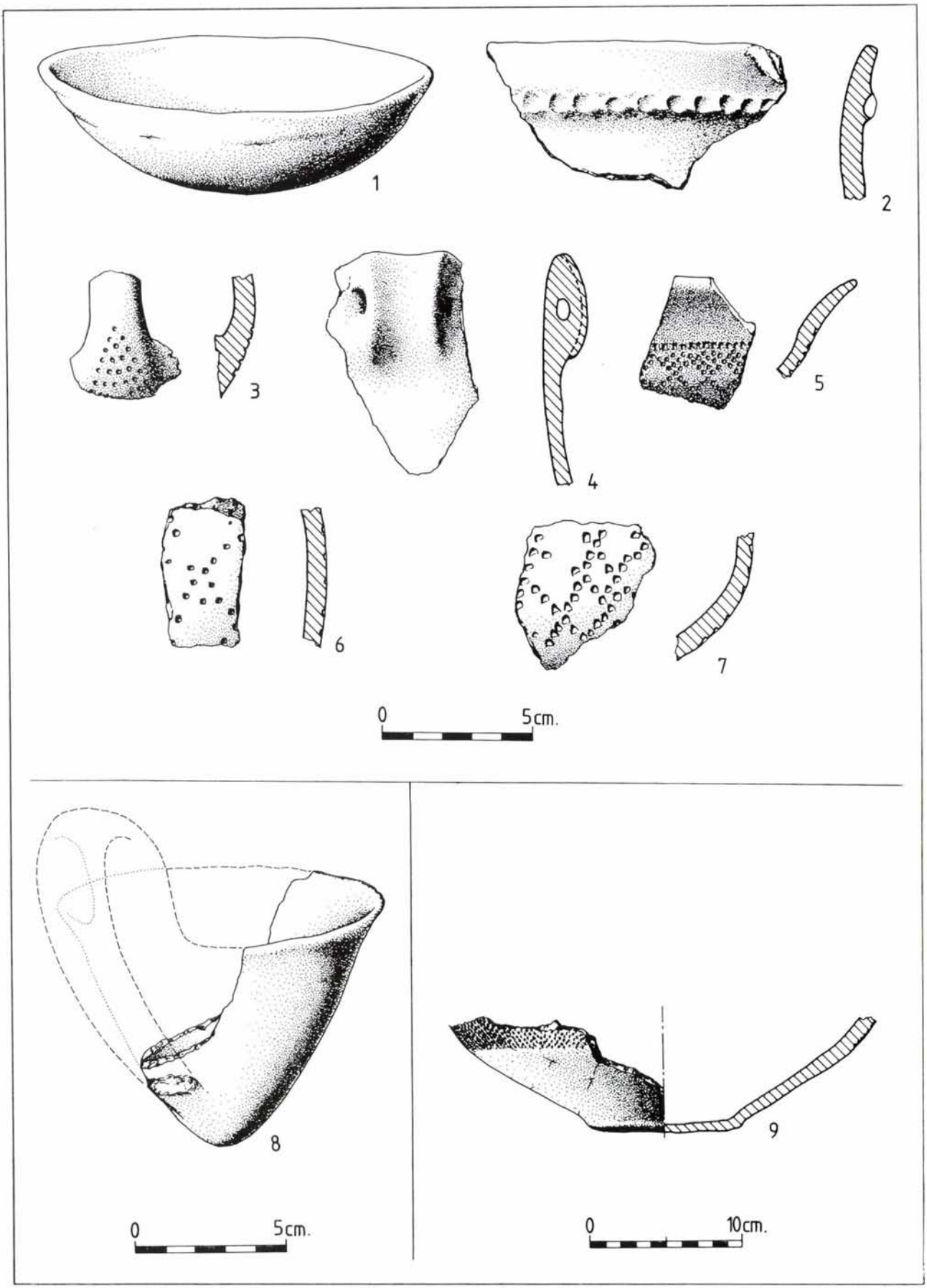

11. kép. 1–7.: 197., 236. objektum leletei, 8.: szórvány a 236. objektum mellől, 9.: szórvány a 247. korabronzkori objektumból
Fig. 11. 1–7.: Finds from pit 236., 8.: Stray-find beside pit 236., 9.: Stray-find from early bronze age pit 247.

1.

2.

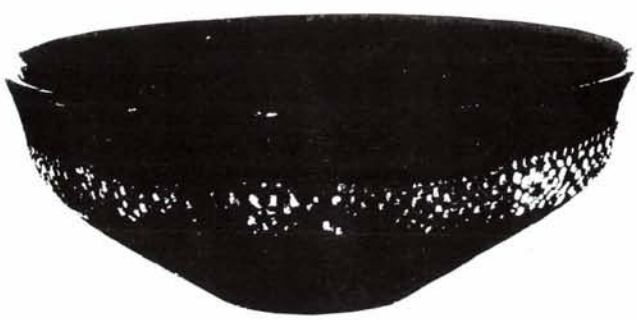

3.

12. kép. 1–2.: 200. objektum leletei, 3.: szórvány Szigetszentmiklósról
Fig. 12. 1–2.: Finds from pit 200., 3.: stray-find from Szigetszentmiklós

A korabronzkori Harangedény kultúra telepe és temetője Szigetszentmiklós határában

ENDRŐDI ANNA

Budapest közigazgatási határától három kilométerre, a Csepel-szigeten, a soroksári Duna-ág partjától 100 m-re, az M0 autópálya nyomvonalán, 1988-ban, majd 1989-ben folytattunk leletmentő ásatásokat. A régészeti lelőhely, amelyet a továbbiakban *Szigetszentmiklós–Üdülősor* néven említünk, a Duna árteréből kiemelkedő széles dombháton található. A mintegy 2500 m^2-en feltárt területen a középső rézkori Ludanice kultúra, késő rézkori Kosztoláci kultúra, korabronzkori Harangedény kultúra, kelta és Árpád-kori objektumok – hulladékgödrök, házak, sírok kerültek napvilágra (*1., 2. kép*).

Szigetszentmiklós–Üdülősoron a korabronzkori Harangedény kultúra közel 150 objektuma (hulladékgödrök, egy gerendavázas ház és sírok) kerültek elő (*3. kép*).

Az objektumok leleteit külön-külön részletezni feleslegesnek tűnik, ezért az egyes objektumok leletanyagát képhivatkozással jelezzük, majd összefoglalóan típusok szerint csoportosítva mutatjuk be.[1]

Szigetszentmiklós–Üdülősor 1988-ban feltárt korabronzkori objektumai

2. objektum

Átmérő: 1,35 m, mélység: –50 cm (*4. kép 2.*).

Kerek, hengeres falú, egyenes aljú hulladékgödör, amely kevés kerámiatöredéket és egy kőeszközt tartalmazott (*75. kép 1.*).

3. objektum

Átmérő: 0,65 m, mélység: –44 cm.

Hengeres falú, egyenes aljú hulladékgödör, betöltése altalajjal kevert, humuszos. Egy darab korabronzkori kerámiatöredék volt a gödör tetején.

5. objektum

Átmérő: 2,50 m, mélység: nem mérhető.

Az objektumba kelta leletanyagot tartalmazó gödröt ástak. Mindkét objektum kétharmad része a szelvényfal alá húzódott. A korabronzkori objektumban kevés kerámiatöredék és állatcsont volt.

6. objektum

Átmérő: 1,15 m, mélység: –38 cm.

Kerek, hengeres falú, egyenes aljú hulladékgödör, néhány atipikus őskori kerámiatöredékkel.

7. objektum

Átmérő: 1,40 m, mélység: –31 cm.

A gödör fele a szelvényfal alá húzódott. Valószínűleg kör alakú gödör, hengeres falú, egyenes aljú. Néhány kerámiatöredéket tartalmazott.

8. objektum

Átmérő: 2,00 m, mélység: –84 cm (*4. kép 8.*).

Tojásdad alakú, egyenes aljú gödör, keleti fele padkás. Kerámiatöredékeket, egy kis kettőskónikus, profilált hasú, hengeres nyakú korsót, harangedénytöredéket és állatcsontot tartalmazott, ezenkívül egy kétrészes öntőforma egyik negatívjának töredéke is előkerült a gödör töltéséből (*18. kép 1–9., 37. kép, 3., 77. kép 7.*).

9. objektum

Átmérő: 1,20 m, mélység: –33 cm.

Kerek gödör, teknős aljú, betöltése humuszos, néhány jellegtelen kerámiatöredékkel és állatcsonttal.

10. objektum

Átmérő: 0,90 m, mélység: –36 cm.

Ovális gödör, egyenes aljú, hengeres falú, amely korabronkori kerámiatöredékeket és egy átfúrt agancseszközt tartalmazott. A gödör déli részére kelta leletanyagot tartalmazó gödröt ástak.
(*35. kép 3., 82. kép 5.*)

14. objektum

Átmérő: 1,00 X 1,30 m, mélység: –36 cm.

Ovális gödör, egyenes aljú, amelynek keleti oldalát egy kelta gödör vágta. Nagyobb mennyiségű korabronzkori kerámiatöredék, közte egy kis tálka, sok állatcsont, valamint csonteszköz került elő a gödör betöltéséből (*37. kép 1.*).

15. objektum

Átmérő: 1,50 m, mélység: –44 cm.

Tojásdad alakú gödör, amelynek oldala meneteles, alja teknős. Kevés kerámiatöredéket és állatcsontot tartalmazott.

1. Helyhiány miatt azonban csak a legjellegzetesebb objektumok anyagából áll módunkban leleteket közölni. A leletanyag a Budapesti Történeti Múzeumban található.

17. objektum

Átmérő: 1,20 X 1,00 m, mélység: –46 cm.

Ovális gödör, alja egyenes, fala Északon befelé lejt, lefelé kiszélesedő. A gödör betöltése humuszos-agyagos, helyenként faszenes-hamus volt. A korabronzkori kerámiatöredékek (közte harangedénytöredékek) és állatcsontok közül kiemelendő egy aszimmetrikus fülű, bajuszdíszes harangedény, amelynek töredékei a gödör betöltésének különböző szintjéről kerültek elő. Egy orsógomb és egy agancsból készült csonteszköz is volt a gödörben (*15–17. kép*).

19. objektum

Átmérő: 1,40 m, mélység: –45 cm (*4. kép 19.*).

Kerek, egyenes aljú, hengeres falú hulladékgödör. A gödör betöltéséből kevés korabronzkori kerámiatöredék, harangedénytöredék és több állatcsont, valamint csonteszköz került elő (*19. kép 1–7.*).

21. objektum

Átmérő: 1,80 m, mélység: –44 cm (*4. kép 21.*).

A gödör egyharmada a szelvényfal alá húzódott. Az előkerült részlet csaknem félkör alakú, hengeres falú, egyenes aljú hulladékgödör, amely korabronzkori töredékeket és állatcsontot, közte egy agancskapát tartalmazott (*20. kép 1–12.*).

22. objektum

Átmérő: 1,75 m, mélység: –50 cm (*4. kép 22.*).

22/a. objektum

Átmérő: nem mérhető, mélység: –75 cm.

Mindkét gödör nagyjából kerek, hengeres falú, egyenes aljú hulladékgödör. A szelvényfal profiljában a két gödör betöltése nem volt elkülöníthető. Jellegtelen kerámiatöredékeket és kevés állatcsontot tartalmazott (*35. kép 4.*).

24. objektum

Átmérő: 1,15 m, mélység: –45 cm (*4. kép 24.*).

Kerek gödör, hengeres falú, egyenes aljú. Betöltésében kevés kerámiatöredék, egy őrlőkőtöredék és több nagyméretű kavics volt (*35. kép 2.*).

25. objektum

Átmérő: 1,20 X 1,30 m, mélység: –80 cm (*4. kép 25.*).

Kerek, hengeres falú, vízszintes aljú hulladékgödör, kevés kerámiatöredékkel és állatcsonttal.

26. objektum

Átmérő: 1,90 X 1,10 m, mélység: –67 cm (*4. kép 26.*).

Vese alakú, alja felé szűkülő gödör, vízszintes aljjal, jellegtelen leletanyaggal.

27. objektum

Átmérő: 1,90 X 1,60 m, mélység: –46 cm (*4. kép 27.*).

Kerek, keleti oldalán padkás gödör. Délen az 1. számú kelta ház sarka vágta. Leletanyaga mindössze néhány jellegtelen korabronzkori kerámiatöredék volt.

28. objektum

Átmérő: 1,40 X 1,55 cm, mélység: –51 cm (*4. kép 28.*).

Ovális, hengeres és befelé szűkülő falú, egyenes aljú hulladékgödör, korabronzkori kerámiatöredékkel (közte harangedénytöredék), kőeszközökkel és állatcsonttal (*21. kép 1–11.*).

29. objektum

Átmérő: 1,10 X 1,00 m, mélység: –22 cm.

Kerek, sekély gödör, kerámiatöredékkel, közte harangedény töredékeivel. A gödör betöltésében egy lapos, átfúrt orsógomb is volt (*22. kép 1–16., 75. kép 2.*).

32. objektum

Átmérő: 1,20 m, mélység: –32 cm.

Kerek, hengeres falú gödör, amelynek betöltése jellegtelen, minimális kerámiatöredéket (ujjbenyomásos, bordadíszű fazék oldaltöredéke, tál kihajló peremtöredéke, korsó perem-nyaktöredéke), egy agancskapát és kőeszközöket tartalmazott (*80. kép 2., 4.*).

33. objektum

Átmérő: 0,80 X 0,90 m, mélység: –35 cm.

Hengeres falú, lapos aljú gödör, amelyben néhány korabronzkori kerámiatöredék és állatcsont volt.

34. objektum

Átmérő: 1,20 X 0,90 m, mélység: –28 cm.

Kerek, hengeres falú, lapos aljú hulladékgödör, betöltésében kevés és jellegtelen cserép volt.

35. objektum

Átmérő: 1,20 X 0,90 m, mélység: –36 cm.

Ovális, lapos aljú gödör, oldala enyhén befelé szélesedő. Korabronzkori kerámiatöredékeket és állatcsontot tartalmazott, valamint egy elvágott nagyméretű kavicsot.

36. objektum

Átmérő: 2,04 X 2,00 m, mélység: –43 cm.

Kerek, függőleges falú, vízszintes aljú hulladékgödör. A gödör betöltése nagymennyiségű korabronzkori kerámiatöredékből (közte harangedénytöredékek), állatcsontból, és talán a korabronzkori ház közelsége miatt nagyméretű tapasztástöredékből állt (*23–25. kép, 83. kép*).

38. objektum

Átmérő: 1,70 X 1,50 cm, mélység: –94 cm.

Kerek, hengeres falú hulladékgödör, amelyet egy sekélyebb (38A) gödör vágott. Mindkettő betöltéséből korabronzkori cserepek, valamint egy pengeszilánk került elő (*79. kép 7.*).

39. objektum

Átmérő: 0,72 X 0,82 m, mélység: –12 cm (*4. kép 39.*).

Szabálytalan ovális alakú, vízszintes aljú, csupán néhány kis kerámiatöredéket és kevés állatcsontot tartalmazott.

40. objektum

Átmérő: 1,75 X 1,40 m, mélység: –80 cm.

Nagyjából Észak-Dél tengelyű ovális gödör, délnyugati részén padka, északi részén bemélyítés volt. Korabronzkori kerámiatöredékek (fazék ujjbenyomással díszített peremtöredéke, a perem alatt kettős bütyök, gömbös hasú perem-fültöredéke, korsó perem-nyaktöredékei) és sok állatcsont volt a betöltésében (*36. kép 1.*).

44. objektum

Átmérő: 1,30 X 1,40 m, mélység: –46 cm.

A gödör északi oldalát középkori gödör vágta. Eredetileg kör alakú, fala függőleges, hengeres, alja lapos. Betöltése sok korabronzkori kerámiát (harangedénytöredéket is) és állatcsontot tartalmazott. A leletek közül említésre méltó egy agyagnehezék, két csonteszköz, valamint egy csuklóvédő lemez töredéke (*26–27. kép, 81. kép 1–2.*).

45. objektum

Átmérő: 1,22 X 1,34 m, mélység: –102 cm.

Hengeres falú, egyenes aljú hulladékgödör. Valószínűleg a korabronzkori ház közelsége magyarázza a nagyobb mennyiségű kerámiát (közte egy harangedénytöredéket) és állatcsontot, amely az objektum betöltéséből előkerült. Kis csontárak is voltak a gödörben (*28. kép 1–8., 75. kép 3–4.*).

46. objektum

Átmérő: 0,72 X 0,60 m, mélység: –51 cm.

Ovális alakú kis méretű gödör, leletanyaga néhány kis méretű jellegtelen cserépből állt. Egy harangedénytöredék is volt a gödörben.

47. objektum

Átmérő: 0,64 X 0,60 m, mélység: –18 cm.

Néhány korabronzkori kerámiatöredék és állatcsont volt a gödörben.

48. objektum

Átmérő: 1,30 X 1,50 m, mélység: –30 cm.

A 47. objektummal éppenhogy érintkezik, így időrendjük nem volt tisztázható. Ovális, hengeres falú, egyenes aljú gödör, korabronzkori kerámiatöredékekkel és kőeszközökkel (*29. kép 1–13.*).

49. objektum

Átmérő: 1,10 X 1,00 m, mélység: –72 cm.

Hengeres falú, egyenes aljú gödör, néhány kevéssé jellegzetes kerámiatöredékkel.

51. objektum

Átmérő: 2,00 X 2,10 m, mélység: –120 cm (*5. kép 51.*).

Nagyméretű kerek gödör, fala lefelé összeszűkül, alja vízszintes. Égéstermékes betöltésből korabronzkori kerámiatöredékek, kőeszközök és nagyobb mennyiségű állatcsont került elő (*30–31. kép, 75. kép 5–6.*).

52. objektum

Átmérő: 1,00 X 0,74 m, mélység: –31 cm.

Az eredetileg kör alakú, függőleges falú, kissé teknős aljú gödröt északról középkori árok vágta. A gödör betöltése állatcsontokat, őrlőkő darabot és kerámiatöredékeket, közte három harangedénytöredéket tartalmazott.

54. objektum

Átmérő: 2,20 m, mélység: –70 cm.

Nagyméretű, tojásdad alakú, teknős aljú gödör, amely a 128. számú objektumhoz kapcsolódik. Korabronzkori kerámiatöredékek (közte harangededénytöredék) és egy agancskapa került elő a betöltésből (*32. kép 1–7., 82. kép 6–7.*).

55. objektum

Átmérő: 1,10 m, mélység: –39 cm.

A kerek, függőleges falú, teknős aljú objektumból kevés korabronzkori kerámiatöredék került elő (*35. kép 1.*).

56. objektum

Átmérő: 1,50 X 1,20 m, mélység: –20 cm.

Kerek, sekély, teknős aljú gödör. A gödröt ráásták az 57. számú objektumra, ez utóbbi pedig vágta az 58. számú objektumot. Így nyilvánvalóan a legkésőbbi az 56. számú gödör, amelyből kevés korabronzkori cserép, közte egy orsógomb, valamint állatcsont került elő (*33–34. kép*).

57. objektum

Átmérő: 2,00 X 1,74 m, mélység: –80 cm.

Az 56. és 57. számú objektum kis felületen fedte egymást, az 57. számú a korábbi.

Ovális, hengeres falú, egyenes aljú hulladékgödör, amelynek betöltése helyenként égett volt. Nagymennyiségű korabronzkori kerámiát (néhány harangedénytöredéket), állatcsontot, közte csonteszközt tartalmazott (*36. kép 2., 38–39. kép, 81. kép 3.*).

58. objektum

Átmérő: 1,60 m, mélység: –38 cm.

Az objektum felét az 57. számú gödörrel megsemmisítették. A megmaradt részlet alapján a gödör eredetileg kör alakú, függőleges falú, alja lapos volt. Betöltéséből kevés korabronzkori kerámia és állatcsont, közte egy csonteszköz került elő (*81. kép 4.*).

60. objektum

Átmérő: 1,60 X 1,40 m, mélység: –45 cm.

Az objektumot Árpád-kori árok vágta. A gödör alsó harmadát lehetett feltárni, amely részlet kerek, függőleges falú, enyhén kiöblösödő, alja egyenes volt. Betöltésében korabronzkori kerámiatöredék (közte harangedénytöredék), csonteszköz és állatcsont volt (*40. kép 1–8., 82. kép 4.*).

61. objektum

Átmérő: 1,60 X 1,40 m, mélység: –90 cm.

Nagyméretű, szabályos kör alakú, hengeres falú, egyenes aljú gödör. Égéstermékes betöltése korabronzkori kerámiatöredékekből és állatcsontokból állt.

62., 80., 141. gödörkomplexum

Egymáshoz kapcsolódó gödrök, azonban homogén betöltésük miatt időrendjük nem volt megállapítható.

62. objektum

A 80. számú gödörrel nyolcas formát ad ki.

A gödöregyüttes átmérője: 3,80 X 2,50 m, mélység: –50 cm.

Padkás, kissé teknős aljú gödör, faszenes égéstermékes betöltéséből kevés korabronzkori kerámiatöredék és állatcsont került elő (*41. kép 1–9.*).

80. objektum

Kerek, hengeres falú, egyenes aljú gödör, mélysége megegyezik a 62. számúéval. Betöltéséből sok korabronzkori kerámiatöredék (közte néhány harangedénytöredék), egy parázsborító, egy díszítetlen harangedény, valamint állatcsont került elő (*37. kép 5–6., 56. kép 2., 74. kép 1.*).

141. objektum

Átmérő: 1,00 m, mélység: –25 cm.

Sekély gödör, amely északról csatlakozik a 62. számú gödörhöz. Betöltésében kevés kerámiatöredék volt (*61. kép 7–11.*).

64. objektum

Átmérő: 1,16 m, mélység: –50 cm.

A 60. számú objektumhoz csatlakozik ÉK felől. Az objektum felső részét az Árpád-kori árok megsemmisítette. A 60. és 64. számú objektumok időrendjét tisztázni nem lehetett, mindkettő humuszos- homokos betöltésű volt, eltérést nem mutatott. Eredetileg kör alakú, lapos aljú gödör volt, fala délkeleti oldalon enyhén kiöblösödött, az északnyugati oldalon lejtett. Kevés korabronzkori cserép és állatcsont volt benne.

66. objektum

Átmérő: 1,52 X 1,32 m, mélység: –52 cm (*4.kép 66.*).

Kerek, enyhén méhkasalakú, egyenes aljú gödör, jellegzetes korabronzkori kerámiatöredékkel (a gödör betöltése egy harangedény töredéket is tartalmazott) és egy agancskapa töredékével (*42. kép 1–6., 81. kép 6.*).

67. objektum

Átmérő: 180x165 cm, mélység: –100 cm (*4. kép 67.*).

Kerek, függőleges falú, egyenes aljú hulladékgödör. Betöltéséből korabronzkori kerámiatöredék került elő, míg a gödör közepén nagyméretű állatcsontok feküdtek (*43. kép 1–8.*).

68. objektum

Átmérő: 1,00 m, mélység: –28 cm.

A gödör felső részét Árpád-kori árok semmisítette meg. Kevés középkori kerámiával keveredett korabronzkori kerámiatöredék volt a gödörben.

69. objektum

Átmérő: 1,90 X 2,00 m, mélység: –75 cm (*5. kép 69.*).

Kerek, padkás gödör, alja kelet felé enyhén lejt. A Kosztoláci kultúrába tartozó objektumot vág. Humusszal kevert homokos betöltéséből csonteszközök, nagymennyiségű kerámiatöredék (közte egy harangedény), valamint kőeszközök kerültek elő (*37. kép 4., 44–46. kép, 81. kép 5., 82. kép 3.*).

70. objektum

Átmérő: 1,60 X 1,40 m, mélység: –72 cm (*5. kép 70.*).

Kerek, enyhén méhkas alakú, teknős aljú hulladékgödör. Korabronzkori cserépanyag, állatcsont és kőeszközök kerültek elő betöltéséből (*78. kép 11., 79. kép 8.*).

71. objektum

Átmérő: 1,70 m, mélység: –80 cm (*5. kép 71.*).

Kerek, hengeres falú gödör, teknős aljjal. A gödör korabronzkori kerámiatöredékeket, kőbaltatöredéket és csonteszközt tartalmazott (*47. kép 1–9., 77. kép 6.*).

73. objektum

Átmérő: 1,25 m, mélység: –35 cm.

Kerek, hengeres falú gödör, amely késő rézkori objektumot vág (*73/a objektum*). Korabronzkori kerámiatöredékeket, közte egy harangedénytöredéket és kevés állatcsontot tartalmazott (*53. kép 6–11.*).

74. objektum

Átmérő: 1,50 X 1,40 m, mélység: –74 cm.

Kerek, hengeres falú, egyenes aljú hulladékgödör, amelyben kevés és jellegtelen korabronzkori kerámiatöredék volt (*48. kép 1–14.*).

77. objektum

Átmérő 1,85 X 1,28 m, mélység: –32 cm (*5. kép 77.*).

Ovális, sekély gödör. Betöltése égett, hamus, amelyben korabronzkori cserepek (közte harangedénytöredék) és állatcsont volt.

79. objektum

Átmérő: 1,60 X 1,40 m, mélység: –80 cm.

Ovális alakú, hengeres falú, kissé teknős aljú hulladékgödör. Homokos betöltéséből néhány korabronzkori cserép és nagyobb mennyiségű állatcsont, valamint egy kőeszköz töredéke került elő (*78. kép 9.*).

81. objektum

Átmérő: 1,65 X 1,20 m, mélység: –68 cm (*5. kép 81.*).

Kör alakú, hengeres falú, egyenes aljú gödör, amelyhez délről a 82. számú objektum csatlakozik, és azzal kis felületen érintkezik. Időrendi viszonyuk nem volt tisztázható. A gödörben kevés kerámiatöredék és állatcsont volt.

82. objektum

Átmérő: 1,80 X 1,40 m, mélység: –78 cm (*5. kép 82.*).

Ovális alakú, oldala lefelé összeszűkül, alja vízszintes. Betöltése kevés korabronzkori kerámiatöredéket és állatcsontot tartalmazott.

84. objektum

Átmérő: 1,60 m, mélység: –46 cm.

Kerek, hengeres falú hulladékgödör, kevés kerámiatöredékkel, állatcsonttal és egy kőeszköz töredékével (*49. kép 1–13., 73. kép 5., 78. kép 10.*).

85. a–b. objektum

Átmérő a.: 1,60 m, mélység: –73 cm.

Átmérő b.: 1,70 m, mélység: –45 cm (*5. kép 85.*).

Kettő kerek, egymásba ásott gödör, lefelé enyhén összeszűkülő hengeres fallal. A két gödör betöltése nem vált el, mindkettőből korabronzkori leletanyag került elő (*50. kép 1–12.*).

86. objektum

Átmérő: 1,00 m, mélység: –25 cm.

Az objektum északi felét a 2. számú Árpád-kori ház vágta. A sárga, homokos betöltésben egy agancseszköz, kevés bronzkori kerámiatöredék és egy őrlőkő darabja volt (*51. kép 1–4.*).

87. objektum

Átmérő: 2,07 m, mélység: –60 cm.

Kerek, hengeres falú, egyenes aljú hulladékgödör, nagy mérete ellenére kevés leletanyagot tartalmazott. A gödör betöltésében egy harangedénytöredék is volt (*52. kép 1–7., 53. kép 1–5.*).

91. objektum

Átmérő: 1,60 X 1,80 m, mélység: –72 cm.

Ovális, közepe felé mélyülő hulladékgödör, kevés kerámiatöredékkel és állatcsonttal.

92. objektum

Átmérő: 0,90 m, mélység: –23 cm.

Kis méretű, kerek, és kevés, jellegtelen, korabronzkori kerámiatöredéket tartalmazó gödör.

97. objektum

Átmérő: 1,45 X 1,40 m, mélység: –68 cm.

Kerek, hengeres falú, egyenes aljú gödör, amelynek betöltése sok állatcsontot, kevesebb korabronzkori cserepet tartalmazott.

100. objektum, áldozati gödör

Négyszögletes rajzolatú gödör, oldalfalak mérete: 1,40 X 1,40 m, mélység: –85cm (*6. kép 100.*).

A gödör déli sarkát a 101. számú kelta gödör vágta. A kultikus gödör a korabronzkori ház bejárata közelében, két osztófal között (talán külön helyiség), a ház déli oldafala mellett volt.

(Az itt említett cölöpszerkezetes ház leírása alább, a gödrökét követően lelhető fel.)

A gödör szabályos négyzet alakú, amelynek oldalfala és alja (a telep többi gödrétől eltérően) sárga agyaggal keményre tapasztott.

Az első sárga agyaggal tapasztott réteg –15 cm-en volt megfigyelhető. Ez alatt, –30 cm-en a második, átégett, paticsos réteg következett. –48 cm mélységben a harmadik, égett, tapasztott, paticsos réteg húzódott. Az egyes rétegekből kerámiatöredékek és állatcsontok kerültek elő. A gödör alján és közepén egy kis bögre volt (*6., 14., 54. kép*).

103. objektum

Átmérő: 1,80 X 1,60 m, mélység: –57 cm (*5. kép 103.*).

Méhkas alakú hulladékgödör, egyenes aljjal. A gödör keleti oldala fölé kelta hulladékgödröt ástak. Betöltéséből kevés, jellegtelen kerámia és állatcsont került elő (*73. kép 1–4.*).

106. objektum

Átmérő: 1,80 m, mélység: –83 cm (*5. kép 106.*).

Kerek, öblösödő hulladékgödör, amely északon kapcsolódik a 103. számú objektumhoz. Az utóbbihoz hasonlóan kevés és jellegtelen leletanyagot tartalmazott.

108. objektum

Átmérő: 0,90 m, mélység: –41 cm (*5. kép 108.*).

Kisméretű, egyenes aljú hulladékgödör, betöltésében a jellegtelen leletanyag mellett paticstöredékek voltak (*83. kép*).

113. objektum

Átmérő: 0,30 m, mélység: –59 cm.

114. objektum

Átmérő: 0,80 m, mélység: –52 cm.

115. objektum

Átmérő 1,20 m, mélység: –49 cm.

A 112. számú kelta, nagyméretű objektum alján a fenti három, korabronzkori objektum elszíneződése jelentkezett, a kelta objektum fekete betöltéséből eltérő világosabb színű betöltéssel.

A 113. számú objektum cölöplyukként is értékelhető.

A fenti objektumok minimális és jellegtelen leletanyagot tartalmaztak.

117. objektum

Átmérő: 1,62 X 1,50 m, mélység: –80 cm.

Kerek, hengeres falú, egyenes aljú hulladékgödör, fazék és korsó töredékeivel (*55. kép 1–2., 56. kép 1., 3.*).

120. objektum

Átmérő: 1,40 m, mélység: –94 cm (*6. kép 120.*).

Kerek, hengeres falú, egyenes aljú tárolóverem. – 25 cm-en faszenes, hamus réteget lehetett megfigyelni. A tárolóverem alján egy nagyméretű fazék és kis tál töredékei voltak. A fazék belsejében négy darab kovapenge volt. A verem betöltése állatcsontokat és uniókagylókat is tartalmazott (*57. kép 1–2., 74. kép 2–4.*).

122., 126. objektumok

Átmérők: 1,36 és 1,20 m. Mélységek: –52 és –83 cm.

A 122. számú objektum vágta a 126. számú gödröt, míg a 126. számú objektumot délről a 121. számú kelta objektum metszi. Mindkét objektum eredetileg kerek, hengeres falú hulladékgödör, korabronzkori leletanyaggal, amely között egy csontkorcsolya is volt. (*6. kép 122., 126. 59-60. kép, 82. kép 1.*).

123. objektum

Átmérő: 1,75 X 1,50 m, mélység –31 cm.

Ovális, hengeres falú, egyenes aljú hulladékgödör. Betöltéséből nem túl jellegzetes kerámiatöredék és állatcsont került elő (*58. kép 1–12., 74. kép 5.*).

124. objektum

Átmérő: 1,60 X 1,40 m, mélység: –30 cm.

Hengeres falú, egyenes aljú, kerek, sekély hulladékgödör, jellegtelen és minimális korabronzkori kerámiatöredékkel.

127. objektum

Átmérő: 1,40 X 1,00 m, mélység: –28 cm.

Tojásdad, sekély, egyenes aljú gödör. Csupán két kerámiatöredéket és egy állatcsontot tartalmazott.

128. objektum

Átmérő: 1,80 m, mélység: –45 cm.

129. objektum

Átmérő: 1,20 m, mélység: –35 cm.

A 128. számú objektum nagyméretű, kerek gödör, amelyhez északról a 129. számú, sekélyebb objektum, északkeleten az 54. számú gödör csatlakozik. Kevés korabronzkori kerámiatöredéket (fazék bevagdosott peremtöredékei, táltöredékek, korsó ívelt nyaktöredékei) és állatcsontot tartalmazott (*56. kép 4.*).

130. objektum

Átmérő: 1,40 m, mélység: –20 cm.

A 2. számú Árpád-kori ház délkeleti sarka alatt jelentkezett az eredetileg kerek hulladékgödör. A gödör alján sok uniókagyló, kevesebb kerámiatöredék és állatcsont volt.

132. objektum

Átmérő: 1,75 X 1,35 m, Mélység: –38 cm.

Ovális hulladékgödör, az 5. számú Árpád-kori ház délkeleti sarka mellett, minimális és jellegtelen korabronzkori kerámiával.

134. objektum

Átmérő: 1,00 m, mélység: –35 cm.

Hengeres falú, egyenes aljú, sekély hulladékgödör, kevés kerámiatöredékkel.

135. objektum

Átmérő: 0,75 m, mélység: –62 cm.

Kerek, hengeres falú hulladékgödör. Betöltéséből néhány cserép és egy csontvéső került elő (*82. kép 2.*).

136. objektum

Átmérő: 1,20 X 1,15 m, mélység –40 cm.

Kerek, enyhén méhkas alakú hulladékgödör, egyenes aljjal. Betöltésében a korabronzkori kerámiatöredékek között egy harangedénytöredék, egy retusált, háromszög alakú nyílhegy, sok patics és állatcsont volt (*79. kép 11.*).

137. objektum

Átmérő: 1,35 m, mélység: –56 cm.

Eredetileg kerek, hengeres falú, egyenes aljú hulladékgödör. A gödör fele a nyugati szelvényfal alá húzódott. Kis mennyiségű korabronzkori kerámiatöredék és sok állatcsont volt benne.

139. objektum

Átmérő: 1,10 m, mélység: –25 cm.

Kerek, sekély hulladékgödör, kevés és nem túl jellegzetes korabronzkori kerámiatöredékkel (*61. kép 1–6.*).

140. objektum

Átmérő: 2,10 m, mélység: –25 cm.

Kerek, sekély, enyhén teknős aljú hulladékgödör. Betöltésében a kevés kerámia és állatcsont között egy harangedény töredéke volt.

145. objektum

Átmérő: 2,00 m, mélység: –60 cm.

Ovális hulladékgödör, hengeres fallal. A gödör fele a nyugati szelvényfal alá húzódott. Kevés korabronzkori kerámia volt benne.

146–148. gödöregyüttes

Átmérők: 2,00 m, 1,50 m, 1,00 m.

Mélységadatok: –65, –58 és –60 cm.

Egymásba ásott hulladékgödrök, amelyek időrendjét egységes betöltésük miatt nem lehetett tisztázni. Elsősorban a 146. számú objektumból került elő nagyobb mennyiségű korabronzkori kerámiatöredék (közte egy függesztő edény töredékei, harangedénytöredékek, T alakban profilált tálperem, kisméretű korsó fültöredéke) és állatcsont (*62. kép 1–12.*).

149–150. objektumok

Átmérők: 1,20 és 1,50 m.

Mélységadatok: –40 és –45 cm.

Egymásba ásott hulladékgödrök. A 149. számú vágta a 150. számú gödröt, betöltésük azonban egységes volt, amelyből kevés kerámiatöredék került elő.

151–160. objektumok

Az ásatási területtől nyugatra, 2,5 m szélességben és 20 m hosszan egy délkelet-északnyugat irányú kutatóárkot húztunk, megpróbálva a telep kiterjedését behatárolni. További tíz szokványosnak mondható hulladékgödröt tártunk fel, idő hiányában részlegesen. Az objektumok közül a 158. számú gödörből nagy mennyi-

ségű és jellegzetes korabronzkori kerámiatöredék, köz-te harangedény töredékei kerültek elő (*37. kép 2., 63–65. kép*). A nyugati kutatóárok 155. számú objektumából is előkerült egy harangedénytöredék.

1988-ban került sor a *korabronzkori ház* feltárására. Az ásatási terület keleti, azaz a Dunához közelebb eső részén 51 cölöplyukat tártunk fel, amely alapján a következőket lehetett megállapítani.

A ház DK-ÉNy-i tengelyű, hossza: 16 m, legnagyobb szélessége: 6 m. Alapterülete megközelítően 90 m2. Az oszlopvázas ház csónak alakú, az északi és déli oldal ívesen záródik, nyugat felé összeszűkül, itt egyenes a záródás, míg a keleti oldal apszisos. A bejárat a déli oldalon volt. A ház belsejében előkerült cölöplyukak alapján feltételezhető, hogy esetleg egy több osztású és valószínűleg közösségi ház funkcióját ellátó építmény lehetett (3., 10–13. kép).

Cölöplyukak

A feltárt területen csoportokban figyelhetők meg.

a) Az ásatási terület ÉK-i részén, a 71., 77. és 70. számú gödrök környékén (8 cölöplyuk).

b) A korabronzkori ház ÉK-i és déli oldala közelében, a 117., 15. és 123. számú gödrök környékén (összesen 7 cölöplyuk).

c) A 3., 63. és 9. számú gödrök közelében (6 cölöplyuk). Ezekből a cölöplyukakból azonban rekonstruálható felépítményre következtetni nem lehetett (*3. kép*).

A korabronzkori Harangedény kultúra *sírjai* a kultúra telepén és attól, valamint a Dunától távolabb, 350 m-re egy sírcsoportban kerültek elő az 1988-as ásatás során.[2] (*2. kép*).

Az előzetes földmunkák miatt a sírok és az edénymellékletei gyakran igen roncsolt állapotban kerültek elő. Leírásuknál ezt jelezzük.

A telepen előkerült sírok

1. sír

Zsugorított csontvázas sír

Átmérő: 1,25 X 1,10 m, mélység: –28 cm.

A sírgödör elszíneződése, betöltése eltérő volt a telep hulladékgödreitől, az altalajból származó sárga agyagból állt.

Formája tojásdad alakú, teknős aljú. A sírgödör délnyugati fala mellé helyezett zsugorított csontváz a jobb oldalán feküdt, DK-ÉNy-i tájolással, arccal a gödör belseje felé. A jobb kéz az arc alatt, a bal kar az arc előtt feküdt. A jobb térd erősen felhúzott, míg a bal térd enyhébben behajlított volt. A koponya, a gerinc és a medence szorosan a gödör falánál helyezkedett el (*86. kép*).

Mellékletek

1. Kettőskúpos testű, enyhén ívelt nyakú, perem alól induló szalagfüles, díszítetlen korsó. A sír fala mellett volt, szájjal lefelé fordítva, csaknem teljesen ép, a perem töredékes (*86. kép 3.*).
2. Behúzott nyakú, T formában ferdén profilált peremű tál, két rövid, szemben ülő szalagfüle a peremből indul, és a perem alatt csatlakozik az edényhez.
   Darabokban, törött állapotban került a sírgödör északi részébe (*86. kép 2.*).
3. Fazék töredékei.
   Valószínűleg összetörve, hiányosan került a sírba, darabjai a csontváz előtt feküdtek. Felszedéskor szétmállott.
4. Őrlőkőtöredékek.
5. Agancseszközök a csontváz bal térde előtt (*86. kép*).
6. Rézhuzal (*86. kép*). A sírgödör betöltésének felső harmadában, a koponya közelében került elő.

2. sír

Urnasír

Gépi földmunka után került elő egy urna alja. A 2. számú sír edényeinek felső részét a dózer megsemmisítette, a helyben maradt maradványok pedig összenyomott állapotban kerültek elő. Az urna fenékrészének belsejében kalcinált csontmaradványok voltak (nem restaurálható).

A temető sírjai

1. sír

Kettős urnasír: sírfolt nem volt mérhető, az altalaj fölött húzódó barna, humuszos rétegbe ásták. Az edények nagyjából egy K-Ny-i tengely mentén helyezkedtek el, azonban felső részüket a dózer megsemmisítette (*87. kép, 88. kép*).

1. Profilált, egyenes peremű tál töredékei, amelyek felszedéskor szétmállottak.
2. Urna, kalcinált csontokkal (nem restuarálható, csak az aljtöredéke maradt meg) (*88. kép 2.*).
3. Kis tál, T formában profilált peremmel, peremből kinyúló fogóval (*87. kép 3.*).
4. A tál töredékei (profilált peremtöredékek).
5. Hasas, nagyméretű urna durvított oldal- és aljtöredékei, kalcinált csontokkal (*88. kép 1.*).
6. Bögre töredékei (nem restaurálható).
7. Kónikus kis korsó, a nyakhajlat profilált, alatta beszurkált fogóbütyök (*87. kép 2.*).

2. sír

Urnasír, amelynek foltja nem látszódott, helyét az előkerült edények jelezték. A sírt barna humuszos , agyagos rétegbe ásták. A sírban kalcinált csontokat nem

2. *Schreiber Rózsa* 1972-ben 7 sírt tárt fel (Szigetszentmiklós–Vízcsőárok) az M0 autópálya nyomvonalán feltárt sírcsoporttól, azzal egy vonalban, mintegy 500 méterre. Minden bizonnyal ugyanannak a temetőnek két sírcsoportjáról van szó. Szigetszentmiklós–Vízcsőárok egy sírja közölt: *Schreiber* (1977) 260., 2. t.

találtunk, valószínűleg szórthamvas sírként értékelhető. A munkagép az edényeket összenyomta (*89. kép 1–4.*).

1. Korsó töredéke (az urna északi oldalán) (*89. kép 1.*).
2. Bevagdalt peremű, ívelt nyakú, rövid szalagfüles, durvított hasú fazék (urnában, de valószínűleg nem az eredeti helyén került elő) (*89. kép 2.*).
3. Ferdén profilált peremű, díszítetlen tál (az urna keleti oldalán) (*89. kép 3.*).
4. Urna, durvított, öblöshasú, csak az aljtöredéke maradt meg (*89. kép 4.*).

3. sír

Urnasír, foltja nem látszódott. Edényeinek maradványát a munkagép összenyomta.

1. Edény aljtöredékei (urnában).
2. Urna (alján kalcinált csontok).
3. Kis bögre töredékei (az urnától délkeletre).

(Az edények nem restaurálhatók.)

4. sír

Urnasír, folt nélkül, munkagép által roncsolt.

1. Kis bögre, peremből induló szalagfüle a hasra támaszkodik (az urna északi oldalán) (*92. kép 1.*).
2. Urna, (roncsolt, nem restaurálható).
3. Kis edény (felszedéskor szétmállott).

Kalcinált csontok nem kerültek elő.

5. sír

A sírt a dózer által összenyomott edények jelezték. Az edények számát és típusát az erős bolygatás miatt meghatározni nem lehetett. A cserepek között kalcinált csontok nem voltak megfigyelhetők. A sír nem értékelhető.

6. sír

Urnasír, folt nélkül. A többi sírhoz hasonlóan ez is az aljtalaj fölötti barna rétegbe volt beásva.

1. Urna (nagyméretű, kihajló peremű, füles, benne kalcinált csontok).
2. Vörös, füles bögre (az urna nyugati oldalán).
3. Tál (egyenes peremű, a bögre mellett).

Munkagép által roncsolt, nem restaurálható.

7. sír

Urnasír, folt nélkül jelentkezett, a 2. számú sírtól nyugatra. Csupán az urna kisebb alj- és oldaltöredékei kerültek elő. Nem restaurálható. A sír nem értékelhető.

8. sír

Urnasír, az altalaj fölött húzódó barna rétegbe ásva.

1. Urna (munkagép által elnyesett aljtöredék).
2. Kis tál (urnában, alatta kalcinált csontok).

(*89. kép 2.*).

9. sír

Urnasír, elszíneződés nélkül.

1. Urna (munkagép által roncsolt, benne kalcinált csontok).
2. Edény töredékei (az urna délnyugati oldala mellett).
3. Rövid, hengeres nyakú, szalagfüles korsó (az urna északkeleti oldalán) (*90. kép 3.*).
4. Ferdén profilált peremű tál (*90. kép 6.*).
5. Kis bögre (a 4. számú edényen, roncsolt).
6. Behúzott nyakú, T alakban, egyenesen profilált peremű tál töredékei (az urna déli oldalán (*90. kép 4.*).
7. Tálka (az urna belsejében), alatta kalcinált csontok.

10. sír

Szórthamvas, urnás sír. Az urnát a munkagép szétroncsolta. Kalcinált csontok a belsejében nem, míg körülötte nyomokban megfigyelhetők voltak. Az edénymellékletek az urna déli oldalán voltak elhelyezve (*91. kép*).

1. Szalagfüles, kissé ívelt nyakú bögre (*91. kép 1.*).
2. Szalagfüles, egyenesen levágott peremű tálka (szájjal lefelé fordítva) (*91. kép 2.*).
3. Edény aljtöredéke (nem restaurálható).
4. Urna (roncsolt, nem restaurálható).
5. Bögre (az urna belsejében).
6. Borítótál (roncsolt kis töredékei, nem restaurálható).

11. sír

Urnasír, az urnát a munkagép összenyomta, töredékes. Belsejében és az urna keleti oldalán voltak megfigyelhetők kalcinált csontok.

1. Urna aljtöredéke (*92. kép 1.*).

12. sír

Urnasír, folt nélkül.

1. Enyhén ívelt nyakú, hasas urna, a hason két szembenülő szalagfüle van (benne kalcinált csontok) (*93. kép 1.*).
2. Behúzott nyakú, a perem alól induló rövid szalagfülű borítótál (*93. kép 2.*).
3. Bögre (urnában), rossz megtartású, felszedéskor szétmállott.
4. Hengeres nyakú, egyenesen levágott peremű, perem alól induló szalagfülű bögre (az urna nyugati oldala mellett) (*93. kép 4.*).

13. sír

Zsugorított csontvázas sír, foltja nem volt megfigyelhető. Mélységadat: –1,80 m.

A jobb oldalán fekvő, D-É-i tájolású csontváz kezei a bordák előtt voltak, lábai felhúzottak. A mellékletek a medencénél, a csontváz mögött voltak elhelyezve (*94. kép*).

1. Enyhén ívelt nyakú korsó, szalagfüle a peremből indul és a nyakra támaszkodik (tálban) (*94. kép 1.*).
2. Kissé behúzott nyakú, kihajló peremű, díszítetlen tál, négy rövid szalagfüllel (*94. kép 2.*).

Szigetszentmiklós–Üdülősor 1989-ben feltárt korabronzkori objektumai

163. objektum

Átmérő: 1,10 m, mélység: –28 cm.

Kerek hulladékgödör, teknős aljjal. Kevés és jelleg-

telen bronzkori kerámiatöredéket tartalmazott.

164., 172., 173., 167., 176. objektumok (gödöregyüttes)

Egymás mellé, részben egymásba ásott objektumok, amelyekre a 165. számú kelta, nagyméretű gödröt rásták, így az a korabronzkori gödröket metszette.

164. objektum

Átmérő: 1,45 m, mélység: –140 cm (*8. kép 164.*).

Kerek, mély, méhkasalakú hulladékgödör, amely metszette a tőle északra levő 179. számú gödröt. A gödör felső 15 cm-e hamus betöltésű, amelyből több kőeszköz (pengék) került elő (*74. kép 6–11., 76. kép 5–6.*).

–20 cm-en égett, paticsos réteg húzódott, alatta fahamus, majd megint egy paticsos réteget lehetett megfigyelni. Igen sok kerámiatöredék (közte néhány harangedénytöredék), csont és kőeszköz került elő (*66. kép 1–7.*).

167. objektum

Átmérő: 0,90 m, mélység: –70 cm (*8. kép 167.*).

Kerek, hengeres falú, egyenes aljú hulladékgödör. Nyugati oldalon kelta gödör metszette. Betöltése minimális korabronzkori kerámiát tartalmazott.

169. objektum

Átmérő: 1,40 m, mélység: –18 cm (*7.kép 169.*).

Kerek, teknős aljú, sekély gödör (gödöralj), amely kevés korabronzkori kerámiatöredéket tartalmazott.

168., 170., 174., 175. objektumok (gödöregyüttes)

Átmérő: 1,50 m, mélység: –20 cm,
Átmérő: 2,30 m, mélység: –83 cm,
Átmérő: 1,50 m, mélység: –28 cm,
Átmérő: 1,20 m, mélység: –10 cm (*7. kép*).

A 168. számú objektum, amely kerek, egyenes aljú hulladékgödör, a 174. számú gödörrel alkot gödöregyüttest, betöltésük homogén.

A 170. számú objektum vágta a 174. és a 175. számú gödröket.

A 170. számú gödör hengeres falú, egyenes aljú hulladékgödör, amelynek aljában tapasztás volt megfigyelhető. Betöltéséből korabronzkori kerámiatöredékek, közte egy füles bögre és kis bütykös korsó töredéke, valamint állatcsontok kerültek elő (*67. kép 1–2., 79. kép 1.*).

A két másik sekély objektum, gödör aljként értékelhető, amelyek minimális korabronzkori kerámiatöredéket, közte egy szűrőedénytöredéket tartalmaztak (*66. kép 8–10.*).

171. objektum

Átmérő: 2,60 m, mélység: –110 cm (*7. kép 171.*).

Kerek, a nyugati oldalon padkás gödör, a telep legnagyobb hulladékgödre. Igen sok leletanyagot, csonteszközt, kerámiatöredéket, közte harangedénytöredékeket tartalmazott (*68. kép 1–9., 74. kép 12., 81. kép 7.*).

172. objektum

Átmérő: 1,20 m, mélység: –45 cm.

Hengeres falú, teknős aljú hulladékgödör, keleti oldalon kelta gödör vágta. Igen kevés és jellegtelen leletanyagot tartalmazott.

173. objektum

Átmérő: 1,00 m, mélység: –20 cm.

Kerek, sekély gödör (gödöralj), kevés és jellegtelen korabronzkori leletanyaggal.

176. objektum

Átmérő: 1,40 m, mélység: –70 cm.

Keletről metszi a 165. számú kelta gödör. Hengeres falú, egyenes aljú hulladékgödör, betöltésében jellegtelen korabronzkori kerámia volt.

178. objektum

Átmérő: 1,70 m, mélység: –25 cm (*7. kép 178.*).

Kerek, egyenes aljú hulladékgödör alja, amely minimális korabronzkori kerámiatöredéket és állatcsontot tartalmazott (*69. kép 1–7.*).

179. objektum

Átmérő: 1,40 m, mélység: -90 cm.

Kerek, hengeres falú, egyenes aljú hulladékgödör, kerámiatöredékekkel és állatcsonttal.

A gödör déli oldalát a 164. számú objektum metszi.

181. objektum

Átmérő: 1,00 m, mélység: –50 cm (*7. kép 181.*).

Méhkasalakú hulladékgödör, egyenes aljjal. Betöltésében faszéndarabok és kevés korabronzkori kerámiatöredék volt.

182. objektum

Átmérő: 1,60 m, mélység: –20 cm (*9 kép 182.*).

Ovális, sekély gödör. Betöltésében erősen átégett, csakúgy mint a gödör agyagos fala. Kevés és jellegtelen kerámiatöredéket, valamint állatcsontot tartalmazott.

183. a–b. objektumok

Átmérő: 4,20 m, mélység: –35 cm.

Ovális alakú, teknőszerű egymásbaásott hulladékgödrök. Betöltésük egynemű, jellegtelen, minimális korabronzkori kerámiatöredékkel.

184. objektum

Átmérő: 1,84 m, mélység: –20 cm (*9. kép 184.*).

Kerek, sekély kis gödör, padkás, göröngyös aljú, amely néhány kerámiatöredéket tartalmazott.

185. objektum

Átmérő: 2,00 m, mélység: –40 cm (*8. kép 185.*).

Kerek gödör, alja egyenes. Felső harmadát a munkagép megsemmisítette. A gödör alján csak néhány korabronzkori cserép volt (*70. kép 1–3.*).

186. objektum

Átmérő: 1,00 m, mélység: –20 cm.

A kerek gödör felső részét dózer megsemmisítette, alja göröngyös. A gödör alján kevés korabronzkori kerámiatöredék volt (*70. kép 4–5.*).

187., 220., 240. objektumok (gödöregyüttes)

Átmérő: 3,05 m, mélység: –60 cm (187.–220. obj.).

Átmérő: 2,00 m, mélység: –8 cm (220. obj.).

Az utóbbi sekély, egyenes aljú gödör (gödöralj), amelye ráásták a 187., 220. számú, egymásba ásott gödröket, amelyeknek betöltése homogén, egy szinten jelentkező alja göröngyös volt. Korabronzkori kerámiatöredékek és nagyobb mennyiségű állatcsont került elő.

189. objektum

Átmérő: 1,45 m, mélység: –15 cm.

Kerek, egyenetlen aljú, sekély gödör (gödöralj), néhány jellegtelen korabronzkori cseréppel.

190. objektum

Átmérő: 1,55 m, mélység: –28 cm.

Kerek, hengeres falú, betöltése paticsos, hamus, amelyben kevés korabronzkori kerámiatöredék és állatcsont volt.

193. objektum

Átmérő: 1,25 m, mélység: –22 cm.

Kerek gödör, amelyet északon a 192. számú kelta gödör metsz. Befelé szűkülő falú, teknős aljú. Betöltésében kevés és jellegtelen korabronzkori kerámiát tartalmazott.

188., 196., 198. objektumok (gödöregyüttes)

Az ásatási terület DK-i sarkában nagyméretű gödöregyüttes egy részét lehetett feltárni. A gödörkomplexum elszíneződése, a vastagabb humusztakaró miatt –85 cm-en jelentkezett. A keleti oldalon 8 m hosszan, a déli oldalon 5,5 m hosszan húzódott. Mély, göröngyös aljú, több egymásba ásott gödröt tartalmazott (*9. kép*).

Mélységadatok: –130 cm (188. obj.).

–159 cm (196. obj.).

–120 cm (198. obj.).

A gödörkomplexum betöltése korabronzkori kerámiatöredéket (közte harangedénytöredéket), állatcsontot, kőeszközöket tartalmazott.

(*70. kép 6–8., 74. kép 13., 80. kép 5.*).

201. objektum

Átmérő: 1,90 m, mélység: –45 cm (*8. kép 201.*).

Kerek, teknős aljú gödör, közepe felé lejtős oldalú. Vágja a 200. számú kosztoláci objektumot. ÉK-i oldalon kelta gödrök (203., 209.) metszik. Betöltéséből néhány korabronzkori cserép és állatcsont került elő.

204–206. objektumok

Átmérő: 1,20 m, mélység: –8 cm.

Átmérő: 1,25 m, mélység: –10 cm.

Kerek, sekély gödöraljak. A 206. számú gödör a korábbi, amelyet ráástak a 204. számú objektumra. A gödrök betöltése a korabronzkori cserepek között harangedénytöredékeket, kőeszközt és állatcsontot tartalmazott (*71. kép 1–3., 4–10., 74. kép 14., 76. kép 1–3.*).

207–208. objektumok

Átmérő: 1,20 m, mélység: –20 cm.

Átmérő: 1,25 m, mélység: –10 cm.

Kerek, egyenetlen aljú gödöraljak. A 226. számú kelta objektum (ház) ÉNy-i sarka vágja. Minimális és jellegtelen korabronzkori kerámiatöredék került elő.

211. objektum

Átmérő: 1,05 m, mélység: –18 cm.

Ovális, sekély gödör, teknőszerű aljjal. Néhány korabronzkori cserepet tartalmazott.

212–214. objektumok

Átmérő: 2,00 m, mélység: –45 cm (212. obj.).
Átmérő: 1,95 m, mélység: –20 cm (213. obj.).
Átmérő: 1,60 m, mélység: –30 cm (214. obj.).

212. objektum

Kerek, hengeres falú, egyenetlen aljú hulladékgödör. Betöltése a felső részen hamus, alatta átégett agyagréteg következett, ez alatt kevert agyagos betöltés volt a gödör aljáig. Korabronzkori kerámiatöredékek, állatcsont, kőeszközök kerültek elő (*76. kép 4–5.*).

213. objektum

A három közül a legkorábbi objektum, amelyet ráástak a két szomszédos gödörre. Kerek, teknős aljú, betöltése barna, humuszos, a gödör alja agyagos.

214. objektum

Kerek, hengeres falú, egyenetlen aljú gödör, amelynek betöltése barna, humuszos volt. Korabronzkori cserepeket tartalmazott.

216. objektum

Átmérő: 0,60 m, mélység: –20 cm.

Ovális, sekély gödör, vízszintes aljjal, jellegtelen őskori cserepekkel.

217–218. objektumok

Átmérő: 1,20 m, mélység: –10 cm.
Átmérő: 1,80 m, mélység: –10 cm.

A 217. számú objektum kerek, sekély, amelyre ráásták a 218. számú, kerek, egyenetlen aljú hulladékgödröt. Ez utóbbihoz nyugatról csatlakozik a 219. számú gödör. Betöltésük korabronzkori kerámiatöredékeket tartalmazott (*8. kép*).

219., 231. objektumok

Átmérő: 2,10 m, mélység: –50 cm.
Átmérő: 1,00 m, mélység: –15 cm.

A 219. számú objektum a fiatalabb, amelyet ÉNy-on ráástak a Ludanice kultúra egy gödrére, valamint a

231. számú, korabronzkori objektumra. Sok kerámia és állatcsont, a 219. számú gödör betöltésében egy megmunkált kő és egy agyagnehezék, valamint pengeszilánkok is voltak (*79. kép 2., 4., 9., 76. kép 6.*).

227. objektum

Átmérő: 1,80 m, mélység: –20 cm.

Kerek gödör, amely vágja a Ludanice kultúra 229. számú gödrét és sírját. Betöltésében kevés korabronzkori kerámiatöredéket és állatcsontot találtunk.

232. objektum és tűzhely maradvány

Átmérő: 1,80 m, mélység: –20 cm.

A gödör kétharmadát munkagép megsemmisítette. A gödör fölött egy tapasztott tűzhely maradványa került elő. Egy 30 X 30 cm-es területen átégett, tapasztott platni volt, alatta 5 cm vastagon átégett agyagréteg húzódott. Néhány jellegtelen kerámiatöredék alapján azonban korabronzkorinak tarthatjuk.

239. objektum

Átmérő: 1,50 m, mélység: –65 cm.

Hengeres falú, egyenes aljú hulladékgödör, amelynek betöltéséből korabronzkori kerámiatöredékek és állatcsont került elő.

241–242. objektumok

Átmérő: 1,05 m, 1,10 m.

A 226. számú kelta objektum (ház) padlója alatt jelentkezett a két gödör alja. Mélységek nem voltak mérhetők. Betöltésükből néhány jellegtelen korabronzkori kerámia került elő.

244. objektum

Átmérő: 1,25 m, mélység: –25 cm.

Kerek, sekély gödör, alja vízszintes, amely ÉK-en vágja a 191. számú kosztoláci gödröt. Néhány bronzkori cserepet tartalmazott.

245. objektum

Átmérő: 1,70 m, mélység: –43 cm.

Sekély, hengeres falú, egyenes aljú, kevés bronzkori cserepet tartalmazó gödör.

Kerámiatípusok

1. Harangedények

A telep gödreinek mindössze 18%-ában kerültek elő harangedénytöredékek.

a) Díszítetlen harangedények (*30. kép 6., 37. kép 5., 53. kép 2.*).
Jellegzetes harangedény forma díszítés nélkül.

b) Sávosan díszített, jellegzetes harangedények töredékei (*22. kép 11., 13., 37. kép 4., 40. kép 5., 44. kép 8–9., 52. kép 7., 53. kép 9–11., 65. kép 4.*); a bepecsételt díszítés nagyszámú variációval (*84., 85. kép*). A Harangedény kultúra telepein és temetőiben mindenütt előfordulnak a jellegzetes zónás, pecsételt díszítéssel.

c) Sávosan díszített, aszimmetrikus fülű harangedény (*15., 16. kép*).
Az edény vörösbarna, polírozott, bevésett motívumokkal sávosan díszített.
M.: 22,5 cm, p. á.: 15,5 cm, f. á.: 10 cm.

Cilindrikus nyakú, a pereme enyhén kihajlik, az edény alsó harmadán kiöblösödik. Az egyik oldalon halszálkamintával díszített széles szalagfüle a peremből indul, a nyakhajlatra támaszkodik, alatta a hason plasztikus bajuszdísz van. Az ellentett oldalon kis szubkután fül van, alatta plasztikus bajuszdísz. Ezen az oldalon, a cilindrikus nyakon bevésett függőleges vonalak (közte cikk-cakk dísz) imitálja a szalagfület.

Aszimmetrikus fülű edényeket a Makó kultúra idejéből ismerünk sírokból. Budapest–Szentmihályi út[3], Tarnazsadány[4], Nyitraivánka (Ivanka pri Nitre–Kosihy–Čaka)[5] lelőhelyekről. A somogyvári típusú leletanyagot tartalmazó észak-balkáni tumulusból (Priboj) is előkerült egy cilindrikus nyakú aszimmetrikus fülű edény.[6] A Vinkovci kultúra Ilok és Gradina lelőhelyeiről[7], valamint a Vinkovci kultúrával összefüggésben álló Ada típusú leletanyagban is ismert (Hajdújárás–Hajdukovó).[8]

A somogyvári kultúra Száva lelőhelyén az aszimmetrikus fülű edények egy típusváltozata került elő: a peremből induló szalagfüllel szemben és mellette, a nyakhajlatot átívelő három rövid szalagfül található.[9] Aszimmetrikus fülű edények ugyanakkor a késői vucedoli és morvaországi zsinórdíszes kerámia körében is megtalálhatók.[10]

Az edény formáját tekintve, az alsó harmadon öblösödő has a Makó kultúrára emlékeztet, azonban a cilindrikus nyakkiképzés ettől idegennek tűnik. Hasonló, enyhén kihajló, cilindrikus nyakú öblöshasú korsók a somogyvári kultúra Nagyárpád és Száva, valamint a névadó lelőhelyen kerültek elő[11], de hasonlóság mutatható ki a késői zsinórdíszes kerámia „becher" típusaival is.[12]

A sávosan bevésett cikk-cakk motívum gyakori a

3. *Schreiber* (1974) 190.
4. *Kalicz* (1984) 103., *Kalicz* (1968) III. á. 2., 3.
5. *Vladar* (1966) 267.
6. *Bóna* (1965) 44., 17. t. 16.
7. *Tasič* (1984) I. t. 4., IV. t. 3.
8. *Horváth* (1981) 13.
9. *Ecsedy* (1979) III. t. 1.
10. *Schreiber* (1986) 70., *Buchvaldek* (1977) 244., *Ondraček* (1960) 500., 174. kép 1.
11. *Bándi* (1977) 288., 4. kép 2., 8., *Ecsedy* (1978) 120., 1. kép 4., 2. kép 2., *Bóna* (1965) X. t.
12. *Buchvaldek* (1967) 39., 4. kép B4a, B16b.

harangedényeken, de általában pecsételt technikával viszik fel az edény felületére. Ugyanez a motívum a T alakban profilált tálperemeken[13] is gyakran feltűnik.

A plasztikus bajuszdísz, bár nem túl gyakran, de feltűnik a Harangedény kultúra kísérő kerámiáján (Beigleitkeramik), és minden esetben a szalagfülek alatt van.[14] Ennek egy változatát képviseli a fül alatti hármas, függőleges plasztikus borda. (Szigetszentmiklós–Vízcsőárok, Szentendre, Csepel, Békásmegyer – Harangedény kultúra leletein).[15] Párhuzamait megtaláljuk Sövényháza, Vác, Protonagyrév – Kötörés típusú korsóin.[16] Szőreg, Nagykőrös, Rákóczifalva, a Nagyrévi kultúra idősebb fázisának edényein.[17] Előfordul a Leithaprodersdorf típusú csészéken éppúgy, mint a morvaországi protoaunjeticz kultúra hasonló edényein.[18]

A szigetszentmiklósi telepen előkerült sávos díszítésű, aszimmetrikus fülű edényt a harangedények közé soroljuk (az edény színe és anyaga is hasonló a harangedényekéhez – finoman iszapolt, vöröses barna). Készítésének idejét, a Makó kultúra életének végére, a kialakuló Nagyrévi kultúra idejére, tehát a Harangedény kultúra letelepedésének idejére datáljuk. Az egyik legkorábbi harangedény típusnak tekinthető, amelyben a balkáni–égeikumi elemek ötvöződnek a Makó, Protonagyrév és Harangedény kultúra sajátosságaival.

2. Tálak

a) Behúzott nyakú, vízszintesen profilált peremű tál. Csonkakúpos vagy gömbszelet alakú, az edény hasa durvított, seprőzött vagy fésűs díszítésű. A peremből rövid szalagfülek indulnak ki, és a perem alatt a nyakhajlatra támaszkodnak (*21. kép 4–5., 26. kép 7., 41. kép 1., 42. kép 3., 57. kép 1., 73. kép 1.*).
A telepen előkerült 1. sír egyik melléklete is ilyen típusú tál volt (*89. kép 2.*).
Párhuzamait megtaláljuk a tököli, békásmegyeri temető[19], a szigetcsépi és Csepel–Háros telepek anyagában is.[20]

b) Az előző típus díszített változata. A bekarcolt díszítés a vízszintes peremen található, díszítő motívumok: bekarcolt cikk-cakk, bepecsételt dísz is előfordul, sraffozott vagy pontokkal díszített háromszögek, bekarcolt párhuzamos vonalak közötti cikk-cakk, amelyek a harangedényeken előforduló díszítések variációi (*17. kép 2., 19. kép 5., 22. kép 9., 24. kép 2., 28., 41. kép 2., 42. kép 4., 59. kép 8., 65. kép 1.*).
Harangedény kultúra temetőiben (Békásmegyer, Tököl)[21] és telepen (Almásfüzitő, Szigetcsép)[22] kerültek elő hasonlók.

c) Az előző típusok rövid, hengeres lábakon álló változata, amely lehet díszített vagy díszítetlen.
A 47. objektumból egy lábtöredék került elő.
A lábakon álló tálak a tököli, budakalászi, békásmegyeri temetőkben[23], csepeli és szigetcsépi telepen[24] ismertek.

d) Enyhén kihajló peremű félgömb vagy csonkakúpos alakú tálak.(*17. kép 5., 19. kép 1., 24. kép 3., 32. kép 2., 45. kép 3., 56. kép 1.*)
Párhuzamai a békásmegyeri, a tököli temetőkben[25] és a szigetcsépi telepen is megtalálhatók.[26]

e) Csonkakúpos, egyenes peremű mély tálak (*22. kép 2., 61. kép 1–7., 68. kép 4.*).
Békásmegyeri és budakalászi sírban és a szigetcsépi telepen kerültek elő hasonlók.[27]

f) A perem belső oldalán megvastagodó, szögletesen profilált peremű, gömbszelet alakú mély tálak. A peremen gyakran ujjbenyomásos bütyök díszítéssel (*34. kép 3–4., 45 kép 7., 59. kép 7., 56. kép 4.*).
Szalagfüles változatának (*24. kép 9.*) analógiája Csepelről ismert.[28]

g) Egyenesen levágott peremű kis tálkák (*37. kép 1–2., 46. kép 9., 48. kép 10.*).
A sírok (8., 10.) mellékletei között is voltak ilyen típusú edények (*89. kép 2., 91. kép 2., 92. kép 2–3.*).

h) Vízszintesen vagy ferdén kihajló peremű kis tálka, a peremből kinyúló fogóval (1. sír) (*87. kép 3., 39. kép 10.*).

A békásmegyeri temetőből ismert párhuzama átlyukasztott fogantyúval[29] Békásmegyeri, Budakalász–Pusztatemplom és Csepel–Háros sírjaiból kerültek elő hasonló kis tálak.[30]

13. *Neugebauer* (1981) 3. kép 1., 2., 8., *Kalicz–Schreiber* (1977) 2. á. 4.
14. *Kalicz–Schreiber* (1984) 36. t. 3b.
15. *Kalicz–Schreiber* (1977) 2. t. 2., *Kalicz–Schreiber* (1984) 35. t. 19., 36. t. 1., 3.
16. *Bóna* (1962) XII. t. 2., 4., XIII. t. 11.
17. *Kalicz–Schreiber* (1984) 42. t. 2., 5., 8.
18. *Hicke* (1987) 116., *Ondraček* (1967) 5. á. 4b., 4c., 21. á. 3b.
19. *Schreiber* (1975) 13. kép 10., *Schreiber* (1984) XIII. t. 4., 6.
20. *Ecsedy* (1988) 4. kép 7., 9–10., *Schreiber* (1972) 6. kép 7.
21. *Schreiber* (1974) 14. kép, (1975) 14. kép 1.
22. *Patay* (1960) 196., 2. kép, *Ecsedy* (1988) 9. kép 1.
23. *Schreiber* (1975) 14. kép 1., *Kalicz* (1955) XI. t. 1., *Schreiber* (1984) XXXIV. t. 1.
24. *Schreiber* (1984) XXXVI. t. 6., *Ecsedy* (1988) 4. kép 2.
25. *Schreiber* (1972) 4. kép 6., (1975) 12. kép 1.
26. *Ecsedy* (1988) 5. kép 1.
27. *Schreiber* (1972) 4. kép 13., *Kalicz* (1955) 9. kép 9., *Ecsedy* (1988) 3. kép 10.
28. *Schreiber* (1984) XXXVI. t. 7.
29. *Schreiber* (1972) 4. kép 3.
30. *Schreiber* (1984) XXXII. t. 4., *Kalicz* (1955) IX. t. 5., *Schreiber* (1972) 4. kép 1–2.

3. Függesztő edények

A 146. objektumból került elő egy vízszintes peremű kis tálka, a perem két helyen átlyukasztott (*62. kép 8.*). Hasonló a békásmegyeri temetőből ismert.[31]

A 86. objektumból egy fazék perem-oldaltöredékén, a perem alatt, valószínűleg felfüggesztést szolgáló átfúrt lyuk van (*51. kép 1.*).

4. Korsók

a) Gömbös hasú, hengeres nyakú, egyenesen levágott peremű, széles szalagfüle a perem alól indul, a nyakhajlatra támaszkodik, felülete polírozott (*35. kép 2., 19. kép 4., 21. kép 2., 40. kép 7., 65. kép 3.*).

b) Kettős kúpos testű, hengeres nyakú, egyenesen levágott peremű korsó, szalagfüle a perem alól indul és a nyakhajlatra támaszkodik, felülete polírozott (*35. kép 3.*).

c) Nyújtott, ívelt nyakú, kettős kúpos testű, perem alól induló szalagfüles korsó. (A telep 1. sírjának melléklete.) (*89. kép 3., 20. kép 3., 26. kép 5., 64. kép 13.*)

d) Az előző forma gömböshasú változata. (A temető 13. sírjának melléklete.) (*94. kép 1., 25. kép 15.*)

e) Ívelt nyakú, kettőskúpos testű, széles szájú szalagfüles korsó (*55. kép 1., 40. kép 6., 72. kép 4.*).

f) Az előző forma bepecsételt díszű változata (*37. kép 4.*).

g) Kis korsó, kihajló peremű, kettőskúpos testű szalagfüle a peremből indul (*35. kép 4.*).

h) Kis korsó, kettőskúpos testű, hengeres nyakú, egyenesen levágott peremű, fül nélkül (37. kép 3.).

i) Rövid nyakú, nyújtott, kettőskúpos testű, szalagfüles kis korsó (*87. kép 8., 64. kép 12.*).

A korsók nagyszámú variációban való előfordulása jellemző a Harangedény kultúra lelőhelyeire. Mindegyik korsóforma analógiáját megtaláljuk a kultúra telepein és temetőiben.[32]

5. Bögrék

a) Gömböshasú, kihajló peremű, szalagfüles vagy fülnélküli kis bögrék (*36. kép 1., 44. kép 6., 60. kép 10., 91. kép 1., 92. kép*).

b) Előző forma, hengeres nyakkal, egyenesen levágott peremmel (*44. kép 5., 54. kép, 67. kép 1., 93. kép 4.*).

c) Öblöshasú, széles szájú, enyhén ívelt nyakú, peremből induló szalagfüles kis tömzsi bögre (*67. kép 2.*).

Elsősorban sírok mellékleteiként közölt típusok (Békásmegyer, Tököl, Budakalász), de minden bizonnyal a telepek egyik leggyakoribb kerámiaformája.[33]

6. Fazekak

a) Enyhén ívelt nyakú, egyenesen levágott, gyakran bevagdalt peremű, tojásdad alakú és durvított hasú fazekak, a perem alatt vízszintes ujjbenyomással tagolt fogóbütyökkel (*23. kép 1., 3–4., 55. kép 2., 62. kép 4., 46. kép 1–4., 48. kép 5–6., 51. kép 1., 52. kép 2., 69. kép 1–5., simított felülettel: 42. kép 1.*). Tabáni és csepeli analógia után fazék töredékeinek tarthatjuk a fésűs- és hálódíszes töredékeket (*60. kép 12–14.*).

b) Az előző forma változata: a peremen és a nyakhajlatban tagolt bordával (*52. kép 1., 62. kép 1., 63. kép 1–2., 69. kép 5.*).

c) Az előző forma a perem alól induló függőleges plasztikus bordával díszítve (*33. kép 5., 45. kép 9., 48. kép 7., 65. kép 7.*).

d) Az előző forma tojásdad alakú, rövid, szalagfüles változata, a has durvított vagy sima felületű. A szalagfül a peremből vagy perem alól indul és a nyakhajlatra támaszkodik (*35. kép 1., 21. kép 7–8., 31. kép 1–2., 32. kép 1., 40. kép 7.* a perem alatt plasztikus bajuszdísszel: *17. kép 1., 2. sír mellékleteként: 89. kép 2., 9. sír mellékleteként: 90. kép 3.*).

A fazekak párhuzamait a Hollandi úti, Csepel–Háros és szigetcsépi telepeken[34], a csepeli és békásmegyeri sírok mellékleteként is megtaláljuk.[35]

7. Tárolóedények

a) Nagyméretű, ívelt nyakú, bevagdalt peremű, a felső harmadon öblösödő edény, a perem alatt bevagdalt vízszintes bordákkal (*57. kép 2.*).

b) Hengeres, rövid nyakú, felső harmadon hasasodó edény, amelynek alsó része durvított, a legnagyobb kiöblösödésen két szembenálló szalagfül van (*36. kép 2., 38. kép 5., 43. kép 8., 64. kép 8., 1. sír mellékleteként: 88. kép 1.*).

c) Az előző forma változata, a legnagyobb kiöblösödésen körbefutó benyomkodott bordadísszel (*27. kép 3., 28. kép 5., 31. kép 9., 65. kép 2.*).

A fazekak párhuzamait egyaránt megtalálhatjuk a telepleletek és sírok mellékletei között. (Hollandi út, Szigetcsép telepleletek, békásmegyeri sírok).[36]

8. Urna

Hasonló a 7. b–c. típusokhoz, azonban formája tömzsibb, az edény teste gömbölyűbb (*12. sír: 93. kép 1.*).

Az edénytípus kivétel nélkül csak sírokban kerül elő, a legnagyobb kiöblösödésen körbefutó bordával vagy

31. *Schreiber* (1972) 4. kép 3.
32. *Schreiber* (1972) 2. kép, (1984) XXXV. típustáblák.
33. *Schreiber* (1972) 2. kép 1–5., (1975) 14. kép 2–4., *Kalicz* (1955) IX. t. 4., 10. A szigetcsépi telep kivételével a telepleletek közöletlenek vagy részben közöltek.
34. *Schreiber* (1974) 10. kép 4., 6–7., 11. kép 1–3., (1972) 8. kép 8., *Ecsedy* (1988) 3. kép 1., 2–4.
35. *Schreiber* (1972) 3. kép, (1984) XXXVII. t. 1–6.
36. *Ecsedy* (1988) 3. kép 2–4., *Schreiber* (1974) 9. kép 7., (1972) 5. kép 9.

anélkül. Budakalász, Békásmegyer és Szigetszentmiklós sírjaiban ugyanolyan formában vannak jelen.[37]

8. Szűrőedény

A 69. és 168. objektumból került elő szűrőedény két típusának töredéke (*46. kép 9., 66. kép 9.*). A szigetcsépi telepről közöltek hasonlót.[38]

9. Parázsborító

A 80. objektumból került elő egy ép parázsborító (*37. kép 6.*).

10. Orsógombok

Kettős kúpos orsógombok a 17. és 73. objektumokból (*17. kép 10., 53. kép 8.*), egy lapos, átfúrt orsógomb (harangedénytöredékkel együtt) a 29. objektum betöltésében volt.

11. Agyagkanál

A 71. objektumból került elő töredéke (*47. kép 8.*).

12. Kőeszközök

A kőeszközök vizsgálatát *Csongrádiné Balogh Éva* végezte el.[39]

a) Kőpengék, különböző nyersanyagokból készült félkész (*74. kép 1–11.*) és retusált (*75. kép 3., 79. kép 5., 6.*).

b) Kőkések (*félkész: 79. kép 8.*), retusált változata is előkerült a 164. objektumból (*77. kép 3.*).

c) Nyílhegy (*79. kép 11.*). Háromszög alakú, retusált. A Harangedény kultúra általános típusa, a kelet-németországi területeken éppúgy, mint a kis-lengyelországi harangedényes és a Morva-vidéki protoaunjeticz kultúra lelőhelyein.[40]

d) Csuklóvédő lemez (*79. kép 10.*). Elsősorban a Harangedény kultúra temetőiben fordul elő: Békásmegyer, Csepel, Tököl, Szigetszentmiklós–Vízcsőárok sírjaiból ismert.[41]

e) Kőbalta (*77. kép 6.*). Egy átfúrt, csiszolt kőbaltatöredék került elő a 71. objektumból.

f) Csiszolókő (*76. kép 5.*). Csontárak csiszolására szolgáló kőeszköz töredéke volt a 212. objektum betöltésében. Hasonló csiszolókövek Svobodné Dvorý harangedényes sírjaiból ismertek.[42]

g) Őrlőkövek (*80. kép*). A telep objektumaiból nagy számban kerültek elő általában ovális, lapos, töredékes őrlőkövek.

h) Egyéb kőeszközök és töredékek. A telep gödreiből több esetben kerültek elő kerek, ovális (*76. kép 1., 3., 10., 77. kép 2., 78. kép 1–5., 7–13.*) vagy hosszúkás (*78. kép 4.*) alakú, láthatóan megmunkált lapos kőeszközök, amelyek valószínűleg a kerámiafelületek polírozására szolgálnak. Hasonló darabok a Csepel–Hollandi úti telepen is előkerültek.[43]

i) A 8. objektumban előkerült öntőforma egyik negatívjának töredékéből csak sejteni lehet, hogy egy nyéllyukas balta nyélcső felöli részének negatívjáról van szó (*77. kép 7.*).

13. Csonteszközök

a) Csontárak (*81. kép 1–5.*).

b) Csontvésők (*81. kép 8., 10., 82. kép 2.*), agancsból csiszolt változata is előfordul (*81. kép 7., 11.*).

c) Agancskapák (*81. kép 6., 82. kép 4–7.*). A telepen feltárt zsugorított csontvázas sírban mellékletként kettő agancskapa volt (*86. kép*).

d) Csontkorcsolya (*82. kép 1.*). A Harangedény kultúra általános típusai, a csepeli lelőhelyekről ismertek hasonlók.[44]

Értékelés

A Szigetszentmiklóson feltárt korabronzkori település *objektumait* öt típusba lehet sorolni (*4–9. kép*).

1. Hengeres falú, egyenes aljú hulladékgödrök, (pl.: 2., 19., 24., 167., 170., 176., 81., 82. objektumok) tárolóverem (120. objektum).
2. Méhkas alakú hulladékgödrök (pl.: 66., 103.,164., 181.)
3. Egymásbaásott objektumok, gödörkomplexumok (170–75., 212–214), hulladékgödrök, a 188–198. csekély leletanyagot tartalmazó gödörkomplexumot agyagkitermelő helynek tartjuk.
4. Négyszögletes, több rétegben tapasztott gödör – áldozati gödör (*100. objektum*).
5. Tűzhely
   A 232. objektum egy szabadtűzhely, agyaggal tapasztott platnijának maradványa. Szigetcsépről ismeretes tűzhelygödör, valamint hulladékgödör tűzhelyként való másodlagos felhasználása is.[45]

A korabronzkori település Dunához közelebb eső keleti szélén kerültek elő, egy 16 m hosszú, 6 m széles *csónak alakú, oszlopvázas ház* cölöplyukai. Összesen 51 cölöplyukat tártunk fel, amelyekből rekonstruálható

37. *Schreiber* (1984) XXXVIII. t. 1–3., Kalicz (1955) IX. t. 6.
38. *Ecsedy* (1988) 8. kép 13.
39. Részletesebben ld. jelen kötetben megjelent publikáció: *Csongrádiné Balogh Éva:* Szigetszentmiklós–Üdülősor korabronzkori telepének kőeszközvizsgálata.
40. *Harrison* (1980) 39. 9., Sangmeister (1951) III. á. 10-21., Machnik (1984) 88. t. 12–14., *Ondraček* (1967) 6. á. 2–3., 7. á. 4.
41. *Schreiber* (1975) 14. kép 9., *Schreiber* (1973) 12., *Kalicz–Schreiber* (1974) 204.
42. *Hajek* (1957) 495. 11. á. 2–3.
43. *Schreiber* (1981) 6. á. 1–2.
44. *Kalicz–Schreiber* (1984) 40. t., *Schreiber* (1981/a) 5. á. 3., 8.A csont- és kőeszközök hazai lelőhelyek anyagával való összehasonlítása nehézkes, mivel a telepanyagok egyike sincs teljes egészében közölve, általában csak a kerámia anyag (részleges) közlései történtek meg.
45. *Ecsedy* (1988) 5.

volt a ház szerkezete (*10–13. kép*). A ház ÉNY-DK tengelyű, bejárata a déli oldalon volt, amelyet egy cölöplyukhiány jelzett. A cölöplyukak átmérője: 20–45 cm-ig, a mélységük: –8–49 cm-ig terjedtek. A cölöplyukak szabályosan 1,20–1,40 m távolságra voltak egymástól, mind az északi, mind a déli, íves oldalon, míg a keleti apszisos záródásnál a cölöplyukak egymástól való távolsága változó és sűrűbb volt. A ház nyugati záródása egyenes (kissé homorú) volt, három tartógerendával oldották meg. A szelement tartó ágasfák gödrei a ház tengelyében voltak. Az alapterület megközelítően 90 m^2 volt, így a ház körülbelül 30–40 ember befogadását tette lehetővé.

A cölöplyukak 85%-a nem tartalmazott leletanyagot, az apszisos záródás északkeleti részén levő négy cölöplyukban kerültek elő kerámiatöredékek. Egy esetben a Ludanice kultúrába sorolható néhány töredék, míg három esetben korabronzkori kerámiatöredékek (közte jellegzetes kihajló peremű táltöredék) voltak a cölöpgödrökben. A Ludanice kultúra néhány töredéke, a ház északkeleti záródásánál szórványként (tehát nem objektumból) is előkerült. Óhatatlanul felmerült a szokatlan csónak alakú ház középső rézkori datálása. Minden esetben azonban a cölöpgödrök alját tártuk fel, így a korabronzkori kerámia csak az építés során kerülhetett bele. A ház belsejében és környezetében, leszámítva a kelta hulladékgödröket, csak a Harangedény kultúra leleteit tartalmazó objektumok voltak, tűzhely maradványai nem kerültek elő. A feltárás folyamatában korabronzkori kerámiatöredékek kerültek elő (*72. kép 1–8*). A ház cölöpgödreit láthatóan egyetlen egyszer nem metszette korabronzkori objektum, a déli oldalon egy kelta gödör vágta az egyik cölöplyukat. Ugyanakkor nem lehet véletlen, hogy a 120. számú (fazekat és tálat tartalmazó) tárolóverem, valamint a település egyetlen formájában és funkciójában is eltérő 100. számú gödre – egy áldozati gödör – a ház belsejében, a bejárat közelében volt. (Erre a későbbiekben még kitérünk.) Véleményünk szerint a ház apszisos záródásának egy részét középső rézkori települési szintre építették, illetve a cölöplyukak egy részét ásták be.

Az apszisos épületek a Kárpát-medencében és Közép-Európa területén az Aichbühl csoportban, a müncshöfeni kultúrában, a stichband-kerámia késői, díszítetlen korszakában, valamint a Veszprém–Felszabadulás úti lengyeli kultúra legkésőbbi szakaszában jelennek meg legkorábban.[46] Ezek az épületek cölöpszerkezetesek, hosszanti oldaluk néha ívesek, mégis inkább trapezoid formájúak. A házak többségénél alapárok nyomát is feltárták. (Bržešc Kujavsky, Gros Gartach, ugyanígy a veszprémi ház is alapárkos.).[47]

Brezno–Bei Louný és Bylany házait tekintve megállapítható, hogy a késői lengyeli (trapéz alakú) házak oldalfalait gyakran alapárokba, sűrűn (30–40 cm távolságra) egymás mellé helyezett gerendákkal alakították ki,[48] míg a branči telep Ludanice kultúrába sorolt házai kisméretű, általában hat tartógerendával kialakított téglalap alakú házak.[49] A szigetszentmiklósi ház, így formáját tekintve sem illeszthető be a neolitikus és rézkori trapéz alakú házak közé, amelyek legkorábbi megjelenését a Kárpát-medencében a Rachmani időszak apszisos épületeivel hozzák összefüggésbe.[50]

A Harangedény kultúra nyugati csoportjában a háztípusok meglehetősen nagyszámú variációival találkozunk. Németország északnyugati részén és Dániában cölöpszerkezetes, téglalapalakú házak, Hollandiában mindkét végén lekerekített, 20 métert meghaladó hosszúságú, 6 méter széles házak (Veluwe Beakers) ismeretesek. Dél-Anglia középső harangedényes fázisának Belle Tout telepén kétféle háztípust – ovális és téglalap alakú gerendavázas házakat tártak fel.[51]

A Harangedény kultúra keleti csoportjának elterjedési területéről, az előkerült házakról nagyon kevés adat áll rendelkezésünkre. Morvaország és Szlovákia néhány lelőhelyén kerültek elő „gödörházak" (Tesetice, Hostivar).[52]

A kultúra Budapest környéki lelőhelyei közül a Csepel-sziget keleti oldalán, a Soroksári Duna-ág közelében fekvő két lelőhelyről áll rendelkezésünkre felépítményre utaló adat.

Csepel–Hollandi úti telepen 120 cölöplyukat tártak fel két csoportban, azonban rendszert nem lehetett megfigyelni.[53] Szigetcsép–Tangazdaság egyik 1,8 m átmérőjű objektuma körül nyolc cölöplyukat figyeltek meg, azonban itt sem volt eldönthető, hogy egységes szerkezethez tartoztak-e. Szigetcsép 46. objektuma egy négyszögletes, teknős aljú gödör, É-D-i hossztengelyében két cölöplyukkal, feltételezhetően egy kunyhószerű épület maradványa.[54]

A szigetszentmiklósi ház építésével kapcsolatban azokat a kulturális alapokat is szem előtt kell tartanunk, amelyekkel a Nyugat felől ideérkező harangedényes nép szembetalálhatta magát, és amelyek hozzájárultak kulturális képük és társadalmi életük kialakításához, egyben megváltoztatásához. Gondolunk itt az autochton Makó kultúrára, a Nagyrévi kultúra korai fázisára, és a Somogyvári kultúrára.

Az utóbbi évek ásatásai során a Makó kultúra köré-

46. *Raczky* (1974) 201.
47. *Hampel* (1989) 81., *Raczky* (1974) 185–210.
48. *Pleinerová* (1984) 23., 27., 28.
49. *Vladar–Lichardus* (1968) 263–352.
50. *Raczky* (1974) 201.
51. *Harrison* (1980) 35., 36., 29., 78.
52. *Harrison* (1980) 56., *Masek* (1970) 18–31.
53. *Schreiber* (1974) 190–198.
54. *Ecsedy* (1988) 5.

ből is ismeretessé vált egy téglalap alakú gerendavázas, hosszú ház. 37 X 7 méteres, ÉK-DNy-i tengelyű.[55]

A Nagyrévi kultúra késői fázisából ismeretesek cölöpszerkezetű, téglalap alakú házak. Dunaszekcső–Várhegy telepről,[56] valamint a tell-telepekről – Tószeg–Laposhalom,[57] és Tiszaug–Kéménytető[58] – a nagyrévi kultúra fiatalabb fázisának cölöpszerkezetes, téglalap alakú, döngölt agyagpadlójú, ornamentikával díszített paticsfalú, és több osztatú épületei. Nincs okunk feltételezni, hogy a kultúra korai fázisában ne építettek volna hasonló típusú házakat.

A somogyvári kultúra népe elsősorban földbemélyített, döngölt agyagpadlójú, 30–40 m^2-es házakat épített.[59]

A gerendavázas házak építésének technikája (ugyanolyan úton, mint a nagyrévi és somogyvári kerámialeletek) eljuthatott a harangedényes telepekre – és bár a szigetszentmiklósi apszisos épület a Harangedény kultúra keleti csoportjában analógia nélkül áll –, a balkáni, égeikumi neolitikus építési móddal való összefüggése, déli eredete valószínűsíthető. (Karanovo VII. szint, Vučedol apszisos épületei.)[60]

A szigetszentmiklósi telepen semmilyen más típusú ház nem került elő, csak feltételezhetjük, hogy felszínre épített, vagy a járószint alá kevéssé bemélyedő házaik voltak (Szigetcsép 46. objektuma).

Az előkerült csónak alakú, gerendavázas, nyeregtetős, paticsfalú ház formája, minden bizonnyal funkciójának megkülönböztetett voltára utal. A korabronzkori település konszolidáltabb életformát jelző közösségi házaként értékelhető.

A ház belsejében, a bejárat közelében került elő az a négyszögletes alakú, 1,40 X 1,40 m-es, –85 cm mély (100. számú) gödör, amely nem csak formájában, de funkciójában is eltér a telep többi gödrétől (*6., 14. kép*).

Az *áldozati gödör* oldalfalai agyaggal tapasztottak. A gödörben háromrétegű, átégett agyagtapasztás volt megfigyelhető, az egyes rétegek között a Harangedény kultúra jellegzetes kerámiatöredékei, valamint állatcsontok voltak. A gödör legalján, annak közepén egy szalagfüles kis bögre volt elhelyezve (*54. kép*).

A Harangedény kultúra Hollandi úti telepéről ismerünk két áldozati gödröt, amelyek azonban cilindrikusak és egyenes aljúak voltak, az egyikben kétrétegű tapasztás és tűz nyomával.[61] Az áldozati gödrök kérdésével már többen foglalkoztak,[62] így csak azt emeljük ki, hogy az Early Helladic kor bothrosaival hozhatók összefüggésbe. Az áldozatok gödrökben történő elhelyezése gyakran a ceremónia során használt tárgyakkal, edényekkel együtt, az Égeikum és Délkelet-Európa korai neolitikus időszaka óta ismert.[63]

A Szigetszentmiklósi áldozati gödör tapasztott, égetett rétegei, az áldozati tárgyakkal (összetört edények) a földművelő életmódra utaló, rituális célokat szolgáló többszöri alkalmazására utal.

A Szigetszentmiklós–Üdülősoron feltárt település és sírcsoport *kerámialeleteinek* analógiáit a Harangedény kultúra – Csepel csoport néven ismert leletegyüttesek körében találjuk meg. (Csepel–Hollandi út, Csepel–Háros, Békásmegyer, Szigetszentmiklós stb.)

A jellegzetes zónás díszítésű *harangedények* a Cseh–Morva medencében, Közép- és Dél-Németországban, Alsó-Ausztriában, Szlovákiában, Alsó-Sziléziában és Kis-Lengyelországban a harangedényes telepeken és temetőkben ugyanolyan formában és díszítéssel jelennek meg.[64]

Amíg a vízszintesen kihajló, díszített vagy díszítetlen peremű, rövid szalagfüles *tálak* elsősorban a Harangedény kultúra sajátja (2/a, b típusok), addig az ívesen kihajló peremű hasonló tálforma (2/d típus) a korabonzkori kultúrák általánosan elterjedt típusának tartható. A Pitvaros és Somogyvár–Vinkovci kultúrákban éppúgy megtalálhatók, mint a korai nagyrévi leletegyüttesek körében,[65] míg a tálak fésűs-hálós díszítése a Makó kultúra sajátossága.[66]

A hengeres, rövid *lábakon álló tálak* (2/c típus) megtalálhatók a szlovákiai és lengyelországi harangedényes lelőhelyeken éppúgy,[67] mint a protoaunjeticz és Leithaprodersdorf típusú leletanyagok között.[68]

A hengeres nyakú, gömbös hasú, szalagfüles *korsók* (4/a típus, amelyek a Nagyrévi kultúrában teljességgel hiányoznak) párhuzamait a Somogyvár–Vinkovci dunántúli és jugoszláviai lelőhelyein és a Makó kultúra körében találjuk meg, de a morvaországi zsinórdíszes kerámia leletei között is előfordul.[69]

A széles szájú, szalagfüles korsók (4/e típus) analógiáit a Makó–Kosihy–Čaka horizontban, a Somogyvár–Vinkovci és Ada típusú leletanyagok között találjuk meg.[70]

A durvított felületű (seprűzött), ujjbenyomásos, bor-

55. *Kalicz* (1984) 94.
56. *Ecsedy* (1985) 89–126.
57. *Bóna* (1980) 87., 6. á.
58. *Csányi–Stanczik* (1982) 239–254.
59. *Bándi* (1984) 126.
60. *Piggot* (1965) XII/b. kép, *Smidt* (1945) 340.
61. *Schreiber* (1981/a) 75–85.
62. *Makkay* (1963), *Schreiber* (1981/a), *Schreiber* (1974) 193–194.
63. *Makkay* (1963) 3–6.
64. *Vladar* (1969), *Sangmeister* (1951), *Pittioni* (1965), *Toriser* (1976), *Ohrenberger* (1956), *Hajek* (1957) 391–393.
65. *Bóna* (1965) I. t. 15., *Ecsedy* (1979) X. t., *Bóna* (1963) V. t. 1–3.
66. *Schreiber* (1984) XXI. t. 9.
67. *Vladar* (1969) 4. kép 3., *Wojciechowski* (1982) 3. kép 6., 4. kép 1.
68. *Ondraček* (1967) 20. kép 5., *Hicke* (1987) XI. t.
69. *Bóna* (1965) XIV. 7–10., *Kalicz* (1968) XIII. t. 3., 5., 10., *Buchwaldek* (1967) 47 F/2 típus.

dadíszes *fazekak* (6/a–d típusok) előzményei a Makó kultúra leletei között találhatók, a korabronzkori kultúrák általános típusa, a Nagyrévi kultúra korai leletei között is gyakori.[71]

A felső harmadon öblösödő, tojásdad testű szalagfüles fazék (*35. kép 1., 6/d típus*) legközelebbi párhuzamai a Somogyvári kultúra hasonló formájú fazekai között találhatók.[72]

Az *57. objektum* betöltéséből előkerült (*38. kép 9.*) hengeres kis *bögre* analógiáit a Szigetszentmiklósi típus (Bóna) néven összefoglalt koranagyrévi leletek között találjuk meg.[73] Az objektum leleteinek túlnyomó többségét is elsősorban a szigetszentmiklósi, de az Ökörhalom és Kőtörés típusú koranagyrévi leletanyaggal is párhuzamba lehet állítani.

A profiláltabb peremű, rövid szalagfüles tál (*39. kép. 4.*), a kihajló peremű szalagfüles korsó (*39. kép 3.*), a kihajló peremű fazék (*39. kép 6.*) párhuzamai megtalálhatók a fent említett koranagyrévi leletegyüttesek (sírok) között.[74]

A vízszintesen vagy függőlegesen átfúrt fülű talpas korsók is a Nagyrévi kultúra korai szakaszában jelennek meg, a Harangedény kultúrában ismeretlenek (*39. kép 1.*).[75] (Egy fültöredék a 36. számú objektumból is előkerült *23. kép 7.*)

Az 57.objektum leletanyagában még megtalálható a Harangedény kultúrára jellemző vízszintes peremű, rövid szalagfüles tál töredéke is (*39. kép 5.*), zónásdíszű harangedény töredéke azonban nem.

A *36. számú objektumból* került elő egy kihajló peremű táltöredék, a nyakhajlatban körbefutó bordával (*23. kép 2.*). Párhuzamait az Ökörhalom típusú koranagyrévi tálak között találjuk meg, valamint az ezzel egykorú Lajta-csoport leletei között.[76]A koranagyrévi típusú leletek ebben az esetben is keverednek a Harangedény kultúra jellegzetes kerámiatöredékeivel (vízszintesen kihajló, díszített peremű tál töredéke)(*24. kép 2.*).

A korabronzkori ház északkeleti felének feltárásánál szórványként került elő egy bordadíszes fazék töredéke (*72. kép 8.*), amelynek párhuzamait a koranagyrévi, Szigetszentmiklós (valamint az Ökörhalom és Kőtörés) típusú leletanyag között találjuk,[77] de a Lajta-csoport anyagában is megvan.[78] Az 58. számú objektumban előkerült kis hengeres, talpas bögréhez hasonló talptöredék analógiáit is, ugyanebben a körben kereshetjük (*72. kép 6.*).

A kerámiatípusoknál felsorakoztatott analógiák után, végezetül megállapítható és kimutatható, hogy a formai elemek nagy része nem „kultúrspecifikus" (természetesen a harangedények és harangedényes technikával készült és díszítéssel ellátott kerámiákat nem ide sorolva), hanem a korabronzkori kultúrák területén fellelhető általános jelleg, amely a kultúrák közötti kapcsolatokra vezethetők vissza.

A Budapest környéki harangedényes temetők vizsgálata során megállapítható volt, hogy az urnás temetkezések fordultak elő legnagyobb számban, a szórthamvas sírok aránya kevesebb, a csontvázas rítus mintegy 15%-ban fordul elő. Az idegen csontvázas rítus (a sírokban elhelyezett, a Harangedény kultúrára jellemző leletekkel) eredete Cseh–Morvaország harangedényes horizontjában keresendő, míg a hamvasztás helyi átvétel eredménye.[79]

A szigetszentmiklósi korabronzkori telepen egy csontvázas és egy urnás sír, míg a teleptől mintegy 350 méterre egy sírcsoportban 1 csontvázas és 12 urnás, kisebb részben szórthamvas *sír* került elő. A temetkezés különböző tipusainak aránya, a fenti megállapítást igazolja.

Összefoglalás

A Szigetszentmiklós–Üdülősoron feltárt terület 2500 m^2. A lelőhely kiterjedése a felszíni kerámiatöredékek alapján 25 000-30 000 m^2 lehetett.

A Harangedény kultúra elterjedési térképén jelzett, közel 50 lelőhelye a Duna közelében található. A kultúra népe vízparton, szigeteken telepedett le, telepeik sűrűn követik egymást [80] (*1. kép*).

Egyetértünk azzal a megállapítással, hogy a lelőhelyek viszonylagos sűrűségét, a telephelyeknek bizonyos határokon belül végzett gyakori változtatása is előidézhette.[81] Ezt a megállapítást egészíthetném ki azzal, hogy a lelőhelykataszteren, néhány több szám alatt szereplő régészeti lelőhely, minden bizonnyal egyként értékelhető. (Pl.: Szigetszentmiklós–Üdülősor, Szigetszentmiklós–Vízcsőárok, Szigetszentmiklós–Vízműtelep, Szigetszentmiklós–Hídfő, de gondolhatnánk itt néhány csepeli és óbudai lelőhely összevonására is.)

A lelőhelyek a budapesti Duna-szakaszhoz és természetes átkelőhelyeihez kötődnek, (és nem elsősorban a Csepel-szigethez) ezért célszerűbb lenne a kultúra elnevezést a fővároshoz kötni.

70. *Vladar* (1969) 8. kép 9., *Kalicz* (1968) XI. t. 1., 10., 11., *Horváth* (1981) III. t. 2., IV. t. 2., V. t. 2.
71. *Kalicz* (1984) XXII. t. 9–10., 12–13., *Schreiber* (1984) 44. t. 7–8., 10.
72. *Ecsedy* (1979) IV. t. 3., 6., 7.
73. *Bóna* (1963) 16. t. 10–11.
74. Tál: *Bóna* (1963) V. t. 1–3., korsó: XV. t. 1., fazék: XIV. t. 1., 5–6.
75. Bóna (1963) IV. t. 1., XVII. t. 11.
76. *Bóna* (1963) V. t. 1–3., *Ruttkay* (1977) 6. t. 4.
77. *Bóna* (1963) XVI. t. 6.
78. *Ruttkay* (1977) 6. t. 15.
79. *Schreiber* (1986) 70.
80. Az elterjedési térkép *Schreiber* (1974, 1981/a), *Patay* (1960) után készült.
81. *Patay* (1960) 197.

Az általunk tárgyalt korszak, *éghajlatát* tekintve a Bükk I. fázisra tehető, amikor az éghajlat kontinentalitása tovább csökken, a hőmérséklet és szélsőségei csökkennek, a csapadék mennyisége emelkedik.[82]

Lelőhelyünk területének *geomorfológiájára* jellemző, hogy a főként folyami homokból álló anyagát ártéri meszes iszap emeli meg 1–2 méter vastagságban. A Duna felé meredek, alámosott peremmel végződik.[83] A mai beépítettség ellenére a tengerszint feletti magasságkülönbségből is lehet következtetni erre. A megnövekedett árvízveszély miatt így az árterületből kiemelkedő széles dombhát megtelepedésre rendkívül alkalmas volt, már a középső rézkortól kezdve.

A régészeti lelőhely ősföldrajzi vizsgálatát *Schweitzer Ferenc* végezte el.[84] Megállapítása szerint a lelőhely a Csepel-sziget alacsonyabb (90–106 m) tengerszint feletti magasságú térszínén helyezkedik el. Az Óholocén időszaki ártéri szintet csak a legmagasabb árvízek öntötték el. A szerkezeti mozgások és az óholocén időszaki klímaingadozások hatására a Duna a II/A teraszfelszínbe 2–3 méter mélységű medreket vájt. A Dunának ezek az ágai több kisebb szigetet is közrefogtak, feltételezhetően a szigetszentmiklósi lelőhely is egy ilyen kisebb szigeten helyezkedett el. A jelenleg mezőgazdasági művelés alá vont 50–100 méter széles feltöltődött medret kötöttebb, üledékes iszap töltötte ki.

A Szigetszentmiklóson feltárt sírcsoport a korabronzkori településtől mintegy 350 méterre került elő, az említett feltöltődött medren túl, így valószínűsíthető, hogy a korabronzkori telepet és temetőt a Duna egyik ága választotta el egymástól.

A Szigetszentmiklós–üdülősori lelőhely nagykiterjedésű, és huzamosabb ideig lakott volt.

A régészeti lelőhely horizontális stratigráfiája:

- Dunántúli Vonaldíszes kerámia fiatalabb szakasza (szórvány leletanyag)
- Ludanice kultúra
- Kostoláci kultúra (Késő Bádeni telepen)
- Harangedény kultúra
- Kelta megtelepedés
- Árpád-kori falu (XI–XII. sz.)

A legintenzívebb, és valószínűleg a leghosszabb ideig tartó megtelepedés a korabronzkorban volt. A Harangedény kultúra leleteinek egy része („Begleitkeramik") még a Makó–Kosihy–Čaka és a Somogyvár–Vinkovci kultúrával mutat szorosabb összefüggést, azonban néhány lelet már előrevetíti a Nagyrévi kultúrába való asszimilálódási folyamatot.

Harangedény kultúra klasszikus (vagy idősebb), tehát a valódi harangedényeket tartalmazó időszak (korabronzkor II/a) a Nagyrévi kultúra késői fázisa előtt befejeződik.[85]

A II/a periódus végén, majd a II/b periódusban egyre erőteljesebben megindul a Harangedény kultúra Nagyrévi kultúrába történő asszimilálódási folyamata. A határt azonban nem lehet élesen meghúzni, mivel a Nagyrévi kultúra korai fázisának leletei hamar megtalálják az utat a Harangedényes telepekre.[86] Az üdülősori leletek alapján valószínűsíthető, hogy ez a folyamat törésmentesen és megrázkódtatás nélkül ment végbe.

A II/a periódusra datált Budapest környéki leletegyüttesek (Budatétény, Csepel–Háros stb.) a Nagyrévi kultúra korai fázisával, és nem elsősorban a Harangedény kultúrával mutatnak rokonságot, tipológiai összefüggés alig mutatható ki.[87] Mindez azt is jelenti, hogy a koranagyrévi leletek Budapesten és környékén is előfordulnak. Ezen túl az asszimilálódó Harangedény kultúra és a koranagyrévi kultúra kölcsönhatásáról lehet beszélni, amely elsősorban a periódus elejére jellemző, majd a periódus végére, a koranagyrévi kultúra végére befejeződik.

A Szigetszentmiklós–Üdülősoron feltárt telep és temetőrészlet leletei alapján igazoltnak látszik az a megállapítás, miszerint a késő Makó korszak végén (korabronzkor I/a vége) a Nyugatról érkező Harangedény kultúra infiltrációja zajlott le.[88] A fővároshoz kötődő elterjedési területén minden bizonnyal egy fázissal megelőzve a Nagyrévi kultúra kialakulását. Az integrálódási folyamat már a korabronzkor II/a fázisában megindult, amely korszak párhuzamba állítható a Somogyvár–Vinkovci II, Nagyrévi kultúra korai szakasza, Clopice–Veselé, Nyírség, Óbéba–Pitvaros kultúrákkal.[89]

A korabronzkor II/b periódust Budapest területén és környékén is a Harangedényes reminiszcenciákat mutató koranagyrévi korszaknak nevezzük, párhuzamba hozva a (Loretto) Leithaprodersdorf (vagy Lajta) csoporttal,[90] a Nagyrévi kultúra korai szakaszával, a morvaországi Aunjeticz II–III fázisokkal, valamint a Clopice–Veselé II. kultúrával.[91]

A korabronzkor II/a periódusra datált Harangedény kultúrát, eredetét és kulturális sajátosságait figyelembe véve, (nem a Nagyrévi kultúra részeként, hanem) önálló kulturális egységként értékeljük.

82. *Pécsi* (1958) 532.
83. *Pécsi* (1958) 299.
84. Lásd: jelen kötetben megjelent cikkét.
85. *Schreiber* (1984) 48. kronológiai táblázat.
86. *Ecsedy* (1988) 17.
87. *Csányi* (1983) 58.
88. *Ecsedy* (1988) 17.
89. *Hicke* (1987) 137., *Schreiber* (1989) 254.
90. *Ruttkay* (1977) 182., *Hicke* (1987) 137.
91. *Hicke* (1987) 137.

IRODALOM- ÉS RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

Bándi 1976 – Bándi G.: A Dunántúl korabronzkori civilizációjának kialakulásáról. A Vas megyei Múzeumok Értesítője (1975–1976) 81–86.

Bóna 1963 – Bóna I.: The Cemeteries of the Nagyrév Culture. Alba Regia 2–3 (1963) 11–23.

Bóna 1965 – Bóna I.: The peoples of southern origin of the Early Bronze Age in Hungary. Alba Regia 4–5 (1965) 17–63.

Bóna 1975 – Bóna I.: Diskussionsthesen über die Frühbronzezeit Ungarns. ActaArchHung 27 (1975) 285-340.

Bóna 1980 – Bóna I.: Tószeg-Laposhalom (1876–1976). SzMMÉ (1979–1980) 83–100.

Buchvaldek 1967 – Buchvaldek M.: Die Schnurkeramik in Böhmen. AUC XIX (1967).

Buchvaldek 1977 – Buchvaldek M.: Das Karpatenbecken und die Schnurkeramik in Böhmen und Mähren. MittArchInst Bh–2 (1977) 41–49.

Csányi–Stanczik 1982 – Csányi M.–Stanczik I.: Előzetes jelentés a Tiszaug-Kéménytetői tell-telep ásatásáról. ArchÉrt 109 (1982) 239–254.

Ecsedy 1979 – Ecsedy I.: Die Siedlung der Somogyvár-Vinkovci kultur bei Szava und einige fragen der Frühbronzenzeit in Südpannonien. JPMÉ (1979) 97–136.

Ecsedy 1985 – Ecsedy I.: Őskori leletek Dunaszekcső-várhegyről. JPMÉ (1985) 89–126.

Ecsedy 1988 – Ecsedy I.: Ásatások Szigetcsép-Tangazdaság lelőhelyen II. A korabronzkori település leletei. CommArchHung (1988) 5–16.

Hájek 1957 – Hájek L.: Knoflíky Stredoevropské skupiny kultury Zvoncovitych Poháru. PA XLVIII (1957) 389–424.

Hampel 1989 – Hampel A.: Die Hausentwicklung im Mittelnoelithikum Zentraleuropas. Universitätsforschung zur prähistorischen Archeologie I (1989) Bonn.

Harrison 1980 – Harrison J.: The Beaker Folk. Copper Age Archeology in Western Europe. (1980) London.

Hicke 1987 – Hicke, W.: Hügel- und Flaschgräber der Frühbronzezeit aus Jois und Oggau. Burgenlandisches Landesmuseum, Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgerland Band 75 (1987) Eisenstadt.

Horváth 1981 – Horváth F.: Korabronzkori adai típusú leletek a Dél-Alföldön. MFMÉ (1980–81) 17–30.

Kalicz 1955 – Kalicz N.: Adatok a harang alakú edények budapestkörnyéki elterjedéséhez. FolArch VII (1955) 46–60.

Kalicz 1958 – Kalicz N.: Die Frühbronzezeitlichen Brandbestattungen in der Gemeinde Alsónémedi. ActaARchHung 9 (1958) 195–209.

Kalicz 1968 – Kalicz N.: Die Frühbronzezeit in Nordost-Ungarn (1968).

Kalicz 1982 – Kalicz N.: Die terminologischen und chronologischen Probleme der Kupfer- und Bronzezeit in Ungarn. Lazise-Verona (1982) 117–137.

Kalicz 1984 – Kalicz N.: Die Makó-kultur. Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nord balkans. Balcano-Pannonica 22 (1984) 93–109.

Kalicz–Schreiber 1975 – Kalicz–Schreiber R.: Einige Probleme der Frühbronzezeit in Budapest und Transdanubien. ActaArchHung 27 (1975) 287–296.

Kalicz–Schreiber 1976 – Kalicz–Schreiber R.: Die Probleme der Glockenbecherkultur in Ungarn. Simposium Oberried (1974) 184–214.

Kalicz–Schreiber 1982 – Kalicz–Schreiber R.: Die terminologischen Probleme der Frühbronzezeit in Mittelungarn. Lazise–Verona (1982) 139–152.

Kalicz–Schreiber 1984 – Kalicz–Schreeiber R.: Komplex der Nagyrév-kultur. Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans. Balcano-Pannonica 22 133–191.

Kalicz–Schreiber 1989 – Kalicz–Schreiber R.: Die älteste Bronzezeit in Nordwestungarn und ihre Beziehungen. PHPraha XV–XIV (1989) 249–259.

Korek 1984 – Korek J.: Ásatások Szigetcsép-Tangazdaság lelőhelyen I. A későrézkori település leletei. CommArchHung (1984) 5–30.

Korek–Ecsedy 1976 – Korek J.–Ecsedy I.: Vorbericht über die Ausgrabung am Fundort Sziget-

csép-Tangazdaság. FolArch 27 (1976) 187–191.

Lasak 1977 – Lasak I.: Anfange der Bronzezeit im Raum von Niederschlesien. MittArchInst–Bh 2 (1977) 91–99.

Machnik 1984 – Machnik J.: Frühbronzezeitliche Kulturen in Kleinpolen. Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans. Balcano-Pannonica 22 (1984) 341–377.

Makkay 1963 – Makkay J.: Adatok a péceli (Bádeni) kultúra vallásos elképzeléseihez. ArchÉrt 90 (1963) 3–16.

Moucha 1977 – Moucha V.: Südostliche Elemente in der mährischen und böhmischen Gruppe der Glockenbecherkultur. MittArchInst–Bh 2 (1977) 115–124.

Neugebauer 1981 – Neugebauer J.: Glockenbecherfunde im Raume Laa. a. d. Thaya, Nieder-österreich. ArchA 65 (1981) 53–61.

Ohrenberger 1956 – Ohrenberger J.: Zwei Gräber aus der Spätphase der Glochenbecherkultur in Deutschkreutz, B. H. Oberpullendorf, Bgld. ArchA 19/20 (1956) 98–105.

Ondraček J.: 1960 – Ondraček, J.: Nové nalezy se Snurovou keramikou na Zidlochovicku. AR XII (1960) 477–501.

Ondraček 1967 – Ondraček, J.: Moravská Protoúnetická kultura. SlA XV–2 (1967) 389–446.

Patay 1960 – Patay P.: A Harangedény kultúra leletei Almásfüzitőn. ArchÉrt (1960) 194–198.

Pittioni 1965 – Pittioni, R.: Gräber der Spaten Glockenbecherkultur aus Wipfing, p. B, Tulln, NÖ. ArchA 37 (1965) 7–17.

Pleinerová 1982 – Pleinerová, I.: Hauses des Spätlengyelhorizentes in Brezno bei Louny. PA LXXV (1984) 7–49.

Piggot 1965 – Piggot, S.: Ancient Europe from the beginnings of agriculture to classical antiquity. (1965) Edinburgh.

Raczky 1974 – Raczky P.: A lengyeli kultúra legkésőbbi szakaszának leletei a Dunántúlon. ArchÉrt (1974) 185–210.

Ruttkay 1977 – Ruttkay E.: Jennyberg II. Beitrag zur Erforschung der Leitha-Gruppe. MittArchInst–Bh 2 (1977) 171–189.

Sangmeister 1951 – Sangmeister E.: Die Glockenbecherkultur und die Becherkulturen. Schriften zur Urgesichte III–1. (1951).

Sangmeister 1974 – Sangmeister E.: Zwei Neufunde der Glockenbecherkultur in Baden-Württenberg. Fundberichte aus Baden-Württenberg 1 (1974) 103–130.

Schennan 1976 – Schennan: Bell Beakers and their Context in Central Europe. Symposion Oberried (1974) 231–239.

Schreiber 1963 – Schreiber R.: Korabronzkori lakógödör Budafokon. BudRég XX (1963) 223–238.

Schreiber 1968 – Schreiber R.: Neuere Forschungsergebnisse über die Frühe Bronzezeit in der Umgebung von Budapest. MFMÉ (1968) 63–70.

Schreiber 1972 – Schreiber R.: A korabronzkor problémái Budapesten. ArchÉrt 99 (1972) 151–166.

Schreiber 1973 – Schreiber R.: A harangedények népe Budapesten. Emlékek Budapest Múltjából (1973).

Schreiber 1975 – Schreiber R.: A tököli korabronzkori temetők. ArchÉrt 102 (1975) 187–203.Schreiber 1977 – Schreiber R.: Möglichkeiten zur Feineren Gliederung der Nagyrév-kultur in Budapest. MittArchInst–Bh 2 (1977) 81–85.

Schreiber 1981/a – Schreiber R.: Opfergruben aus der Frühbronzezeit in der Umgebung von Budapest. SlA XXIX–1 (1981) 75–86.

Schreiber 1981/b – Schreiber R.: A Nagyrévi kultúra telepe Diósdon. ArchÉrt 108 (1981) 135–155.

Schreiber 1984/a – Schreiber R.: A korabronzkor időrendi kérdései Budapest környékén és a Tisza vidéken. BudRég XXVI (1984) 33–38.

Schreiber 1984/b – Schreiber R.: Korabronzkori település maradványai a soroksári Botanikus kertben. BudRég XXVI (1984) 131–136.

Schreiber 1986 – Schreiber R.: Korai csontvázas sír a Csepel-szigeten. ArchÉrt 113 (1986) 68–96.

Smidt 1945 – Smidt R. R.:Die Burg Vučedol. (1845) Zagreb.

Tasič 1984 – Tasič N.: Die Vincovci Kultur. Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans. Balcano-Pannonica 22 (1984) 15–33.

Toriser 1976 – Toriser A.: Funde der älteren Gloc-

kenbecherkultur aus Laa. a. d. Thaya, p. B. Mistelbach, NÖ. ArchA 59/60 (1976) 29–41.

Vladar 1966 – Vladar J.: Zur Probleme Kosihy-Čaka-Gruppe. SlA XIV–2 (1966) 245–335.

Vladar Lichardus 1968 – Vladar, J.–Lichardus, J.: Erforschung der Früheneolitischen Siedlungen in Branč. SlA XVI–2 (1968) 263–352.

Vladar 1969 – Vladar J.: Prvé nálezy Keramiky Kultury Zvoncovitych pohárov na Slovensku. SlA XVII–1 (1969) 97–118.

ActaArchHung – Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae Budapest)

AR – Archeologické Rozhledy (Praha)

ArchA – Archaeologia Austriaca (Wien)

ArchÉrt – Archaeológiai Értesítő (Budapest)

AUC – Acta Universitatis Carolinae (Praha)

BudRég – Budapest Régiségei (Budapest)

CommchHung – Communicationes Archaelogicae Hungariae

FolArch – Folia Archaelogica (Budapest)

JPMÉ – A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve (Pécs)Lazise-Verona 1982 – Atti del X Simposio Internationale sulla fine del Neolitico e gli inizi del etá del Bronzo in Europa, Lazise-Verona 1982

MFMÉ – A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve (Szeged)

MittArchInst – Mitteilungendes Archaelogischen Instituits der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. Beiheft (Budapest)

PA – Památky Archelogické (Praha)

PHPraha – Praehistorica. Acta Instituti Praehistorici Universitatis Carolinae (Praha)

SlA – Slovenská Archaelógia (Bratislava)

Symposion Oberried – Glockenbecher Symposion Oberried 1974 Bossum/Harlem 1976

SzMMÉ – Szolnok Megyei Múzeumi Évkönyv

The settlement and cemetery of the Bell-Beaker Culture in the district of Szigetszentmiklós

ANNA ENDRŐDI

There was a rescue excavation in 1988 and 1989 on the Csepel island, 3 km off the administrative border of Budapest, 100 m off the bank of the Soroksár-branch of the Danube, on the trace of motorway M0. It is the southern trace-section around Budapest.

The archeological site – further on *SZIGETSZENTMIKLÓS-ÜDÜLŐSOR* – is situated on a wide elevation in the Danube flood. Refuse pits, houses, graves were revealed within the excavated area. They belong to the Middle Copper Age Ludanice Culture, Late Aneolithic Kostolac Culture, Early Bronze Age Bell-Beaker Culture, Celtic Period and Medieval Árpádian Age (*Fig. 1., 2.*).

According to the sherds occuring on the surface, the extension of the site must have been about 25-30 000 m^2, it was a large, long-lived place. The excavated area was 2500 m^2.

In Szigetszentmiklós-Üdülősor 150 archaeological features of the early bronze age Bell-Beaker culture were revealed – they were refuse pits, a timber-framed house and 15 graves (*Fig. 3.*). The features of the early bronze age settlement represent five categories: (*Fig. 4-9.*).

1. Refuse pits with cylindrical wall and flat bottom (e.g.: pit 2., 19., 24., 25., 167., 170., 81., 82.), store pit No. 120.
2. Refuse pits if beehive shape (e.g. pit 66., 103., 164., 181.).
3. Pit-complexes, pits dug into each-other (No. 170-174-175, 212-213-214, they were refuse pits., in pits 188-196-198 there were a few finds, they were clay-pits).
4. A rectangular pit, plastered in several layers – it was a sacrifical or offering pit (No. 100.).
5. Hearth.

No. 232 is a part of the plastered disc of an open fireplace.

On the eastern edge of the early bronze age settlement, close to the Danube, a *boat-shaped,* 16 m long, 6 m wide *house* was found with post-hole construction. According to the excavated 51 post holes the house could be reconstructed (*Fig. 10-13*). Its orientation was NW-SE, the entrance was indicated by the lack of a post hole on the southern part. The post holes were 20-45 cm in diameter, their depths were between 8-49 cm.

The post holes were in a symmetrical order at equal distance (120-140 cm) on both of the southern and northern sides, but at the eastern apse the distance of the post holes was changing and more dense. The western closure of the house was linear (a little bit concave) supported by three timbers. The post holes of the gabled roof were situated in the longitudinal axis of the house. The ground-space was about 90 m^2, convenient for 30-40 persons.

Apart from the Celtic refuse pits, only features of the Bell-Beaker Culture were found. Some early bronze age sherds are known from the excavation, but no hearths were found here (*Fig. 72. 1-8.*).

The store pit No. 120, containing a pot and dish, and the offering pit No. 100 were inside the house, nearby the entrance.

The Szigetszentmiklós house with apse has no parallel in the eastern group of the Bell-Beaker Culture, but its southern origin and relation to the Aegean neolithic architecture is possible (Karanovo level VII., buildings with apse at Vučedol).[60]

No other houses or building structures were found on the early bronze age settlement. Semi-subterranean houses or houses built on the surface are supposed.

This boat-shaped timber-framed, gabled-roof, wattle-and-daub house refers to its special function. It may have been a „public house", „the house of the community" on the early bronze age settlement.

There was a rectangular pit (140x140 cm, depth: -85 cm) of extraordinary form and function inside the house, close to the entrance (*Fig. 6. 14.*).

This pit (No. 100) was an *offering pit,* its walls were plastered. A clay-plastering in three layers could be observed in the pit with animal bones and finds of the Bell-Beaker Culture between each layer. On the very bottom of the pit there was a small cup with ribbon handle (*Fig. 54.*).

Two sacrifical pits are known from the settlement of the Bell-Beaker Culture in Hollandi street, but their walls were cylindrical and their bottoms were flat. In one of the pits a clay plastering in two layers and traces of fire were observed.[61]

These offering pits have a connection with the bothros of the Early Helladic Age[62]. Offering crops in pits to the Earth Goddess has been known since the Early Neolithic of the Aegean and South-East Europe.[63]

The offering pit from Szigetszentmiklós with its plastered burnt layers and objects (broken vessels) refers to its ritual usage several times.

There was a *skeleton- and urn-grave* on the early bronze age settlement. Farther, 350 m off the settlement a grave-group was excavated with a skeleton grave, 12 urn graves and other type of cremation graves, when the ashes were scattered onto the bottom of the grave.

Studying the Bell-Beaker cemeteries in the neighbourhood of Budapest, it was established that urn graves were the most frequent, while skeleton graves occured only in 15 per cent. The origin of the strange skeleton burials (with typical Bell-Beaker grave goods) comes from the Bell-Beaker Culture of Bohemia and Moravia. The cremation rite is the result of local inheritance[79].

The analogies of the archaeological material, coming from Szigetszentmiklós-Üdülősor settlement and grave group, can be found among the well-known assemblages of the Csepel group of the Bell-Beaker Culture (Csepel-Hollandi street, Csepel-Háros, Békásmegyer, Szigetszentmiklós etc.).

The „beakers", these characteristically decorated potteries occur in the same form with the same decoration on the Bell-Beaker settlements and in the cemeteries from South-Germany, Lower Austria through Bohemia and Moravia and Slovakia, to Lower-Silesia and Poland[64].

Some of the finds (Begleitkeramik) are connected with the Makó-Kosihy-Čaka and Somogyvár-Vinkovci Cultures, but there are assemblages showing the process of assimilation to the Nagyrév Culture.

The classical period of the Bell-Beaker Culture containing real „beakers" (EBA II/a) comes to an end before the late phase of the Nagyrév Culture.[83]

At the end of the EBA II/a and in the EBA II/b the assimilation process of the Bell-Beaker Culture to the Nagyrév Culture becomes stronger and stronger. But there is not any sharp caesura, because the assemblages of the early phase of the Nagyrév Culture easily found their ways to the Bell-Beaker settlements[84]. The assemblages of Szigetszentmiklós-Üdülősor support this idea.

The assemblages dated to the EBA II/b in the neighbourhood of Budapest (Budatétény, Csepel-Háros etc.) are related to the early phase of the Nagyrév Culture and not to the Bell-Beaker Culture. There is very little tipological relationship with the Bell-Beaker Culture[85]. It means that early Nagyrév finds occur in and nearby Budapest too. There is an interaction between the assimilating Bell-Beaker and early Nagyrév Cultures marking the beginning of the period. The process came to an end at the end of the early Nagyrév Culture.

The assemblages of the settlement and cemetery in Szigetszentmiklós-Üdülősor prove that the infiltration of the Bell-Beaker Culture is a reality at the end of the EBA I/a (end of Makó phase)[86], and it must have preceded the development of the Nagyrév Culture in the area nearby Budapest. People of the Bell-Beaker Culture merged into the local inhabitants step by step. This integrating process already began in the EBA II/a – this period is contemporary with the early phase of the Nagyrév Culture, with Somogyvár-Vinkovci II, Clopice-Veselé, Nyirség and Óbéba-Pitvaros cultures[87].

In the territory and neighbourhood of Budapest the EBA II/b is called by us early Nagyrév period, showing some Bell-Beaker reminiscensces. It is contemporary with the Leithaprodersdorf (Leitha or Loretto) group[88], with the early phase of the Nagyrév Culture, the Moravian Aunjetitz II-III phases and the Clopice-Veselé II Culture[89].

According to its origin and characteristic features the Bell-Beaker Culture, dated to the EBA II/a, is considered as an original, special cultural unit – not as the part of the Nagyrév Culture.

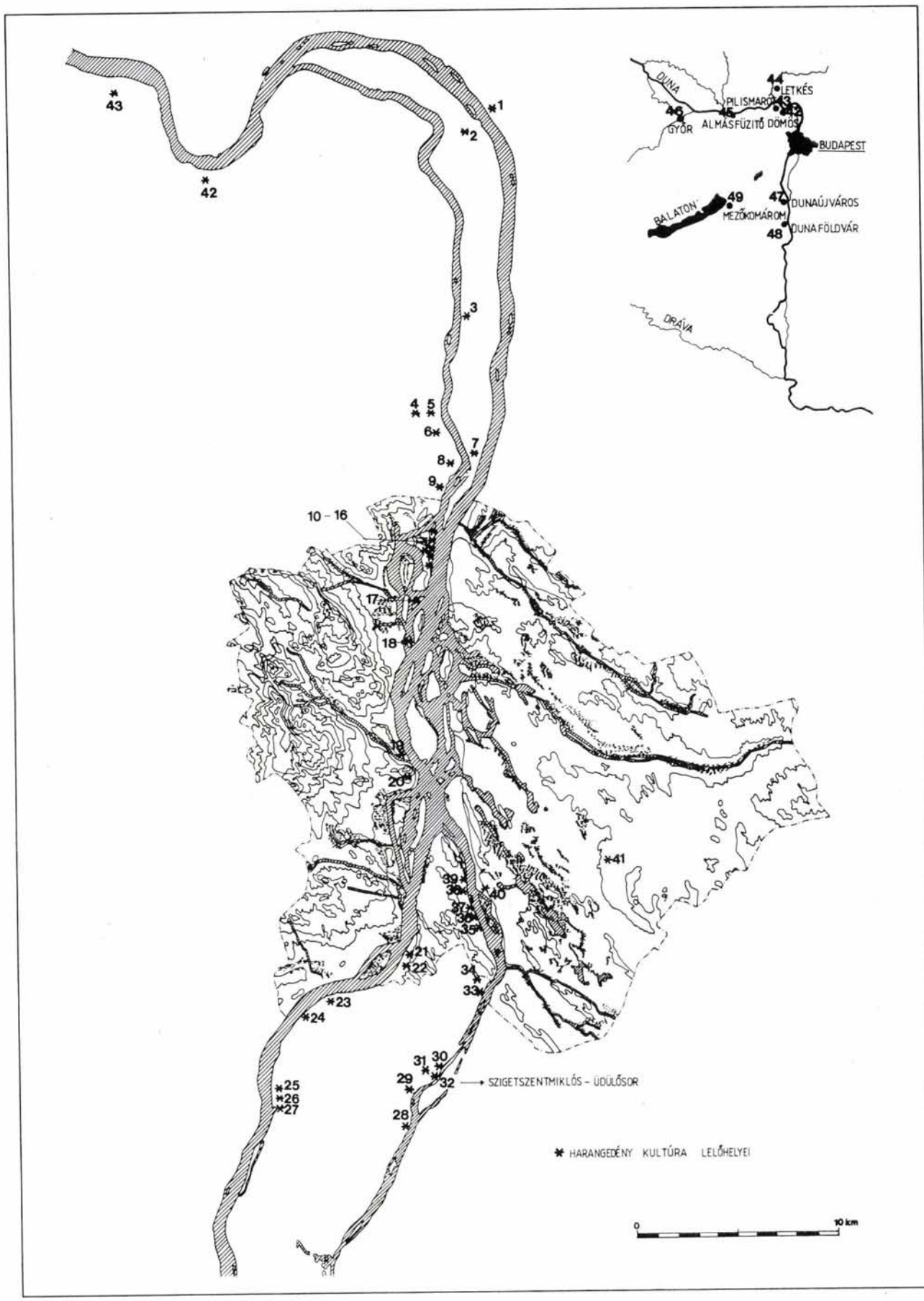

1. kép. Elterjedési térkép. A Harangedény kultúra lelőhelyei Budapesten és környékén
Fig. 1. Diffusion plan. Sites of the Bell–Beaker Culture in Budapest and its neighbourhood

LELŐHELYKATASZTER

A Harangedény kultúra lelőhelyei

1. Vác–Nógrádverőce u.
2. Tahitótfalu–Pokolcsárda
3. Szigetmonostor –Duna-part
4. Szentendre–Pannóniatelep
5. Szentendre
6. Budakalász–Tangazdaság
7. Szentendrei-sziget
8. Budakalász–Pusztatemplom
9. Budapest III. –Pusztatemplom
10. Budapest III. –BUVATI
11. Budapest III. –Fővárosi Tanács-üdülő
12. Budapest III. –Gázátalakító állomás
13. Budapest III. –Vízművek
14. Budapest III. –Pünkösdfürdő
15. Budapest III. –Nemzeti Színház-üdülő
16. Budapest III. –Vöröshadsereg u.
17. Budapest III. –Gázgyár
18. Budapest III. –Hajógyári-sziget
19. Budapest I. –Tabán
20. Budapest I. –XI.–Sztregova u.
21. Budapest XXI. –Csepel–BUCEM
22. Budapest XXI. –Csepel–Hárosi Duna-part
23. Lakihegy–Rádiótelep
24. Halásztelek
25. Tököl I.
26. Tököl II.
27. Tököl–Duna-part
28. Szigetcsép–Tangazdaság
29. Szigetszentmiklós–Hídfő
30. Szigetszentmiklós–Teleky u.
31. Szigetszentmiklós–Vízműtelep
32. Szigetszentmiklós–Üdülősor
33. Szigetszentmiklós–Vízcsőárok
34. Budapest XXI. –Királyerdő u.
35. Budapest XXI. –Csepel– Damjanich u.
36. Budapest XXI. –Csepel–Hajós u.
37. Budapest XXI. –Csepel–Hollandi u. 33/b.
38. Budapest XXI. –Csepel–Kökényes u.
39. Budapest XXI. –Csepel–775. u.
40. Pesterzsébet–Téglagyár
41. Budapest–Pestlőrinc
42. Dömös
43. Pilismarót
44. Letkés
45. Almásfüzitő
46. Győr
47. Dunaújváros
48. Dunaföldvár
49. Mezőkomárom

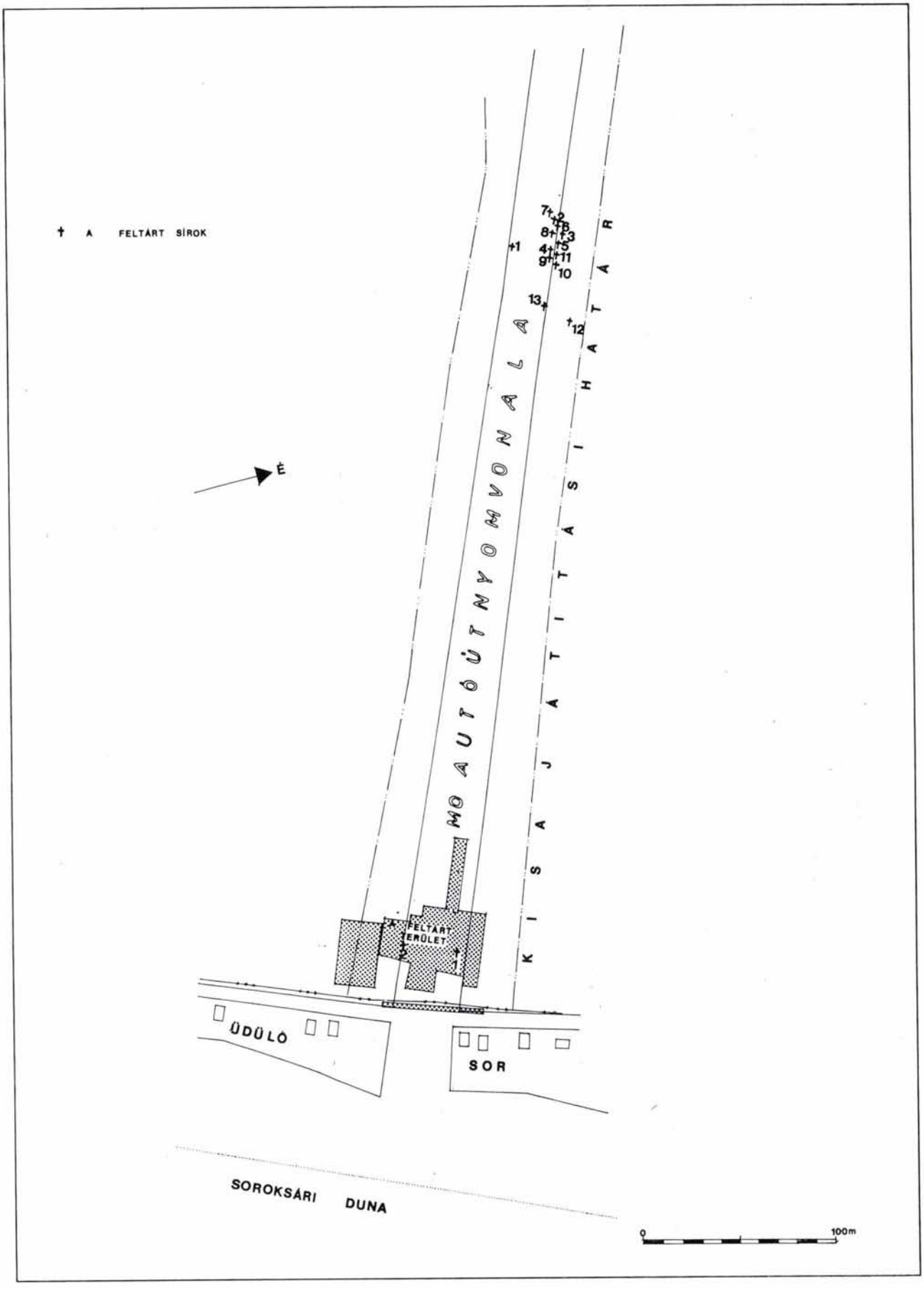

2. kép. A Szigetszentmiklós–Üdülősoron feltárt korabronzkori telep és temető helyszínrajza
Fig. 2. Plan of the early bronze age settlement and cemetery revealed at Szigetszentmiklós–Üdülősor

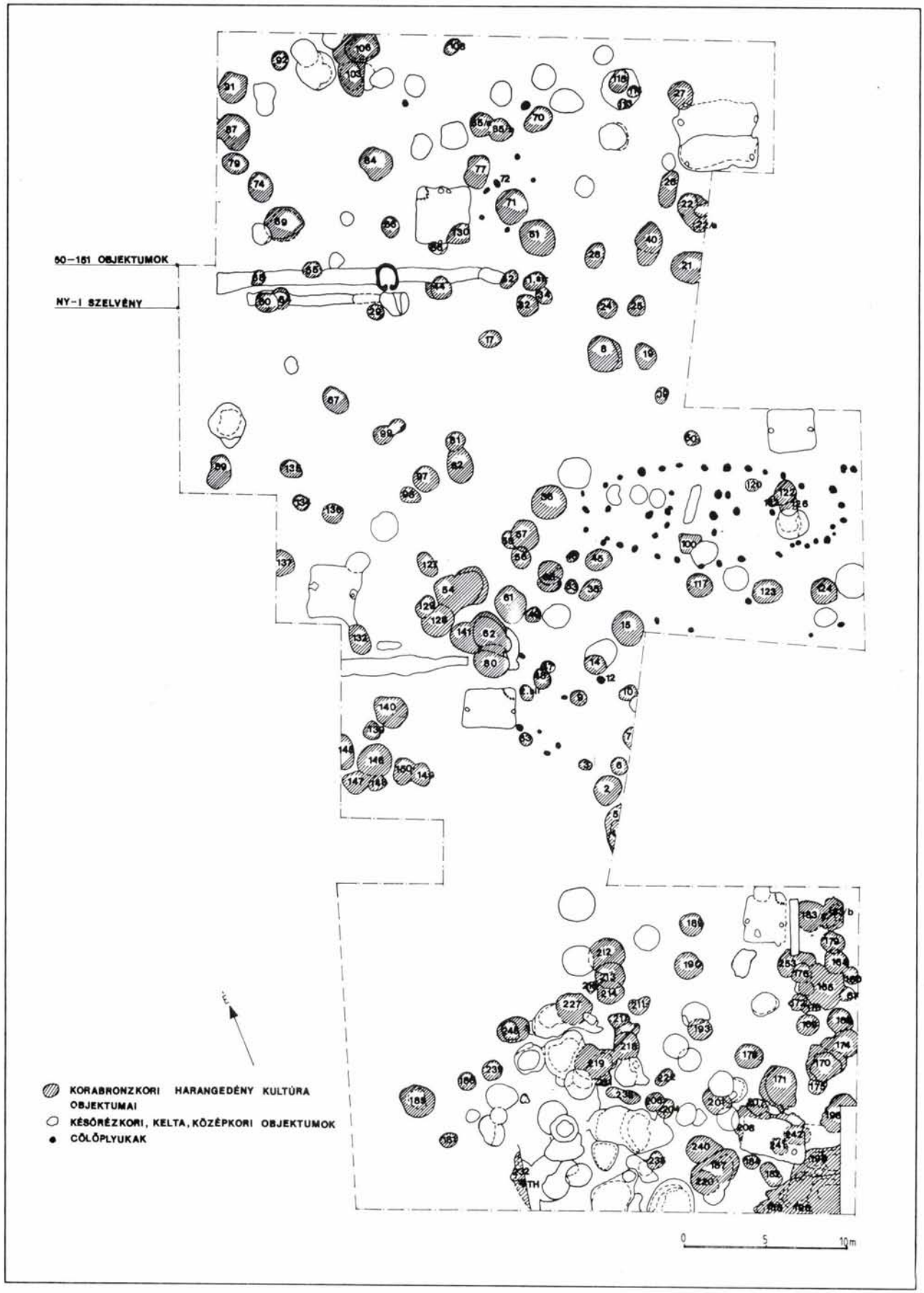

3. kép. A Szigetszentmiklós–Üdülősoron feltárt korabronzkori település összesítő rajza
Fig. 3. Plan of the early bronze age settlement revealed at Szigetszentmiklós–Üdülősor

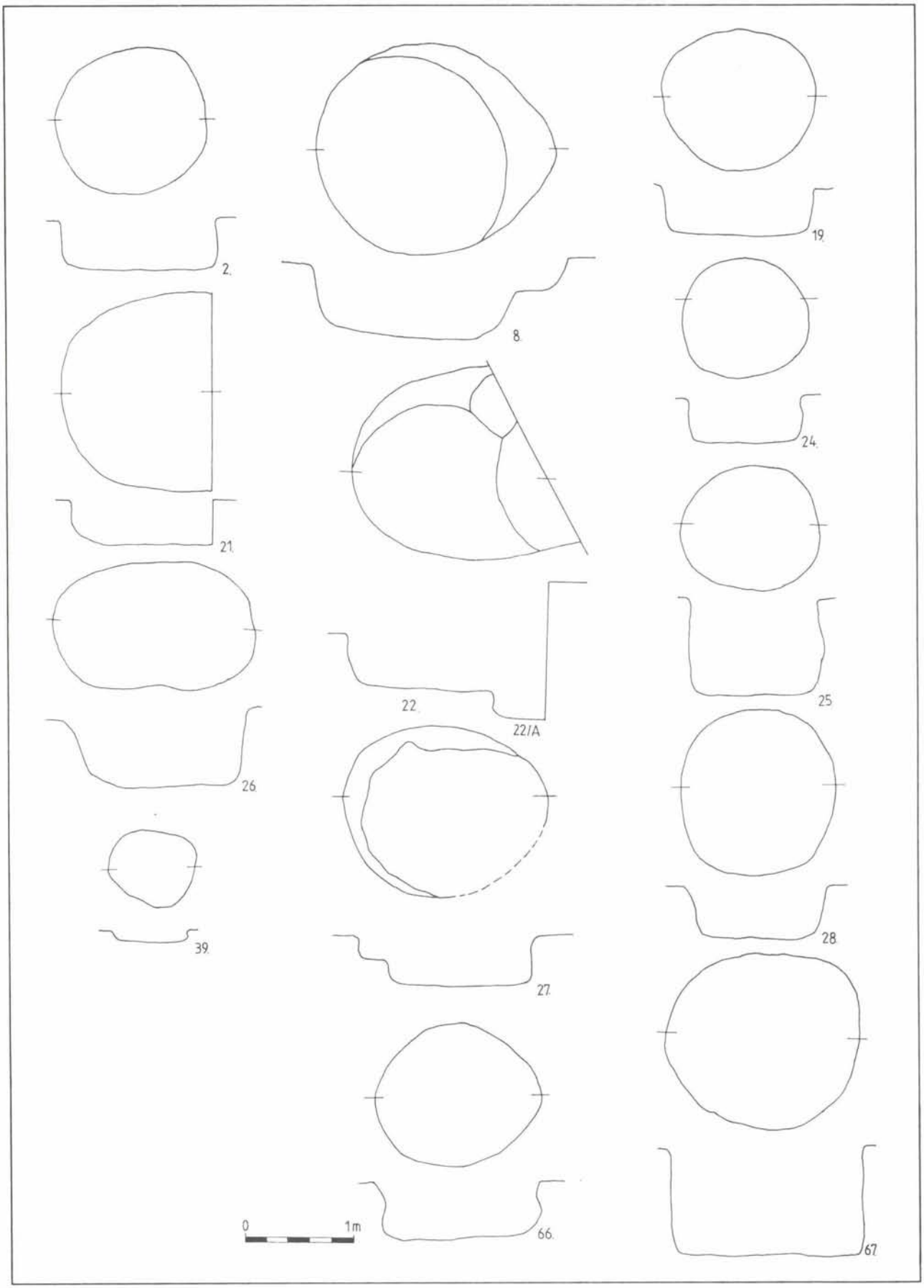

4. kép. Korabronzkori objektumok felülnézeti és metszetrajzai
Fig. 4. Ground-plans and profiles of the early bronze age features

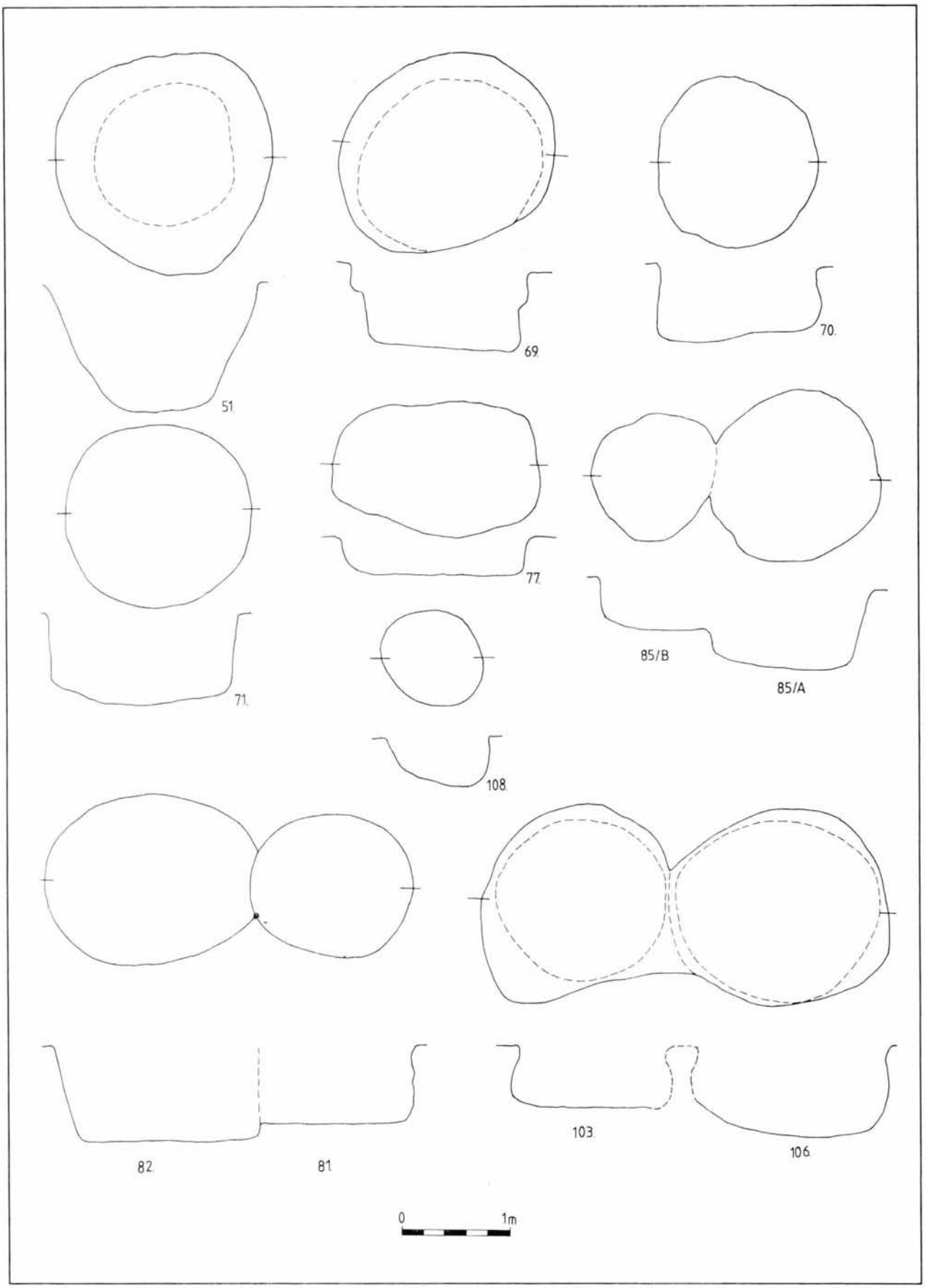

5. kép. Korabronzkori objektumok felülnézeti és metszetrajzai
Fig. 5. Ground-plans and profiles of the early bronze age features

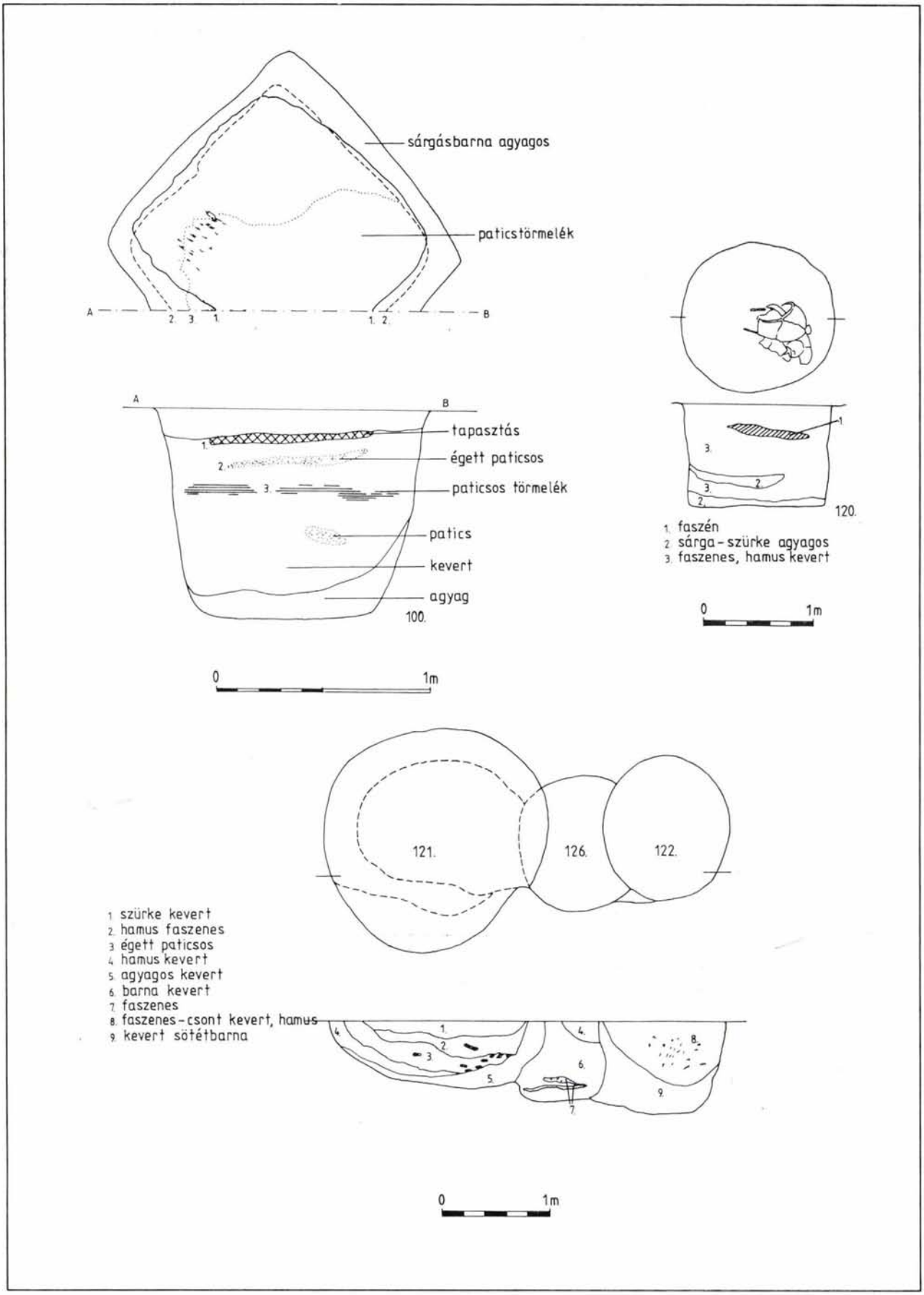

6. kép. Korabronzkori objektumok felülnézeti és metszetrajzai
Fig. 6. Ground-plans and profiles of the early bronze age features

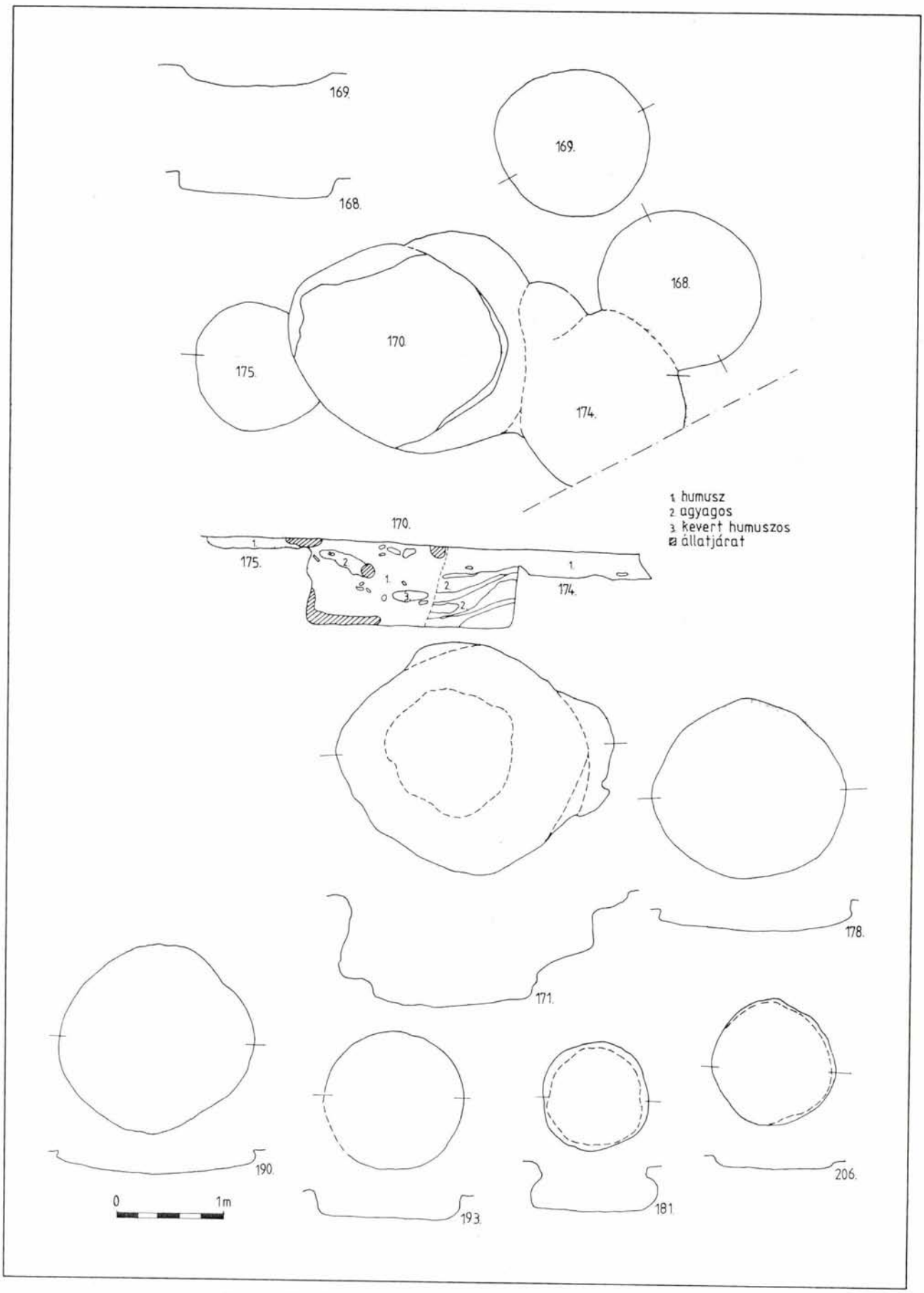

7. kép. Korabronzkori objektumok felülnézeti és metszetrajzai
Fig. 7. Ground–plans and profiles of the early bronze age features

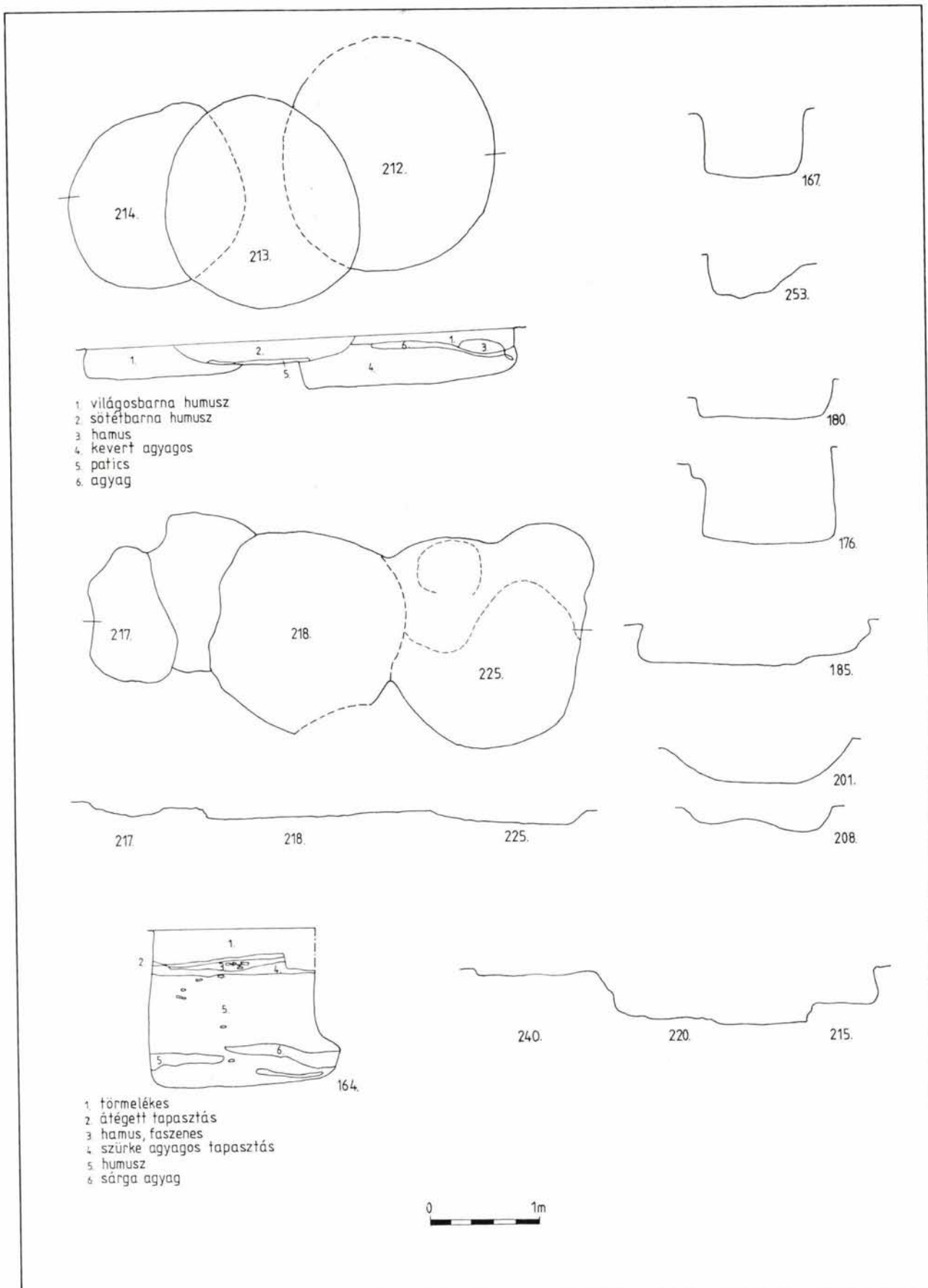

8. kép. Korabronzkori objektumok felülnézeti és metszetrajzai
Fig. 8. Ground-plans and profiles of the early bronze age features

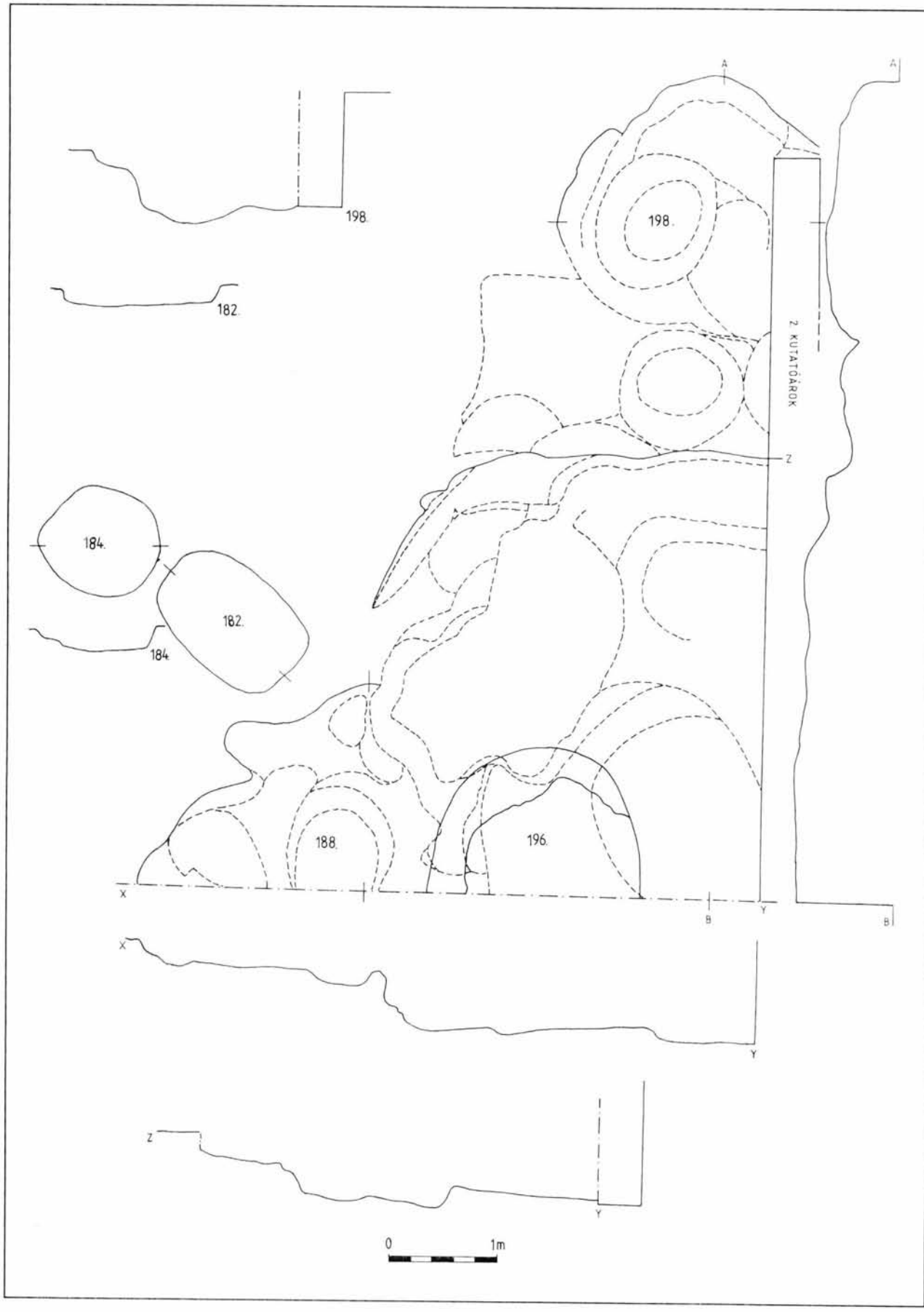

9. kép. Korabronzkori objektumok felülnézeti és metszetrajzai
Fig. 9. Ground-plans and profiles of the early bronze age features

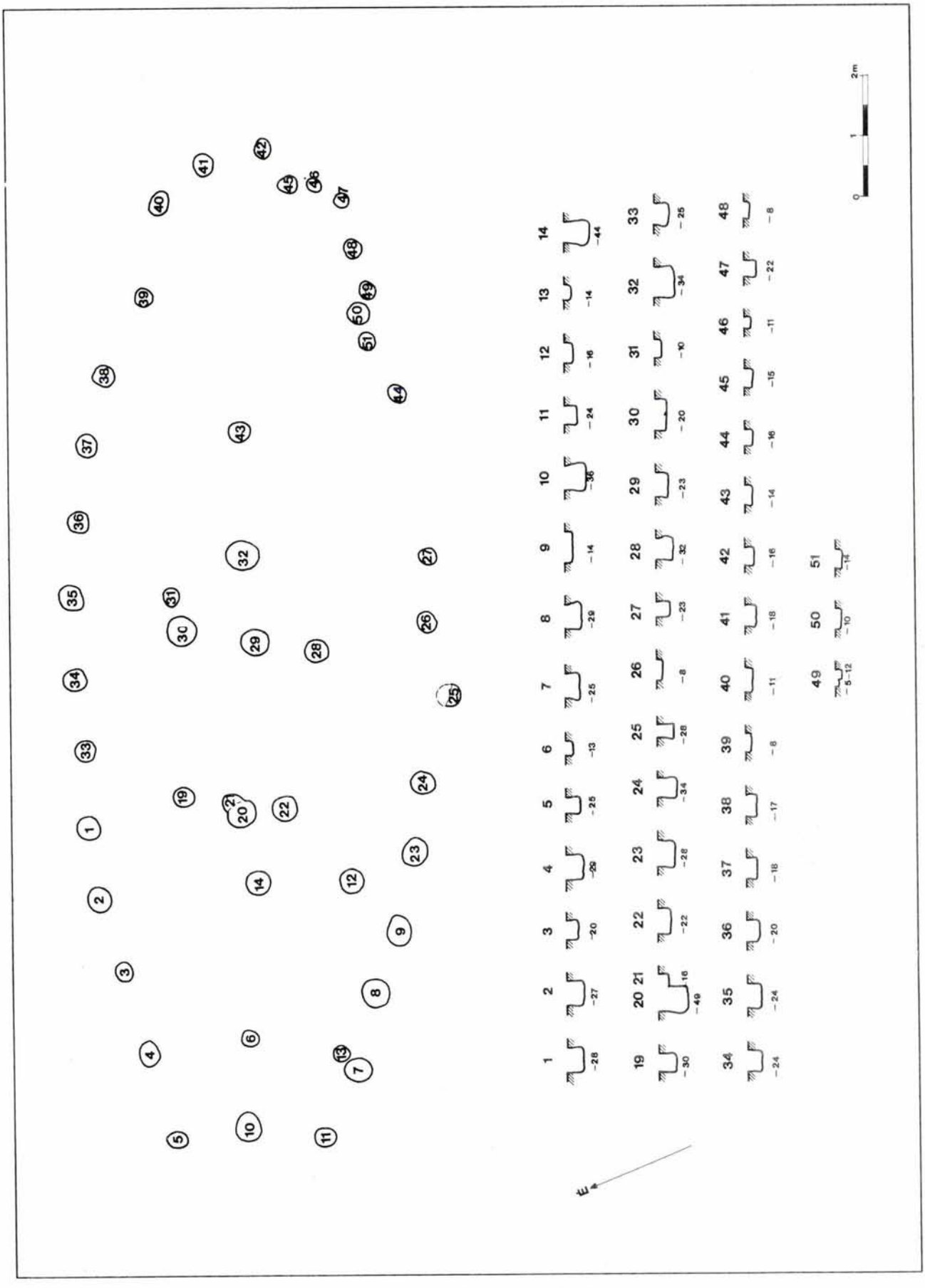

10. kép. A korabronzkori ház cölöplyukai és metszetei
Fig. 10 . Post holes and profiles of the early bronze age house

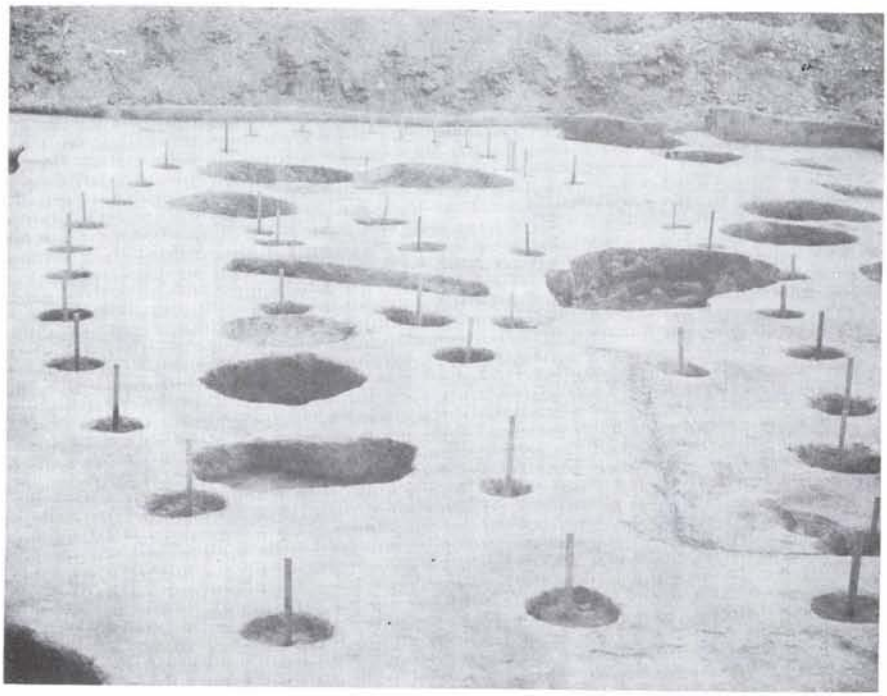

1.

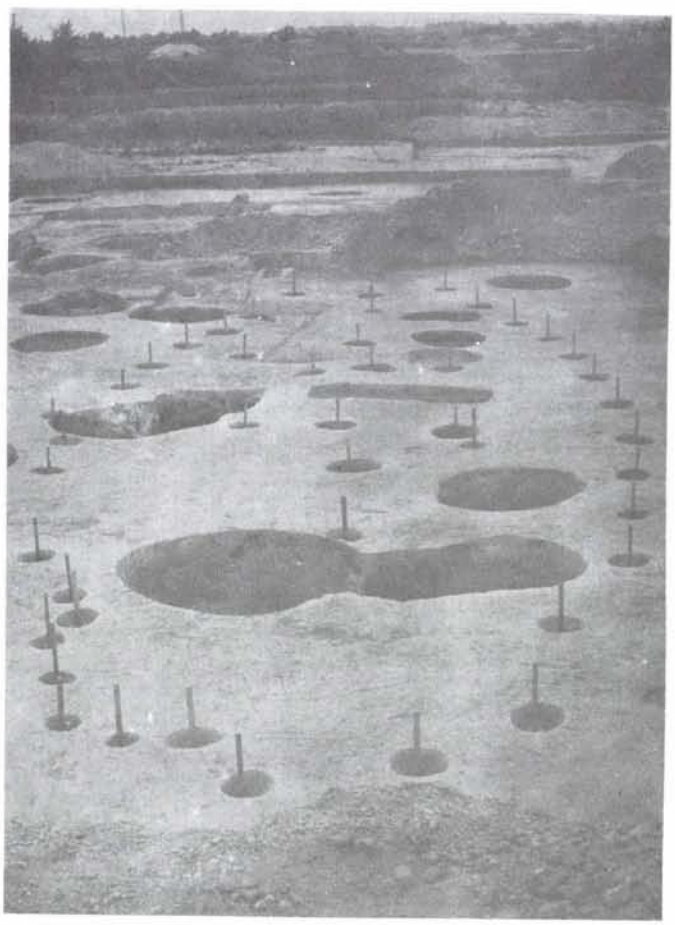

2.

11. kép. A korabronzkori ház nyugati és keleti záródása
Fig. 11. Western and eastern closure of the early bronze age house

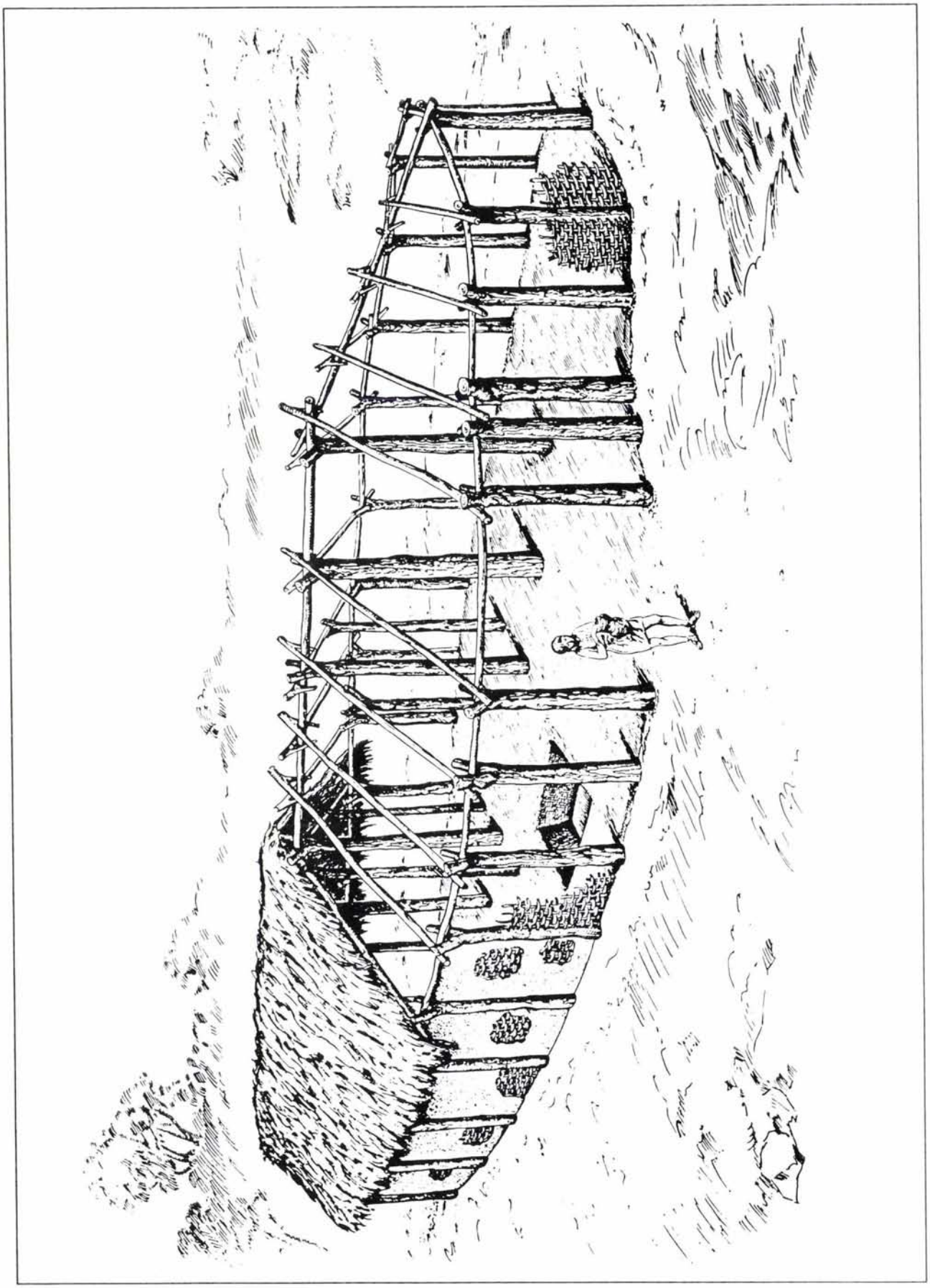

12. kép. Korabronzkori ház rekonstrukciós rajza délkeleti nézetből
Fig. 11. Reconstruction of the early bronze age house from SE–direction

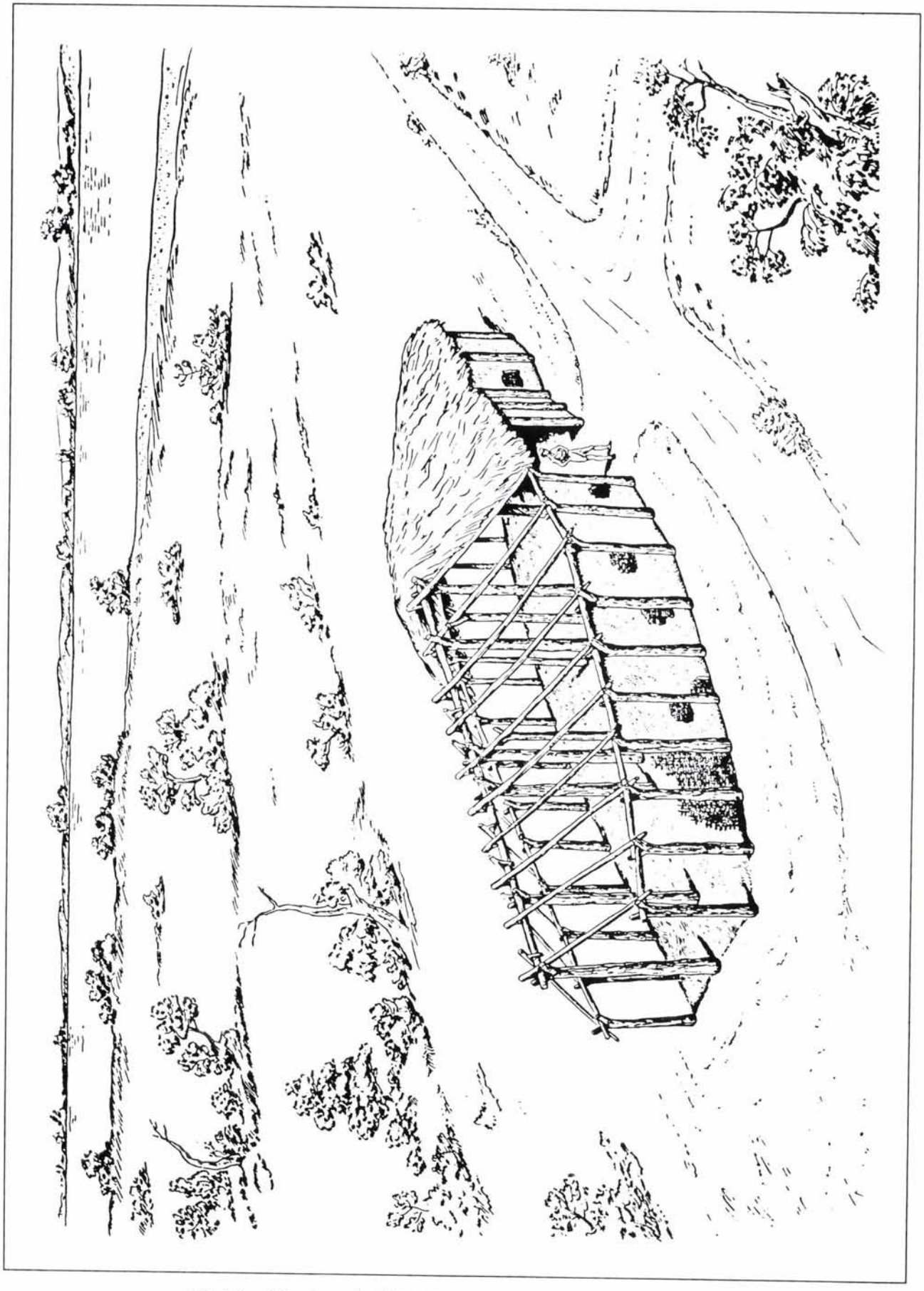

13. kép. A korabronzkori ház rekonstrukciós rajza délnyugati nézetből
Fig. 13. Reconstruction of the early bronze age house from SW-direction

1.

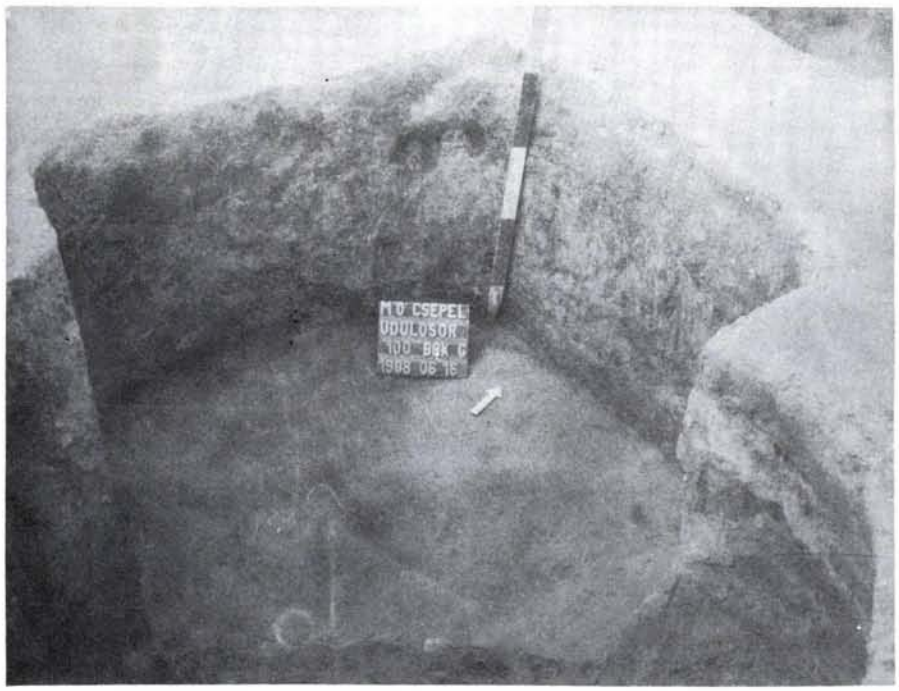

2.

14. kép. 1. A 100. számú áldozati gödör legfelső tapasztott rétege: 2. Kibontás után
Fig. 14. 1. The uppermost plastered layer of the offering pit No. 100. 2. After revealing

15. kép. Aszimmetrikus fülű edény a 17. objektumból
Fig. 15. Vessel with asymmetrical handle from pit 17.

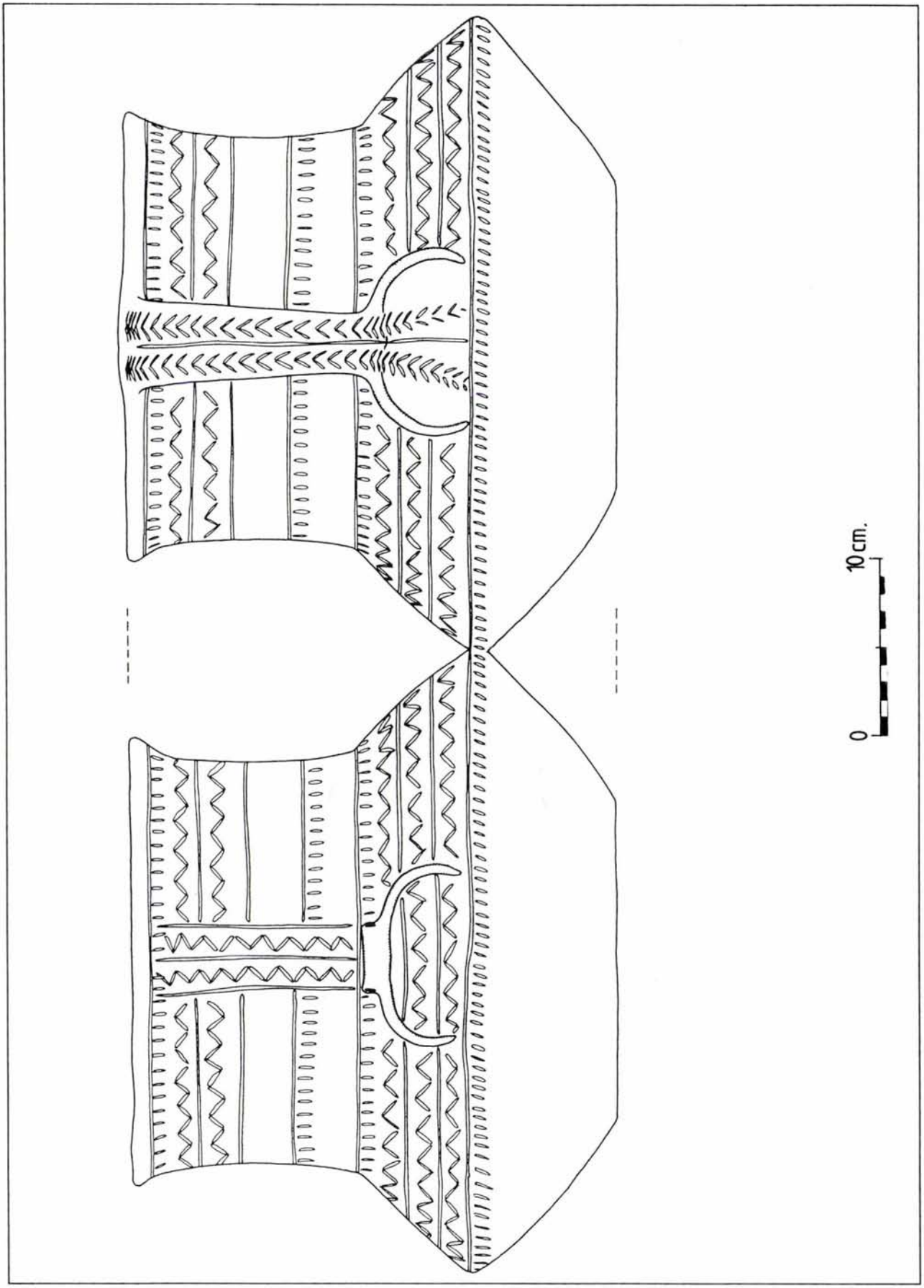

16. kép. Aszimmetrikus fülű edény díszítése
Fig. 16. Decoration of the same vessel

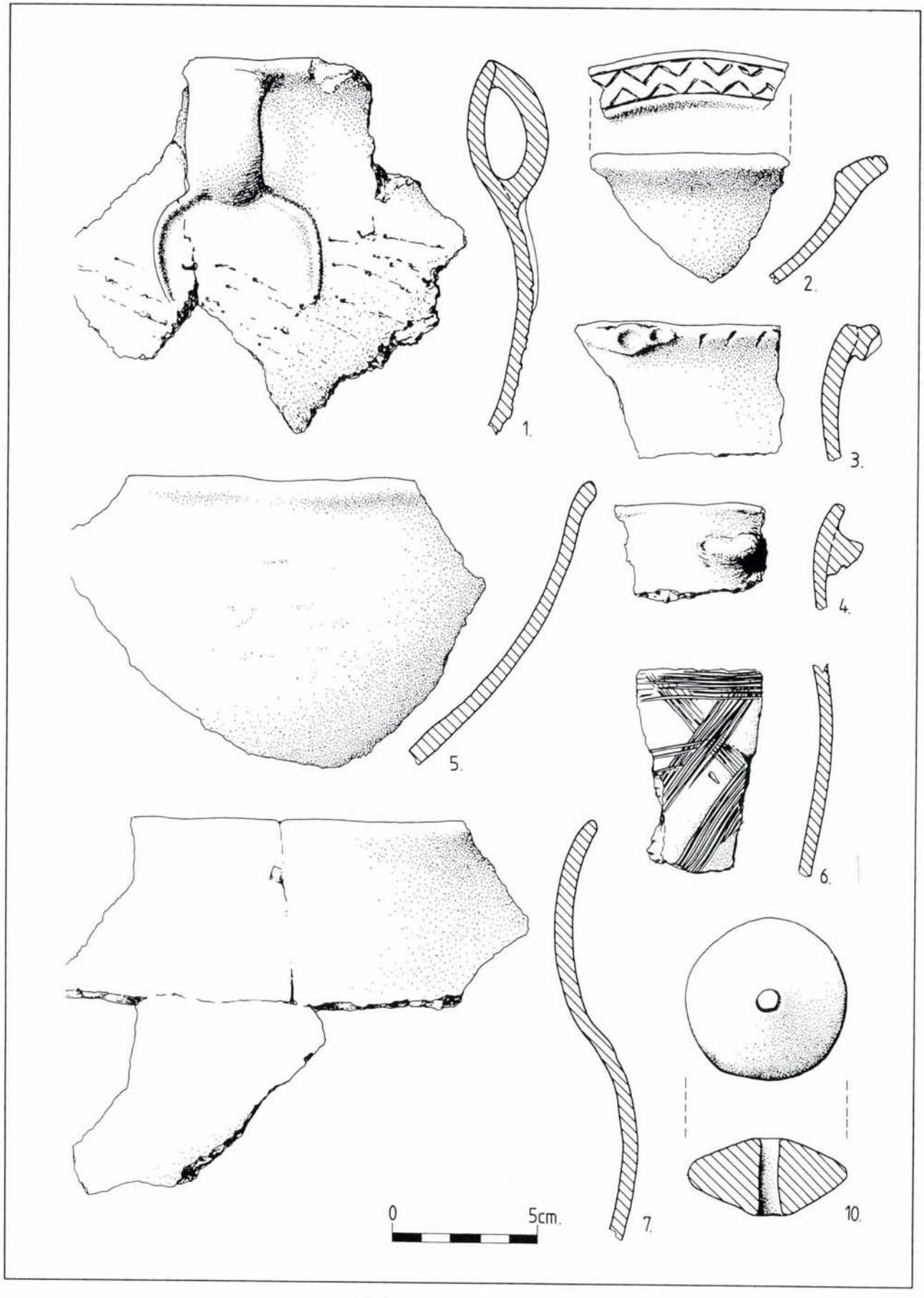

17. kép. 17. objektum leletei
Fig. 17. Finds from pit 17.

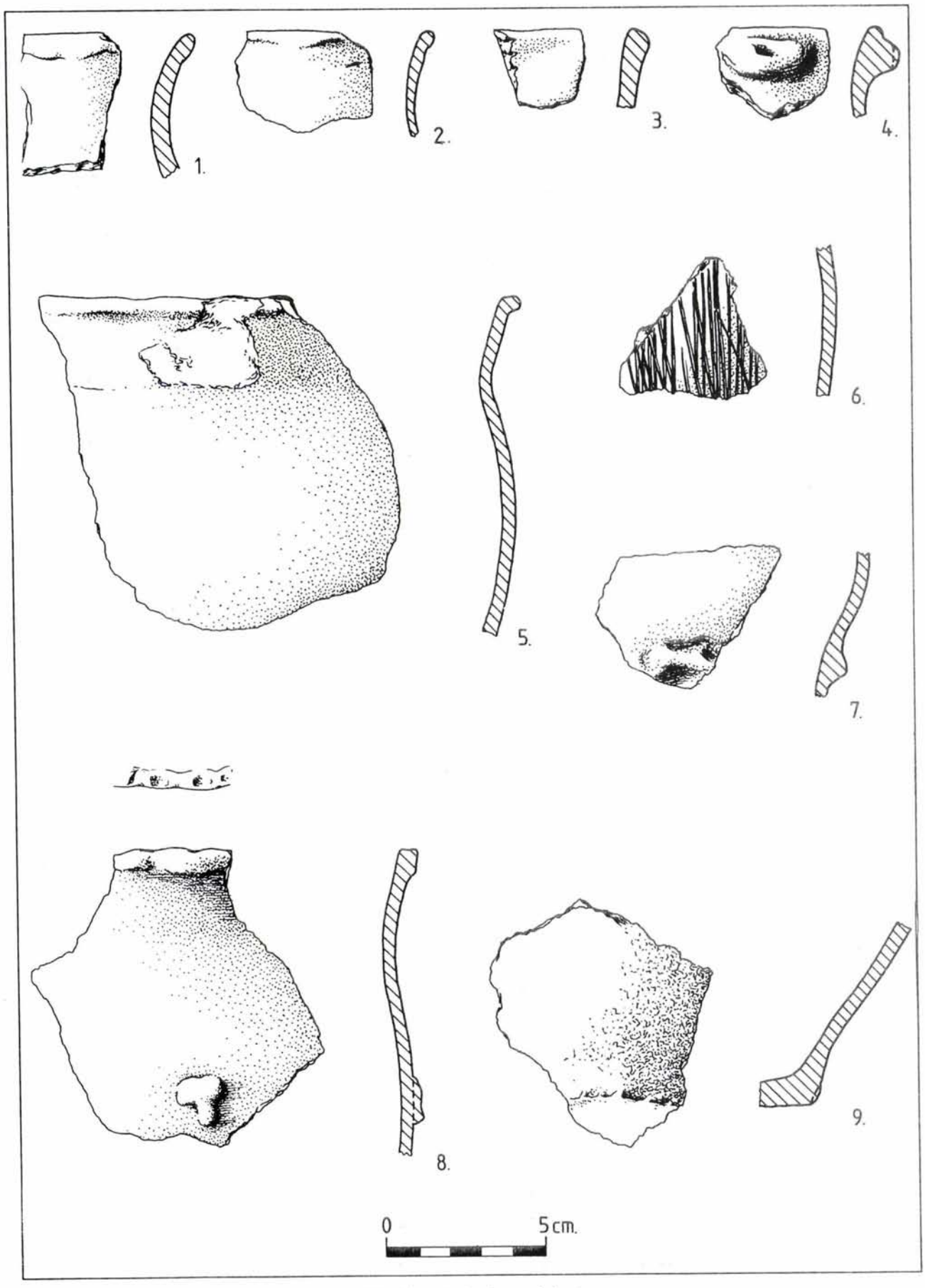

18. kép. 8. objektum leletei
Fig. 18. Finds from pit 8.

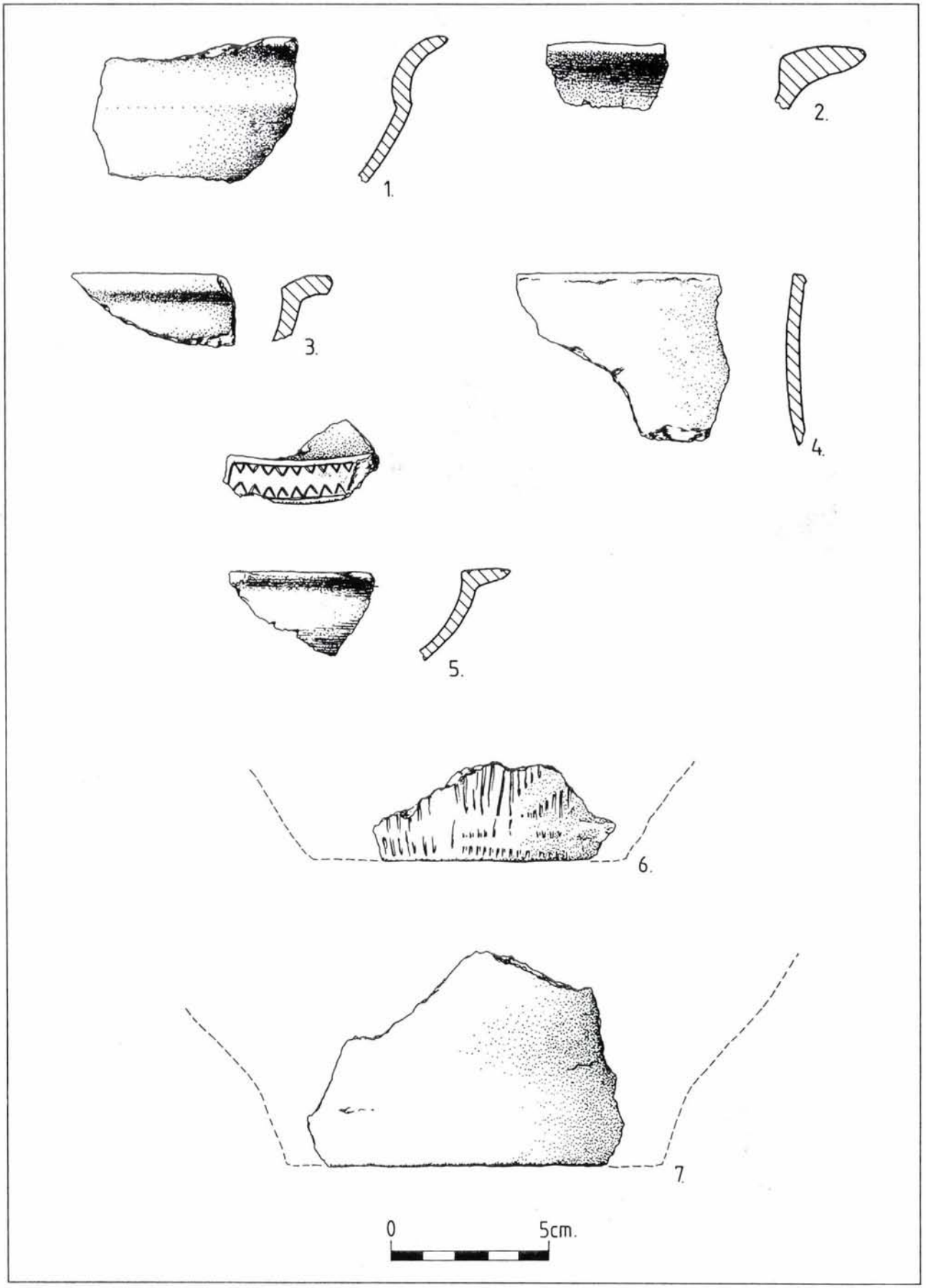

19. kép. 19. objektum leletei
Fig. 19. Finds from pit 19.

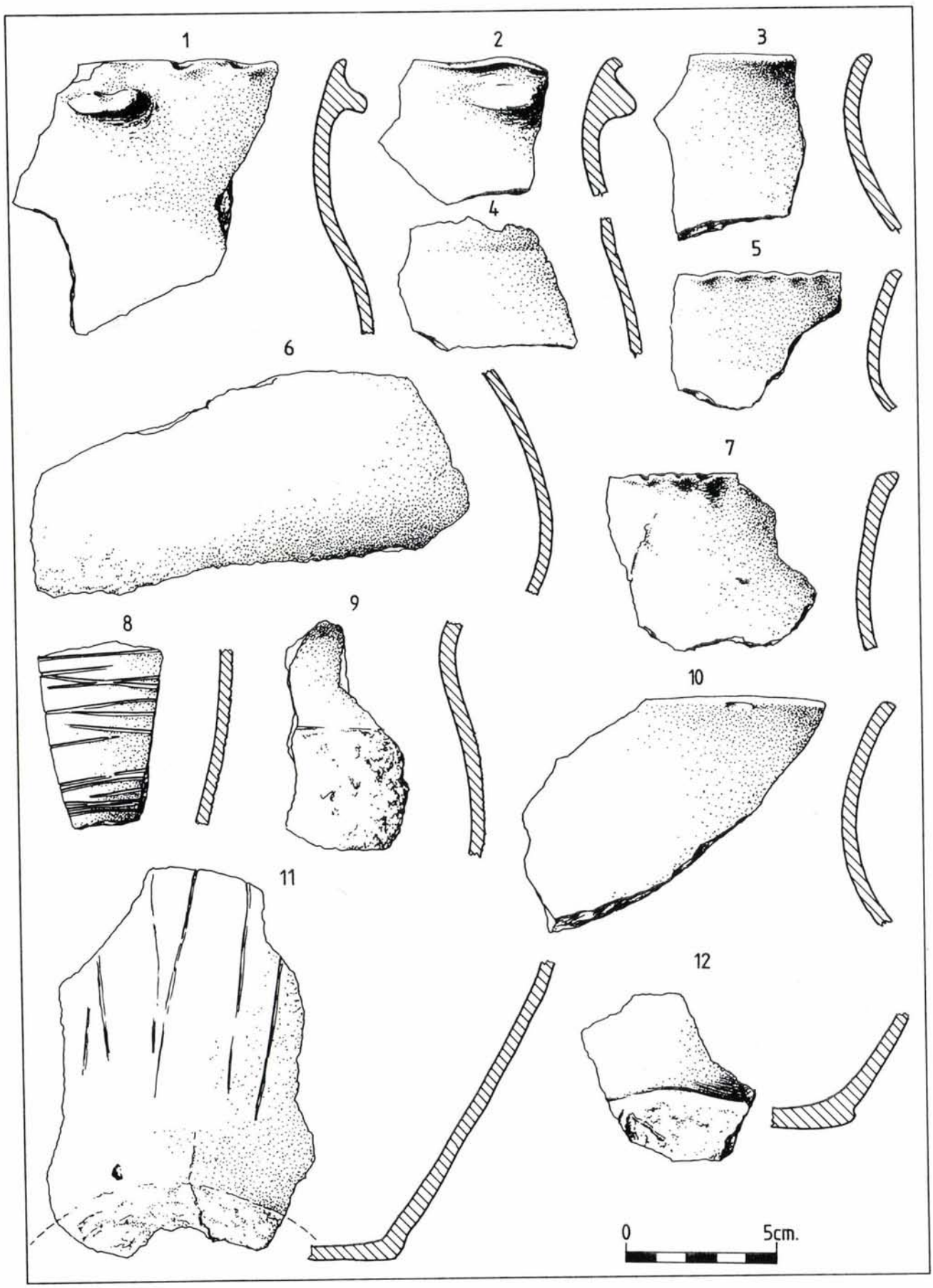

20. kép. 21. objektum leletei
Fig. 20. Finds from pit 21.

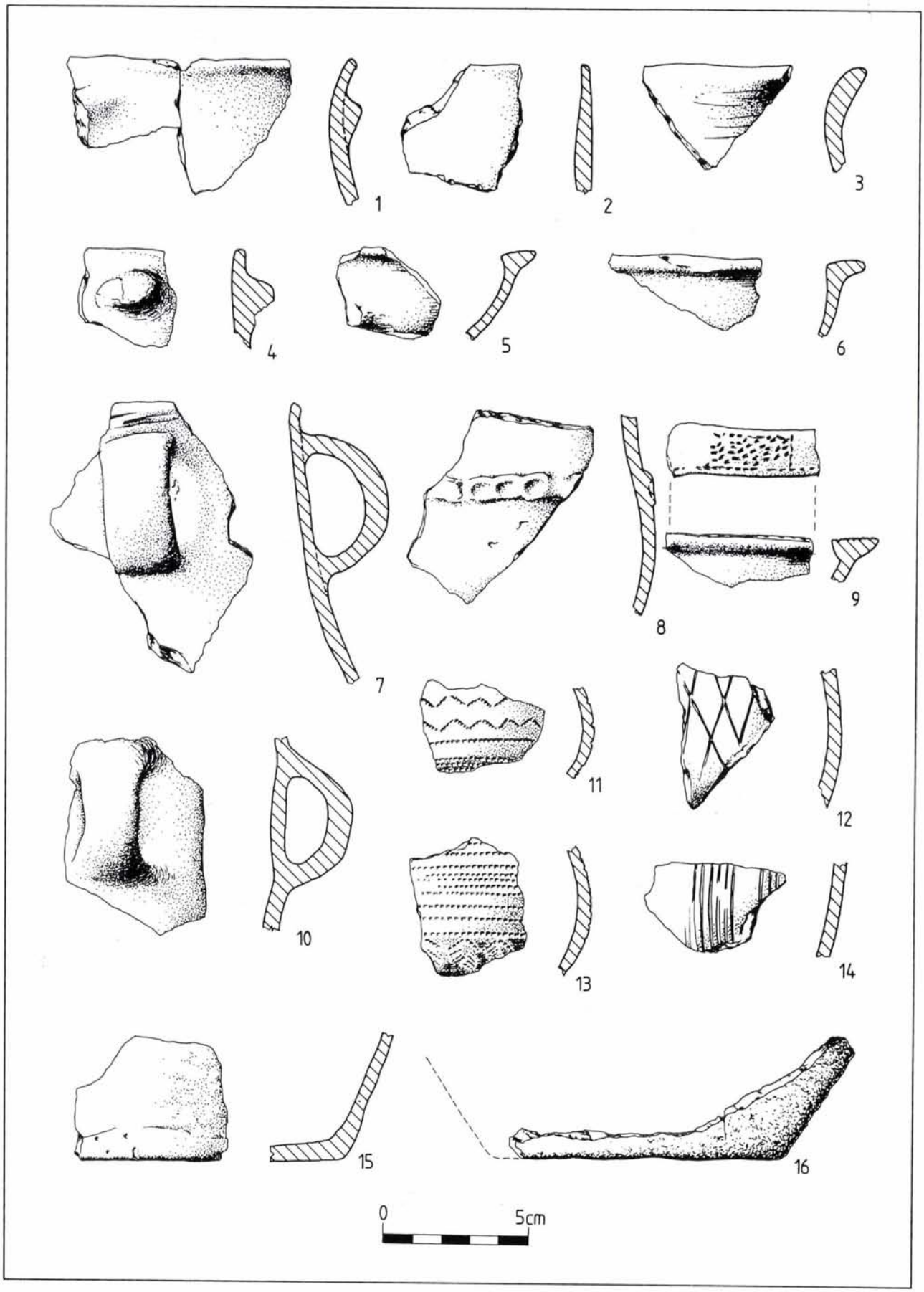

21. kép. 28. objektum leletei
Fig. 21. Finds from pit 28.

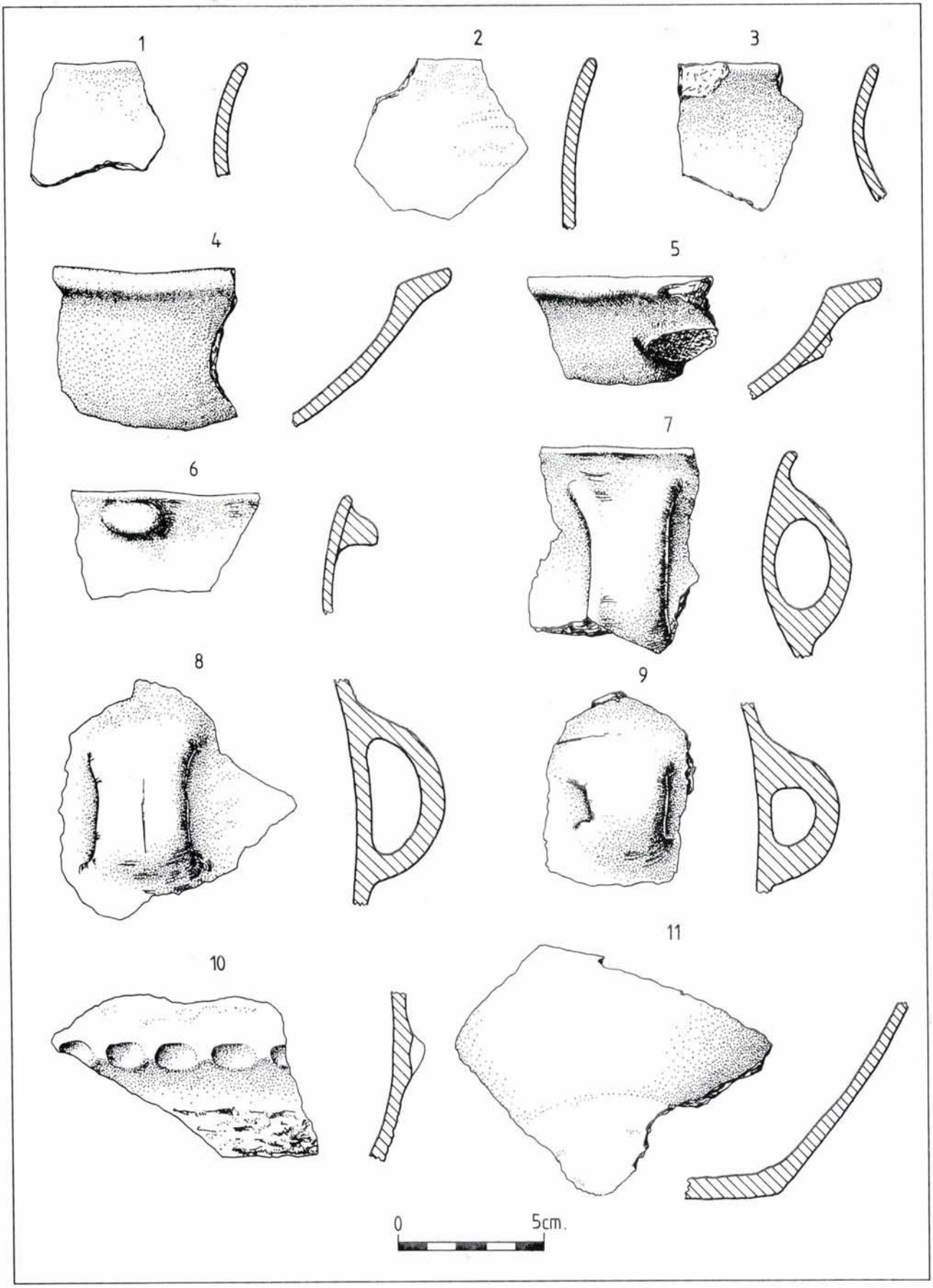

22. kép. 29 . objektum leletei
Fig. 22. Finds from pit 29.

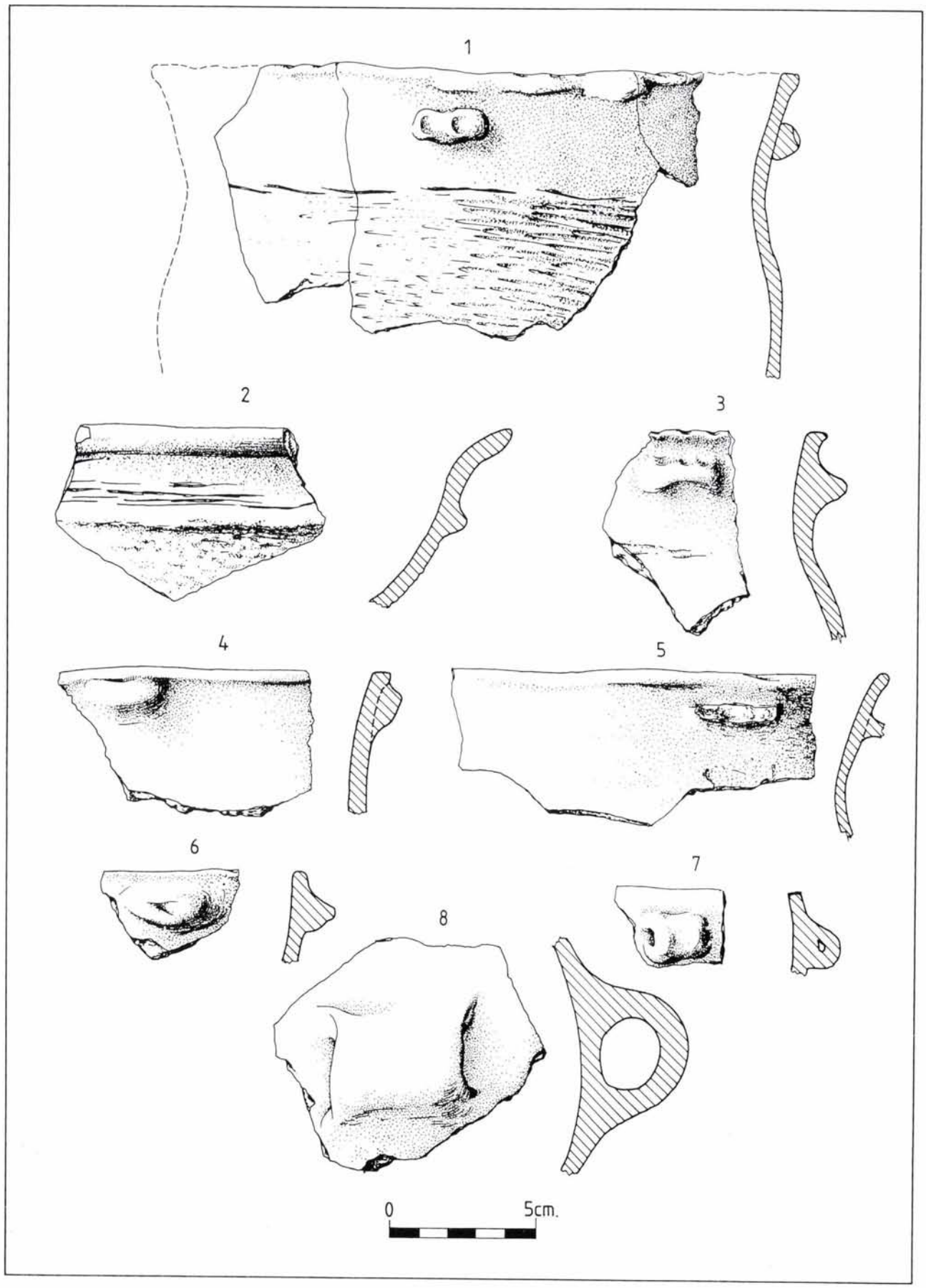

23. kép. 36. objektum leletei
Fig. 23. Finds from pit 36.

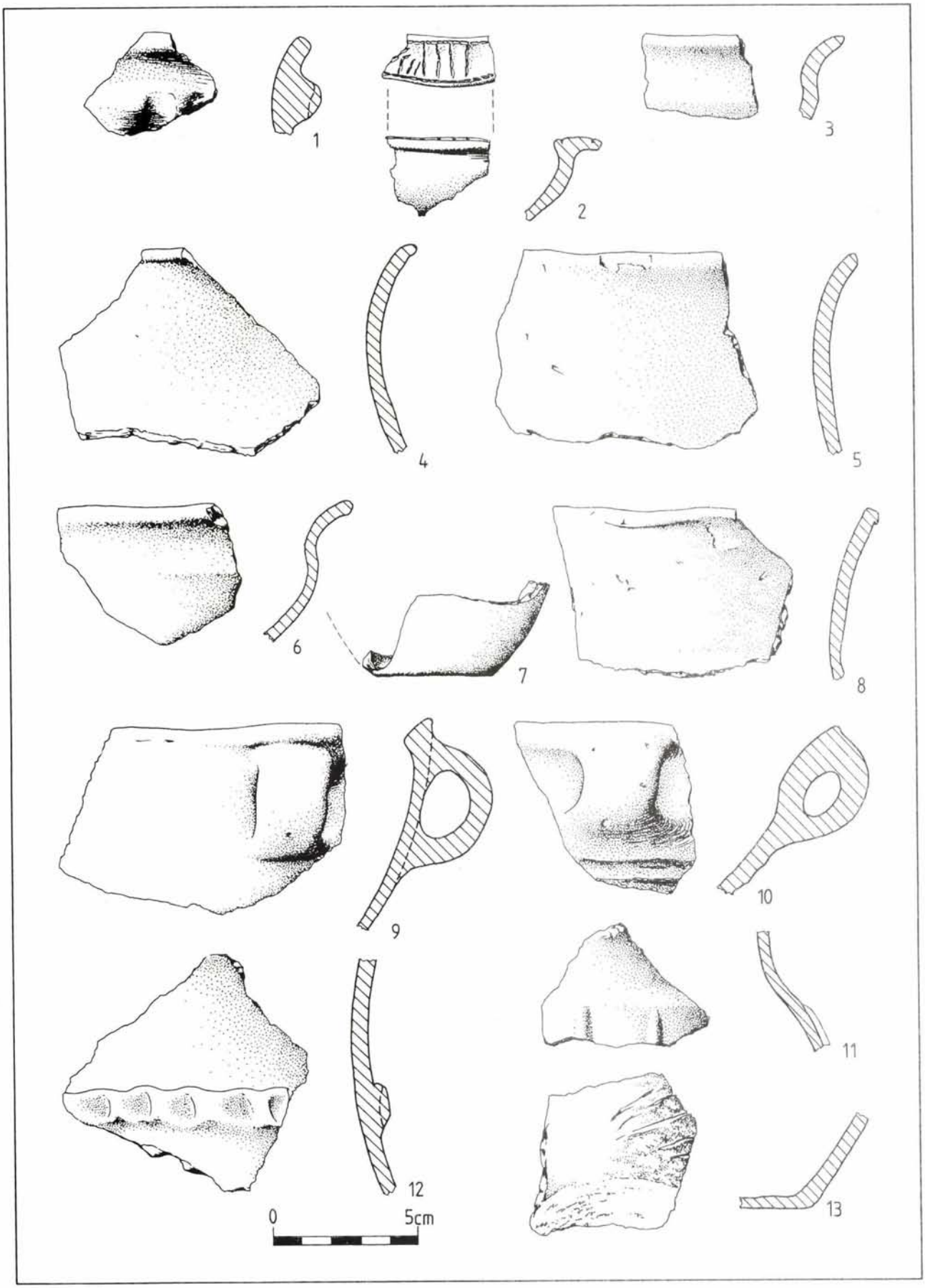

24. kép. 36. objektum leletei
Fig. 24. Finds from pit 36.

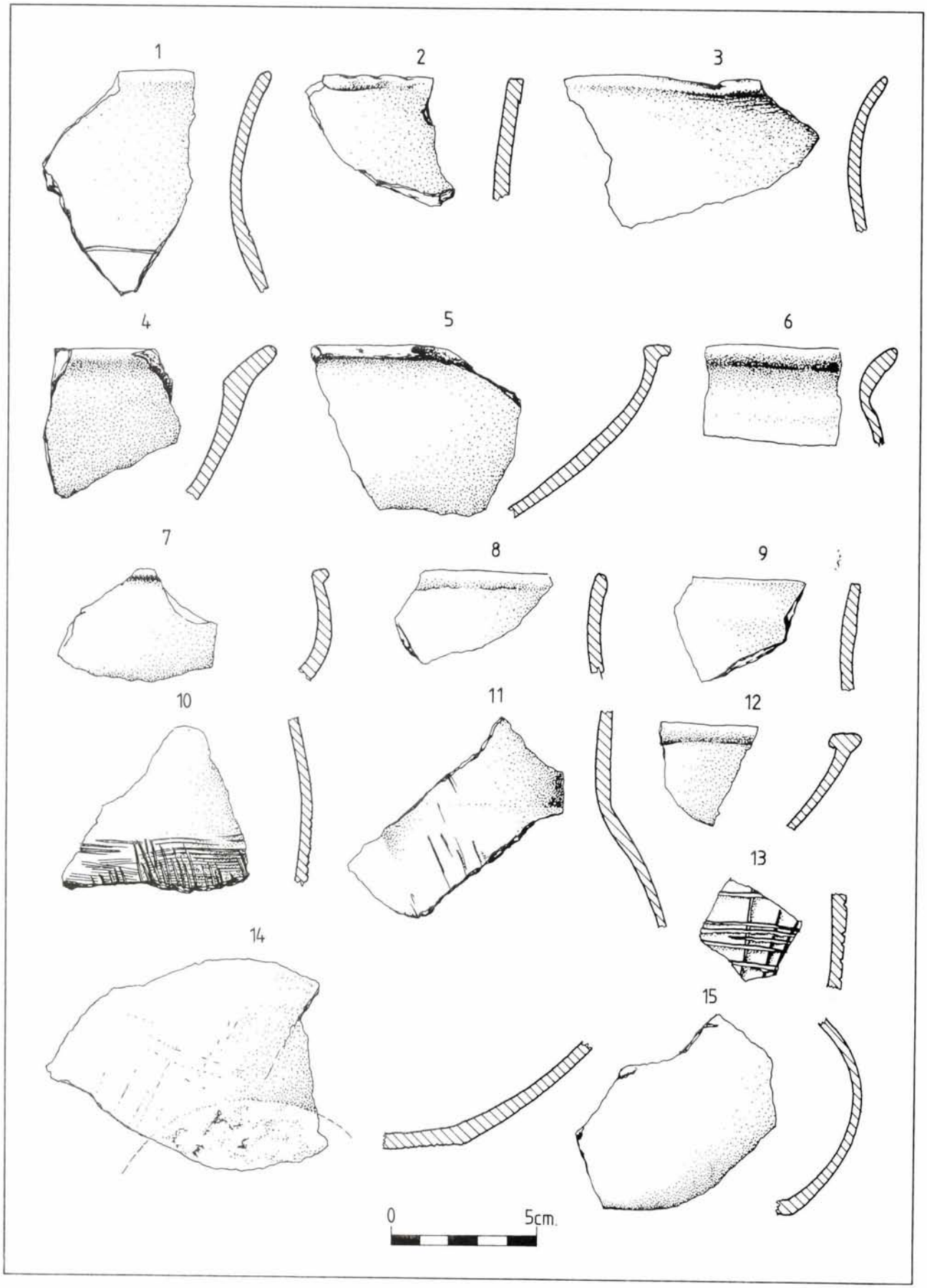

25. kép. 36. objektum leletei
Fig. 25. Finds from pit 36.

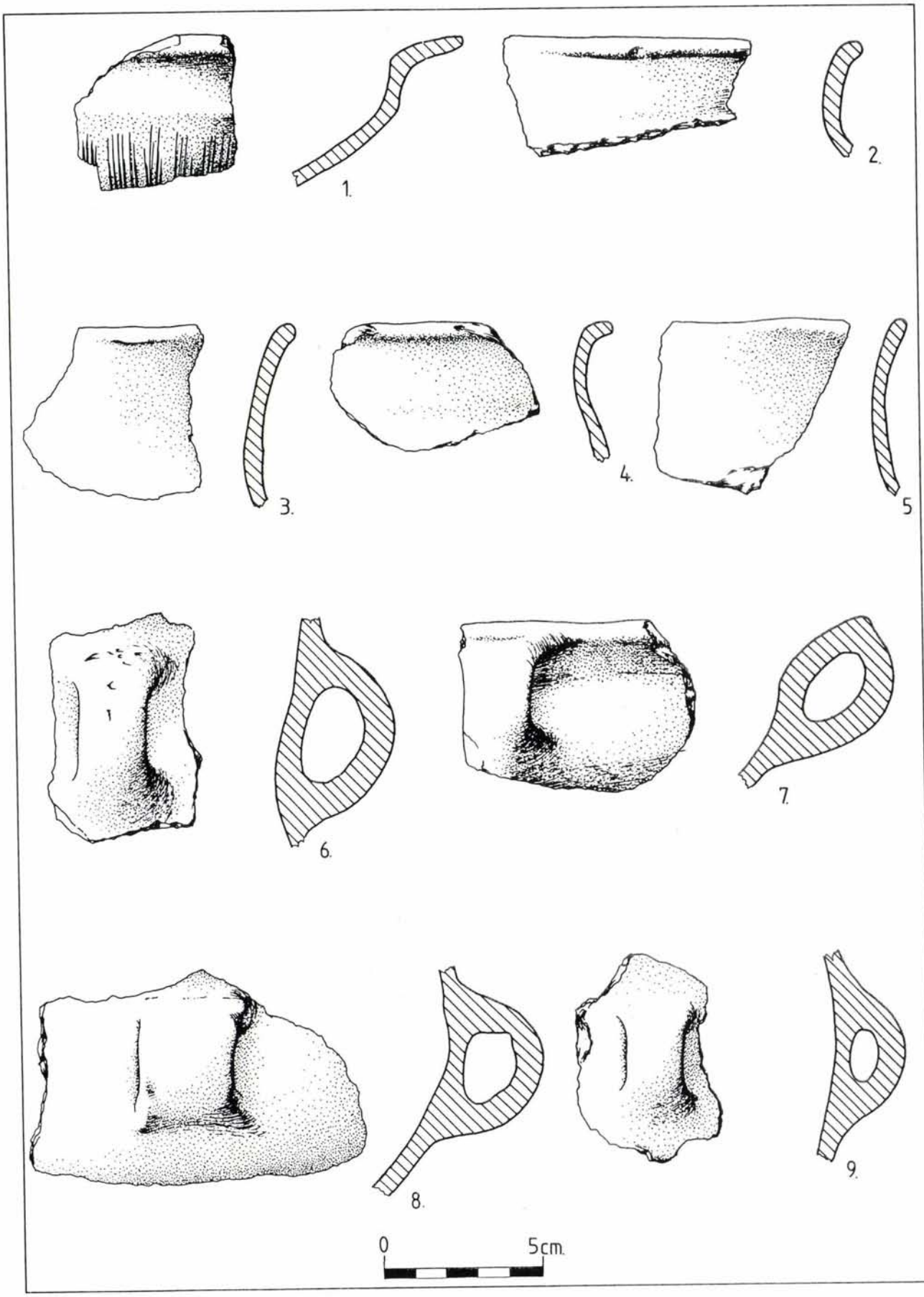

26. kép. 44. objektum leletei
Fig. 26. Finds from pit 44.

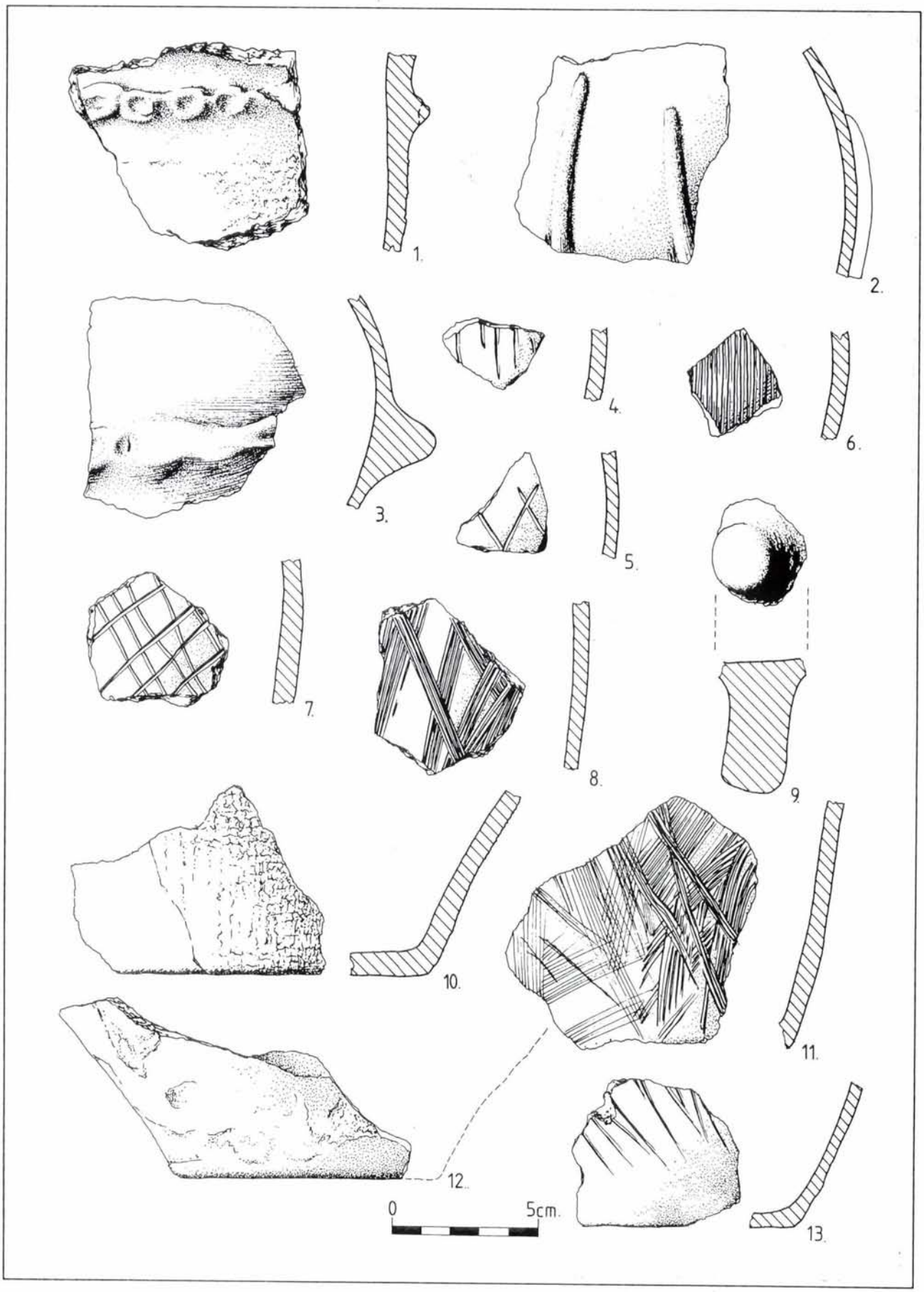

27. kép. 44. objektum leletei
Fig. 27. Finds from pit 44.

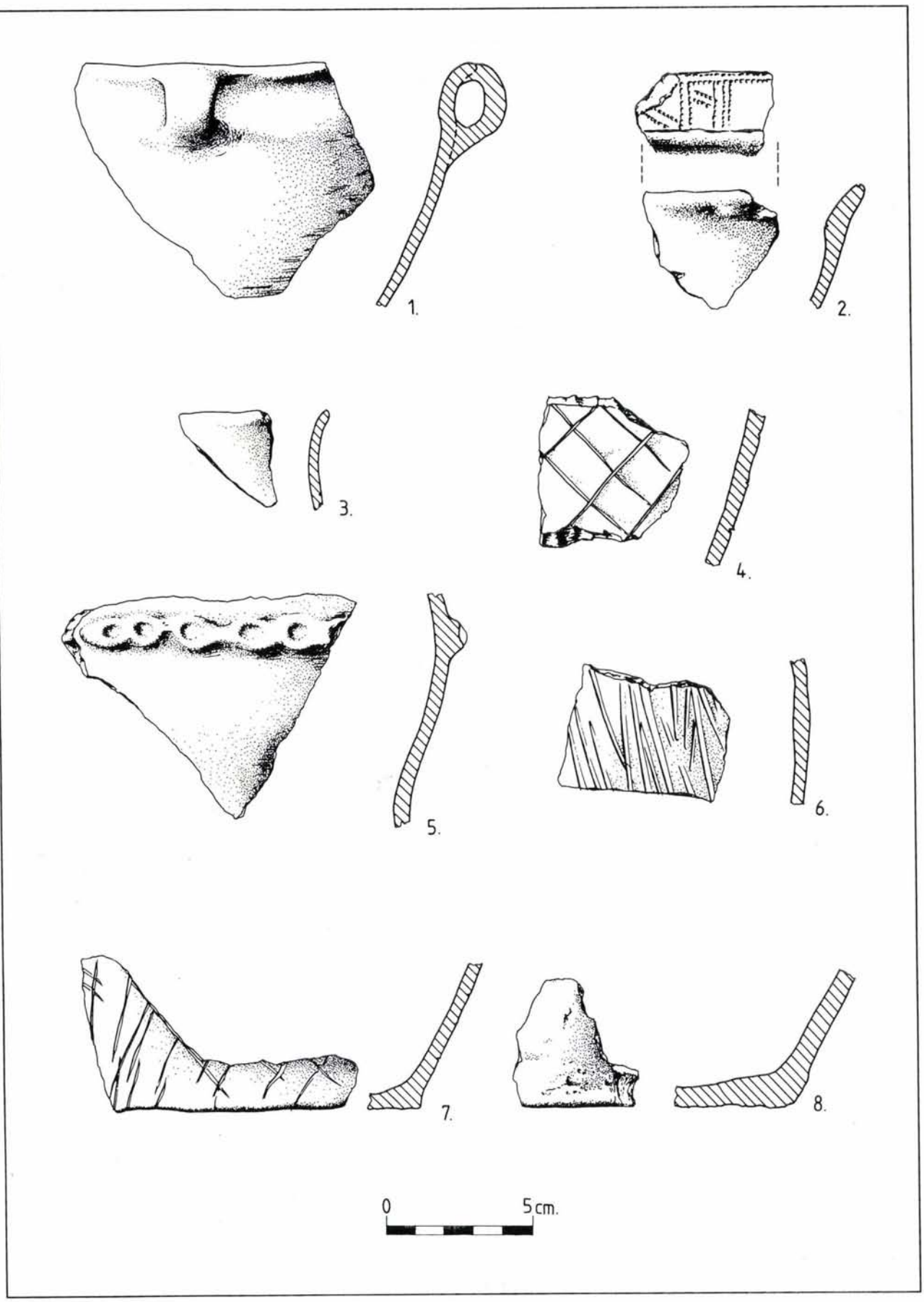

28. kép. 45. objektum leletei
Fig. 28. Finds from pit 45.

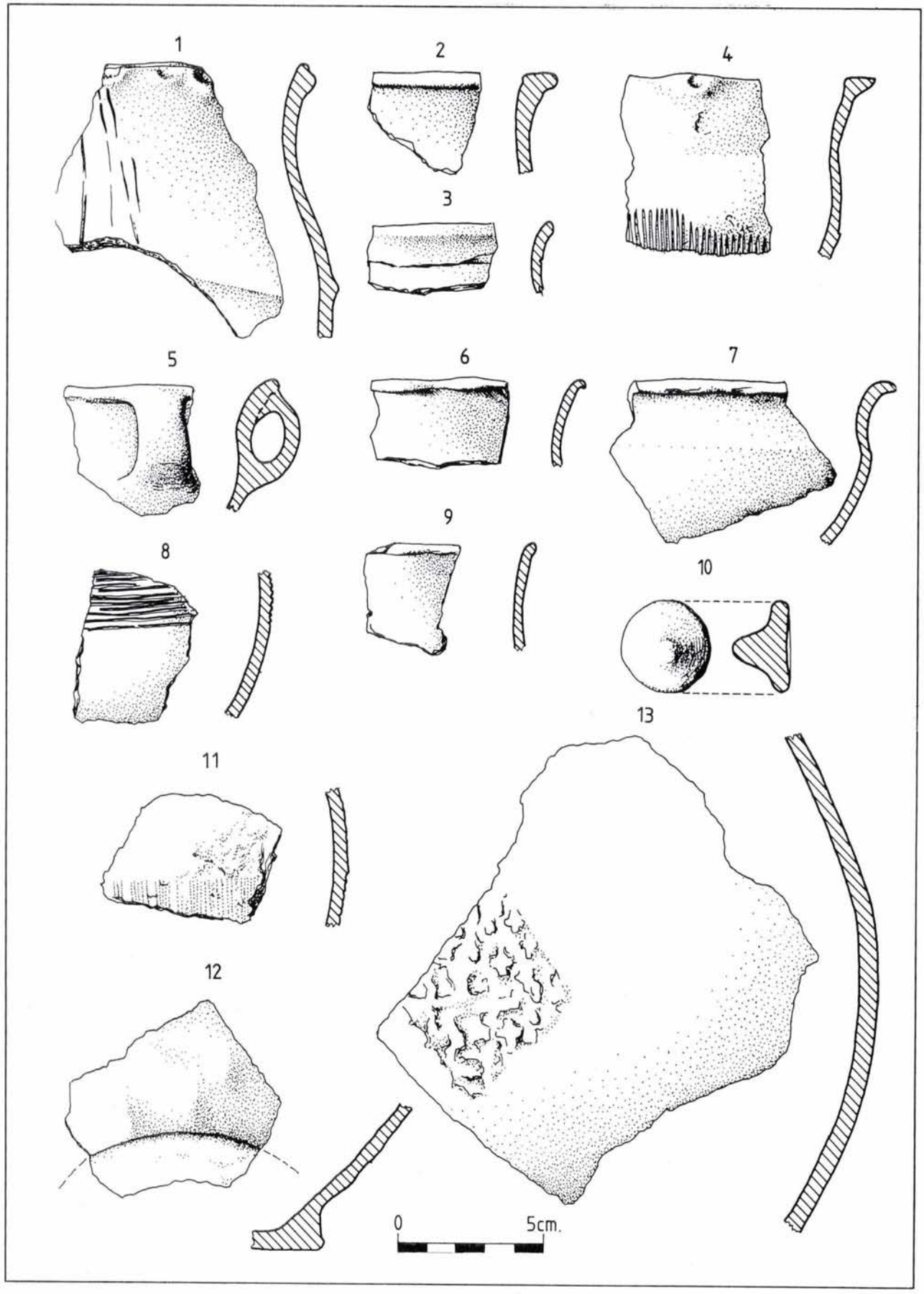

29. kép. 48. objektum leletei
Fig. 29. Finds from pit 48.

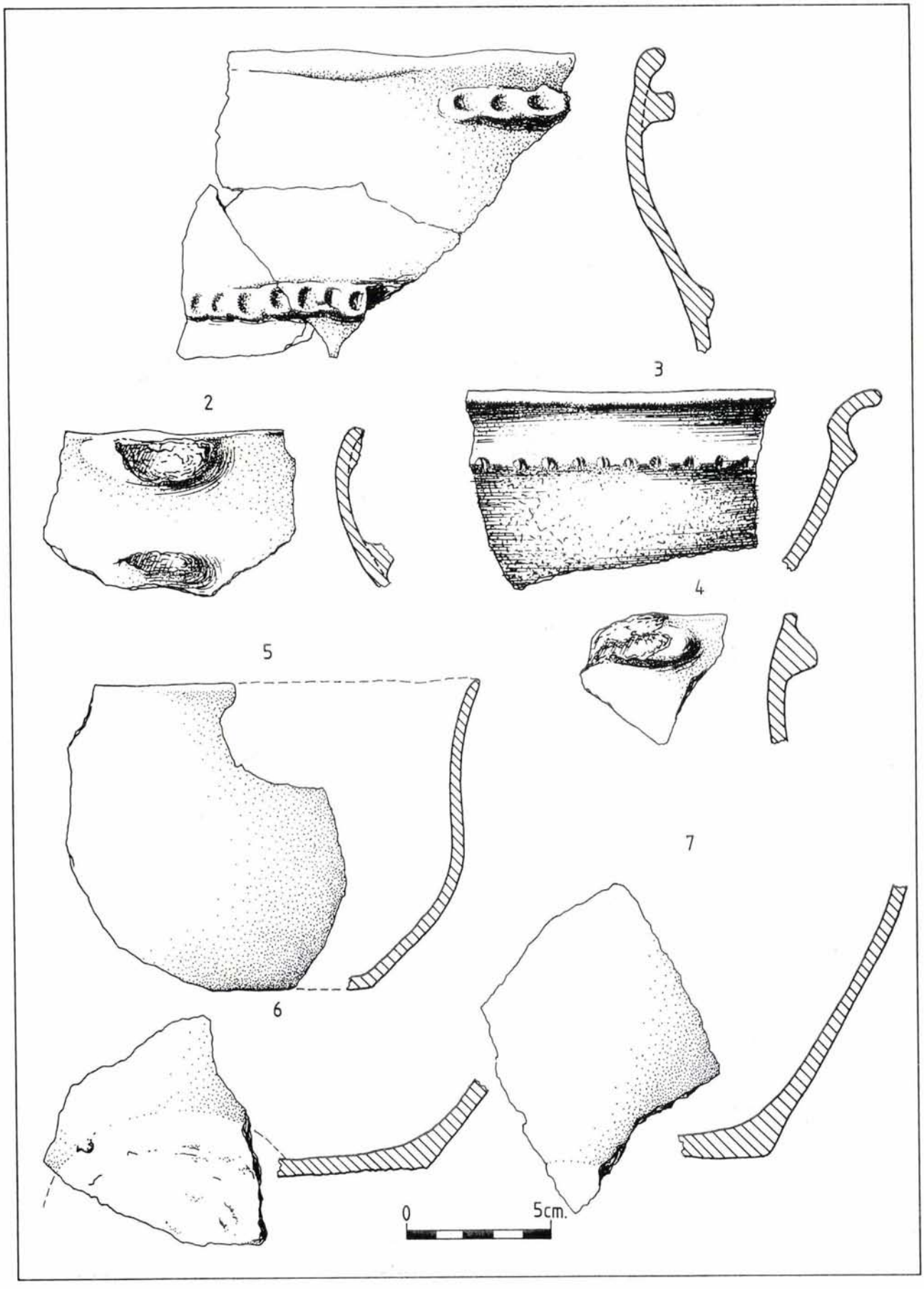

30. kép. 51. objektum leletei
Fig. 30. Finds from pit 51.

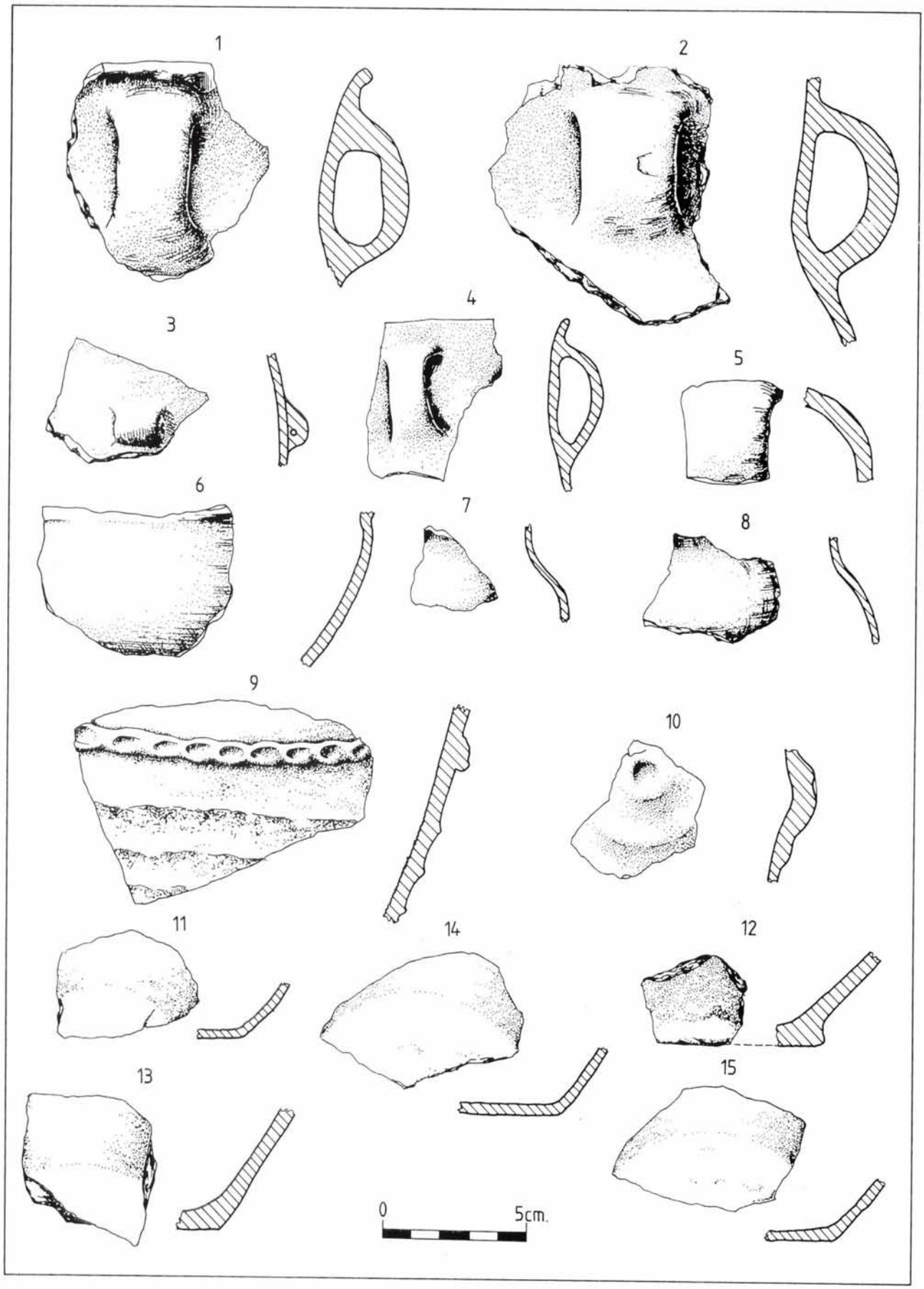

31. kép . 51. objektum leletei
Fig. 31. Finds from pit 51.

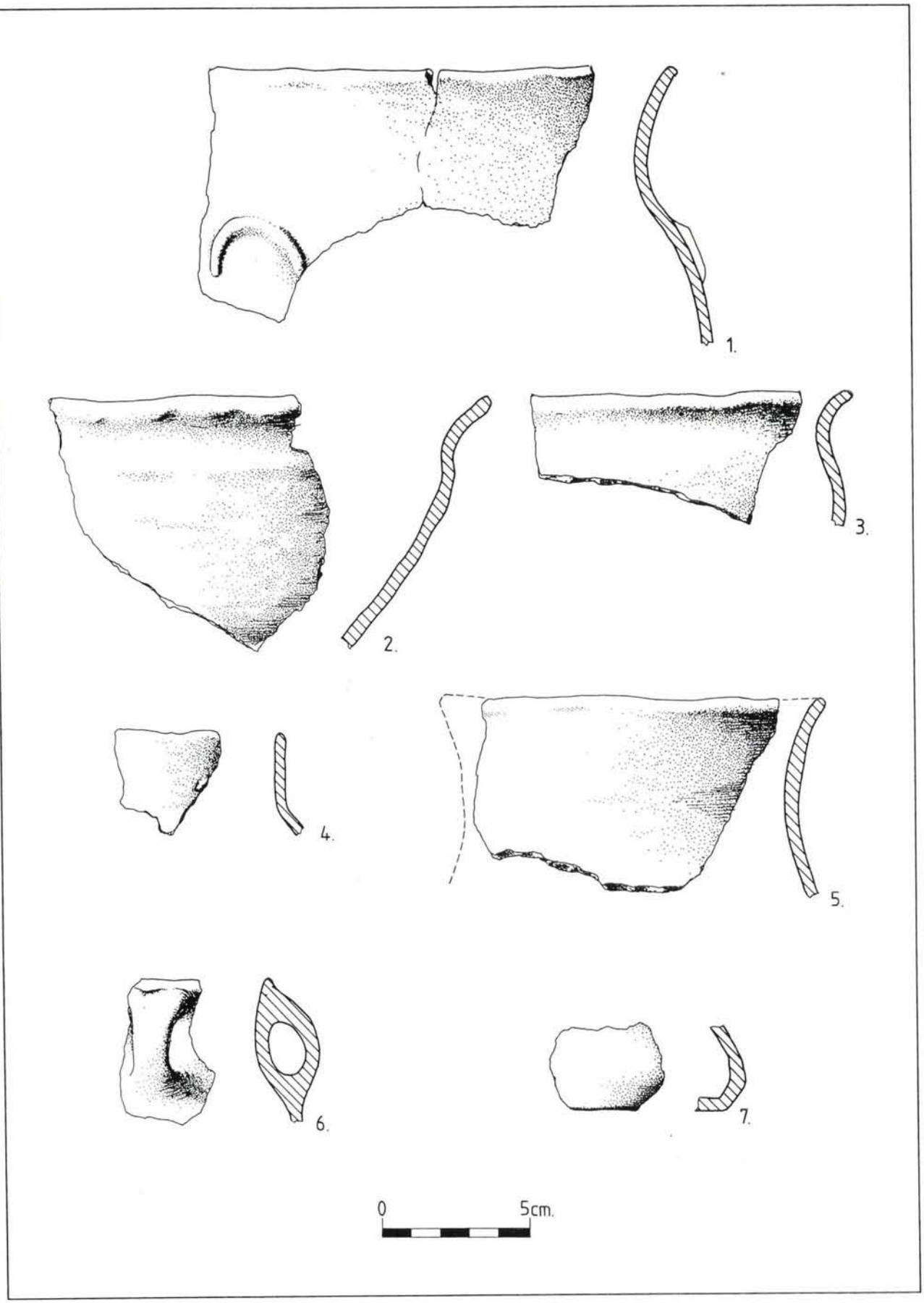

32. kép. 54. objektum leletei
Fig. 32. Finds from pit 54.

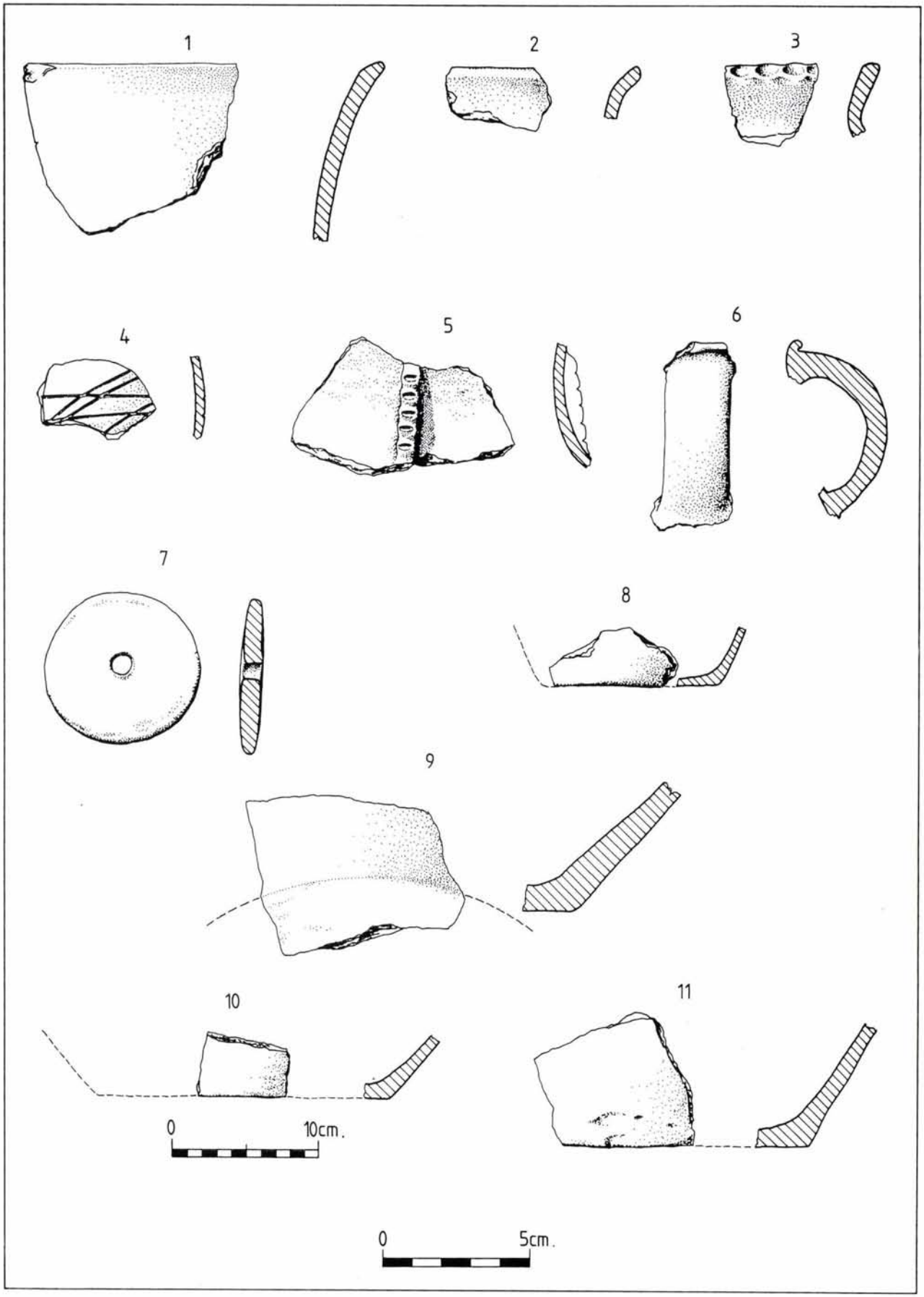

33. kép. 56. objektum leletei
Fig. 33. Finds from pit 56.

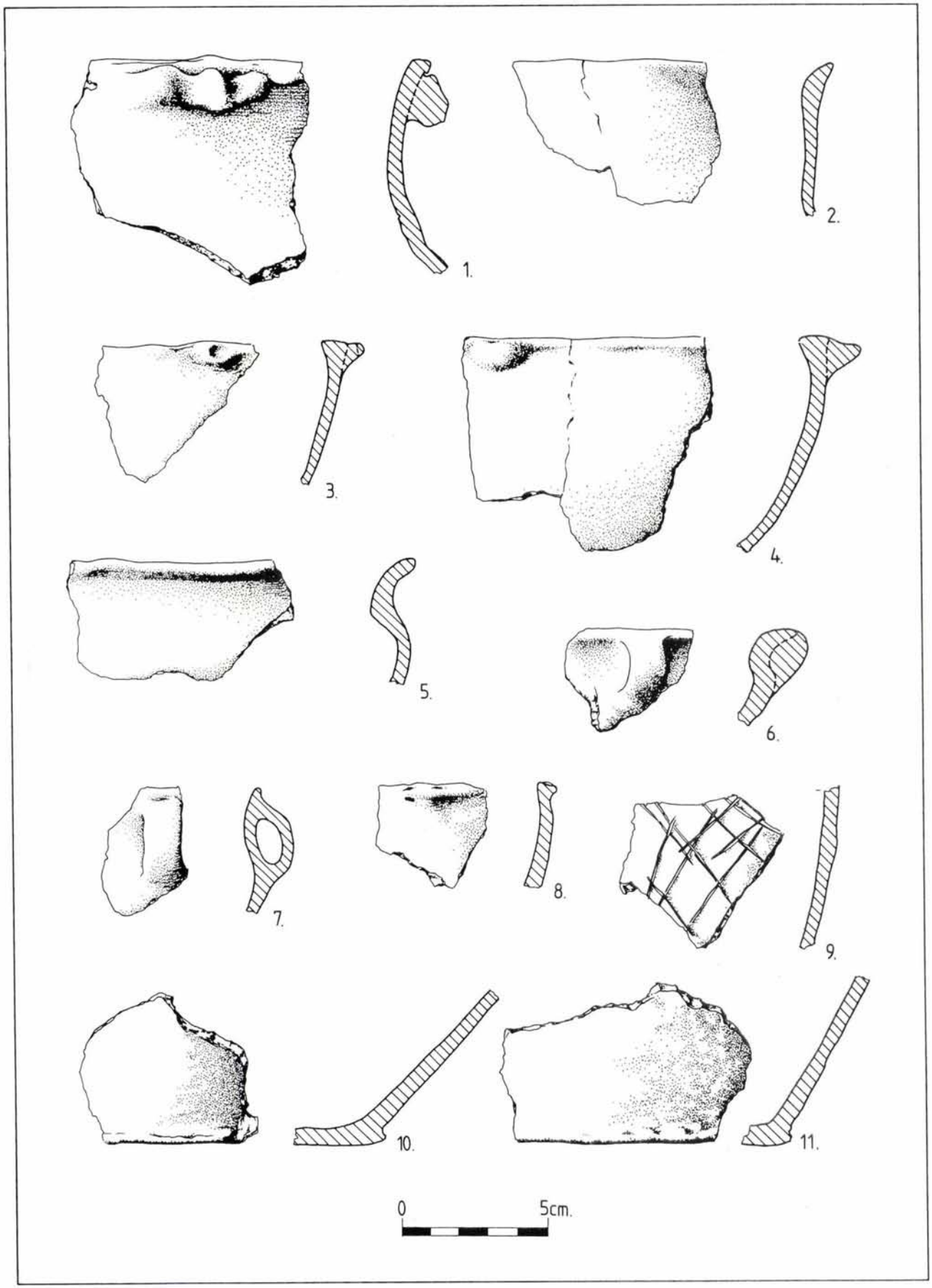

34. kép. 56. objektum leletei
Fig. 34. Finds from pit 56.

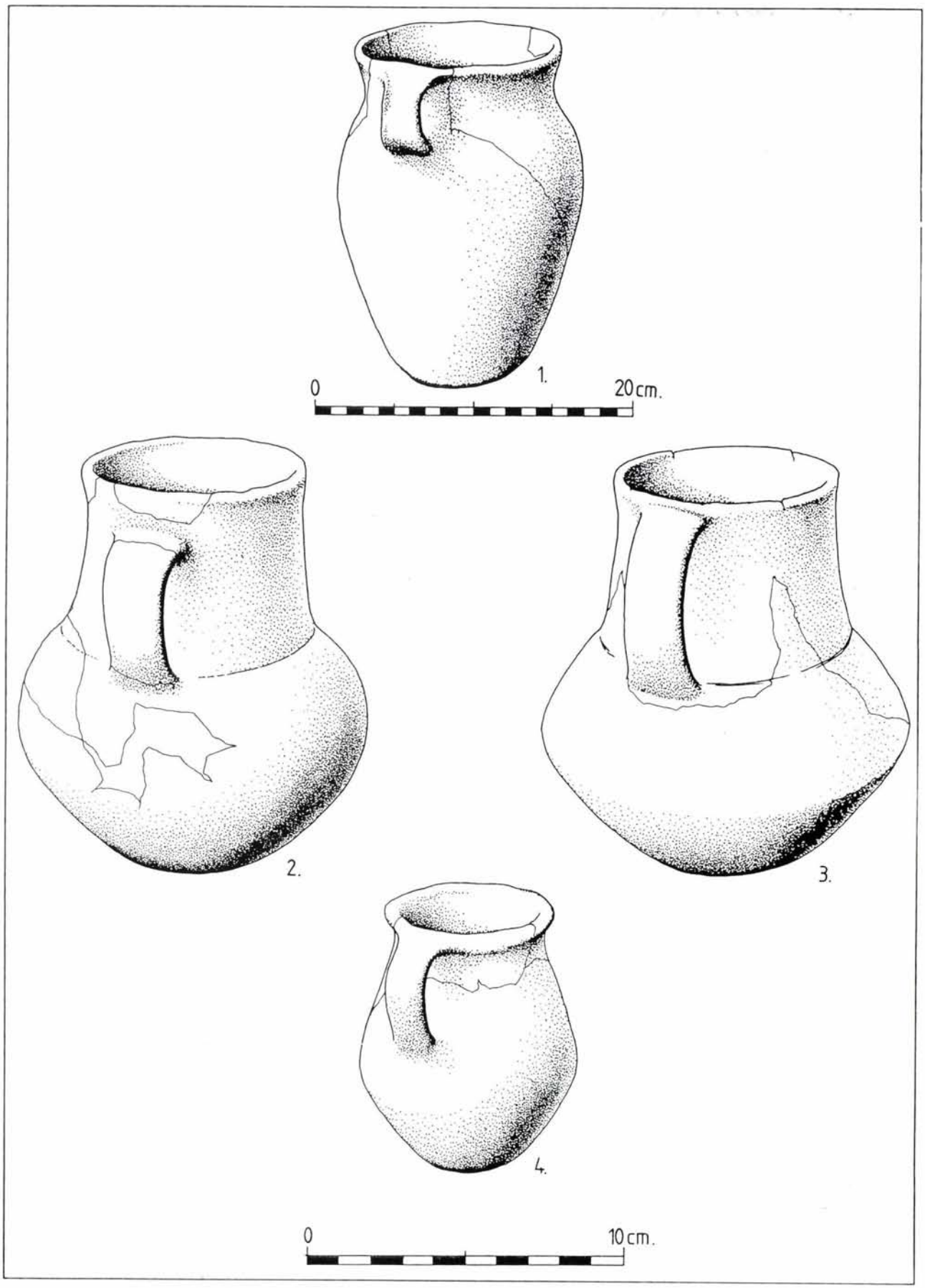

35. kép. 1. korsó az 55. objektumból; 2. korsó a 24. objektumból; 3. korsó a 10. objektumból; 4. bögre a 22. objektumból
Fig. 35. 1. Jug from pit 55., 2. Jug from pit 24., 3. Jug from pit 10., 4. Cup from pit 22.

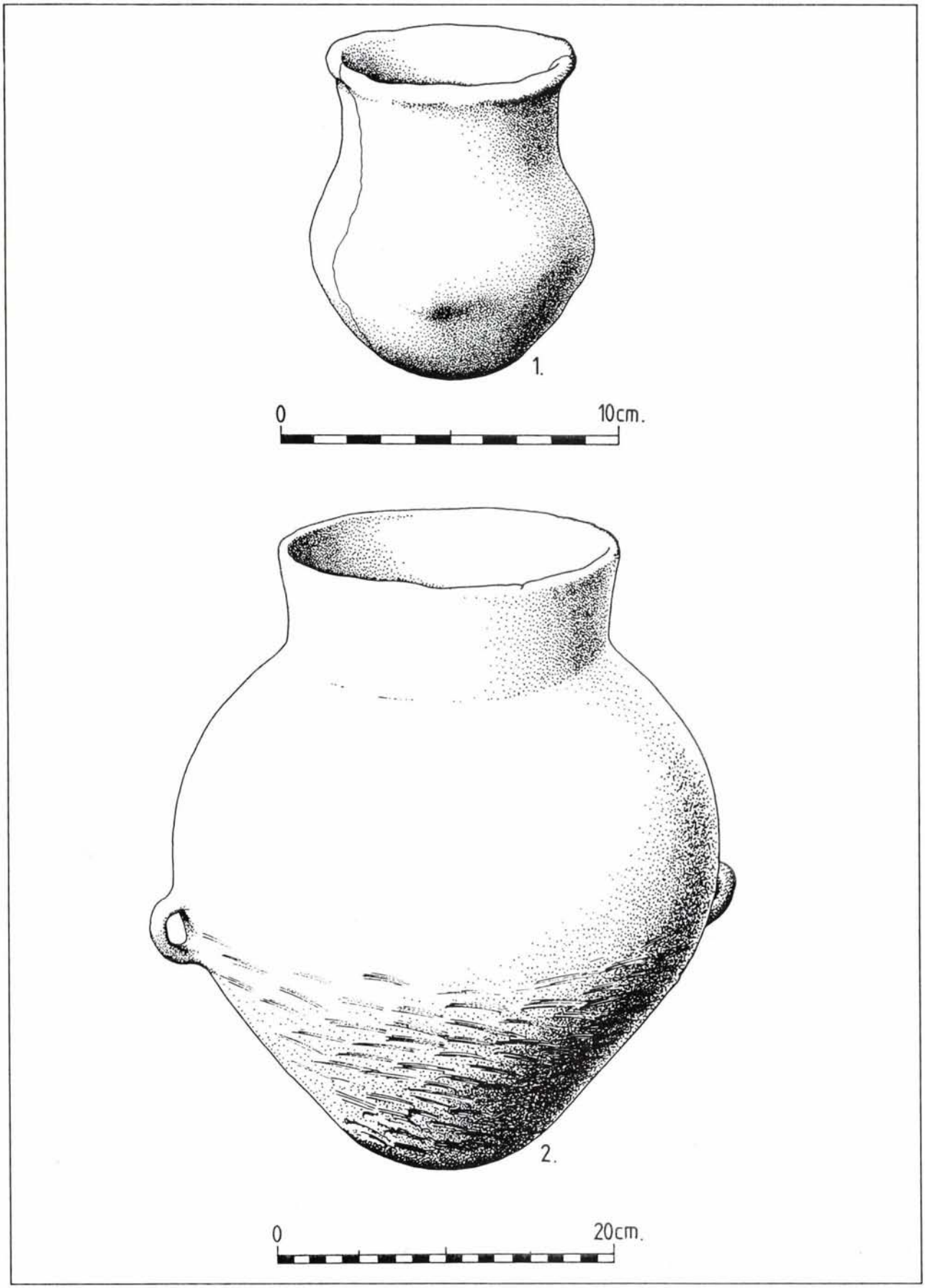

36. kép. 1. bögre a 40. objektumból; 2. fazék az 57. objektumból
Fig. 36. 1. Cup from pit 40., 2. Pot from pit 57.

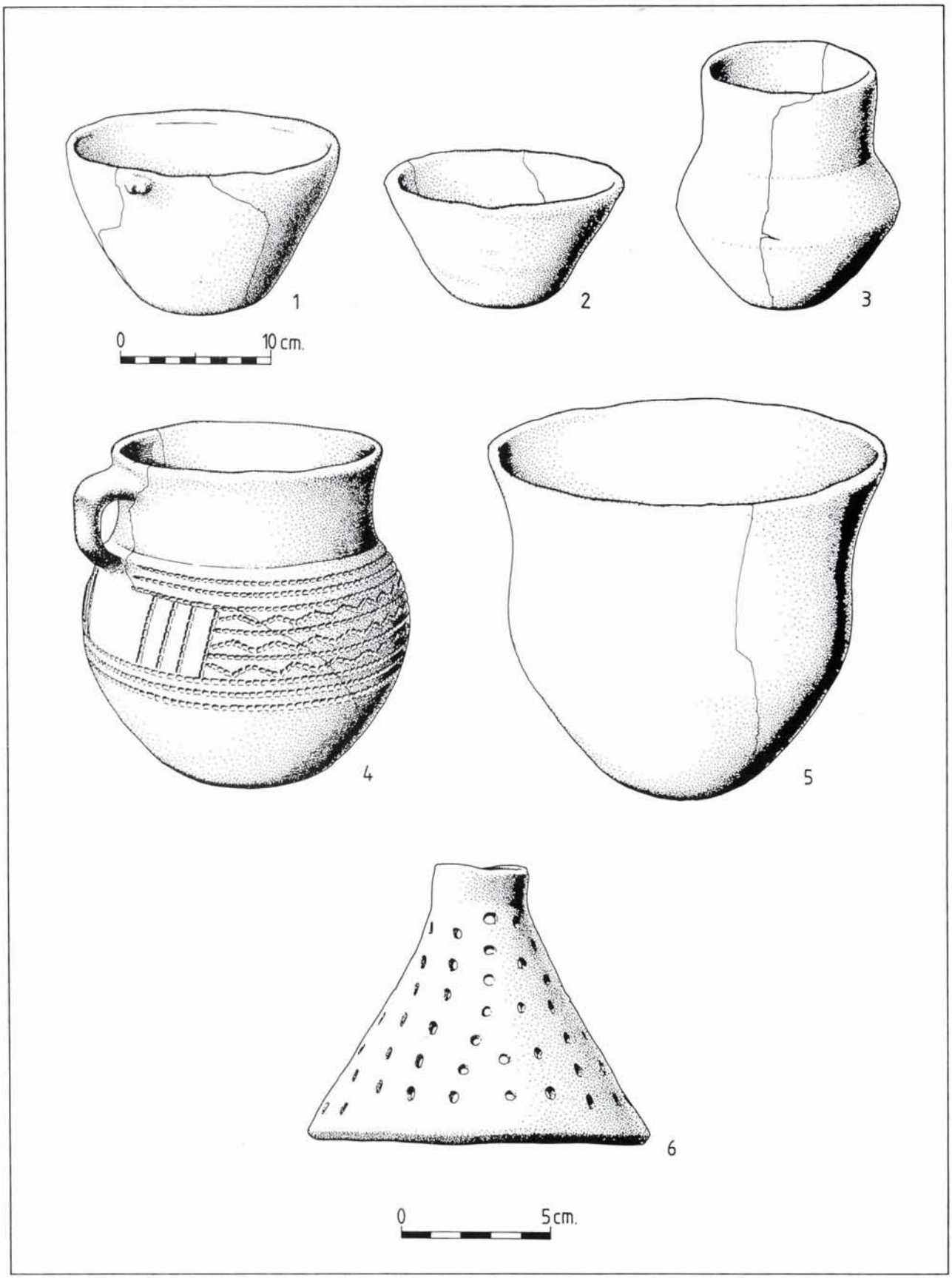

37. kép. 1. tálka a 14. objektumból; 2. tálka a 158. objektumból; 3. bögre a 8. objektumból; 4. harangedény a 69. objektumból; 5–6. harangedény és parázsborító a 80. objektumból

Fig. 37. 1. Bowl from pit 14., 2. Bowl from pit 158., 3., Cup from pit 8., 4. Beaker from pit 69., 5–6. Beaker and household object from pit 80.

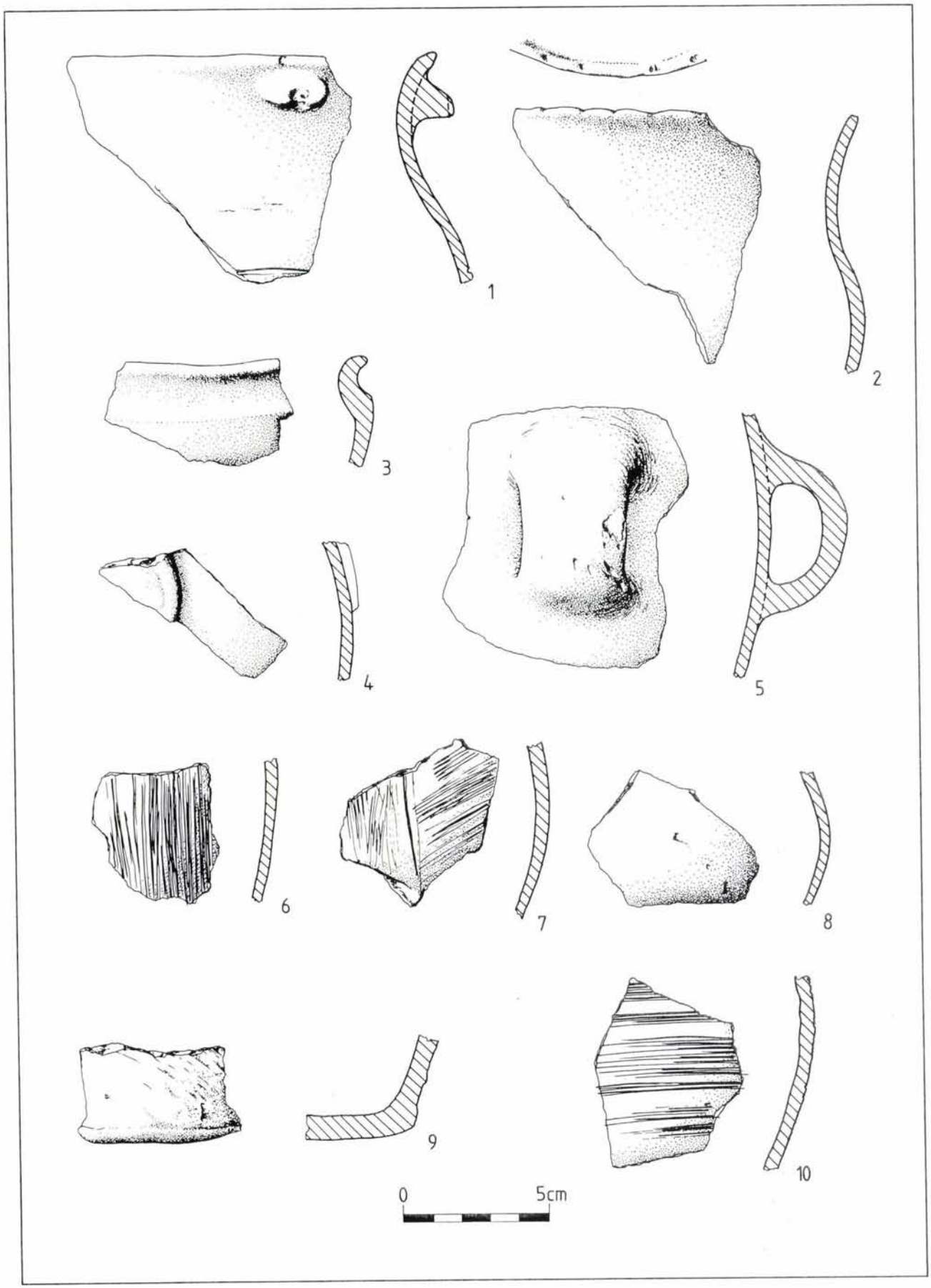

38. kép. 57. objektum leletei
Fig. 38. Finds from pit 57.

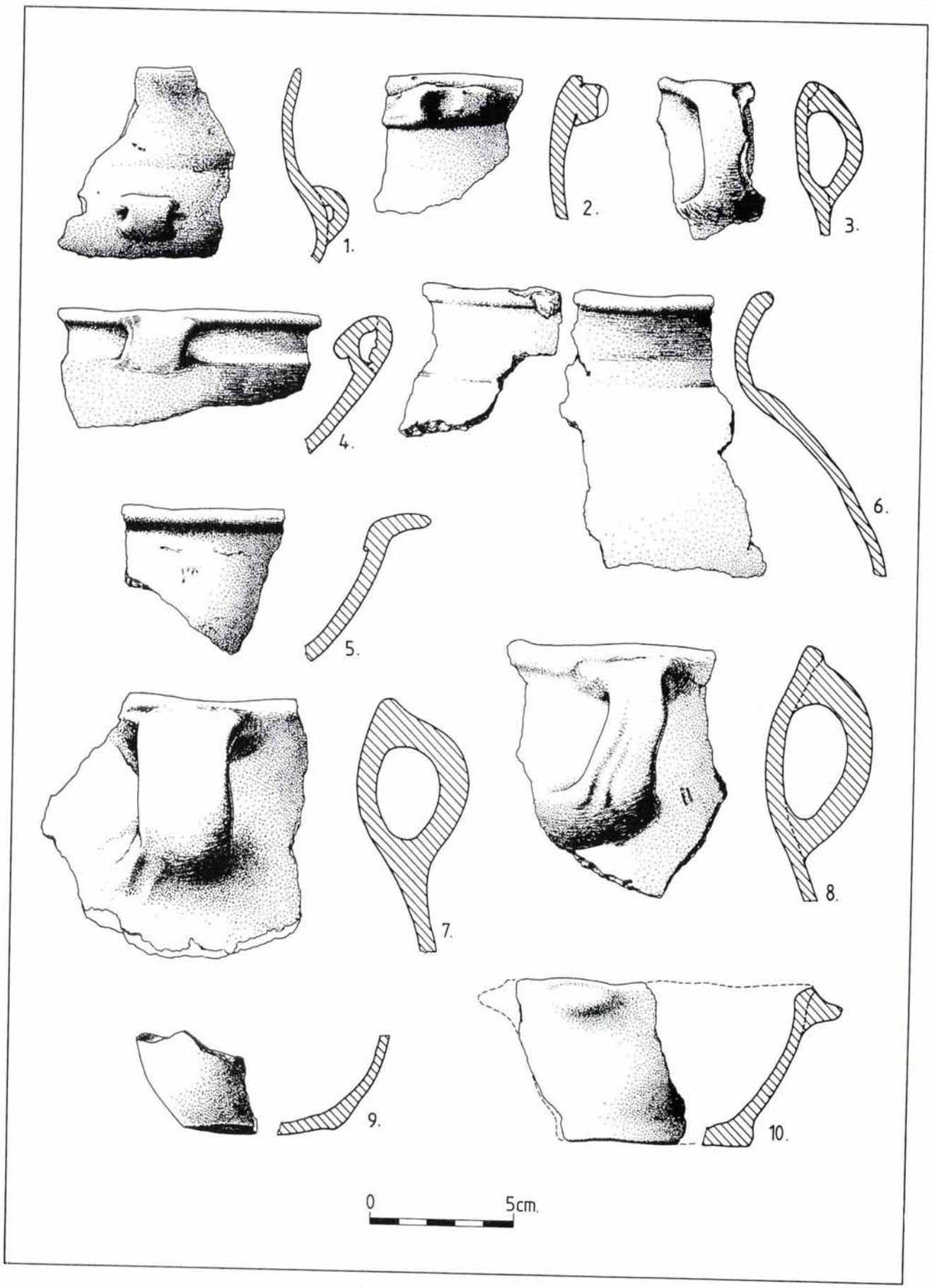

39. kép. 57. objektum leletei
Fig. 39. Finds from pit 57.

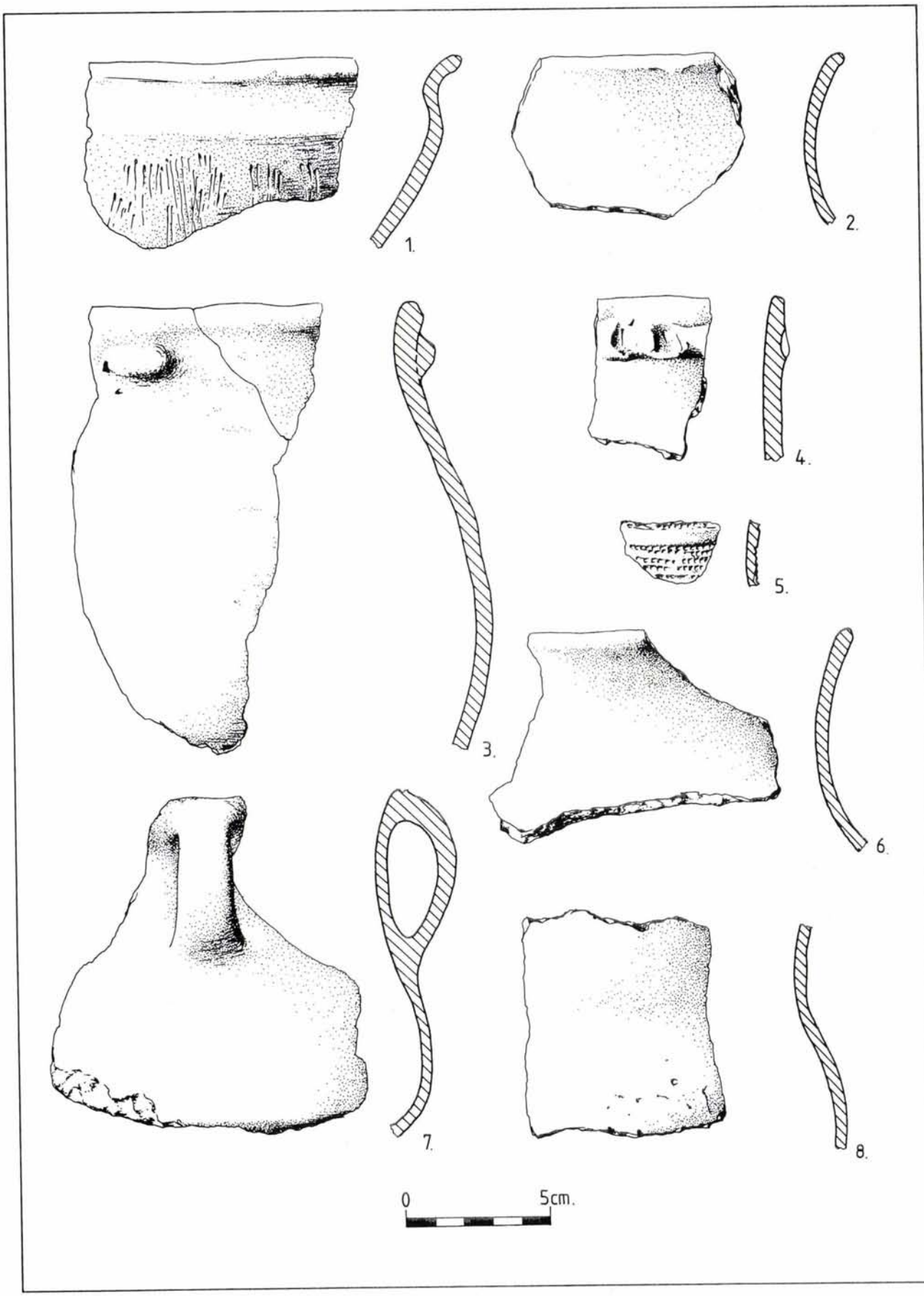

40. kép. 60. objektum leletei
Fig. 40. Finds from pit 60.

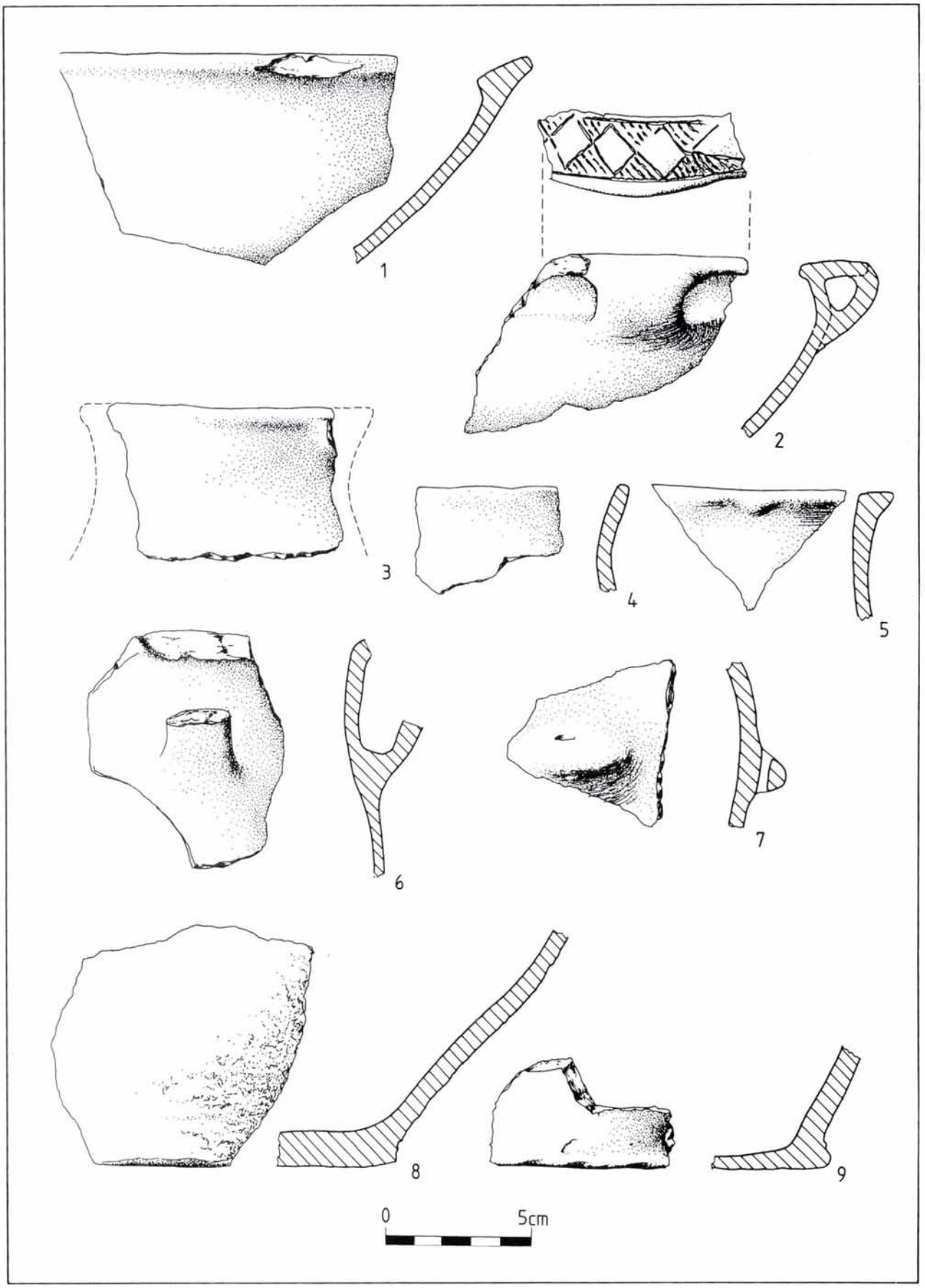

41. kép. 62., 80. gödöregyüttes leletei
Fig. 41. Finds from pit –complexes 62., 80.

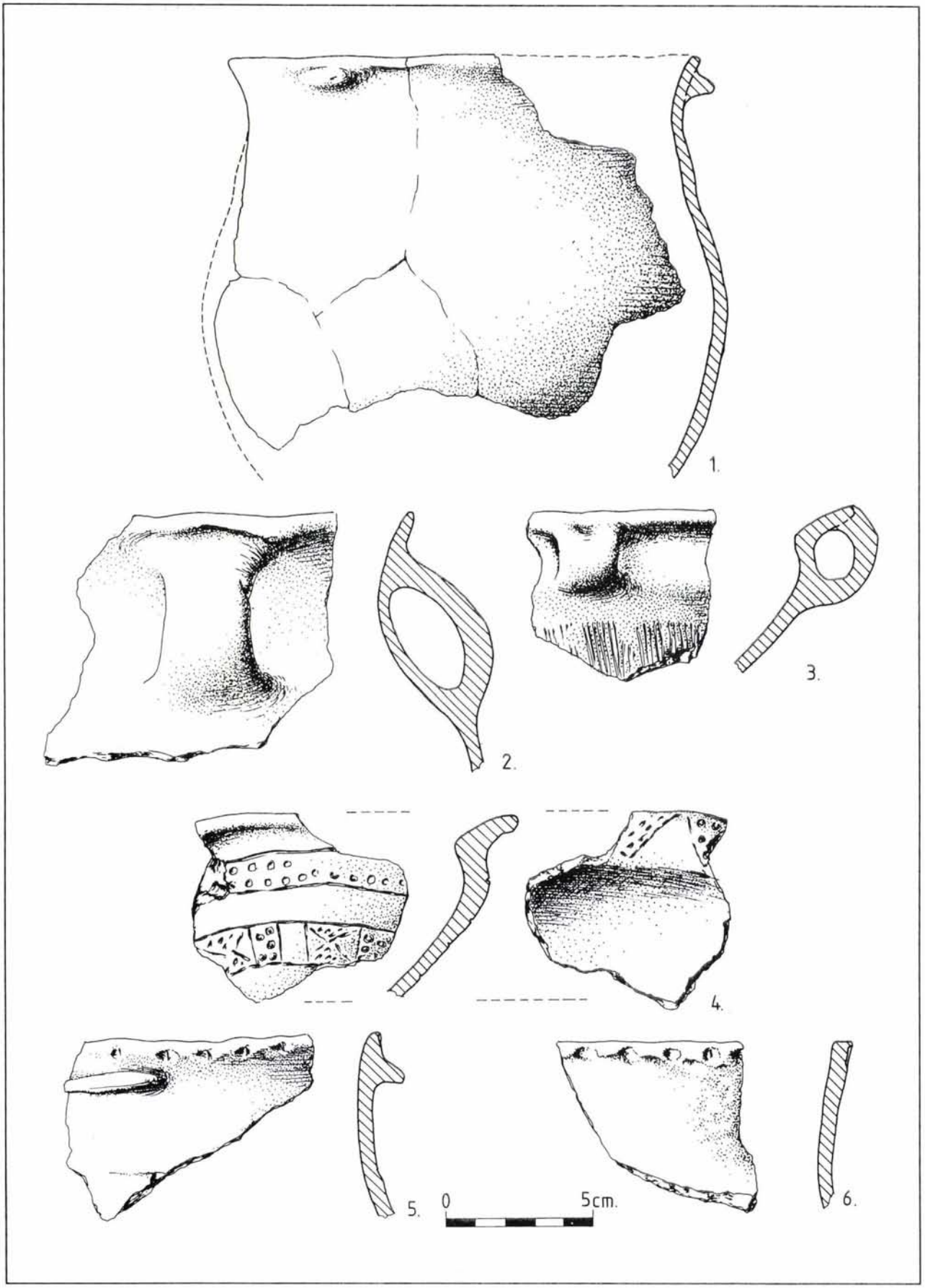

42. kép. 66. objektum leletei
Fig. 42. Finds from pit 66.

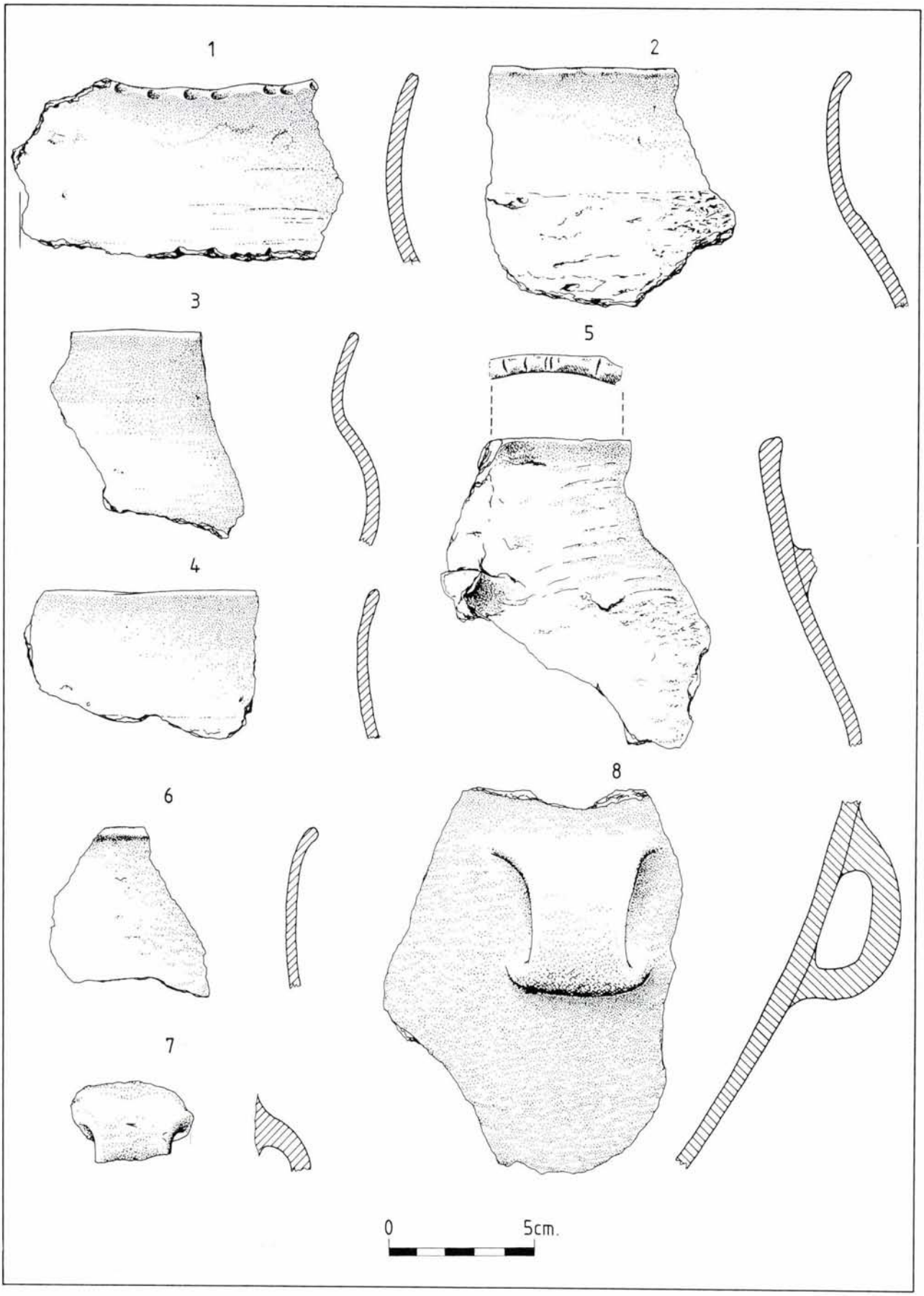

43. kép. 67. objektum leletei
Fig. 43. Finds from pit 67.

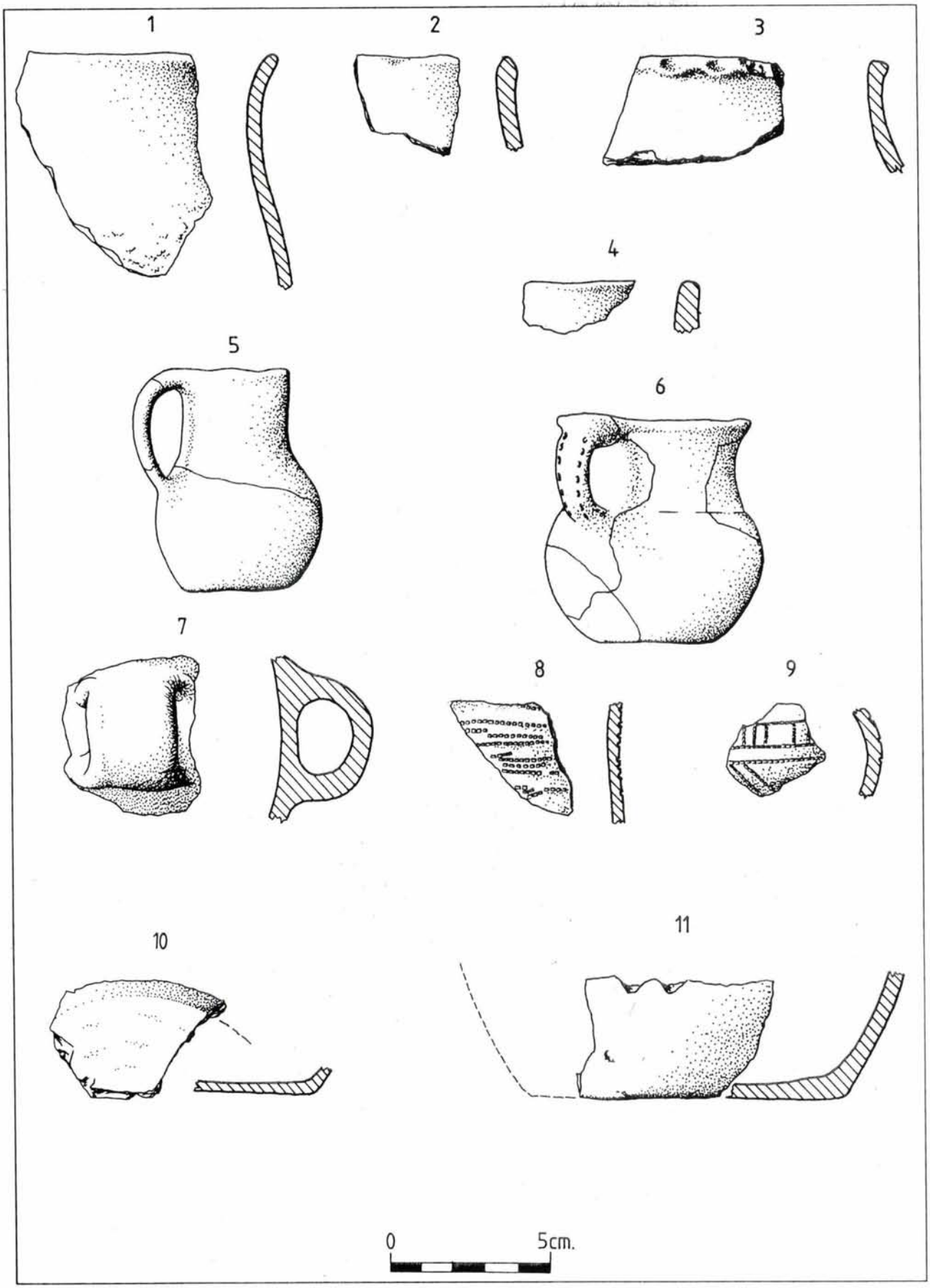

44. kép. 69. objektum leletei
Fig. 44. Finds from pit 69.

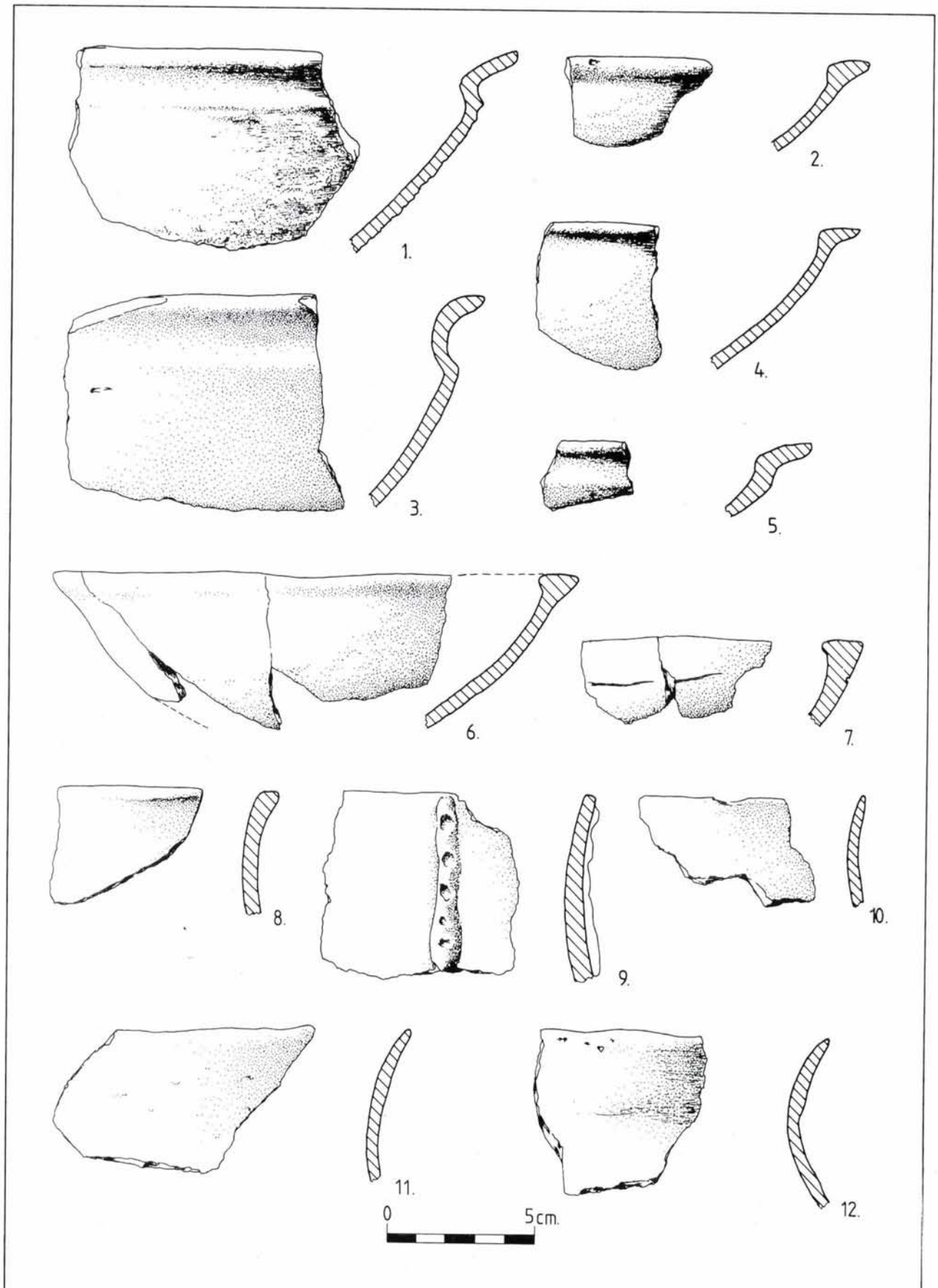

45. kép. 69. objektum leletei
Fig. 45. Finds from pit 69.

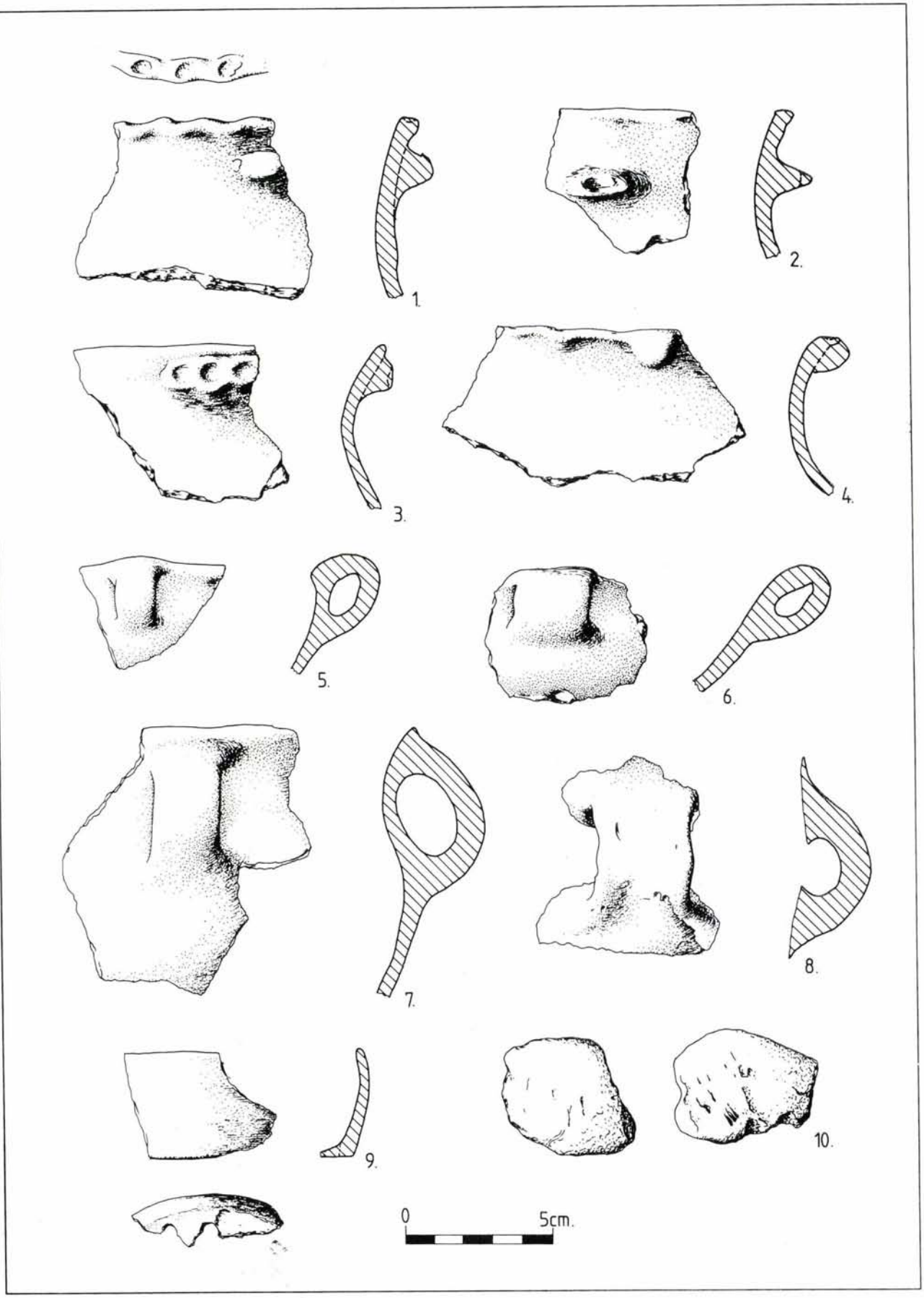

46. kép. 69. objektum leletei
Fig. 46. Finds from pit 69.

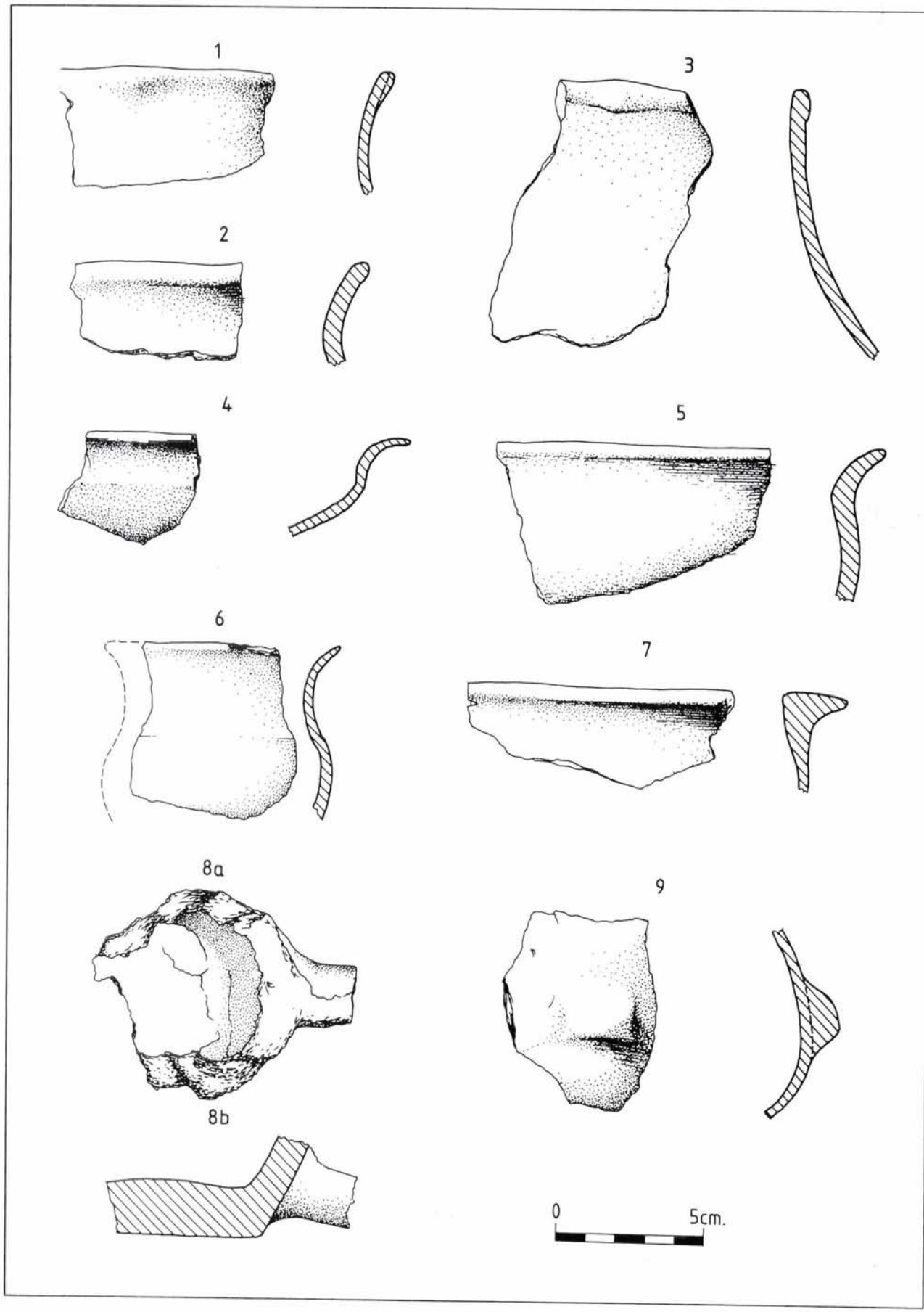

47. kép. 71. objektum leletei
Fig. 47. Finds from pit 71.

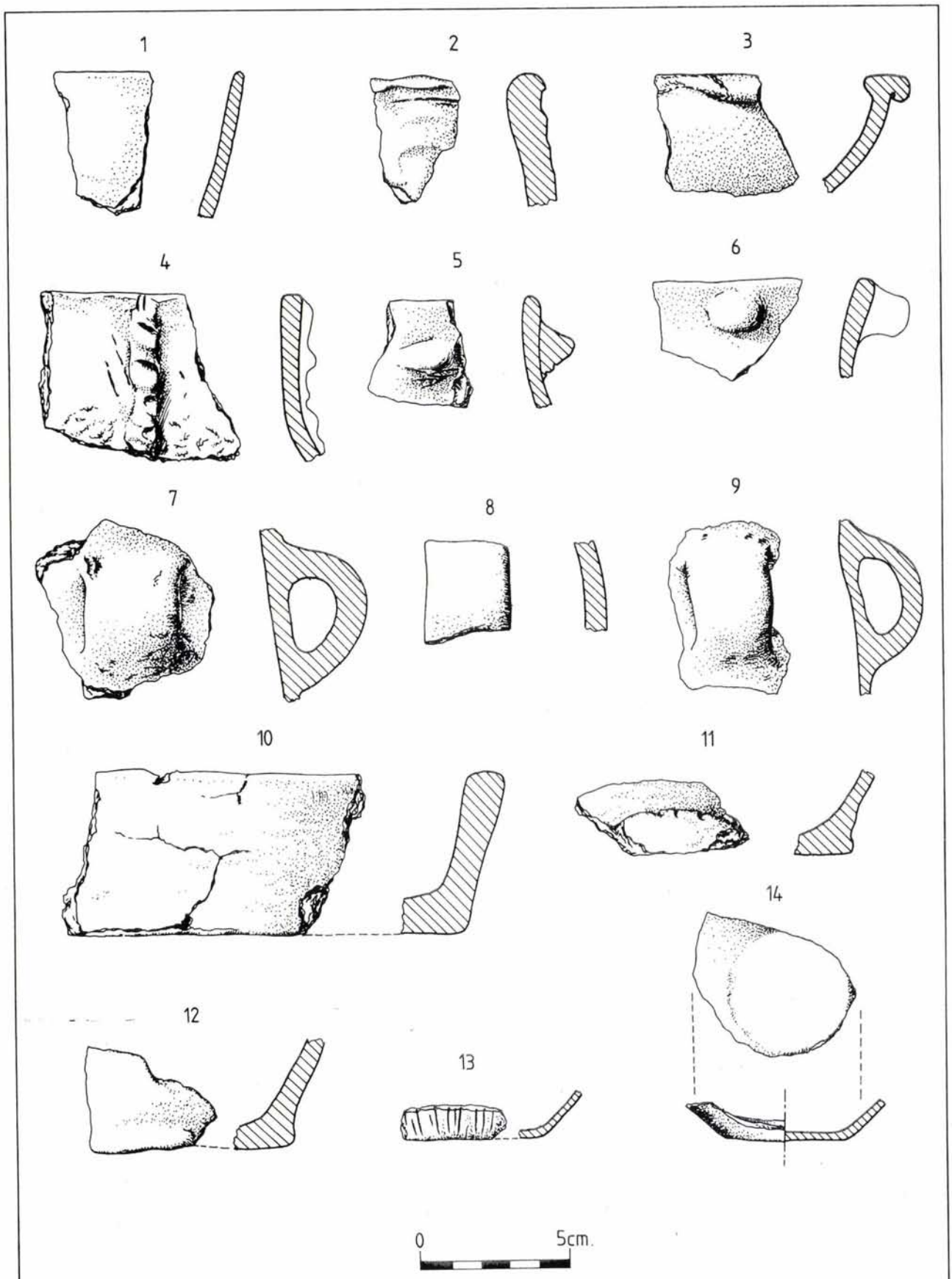

48. kép. 74. objektum leletei
Fig. 48. Finds from pit 74.

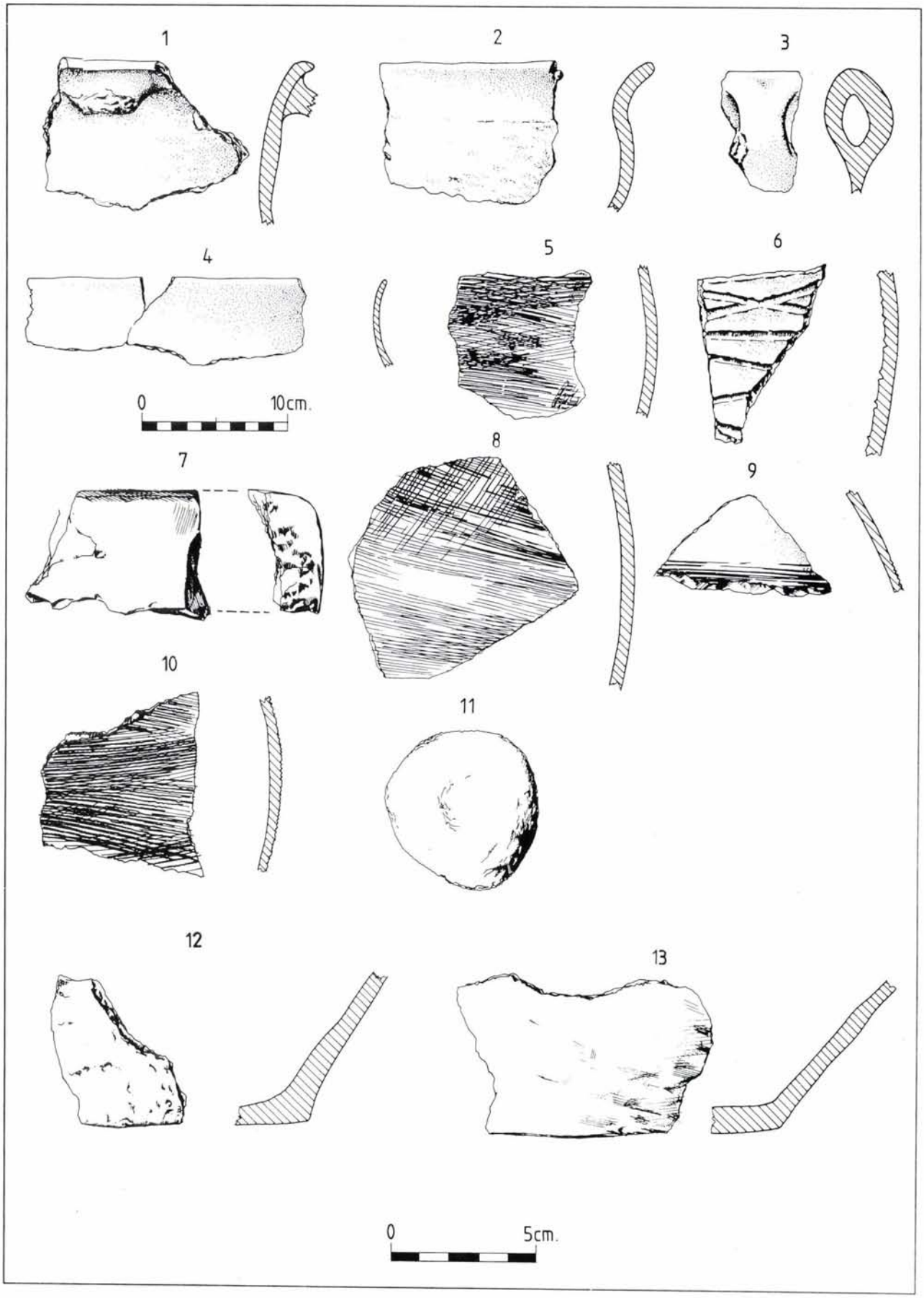

49. kép. 84. objektum leletei
Fig. 49. Finds from pit 84.

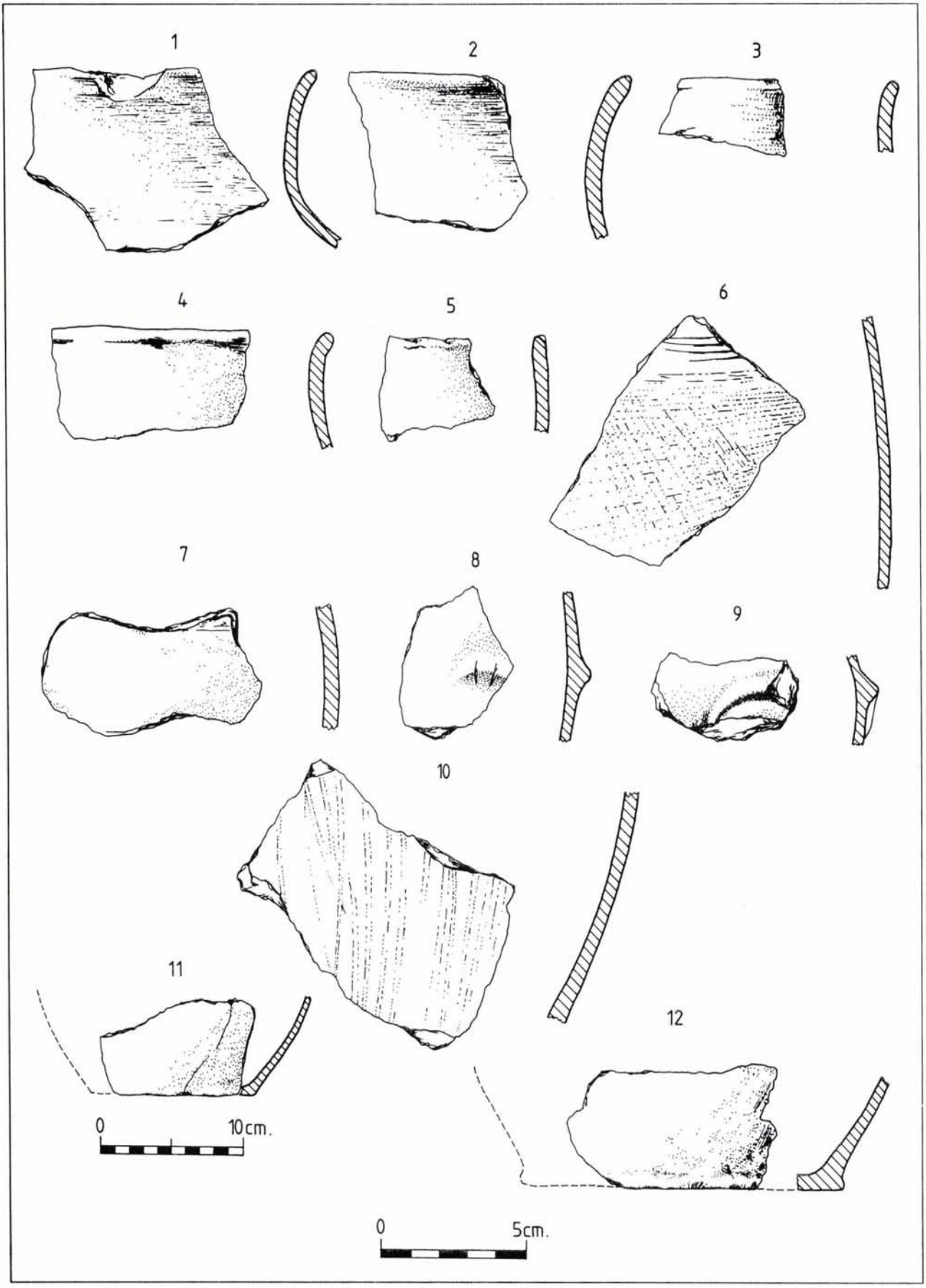

50. kép. 85. objektum leletei
Fig. 50. Finds from pit 85.

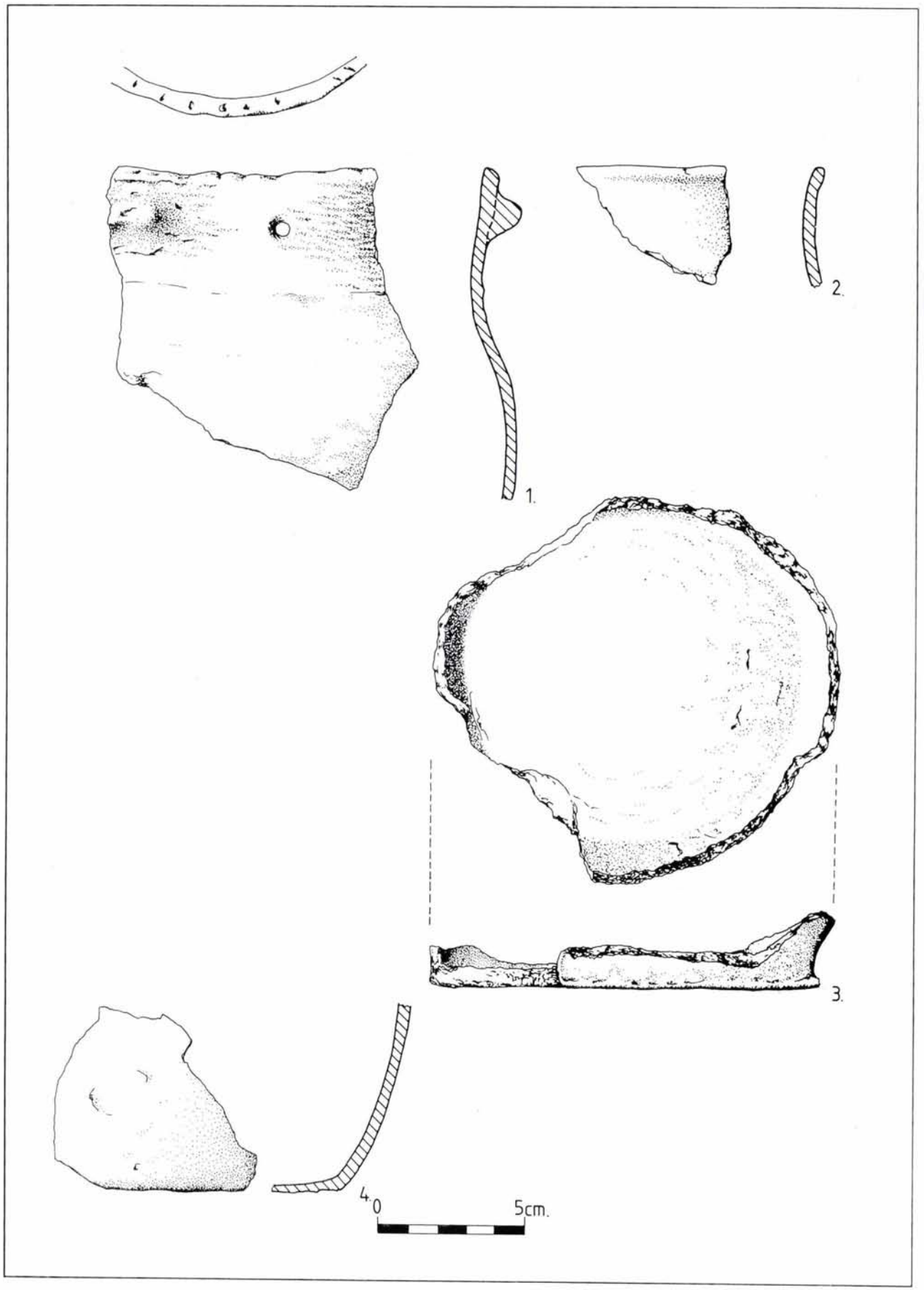

51. kép. 86. objektum leletei
Fig. 51. Finds from pit 86.

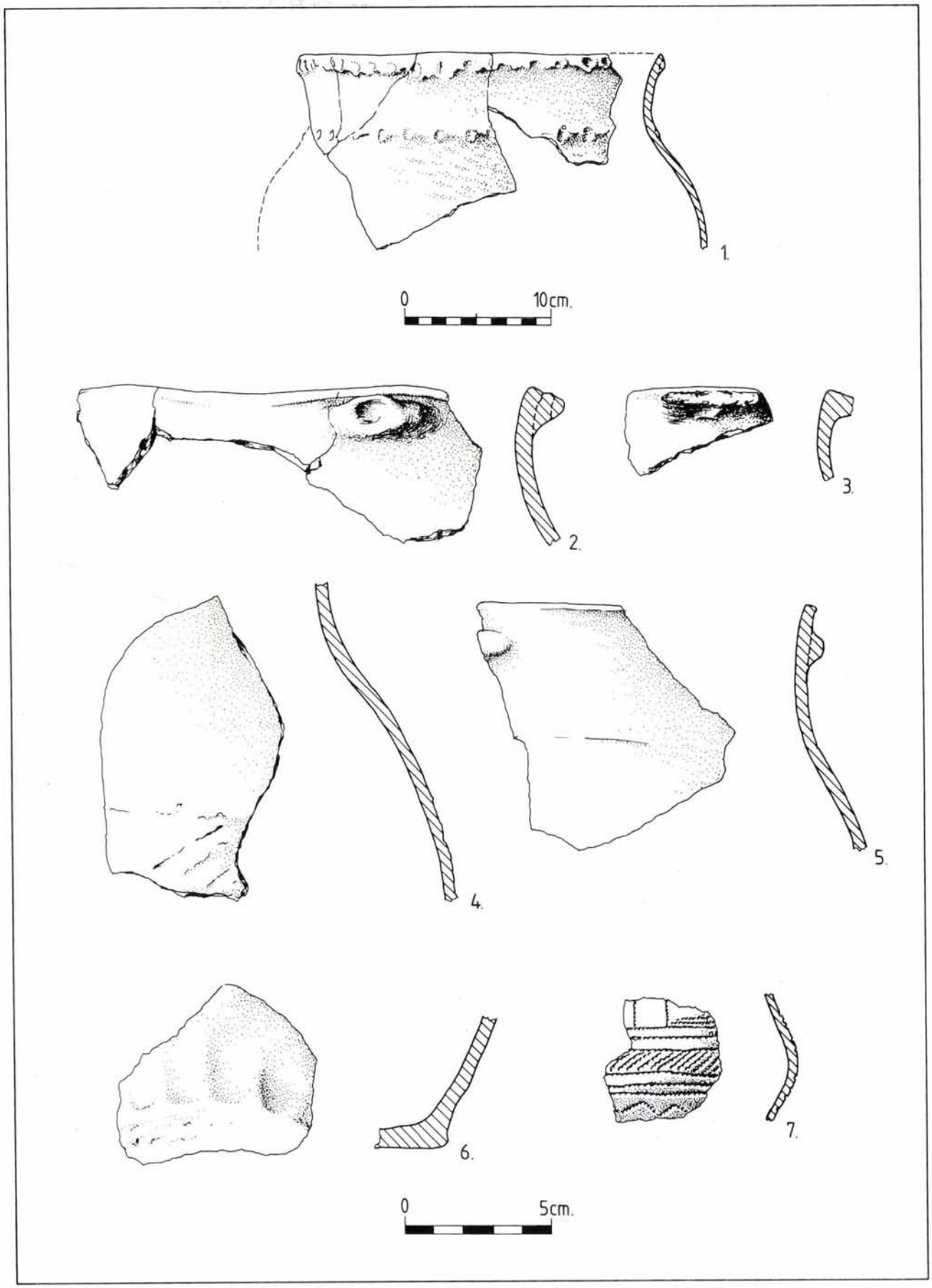

52. kép. 87. objektum leletei
Fig. 52. Finds from pit 87.

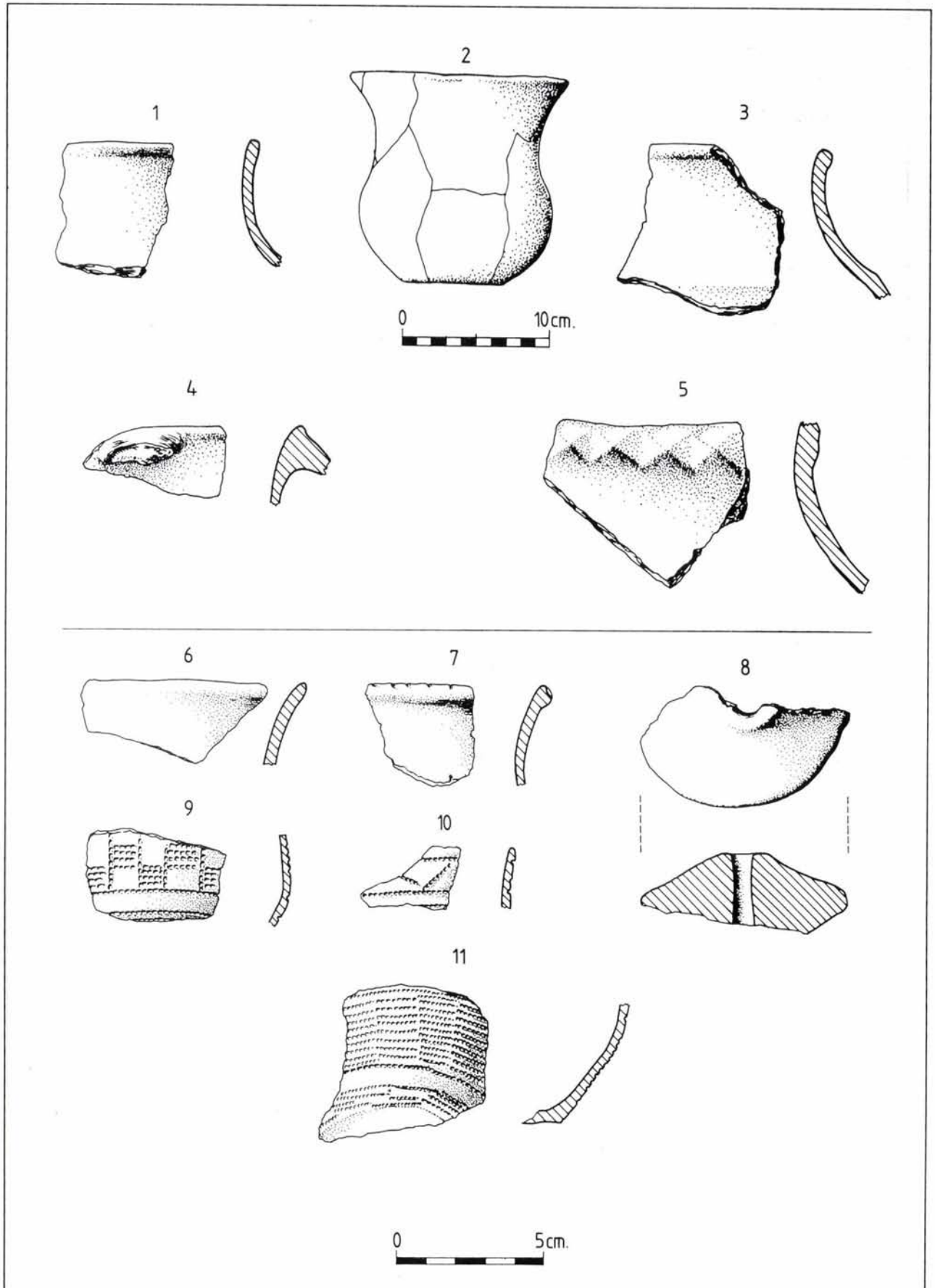

53. kép. 1–5.: 87. objektum leletei; 6–11.: 73. objektum leletei
Fig. 53. 1–5.: Finds from pit 87., 6–11.: Finds from pit 73.

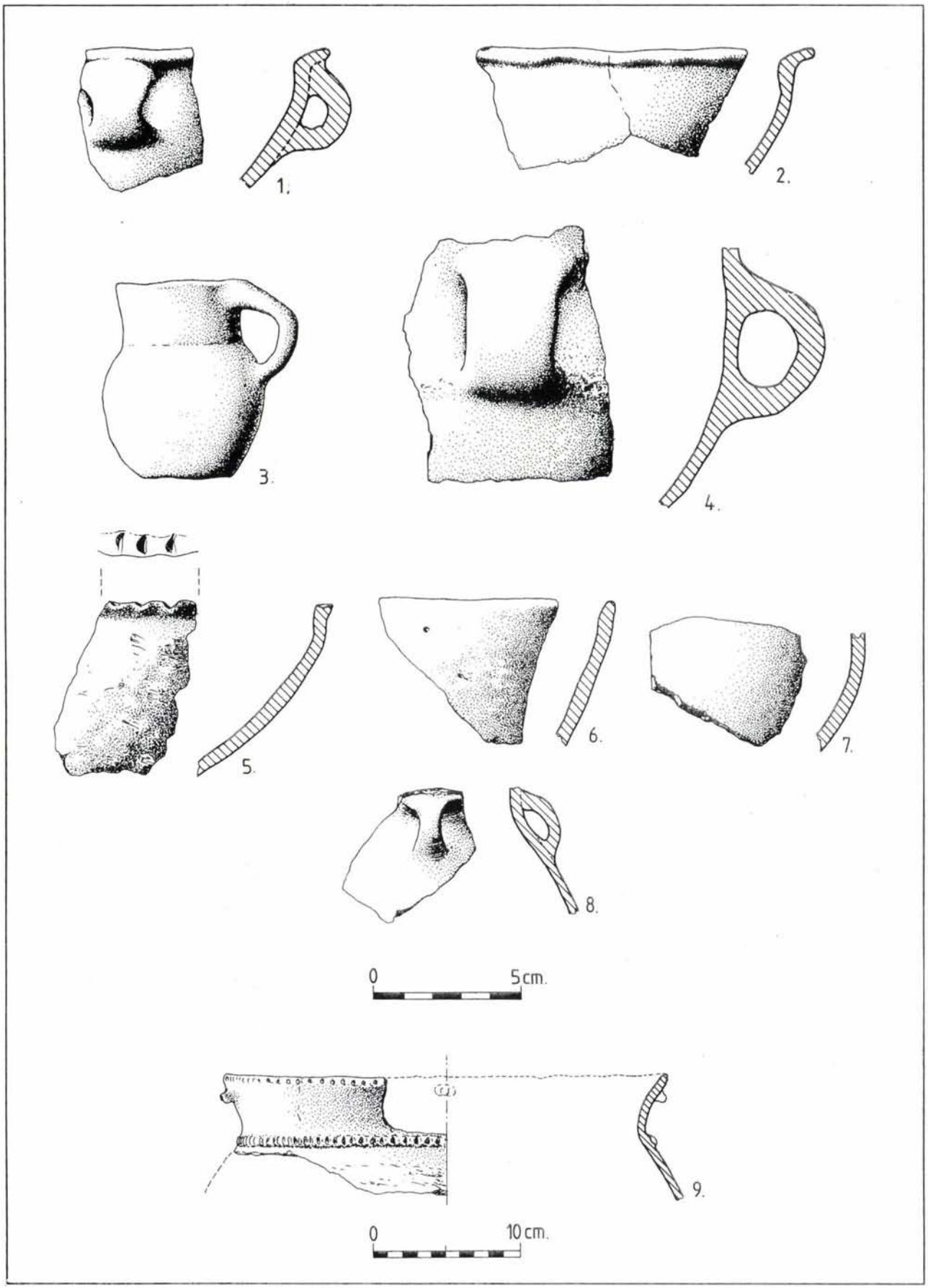

54. kép. 100. objektum (áldozati gödör) leletei
Fig. 54. Finds from offering pit No. 100.

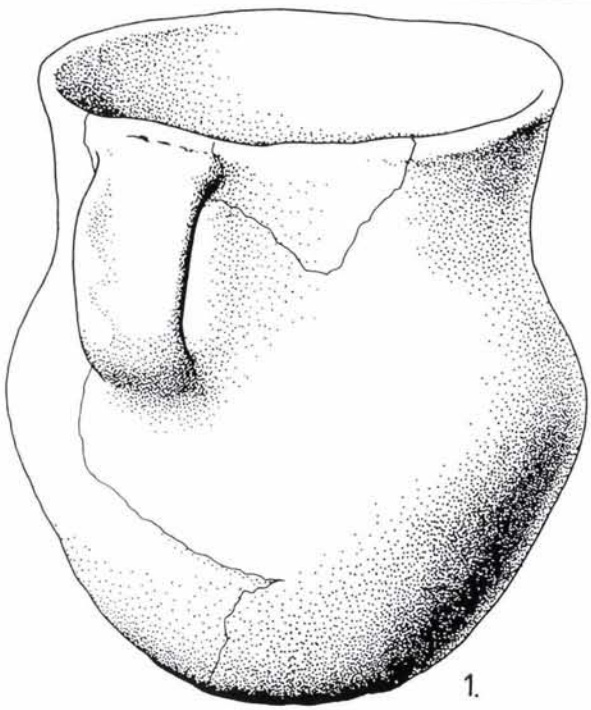

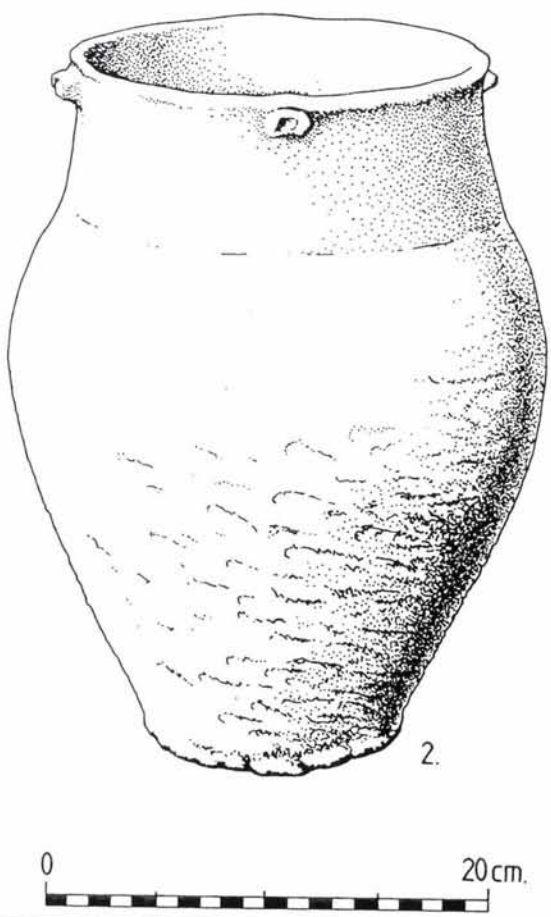

55. kép. 1–2.: 117. objektum leletei
Fig. 55 . 1–2.: Finds from pit 117.

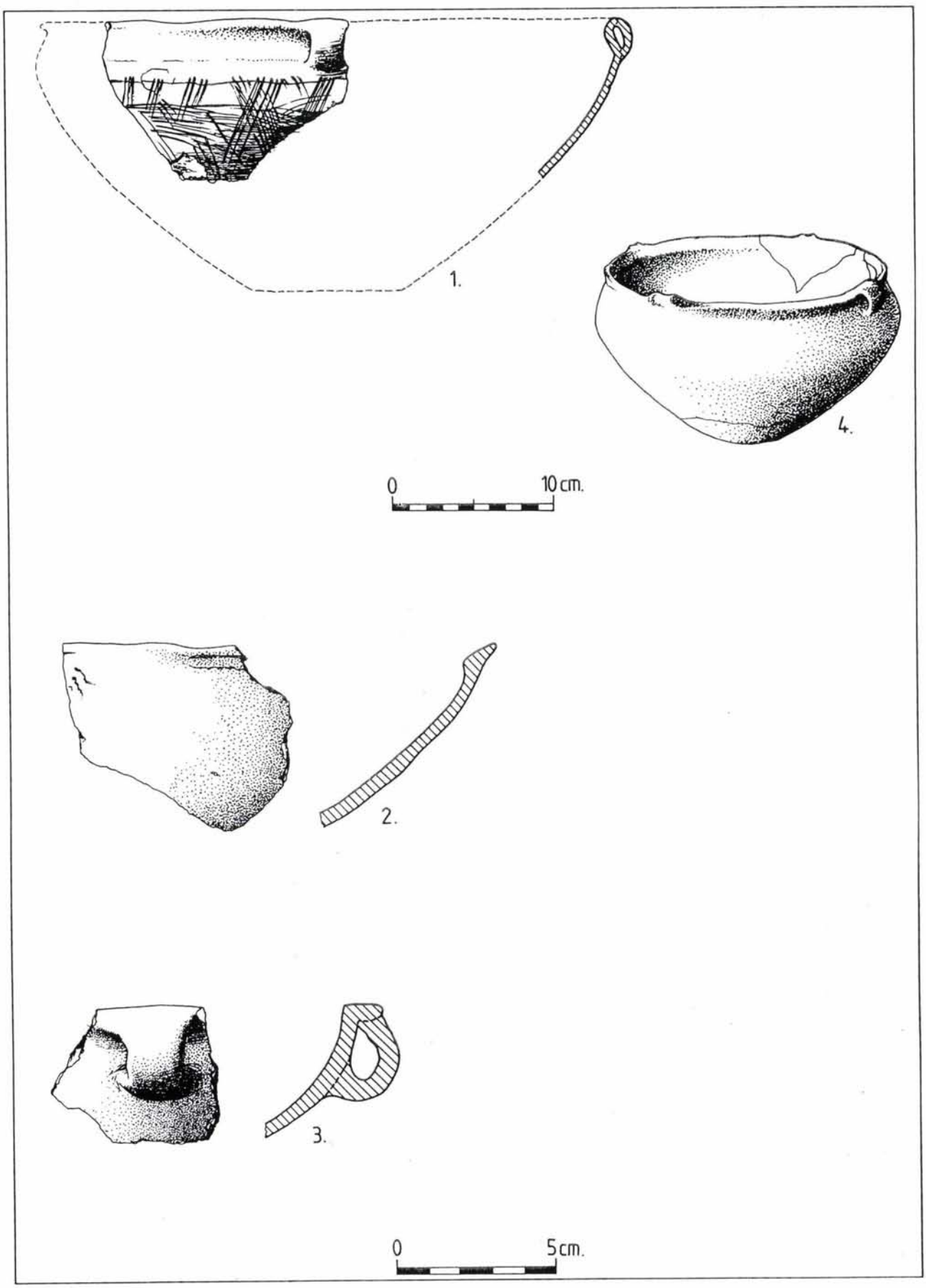

56. kép. 1, 3.: 117. objektum leletei; 2.: 80. objektum; 4.: 128. objektum lelete
Fig. 56. 1, 3.: Finds from pit 117., 2.: Finds from pit 80., 4.: Find from pit 128.

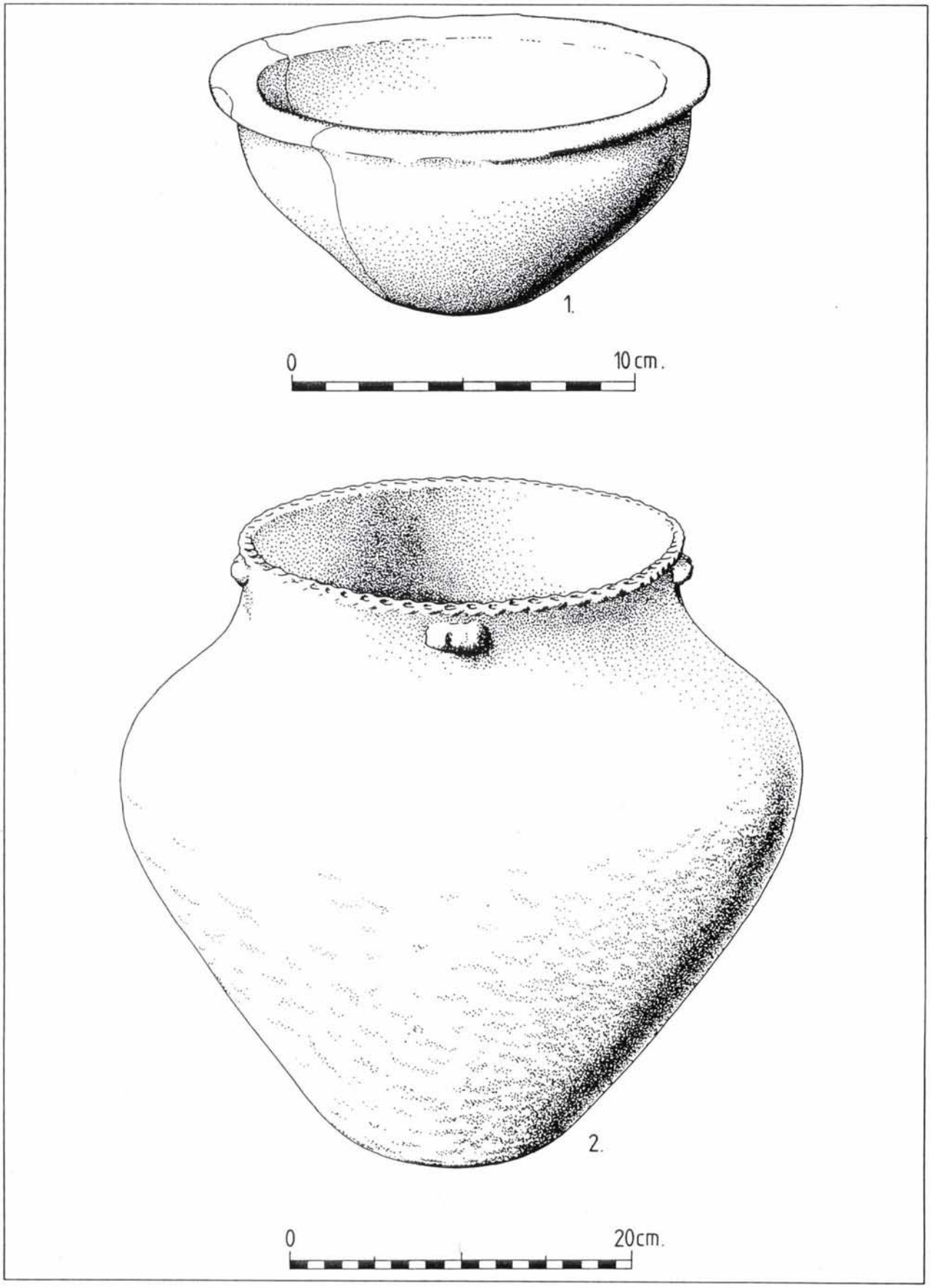

57. kép. 1–2.: 120. objektum leletei
Fig. 57. 1–2.: Finds from pit 120.

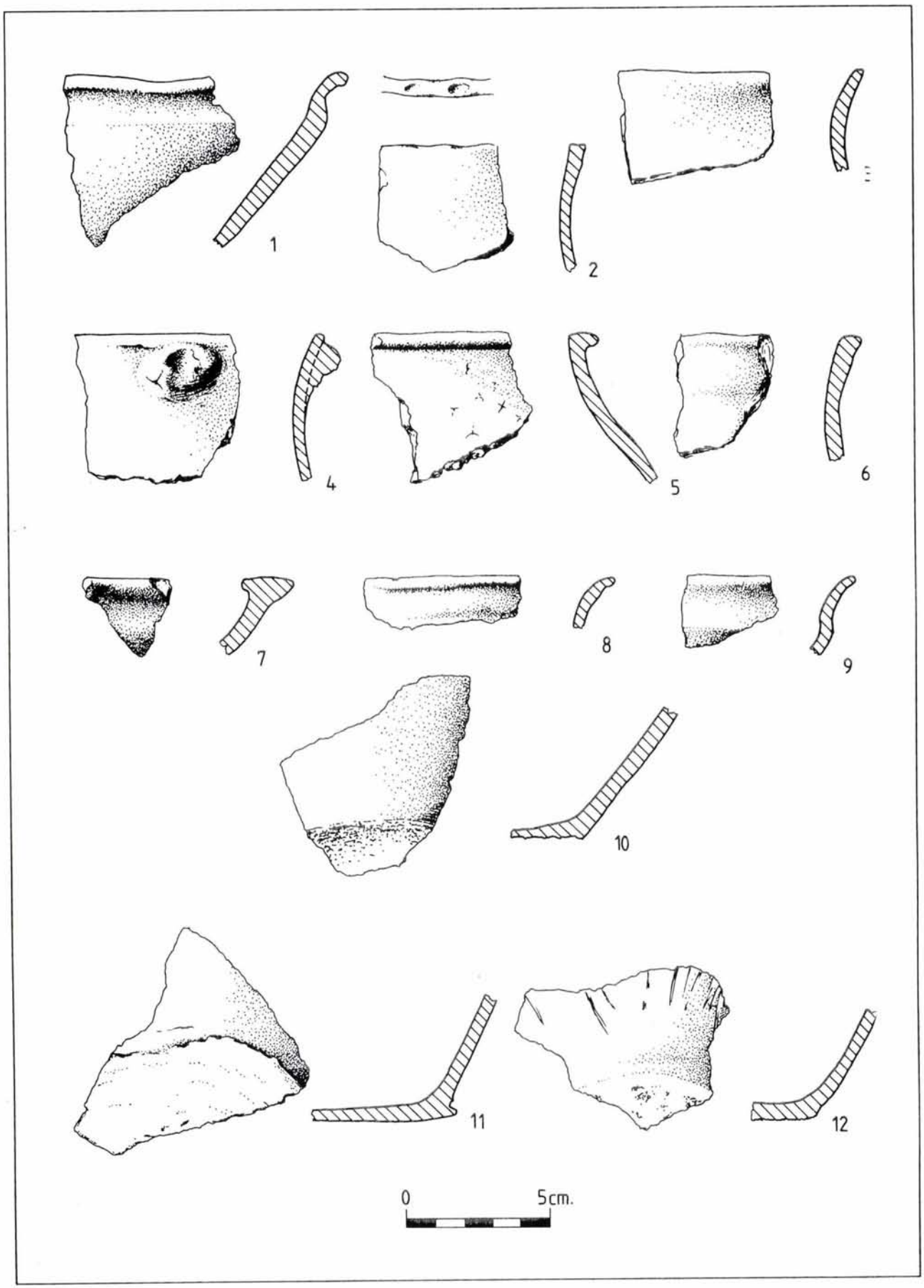

58. kép. 123. objektum leletei
Fig. 58. Finds from pit 123.

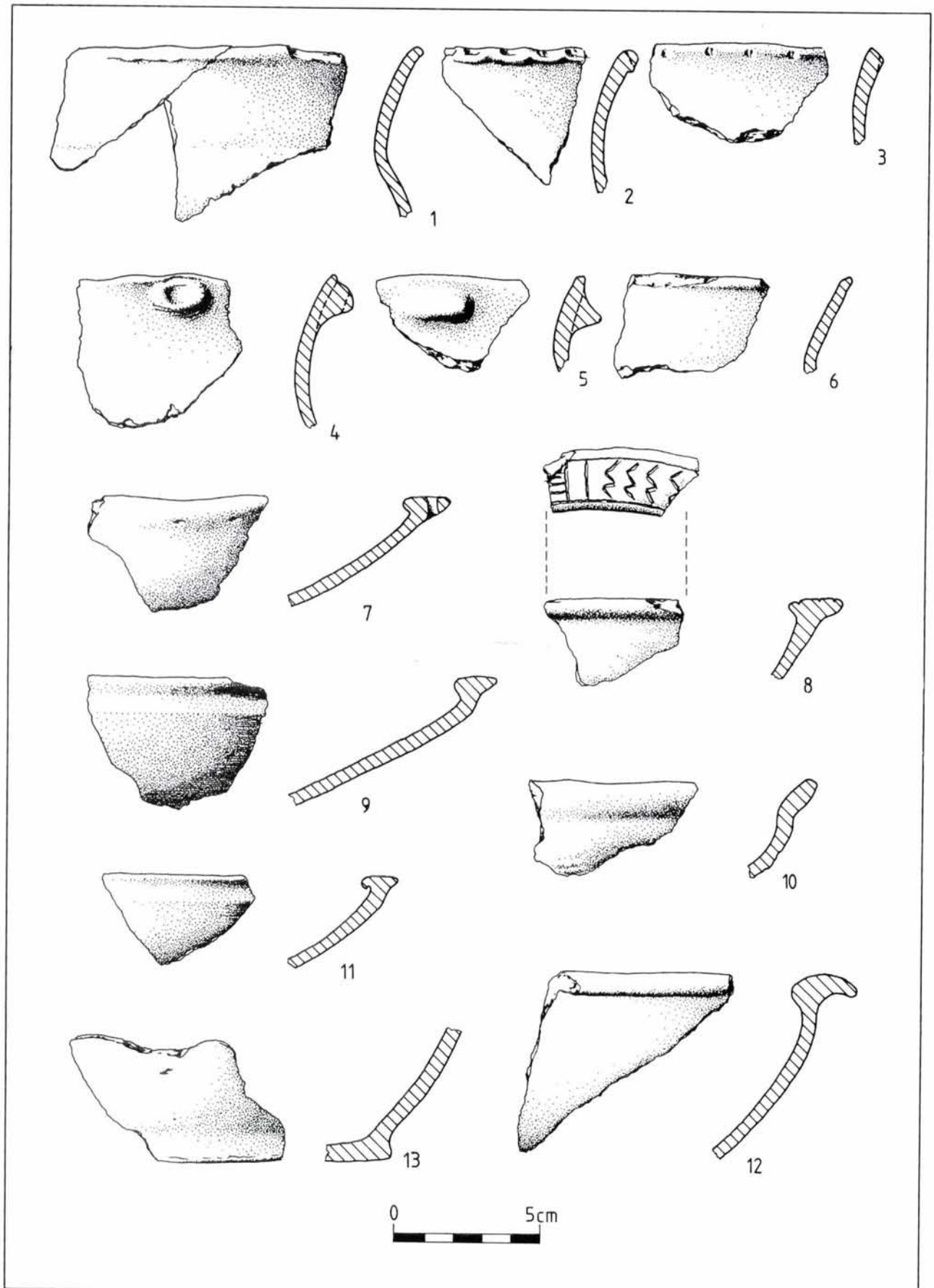

59. kép. 122.,126. objektum leletei
Fig. 59. Finds from pit 122.,126.

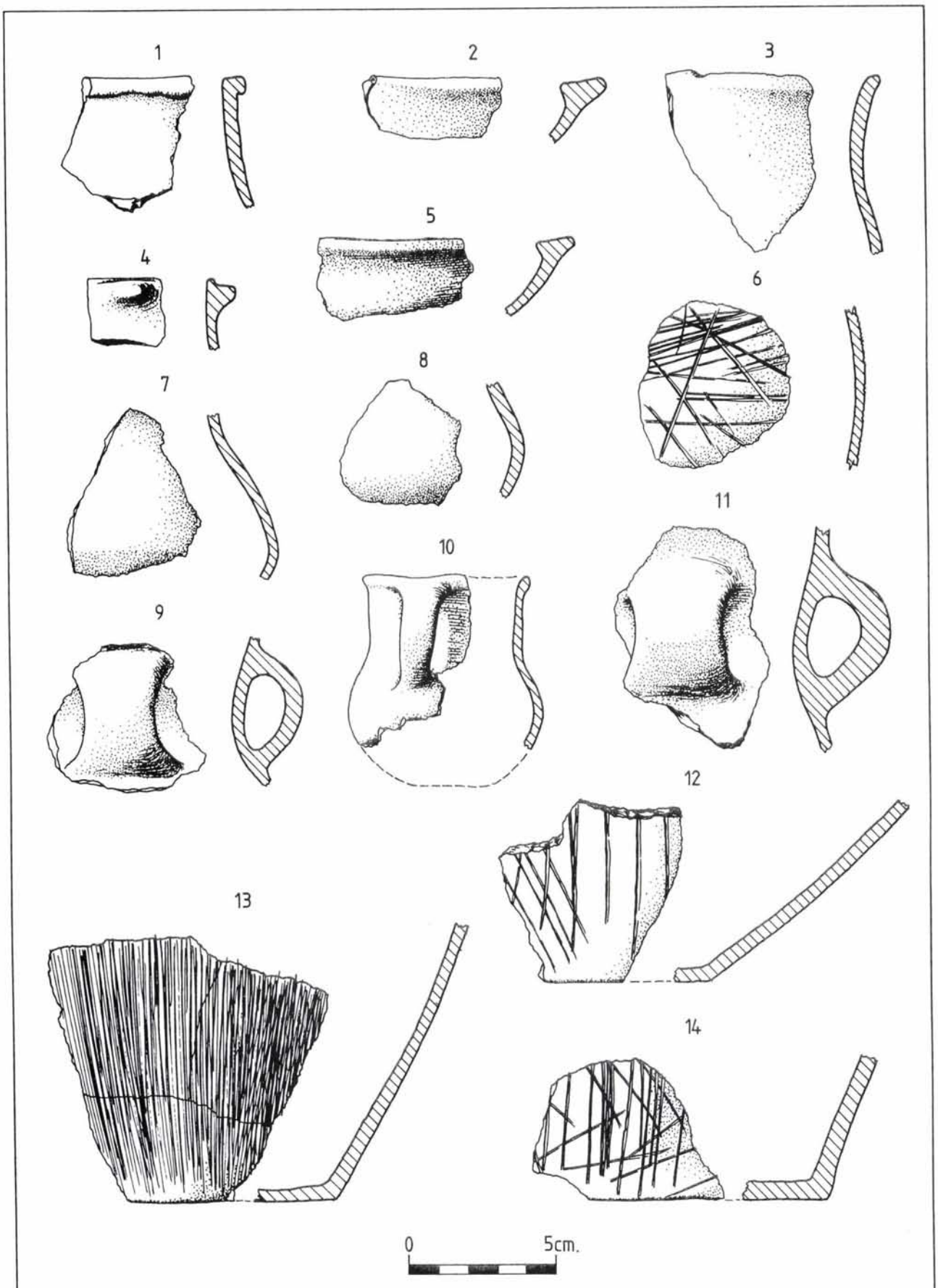

60. kép. 122.,126. objektum leletei
Fig. 60. Finds from pit 122.,126.

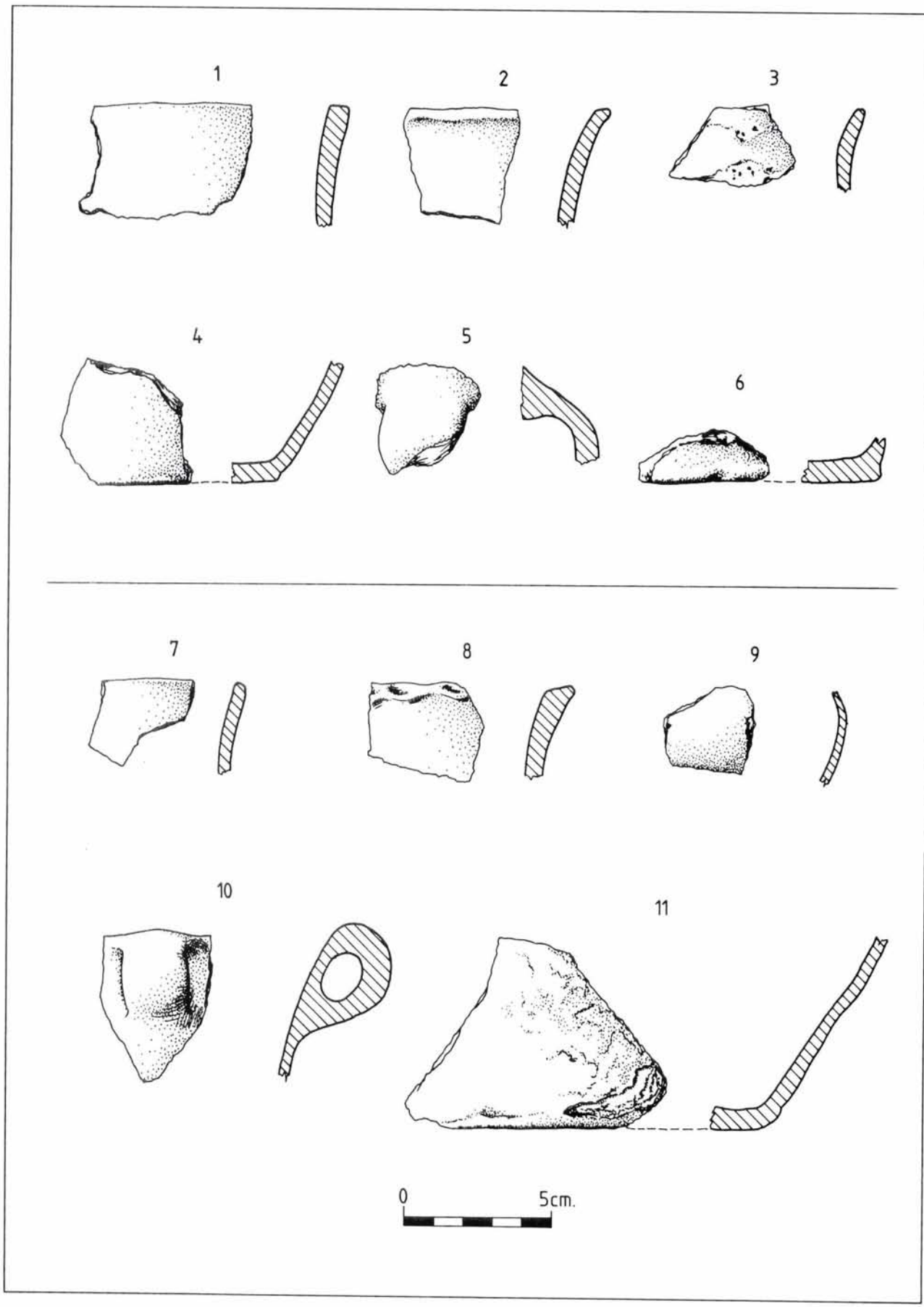

61. kép. 1–6.: 139. objektum leletei; 7–11.: 141. objektum leletei
Fig. 61. 1–6.: Finds from pit 139., 7–11.: Finds from pit 141.

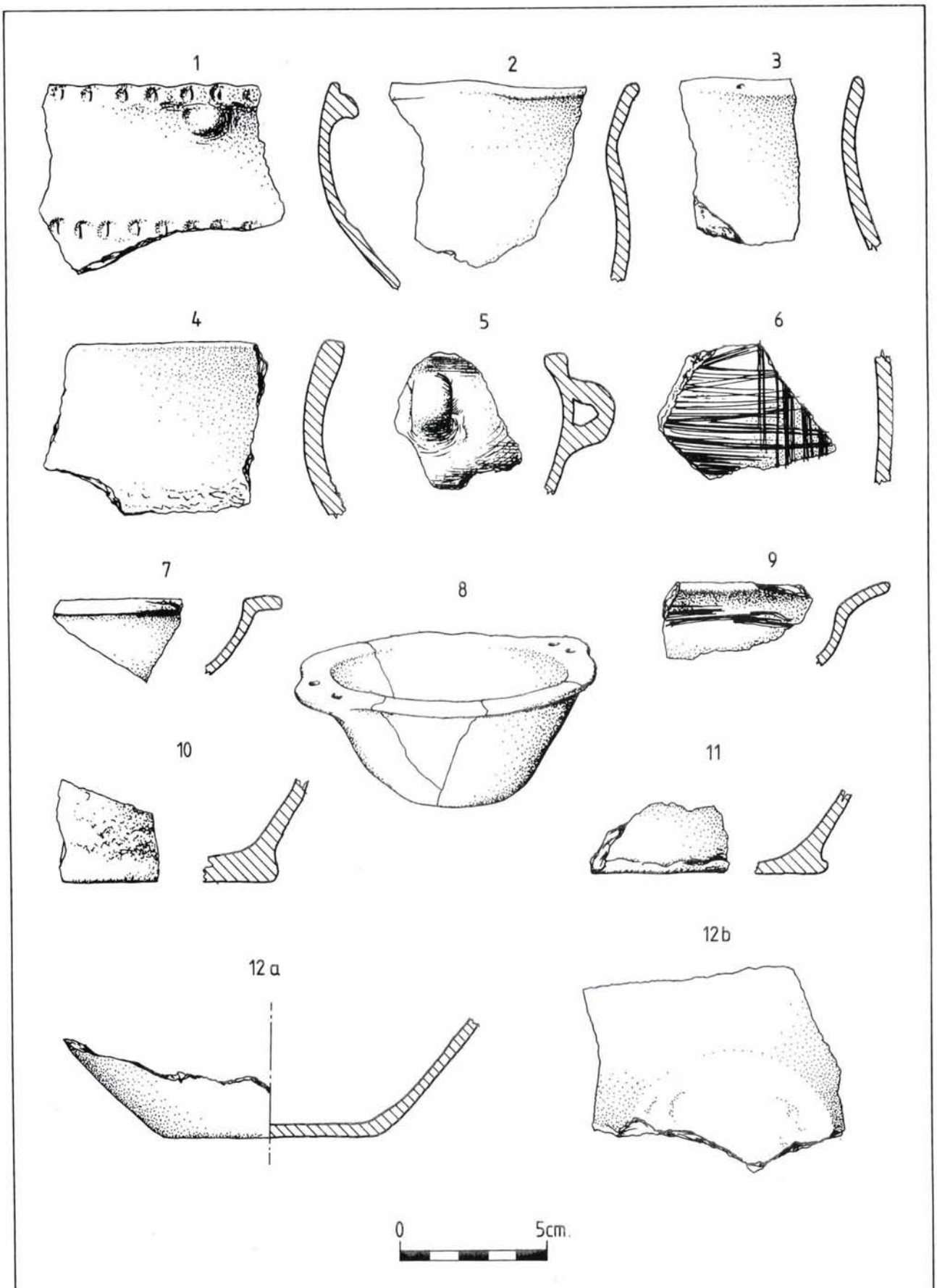

62. kép. 146. objektum leletei
Fig. 62. Finds from pit 146.

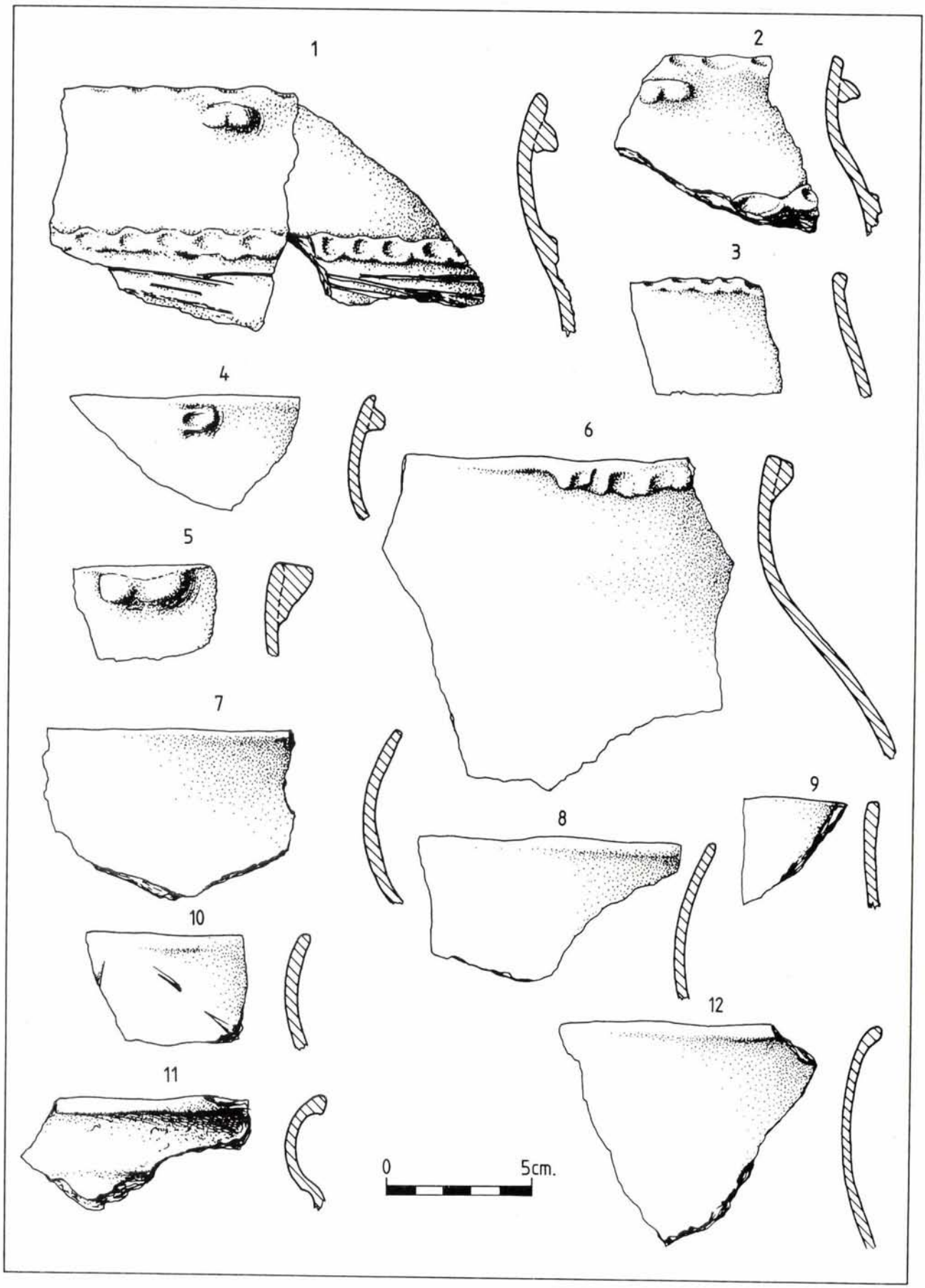

63. kép. 158. objektum leletei
Fig. 63. Finds from pit 158.

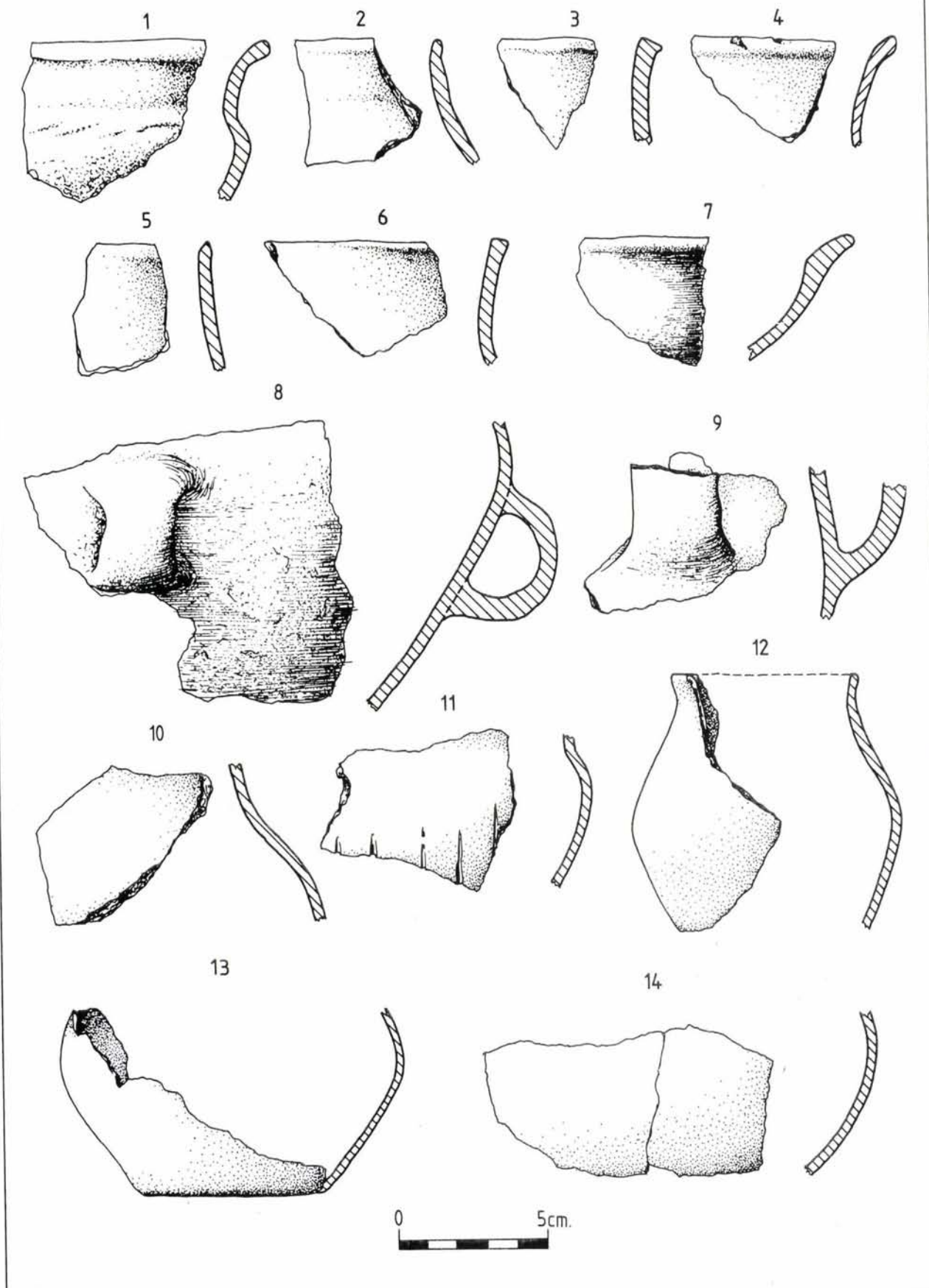

64. kép. 158. objektum leletei
Fig. 64. Finds from pit 158.

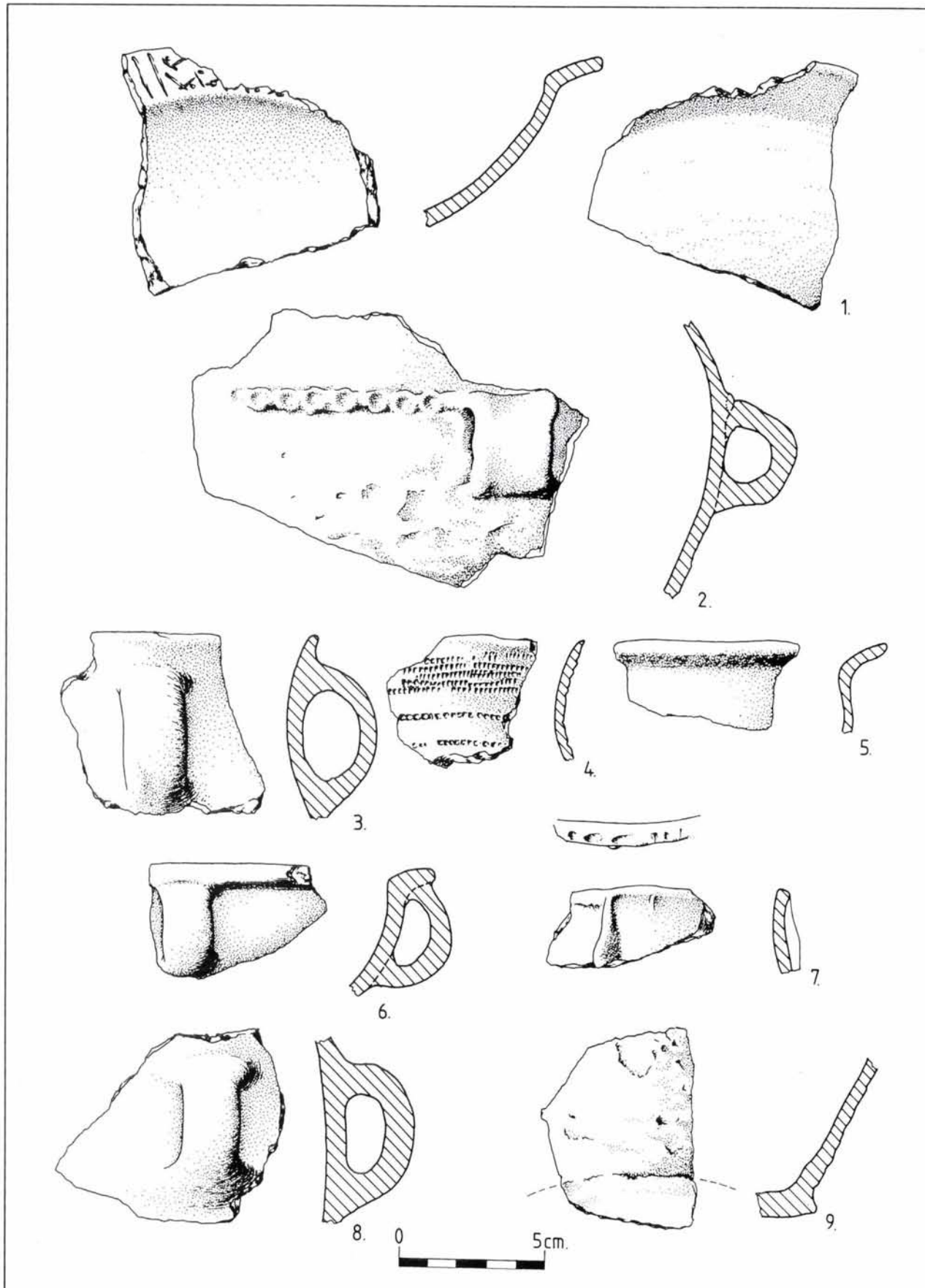

65. kép. 158. objektum leletei
Fig. 65. Finds from pit 158.

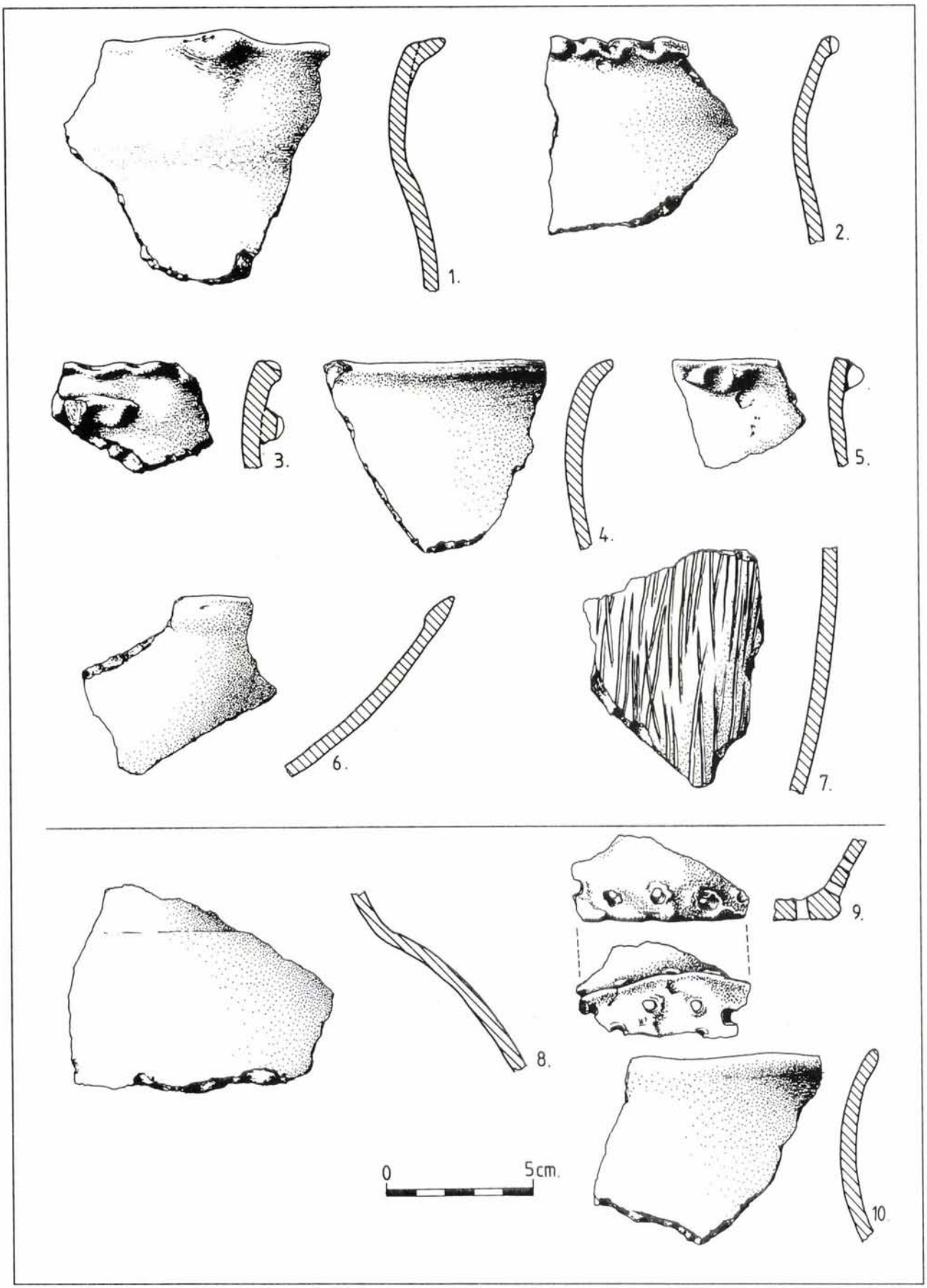

66. kép. 1–7.: 164. objektum leletei; 8–10.: 168. objektum leletei
Fig. 66. 1–7.: Finds from pit 164., 8–10.: Finds from pit 168.

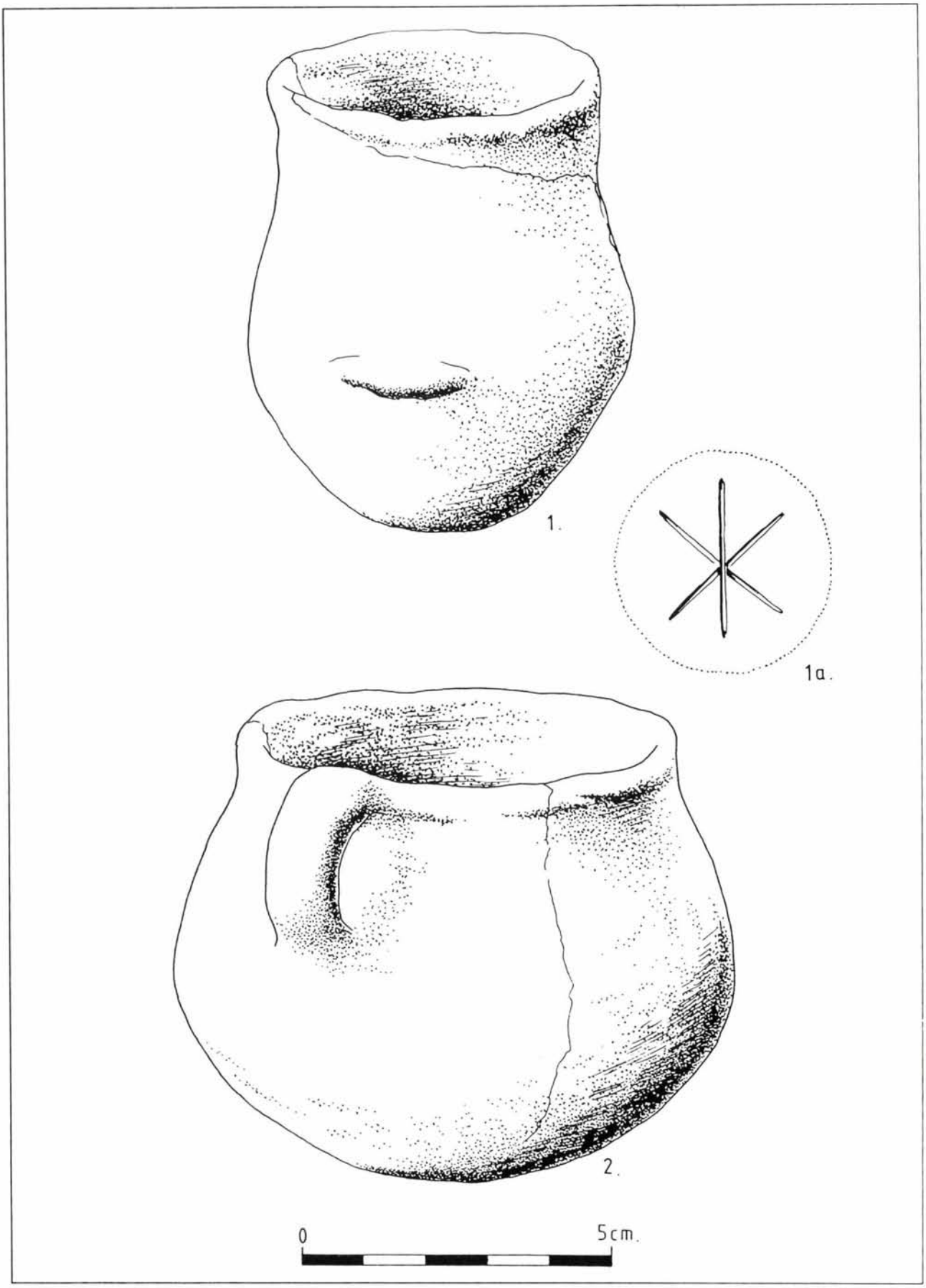

67. kép. 170. objektum leletei
Fig. 67. Finds from pit 170.

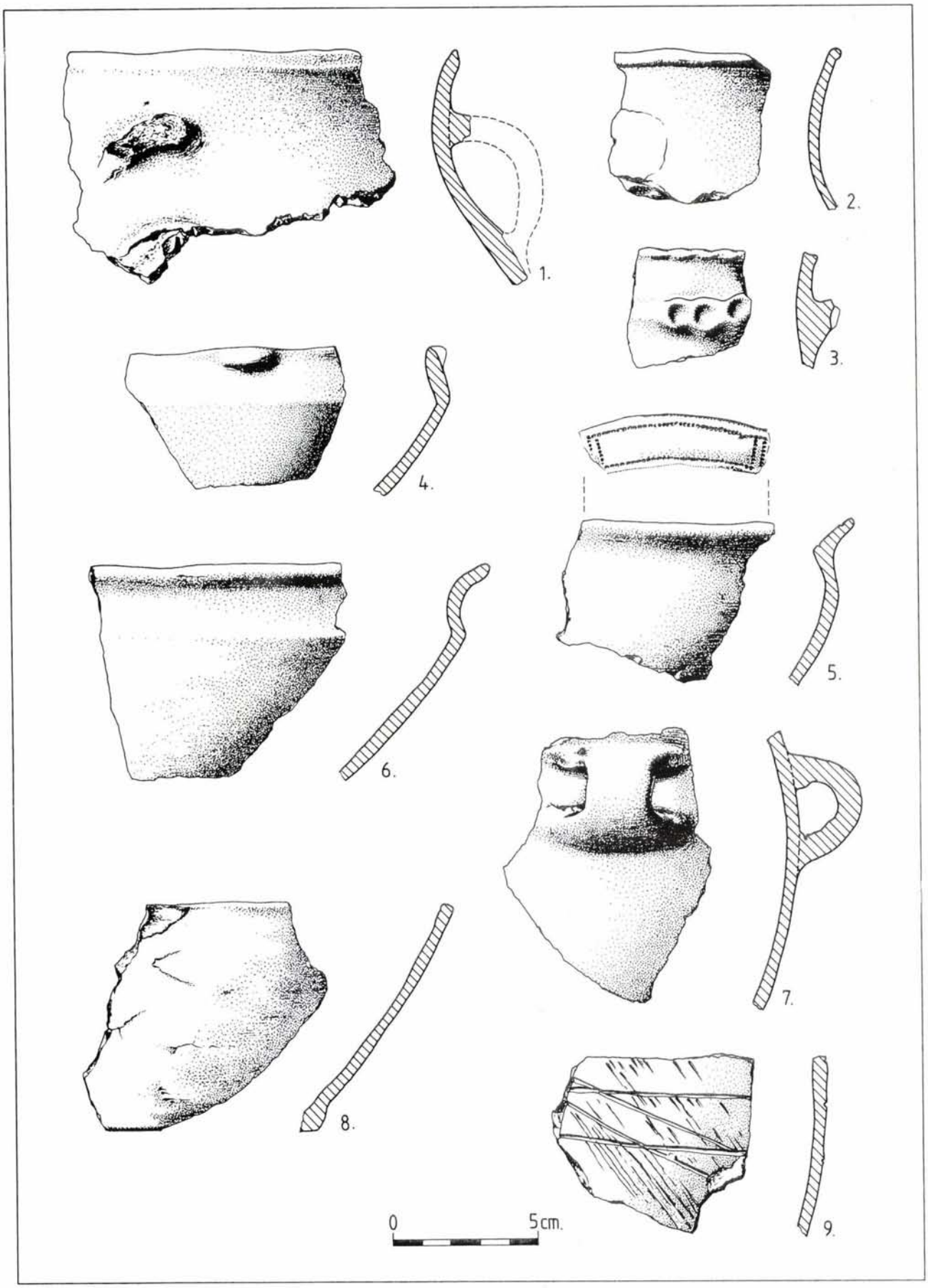

68. kép. 171. objektum leletei
Fig. 68. Finds from pit 171.

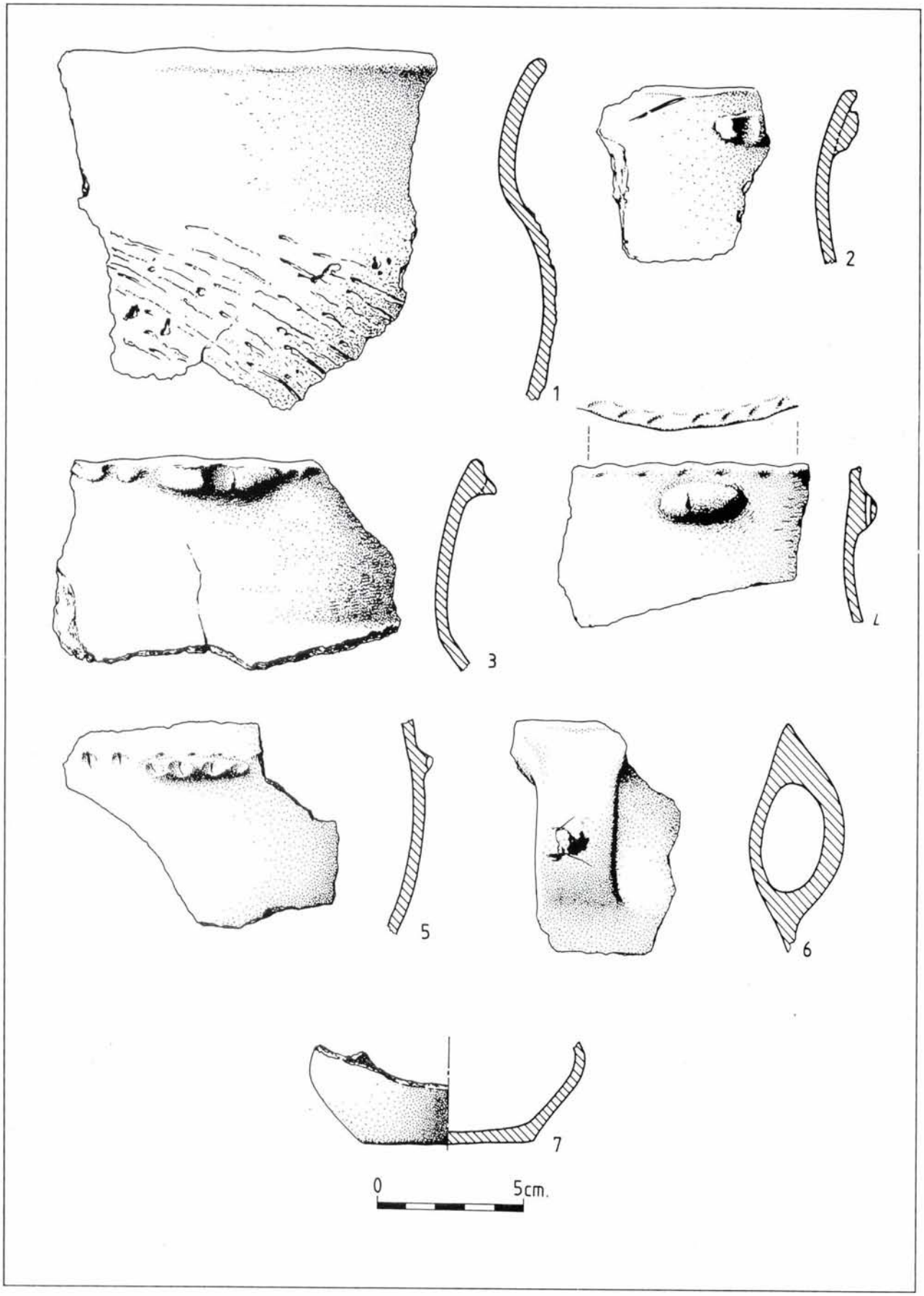

69. kép. 178. objektum leletei
Fig. 69. Finds from pit 178.

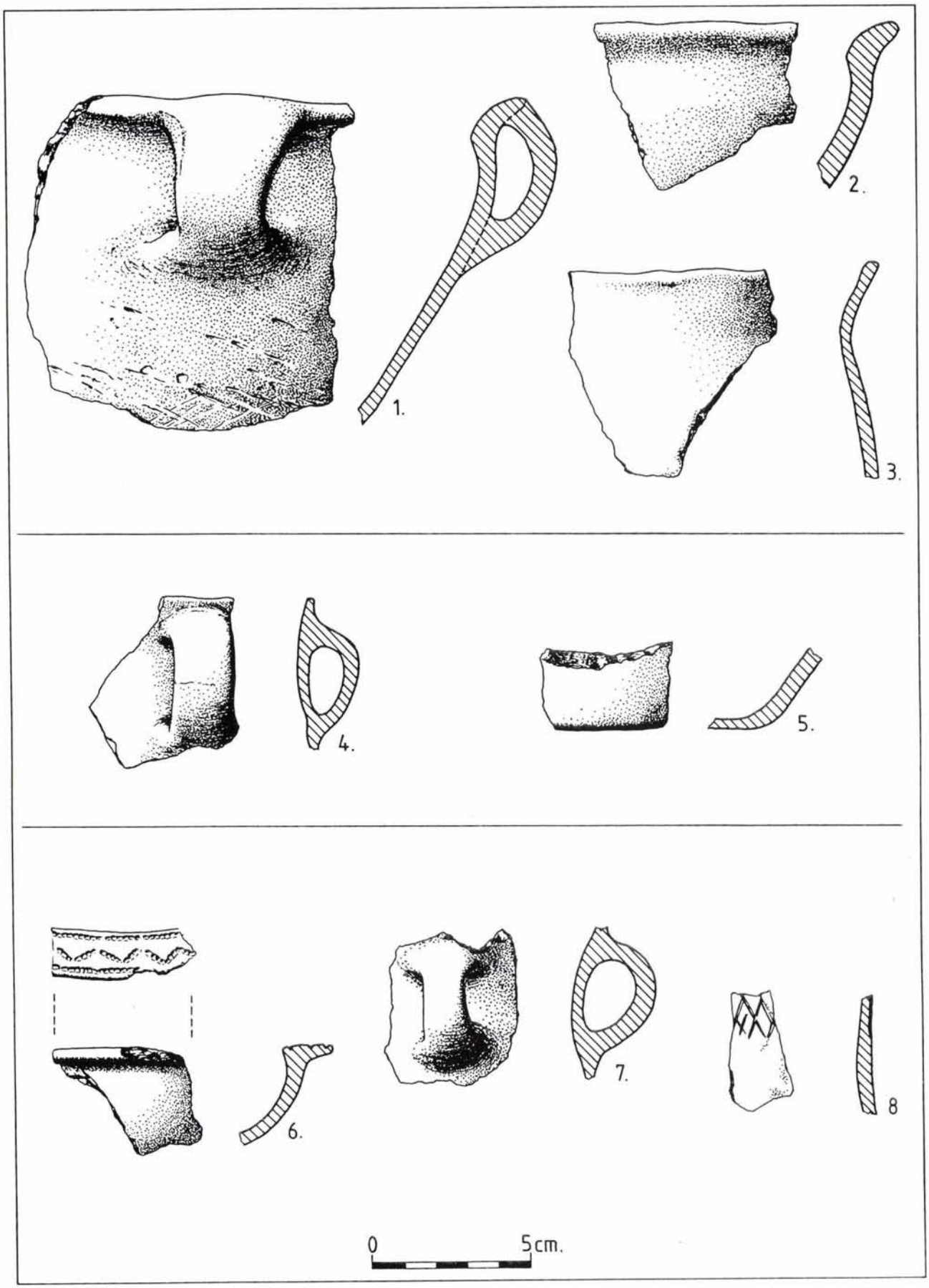

70. kép.1–3.: 185. objektum leletei; 4–5.: 186. objektum leletei; 6–8.: 196. objektum leletei
Fig. 70. 1–3.: Finds from pit 185., 4–5.: Finds from pit 186., 6–8.: Finds from pit 196.

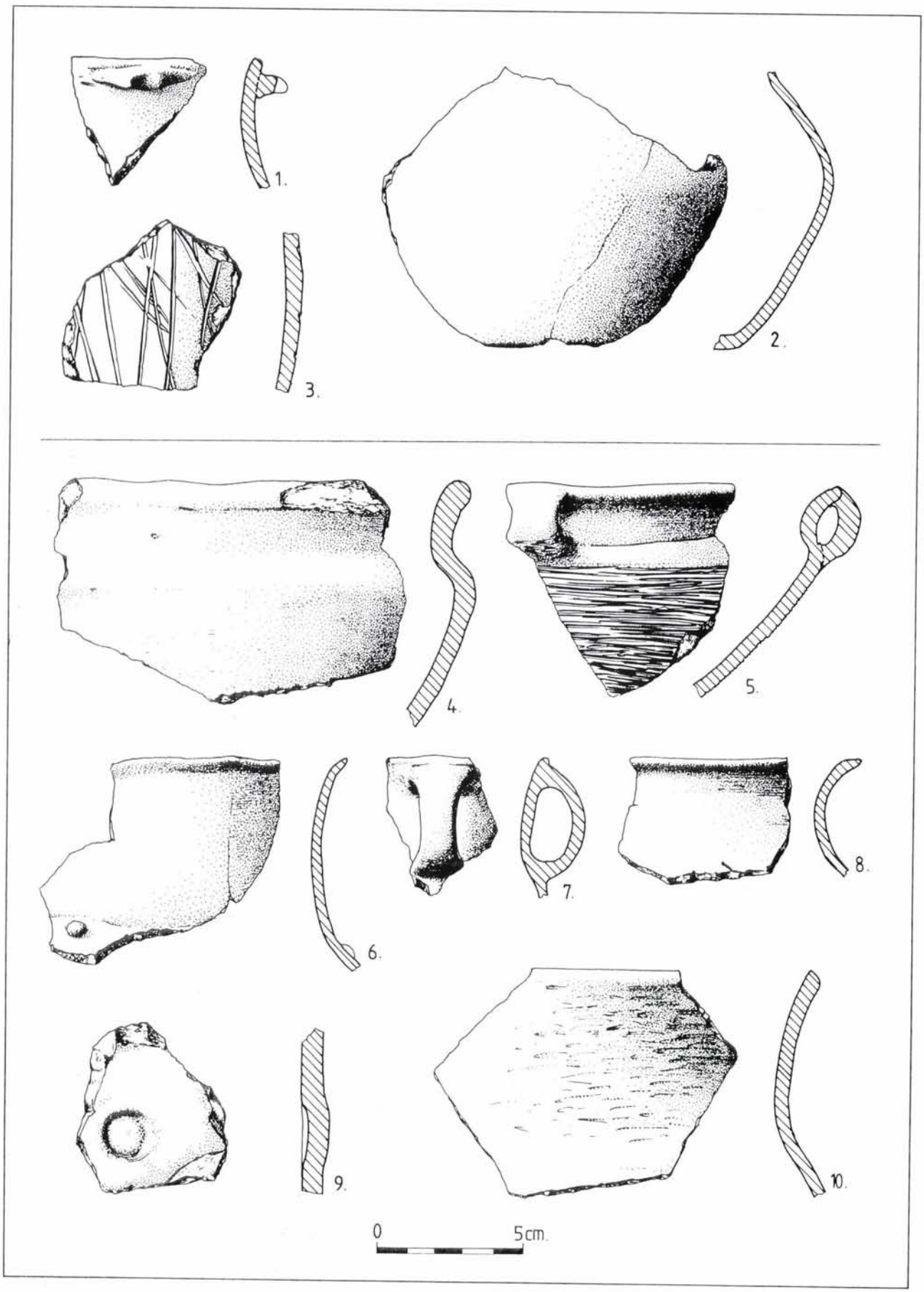

71. kép. 1–3.: 204. objektum leletei, 4–10.: 206. objektum leletei
Fig. 71. 1–3.: Finds from pit 204., 4–10.: Finds from pit 206.

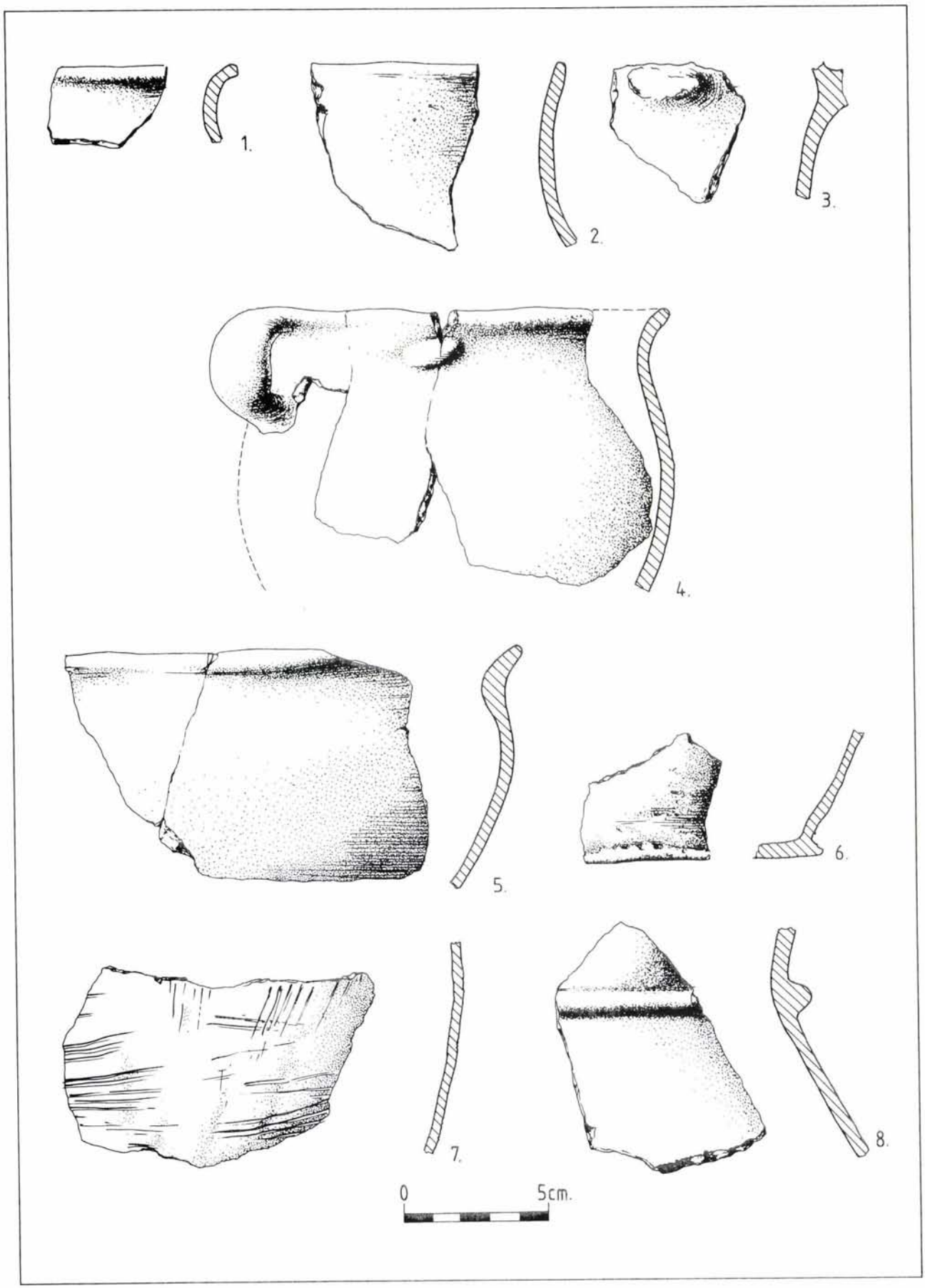

72. kép. szórvány a korabronzkori ház bontásából
Fig. 72. Stray-find from the excavation of the early bronze age house

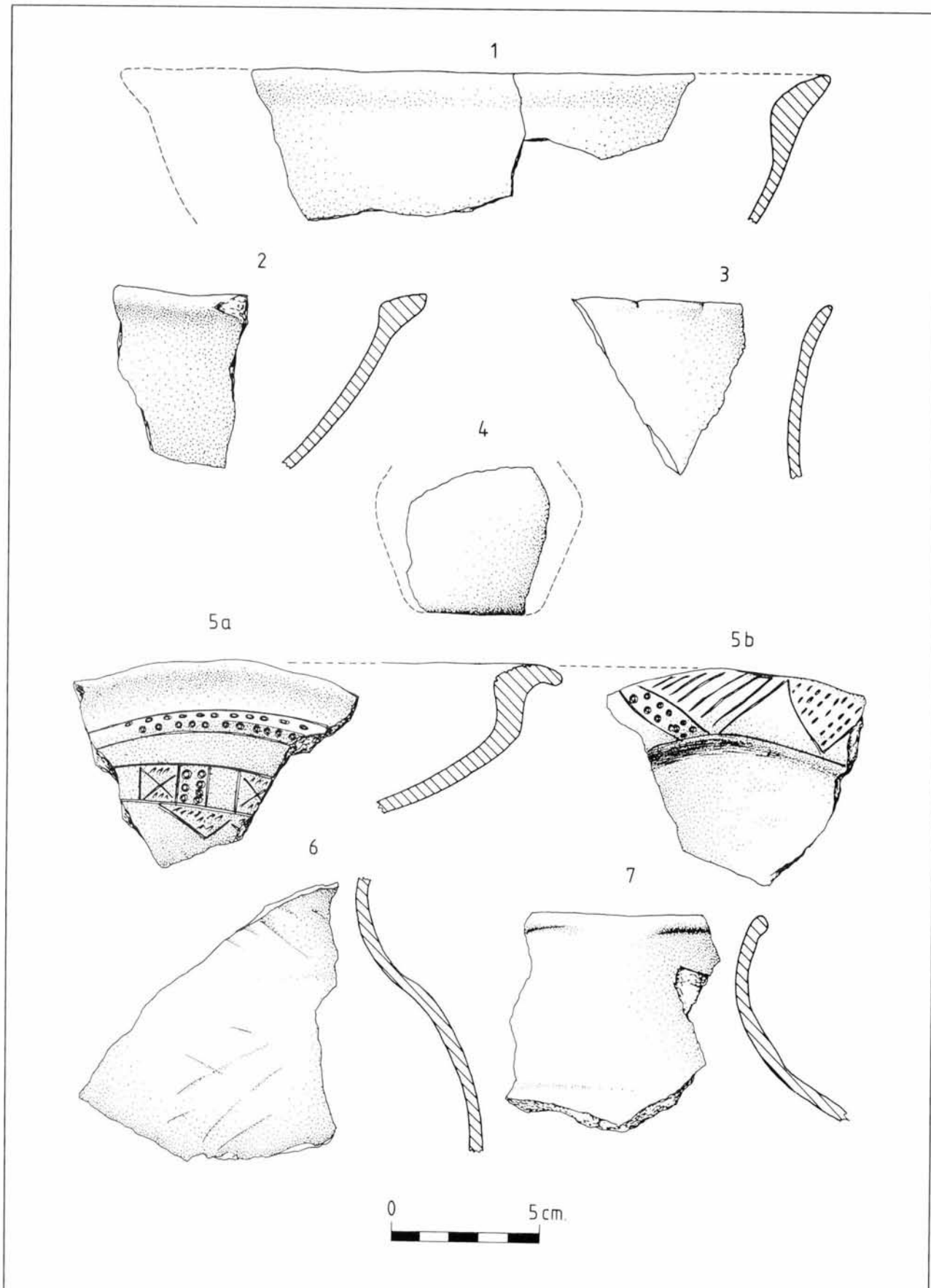

73. kép.. 1–4.: 103. objektum fölött, 5a–b: 84. objektum fölött, 6–7.: 68. objektum fölött
Fig. 73. 1–4.: Finds under pit 103., 5a–b.: finds under pit 84., 6–7.: Finds under pit 68.

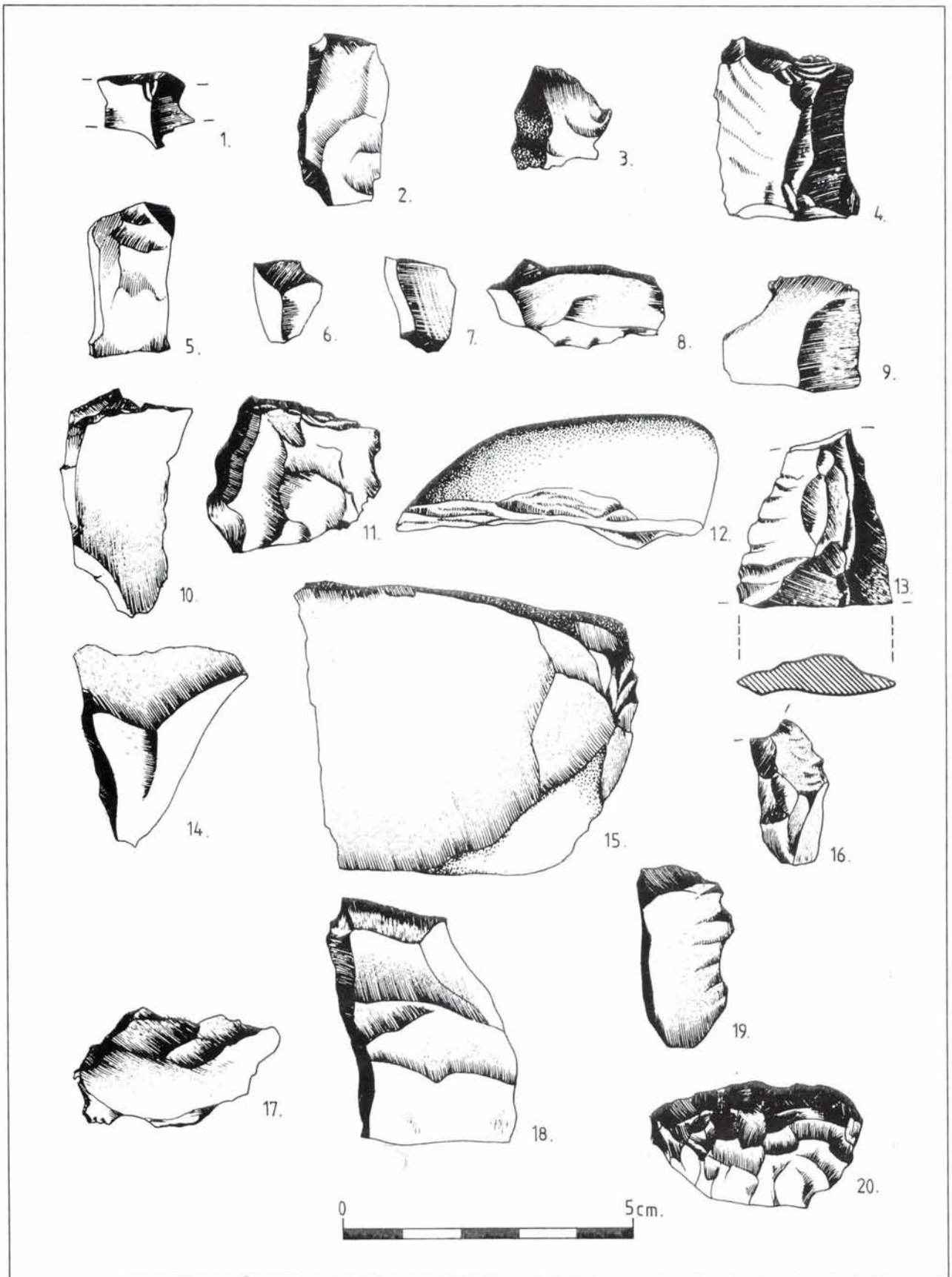

74. kép. Különböző nyersanyagú kőeszközök a telep gödreiből: 1.: 80. objektum, 2–4.: 120. objektum; 5.: 123. objektum; 6–11.: 164. objektum; 12.: 171. objektum; 13.: 198. objektum, 14.: 206. objektum, 15.:227. objektum; 16–20.: szórvány

Fig. 74. Stone implements made of different raw material from the pits of the settlement.: Pit 80., 2–4.: Pit 120., 5.: Pit 123 ., 6–11.: Pit 164., 12.: Pit 171., 13.: Pit 198., 14.: Pit 206., 15.: Pit 227., 16–20.: Stray-finds

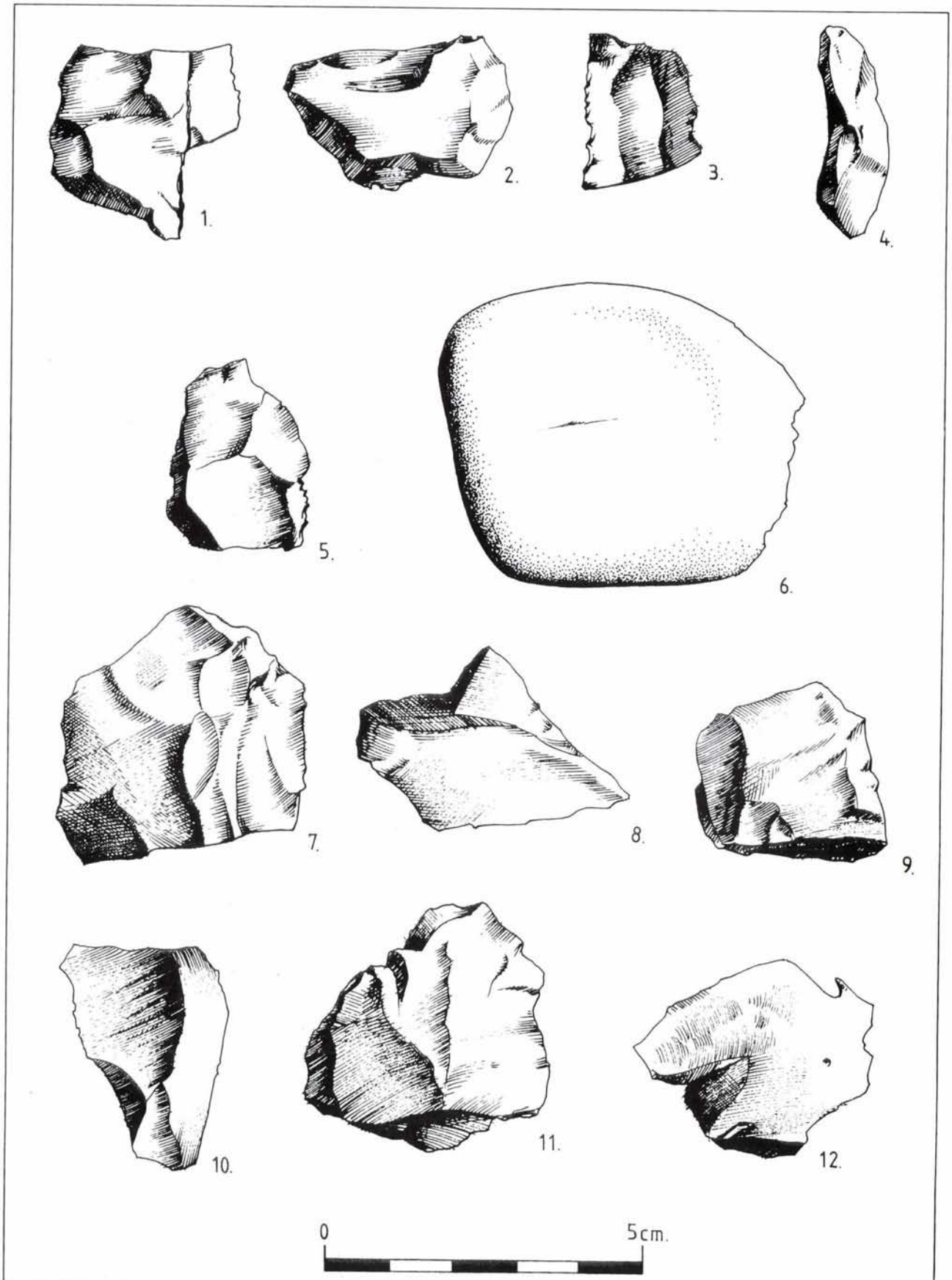

75. kép. Kőeszközök a telep gödreiből: 1.: 2. objektum; 2.: 29. objektum; 3–4.: 45. objektum; 5–6.: 51. objektum; 7–12.: 66. objektum

Fig. 75. Stone tools from the pits of the settlement.: 1.: Pit 2., 2.: Pit 29., 3–4.: Pit 45., 5–6.: Pit 51.:7–12.: Pit 66.

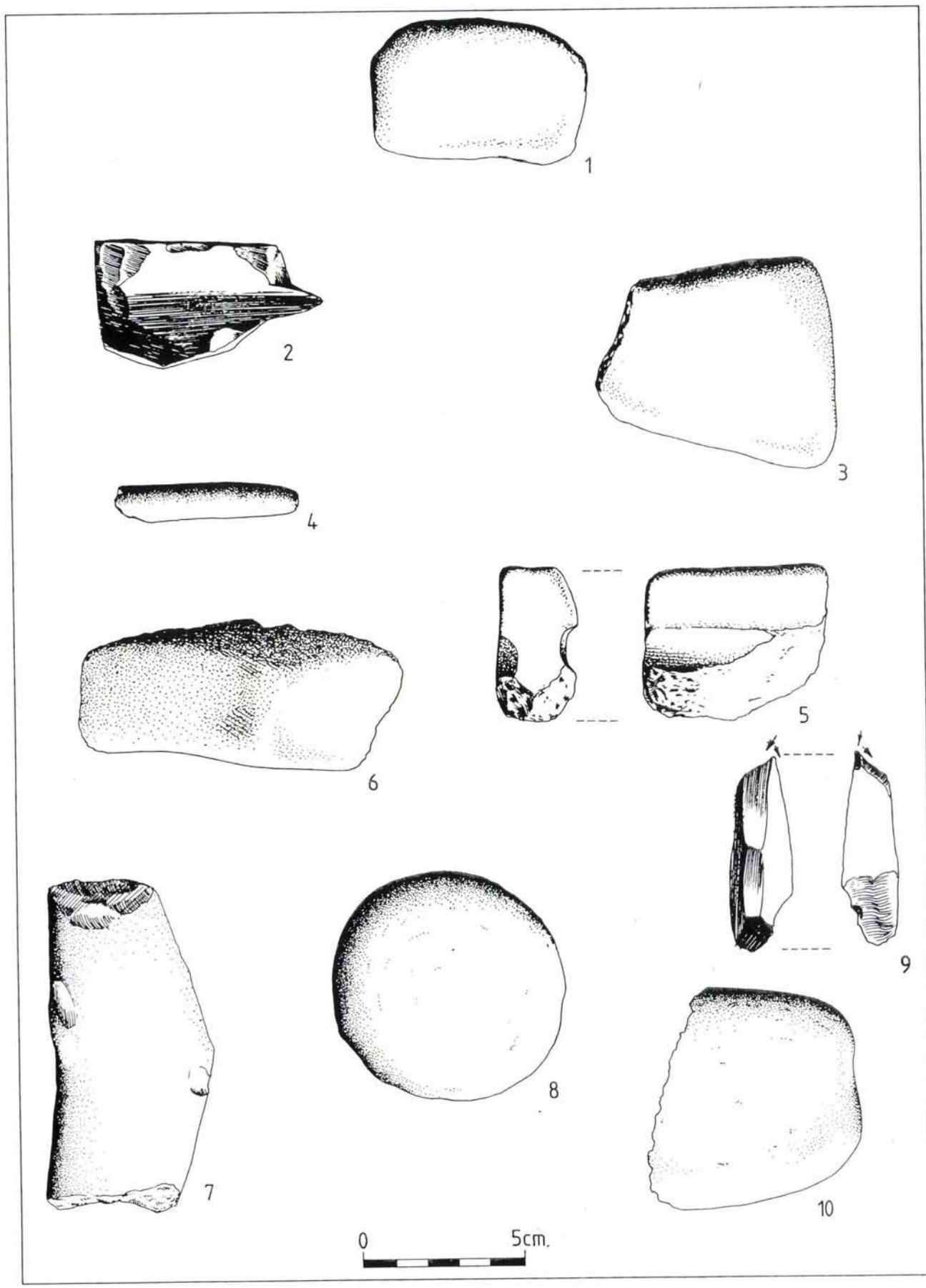

76. kép. Kőeszközök a telep gödreiből: 1–3.: 206. objektum; 4–5.: 212. objektum; 6.: 219. objektum, 7–10. szórvány
Fig. 76. Stone tools from the pits of the settement. 1–3.: Pit 206., 4–5.: Pit 212., 6.: Pit 219., 7–10.: Stray-finds

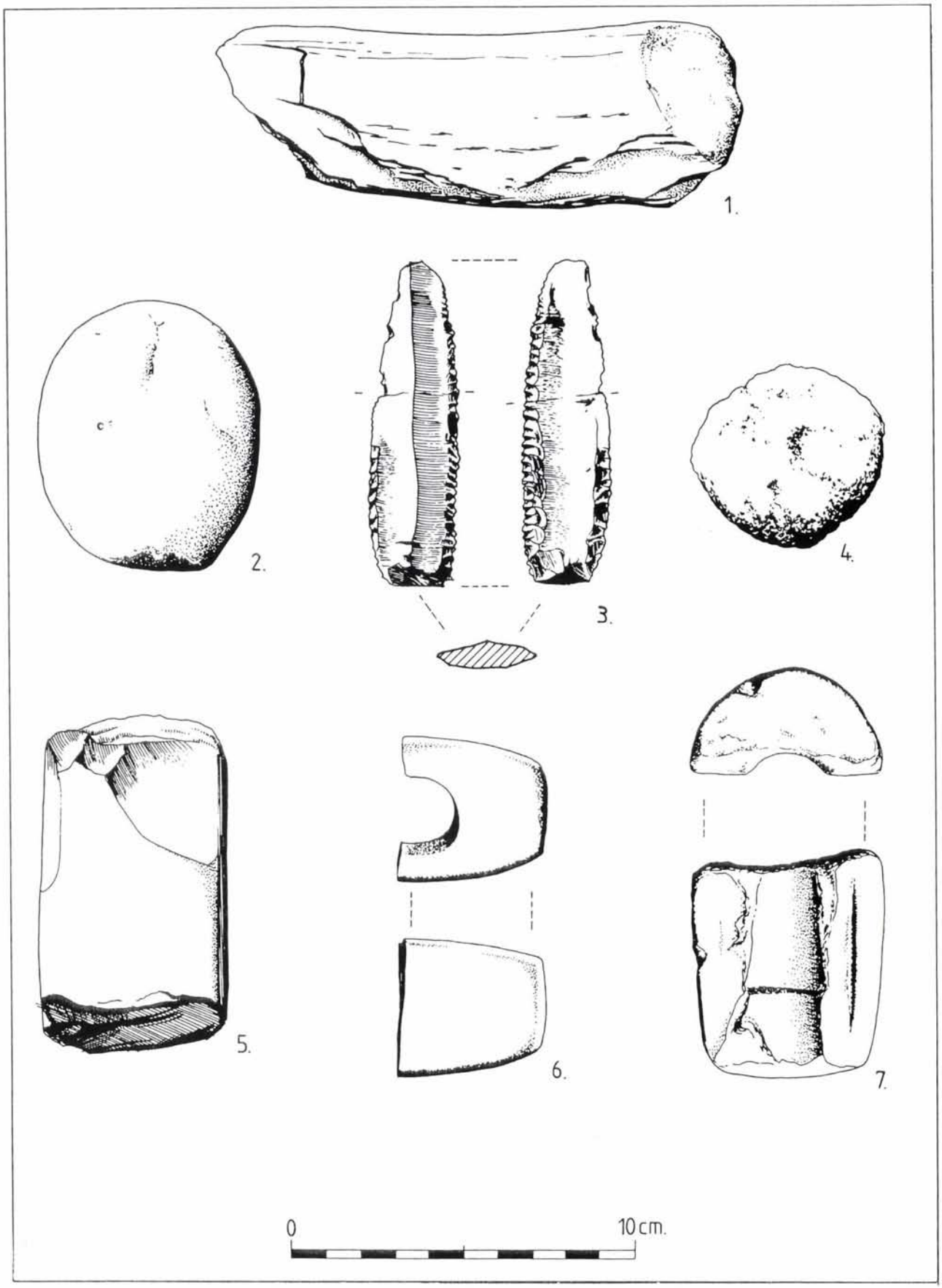

77. kép. Kőeszközök a telep gödreiből: 1.: 8. objektum, 2–3.: 164. objektum, 4.: 84. objektum, 5.: 103. objektum, 6.: 71. objektum, 7.: 8. objektum

Fig. 77. Stone tools from the pits of the settlement. 1.: Pit 8., 2–3.: Pit 164., 4.: Pit 84., 5.: Pit 103., 6.: Pit 71., 7.: Pit 8.

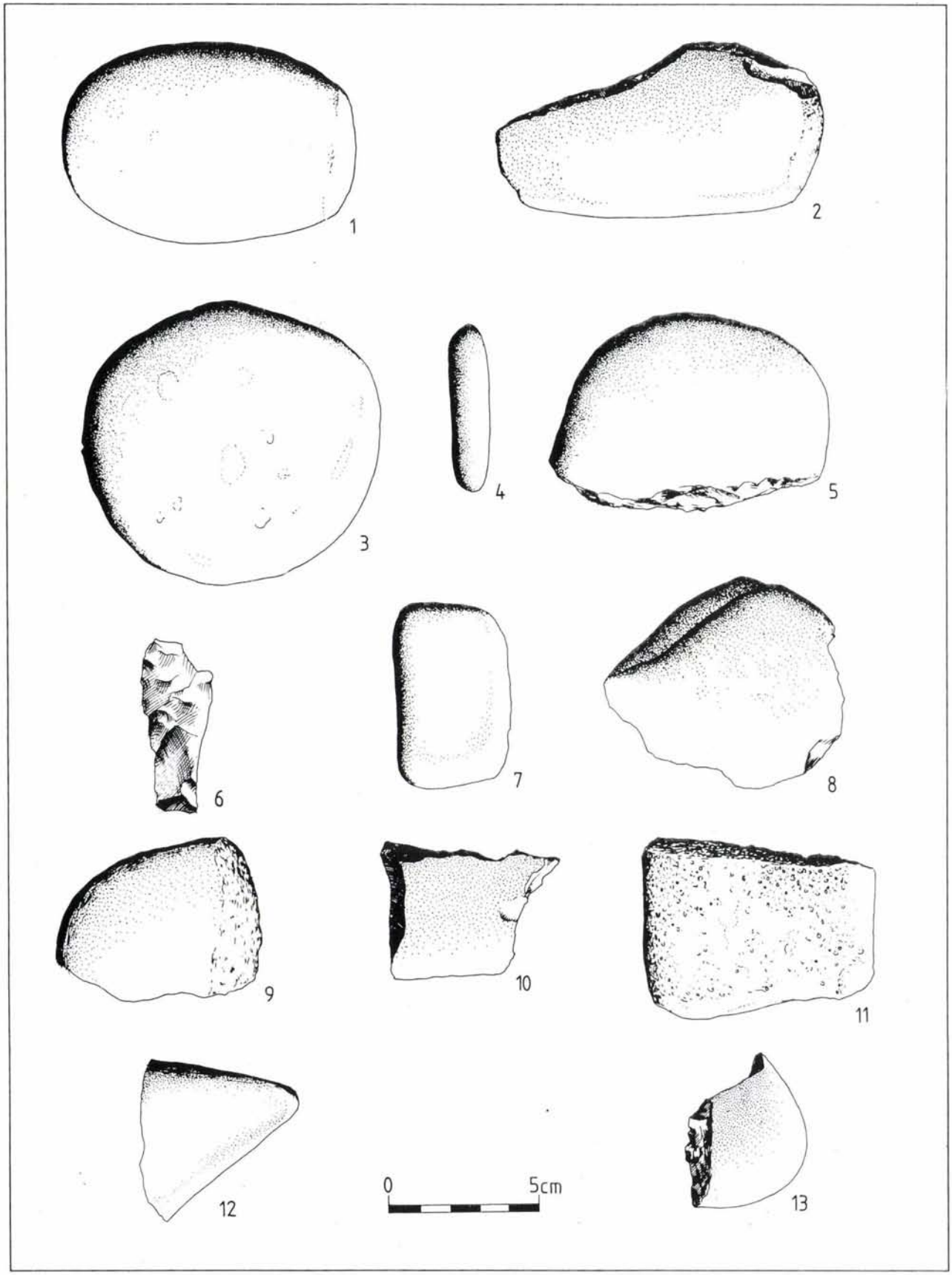

78. kép. Kőeszközök a telep gödreiből: 1–2.: 28. objektum, 3–4.: 48. objektum, 5.: 51. objektum, 6, 8.: 69. objektum, 7.: 8. objektum, 9.: 79. objektum, 10.: 84. objektum, 11.: 70. objektum, 12.: 170. objektum, 13.: 204. objektum
Fig. 78. Stone tools from the pits of the settlement. 1–2.: Pit 28., 3–4.: Pit 48., 5.: Pit 51., 6, 8.: Pit 69.,7.: Pit 8., 9.: Pit 79., 10.: Pit 84., 11.: Pit 70.,12.: Pit 170., 13.: Pit 204.

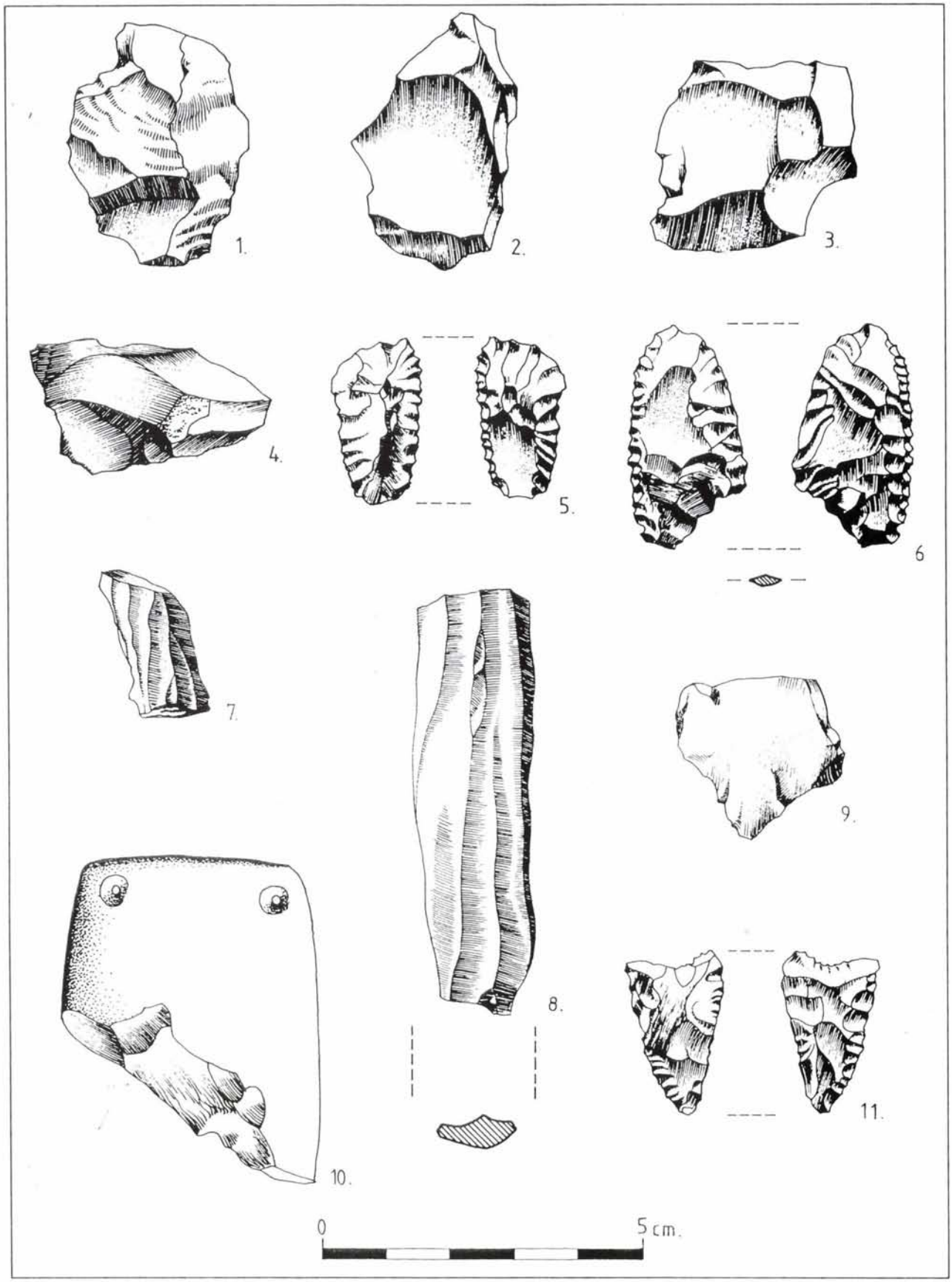

79. kép. Kőeszközök a telep gödreiből: 1.: 170. objektum, 2, 4.: 219. objektum, 3, 5–6.: 164. objektum, 7.: 38. objektum, 8.: 70. objektum, 9.: 219. objektum, 10.: 44. objektum, 11.: 136. objektum

Fig.79. Stone tools from the pits of the settlement.1.: Pit 170., 2., 4.: Pit 219., 3., 5–6.: Pit 164., 7.: Pit 38., 8.: Pit 70., 9.: Pit 219., 10.: Pit 44., 11: Pit 136.

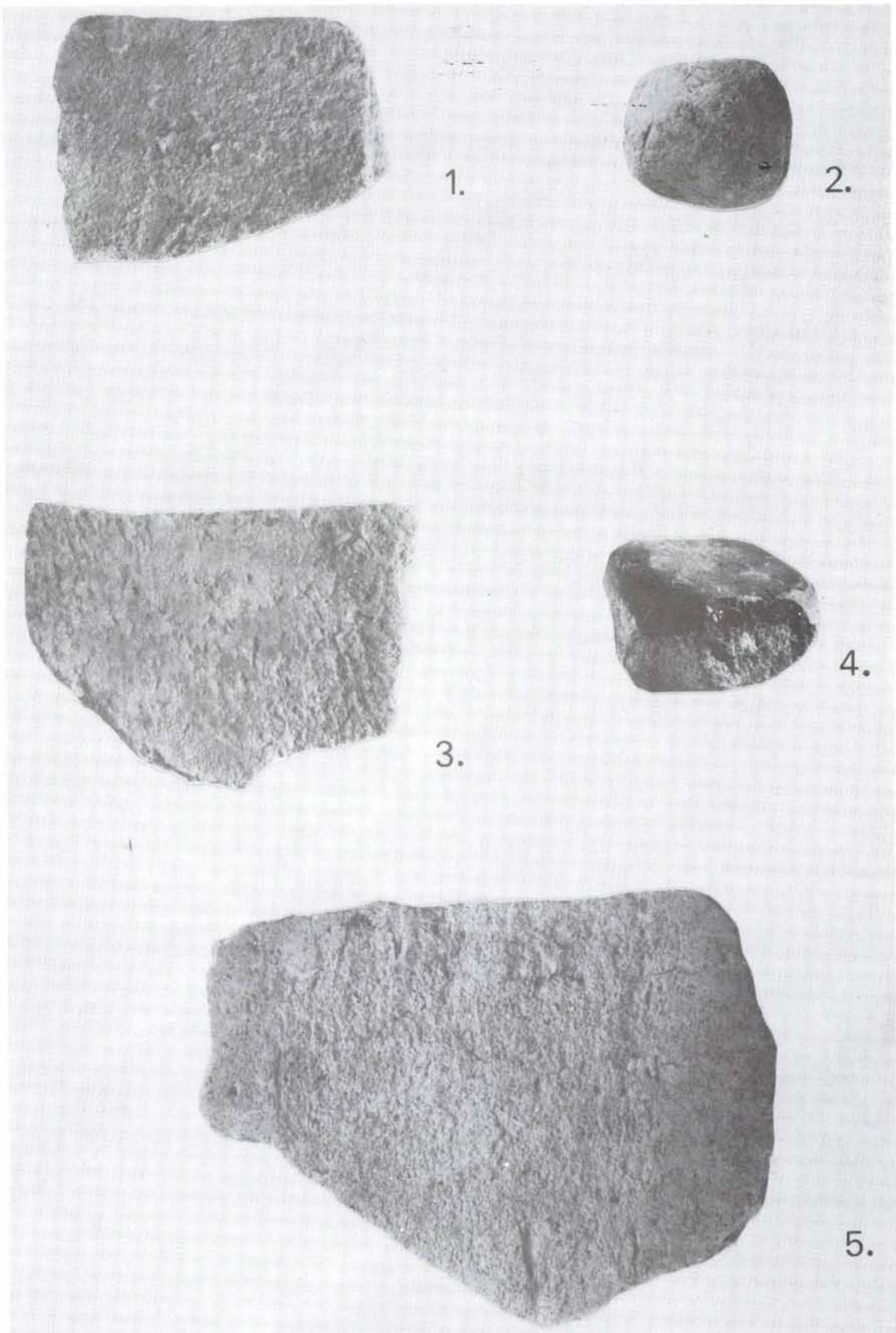

80. kép. Köeszközök, őrlőkövek a telep gödreiből:1.: 164. objektum, 2, 4.: 32. objektum, 3.: 206. objektum, 5.: 198. objektum
Fig. 80. Stone tools and grinding stones from the pits of the settlement., 1.: Pit 164., 2 , 4.: Pit 32., 3.: Pit 206., 5.: Pit 198.

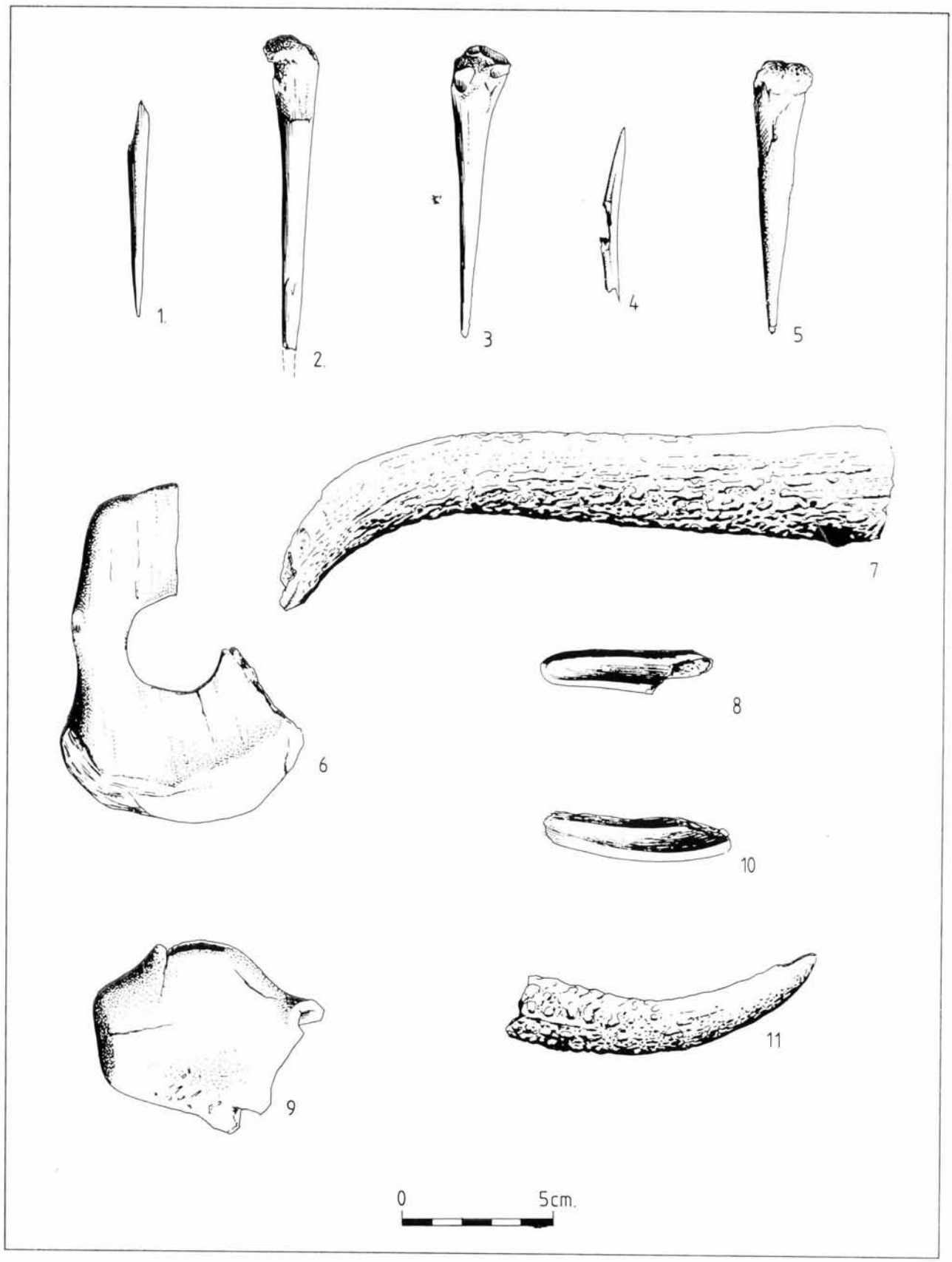

81. kép. Csonteszközök a telep gödreiből: 1–2.: 44. objektum, 3.: 57. objektum, 4.: 58. objektum, 5.: 69. objektum, 6.: 66. objektum, 7.: 171. objektum, 8–11.: szórvány

Fig. 81. Bone tools from the pits of the settlement.: 1–2.: Pit 44., 3.: Pit 57., 4.: Pit 58., 5.:Pit 69., 6.: Pit 66., 7.: Pit 171., 8–11.: Stray finds

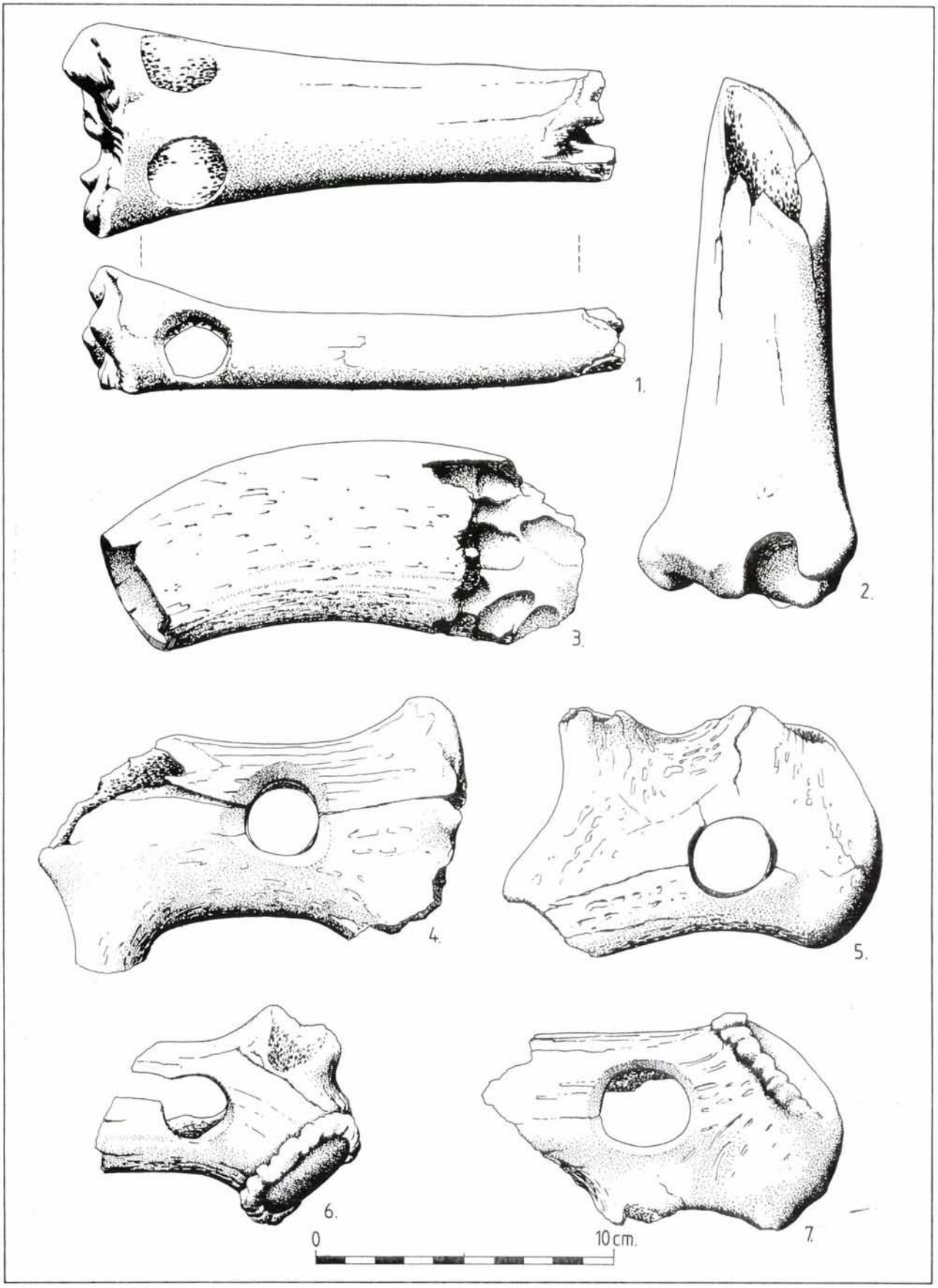

82. kép. Csonteszközök a telep gödreiből: 1.: 122. objektum, 2.: 135. objektum, 3.: 69. objektum, 4.: 60. objektum, 5.: 10. objektum, 6–7.: 54. objektum

Fig. 82. Bone tools from the pits of the settlement.: 1.: Pit 122., 2.: Pit 135., 3.: Pit 69., 4.: Pit 60., 5.: Pit 10., 6–7.: Pit 54.

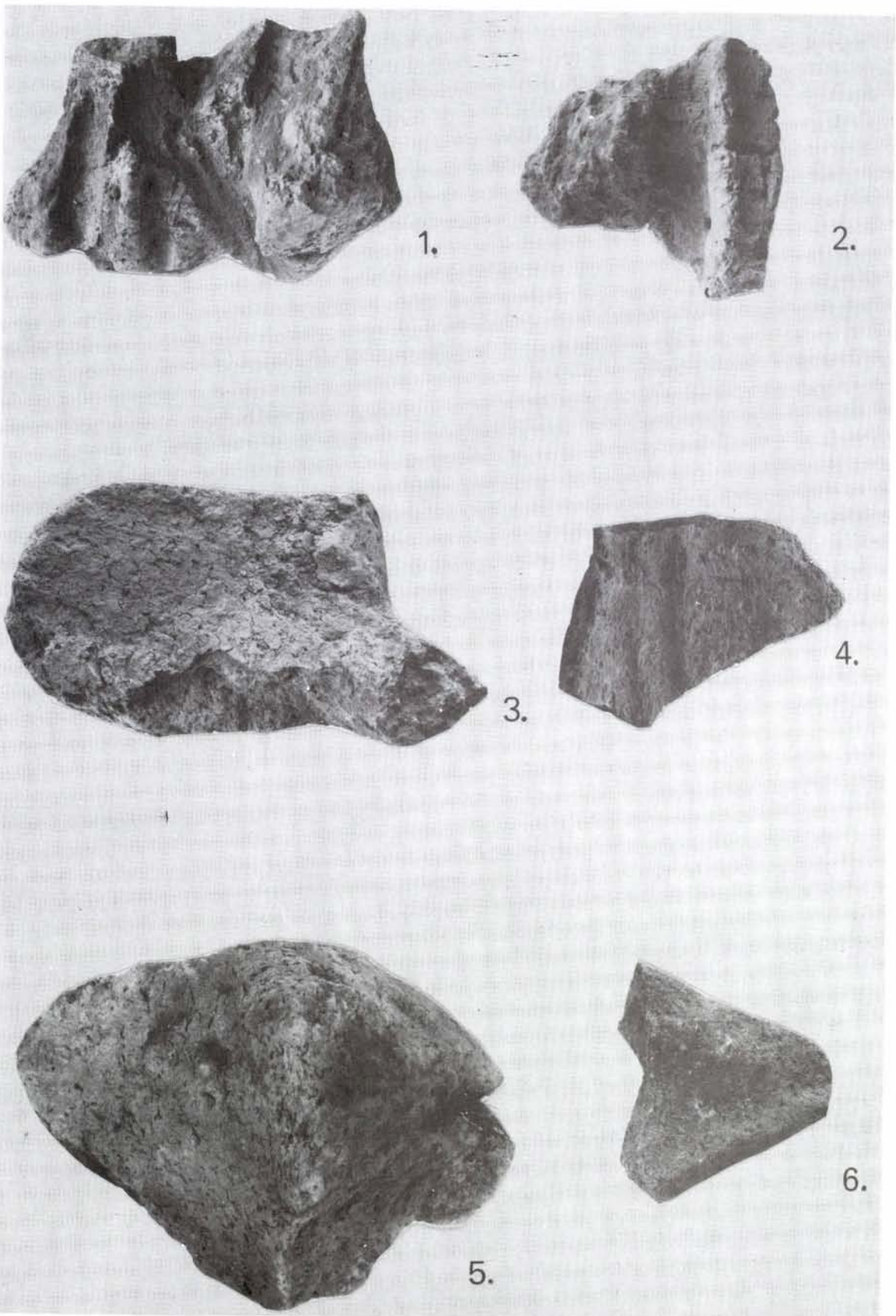

83. kép. Áglenyomatos paticstöredékek a telep objektumaiból: 1., 2., 5.: 170. objektum, 3–4., 6.: 117. objektum, M=1:2
Fig. 83. Pieces of wattle–and daub with imprints from the settlement., 1., 2., 5.: Pit 170., 3 –4., 6.: Pit 117., Seize=1:2.

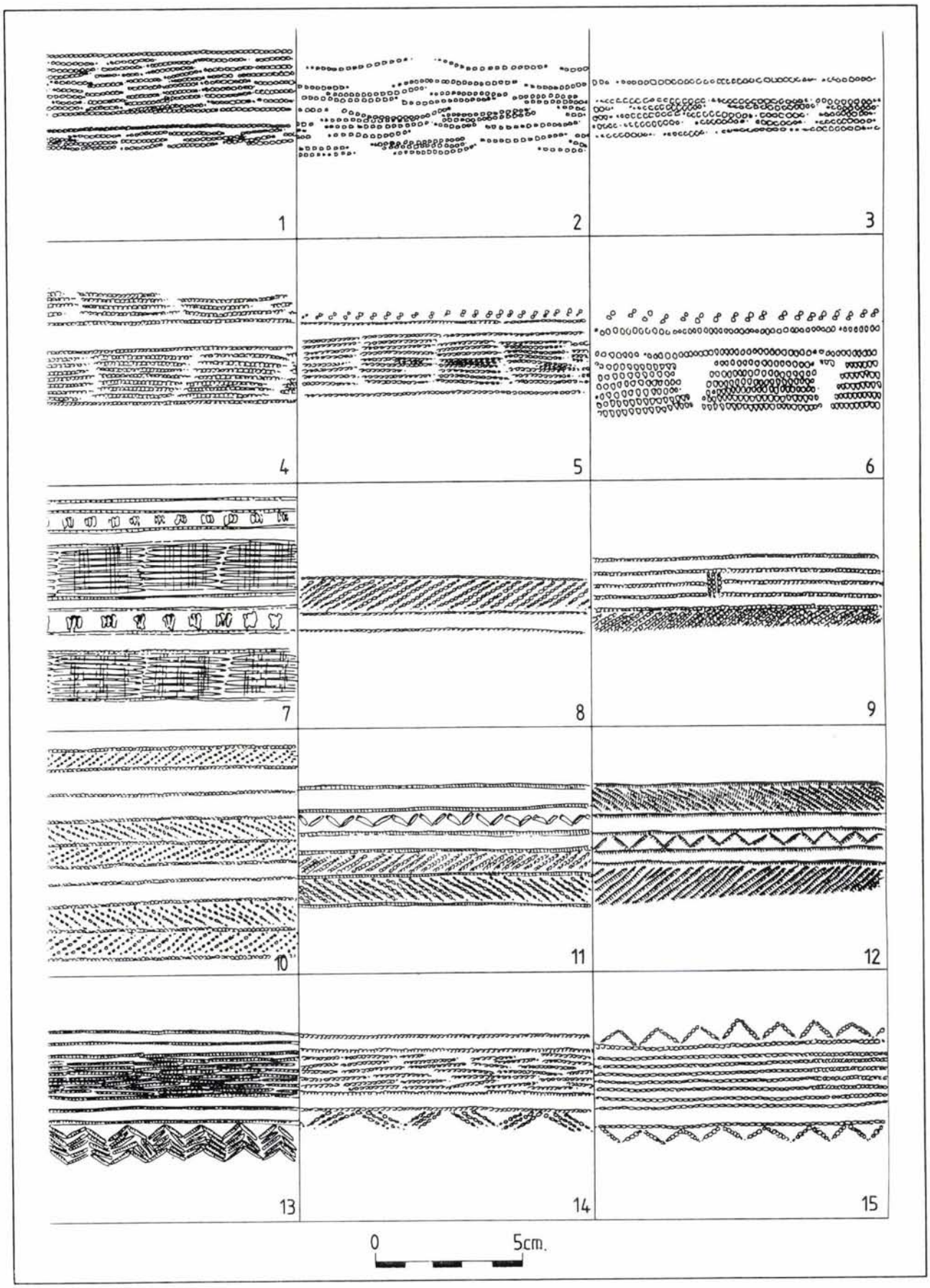

84. kép. Harangedénytöredékek díszítő motívumai
Fig. 84. Ornaments of Bell–Beaker fragments

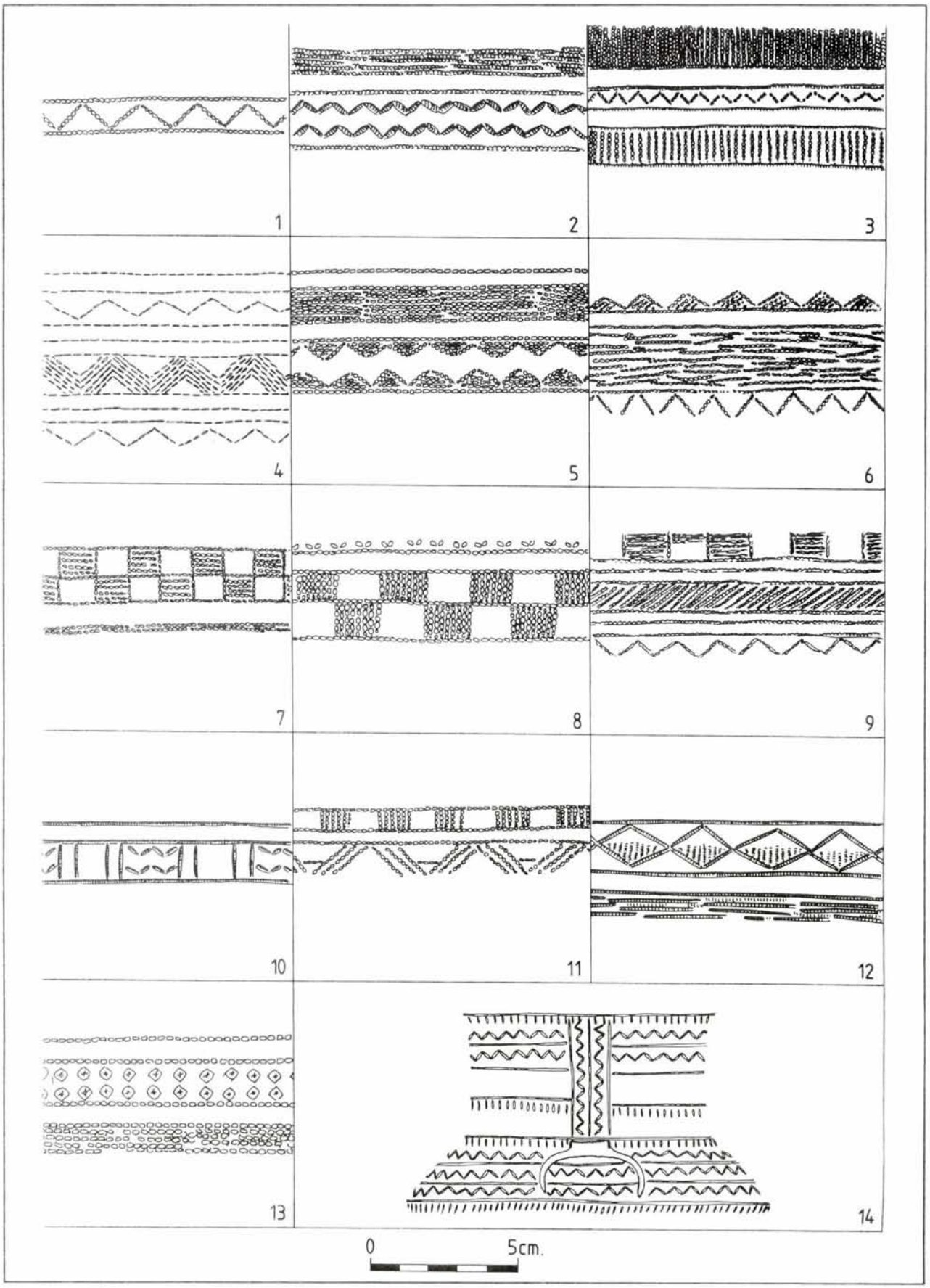

85. kép. Harangedénytöredékek díszítő motívumai
Fig. 85. Ornaments of Bell–Beaker fragments

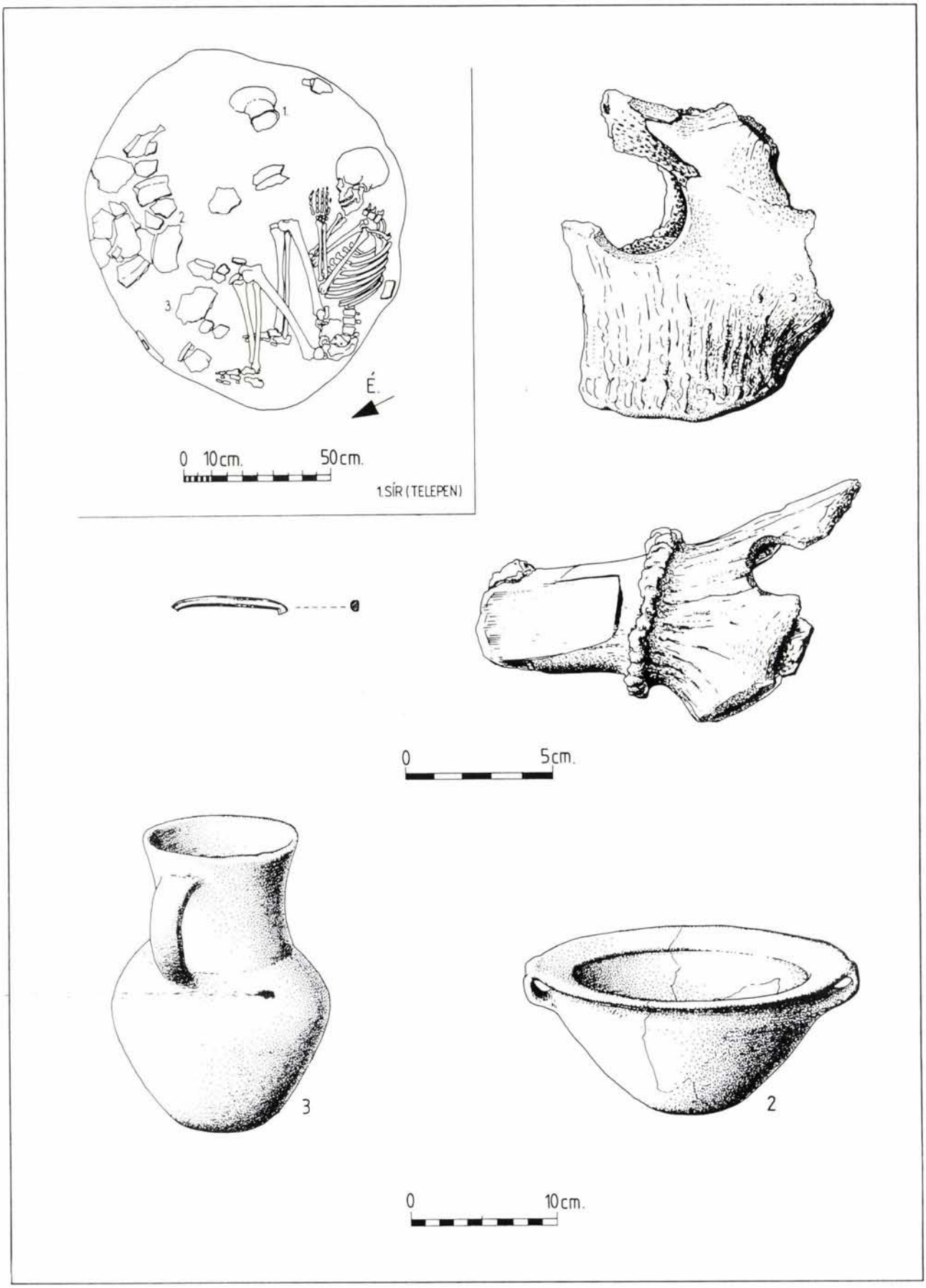

86. kép. 1.: zsugorított csontvázas sír és mellékletek (a telepen)
Fig. 86. 1.: contracted burial and its grave-goods (on the settlement)

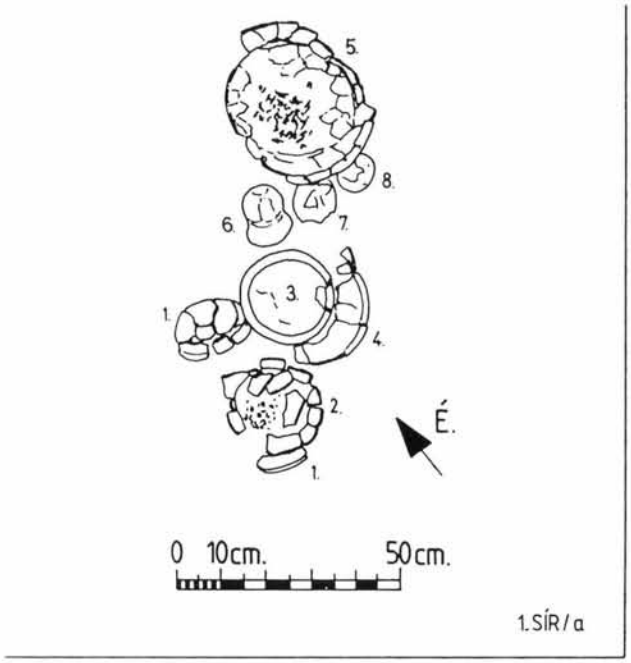

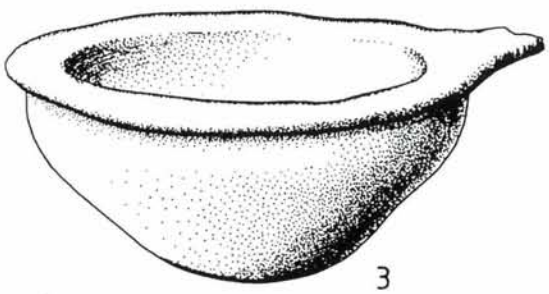

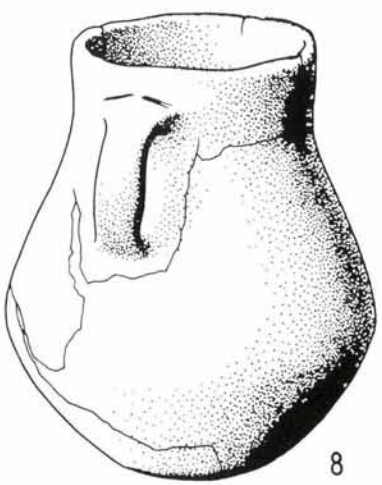

87. kép. 1. sír és mellékletek, kettős urnasír (temető)
Fig. 87. Grave 1. and grave goods, double urn-grave (cemetery)

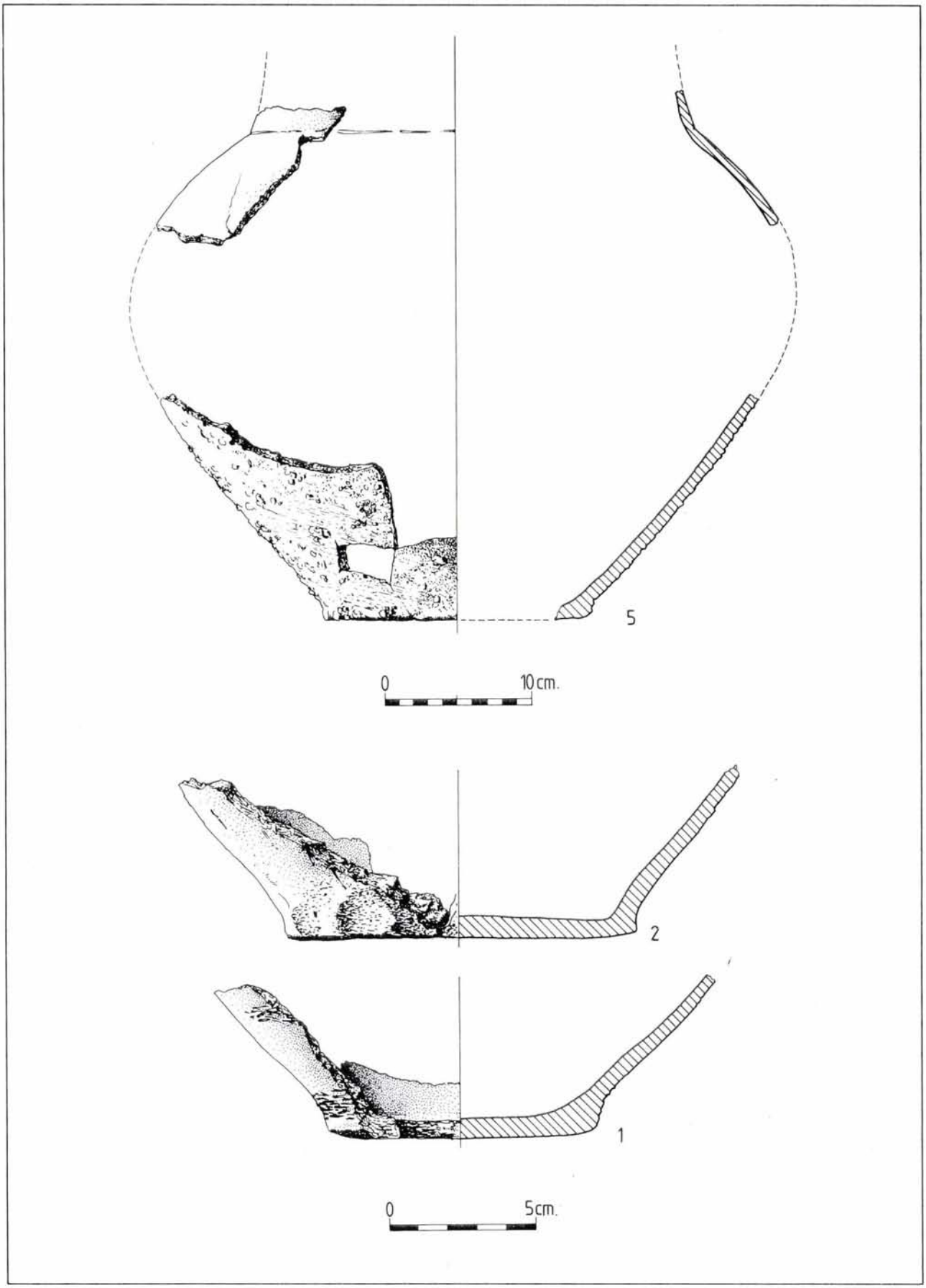

88. kép. 1. sír és mellékletei
Fig. 88. Grave goods of grave 1.

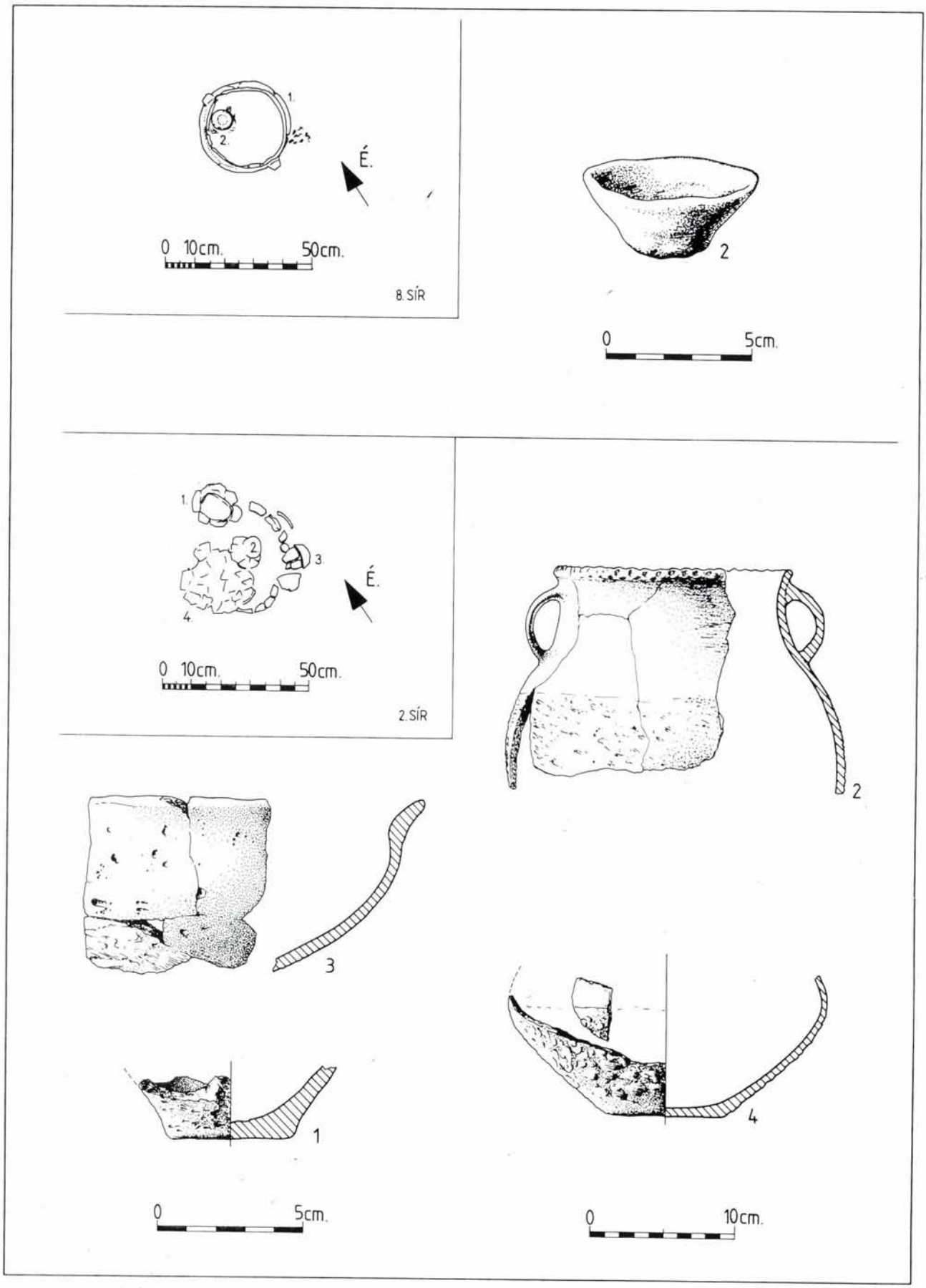

89. kép. 8. sír, 2. sír és mellékletei
Fig. 89. Grave goods of grave 8., and grave 2.

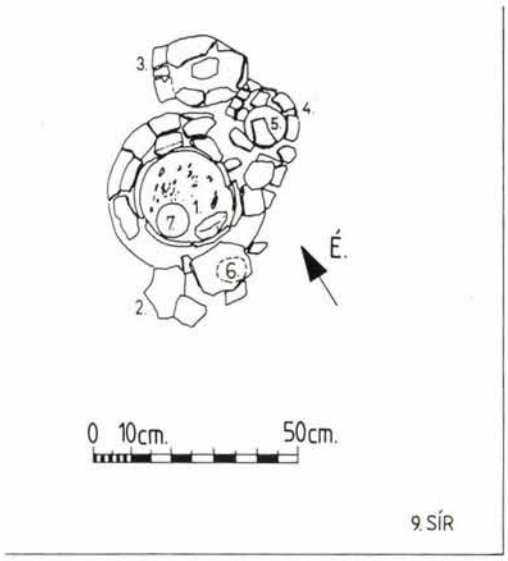

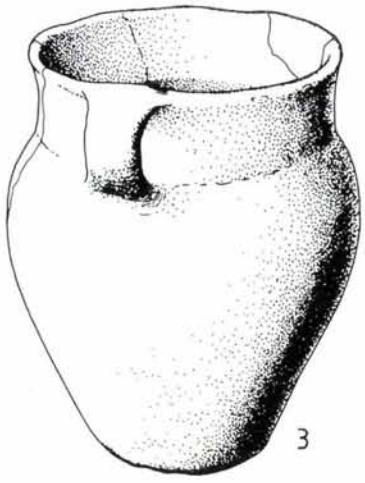

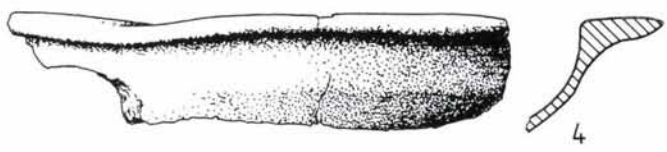

90. kép. 9. sír és mellékletei
Fig. 90. Grave 9. and its grave goods

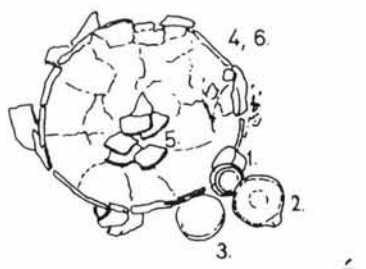

É.

0 10cm. 50cm.

10. SÍR

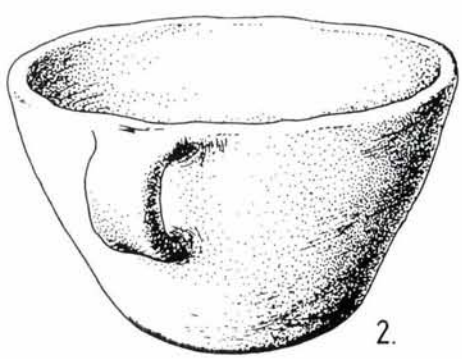

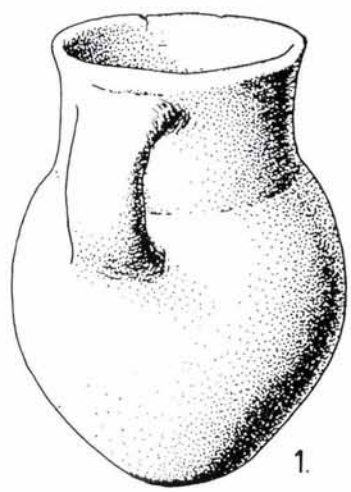

0 5cm.

91. kép.10. sír és mellékletei
Fig. 91. Grave 10. and its grave goods

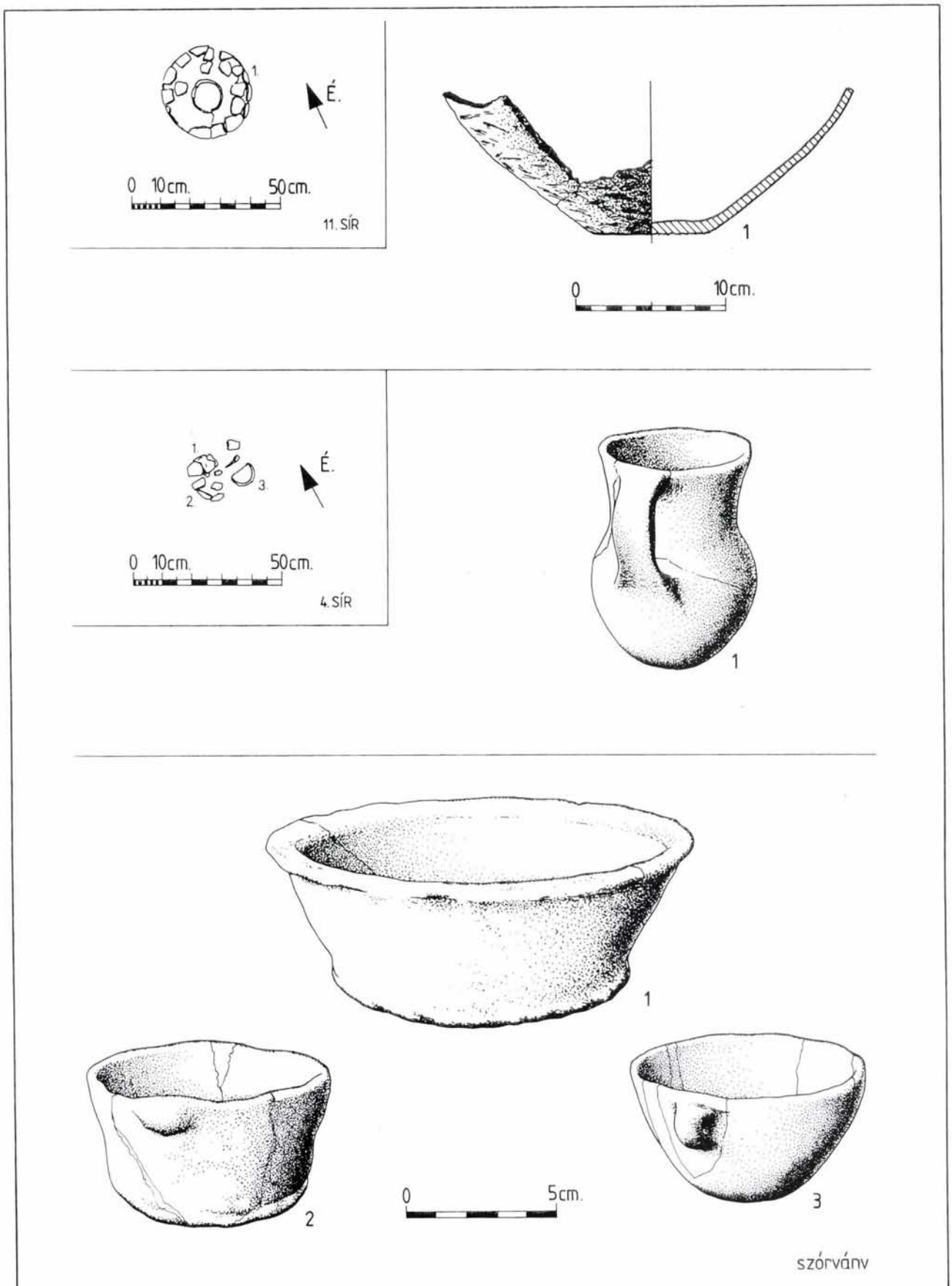

92. kép. 11. sír, 4. sír, szórványleletek a temetőből
Fig. 92. Grave 4. and 11., Stray-finds from the cemetery

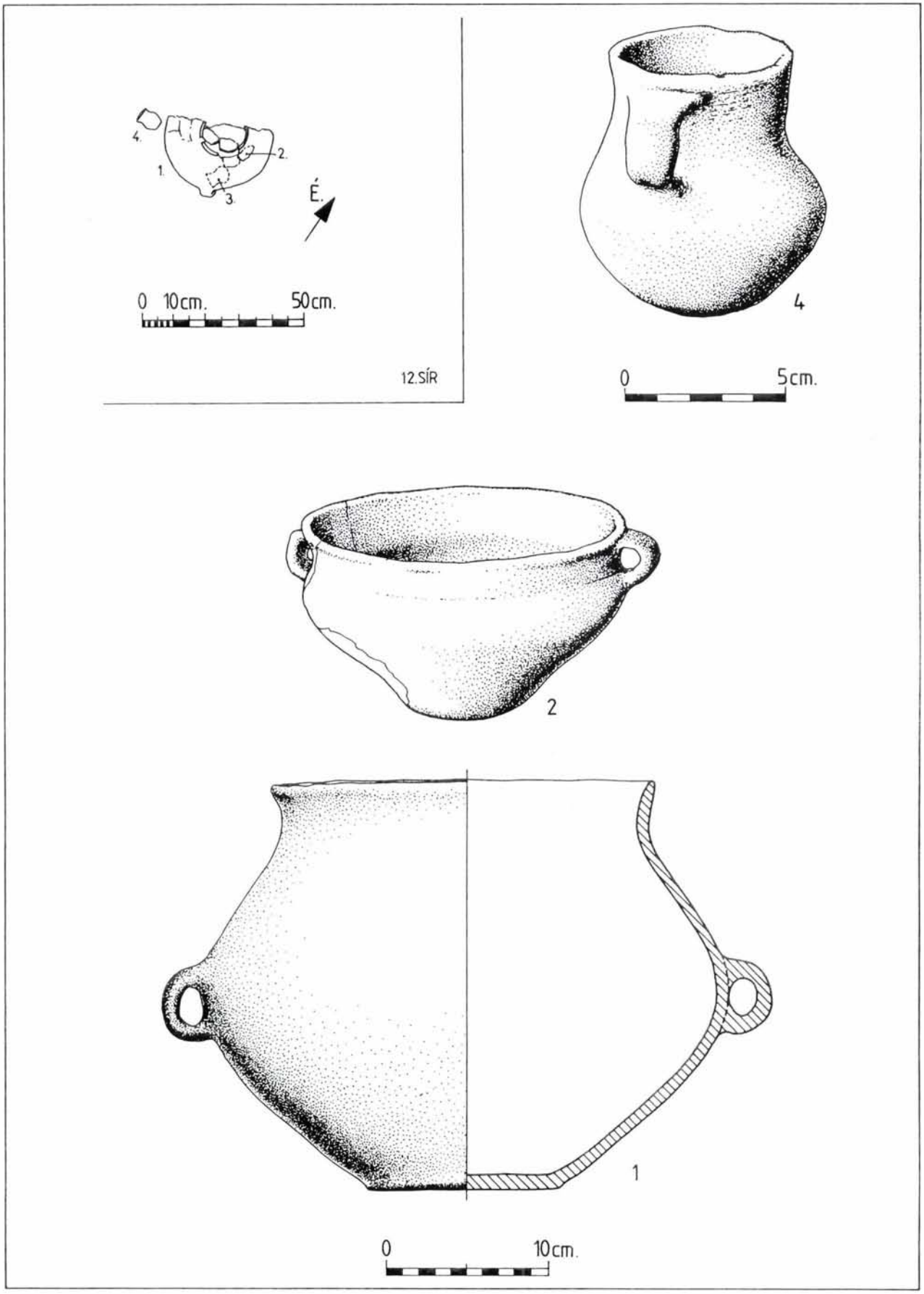

93. kép. 12. sír és mellékletei
Fig. 93. Grave 12 and its grave goods

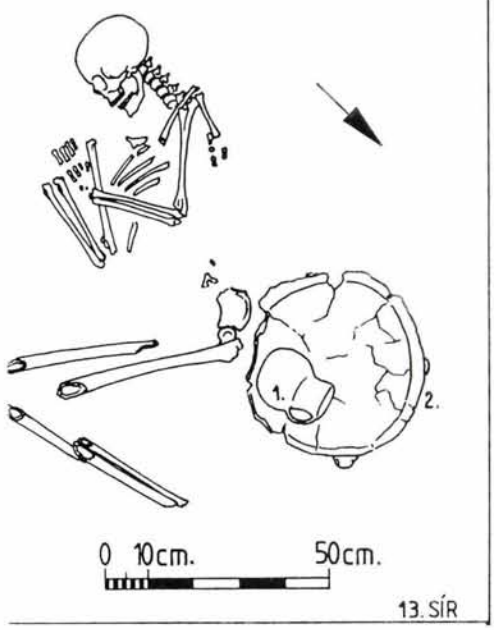

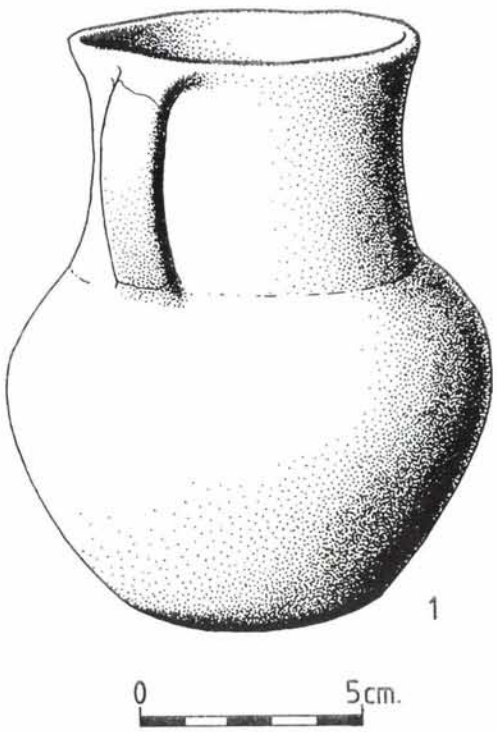

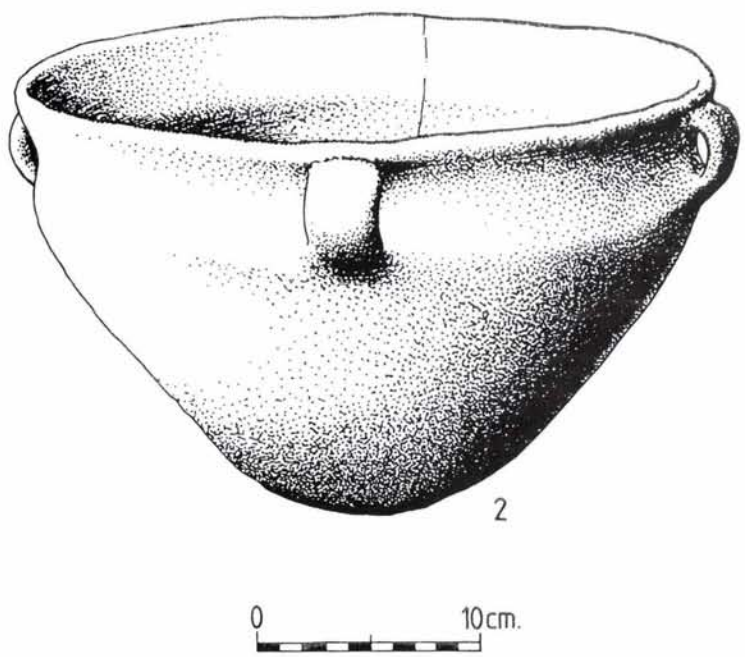

94. kép. 13. zsugorított csontvázas sír és mellékletei
Fig. 94. Grave 13. contracted burial and its grave goods

Szigetszentmiklós–Üdülősor korabronzkori telepének kőeszközvizsgálata

CSONGRÁDINÉ BALOGH ÉVA

A soroksári Duna-ág jobb partján, a Csepel-szigeten, Szigetszentmiklós-Üdülősor lelőhelyen az 1988–1989-es ásatások során több kőeszköz, ill. pattintott szilánkanyag jött elő. Az alább ismertetendő leletanyag a Harangedényes kultúra objektumaiból származik.

1. háztól K-re, a nyesésből

- Átégett homokkő töredéke. Mérete: 135×105 cm

I. szelvény

- *Csiszolt kőbalta* élének töredéke. Nyersanyaga: andezit. Mérete: 56×52 mm. (*74. kép 15.*).[1]

I. szelvény

- Mindkét felületén csiszolt, szép kidolgozású *csuklóvédő* töredéke. Plan-konvex keresztmetszetű. Valószínűleg négy átfúrás szolgált a felerősítésre, de ebből csak kettő látszik, mivel a darab töredékes. Az átfúrást a kő két oldala felől végezték. Nyersanyaga: zöld pala, kavics. Mérete: 50×39×10 mm (*79. kép 10.*).

II. szelvény

- Homorúan *csonkított penge*. Talon, bulbus van. Az eszköz distalis végén apró peremi retusokkal kialakított homorú csonkítás látható. Az előlap bal peremén használati fény van. Nyersanyaga: lilásbarna radiolarit. Mérete: 25x13x4 mm (*74. kép 16.*).
- *Magkőtöredék*. Inverz leütési felületű magkőről leválasztott kis vaskos, alaktalan töredék. Nyersanyaga: rózsaszínes, áttetsző kalcedon kavics. Mérete: 19×10×8 mm.
- *Pengeszerű szilánk*. Elő- és hátlapján helyenként fogazásra emlékeztető retusálással. Nyersanyaga: kavicskérges radiolarit. Mérete: 37×21×7 mm (*74. kép 17.*).

III. szelvény

- *Vállas hegy*. Mindkét oldalán bifaciális megmunkálású, párhuzamos felszíni retusokkal megmunkált, az előlap bal peremén fűrészélű eszköz. Nyersanyaga: budai szarukő. Mérete: 35×18×4,5 mm (*79. kép 6.*).

IV. szelvény

- Bifaciális megmunkálású szilánk. Mindkét oldalán felületi retusokkal alakították, peremén használati fény látható. Nyersanyaga: budai szarukő. Mérete: 37×23×10,5 mm (*74. kép 20.*).
- Kvarcitkavics töredéke. Mérete: 47×27×13 mm (*74. kép 18.*).

V–VI. szelvény

- *Pengeszerű szilánk*. Retusálatlan. Talon pontszerű, bulbusát leütögették. Nyersanyaga: kavicskérges radiolarit. Mérete: 32×17×7 mm (*74. kép 19.*).

2. gödör

- *Penge* proximalis végének töredéke. Talon, bulbus hiányzik. Nyersanyaga: budai szarukő. Mérete: 32×29×9 mm (*75. kép 1.*).

8. gödör

- *Csiszoló*. Mindkét felületén lecsiszolt, valószínűleg csontcsiszolásra használták. De formailag többfunkciós eszköznek tarthatjuk, mivel retusőrként is szolgálhatott, továbbá más kőnyersanyag csiszolására is. Nyersanyaga: csillámpala. Mérete: 160×49×32 mm (*77. kép 1.*).
- Öntőminta töredéke. Kétoldalú öntőminta fél töredéke. Nyersanyaga: átégett homokkő. Mérete: 63×57 mm (*77. kép 7.*).
- Lapos, ovális kavics. Mérete: 59×38×7,5 mm.

13. gödör

- 2 db andezit és 1 db homokkő töredékei.

28. gödör

- *Ütőkő*. Mindkét végén határozott, erős használati nyomokat mutató, tojásdad alakú kvarcitkavics. Mérete: 100×72 mm.
- Felületén csiszolt andezittöredék. Mérete: 108×58 mm (*78. kép 2.*).

29. gödör

- Megmunkált felületű *szilánk*. Talon, bulbus hiányzik. Nyersanyaga: budai szarukő. Mérete: 36×23×7 mm (*75. kép 2.*).

1. A képek jegyzékét ld. *Endrődi Anna* ugyanebben a kötetben megjelenő cikkében.

45. gödör

- *Fúró-völgyelt penge kombinációja.* Atipikus fúrófejet alakítottak ki az előlap bal distalis peremén, apró peremi retusok segítségével. Az előlap jobb proximalis végén kis völgyelést láthatunk, melyet apró lépcsős retusokkal munkáltak meg. Nyersanyaga: szentgáli radiolarit. Mérete: 25×18×4 mm (*75. kép 3.*).
- *Magkőperem..* Nyersanyaga: kárpáti radiolarit. Mérete: 33,5x9,5x11 mm (*75. kép 4.*).

48. gödör

- Kerek, lapos, plan-paralell *ütőkő.* Végig az oldalán használati kopásnyomok látszanak. Sima felületű. Nyersanyaga: kvarcitkavics. Mérete: 94×102×23 mm (*78. kép 3.*).
- Hosszúkás, kisméretű, sima felületű *retusőr.* Nyersanyaga: andezitkavics. Mérete: 55×16×10 mm (*78. kép 4.*).

51. gödör

- *Pengeszerű szilánk.* Talon, bulbus hiányzik. Nyersanyaga: limnokvarcit. Mérete: 31×20×7,5 mm (*75. kép 5.*).
- Kvarcitkavics töredéke. Plan-paralell, csiszolt felületű. Mérete: 56×49 mm (*75. kép 6.*).
- *Ütőkő töredéke.* Megmaradt felén erős használati nyomok láthatóak, amelyek a kvarcitkavics egész peremére kiterjednek. Mérete: 95×66 mm (*78. kép 5.*).
- Közepén bevágás nyomát mutató kvarcitkavics, valószínűleg valamire fel volt függesztve, s az állandó ingó mozgás miatt formálódott ilyenné. Valamiféle *nehezék* szerepét tölthette be. Nyersanyaga: kvarcitkavics. Mérete: 97×41 mm.

66. gödör

- Homokkő töredéke. Mérete: 52×54×15 mm.
- Megmunkált *szilánk.* Széles talonú, bulbusos. Nyersanyaga: budai szarukő. Mérete: 36×37×12 mm (*75. kép 11.*).
- Megmunkált *szilánk.* Széles talonú, bulbusos. Nyersanyaga: budai szarukő. Valószínűleg az előzővel egy blokkból származik. Mérete: 31×37×8 mm (*75. kép 12.*).
- Négyszögletes *szilánk,* felületén megmunkált. Nyersanyaga: budai szarukő. Mérete: 26×30×7,5 mm (*75. kép 9.*).
- Vaskos, nagyjából háromszög alakú *szilánk.* Mindkét felületén megmunkált. Nyersanyaga: kérges budai szarukő. Mérete: 37×37×12,5 mm (*75. kép 7.*).
- Retusálatlan *pengeszerű szilánk.* Distalis végét letörték, a proximalis végén is tört. Nyersanyaga: budai szarukő.Mérete: 34×23×5,5 mm (*75. kép 10.*).
- Retusálatlan, bulbusos *szilánk.* Nyersanyaga: budai szarukő. Mérete: 27x29x6 mm. (*75. kép 8.*).
- Retusálatlan, bulbus, talon nélküli *szilánk.* Nyersanyaga: budai szarukő. Mérete: 22×18×5 mm.
- Retusálatlan, bulbus, talon nélküli *szilánk.* Nyersanyaga: budai szarukő. Mérete: 23×12×7 mm.

67. gödör

- Csuklóvédőnek előkészített, egyik felén csiszolt, félkész eszköz. Nincs átfúrva, töredékes. Nyersanyaga: homokkő. Mérete: 55×37×12 mm.

69. gödör

- 3 db kvarcitkavics töredék. Méretük: 73×69 mm, 60×64 mm, 60×37 mm (*78. kép 7–8.*).
- Nagyméretű, vaskos *pengehegy,* széles talonú, bulbusos, retusálatlan. Nyersanyaga: budai szarukő, kérges. Mérete: 58×25×12 mm (*78. kép 6.*).

70. gödör

- Retusálatlan *penge.* Vékony, distalis végén magkőtalpmaradvány. Talon, bulbus van, a magkőtalpmaradvány egy rossz ütés következményeként maradt rajta a pengén. Nyersanyaga: sötét olajzöld kova. Mérete: 64×19×5,5 mm (*79. kép 8.*).

71. gödör

- Csiszolt, átfúrt, valószínűleg *kőbalta* fokának töredéke. Nyersanyaga: andezit. Mérete: 43×42×42 mm (*77. kép 6.*).

79. gödör

- Alaktalan *ütőkő* töredéke, egyik részén erős használati kopásnyomok láthatóak. Nyersanyaga: kvarcitkavics. Mérete: 59×54 mm (*78. kép 9.*).

80. gödör

- *Penge középső töredéke.* Nyersanyaga: szlovákiai obszidián. Mérete: 12×12×5 mm (*74. kép 1.*).
- Trapéz alakú *szilánk.* Retusálatlan, talon, bulbus hiányzik. Nyersanyaga: budai szarukő. Mérete: 17×14×4 mm.
- Kvarcitkavics negyed töredéke. Mérete: 50×36 mm.
- Háromszög alakú kvarcitkavics töredéke. Mérete: 85×64 mm.

83. gödör

- *Pengetöredék.* Félresikerült ütés következtében levált a magkőtalp egy része is. Nyersanyaga: szlovákiai obszidián. Mérete: 23×11×4 mm (*79. kép 7.*).

84. gödör

- Négyszög alakú, szabályos, használati nyom nélküli *kő.* Klasszikus ábrázolása ennek a kőeszköznek az őrlőkő tetején látható dörzsölőkő. Feltételezhető, hogy ezek a darabok nem ilyen funkciót töltöttek be. Nyersanyaga: szürke mészkő. Mérete: 53x58 mm (*77. kép 4.*).
- Andezittöredék. Felülete csiszolt. Mérete: 61×45 mm (*78. kép 10.*).

105. gödör

- *Balta.* Az élén és fokán egyaránt használattól származó sérülés, kopásnyom látható. Felülete csiszolt, nem nyéllyukas. Nyersanyaga: szürke homokkő. Mérete: 94×56×38 mm (*77. kép 5.*).

120. gödör

- Téglalap alakú *szilánk*, egyik szélén ékszerűen elvékonyítva, retusálatlan, előlapján felületi megmunkálás látszik. Nyersanyaga: budai szarukő. Mérete: 29×22×9 mm (*74. kép 4.*).
- Négyszög alakú *szilánk*, talon, bulbus hiányzik, egyik oldalán, a hátlapon retusálás nyomaival. Nyersanyaga: budai szarukő. Mérete: 19×19×6 mm (*74. kép 3.*).
- *Penge.* Retusálatlan, talonja, bulbusa hiányzik, a penge distalis vége letört. Nyersanyaga: budai szarukő. Mérete: 31×15×5 mm (*74. kép 2.*).
- *Szilánk.* Talon, bulbus hiányzik, retusálatlan. Nyersanyaga: kérges limnokvarcit. Mérete: 26×13×3 mm (*74. kép 5.*).

136. gödör

- Bifaciális megmunkálású *nyílhegy.* Szépen kidolgozott példány. Háromszög alakú, alapjánál völgyelt. Párhuzamos, mélyen a felszínre futó retusokkal dolgozták ki. Nyersanyaga: kárpáti radiolarit. Mérete: 24×14×5 mm (*79. kép 11.*).

164. gödör

- *Fűrészélű kés.* Az előlap és hátlap mindkét peremén retusált eszköz. Az előlap jobb, míg a hátlap bal peremén folyamatosan, míg az előlap bal, s a hátlap jobb peremén szórványosan, meredek, lépcsős retusokkal munkálták meg. Párhuzamos sarlófény látható az előlap jobb peremén. Nagy talonú, határozott, erős bulbusa van. Ragasztott. Nyersanyaga: krakkói jura tűzkő. Mérete: 94×26×7 mm (*77. kép 3.*).
- *Ültőkő.* Mindkét végén több ütésből eredő használati kopásnyom látható rajta. Nyersanyaga: kvarcitkavics. Mérete: 88×54×40 mm (*78. kép 3.*).
- *Ültőkő.* Ovális, körben a peremén használati nyomokat mutat. Nyersanyaga: kvarcitkavics. Mérete: 79×69 mm (*78. kép 2.*).
- Négyszög alakú *szilánk.* Talonja, bulbusa nincs. Nyersanyaga: kérges budai szarukő. Mérete: 30×29×6 mm.
- Bifaciális megmunkálású, *fűrészélű pengeszerű szilánk.* Mindkét felületén megmunkált, az előlapon párhuzamos, felszínre mélyen felfutó retusokkal, míg a hátlapon inkább a peremi és a felszíni retusok váltakoznak. Nyersanyaga: kárpáti radiolarit, de elképzelhető, hogy a Gerecséből származik.[2] Mérete: 25×14×4,5 mm (*79. kép 5.*).
- Homokkőtöredékek, 2 db.
- Plan-paralell kavicstöredék. Mérete: 58×61 mm.
- Retusálatlan, magas gerincű *mikropenge.* Nyersanyaga: kérges limnokvarcit. Mérete: 24×9×6 mm.
- Lapos, megmunkálás nyomait mutató kavics fél töredéke, csiszolt. Valószínűleg csuklóvédő alapanyagként gyűjthették. Nyersanyaga: breccsás szerkezetű kvarcitkavics. Mérete: 41×58×12 mm.
- Lapos, ovális kavics töredéke. Valószínűleg ezt is csuklóvédő nyersanyagként gyűjthették. Nyersanyaga: breccsás szövetű kvarcitkavics. Mérete: 76×42×7 mm.
- Piskóta alakú, sima felületű, csiszolt kőeszköz, valószínűleg több funkciója lehetett, így pl. edény felületének simítása, retusálás. Nyersanyaga: brecscsás szövetű kvarcitkavics. Mérete: 62×17×9 mm.
- *Pengeszerű szilánk.* Talonja, bulbusa van. Nyersanyaga: budai szarukő. Mérete: 37×18×6 mm (*74. kép 10.*).
- *Szilánk,* talonja, bulbusa hiányzik. Nyersanyaga: budai szarukő. Mérete: 30×14×7 mm (*74. kép 8.*).
- *Penge* distalis végének töredéke. Nyersanyaga: budai szarukő. Mérete: 21×24×6 mm (*74. kép 9.*).
- *Szilánk.* Talonja, bulbusa van. Nyersanyaga: limnokvarcit (Dél-Tokaj?).[3] Mérete: 14,5×12×3 mm (*74. kép 5.*).
- *Szilánk.* Talonja, bulbusa van. Nyersanyaga: budai szarukő. Mérete: 14,5×11×3 mm. (*74. kép 5.*)
- *Szilánk.* Talonja, bulbusa nincs. Nyersanyaga: limnokvarcit. Mérete: 33×19×7 mm.

170. gödör

- Plan-paralell oxi-andezittufa töredéke.[4] Mérete: 74×58 mm (*78. kép 11.*).
- Csiszolt kovapala. Valószínűleg csuklóvédőnek akarták kialakítani, de mégsem használták fel. Mérete: 59×43 mm (*78. kép 12.*).
- Bifaciális megmunkálású *szilánk.* Talonja, bulbusa hiányzik. Nyersanyaga: fekete lidit. Mérete: 39×27×11 mm (*79. kép 1.*).

171. gödör

- Andezit és homokkő töredékei. Méretük: 12×10 mm, 83×77 mm.

176. gödör

- Retusálatlan, mindkét felületén megmunkált *szilánk* töredéke. Talon, bulbus hiányzik. Jellegzetes formája a bronzkori kis bifaciális szilánkoknak. Nyersanyaga: budai szarukő. Mérete: 27×24×8,5 mm (*74. kép 6.*).

187. gödör

- Sima, fényes felületű ép kvarcitkavics. Mérete:

2. *T. Bíró Katalin* meghatározása.
3. *T. Bíró Katalin* meghatározása.
4. *T. Bíró Katalin* meghatározása.

65 ×35 mm.

197. gödör

- Retusálatlan *penge*. Bulbusa, talonja van, distalis végén törött. Nyersanyaga: szürke kova. Mérete: 26 ×14 ×7 mm.
- Kvarcitkavics. Mérete: 38 ×46 mm.

204. gödör

- Ovális, csiszolt *ütőkő* töredéke, peremén használati kopásnyomokkal. Kvarcitkavics. Mérete: 56 ×40 mm (*78. kép 13.*).
- Háromszög alakú *szilánk*. Talonja, bulbusa hiányzik. Nyersanyaga: tűzkő. Mérete: 23 ×20 ×6 mm.

205. gödör

- 2 db megmunkálatlan kvarcitkavics töredéke. Méretük: 55 ×34 mm, 54 ×48 mm.

206. gödör

- Megmunkálatlan kavicstöredék. Helyenként ütögetés nyomaival. Nyersanyaga: andezitkavics. Mérete: 77 ×67 mm (*76. kép 3.*).
- *Fogazott széles penge* középső töredéke. Az előlap bal peremén retusálással, fogazásszerűen kiképzett munkaél található. Nyersanyaga: kérges limnokvarcit. Mérete: 30 ×27 ×8 mm (*74. kép 13.*).
- Kovapala-féle kavicsnyersanyag. Egyik oldalán levágták, másik részén leütögetések nyomai láthatóak rajta. Mérete: 69 ×44 ×25 mm (*76. kép 3.*).
- Csiszolt *kőbalta*, félkész termék, nyéllyuka nincs. Nyersanyaga: kovapala-féle kavicsnyersanyag. Mérete: 67 ×45 ×21 mm (*76. kép 1.*).

218. gödör

- *Csiszoló*. Valószínűleg véső vagy vastagabb csonttű csiszolására szolgált. Nyersanyaga: homokkő. Mérete: 57 ×48 mm (*76. kép 5.*).
- Nagy talonú, bulbusos, *retusált penge* proximalis végének töredéke. Völgyelt. Nyersanyaga: limnokvarcit. Mérete: 19 ×14 ×3,5 mm.
- *Oldalsó élű árvéső*. Nagy talonú, bulbusos, retusálatlan pengén. Az előlap jobboldala és a törés metszésében kis árvésőélt alakítottak ki árvésősík segítségével. Nyersanyaga: limnokvarcit. Mérete: 30 ×17 ×4,5 mm.
- *Ütőkő* töredéke. Használat során keletkezett kopásnyomokkal. Nyersanyaga: kvarcitkavics. Mérete: 69 ×47 mm.
- Csiszolt andezit kavics töredéke. Mérete: 10 ×42 mm.
- Alaktalan *szilánk*. Talonja, bulbusa hiányzik. Nyersanyaga: budai szarukő. Mérete: 34 ×18,5 ×9,5 mm (*79. kép 4.*).
- Alaktalan *szilánk*. Talonja, bulbusa szintén hiányzik. Nyersanyaga: kérges lilás jáspis. Mérete: 41 ×23 ×7,5 mm (*79. kép 2.*).
- Négyzetalakú *szilánk*. Talonja, bulbusa hiányzik. Nyersanyaga: budai szarukő. Mérete: 23 ×21 ×3,5 mm (*79. kép 9.*).

226. gödör

- Háromszög alakú, retusálatlan *szilánk*. Talonja, bulbusa hiányzik. Nyersanyaga: budai szarukő. Mérete: 33 ×29 ×6 mm (*74. kép 15.*).

230. gödör

- Lapos, megmunkálatlan kavics töredéke. Esetleg ezt is csuklóvédőnek akarták kialakítani, a formájából ítélve. Nyersanyaga: homokkő. Mérete: 38 ×41 mm.

244. gödör

- *Ütőkő* töredéke. Egyik meglevő végén határozott kopásnyomok láthatóak. Nyersanyaga: kvarcitkavics. Mérete: 74 ×48 mm.

Szórvány

- *Vállas oldalsó élű árvéső*. A penge distalis végén alakították ki az árvésőélt, két árvésősík leütésével. A hátlapon, ill. az előlap proximalis végén elvékonyították, vállszerűen képezték ki az eszközt. Valószínűleg a nyélbefoglalásra szolgált. Retusálatlan, épszélű. Nyersanyaga: kovapala kavicsból. Mérete: 62 ×19 ×8 mm (*76. kép 9.*).
- Csuklóvédőnek előkészített, de félbehagyott tárgy. Megmunkálás nyomai láthatóak rajta. Nyersanyaga: zöld pala. Mérete: 51 ×1012 mm (*76. kép 7.*).
- Kvarcitkavics töredéke, meglevő végén ütés nyomaival. Mérete: 70 ×60 mm (*76. kép 10.*).
- Kerek, lapos *ütőkő*. Körbe használati ütésnyomokkal. Nyersanyaga: kvarcitkavics. Mérete: d = 74 mm (*76. kép 8.*).

A telepen több objektumból került elő *őrlőkőtöredék*. Nyersanyaguk: többségében andezit és homokkő. Számos megmunkálatlan kőnyersanyag egészíti ki a fenti kis leletegyüttest.

A leletanyag értékelése

A szigetszentmiklósi Üdülősoron talált Harangedényes kultúra településének gödreiből a tipológiai szétválasztás után összesen 66 db kőeszközt tudtunk meghatározni. Természetesen a megelőző leírásban több olyan tárgy is szerepel, amely nem fért bele az I. táblázatban szereplő kategóriákba, így ezeket nem vettük figyelembe az értékelésnél.[5]

A nyersanyag-felhasználásnál[6] domináns a budai felső triász szarukő. A kőeszközök 37,9%-a ebből a nyers-

5. Ebbe nem tartoznak bele az őrlőkövek, nyersanyagdarabok, megmunkálatlan kavicstöredékek.
6. A makroszkópikus nyersanyagvizsgálatot *T. Bíró Katalinnal* együtt végeztem. Itt köszönöm meg segítségét, amely során pontosította a kőeszközök származási helyét, ill. felhívta figyelmemet a leletegyüttesben szereplő nyersanyagok jelentőségére.

ső triász szarukő. A kőeszközök 37,9%-a ebből a nyersanyagból készült. Ugyanezt a nyersanyagot használta a Csepel–Hollandi úton feltárt Harangedényes kultúra népe eszközei döntő többségének elkészítéséhez.[7]

Tipológiai szempontból leginkább retusálatlan, szabálytalan, esetenként négyszög, ill. háromszög alakú, néha bifaciális megmunkálású szilánkokat készítettek belőlük, de egy bifaciális megmunkálású, fűrészélű vállas hegy (*79. kép 6.*) is ebből a nyersanyagból készült. A leletegyüttesben előfordul még ütőkőként használt kvarcitkavics (13,6%), szentgáli és kárpáti radiolarit (9,1%), valószínűleg a Börzsönyből származó andezit (4,5%), kárpáti I. (szlovákiai) obszidián (3%), homokkő[8] (3%), zöld pala (3%), továbbá elenyésző számban krakkói jura tűzkő (1,5%), mátrai jáspis (1,5%), szurdokpüspöki kalcedon (1,5%), kovapala (1,5%), lidit (1,5%), mészkő (1,5%), s egyéb, közelebbről, makroszkópikusan nehezen meghatározható nyersanyag (6,1%).

Tipológiai szempontból a szigetszentmiklósi kőeszközök legérdekesebb darabjai a bifaciális megmunkálású nyílhegy, a csuklóvédő, s a fűrészélű kés. A leletegyüttesben nincsenek a Csepel–Hollandi útihoz hasonló bifaciális fűrészélű kések.[9] Ezektől teljesen eltér a szigetszentmiklósi krakkói jura tűzkőből, rendkívül gondosan megmunkált fűrészélű kés (*77. kép 3.*). Az eszköz típusa, ill. nyersanyaga északi kapcsolatot feltételez.[10]

A háromszög alakú, alapjánál völgyelt, bifaciális megmunkálású nyílhegy (*79. kép 11.*) a Harangedényes kultúra általános típusa. Nyersanyaga kárpáti radiolarit, de előfordulási helyeként a Gerecse is elképzelhető.[11] Párhuzamos, mélyen a felszínre felfutó felületi retusokkal dolgozták ki. A korabronzkori Nyitra-kultúrában technológiai eltérés figyelhető meg az ilyen típusú nyílhegyek között. Találunk közöttük felületi és peremi retusokkal kidolgozott példányokat is, de ezek minden technológiai eltérésük ellenére egykorúak, mivel a sírokban együtt fordulnak elő.[12] Ilyen típusú nyílhegyek fordulnak elő a Morva-vidéki Aunjetic-kultúrában,[13] a kis-lengyelországi Harangedényes kultúrában,[14] s kelet-németországi területeken.[15]

Magyarországon a Harangedényes kultúra Csepel-csoportjának sírjaiból és telepeiről egyaránt jól ismert ez a nyílhegytípus, s továbbélő formaként a Nagyrévi kultúrában is megjelenik.[16]

A csuklóvédő lemez (*79. kép 10.*) szintén általánosan elterjedt, jellegzetes lelete a Harangedényes kultúrának. Magyarországon a kultúra temetőiben (Békásmegyer, Csepel, Tököl, Szigetszentmiklós-Vízcsőárok)[17] szórthamvas és csontvázas sírokból egyaránt előkerült már.

Ugyanilyen csuklóvédőket találunk a korabronzkori Chłopice-Veselé kultúrában,[18] a Košt'any-csoportban. Ez utóbbiban csak keskeny, ovális és négyszögalakú, két álfúrással felerősített csuklóvédők a jellemzők, s kronológiailag a Harangedényes kultúra fiatalabb fázisával párhuzamosíthatók.[19] A Nyitra-csoportban a férfisírok jellegzetes melléklete a csuklóvédő. A fent említett nyílhegyekkel együtt a nyilas vadászat fegyverzetének tartozékaként tartják számon ezeket.[20]

A Kis-Lengyelország területén élő Harangedényes kultúra a legközelebbi kapcsolatot a magyarországi Csepel-csoporttal, ill. a morva Harangedényes kultúra csoportjaival mutatja. Ennek egyik bizonyítéka a csuklóvédők és nyílhegyek megléte.[21]

Az ún. „kárpáti epizsinegdíszes kerámia kultúrkör"-höz (C. E. C. E.)[22] tartozó korabronzkori kultúrák[23] kőeszközeire általánosan jellemző a magyarországi Harangedényes kultúra Csepel-csoportjában előforduló kőmegmunkálás. A szilánkokból, esetenként kis, vastagabb pengéből készített eszközök, a sok szabálytalan vagy három- illetve négyszög alakú, retusálatlan szilánk, a bifaciális eszközök, nyílhegyek, csuklóvédők ill. más, a korai bronzkor idején még általánosan használt, itt, Szigetszentmiklós-Üdülősoron igen szerényen előforduló pattintott kőeszköz (l. táblázat) alapján a telep kőeszközegyüttesét a harangedényes kultúra Csepel-csoportjába sorolhatjuk, s tipológiai, mind kronológiai szempontból a fentemlített „kárpáti epizsinegdíszes kerámia kultúrkör" kőeszköz-együtteseivel párhuzamosíthatjuk. Annak ellenére, hogy innen hiányoznak a bifaciális fűrészélű kések, nyersanyag és tipológiai ismérvek alapján a lelőhely kőeszközei rokonságot mutatnak a Csepel–Hollandi úti leletanyaggal.[24]

kőeszközök származási helyét, ill. felhívta figyelmemet a leletegyüttesben szereplő nyersanyagok jelentőségére.

7. *T. Bíró Katalin*, 1990–1991. 46., *T. Bíró Katalin*, 1991. 93. 2. tábla
8. Természetesen jóval több hornokkőből készült tárgy került elő a lelőhelyen, de azokat nem lehetett eszköznek meghatározni.
9. *T. Bíró Katalin*, 1991.
10. *P. V-Nowak*, 1989. 97.
11. *T. Bíró Katalin* meghatározása.
12. *M. Novotná–B. Novotný, 984. 304.*
13. *M. Novotná–B. Novotný*, 1984. 313.
14. *J. Machnik*, 1984. 343.
15. *Sangmeister*, 1951. III. á. 10–21.
16. *Kalicz N. – Schreiber R.*, 1984. 141.
17. *Schreiber R.* 1973. 21.; *Schreiber R.* 1975. 200., 202.; *Kalicz N. – Schreiber R.* 1984. 141.
18. *M. Novotná–B. Novotný*, 1984. 287.; *J. Machnik*, 1984. 346.
19. *M. Novotná–B. Novotný*, 1 984. 294.
20. *M. Novotná–B. Novotný*, 1984. 301.
21. *J. Machnik*, 1984. 343.
22. *P. V-Nowak*, 1988, 160.
23. Schneckengerg-Glina III. kultúra (A–B), Nyitra-csoport, Krakkó–Sandomierz-csoport, Chłopice–Veselé-kultúra, Mierzanowice-kultúra, Koštany-csoport... (*P. V-Nowak*, 1988. 58.; *M. Novotná–B. Novotný*, 1984. 299.; *M. Novotná–B. Novotný*, 1984. 287.; *P. V-Nowak*, 1989. 107.; *J. Machnik*, 1984. 351.; *M. Novotná–B. Novotný*, 1984. 301.)

IRODALOM- ÉS RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

T. Bíró Katalin (1990–1991) – The Problem of Continuity in the Prehistoric Utilization of raw materials. Antaeus 19–20. Bp. 41–50.

T. Bíró Katalin (1991) – Bell-Beaker Culture lithic implements from Hungary. Acta Arch. Carpathica. XXX. 87–96.

Machnik, Jan (1984) – Frühbronzezeitliche Kulturen in Kleinpolen. (In: Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans. Beograd 1984. 341–376. pp. LXXXVII–XCVI. t.

Machnik, Jan (1985) – Zum Forschungsstand über die Schneckenberg-Glina III. Kultur. Acta Arch. Carpathica. XXIV. 21–59.

Novotná, Marija – Novotný, Bohuslav (1984) Aunjetitzer Kultur. (In: Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans. Beograd 1984.) 307–314. pp. 15. kép, LXXXIII. t.

Novotná, Marija – Novotný, Bohuslav (1984) Die Chl'opice-Gruppe. (in: Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans. Beograd 1984.) 283–288. pp. LXXXI–LXXXII. t.

Novotná, Marija–Novotný,Bohuslav (1984) – Košťany-Gruppe. (in: Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans. Beograd 1984.) 289–298. pp. 12–13. kép.

Novotná, Marija – Novotný, Bohuslav (1984): Die Nitra-Kultur. (in: Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans. Beograd 1984.) 299–306. pp. 14. kép.

Valde-Nowak, Pawel (1988) – Etapy i strefy zasiedlenia Karpat polskich w neolicie i na początku epoki brzu. 8–160.

Valde-Nowak, Pawel (1988 a) – Zabytki kamienne w grobach grupy Nitrańskiej. Acta Arch. Carpathica. XXVII. 31–59. pp. (= Steinfunde in den Gräbern der Nitra-Gruppe.)

Valde-Nowak, Pawel (1989) – Zabytki kamienne z wielokulturowej osady w Maszkowicach nad Dunajcem. Acta Arch. Carpathica XXVIII. 81–107. pp. (= Steinfunde aus der Mehrkultursiedlung in Maszkowice am Dunajec-Fluss.)

Sangmeister, E. (1951) – Die Glockenbecherkultur und die Becherkulturen. Schriften zur Urgeschichte III.

Schreiber, Rózsa Kalicz, Nándor (1984) – Komplex der Nagyrév-Kultur. (in: Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans. Beograd 1984.) 133–190. XXX–LI. t.

Schreiber, Rózsa (1973) – A harangedények népe Budapesten. 7–44. pp., 1–28. kép (Emlékek Bp. múltjából)

Schreiber, Rózsa (1975) – A tököli korabronzkori temetők. Arch. Ért. 187–203.

24. *T. Bíró Katalin*, 1991.

KÉPEK JEGYZÉKE

A képeket lásd ugyanebben a kötetben, Endrődi Anna: A Harangedény kultúra telepe és temetője Szigetszentmiklós határában c. tanulmányában.

74. kép: Kőeszközök a telep gödreiből. 1.: 80. gödör, 2–4.: 120. gödör, 5., 7–10.: 164. gödör, 6.: 123. gödör, 11.: 206. gödör, 12.: II. szelvény 4., 13.: V–VI. szelvény 11., 14.: 176. gödör, 15.: 198. gödör, 16.: 226. gödör, 17.: I. szelvény 2., 18.: II. szelvény 10., 19.: IV. szelvény 12., 20.: IV. szelvény 3.

75. kép: Kőeszközök a telep gödreiből. 1.: 2. gödör, 2.: 29. gödör, 3–4.: 45. gödör, 5–6. 51. gödör, 7–12.: 66. gödör.

76. kép: Kőeszközök a telep gödreiből. 1–2., 4.: 206. gödör, 3.: szórvány, 5., 7.: 212. gödör, 6.: 219. gödör, 8–10.: szórvány.

77. kép: Kőeszközök a telep gödreiből. 1.: 8. gödör, 2–3.: 164. gödör, 4.: 84. gödör, 5.: 105. gödör, 6.: 71. gödör, 7.: 8. gödör.

78. kép: Kőeszközök a telep gödreiből. 1–2.: 28. gödör, 3–4.: 48. gödör, 5.: 51. gödör, 6–8.: 69. gödör, 9.: 79. gödör, 10.: 84. gödör, 11–12.: 170. gödör, 13.: 204. gödör.

79. kép: Kőeszközök a telep gödreiből. 1.: 170. gödör, 2., 4., 8.: 219. gödör, 3., 5., 7.: 164. gödör, 6.: 83. gödör, 9.: 70. gödör, 10.: 44. gödör, 11.: 136. gödör.

80. kép: Kőeszközök, őrlőkövek a telep gödreiből. 1.: 164. gödör, 2., 4.: 32. gödör, 3.: 206. gödör, 5.: 198. gödör.

Investigation of lithic artifacts from the Early Bronze Age settlement of Szigetszentmiklós-Üdülősor

ÉVA BALOGH, CSONGRÁDINÉ

From the pits of Bell–Beaker culture settlement at Szigetszentmiklós-Üdülősor, 66 stone artifacts were counted after typological separation. In respect of raw material utilisation, the dominant variety is Upper Triassic hornstone. 37.9% of lithic artifacts is made of this material. The same material was used for the bulk of the lithic industry by the people pf the Bell-Beaker culture on the settlement at Csepel–Hollandi út.

In respect of typology, mainly unretouched, irregular, casually quadrangular and triangular flakes were made, as well as a bifacially worked ashouldered point with saw-like edge, which is also made of this material (*Fig. 79. 6.*). There are some quartzite pebbles used as hammerstones present (13.6%) with raw materials of more distant origin (limnic quartzite from the Southern Tokaj, 10.6%), different types of radiolarite (Szentgál tape and Carpathian radiolarite, 9.1%), andesite coming probably from the Börzsöny (4.5%), Carpathian 1 (Slovakian) obsidian (3%), sandstone (3%), greenschist (3%), as well as some Jurassic Craców flint (1.5%), chalcedony of Szurdokpüspöki (1.5%), shale (1.5%), lydite (1.5%), limestone (1.5) and other materials which are not defined macroscopically (6.1%).

From the typological point of view the most remarkable item within the stone artifacts of Szigetszentmiklós is the bifacially worked projectile point, the wrist protecting plate and the knife with saw-like edge. The saw-knives with bifacial working known from Csepel–Hollandi út are missing from the assembalge. The specimen found at Szigetszentmiklós is made of Jurassic Craców flint and is representing another type with very elaborate workmanship (*Fig. 77. 3.*). The type and raw material of this piece indicates northern contacts.

The projectile point is indented at the base and formed by bifacial retouch. This is a well-known type of the Bell–Beaker Culture. The raw material of this piece is Carpathian Radiolarite, but it can also come fromt the Gerecse Mts. Similar items were published from graves and settlement of the Bell-Beaker Culture from the Csepel-Hollandi út settlement and graves and as a persistent form, it is also present in the Nagyrév culture as well.

The wrist protecting plate (*Fig. 79. 10.*) is also a widely distributed type of the Bell–Beaker Culture. It is present in Hungary in the cemeteries of this complex (Békásmegyer, Csepel, Tököl, Szigetszentmiklós-Vízcsőárok) from cremation graves as well as from skeleton burials. Together with the afore mentioned projectiles, these are registered as relics of hunting with a bow.

The stone-working technique encountered in the Csepel-group of Hungarian Bell – Beaker Culture is typical of the Circum-Carpathian Epi-Corded Complex (C. E. C. C.) of the Early Bronze Age. The tools were made on flakes, sometimes on small bulky blades with nomerous irregular quadrangular or triangular flakes, bifacial tools, projectiles, protective plates and other general forms used in the Early Bronze Age. On the site of Szigetszentmiklós-Üdülősor, the modest lithic industry assigned the material to the Csepel group of Bell–Beaker Culture, parallel to the Carpathian Epi-Corded Complex. In spite of the lack of bifacial saw-knives, stone working, typology and raw material relates this site to the material of Csepel–Hollandi út.

List of figures (*Anna Endrődi*)

Fig. 74. Stone artifacts from the pits of the settlement.

Fig. 75. Stone artifacts from the pits of the settlement.

Fig. 76. Stone artifacts from the pits of the settlement.

Fig. 77. Stone artifacts from the pits of the settlement.

Fig. 78. Stone artifacts from the pits of the settlement.

Fig. 79. Stone artifacts from the pits of the settlement.

Fig. 80. Stone artifacts from the pits of the settlement.

1. táblázat.
Szigetszentmiklós–Üdülősor kőeszközeinek típus és nyersanyagmegoszlása

Típus \ Nyersanyag	Andezit	Budai szarukő	Homokkő	Krakkói J. tűzkő	Jáspis	Kalcedon	Kvarcitkavics	Kovapala	Lidit	Limnokvarcit	Mészkő	Obszidián	Radiolarit	Zöld pala	Egyéb	Típus összesen:
Retusált penge										1						1
Retusálatlan penge		2								1		2			2	7
Bifaciális szilánk		3							1				1			5
Retusálatlan szilánk		19			1					3			1		2	26
Fogazott penge										1						1
Csonkított penge													1			1
Vállas hegy		1														1
Nyílhegy													1			1
Fűrészélű kés				1												1
Árvéső										1						1
Magkő						1							1			2
Kombinált eszköz								1					1			2
Csiszolt eszköz	2															2
Csuklóvédő														1		1
Egyéb	1		2				9				1			1		14
Nyersanyag	3	25	2	1	1	1	9	1	1	7	1	2	6	2	4	66

Későbronzkori település nyomai az M0 autópálya szigetszentmiklósi nyomvonalának közelében

VADÁSZ ÉVA

A Budapest Fővárosi Vízművek Szigetszentmiklóstól ÉK-re, a szigetszentmiklósi telephelyen 1989-ben vízdúsító építésébe kezdett. A már megkezdett tereprendezési munkát leállítottuk, mivel a területen középkori és neolitikus telepnyomokat észleltünk. A leletmentést a közeli M0 autópálya nyomvonalán végzett, kötött határidejű ásatás után kezdtük meg. A feltárás helyét a viszonylag nagy területen két alapvető szempont határozta meg: 1. a középkori objektumok várható helye és a leletanyag sűrűsége; 2. a gépi földmunka bolygatásának mértéke (a terepszint a természetes, átlagos102 m-es szint feletti magasságról 100,8 m-re volt tervezve). A gépi munka bolygatása az oka, hogy a két nagyobb kibontott felület között nem dolgoztunk. A feltárt felszínek nagyságát és a bővítések irányát a neolit és középkori jelenségek mérete és sűrűsödése határozta meg. Így néhány kelta, valamint kora- és az alább ismertetendő későbronzkori gödrök az ásatás melléktermékeként kerültek elő (*1. kép*).

Földrajzi helyzet

A Csepel-sziget[1] felszínét – ahol lelőhelyünk is fekszik – a Duna eróziós és akkumulációs munkája, s kisebb mértékben a defláció (szél) formálta. A Duna a holocén időszakokban itt több ágban folyt, kialakítva az alacsony- és magasártéri szinteket (I/b sz. és II/a sz. teraszok). Ezek a ma már feltöltődött medrek a hordalékkúp felszínen teraszhátakat, terasz-szigeteket alakítottak ki, s itt található a régészeti lelőhelyek többsége (96–103 m tsz. feletti magasságú térszínek). A teraszok felszínét meszes iszap borítja, a meandereket kötöttebb üledék (öntésiszap, -agyag, réti agyag) tölti ki. Mindkét felszínt szárazabb időszakok tanújaként lepelhomok, sőt lapos bucka is boríthatja. Ezt a jelenséget észleltük a Vízmű területén végzett munka során is, mely egy II/a terasz ÉK-i oldalán fekszik.

Későbronzkori jelenségek, leletanyag

12. gödör

Megközelítőleg kör alakú gödör[2], melyet D felől metsz a középkori árok. Nagyjából függőleges oldala padkákkal mélyed le, alja egyenes. m.: 53 cm, átm.: 1,9 m.

Leletek

Anyaguk finoman iszapolt, sötétszürke, fényezett felületű.

Csésze

Fordított csonkakúpos mély csésze töredéke, perem alatt körbefutó mély vonaldísszel (*10. kép 3.*).

Tálak

Egy kisebb és egy nagyobb behúzott peremű tál töredéke (*10. kép 4-5.*).

Urna

Hengeres nyakú, kihajló peremű kisebb urna töredéke (*10. kép 6.*).

Tárolóedény

Széles szájú, csonkakúpos nyakú nagy edény töredéke, vízszintesre vágott, duzzadt peremmel. Durva kidolgozású. Anyaga kavicsos, téglaszínű (*10. kép 7.*).

14. gödör

Alaktalan, teknősödő sekély gödör. É-i és D-i széléhez kis kerek, mélyebb gödör csatlakozik, amelyeknek a gödörhöz tartozása kétséges. Betöltése sötét humuszos, sok tapasztástöredékkel. m.: 22 cm, átm.: 2,2–4,4 m.

Leletek

Csészék

Anyaguk finoman iszapolt, felületük fényezett, szürke színűek.

a) Mély, gömbös hasú, rövid tölcséres nyakú, széles aljú. Kiegészített. m.: 6,9 cm, pá.: 11,8 cm, fá.: 6,1

1. A lelőhely geomorfológiai leírását *Schweitzer F.* megfigyelései alapján adjuk (vö. Schweitzer F. tanulmánya a kötetben).
2. Az ásatást, melyen csak alkalmanként vettem részt, *Endrődi A.* és *Virág Zs.* vezette. Az objektumok leírását az ő megfigyeléseik és dokumentációjuk alapján adjuk.

cm (*2. kép 7.*).

b) Mély, gömbös hasú, válla ferdén árkolt, nyaka enyhén kihajlik. Ezüstösen csillogó (*2. kép 1.*).

c) 1. Széles szájú, lapos hasán éles törésvonal. Perem fölé húzott füle háromszög keresztmetszetű. Egy edény két össze nem illő töredéke (*2. kép 8.*).
2. Hasonló alakú, de kisebb csésze omfaloszos aljának töredéke (*2. kép 3.*).
A háromszög és trapéz keresztmetszetű fültöredékek b és c típusú csészékhez tartozhattak (*2. kép 4*).

d) Kis méretű, alakja fordított csonkakúpos, pereme alatt fül vagy bütyök indításának csonkjával (*2. kép 2.*).

Tálak

Fordított csonkakúpos, pereme behúzott (*2. kép 5.*). Anyaguk jól iszapolt, felületük fényezett, barnásszürkék. A leletanyagban számos hasonló, rajzolatlan töredék van.

Urnák

Anyaguk finoman iszapolt, fényezett felületűek.

a) Hengeres szűk nyakú, kihajló pereme síkozott. Szürke színű (*2. kép 11.*).

b) Széles szájú, hengeres nyakú, pereme egyenesre vágott. Téglaszínű (*2. kép 13.*).

Tárolóedények

Anyaguk apró kaviccsal soványított, barnássárga színűek.

1. Nyaka rövid, ívelt vállán bordadísz, amely alatt felülete fröcskölt (*2. kép 9.*).
2. Vaskos, síkozott, kihajló peremtöredék, valószínűleg tárolóedényből (*2. kép 12.*).

Cserepek

1. Urna vagy tál töredéke, alsó részén fésűdísszel. Barna, fényezett (*2. kép 6.*).
2. Nagy edény oldaltöredéke, törésvonallal. Téglaszínű, fényezett (*2. kép 10.*).

Orsókarika

Vaskos, legömbölyített élekkel. Szürke. átm.: 3,7 cm. v.: 1,9 cm (*2. kép 14.*).

Kő

Lapos, téglalap alakú homokkő, dörzsölési felülettel. Egyik vége csapott, másik vége és az alja hasadt. sz.: 6,9 cm, h.: 9,8 cm, m.:2,6 cm (*11. kép 10.*).

17. gödör

Lekerekített háromszög alakú gödör. Ny-i, nagyobb része 26 cm mély, egyenes aljú – innen került elő a kés és a fazék. K-i része 50 cm mély, lefelé öblösödő, betöltésében vöröses-szürkés gyengén átégett réteggel. átm.: 2–3 m.

Leletek

A gödör kerámiája általában finoman iszapolt, szürke, barnásszürke, fényezett. Az eltéréseket a leíráskor jelzem.

Csészék

a) Alakjuk kettőskúpos, a peremből kiinduló magas fül a has éles törésvonalára támaszkodik.
1. Nagy méretű, füle háromszög keresztmetszetű. Szürke. Ragasztott, feneke kiegészített. m.: 7,5 cm, pá.: 14,1 cm (*3. kép 1.*).
2. Töredékek hasonló csészékből (*4. kép 1–3.*).
3. Hasonló, de kisebb méretű csésze. Kiegészített füle ferdén kihúzott, fenekén enyhén benyomott omfalosz. Barnásszürke, ragasztott, kiegészített. m.: 4,2 cm, pá.: 10,1 cm, fá.: 2,4 cm (*3. kép 2.*).
A rajzolatlan anyagban még egy hasonló csésze töredéke van.

b) Tölcséres nyakú, gyengén kiugró válla síkozott. Töredék (*4. kép 4.*).

c) Tölcséres nyakú, válla ívelten kiugró.
1. Nagyobb töredék a trapéz keresztmetszetű fül indításával (*4. kép 8.*).
2. Kisebb töredékek hasonló csészékből (*4. kép 6–7., és rajzolatlan töredékek*).

d) Gömbszelvény alakú csésze, kihajló peremmel, magas füllel.
1. Töredék, peremből kiinduló és peremben végződő karikás, háromszög kersztmetszetű fül indításával (*4. kép 5.*).
2. Töredék, perem fölé húzott, vállra támaszkodó fül indításával (*4. kép 9.*).
3. Kis töredék hasonló csészéből, letört fül helyével. Vörösesbarna (*4. kép 10.*).

e) Ferdén árkolt hasú, nagyobb csésze töredéke (*5. kép 10.*).

f) Csésze (vagy korsó) ívelt válltöredéke, páros függőleges kanelluradíszítéssel (*4. kép 12.*).

g) Fordított csonkakúp alakú csészék
1. Széles fenekű, perem alól kiinduló füllel (*5. kép. 2.*).
2. Kisebb csésze, szűk fenékkel (*5. kép 1.*).
Néhány fültöredék (*4. kép 13.*) és omfaloszos fenéktöredék (*4. kép 14–15.*) a fenti csészetípusokhoz tartozhatott.

h) Magas, ívelt vállú csésze (vagy korsó) töredékei. Vörös színű (*4. kép 11.*).

Tálak

a) Fordított csonkakúp alakú tál, behúzott peremmel
A) Síma peremű
1. Kiegészített. m.: 6,8 cm, pá.: 16,4 cm, fá.: 6x6,7 cm (*3. kép 8.*).
2. Töredék, perem alatt vízszintesen átfúrt bütyökfüllel (*5. kép 3.*).
B) Síkozott peremű
1. Négy különböző méretű tál több össze nem illő töredéke (*5. kép 4–7.*).

b) Nagy méretű lapos, kihajló peremű tál, vállán éles törésvonallal. Több töredék (*5. kép 8.*).

Urnák

a) Széles szájú, hengeres nyakú, hasa gyengén, vízszintesen síkozott. Töredék. Sárga (*6. kép 1.*).

b) Nagy méretű, ún. lausitzi típusú urna töredéke. Sárga (*6. kép 2.*).

c) Hengeres nyakú, sima és síkozott kihajló peremű urnák töredékei. Két darab szürkéssárga (*6. kép 7–8.*).

d) Kis, széles szájú, rövid nyakú, legömbölyítetten kettőskúpos urna. Kiegészített. m.: 14,2 cm, pá.: 14 cm, fá.: 6 cm (*3. kép 9.*).

Urnacserepek

1. Ívelt válltöredék, nyak felé induló fülcsonkkal (*6. kép 4.*).
2. Kisebb urna ívelt válltöredéke (*6. kép 3.*).
3. Fésűdíszes urnatöredékek (*5. kép 9., 11.*).

Fazekak

a) Tojásdad alakú, kihajló pereme alól kiinduló két, kerek nyílású füllel.
1. Barnásszürke foltos, felülete gyengén fröcskölt, ujjbehúzkodásos. Kiegészített. m.: 27,8 cm, pá.: 20,8x21,3 cm, fá.: 11 cm (*3. kép 10.*).
2. Hasonló alakú, de valamivel kisebb fazekak töredékei. Barnássárgák (*6. kép 10–11.*).

b) Duzzadt, vízszintesen kihajló peremű, rövid nyakú, ívelt vállú fazék töredéke. Sárga (*6. kép 9.*).

c) Kihajló peremű, rövid nyakú fazék töredéke, nyaktól lefelé fröcskölt, ujjbehúzkodásos. Anyaga kavicsos (*6. kép 12.*).

Tárolóedények töredékei

1. Fröcskölt, ujjbehúzkodásos felületű válltöredék, ujjbenyomásos bordadísszel. Anyaga kavicsos (*6. kép 13.*)
2. Nagy, széles szájú, vastag falú edény kihajló peremtöredéke (*6. kép 5.*).
3. Mély, széles szájú, csonkakúpos nyakú edény töredéke vízszintes peremmel (*6. kép 6.*).

Miniatűr edények

a) Virágcserép alakú, durván kidolgozott edényke. Barnássárga, kiegészített. m.: 3,8 cm, pá.: 5,4 cm, fá.: 3,9 cm (*3. kép 3.*).

b) Vizeskorsó alakú edény durván kidolgozott miniatűr változata kis csőtalppal. Barnássárga, pereme kiegészített. m.: 3,6 cm, pá.: 2,9 cm, fá.: 1,5 cm (*3. kép 4.*).

c) Alacsony, valószínűleg ovális aljú edényke töredéke. m.: 2,7 cm (*3. kép 5.*).

Bronzkés

Egyenes pengéjű, ívelt hátú kés, a felfelé ívelő nyéllap indításával, szegecs helyével. h.: 12,5 cm (*3. kép 7.*).

Orsókarika

Nagy méretű, kettős csonkakúp alakú. Felső része kisebb, s homorúan bemélyül. Sárga, kiegészített. átm.: 5,6 cm, m.: 2,1 cm (*3. kép 6.*).

Kő

Lapos, egyik oldalán enyhén homorodó dörzskő homokkőből. M.: 1,7 cm (*11. kép 9.*).

29. gödör

Sekély, amorf gödör, amely metszi a 32. neolitikus gödröt, É-i és ÉNy-i oldalát pedig két középkori gödör vágja át. m.: 31–56 cm.

Leletek

Anyaguk finoman iszapolt, szürke, fényezett.

1. Fordított csonkakúp alakú csésze töredéke, pereme alatt kerek nyílású szalagfül indításával (*10. kép 1.*).
2. Széles szalagfül töredéke, gyenge középbordával (*10. kép 2.*).

36. gödör

Lekerekített sarkú, négyszögletes gödörrészlet, amelynek ÉK-i és DK-i széle a feltárás határán kívül esett. Közepébe középkori gödör mélyed, Ny-i szélét kisebb kelta gödör vágja. Alja egyenetlen, K-i, DK-i része gödrösen mélyül. Betöltésében égett paticsos rétegek váltakoztak. m.: 30–56 cm.

Leletek

Csészék

Anyaguk finoman iszapolt, sötétszürkék, az árkolt díszítésűek ezüstösen csillogóak.

a) Rövid nyakú, árkolt vállú füles csészék
1. Kiegészített töredék a nyak indításával. Fá.: 4,9 cm (*7. kép 1.*).
2. Hasonló csészék töredékei (*7. kép 2., 4. és rajzolatlan kis töredékek*).
3. Vízszintesen árkolt vállú csésze töredéke (*7. kép 5. és rajzolatlan töredék*).

b) Kettős csonkakúp alakú csészék, hasukon éles törésvonallal, perem fölé húzott füllel
1. Különböző méretű díszítetlen csészetöredékek. pá.: 6–12 cm (*7. kép 6., 9–10.*). A rajzolatlan anyagban még számos hasonló töredék található.
2. Díszített változatok:
A) A perem belső oldala árkolt vonalkötegekkel díszített (*7. kép 14.*).
B) A nyak tövét és a fül szélét árkolt vonalkötegek díszítik (*7. kép 7., 11.*).

c) Gömbölyű vállú csésze kis töredéke (*7. kép 8.*). Csésze töredéke lehet egy kis talpas (*7. kép 16.*) és egy omfaloszos (*7. kép 12.*) fenéktöredék is.

Korsó

Anyaga finom iszapolású, felülete kopott.

1. Valószínűleg korsóból származik egy vékony falú, erősen ívelt oldaltöredék, felületén különböző irá-

nyú árkolt díszítéssel (*7. kép 3.*).
A háromszög és trapéz keresztmetszetű fültöredékek csészékhez vagy korsókhoz tartozhattak.(*7. kép 15.*).

Tálak

a) Fordított csonkakúp alakú, behúzott peremmel. Anyaguk jól iszapolt, szürke, vörösbarna színűek, a síkozottak szürkék, fényezettek.
A) Sima peremű tálak
1. Ragasztott, kiegészített. m.: 7,3 cm, pá.: 16,7 cm, fá.: 7 cm (*9. kép 1.*).
2. Hasonló nagyobb tálból való töredékek (*9. kép 2. és rajzolatlan töredékek*).
B) Sima peremű, éles törésvonalú tál. Töredék (*9. kép 3.*).
C) Ferdén árkolt peremű tál, éles törésvonallal. Töredék (*9. kép 5. és rajzolatlan töredékek*).
D) Síkozott peremű tál, perem alatt kettős átfúrású bütyökfüllel. Töredék (*9. kép 4.*).
Egy kettős átfúrású bütyökfül a. típusú tálból származhat (*9. kép 6.*).

b) Vékony falú, mély, ívelten csonkakúpos tál töredéke, belül ferdén vágott peremmel. Finom kidolgozású, szürkésbarna (*7. kép 17.*).

c) Nagy méretű, mély kihajló peremű tálak. Anyaguk finom kavicsos, színük változó, fényezettek.
1. Peremtöredék, belül síkozott. Pá.: 28 cm (*9. kép 7*).
2. Díszítetlen oldaltöredék, a vállon éles törésvonallal (*9. kép 8.*).

Néhány nagy átmérőjű, síkozott, belül ferdén vágott peremtöredék ilyen típusú tálakból származhat (*9. kép 9.*).

d) Fordított csonkakúp alakú, kihajló peremű tál, vállán törésvonal. Finoman iszapolt, szürke színű, kopott (*9. kép 10.*).

Urnák

a) Rövid, hengeres nyakú urna kettőskúpos testtel. Vállát a has éles törésvonala felett széles árkolás díszíti. Anyaguk finoman iszapolt, fényezettek.
1. Töredékekből rekonstruált, szürke színű (*8. kép 1.*).
2. Árkolt válltöredék, vörösesbarna (*8. kép 2.*).

b) Tölcséres nyakú nagy urna
Anyaguk, finom kavicsos, felületük fényezett.
1. Kihajló, síkozott, nagy méretű peremtöredék és válltöredék a nyak indításával. Narancssárga (*rekonstrukciós rajz: 8. kép 9.*).
2. Domború vállú urna töredéke, hasa alatt éles törésvonallal. Szürke (*8. kép 10.*).

Töredékek a. és b. típusú urnákból
1. Hastöredék, a törésvonalon bütyökdísszel. Vörösesbarna (*8. kép 4.*).
2. Széles árkolású válltöredékek, hosszúkás bütyökdísszel. Sárga, fekete színűek (*8. kép 5–6.*).
3. Kis oldaltöredékek, hegyes bütyükdísszel. Sárga, fekete színűek (*8. kép 3., 7., 8.*).
4. Ívelt oldaltöredék függőleges bordadíszítéssel. Vörös (*7. kép 13.*).

c) Hengeres nyakú, kihajló peremű urna
Anyaguk finoman iszapolt, fényezettek.
1. Nyaktöredék, síkozott pereme kívül rovátkolt, alatta körbefutó vonalkötegdísz, szürke, fényezett (*8. kép 11.*).
2. Kis urna nyaktöredéke lehajló peremmel.Sárga (*8. kép 12.*).
Néhány kihajló, sima és síkozott peremtöredék ilyen típusú urnákból származhat.

d) Hengeres nyakú kis urna ívelt válltöredéke, a nyak törésvonala alatt kerek nyílású füllel. Szürke, fényezett (*8. kép 13.*).

Fazék

Kisebb méretű, egy vagy kétfülű fazék töredéke, kihajló pereme alól kiinduló füllel. Barnássárga, finoman iszapolt, fényezett (*9. kép 11.*).

Tárolóedény

Hosszú, ívelt nyakú edény oldaltöredéke, a váll indításánál ujjbenyomásos lécbordával. Barnásszürke, felülete durva (*9. kép 13.*).
Hasonló nagy méretű, durva kidolgozású edények töredékei szintén tárolóedényekből származnak.

Övkapocs (?)

Elkeskenyedő, visszapödrött végű, díszítetlen övkapocs. Öntött. Széles vége letört. sz.: 4,3 cm, h.: 4,7 cm (*9. kép 12.*).

Agyagnehezék

Nagy méretű, gúla alakú, átfúrt nehezék felső részének töredéke. Csak egyik oldallapjának felülete ép (*11. kép 7.*)

Kövek

1. Nagy méretű homokkő töredék, lapított munkafelülettel. átm.: 19,8 cm (*11. kép 8.*).
2. Lapos andezit töredék, egyik felülete csiszolt. átm.: 5,1 cm (*11. kép 6.*).

Paticsok

Lapos, ívelt felületű, sarkos és boltívszerűen hajló tapasztástöredékek, az utóbbin szép gerendalenyomattal (*11. kép 1–5.*).

37. gödör

Ovális, teknősödő, tapasztott aljú sekély kis gödör. Betöltése hamus. m.: 20 cm, átm.: 1,8x1,75 m.

Leletek

Anyaguk finoman iszapolt, szürke színűek, fényezettek.

Csészék

a) Fordított csonkakúp alakú mély csésze töredéke (*10. kép 9.*).

b) Csonkakúpos, mély füles csésze (pohár) töredéke, vízszintes árkolásokkal díszítve (*10. kép 8.*).

c) Kis háromszög keresztmetszetű fültöredék, csésze

darabja lehet (*10. kép 12.*).

Tálak

a) Fordított csonkakúp alakú, turbántekercses tál töredéke (*10. kép 10.*).

Urnacserepek

a) Nagy méretű, hengeres nyakú, ívelt vállú urna össze nem illő töredékei (*10. kép 14.*).

b) Ívelt válltöredék, nyak alatt bemélyített vonalköteg díszítéssel (*10. kép 13.*).

c) Széles szájú, csonkakúpos nyakú edény töredéke, duzzadt, egyenesre vágott peremmel (*10. kép 11.*).

Fazék

Rövid nyakú, belül síkozott peremű fazék töredéke. Külső felülete durva (*10. kép. 15.*).

Értékelés

A feltárt objektumok hulladékgödrök. Sem a település, sem a korabeli lakóépületek szerkezetéről nem nyújtanak felvilágosítást, településtörténeti jelentőségük csekély. Talán a *36. gödör* lehetett földbemélyített lakóobjektum (megközelítőleg négyszögletes alakú, lekerekített sarkokkal), de mivel csak részben tárták fel, erről sem mondhatunk biztosat. Figyelemre méltók azonban az innen előkerült ívelt és sarkos, gerenda- és deszkalenyomatos paticstöredékek (*11. kép 1–5.*), amelyek megfelelői a korszak településein gyakoriak.[3] Esetünkben nem lehet eldönteni, hogy épület, vagy ahhoz tartozó berendezés (padka, kemence stb.) felületét borították-e.

Az életmóddal kapcsolatos munkaeszköz kevés és szokványos. Az orsógombok (*14. gödör: 2. kép 14., 17. gödör: 3. kép 6.*), mellett gyakoriak a különböző anyagú és nagyságú csiszoló- vagy dörzsölőkövek (*11. kép 6., 8–10.*).[4]

Az állatcsontanyag – melynek meghatározásáért *Vörös Istvánnak* mondunk köszönetet – mennyisége és egyedi eloszlása gödrönként változó. Leggazdagabbnak mutatkozott ebből a szempontból a *17. gödör*. Itt a vadászott állatok (gímszarvas, vaddisznó) aránya az egész anyagnak több, mint harmada. Ha kisebb arányban is, de minden gödörben található vadászott vagy elejtett állat (gímszarvas, őstulok, nyúl). A háziasított fajták közül darabszámban első helyen áll a szarvasmarha az összes objektumban,[5] jóval kevesebb a juh vagy kecske és a sertés. Viszonylag magas arányban találunk lovat is.

Sajnos, a kis teleprészleten kevés ahhoz a gödrök száma, hogy a fauna és az egyéb leletanyag kapcsolatát meghatározzuk. Nagy óvatossággal talán összefüggés feltételezhető a *17. gödör* állatcsont- és kerámiaanyaga között. Mind az állatfajok (a felsoroltakon kívül itt kutya is előfordul), mind a mennyiség szempontjából ez az objektum a leggazdagabb, leletanyagából ugyanakkor hiányzik a díszes, ferdén árkolt kerámia, nagy a tálak és a fazekak előfordulási aránya. Ebben a gödörben került elő a töredékes kés is. Mindent összevetve ez az emlékanyag esetleg állattartással, gondozással, s ugyanakkor jelentős mértékben a vadászattal is kapcsolatos lehet.

Az objektumokból előkerült gazdag kerámiaanyag információs értéke a fentieknél sokkal magasabb, annál is inkább, mivel a későbronzkori BD-HA1 korszakából közvetlen köznyékünkön szinte csak szórványanyagokkal rendelkezünk. A szóban forgó időszak kulturális meghatározása, időrendi tagolása – épp az eddigi régészeti forrásanyag jellege miatt – a Dunántúl területén ma sem egyértelműen tisztázott a magyar kutatásban. Jelentékeny tömegben élnek itt még kései, ún. továbbélő halomsíros népcsoportok, s ugyanakkor megjelennek olyan leletegyüttesek is, melyek a Közép-Duna vidéki idősebb urnasíros kultúra anyagával mutatnak kapcsolatot. Ennek megfelelően, az előbbi vagy az utóbbi népesség meghatározó szerepét hangsúlyozva, a kutatásban két eltérő nézet alakult ki. *Patek E.* a BD elején feltételez jelentős urnasíros beáramlást, az urnasíros kultúra időszakának tekintve így a BD-től a HB végéig tartó időszakot.[6] *Kőszegi F.* és *F. Petres É.* a kárpát-medencei halomsíros kultúra továbbélését tartja meghatározónak a HA közepéig (továbbélő halomsíros kultúra), s tömeges urnasíros beáramlást csak a HA közepén feltételeznek (Vál kultúra kialakulása az ÉK-Dunántúlon). Ugyanakkor nem zárják ki kisebb urnasíros csoportok beáramlását a HA korszak első felében.[7]

Időközben, illetve e tételek megfogalmazásával párhuzamosan, a nagy halom- és telepfeltárások eredményei alapján a szlovák kutatás új szemszögből vette vizsgálat alá a dunántúli, a D- és ÉK-alföldi BD-HA korú anyagot. *J. Paulík* ezt a leletcsoportot a DNY-szlovákiai leletekkel együtt Čaka kultúra néven foglalta össze (az összefüggéseket annak idején már *Kőszegi F.* is felismerte).[8] *Paulík* a magyar kutatással ellentétben a BD-től a HB-ig tartó kontinuus fejlődést feltételez. Foglalkozik a Čaka kultúra kialakulásával (későhalomsíros alapon, késő–füzesabonyi, gávai hatásokra jött volna létre), a Čaka és Velatice kultúrák kapcsolatával, a čakai és csorvai típusú leletegyüttesek összefüggésével

3. *Paulík* (1962 a/56., obr. 7–10.: Trebatice (Trebéte) Velatice k.); 56., obr. 15–16.: Velký Grob (Nagygurab Čaka k.)
4. A kőeszközök anyagának meghatározásáért (vö. anyagleírás) *Balogh Évának* mondunk köszönetet.
5. A későbronzkor állattartásában az eddigi adatok alapján a szarvasmarha játszotta a vezető szerepet, mind a későhalomsíros mind a Vál kultúrában.. *Kőszegi* 1988) 88. 384/a. j., 91. 498. j.
6. Patek (1968)
7. *Kőszegi* (1960), *Petres* (1959)
8. *Kőszegi* (1960) 166.

és kronológiai viszonyával. A Čaka kultúra korát BD-HA1 elejére helyezi.[9] Felfogása a kontinuitást illetően egyezik *J. Řihovsky* véleményével, aki a dél-morvaországi Velatice kultúra időrendi fázisait különítette el, s párhuzamosította azokat a megfelelő ausztriai és csehországi leletekkel.[10]

A szlovák kutatás eredményeire *Kemenczei T.* reflektált. Összefoglalva a Dunától keletre előforduló dunántúli típusú leletenyagot, egyértelműen tisztázta, hogy a Čaka kultúra kialakulásában sem a késő-füzesabonyi, sem a Gáva kultúra nem játszhatott szerepet. Szerinte a döntő tényező a nagy fémműves központok kialakulása a Ny-Dunántúlon ebben az időszakban, ami végül is a közös, halomsíros gyökerű urnasíros és čaka csoportok egyre erősödő kapcsolatához, gazdasági megerősödéséhez, s végül is az anyagi kultúra egységesüléséhez vezetett. Ezen az alapon, valamint a csorvai temetőben megjelenő urnasíros kerámia alapján a Dunántúl BD korú anyagát az urnasíros kultúrához sorolja, s pusztán autochton, gazdasági fellendülésen alapuló fejlődést feltételez, kizárva a nyugati bevándorlásokat.[11] Lényegében ugyanezt a véleményt fejti ki legutóbb is, ezúttal a Dunántúl BD korú leleteivel foglalkozva. A fegyver- és ékszermelléklettel ellátott síregyütteseket összegyűjtve kimutatja, hogy a későbbi, ún. Kisapáti – Lengyeltóti típusú fémművesség e késő-halomsíros bronziparban gyökerezik, alapját ez teremtette meg. Ez, valamint az ezzel együtt megélénkülő kereskedelem és magasabb társadalmi szervezettség alakította ki végül is a Dunántúlon az idősebb urnasíros kultúrát. A változás és a fejlődés folyamatos volt. Kezdetét még a BD periódusra helyezi (Bakonyszűcs), s az urnasíros kultúrához vezető átalakulás valamivel ezután (sejthetően a BD-HA1 fordulóján) játszódik le. Fontos különbség korábbi tanulmányával szemben, hogy a Dunántúl BD korú anyagát késő-halomsíros kultúra névvel illeti, mert ez az elnevezés tükrözi szerinte leghívebben a periódus lényegét. Feltételezzük tehát, hogy a korábban általa is elfogadott Čaka kultúra fogalmát a magyarországi későbronzkor e szakaszából kiiktatja, szétbontva azt egy késő-halomsíros és egy, az idősebb urnasíros kultúrába átvezető időszakra, melyek közt koncepciója lényege szerint kontinuitást feltételez.[12]

Nem csak a magyar kutatásban változó e viszonylag rövid korszak elnevezése és tagolása. *M.Lochner* nyújt legutóbb szemléletes képet a bayerdorfi temető újraközlése kapcsán a német (*Müller – Karpe, Jockenhövel*), az osztrák (*Berg, Pittioni*) és a cseh (*Řihovsky, Bouzek*) kutatás későbronzkori periódizációjának apró változásairól.[13] A Dunántúlt illetően figyelemre méltónak tartjuk *A. Jockenhövel* megállapítását, miszerint a Duna-vidék urnasíros kultúrája több területi egységre oszlik, melyek közül a délmorva Velatice facies *J. Řihovsky* kutatása alapján jól körülhatárolt és kronológiailag tagolt (ellentétben szerintem a Velatice facies ausztriai anyagával). Ugyanez nem mondható el viszont a Čaka faciesről, s kölönösen tisztázatlan a Čaka és a Velatice területi és időrendi viszonya (vö. erről az alábbiakban).[14]

A Dunántúl későbronzkorát legutóbb *Kőszegi F.* dolgozta fel. A BD-HB közötti időszakot öt periódusra bontotta. A bennünket érdeklő idősebb urnasíros időszak három periódusából az I. a későhalomsíros – korai urnasíros korszak, a BC hagyományokat őrző BD periódus java, amely a Herzogenburg – Blučina – Pre-Čaka körrel párhuzamosítható. A II. periódus az ún. ferdén árkolt kerámia időszaka, mely a Bayerdorf – Lednice (korai Velatice) körrel és a Čaka kultúrával egyidős, kora a BD vége – HA1. A III. fázis átmeneti jellegű, az idősebb és a fiatalabb urnamezős kultúra határán (HA – HA2 fordulója), a kifejlett Velatice kultúra hetényi és váli csoportjának kialakulási időszaka. A Dunántúlt minden periódusban négy területi csoportra osztja, kibővítve a D-alföldi Csorva csoporttal. Ami a kontinuitás – vándorlás kérdését illeti, *Kőszegi* szerint a későhalomsíros népcsoportok továbbélése a Dunántúlon töretlenül nyomon követhető az urnasíros időszakban. Ezért is nevezi az I. periódust a korai urnamezős kultúra későhalomsíros időszakának, A II. periódus az idősebb urnasíros kultúra virágkora, melyben az egy fázissal később elrejtett Kurdi típusú bronzművesség termékeinek a gyártása kibontakozik. A ferdén árkolt kerámia népének elterjedése ekkor a legnagyobb, expanziója erőteljes, kultúrájának kisugárzása (É-Ausztria, D-Morvaország, Dráva-vidék) széles. A Vál kultúra kialakulását ennek az érdekszférának egyre szűkebb határok közé való szorulásával, s a Velatice műveltség előrenyomulásával magyarázza (III. periódus). Fenntartja tehát korábbi nézetét a HA1 – HA2 fordulóján bekövetkező vándorlásról.[15]

A kialakulás időszakáról *Kőszegi* és *Kemenczei* véleménye nagy vonalakban megegyezik. Eltérések mutatkoznak azonban egyes későhalomsíros leletegyüttesek fázis-helyzetének megítélésénél. A *Kemenczei* által jól körülhatárolt és jellemzett sírleletek egy részét *Kőszegi* már az ő II. periódusába sorolja, illetve két periódusra bontja.[16] A fiatalabb urnasíros kultúra kialakulásával kapcsolatban is eltér a véleményük. *Kemenczei*

9. *Točik – Paulik* (1960), *Paulik* (1962), *Paulik* (1963), *Paulik*(1966)
10. *Řihovsky (1961), Řihovsky (1963)*
11. *Kemenczei* (1975)
12. *Kemenczei* (1989)
13. *Lochner* (1986)
14. *Jockenhövel* (1974)
15. *Kőszegi* (1988)
16. *Kőszegi* (1988) 212. 4. térkép 1., 2., 4., 8., 10. lelőhelyek

szerint ebben az esetben is csak helyi átalakulásról lehet beszélni.[17]

A szigetszentmiklósi kis teleprészlet kora a HA első felére helyezhető. Vizsgáljuk meg, hogy a fentiekben vázolt kép hogyan tükröződik a leletanyagban.

A *36.* – sajnos csak részlegesen feltárt – *gödör* kerámiájának egyik meghatározó összetevője az ún. ferdén árkolt (*Kőszegi* II. periódus), vagyis a čakai típus. Legjellegzetesebb edényformája a ferdén (*7. kép 1–2.*) és vízszintesen (*7. kép 5.*) síkozott hasú, magas fülű csésze, melynek számtalan párhuzamát sorolhatnánk a jelzett körből. Bizonytalanul meghatározható edényforma, de ehhez az edénycsoporthoz tartozik a különböző irányú széles árkolássokkal díszített oldaltöredék is (*7. kép 3.*). Óvatosabban vélekednénk a szélesebb szájú, laposabb, ferdén árkolt vállú csészéről (tálka? *7. kép 4.*), mely nem csak čakai környezetben, hanem a Velatice kör korai (Baierdorf) és kifejlett fázisában a HA1 – HA2 fordulójáig előfordul.[18] Ide sorolható a nagy, tölcséres nyakú, kihajló, síkozott peremű, kiugró vállú urna (*8. kép 9.*), vállán gyakori bütyökdíszítéssel (*8. kép 3, 7–8.*),[19] és ennek árkolással és bütyökkel díszített változata (*8. kép 4–6.*), valamint a bordadíszes oldaltöredék (*7. kép 13.*).[20] Az urnák alsó harmadának éles törésvonalára, homorúan ívelő fenékkiképzéssel (*8. kép 10.*) szintén számos példa van a Čaka kultúrában.[21]

A perem fölé magasodó fülű csészék többi változata gömbölyű vállal (*7. kép 8.*) és éles hasi törésvonallal (*7. kép 6., 7., 9–11., 14.*), karcolt és plasztikus díszítéssel a gödör leletanyagának más irányú kapcsolataira utal. Ezt a csészét a kutatás a Velatice kultúra egyik legjellegzetesebb edényformájának tartja. Noha néhányan próbálkoztak már korábbi és későbbi jellegzetességeinek tipológiai meghatározásával,[22] a változatok a BD-től a HA1 – HA2 fordulójáig annyira állandóak, hogy korukat csak környezetük határozhatja meg. Az ÉK-dunántúli lelőhelyeken a csésze előfordulása igen gyakori *Kőszegi* minden periódusában. Szórványosan, de megjelenik a későhalomsíros fázisban,[23] a II–III. periódusban pedig szinte általános.[24] Az kétségtelen, hogy a DNy-szlovákiai nagy halomsírokban viszonylag ritkán fordul elő,[25] viszont a Čaka kultúra *Paulík* által közölt telep- és temetőanyagában gyakran találkozunk vele. A szóban forgó lelőhelyek egy részét viszont a szerző az ún. Čaka-Velatice típusú együttesekhez sorolja.[26] Úgy tűnik tehát, hogy nála a csésze megjelenése nem csak kulturális kapcsolatokra utal, hanem kronológiai jelentősége is van. Mivel az alapvetően szórvány jellegű É-dunántúli anyag forrásértéke az osztrák és délmorva területeken lévő lelőhelyekétől erősen eltér, a szlovákiai telepeknek és temetőknek nincs részletes közlése, óvakodnánk attól, hogy ezt az edénytípust egyértelműen a Velatice körhöz kapcsoljuk. Valószínűbb, hogy a csésze a Közép-Duna vidék idősebb urnasíros kultúrájában a BD vége – HA korban általános. Az itt tárgyalt típushoz tartozhatnak a talpas és omfaloszos kiképzésű fenéktöredékek és trapéz és háromszög keresztmetszetű fültöredékek (*7. kép 12., 15–16.*).

A hengeres nyakú amfora ritka változata az a széles szájú, széles kanellúrával díszített vállú példány, mely a *36. gödörben* töredékekben került elő (*8. kép 1–2.*). Egyetlen párhuzamát a Harrer P. utcából ismerjük.[27] Bár a Baierdorf (a kifejezés itt nem kronológiai értelmű) különösen a Velatice körben ez az edényforma nem ismeretlen,[28] a mi darabunkra is oly jellemző éles hasi törésvonalú példányok törzsterülete a Lausitz kultúra. Hasonló edények megjelenését az ocskai–očkovi halomsírban *Paulík* a lelőhely földrajzi fekvésével magyarázza.[29] A lausitzi összetevő vagy hatás kutatásunkban ma sem elvetett feltételezés, erre a kérdésre a *17. gödör* anyagának tárgyalásánál még visszatérünk.

A Baierdorf-Velatice kör jellegzetes urnatípusa a hengeres nyakú, síkozott, kihajló peremű urna (*8. kép 11–12.*). Előzménye különösen délmorva területen, későhalomsíros környezetben jelentkezik, általánossá a Baierdorf-Lednice fázisban válnak. A Dunántúlon ennek a formának halomsíros előzménye nincs. Megjele-

17. *Kemenczei* (1989) 225.
18. *Paulik* (1963) 277. obr. 7/2: Čaka (Cseke) IV. sír, *Paulík* (1985) 39. obr. 1/2: Dedinka (Fajkürt) II. sír, *Lochner* (1986) Baierdorf 285. T. 3/3–4.: 2. sír, 293. T. 11/5., *Kőszegi* (1988) 36 t. 7.: Káposztásmegyer
19. Míg a dunántúli későhalomsíros urnaformák közt ez a típus nem fordul elő, igen gyakori – síkozás nélkül – a Vor-čaka lelőhelyeken, pl. Topoľčany (Nagytopolcsány): *Točik – Paulík* (1960) 92. obr. 28./1., Bešeňov (Nyitrabesenyő): u. o. 295. obr. 12/1–2., Csorva csoport: Csorva 29. sír *Trogmayer* (1963) T. X/9.
20. *Točik – Paulík* (1960) 87. obr. 25/4.: Čaka (Cseke) II- sír, *Paulík* (1969) 29. obr. 20/11.: Lužany (Sarluska) II. sír, *Novotný – Novotná* (1981) 243. Abb. 10.: Šarovce (Nagysáró), *Trogmayer* (1963) T. XVII/3.: Csorva 8. sír
21. *Paulík* (1963) 277. obr. 7/1.: Čaka (Cseke) IV. sír, *Paulík* (1984) 42. obr. 9/1.: Dedinka (Fajkürt) II. sír
22. *Paulík* (1962) 50–51. az očkovi K és L típusok kapcsán foglalja össze az addig kialakult véleményeket. A kérdésről lásd részletesebben a 17. gödör anyagának értékelésénél.
23. *Kőszegi* (1988) 27. t. 22.: Bp. Egressy u., *Vadász* (1972 RégFüz Ser. 1. No. 25. 3.): Almásfüzitő-Foktorok, Bp. III. Pusztadombi u. (*Endrődi A.* ásatása, 1986 BTM anyaga)
24. *Kőszegi* (1984) 129. 3., 4., 9., 130. 4. 16–18., 131. 5. 17. stb. : Bp. Harrer P. u., *Petres* (1959) T. 1/2–8.: Magyaralmás, *Sashegyi* (1972) II. t. 8., 10.: Pomáz –Prekobrodica, *Kőszegi* (1988) 34. t. 12–13., 37. t. 6.: Bp. Káposztásmegyer stb.
25. *Točik – Paulík* (1960) 87. obr. 25/2.: Čaka (Cseke) III. sír, *Paulík* (1963) 275. obr. 6/3., 8., 12.: o. u. IV. sír, *Paulík* (1969) 29. obr. 20/4., 6., 8.: Lužany (Sarluska) I. sír
26. *Paulík* (1963) 301. obr. 25/2, 8.: Marcelová (Marcelháza), 303. obr. 29/3.: Dolny Peter (Alsószentpéter), 304. obr. 33/5.: Tlmače (Tolmács)
27. *Kőszegi* (1984) 130. 4. 21., 133. 8. 3.
28. *Pittioni* (1954) 430. Abb. 302.: Kirchberg am Wagram, 434. Abb. 306.: Wieselburg a. d. Erlauf, *Říhovsky* (1963) 104. 9. B. 10.: Lednice
29. *Paulík* (1962) 52. (Q típus) 94. T. VI/2., 5.

nése itt *Kőszegi* II. periódusára helyezhető, s a legtöbb ismert példány már a Vál kultúra kialakulási korszakában fordul elő. [30] A Čaka kör halomsírjaiban nem találkozunk ezzel az urnatípussal, településein gyakoribban, ezek kora azonban több esetben már a HA első felére helyezhető. Ilyen például Nagysáró-Šarovce, ahol *Novotná* szerint Čaka-Velatice típusú kevert anyag került elő. [31] A típustábla alapján csak következtetni lehet az ipoly-szakállasi – ipel'sky Sokolec-i település időtartamára, ahol a megtelepedés a későhalomsíros korban kezdődik és a Gáva kultúra korában végződik, s hasonló urnatöredékek is előkerültek. [32] Valószínűnek tartjuk, hogy ez az edényforma a HA1 periódusban terjedt el a Dunántúlon, s megjelenése a Baierdorf-Velatice körhöz kapcsolódik.

Másik urnatípusunk a hengeres nyakú, ún. amfora, vállán két füllel (*8. kép 13.*) az egész Közép-Duna vidéki urnasíros kultúra területén formailag későhalomsíros előzményekre vezethető vissza, s kisebb-nagyobb alakváltozással a Vál kultúrában is továbbél. Ezzel az edénytípussal áttérünk a gödör leletanyagának harmadik fő összetevőjére, mely a továbbélő későhalomsíros népcsoportok hagyatékának tekinthető, s kronológiai értéke alacsonyabb. Ide tartoznak mindenekelőtt a fordított csonkakúp alakú csészék. (*7. kép 17.*), a sima (*9. kép 1–2.*), a vízszintesen síkozott (*9. kép 4.*) és az éles törésvonallal behúzott peremű (*9. kép 3.*) tálak. A későhalomsíros korszakban a leggyakoribb az éles törésvonallal behúzott perem, gyakran bütyökdíszítéssel társulva. Ezt a típust a Vál kultúrában már csak kisebb számban ismerjük. A vízszintesen síkozott peremű tál kronológiai határai szélesek, a mi szempontunkból fontos az e típuson lévő kettős átfúrt bütyökfül, melyből még egy töredék is előkerült (*9. kép 6.*). Ilyen fülek eddig leggyakrabban turbántekercses tálakon fordultak elő, legkorábban a Vál kultúra 1. periódusában. [33] Bár már *Petres* is utal a korábbi megjelenésre, erre a Dunántúlon ez az első példa. A mienkhez hasonló, de szélesebb szájú példányok kerültek elő a jól keltezhető igrici edényleletből és a csorvai temetőből. [34] Síkozott peremű tálunk tehát a HA1 periódusra tehető, amit a mocsonoki – sládečkovcei telepről előkerült hasonló példány is megerősít, *Paulík* szerint kevert Čaka-Velatice környezetben. [35]

A turbántekercses tál (*9. kép 5.*) korát is többnyire a környezete határozza meg. *Kőszegi* II. periódusában jelennek meg, s arányuk a Vál kultúra kialakulásával egyre nő a vízszintesen síkozott peremű tálakhoz viszonyítva. A HA első felében előkerülő tálak egy része jól megkülönböztethető a Vál kultúra turbántekercses táljaitól. Utóbbiak alakja gömbölyűbb, díszítésük más technikájú, a ferde árkolás sűrű, s a perem hullámos. A korábbiakat a szokványos elnevezés helyett inkább ferdén síkozott peremű tálaknak neveznénk. A síkozás – amely a korban általános – itt hosszan elnyúló, s alsó határát, mint a mi példányunknál is, sokszor a behúzott perem éles törésvonala adja. Szerintünk ez a típusváltozat az, ami nagyobb biztonsággal a HA első felére keltezhető, s többnyire ebben vagy a korai Vál kultúra környezetében fordul elő. [36] Ez azonban nem jelenti azt, hogy a másik turbántekercses változat korábbi példányai nem jelennek meg már ebben az időszakban, mint ahogy lelőhelyünkön is a *37. gödörben (10. kép 10.)*.

Későhalomsíros formára vezethető vissza a tölcséres nyakú, vékony falú tálka, vállán éles törésvonallal (*9. kép 10.*). Előfordul a Čaka [37] és a Baierdorf – Velatice körben is, [38] a korábbi változatoktól talán csak abban különbözik, hogy pereme nem annyira kihajló. [39] Másik, a korban általánosan elterjedt tálforma nagy méretű, válla gömbölyű (e korban gyakran árkolással díszített), vagy éles törésvonallal folytatódik a fenék felé. A gödörben talált nagy átmérőjű, kihajló, síkozott peremtöredékek (*9. kép 7.,9.*) és egy oldaltöredék (*9. kép 8.*) csak az edénytípus meghatározását teszi számunkra lehetővé. Az egy vagy kétfülű, kis méretű fazék a későhalomsíros kortól szintén megszokott melléklet a sírokban és gyakori a telepeken (*9. kép 11.*). [40] Meglepően kevés a gödör anyagában az ún. házikerámia. Egy nagy, durva felületű hombáredény több töredéke, bordadíszes vállal (*9. kép*

30. *Kőszegi* (1984) 129. 3. 1.: Bp. Harrer P. u., *Trogmayer* (1963) T. VIII/8.: Csorva 9b (velaticei jellegű) sír, *Kemenczei* (1975) 51. Abb. 2/4.: Mende 3. sír, *Kőszegi* (1988) 34. t. 1.: Bp. Káposztásmegyer, 45. t. 4.: Celldömölk-Sághegy, *Patek* (1958) 409. 18. k. 2.: Tököl (szórvány)
31. *Paulík* (1963) 303. obr. 30/4., *Novotný– Novotná* (1981) 248–250.
32. *Paulík* (1963) 299. obr. 22. hengeres nyakú urnák: 33., 35., 44., 45., későhalomsíros edények pl.: 1–2, 23–24, 28., 71., gávai edény: 57.
33. *Petres* (1959) 303. T. 1/17.: Alsószentiván 4. sír, 310. *Patek* (1961) Neszmély II. 4.: 18. sír, IX. 5.: 55 sír, *Schreiber* (1991) Bp. Békásmegyer 180. Abb. 13/1.: 19. sír, 182. Abb. 15/5–6.: 48. sír stb.
34. *Hellenbrandt* (1990) 95. 3. k. 5., 96. 5. k. 1. 3., *Trogmayer* (1963) Csorva T. XIV/1.:58. (velaticei jellegű) sír, T. XI/2, 13.: 38. (čakai jellegű) sír
35. *Paulík* (1963) 302. obr. 28/10.
36. Sajnos *Kőszeginél* a rajzok ezt a különbséget nem jelölik. HA1 környezetből hasonló tál pl. Igrici: *Hellebrandt* (1990) 95. 3. k. 4. Korai váli környezetből: Neszmély 81. sír: *Patek* (1961) XII. 3., Tököl 29. sír: *Patek* (1958) 401. 10. k. 3., Regöly 12. gödör: *Patek* (1968) LXXXIV. 2.
37. *Paulík* (1966) 375. obr. 19/9.:Kolta II. sír, *Paulik* (1984) 43. obr. 10/6.:Dedinka (Fajkürt) III. sír, *Trogmayer* (1963) Csorva T. XXV/5.: 57. sír, T. XXVII/1.: 64. sír
38. *Lochner* (1986) 283. T. I/5. Baierdorf 1. sír, *Paulík* (1962a) 42. obr. 12/3.: Trebatice (Trebéte)
39. *Kemenczei* (1989) 219. Abb. 11/10, 14.: Jánosháza, 213. Abb. 5/5.: Bakonyszücs
40. Későhalomsíros környezetben: Farkasgyepű Pölöserdő: *Kemenczei* (1989) 215. Abb. 7/3. Čakai környezetben: Čaka (Cseke) II., III. sír: *Točik – Paulík* (1960) 86. obr. 24/4., 87. obr. 25/3. Čaka-velatice környezetben: Šarovce (Nagysáró): *Novotný– Novotná (1981)* 240. Abb. 5–6, 242. Abb. 8. Baierdorfi környezetben: Baierdorf 2., 6. sír: *Lochner* (1986) 285. T. 3/2, 288. T. 6/1.

13.), a BD – HA1 korszak általános edényformáját képviseli. [41]

Kevés biztosat tudunk mondani a gödör foltjának nyesésekor előkerült bronzdarabról (*9. kép 12.*). Az elkeskenyedő, visszahajlított vég alapján valószínű, hogy tárgyunk a korszakban általánosan elterjedt széles bronzöv kapcsa. Ezek az övek és kapcsok azonban kivétel nélkül lemezesek, a szigetszentmiklósi példány pedig öntött. Az övek gyártási technológiájáról keveset tudunk. *Kilian – Dirlmeier* említ két nyelv alakú lemeztöredéket morvaországi bronzleletekből (Drslavice, Lehotka Líblinska), amelyeket a hátuljukon megfigyelhető kalapálásnyomok miatt munkadarabnak tekint. [42] Szerintünk ennek tekinthető a szigetszentmiklósi példány is, noha e feltevésnek ellentmondani látszik a már visszahajlított akasztóhorog.

A *36. gödör* az idősebb Közép-Duna vidéki urnasíros kultúra megszokott régészeti leletanyagát tartalmazza. Jelentős hányadát képezik az ún. Čaka típusú edénytöredékek. Ebből a kerámiacsoportból azonban már hiányoznak a későhalomsíros kultúra formakincsében gyökerező jellegzetes típusok, mint például a csücskös peremű tál, a csőtalpas tál s a különböző korsók. A továbbélő halomsíros elemek mellett megjelennek a leletanyagban a Baierdorf-Velatice körhöz kapcsolható edénytípusok. Mindezek alapján a gödör korát a HA első felére helyezem.

A másik igen gazdag leletanyagot szolgáltató *17. gödörben* a Čaka kultúra jellegzetes edényművességének hagyatékát csak egy kis, ferdén árkolt töredék képviseli (*5. kép 10.*). Az edények és a töredékek az idősebb urnasíros kultúra osztrák és morva anyagához kapcsolódnak. Nagy számban került elő itt a magas fülű csésze két alapvető változata, az éles hasi törésvonalú és sima ívelt vállú. Az előbbi típus méreteiben változó. Legnagyobb, kiegészített példányunk (*3. kép 1.*) és egy hasonló töredék (*4. kép 1.*) a Baierdorf-Velatice körben és Szlovákiában is gyakori. [43] Úgy tűnik, ez a nagy, kevésbé profilált, vállra támaszkodó fülű típus az, ami a korai Vál-Hetény típusú temetőkben már nem fordul elő, ellentétben a kisebbekkel, amelyeknél a nyak íveltebb, aránya a hasi részhez változóbb, és a fül alsó csatlakozásánál is nagyobb a variáció (*3. kép 2., 4. kép 2–3.*). A gömbszelvény alakú csészék (*4. kép 5., 9., 10.*) formája és mérete a magyaralmási példányokhoz hasonló, bár peremük kevésbé hajlik ki. [44] Ez a típus DNy-Szlovákiában ritka, s öblösebb változataival a Baierdorf-Velatice körben általános. [45] A peremhez gyűrűszerűen kapcsolódó fülű csészének a legtöbb párhuzama a Velatice kultúrában található, ezt a típust a fiatalabbak közé sorolják a HA1 korszakon belül. [46] Hasonló fülkiképzéssel a Čaka körben is találkozunk, de itt ritka és más edényformán fordul elő. [47] Az ívelt oldalfalú, valamint a gömbölyű vállú, tölcséres nyakú csészék (*4. kép 6–8.*) formai továbbélésével a Vál kultúra korai időszakában is számolhatunk. [48] Vízszintesen síkozott vállú csészénk (*4. kép 4.*) legtöbb párhuzamát a Velatice kultúra régibb fázisaiból ismerjük. Ezt a díszítésmódot a Blučina fázistól (vö. ehhez az ún. herzogenburgi leletkört) a kifejlett Velatice fázisig (vö. Velatice I. sír) a füles csészéken gyakran alkalmazzák, s eredetéről több elmélet született. [49] A Dunántúlon a széles vízszintes síkozás a ferde síkozással egyidőben a BD végétől válik általánossá, DNy-Szlovákiához hasonlóan. A díszítés eredete itt nem vezethető vissza a halomsíros környezetre. Az kétségtelen, hogy kialakulása ezen a vidéken keresendő, de szerintünk alkalmazása és elterjedése sokkal inkább a kerámiakészítés technikájával állhat kapcsolatban, feltételezhetően egy egyszerűbb kézikorong és különböző simítók használatával.

Az urnatöredékek a síkozott, kihajló peremű, hengeres nyakú típushoz tartoznak (*6. kép 7–8.*). Valószínűleg ennek a formának (lehet még amfora vagy tál is) a töredékei a fésűdíszes cserepek (*5. kép 9., 11.*). Ez a díszítés különösen jellemző a régibb Baierdorf-Velatice kör kerámiájára. Ritkábban fordul elő a korszakban a kisebb méretű urna (*3. kép 9.*), melyhez kevés analógiát ismerünk. [50] A hengeres nyakú, kétfülű, ún. amfora díszítetlen változata (*6. kép 3–4.*) a HA környezetben megszokott (vö. a *36. gödörről* írottakat). Jellemzőbb a korszak első periódusára a vízszintesen síkozott hasú, éles hasi törésvonalú példány (*6. kép 1.*),

41. *Mithay*,(1942) XVII. 7.: Koroncó, *Patek* (1968) CXII.: Nyergesújfalu
42. *Kilian – Dirlmeier* (1975) 2, 116.
43. *Szombathy* (1929) T. 16/18.: Gemeinlebarn 3. sír, *Berg* (1952) 62. Abb. 2/7.: Groß-Mejßeldorf, *Řihovsky* (1963) 105. 10. C/1, 5.: Džbánice stb... *Paulík* (1963) 301. obr. 25/2.: Marcelová (Marcelháza), 303. obr. 29/3.: Dolny Peter (Alsószentpéter)
44. *Petres* (1959) 303. T. I./5–7.
45. *Szombathy* (1929) Gemeinlebarn T. 18/8, 16–17.: 22 sír, T. 21/8.: 54. sír, T. 23/11.: 270. sír, *Lochner* (1986) Baierdorf 288. T. 6/4.: 5. sír, *Řihovsky* (1963) 105. 10. B/9.: Lednice III. sír, 108. 13. D/5–6.: Mor. Krumlov stb. *Paulík* (1962) Očkov (Ocskó) 90. T. II. Valószínűleg öblösebb, nagyobb csésze lehetett a 3. kép 11. számon ábrázolt töredék.
46. *Paulík* (1962) 50–51. (L és M típus) 77. 85. j., 91. T. III/17–18., *Řihovsky* (1963) 109. 14. 5., 7.: Velatice 1. sír, 114. 19. C/3–4.: Holubice telep
47. *Paulík* (1963) 301. obr. 25/12.: Marcerlová (Marcelháza)
48. *Kőszegi* (1988) 31. t. 6.: Bp. Sztregova u., 32. t. 14, 34. t. 12.: Bp. Káposztásmegyer (ívelt vállú csészék) u. o. 34. t. 13, 35. t. 15.: Bp. Káposztásmegyer, *Dušek* (1957) Chotín (Hetény) 153. T. XVI/3: 70. sír, 155. T. XVIII/1.: 82. sír
49. A vízszintes síkozás eredetével s megjelenésének kronológiai helyzetével kapcsolatos véleménykülönbségekről jó összefoglalást kapunk *Paulík*-nál (1962) 50., 82. 176. j. A szélső kronológiai határokra lásd.: *Řihovsky* (1963) 97. 2. C/1, D, E., 109. 14. 5, 14.: Velatice I. sír. A 17. gödör síkozott vállú csészéje mindenképp a velaticei hasonló példányokkal mutat kapcsolatot, s nem sok köze van a čakai típusú széles vagy sűrű, hornyolás-szerű díszítéshez.
50. *Pittioni* (1954) 434. Abb. 306. alul: Wieselburg

amelynek jó analógiáját ismerjük Érdligetről. *Kőszegi* korai Baierdorf környezetből idéz ehhez analógiát,[51] *Kemenczei* szerint a hasonló díszítésű edények a Dunától keletre már a Vál kultúra terjeszkedésének bizonyítékai. [52]

Szerintünk ez az edényforma a HA1 java idejére keltezhető ocskai példányhoz áll közel, s széles hengeres nyakával, nyomott, éles törésű hasával lausitzi összefüggéseket sejtet. [53] Valószínűleg egy nagy méretű, ún. lausitzi típusú kettőskúpos edény töredéke a 6. kép 2. sz. alatti cserép. Hasonló, többnyire kisebb példányok a Dunántúl északi részén a HA első felében [54] és a korai Vál kultúra sírjaiban kerültek elő (a későbbi formák tipológiailag megkülönböztethetők). [55] Az ún. „Doppelkonus" eredete a Baierdorf-Velatice és a Čaka kultúra területén ma sem egyértelműen tisztázott. [56] A Dunántúlon ennek az edénytípusnak az előfordulása egyelőre annyira ritka, hogy helyi későhalomsíros eredetét (mely a korábban említett területeken felmerül) ki kell zárnunk. Feltételesen e kérdéskör kapcsán taglalhatjuk a fordított csonkakúpos alakú, egyenes oldalfalú füles csészét is (*5. kép 2.*). Maga a forma szokványos és nem korhatározható, [57] előfordul Baierdorf-Velatice környezetben is, [58] de feltűnő, hogy ez a csésze mennyire megszokott melléklete az idősebb morvaországi lausitzi síroknak, s hiányzik a Čaka típusú lelet együttesekből. [59] Nem lehet véletlen, hogy a konkrét lausitzi és korai urnasíros kapcsolatokat mutató igrici kerámialeletben ezt a csészét három példány is képviseli. [60] Hasonló csésze töredéke a *29. gödörből* is előkerült (*10. kép 1.*).

A magyar kutatás szerint a lausitzi edényformákat a HA periódusban a nyugatról beáramló Baierdorf-Velatice népesség hozta magával. [61] Számuk – többnyire az ún. „Doppelkonus" képviseli – nem magas, s bizonyos sűrűsödés tapasztalható a Dunántúl ÉK-i részén. Itt a korai Vál típusú síregyüttesekben találkozunk velük a leggyakrabban. [62] Lausitzi jellegű edényformákkal a régibb Baierdorf-Velatice körhöz hasonlóan a HA első felében a Dunántúlon is számolhatunk, [63] ha erre egyértelmű magyarázatot nem is tudunk adni. Bár a jó morvaországi kapcsolatokkal rendelkező szlovákiai idősebb Lausitz kultúra déli határa világosan tisztázott, [64] a Dunába ömlő nagy folyók (Vág, Garam, Ipoly) mentén fenállhattak kölcsönös kapcsolatok – ilyenekre a Čaka kultúrában is van példa. [65]

A korszak megszokott edényformái a behúzott peremű tálak, melyek változatai közül a sima (*3. kép 8., 5. kép 3.*) és a síkozott peremű (*5. kép. 4–7.*) fordul itt elő. Másik táltípusunk kihajló peremmel, vállán éles törésvonallal (*5. kép. 8.*) későhalomsíros előzményekre vezethető vissza. [66] A miénkhez hasonló lapos, rövid nyakú változatra kevés az analógia. [67]

A *36. gödörhöz* képest nagyobb arányban és változatban kerültek elő a *17. gödörből* fazekak. Leggyakoribb a tojás testű forma zömökebb és megnyúltabb változata két, kerek nyílású füllel (*3. kép 10., 6. kép 10–11.*). Előfordulására a Baierdorf-Velatice és Čaka körben számos példát idézhetünk. Noha a forma a későhalomsíros korban is gyakori, ezek kevésbé profiláltak. [68] A Čaka kultúra lelőhelyein az ilyen típusú fazekak [69] mellett megjelenik egy lágyabb profilú, kihajló peremű, a mieinkhez hasonló típus is, mely a HA1 periódusban általánossá válik, [70] s a korai Vál kultúra

51. *Kőszegi* (1959) 291. T. 1/8., 292 *Pittioni* (1954) 406. Abb. 282.: Stillfried
52. *Kemenczei* (1975) 59. Abb. 6/3–4.: Borsodbóta, Mátraszőlős, 67.
53. *Paulík* (1962) 94. T. VI/4. Bár nem ezzel az edényformával kapcsolatban, de az očkovi halomsír lausitzi kapcsolatait a földrajzi helyzettel magyarázza. A széles, hengeres nyakú amfora vállán éles törésvonallal mind a morva mind a szlovák területen az idősebb lausitzi kultúra jellegzetes edényformája (vö. *Nekvasil* (1982) Moravičany T. 8/17.: 27 sír, T. 18/2.: 51. sír, T. 23/7.: 76. sír stb. *Pivovarova* (1965) Treňcianske Teplice (Trencsénteplic) 161. T. VIII/10.: 32. halom, 162. IX. T/12.: 43. halom. A mi darabunk – a 36. gödör hasonló példányával együtt (*8. kép 1–2.*) a síkozott és árkolt díszítéssel ezeknél az analógiáknál valamivel későbbi.
54. *Kőszegi* (1959) 291. T. 1/10, 11.: Érdliget, *Kőszegi* (1988) 44. t. 2.: Celldömölk-Sághegy
55. *Patek* (1961) XXII. 7.: Neszmély 167. sír, MRT 5 (1979) 391. 17. t. 1–2.: Kesztölc
56. *Paulík* (1962) 49–50. Az očkovi J típus kapcsán foglalja össze az erről a kérdésről kialakult véleményeket. *Veliačik* (1970) 432.
57. Későhalomsíros leletegyüttesből: Jánosháza: *Kemenczei* (1989) 219. Abb. 11/19., korai hetényi sírból: *Dušek* (1957) T. IX/6.: Chotín (Hetény) 43. sír
58. Baierdorf-Velatice környezetben: *Pittioni* (1954) 425. Abb. 298/3.: Großhöflein, *Veliačik* (1970) Abrahám (Ábrahám): 423. obr. 3/4., 427. obr. 5/1–3., 5., *Paulík* (1962a) 42. obr. 12/4., 8., obr. 13. Trebatice (Trebéte)
59. *Veliačik* (1970) 431. *Nekvasil* (1982) Moravičany T. 8/15.: 27. sír, T. 15/16.: 52. sír, T. 24/10.: 78. sír stb.
60. *Hellebrandt* (1990) 99. 8. k. 1–2, 4.
61. *Kőszegi* (1959) 297., *Kőszegi* (1988) 39. *Patek* (1961) 70.
62. vö. 55. j. *Paulík* (1964) 166. obr. 2/1–2.: Tököl, obr. 2/4–5: Neszmély, *Patek* (1968) CIX. 10.: Kesztölc, *Kőszegi* (1988) 20. t. 11.: Bp. Békásmegyer
63. *Kőszegi* (1988) Harrer P. u.: 16. t. 13. (fedő töredéke), 17. t. 4.
64. *Romsauer – Veliačik* (1987) 296–98. Területünket illetően főleg az Ipoly völgyének lehetett nagy jelentősége. Vö. ezzel kapcsolatban az ún. zvoleni (zólyomi) csoportot: *Bátora* (1979)
65. *Paulík* (1969) Lužany (Sarluska): 29. obr. 20/13.: II. sír, 37. obr. 21/2.: IV. sír, *Točik – Paulík* (1960) Čaka (Cseke) 86. obr. 24/1.: II. sír, *Paulík* (1963) 302. obr. 28/15.: Sládečkovce (Mocsonok)
66. *Kemenczei* (1989) 213. Abb. 5/5.: Bakonyszücs
67. *Paulík* (1963) 303. obr. 30/1.: Šarovce (Nagysáró) *Paulík* (1980) 361. obr. 102.: Veľké Ripňany (Nagyrippény)
68. *Kemenczei* (1989) 219. Abb. 11/9.: Jánosháza, 220. Abb. 12/12.: Koroncó
69. *Paulík* (1963) 277. obr. 7/7.: Čaka (Cseke) IV. sír *Novotný – Novotna* (1981) 242. Abb. 8.: Šarovce (Nagysáró)
70. *Paulík* (1962) 301. obr. 25/3.: Marcelová (Marcelháza) 302. obr. 28/4.: Sládečkovce (Mocsonok) *Novotný– Novotná* (1981) 240. Abb. 5.: Šarovce (Nagysáró) – ezek már ún. čaka – velatice kevert lelőhelyek. Dunántúl: *Kőszegi* (1988) 14. t. 12. (rossz rajz), 15. t. 10.: Bp. Harrer P. u. *Hellebrandt* (1990) 100. 9. k. 5.: Igrici

együtteseiben is megtalálható. [71]

A nagy kiegészített fazék felülete (*3. kép 10.*) gyengén fröcskölt és sűrűn, függőlegesen behúzkodott. Ez a díszítés a házikerámiánál az urnasíros korban általános, s megtalálható a másik hasonló fazéktöredéken (*6. kép 12.*), egy nagy méretű bordadíszes tárolóedényen (*6. kép 13.*) és még jó néhány, a rajzokon nem bemutatott vastag oldaltöredéken is. Sajnos, a HA1 korszak telepkerámiája nem annyira ismert, hogy a másik, széles szájú, vízszintesen kihajló fazéktípushoz érdemben hozzászólhassunk (*6. kép 9.*). Hasonló forma durvább felülettel a *37. gödörből* is előkerült (*10. kép 15.*). Több vastag, jellegtelen oldal-, egy hengeres és egy kihajló peremű edénytöredék (*6. kép 5–6.*) arra utal, hogy a házikerámiában a tárolóedényeknek változatos formatára lehetett.

Érdekes színfolt a *17. gödör* anyagában a miniatűr edénykék együttese (*3. kép 3–5.*). Nagy számban és változatban kerültek elő hasonlók a Ság hegyről, ott azonban koruk bizonytalan. [72] Szűkebb korszakunkból hasonló edénykékkel a 3. sz. gemeinlebarni gyermeksírban találkozunk. Itt az utánzott edényformák jól felismerhetők, s megfelelnek a temető általános típusainak, kivéve két kis agyagkanalat. [73] Valószínű, hogy az ovális aljú kis töredék (*3. kép 5.*) a mi gödrünkben is kanál lehetett. Problematikusabb a durván kidolgozott hengeres oldalfalú kis csőtalpas edényke (*3. kép. 4.*) típusának meghatározása. Valószínűnek tartjuk, hogy az az ún. vizeskorsó (Wasserkrug) utánzata lehet, bár füle nincs, de e hiánynak a kis méret és a durva megmunkálás lehet az oka. A vizeskorsó alakú edények hosszú tipológiai fejlődéssorában a mi kis edényünk a HA1 periódus széles nyakú, erősen profilált aljú (az edény talpa esetenként csörgőnek van kialakítva) változatának utánzata. [74]

A gödörben előkerült bronzkés töredékes, így pontos típusát nem lehet meghatározni. Letört nyéllapjának indítása kissé felfelé ível, s jól megfigyelhető a szegecslyukat övező szilvamag alakú mélyedés. A kés kettős öntőmintában készült, a penge háta és éle enyhén ívelt. E jellegzetességek alapján a Riegsee típusból származó fiatalabb Marefy vagy Přestavlky típushoz tartozhat. A nyéllapos kések többsége az urnasíros kultúra idősebb fázisában gyakori. A régebbi változatokkal (Riegsee, Blučina) szemben ezt a két típust *Říhovský* szerint, jól keltezhető bronzleletek alapján, a fiatalabb Riegsee (Baierdorf-Lednice fázis) és a fejlett Velatice kultúra (Velatice-Očkov), vagyis az idősebb urnasíros kultúra java időszakában használták. [75] Elterjedésének határa közvetlen környékünkön a Baierdorf-Velatice kultúra területével egyezik. Feltűnő hogy míg a többi egyidős (Unterradl, Baierdorf, Pustímeř, Dašice stb.) és részben korábbi (Riegsee, Blučina) típusok a korabeli bronzleletekben milyen gyakoriak, addig a mi késünknek szinte egyetlen pontos párhuzamát sem ismerjük a Dunántúlról. A Čaka kultúra halomtemetkezéseinek bronzanyagában kések alig fordulnak elő, [76] a közölt telep- és temetőanyagokban sincs késről említés. A kés formája, hasonlóan a gödör kerámiaanyagához, tehát mindenképpen Baierdorf-Velatice kapcsolatokra utal. [77]

Összefoglalóan is a fenti mondat fogalmazható meg a *17. gödör* leletei kapcsán. Kora a HA1 periódusra helyezhető, s szinte teljesen hiányzik az anyagából a jellegzetes Čaka típusú kerámia.

A *14. gödör* leletanyaga viszonylag kevés ugyan, de jól reprezentálja a korszakot, s az eddig tárgyalt edénytípusok nagy részét tartalmazza. Ilyenek a hengeres nyakú, síkozott kihajló peremű urna (*2. kép 11.*), behúzott peremű tálak (*2. kép 5.*), tál vagy urna fésűdíszes aljának töredéke (*2. kép 6.*), kettőskúpos, éles hasi törésű edény töredéke (*2. kép 10.*), bordadíszes, fröcskölt felületű (*2. kép 9.*) és nagy méretű, síkozott, kihajló peremű tárolóedény töredéke (*2. kép 12.*). Egy széles szájú edény hengeres nyaktöredéke (*2. kép 13.*) egy ipolyszakállasi – ipel'sky sokolec-i edényformára enged következtetni, amely halomsíros előzményekre vezethető vissza. [78] A csészék közt előfordul a csonkakúpos (füles?) (*2. kép 2.*), a čakai (*2. kép 1.*) és az ún. velaticei (*2. kép 8.*) típus, a hozzájuk tartozó háromszög és trapéz keresztmetszetű fülekkel (*2. kép 4.*) és omfaloszos fenéktöredékekkel (*2. kép 3.*). Kissé eltérő változat a kiegészített ívelt vállú és rövid tölcséres nyakú –eredetileg valószínűleg magas fülű – csésze (*2. kép 7.*). Hasonló formával Čaka környezetben gyakran találkozunk. [79]

A *12., 29. és 37. gödrök* felszínét az ásatást megelőző földmunkák annyira elnyesték, hogy valószínűleg csak az aljuk maradt meg. A belőlük előkerült leletanyag igen kevés. Az eddig tárgyalt típusokon kívül – behúzott és turbántekercses peremű tálak (*10. kép 4.,10.*), csonkakúpos csészék (*10. kép 1., 3., 5., 8.,9.*), hengeres nyakú urnák (*10. kép 13–14.*), fazék (*10. kép*

71. *Kőszegi* (1988) 31. t. 1.: Bp. Sztregova u., *Dušek* (1957) 155. T. XVIII/2: Chotín (Hetény) 82. sír
72. *Patek* (1968) XIV. 20–25, XVI. 11–14, XX. 16–19, XXI. 1–19.
73. *Szombathy* (1929) T. 15/19–27.
74. *Paulík* (1962) az očkovi S típus kapcsán foglalkozik a forma tipológiai fejlődésével 52 (Abb. 34.) – 54. Analógiák: Očkov (Ocskó): u. o. 27. Abb. 17/7–9., Chotín (Hetény) 8. sír: *Dušek* (1957) 139. T. II/2–3., Magyaralmás: *Petres* (1959) 303. T. 1/1., Csorva 49. sír: *Trogmayer* (1963) T. XIII/2.
75. *Říhovský* (1972) 16–19.
76. *Točík–Paulík* (1960) 79. A čakai (csekei) II. sírban került elő egy késtöredék, ami csak leírásból ismert. Ez alapján hasonló típus lehet.
77. vö. *Říhovský* (1972) u. o. 25–43. sz. lelőhelyek. A kés jó analógiája ismert Čachticéről (Csejte), velaticei halomsírból *Paulík* (1962) 43. Abb. 32/4.
78. *Paulík* (1963) 299. obr. 22/30, 48.
79. *Paulík* (1963) 301. obr. 25/10.: Marcelová (Marcelháza) *Paulík* (1984) 43. obr. 10/2: Dedinka (Fajkürt) III. sír, *Novotný – Novotná* (1981) 249. Abb. 14.: Šarovce (Nagysáró) *Trogmayer* (1963) T. VIII/7.: Csorva 17. sír stb.

15.) és tárolóedény (*10. kép 11.*) cserepei – a *37. gödörből* került elő két figyelemre méltó edénytöredék. Az egyik egy vízszintesen árkolt díszű csonkakúpos kis csészetöredék (*10. kép 8.*), mely a Čaka kultúra díszkerámiájának egyik jellegzetes típusát képviseli. [80] A másik egy széles szájú öblös fazék vagy urna töredéke, vízszintesre vágott, duzzadt peremmel (*10. kép 15.*). Ez a finom kidolgozású edény a Vál-Hetény körben gyakori öblös urnákhoz áll közel. [81] A hengeres nyakú urnák vállán a körbefutó árkolt vonalkötegdíszítés is már a Vál-Hetény csoport korai szakaszában gyakori. [82]

Összefoglalás

A szigetszentmiklósi település korát a HA periódus első felére helyezhetjük. A leletanyagban – nem döntő mértékben – tükröződnek egyrészt a halomsíros hagyományok, másrészt egyes edénytípusok a korai Vál körrel rokoníthatók. A kerámia a régi urnamezős körön belül a Čaka kultúrával, az osztrák Baierdorf és morva Velatice kultúra idősebb és fejlettebb fázisaival mutat kapcsolatot, illetve hasonlóságot. Ezek a jellegzetességek mind az anyag kulturális meghatározását, mind a szűkebb kronológiai határok megvonását megnehezítik, a korszak belső periódizációjába való beillesztéséről nem is beszélve. A Közép-Duna vidéki idősebb urnamezős kultúra Baierdorf-Velatice csoportjának területén kronológiai szempontból ma már elfogadott tény, hogy a reineckei értelemben vett BD és HA1 periódusok nem határolódnak el élesen (vö. Baierdorf-Lednice fázis). Hasonló a helyzet a DNy-szlovákiai Čaka kultúrában. Az alsó időrendi határokat illetően a helyzet ugyanez. Eltekintve itt a jól kidolgozott periódizációjú délmorva leletanyagtól – elsősorban a getzersdorfi típusú leletegyüttesekre gondolunk Ausztriában, [83] melyek kerámiája meglehetősen „archaikus". Hasonlóképpen tisztázatlan a Čaka kultúra alsó határa. Itt a HA1 periódus javát a kulturálisan és kronológiailag sem egyértelműen tisztázott helyzetű ún. Čaka-Velatice típusú leletanyag képviseli – mely ráadásul nagyrészt közöletlen – s hasonló típusú anyaggal indul az ún. Hetény csoport. Ezen a területen ugyanakkor a népsűrűség erős csökkenése állapítható meg a HA1–2 fordulóján. [84]

Figyelmen kívül hagyva a Dunántúl tágabb ÉK-i területét, kronológiai fázisokra bontottuk a főváros környékének BD – HA1 korú anyagát *Kőszegi F.* periódizációja alapján. A beosztásnál *Kőszegi* adatait vettük alapul, s azokat ellenőrizve kiegészítettük a Budai járásban elvégzett topográfiai munkák újabb eredményeivel. [85]

Az értékelésnél figyelembe kell vennünk, hogy a leletek nagy része felszíni gyűjtés, régi vagy amatőr ásatások összekeveredett anyaga. Az újabb ásatások többsége pedig általában kis felületre terjedt ki, így csak egy-egy gödör vagy sír a forrásanyag.

A térkép alapján megállapítható:

1. Budapest környéke a későhalomsíros és az idősebb urnasíros kultúra időszakában sűrűn betelepült terület. Nagy különbség mutatkozik a budai és a pesti oldal között, ez a kép azonban miden bizonnyal az utóbbi terület kutatási hiányosságaira vezethető vissza. A Váci járás befejezés előtt álló topográfiai munkáinak adatai is magas népsűrűségről tanúskodnak, különösen a fővárostól északra eső lankás domb- és hegyvidéken. [86]

2. A lelőhelyek a Duna ármentes holocén teraszain, valamint a Dunába ömlő patakokat kísérő dombvonulatokon helyezkednek el. A települések nyíltszíniek, egy erődített településről (Pomáz-Kőhegy) és egy barlangi településről (Nagykovácsi-Remete barlang) tudunk. A hamvasztásos temetők mellett a meglévő szórványos, de jellegzetes bronzleletek alapján a budai oldalon a Čaka kör halmos temetkezéseivel is számolhatunk. Sejthetően későbronzkori egy magányos, érintetlen halom Törökbálinton. [87]

3. Egy lelőhelyünkön mutatkozik az összes fázisban – sőt a későbbi időszakokban is – folyamatosság, ez Bp. Békásmegyer–Vízművek. A *Tompa Ferenc* által végzett ásatás dokumentációjának hiányában azonban kérdéses, hogy az összes periódust képviselő leletanyag egyúttal települési folyamatosságot jelent-e. A közelben előkerült temető a HA2 periódustól indul. [88]

A lelőhelyek között legjobban elkülöníthető a későhalomsíros I. fázis. Egyedül Sóskúton kerültek elő a síron kívül korai urnasíros cserepek (település) és hasonló korú edénytöredékek, állítólag ülő helyzetű (tehát zsugorított) csontvázas sír melléől. [89]

A II. fázis jól meghatározható lelőhelyei Pomáz – Zdravlyák és Budapest – Harrer P. u., azzal a megjegyzéssel, hogy anyaguk az ún. ferdén árkolt kerámia fejlettebb, már a HA1 korra keltezhető formáit képviseli.

80. *Paulík* (1963) 275. obr. 6/6.: Čaka IV. sír, 299. obr. 22/62.: Ipeľsky Sokolec (Ipolyszakállas) 301. obr. 25/10: Marcelová (Marcelháza), *Paulík* (1966) 371. obr. 14/1.: Kolta I. sír
81. *Patek* (1968) CXXIV.4., 7.: Szentendre-Szigetmonostor, CXVIII. 6.: Környe, *Dušek* (1957) 154. T. XVII/2.:Chotin (Hetény) 74. sír
82. *Dušek* (1957) Chotin (Hetény) 145. T. VIII/5.: 40 .sír, 147. T. X/3.: 46. sír, *Kőszegi* (1960) LXXXVIII. 4.: Bp. Sashalom, *Schreiber* (1991) 184. Abb. 17/1.: Bp. Békásmegyer 58. sír stb.
83. *K. Kaus* (1971), Groiß (1976), *M. Kaus* (1985)
84. *Romsauer – Veliačik* (1987) 298.
85. MRT 7
86. *Torma I.* szíves szóbeli közlése
87. MRT 7 346. 36/13. lelőhely. A halmot a szerzők HC-re keltezik. Magányos halmok azonban ebben a korszakban a Dunántúlon ritkák, s mindig erődített telepek közelében fordulnak elő. Utóbbiak azonban Törökbálint távolabbi környékén sem találhatók.
88. *Tompa* (1942). 101–102., XVIII., XIX. 4–13., *Kőszegi* (1960) 146, 160, LXXV., *Kőszegi* (1988) 38, 47, 20–24. t., 25. 1–5., *Schreiber* (1991)
89. MRT 7 223–24. t., 26/7. lelőhely

A bizonytalan eredetű, s a fázisokat tekintve kronológiailag kisebb értékű bronzokon kívül Pomáz – Prekobrodica, a Remete-barlang és Solymár – Dinnyehegy anyaga a III–IV. fázisra is átnyúlik.

A III. fázis lelőhelyei (az egyetlen magányos érdligeti sír kivételével) lényegében már a Vál kultúrát képviselik (III–IV. fázis), bár kezdetük néhány esetben a II. fázisra helyezhető.

A leírtak alapján biztonsággal csak azt állapíthatjuk meg, hogy a Budapest környéki BD–HA1 korú lelőhelyeket világosan fázisokba sorolni egyelőre nem lehetséges. Viszonylag jól elkülönül a későhalomsíros korszak, amelynek kapcsolata, folytonossága a II. periódus, a BD vége – HA1 korszak anyagával sokkal kevésbé érzékelhető, mint a Dunántúl ÉNy-i részén. Az ún. ferdén árkolt kerámia már kialakultan, fejlettebb fokozatában jelenik meg, s anyagában nem a továbbélő halomsíros formák a meghatározók. A III. periódusban a települések anyagának kapcsolata a II. periódussal sokkal jobban érzékelhető, mint a temetőkben, ahol az ún. korai Vál kultúra sírjai a HA1/2 fordulójától keltezhetők (számuk azonban csekély). Tulajdonképpen erre a folyamatosságra már *Kőszegi F.* is felhívta a figyelmet, amikor megjegyezte, hogy a Dunántúl ÉK-i részén a váli típusok már korábban, a II. periódusban is jelentkeznek. [90]

Nehéz kérdés – eltekintve a Dunántúl többi részétől – környékünk, s ezt a területet kitágíthatjuk: az egész ÉK-Dunántúl BD vége – HA1 korának kulturális meghatározása és elnevezése. A *Paulík* által javasolt Čaka kultúra elnevezés az e mögött álló régészeti leletanyaggal és jelenségcsoporttal, nem alkalmazható megnyugtatóan az ÉK-dunántúli anyagra. Noha a kapcsolatok kétségtelenek, a Dunától délre egyenlőre hiányzanak azok a kétségtelenül erős kárpát-medencei későhalomsíros alapok, amelyek a Čaka kultúrára DNy-Szlovákiában oly jellemzőek. Másrészt nem tükrözi ez az elnevezés az ÉK-dunántúli anyag alapvető jellegzetességét, a szoros kapcsolatot az ún. Baierdorf-Velatice körrel, amely viszont a virágzó Čaka kultúrában csekély. Kérdésesek ebből a szempontból az ún. Čaka-Velatice kevert leletek, amelyek a Velatice, Čaka kultúrák határvonalától, a Vág folyótól keletre találhatók. [91] Ezek kronológiai helyzete és kulturális meghatározása egyértelműen nem tisztázott, s ugyanakkor az ÉK-dunántúli anyaggal mutatnak kapcsolatot.

A kulturális elnevezések csapdáját elkerülendő, *Kőszegi F.* a ferdén árkolt kerámia korszakának nevezi a szóbanforgó időszakot, s négy egységre bontja a Dunántúlt, hogy az egyes területek anyagi kultúrája közötti különbséget érzékeltesse. A határok megvonása azonban nehéz, s a rendelkezésre álló régészeti leletanyag nem csak területileg, hanem finomkronológiailag is egybemosódó. A szóban forgó időszakra helyesebbnek látjuk az általa is használt korai (idősebb) urnamezős kultúra virágkora elnevezést alkalmazni a Dunántúlon, amelyre a Közép-Duna vidéki régibb urnamezős kultúrákhoz hasonlóan a gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok fejlődése és kiszélesedése következtében az anyagi kultúra nagyfokú egységesülése a jellemző. Ebben a korszakban csak egy rövid, egy-két generációs időszakot jelenthetett a meghatározott területhez kötött [92] Čaka arisztokrácia kora, mely fényűző fegyver- és ékszerviseletével, típikus, valószínűleg saját műhelyeiben készült edénykészleteivel korántsem a kor átlagos anyagi kultúrájának reprezentánsa. Természetesen feltételezhetünk a korszakon belül kisebb-nagyobb népmozgásokat. [93] Noha újabban a magyar kutatásban is a helyi fejlődés, átalakulás vált elfogadottá, nem zárnánk ki már a HA1 periódusban kisebb-nagyobb Baierdorf-Velatice csoportok beáramlását, [94] mely különösen az ÉK-Dunántúlon jól érzékelhető. Ez megmagyarázná nem csak az egyes lelőhelyek közötti (pl. Magyaralmás, Pomáz – Zdravlyák, stb.), hanem az olyan különbségeket is, melyeket a szigetszentmiklósi telep hulladékgödreinek az anyagában is érzékelhetünk.

90. *Kőszegi* (1988) 38–39.
91. Ide sorolhatók *Paulík* (1963) alapján az alábbi lelőhelyek (az ő számozása alapján): 19. Dvorny nad Žitavou (Zsitvató), 27. Ipeľsky-Sokolec (Ipolyszakállas), 42. Marcelova Marcelháza), 54. Sladečkovec (Mocsonok), 59. Šarovce (Nagysáró) 65. Tlmače (Tolmács). Kétségesnek tartjuk még az alábbi lelőhelyek kulturális meghatározását: 1. Báb (obr. 10.), 39. Machulince (Maholány) (obr. 24.), 45. Nesvady (Naszvad) (obr. 26.)
92. *Paulík* (1974) 74–75., 79.
93. Ezek a mozgások különösen a Dunától K-re jól érzékelhetők, vö. čakai és urnasíros leletek ÉK- magyarországon, a csorvai csoport kialakulása (*Kemenczei* (1975) 61–62., *Kőszegi* (1988) 25.).
94. Hasonló állásponton volt korábban *Petres* (1959) 314. és *Kőszegi* (1960) 176. is. Legutóbb *Kőszegi* (1988) a Vál kultúra származását illetően ismét a bevándorlás mellett foglalt állást (69, 71.). A Dunántúl ÉK-i részén – tehát a Vál kultúra törzsterületén – mi is hasonlóképpen vélekedünk azzal a különbséggel, hogy ez a népi elmozdulás szakaszosan, már a HA1 periódus folyamán megindult. Korábban *Paulík* sem zárkózott el hasonló feltevéstől (1962b 108.).

LELŐHELYJEGYZÉK A TÉRKÉPHEZ (*12. kép*)[95]

I. fázis: későhalomsíros – korai urnamezős korszak

1. Pomáz, Szelistye	MRT 7. 195. 23/3.
2. Pilisszántó, Petőfi u. 2.	MRT 7. 156. 17/11.
3. Telki, Wiesenacker	MRT 7. 324. 32/7.
4. Budakeszi, Kertészeti és Szőlészeti Főiskola Szállója	MRT 7. 58. 4/8. Kőszegi F.: 1988. 206. 56.
5. Törökbálint, Fekete dűlő	MRT 7. 343. 36/1.
6. *Sóskút (sír)*	MRT 7. 223–4. 26/7.
7. Tárnok-Liget, Vörösmarty u. (sír)	MRT 7. 321. 31/19. Kőszegi F.: 1988. 189.
8. *Budapest III. Békásmegyer-Vízművek (telep)*	Kőszegi F.: 1988. 129., 20–24. t.
9. Budapest III. Pusztadombi u. (telep)	Endrődi A. ásatása 1986.
10. Budapest XIV. Zugló, Egressy u. (telep)	Kőszegi F.:1988. 19. t. 1., 25. t. 1–9., 26–28. t.

II. fázis (a ferdén árkolt edények kultúrája)

1. Pomáz, Zdravlyák (sírok)	MRT 7.183. 23/3. Kőszegi F.: 1988. 174. Patek E.: 1968. CXXX. t.
2. *Pomáz, Prekobrodica dűlő* (telep)	MRT 7. 191., XVI. t. 2–9, 12–16., 37/7. Kőszegi F.: 1988. 174., 214. 2. j. Sashegyi 1972.
3. Pomáz, Lugi dűlő	MRT 7. 201. 23/19., 16. t. 17.
4. Budapest III., Harrer P. u. (telep)	Kőszegi F.: 1988.128.;1984.
5. Budapest III. Óbuda (harcos sírra utaló szórványos bronzok	Tompa F.: 1942. XXI. t. 1–2. Kőszegi F.: 1988. 129.
6. *Solymár, Dinnyehegy*	MRT 7. 214. 25/10.
7. Budapest XXII. Nagytétény (harcos sírra utaló szórványos bronzok)	Kőszegi F.: 1988. 130.
8. Törökbálint (harcos sír?)[96]	MRT 7. 348. 36/25. Kőszegi F.: 1988. 191. Kemenczei T.: PBF IV/6. 48–9.,Taf. 21. XXX 213.
9. *Budapest III. Békásmegyer -Vízművek* (telep)	Kőszegi F.: 1988. 129., 20–24. t.
10. *Szigetszentmiklós-Vízmű*	

III. (átmeneti) fázis

1. *Budakalász, Dunapart (Pusztatemplom)* (sírok)	MRT 7. 43. 3/4. Patek E.:1968 CVI. t. 1–5.
2. *Pomáz, Kőhegy* (földvár)	Kőszegi F.: 1958. 298. Kőszegi F.: 1988. 174. MRT 7. 207. 23/29.
3. *Pomáz, Prekobrodica dűlő*	MRT 7. 191., XVI. t. 2–9, 12–16.; 23/7. Sashegyi S.: 1972. Kőszegi F.: 1988. 174.
4. *Solymár, Dinnyehegy*	MRT 7. 219. 25/10.
5. Érdliget, Barcza u. (sír)	MRT 7. 107. 9/42. Kőszegi F.: 1958. Kőszegi F.: 1988. 139.
6. *Budapest XXI. Háros, Dencsev tanya* (sírok)	Kőszegi F.: 1988. 129.
7. *Tököl* (temető)	Patek E.: 1958. Kőszegi F.: 1988. 191.
8. *Budapest XI. Sztregova u.* (telep)	Kőszegi F.: 1988. 129., 29–31. t.
9. *Budapest IV. Káposztásmegyer* (telep)	Kőszegi F.: 1988. 32–27. t.
10. *Budapest III. Békásmegyer-Vízművek* (telep)	Kőszegi F.: 1988. 129., 20–25. t.
11. *Nagykovácsi, Remete Alsó barlang*	MRT 7. 122–3. 12/6. Kőszegi F.: 1988. 128.

Fázisba nem sorolható idősebb urnasíros lelőhelyek

1. Dunabogdány, Várad	MRT 7. 88. 8/9.
2. Tahitótfalu, Felső-rét	MRT 7. 309., 16. t. 1, 10; 30/14.
3. Tahitótfalu, Alsó-rétek	MRT 7. 310., 16. t. 11, 18–19; 30/16.
4. Pilisborosjenő, Malomdűlő	MRT 7. 142. 15/4.
5. Solymár, Krautgarten dűlő	MRT 7. 214. 25/4.
6. Perbál, Zsidó-földek	MRT 7. 134. 14/3.
7. Tök, Ady E. u. (sír)	MRT 7. 336., 18. t. 11; 35/1.
8. Tök, Határföldek	MRT 7. 338. 35/5.
9. Budakalász, Felszabadulás u.	MRT 7. 42. 3/1. Kőszegi F.: 1988. 128.
10. Páty, Hegyi-dűlő	MRT 7. 127. 13/2.
11. Sóskút	MRT 7. 223–4. 26/7.

95. A kurzívval szedett lelőhelyeken több fázis leletanyaga került elő.
96. *Kemenczei* (PBF) 48–49. Az itt előkerült A V.3. típusú kardot magányos leletként említi. A karddal együtt igaz nem hiteles síregyüttesként egy közép állású szárnyas balta, egy kis, füles csésze – fordított csonkakúp alakú – s egy nagy lapos tál töredékei (vö. *Trogmayer* (1963) T. IX/ab.: Csorva 10. sír) kerültek még elő (MNM 78/1972 90–91., 93–94.).

IRODALOM- ÉS RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

Bátora 1979 – J. Bátora: Žiarové pohrebiská lužickej kultúry v oblasti Zvolena. SlA 1979 (XXVII) 57–86.

Berg 1952 – F. Berg: Ein urnenfelderzeitlicher Siedlungsfund aus Groß-Meißeldorf, Ger. Bez. Ravelsbach, N. Ö. ArchA 1952 (11) 54–70.

Dušek 1957 – M. Dušek: Halľštatska kultúra chotinskej skupiny na Slovensku. SlA 1957 (V) 73–173.

Groiß 1976 – F. Groiß: Urnenfelderzeitliche Brandgräber aus Getzersdorf, p. B. St. Pölten, NÖ. ArchA 1976 (59/60) 99–126.

Hellebrandt 1990 – B. Hellebrandt M.: Az igrici kerámiadepot. CommArchHung 1990 93–111.

Jockenhövel 1974 – A. Jockenhövel: Zur Benennung urnenfelderzeitlicher Stufen in östlichen Mitteleuropa. JlVUF 1974 57–69.

Kaus 1971 – K. Kaus: Das Hallstatt–A Gräberfeld von Getzersdorf, p. B. St. Pölten. NÖ. ArchA 1971 (50) 68–112.

Kaus 1985 – M. Kaus: Eine älterurnenfelderzeitliche Hundebestattung an der Zaya, NÖ. MUAG 1985 (35) 5–20.

Kemenczei 1975 – Kemenczei T.: Zur Verbreitung der spätbronzezeitlichen Urnenfelderkultur östlich der Donau. FolArch 1975 (XXVI) 45–70.

Kemenzcei 1988 – Kemenczei T.: Die Schwerter in Ungarn. PBF IV/6 München 1988

Kemenczei 1989 – Kemenczei T.: Der ungarische Donauraum und seine Beziehungen am Ende der Hügelgräber-Bronzezeit Berlin – Nitra 1989 207–228.

Kilian – Dirlmeier 1975 – I. Kilian – Dirlmeier: Gürtelhaken, Gürtelbleche und Blechgürtel der Bronzezeit in Mitteleuropa. PBF XII/2 München 1975

Kőszegi 1959 – Kőszegi F.: Funde in Érd aus der frühen Hallstattzeit. Acta ArchHung 1959 (IX) 289–298.

Kőszegi 1960 – Kőszegi F.: Beiträge zur Geschichte der ungarischen Urnenfelderzeit (HA–B). Acta ArchHung 1960 (XII) 137–186

Kőszegi 1984 – Kőszegi F.: Későbronzkori leletek a Harrer Pál utcából (Budapest III. ker.). BudRég 1984 (XXV) 121–134.

Kőszegi 1988 – Kőszegi F.: A Dunántúl története a későbronzkorban. BTM Műhely 1. Budapest 1988

Lochner 1986 – M. Lochner: Das frühurnenfelderzeitliche Gräberfeld von Baierdorf, Niederösterrich – eine Gesamtdarstellung. ArchA 1986 (70) 263–269.

MRT 5 – Magyarország Régészeti Topográfiája 5 Komárom megye régészeti topográfiája Esztergom és a Dorogi járás. Szerk.: Torma I. Budapest 1979

MRT 7 – Magyarország Régészeti Topográfiája 7 Pest megye régészeti topográfiája a Budai és Szentendrei járás. Szerk.: Torma I. Budapest 1986

Mithay 1942 – Gallus S. – Mithay S.: Győr története a vaskorszakig. Győr 1942

Nekvasil 1982 – J. Nekvasil: Pohřebiště lužické kultúry v Moravičanech. FAM XIV Brno 1982

Novotjy – Novotna 1981 – B. Novotný – M. Novotna: Siedlung der Čaka und Velatice Kultur von Šarovce. AFD Beiheft 16 Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte I. Berlin 1981 237–250.

Patek 1958 – Patek E.: A tököli koravaskori temető. BudRég 1958 (XVIII) 385–424.

Patek 1961 – Patek E.: Die Siedlung und das Gräberfeld von Neszmély. Acta ArchHung 1961 (XIII) 33–82.

Patek 1968 – Patek E.: Die Urnenfelderkultur in Transdanubien. Budapest 1968

Paulík 1962a – J. Paulík: Mazanice s plastickou v yždobu v dobe bronzovej u Slovensku. ŠtZ 1962 (10) 27–57.

Paulík 1962b – J. Paulík: Čakanské pohrebisko v Marcelovej. ŠtV 1962 (9) 99–108.

Paulík 1962c – J. Paulík: Das velatice-baierdorfer Hügelgrab in Očkov. SlA 1962 (X) 5–96.

Paulik 1963 – J. Paulík: K problematike čakanskej kultúry v Karpatskej Kotline. SlA 1963 (XI) 269–338.

Paulík 1964 – J. Paulík: Vyžnam lu'du severnych „popolnicovych" poli pre vnútrokarpatský vývoj. ŠtV 1964 (13) 163–184 .

Paulík 1966 – J. Paulík: Mohyla čakanskej kultúry v Kolte. SlA 1966 (XIV) 357–396.

Paulík 1969 – J. Paulík: Mohyla z mladsej doby bronzovej v Lužanoch. ZbSNM 1969 (LXIII H. 9) 3–51.

Paulík 1975 – J. Paulík: K vyšnamu mohýl z mladšej doby bronzovej v pravekom vývoji Slovenska. SlA 1975 (XXII) 73–81.

Paulík 1978 – J. Paulík: Arheologický výskum v Vel'kych Ripňanoch. AVANS 1978 203–206.

Paulík 1984 – J. Paulík: Čačanska mohyla v Dedinke, okr. Nové Zámky. II. ZbSNM 1984 (LXXVIII H. 28) 24–48.

Petres 1959 – Petres É.: Früheisenzeitliche Funde im Komitat Fejér. Acta ArchHung 1959 (IX) 299–314.

Pittioni 1954 – R. Pittioni: Urgeschichte des österreichischen Raumes. Wien 1954

Pivovarova 1965 – Z. Pivovarova: K problematike mohýl v lužickej kultúre na Slovensku. SlA 1965 (XIII) 107–162.

Řihovsky 1963 – J. Řihovsky: K poznáný staršy fáze kultury středodunajských popelnicových poli – velatické kultury. SbCŠSA. 1963 (3) 61–115.

Řihovsky 1972 – J. Řihovsky: Die Messer in Mähren und dem Ostalpengebiet. PBF VII/1 München 1972

Romsauer – Veliačik 1987 – P. Romsauer – L. Veliačik: Entwicklung und Beziehung der Besiedlung der lausitzer und mitteldonauländischen Urnenfelder Westslowakei. Die Urnenfelderkultur Mitteleuropas. Symposium Liblice 1985 Praha 1987 295–304.

Sashegyi 1972 – Sashegyi S.: Koravaskori lakóház Pomázról. StComit 1972 (1) 15–20.

Schreiber 1991 – Kalicz – Schreiber R.: Das spätbronzezeitliche Gräberfeld von Budapest (Ungarn) PZ 1991 (66) 161–196.

Szombathy 1929 – J. Szombathy: Prähistorische Flachgräber bei Gemeinlebarn in Niederösterreich. RGF 3 Berlin und Leipzig 1929

Točik – Paulík 1960 – A. Točik – J. Paulík: Výskum mohyly v Čake v rokoch 1950–51. SlA 1960 (VIII) 59–124.

Tompa 1942 – Tompa F. – Alföldy A. – Nagy L.: Budapest története. Budapest az ókorban I. Budapest 1942

Trogmayer 1963 – Trogmayer O.: Beiträge zur Spätbronzezeit des südlichen Teils der Ungarischen Tiefebene. Acta ArchHung 1963 (XV) 85–112.

Veliačik 1970 – L. Veliačik: Nové sidliskové nálezy velatickej kultúry z Abrahámu. SlA 1970 (XVIII) 421–432.

Acta ArchHung	Acta Archaeologica Academiae Scientiarium Hungaricae (Budapest)
AFD	Arbeits- und Forschungsberichte zur Sächsischen Bodendenkmalpflege (Berlin)
ArchA	Archaeologia Austriaca (Wien)
AVANS	Archeologické Vyškumy a Nálezy na Slovensku (Nitra)
BudRég	Budapest Régiségei (Budapest)
CommArchHung	Communicationes Archaeologicae Hungariae (Budapest)
FAM	Fontes Archaeologiae Moraviae (Brno)
FolArch	Folia Archaeologica (Budapest)
JIVUF	Jahresbericht des Instituts für Vorgeschichte der Universität Frankfurt am Main (Frankfurt a. M.)
MRT	Magyarország Régészeti Topográfiája
MUAG	Mitteilungen der Österreichischen Arbeitsgemeinschaft für Ur- und Frühgeschichte (Wien)
PBF	Prähistorische Bronzefunde (München)
PZ	Praehistorische Zeitschrift (Berlin)
RégFüz	Régészeti Füzetek (Budapest)
RGF	Römisch-Germanische Forschungen (Berlin)
SlA	Slovenská Archeológia (Bratislava)
SbCŠSA	Sbornik Československé Spolecňosti Archeologické (Brno)
StComit	Studia Comitatensia (Budapest)
ŠtZ	Študijné Zvesti Arheologického Ústavu Slovenskej Akademie Vied (Nitra)
ZbSNM	Zbornik Slovenského Narodného Muzea Historia (Bratislava)

Die spätbronzezeitliche Siedlung von Szigetszentmiklós in der Nähe der Autobahn M0

ÉVA VADÁSZ

Südlich von Budapest, zur Zeit des Holozäns floß die Donau in mehreren Armen und formte auf der Csepel-Insel niedrigere und höhere Terrassen im Überschwämmungsgebiet. Diese heutzutage schon aufgefüllte Flußbetten bildeten Terrassenrücken und Terasseninsel. Die archeologischen Fundplätze sind auf den höheren Überschwemmungsinseln des Altholozäns in einer Höhe von 98–102 m über dem Meeresspiegel zu finden.

Auf so einer Insel liegt auch unser Fundort, den wir im Weiteren behandeln werden. Unweit nördlich von Szigetszentmiklós, wo die Budapester Wasserwerkanlagegesellschaft eine Konstruktion begann, berührte und störte man bei den Bodenarbeiten eine mittelalterliche, und eine neolitische Siedlung. Bei der Rettungsgrabung kamen fast als Nebenprodukte auch sechs spätbronzezeitliche Gruben zum Tageslicht. (*Abb. 1.*) Die siedlungsgeschischtliche Bedeutung der aufgefundenen Objekte ist gering. Ihre Oberfläche wurde von den Bodenarbeiten, manchmal auch von den späteren Objekten gestört, und die *Grube 36.* wurde nur teilweise aufgedeckt. Die Objekte wiesen die spezifischen Kennzeichen der Abfallgruben auf, ihre ebenmäßige Ausfüllung wird nur stellenweise durch gebrannte Schichten mit Lehmbewurf aufgegliedert.

Auf die entwickelte Bautechnik der untersuchten Zeitperiode weisen die gewölbten und eckigen Lehmbewurfstücke, die Abdrücke von Balken enthalten (*Abb. 11/ 1–5).* Die Anzahl der aufgefundenen Arbeitsgeräte war gering, ihre Art ganz üblich (Spinnwirtel, meistens aus Sandstein hergestellte Schleif- und Reibsteine (*Abb. 11/6,8–10, Abb. 2/14, Abb. 3/6*). Das Tierknochenfundmaterial ist aber reich, und die Proportion der gejagten Tiere unter den Knochen ist bedeutend (Hirsch, Wildschwein, Urochsen und Hase). Zwischen den domestizierten Tierarten steht Rindvieh an erster Stelle, es sind viele Pferde auch. Die Anzahl der Schweine, Kleinwiederkäuer und Hünde ist viel kleiner. [1–5]

Das reiche Fundmaterial aus den Gruben zeigt ein Breites Spektrum der charakteristischen Gefäßtypen der HA1 Periode. Diese Gruppe kann dem Ursprung nach in drei Grundkomponente geteilt werden.

1. Gefäße der spät – oder weiterlebenden Hügelgräberkultur

Diese Gefäßtypen sind nicht jene charakteristische Grundformen, die das Keramikmaterial der Gruben bestimmen. Hierher können wir die konischen Schalen (*Abb. 2/2, Abb. 5/1, Abb. 7/17*), verschieden verzierte Varianten der Einzugschüsseln (*Abb. 5/3–7, Abb. 9/1–6, usw.*), die Schüsseln mit ausladendem Rand und Bauchknick (*Abb. 5/8, Abb. 9/10.*), die großen tiefen Schüsseln mit ausladendem und fazettiertem Rand (*Abb. 9/7–9*), die Zylindergefäße mit zwei Henkeln (*Abb. 6. 3–4, Abb. 8/13*), die kleineren, beziehungsweise größeren Töpfe mit Henkeln (*Abb. 3/10, Abb. 6/10–11, Abb. 9/11*) und die mit Finger gerauter oder roher Oberfläche versehenen Vorratsgefäße zu zählen. Bei einem Teil der aufgezählten Gefäßtypen (Einzugschüsseln mit horizontal oder schräg fazettiertem Rand, prophilierte Töpfe mit Henkeln unter dem ausladendem Rand, Schüsseln mit ausladendem fazettiertem Rand) die Varianten der Periode HA-1 sind leicht separierbar und kann man mit ihrem Weiterleben auch am Anfang der Vál-Chotin Gruppe rechnen. [33–41, 66–70, 78.]

2. Gefäßtypen der Čaka-Kultur

Diese Gefäßtypen fand man in der *Grube 36.* in den größten Proportionen, kamen aber auch in den *Gruben 14 und 37* zum Vorschein. (*Abb. 2/1, Abb. 10/8.*). Im Fundmaterial der *17. Grube* wurden sie nur von einem kleinem Bruchstück vertreten (*Abb. 5/10.*) Hierher gehören in erster Reihe die charakteristischen Ziergefäßtypen, die mit breiter horizontaler und schräger Kannelur am Schulter ornamentierte Schalen und Krüge (*Abb. 7/1–5.*) sowie die großen Urnen mit Trichterhals (*Abb. 8/9–10.*) mit kleinen Buckel, Kanneluren und Rippen verziert (*Abb. 7/13, Abb. 8/3–8.*). Dieses Fundmaterial ist der eigentliche klassische Gefäßbestand der Čaka-Kultur. [18–21]

Es fehlen aber einige charakteristische Formen, die in der Čaka-Kultur von späthügelgräberischer Ursprung sind (z. B. Schüsseln mit gezipfeltem Rand, Schüsseln mit tellerartigem ausladendem Rand, Schüsseln mit Hohlfuß und verschiedene Krüge.)

3. Typen der älteren Phase der mitteldonauländischen Urnerfelderkultur

In dieser Beziehung müssen wir das Vorkommen der Schalen mit hochgezogenen Henkeln in großer Anzahl herausheben. In den Gruben kommen alle Varianten des Types mit scharfem Bauchknick – große wie kleine Stücke, auch in verzierten Varianten (*Abb. 7/7, 11., 14.*) vor (*Abb. 2/8, Abb. 3/1, 2., Abb. 4/1–3., Abb. 7/6,*

9.,10.). Es kommen zum Tageslicht Schalen mit S Pophilierung und halbkugligem Körper und ausladendem Rand (*Abb. 4/5, 9–10.*) Schalen mit gewölbten (*Abb. 2/7, Abb. 4/6–8., Abb. 7/8,*) und mit dünnfazettierten Schultern (*Abb. 4/4*). Die feinchronologische Position dieser Schalen wird meistens von ihrer Umgebung entschieden. Aber auf Grunde einiger typischen Charakreristiken kann man fällenweise auch die früheren, beziehungsweise späteren Varianten, die in dem früheren Vál-Chotin Millieu zu finden sind bestimmen.[22–26, 43–49] Wahrscheinlich kommt dieser Gefäßtypus in Transdanubien bei dem Material der älteren Urnenfelderkultur ebenso oft vor, wie bei Baierdorf-Velatice Gruppe. In diesem Kreis kann man die Bruchstücke der Zylinderhalsurnen mit ausladendem fazettiertem Rand einstufen (*Abb. 6/7–8., Abb. 8/11–12., Abb. 10/13–14.*),[30–32, 82] sowie die wahrscheinlich zu ihnen gehörenen Scherben mit Kammstrich (*Abb. 2/6., Abb. 5/9, 11.*), die kleinere Urne (*Abb. 3/9.*),[50] die Miniaturvariante des Wasserkrugs (*Abb. 3/4.*) und das Bruchstück des Messers – Types Marefy oder Přestavlky (*Abb. 3/7.*).[72–74]

In dieser Hinsicht sind noch einige Gefäßtypen erwehnenswert, die lausitzische Beziehungen aufweisen – z. B. das Doppelkonus, (*Abb. 6/2.*) die Amphore mit scharfem Bauchknick und breitem zylindrischem Hals (*Abb. 6/1., Abb. 8/1–2.*) die konische Schale mit einem Henkel (*Abb. 5/2., Abb. 10/1.*). Diese kommen auch in der Baierdorf-Velatice Gruppe vor, und haben in transdanubischen Territorien keine Vorläufer.[27–29, 51–65] Das Fundmaterial der älteren mitteldonauländischen Urnenfelder- kultur wurde am klarsten von der *17. Grube* vertreten.

Die kulturelle Bestimmung, die innere Periodisation, und die chronologischen Grenzen der Periode zwischen Ende Bz D und HA-1 in Transdanubien wurden bis heute nicht genügend geklärt.[6–17] Die Lösung der Fragen wird noch von der Tatsache erschwert, daß es nur wenige authentisch ausgegrabene Siedlungen und Gräberfelder zu finden sind. Die Daten meistens topographischen Ursprungs aus der Umgebung von Budapest wurden von uns untersucht, in die Phasen von *Kőszegi* (I–III.) eingereiht und auf Landkarte eingetragen (*Abb. 12.*). Auf Grund des heutigen Stands der Forschung konnte man daraus folgende Schlußfolgerungen ziehen:

1. Heutzutage ist es noch schwer die Fundorte der Periode BD–HA1 – aus der Nähe von Budapest – in sich, von einander klar getrennte Phasen einzuteilen.

2. Auf diesem – in der Bz D – HA 1 so dicht besiedelten Gebiet sehen wir jetzt noch kaum eine Kontinuität von der Späthügelgräberphase bis zur Erscheinung der Vál-Kultur.

3. Die Kontinuität der Fundorte – zum größten Teil ist es in dieser Beziehung über Siedlungen die Rede – beginnt bei der II. Phase (Ende Bz. D-Anfang HA 1) und dauert bis zur III. Phase (Wende HA-1–2), oder beginnt in der Periode HA 1, und lebt zur Zeit der Vál-Kultur weiter (III–IV. Phase). Diese Erscheinung wurde auch von *Kőszegi* bemerkt und er stellte fest daß einige Elemente der Vál Kultur schon in der II. Phase in Nord-Ost-Transdanubien erschienen sind.[90]

So kann die Kontinuiät von dem Ende der Bz D genauso bemerkt werden wie bei der älteren mitteldonauländischen Urnenfelderkultur. Die unteren Grenzen sind aber nicht klar feststellbar, – so wie in der süd-westlichen Slowakei (vergleiche mit Čaka-Velatice-Mischfundorte[91] frühere Chotin Gruppe) oder in Österreich (sehe die Funde Typ Getzersdorf[83]) – die auch von der starken Affinität des Fundmaterials aus Szigetszentmiklós zur sogenannten früheren Vál-Fundmaterial gut dokumentiert werden.

Auf Grund der Gesagten halten wir die Benennung Čaka-Kultur für das unserigem ähnlich-artigem Fundmaterial in Ost-Transdanubien nicht entsprechend. Würden auf einer Seite nicht die starken Kontakte des transdanubischen Fundmaterials mit der älteren mitteldonauländischen Urnenfelderkultur wiederspiegeln. Anderseits finden wir hier nicht jene die Hügelgäberkultur bestimmende Komponente – die sich aber in der Čaka-Kultur melden. Die Beziehungen sind zweifellos, aber die Periode der Aristokratie Čaka – mit den bestimmten Gebieten verbunden – bedeutete nur einen kurzfristigen (eine- oder zwei Generationen dauernde) Zeitabschnitt. Die prachtvollen Waffen- und Schmuckbeigaben, die in wahrscheinlich eigenen Werkstätten erzeugten Gefäßgarnituren können weit nicht die Vertreter der allgemeinen Kultur des Zeitalters sein.

Transdanubien war zwischen Ende der Bz D und Wende HA 1–2 ein mit der älteren Urnenfelderkultur streng verbundener Teil der Donau-Gegend, worauf dank der Entwickelung und Ausbreitung der wirtschaftlichen und Handelsbeziehungen die Vereinheitlichung der Fundkultur charakteristisch war. Das schließt aber die Separation kleiner ruralen Gruppen nicht aus (z. B. die west-transdanubische oder die südliche transdanubische Gruppe[15]), denen die geographische Lage und Anziehungsgebiet das Spezifikum gibt.

Natürlich stellen wir zur Zeit dieser Periode auch kleinere, beziehungsweise größere Völkerbewegungen vor, die meistens östlich von der Donau gut wahrnehmbar sind.[93] Obwohl man neulich auf die Kontitutät von der Späthügelgräberzeit auch in der ungarischen Forschung Akzent legt[12] – kann man auch die Einfiltration der Baierdorf – Velatice Völkergruppe schon in der Periode HA1 nicht ausschließen, besonders in Nord-Ost Transdanubien. Diese Tatsache würde nicht nur die Unterschiede zwischen den Fundorten klären, sondern auch die Unterschiede zwischen den Fundmaterialien die aus den verschiedenen Gruben der Szigetszentmiklós – Siedlung stammen.

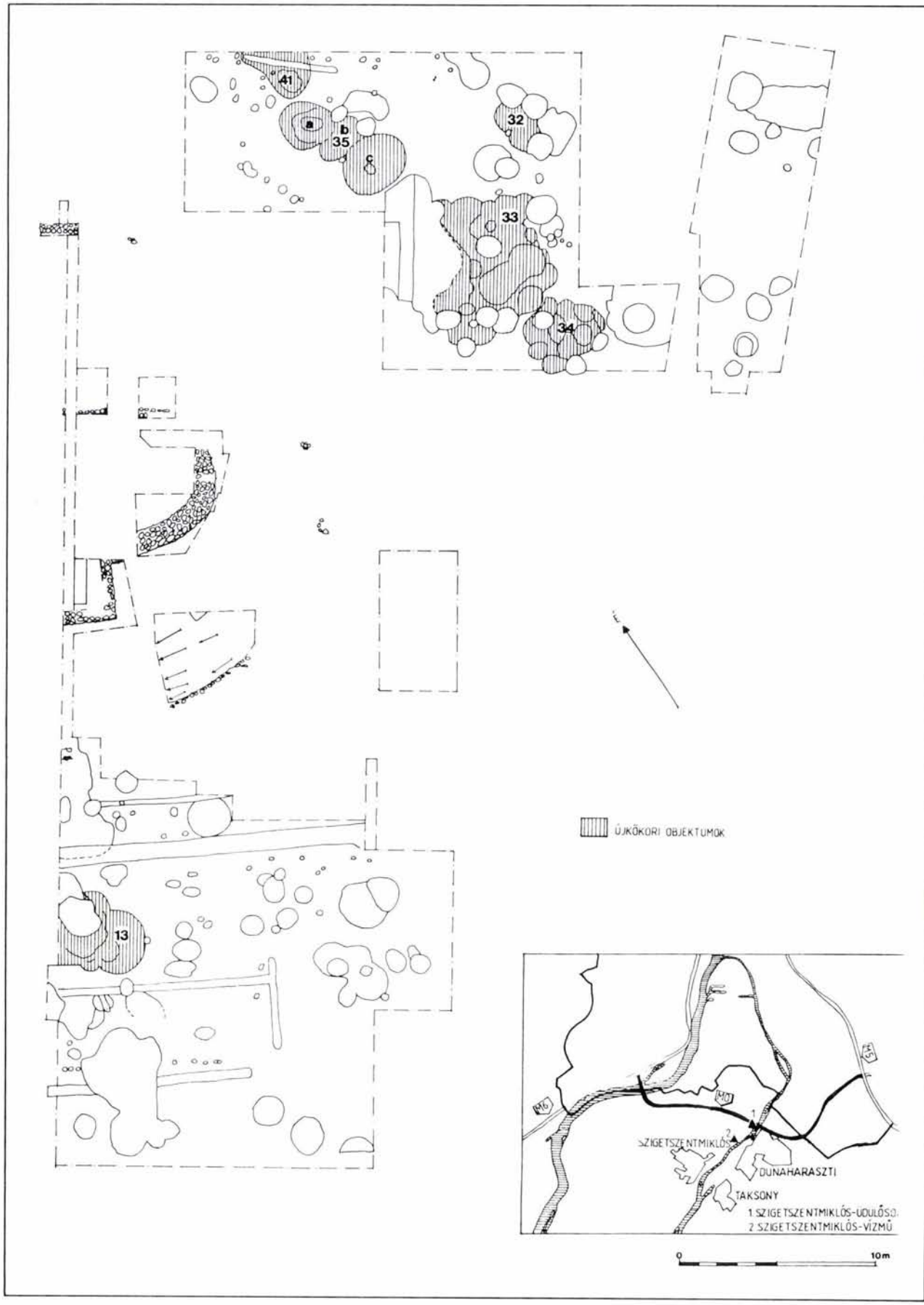

1. kép. Szigetszentmiklós–Vízmű. A későbronzkori telep feltárt gödrei
Abb. 1. Szigetszentmiklós–Vízmű. Gruben der spätbronzezeitlichen Siedlung

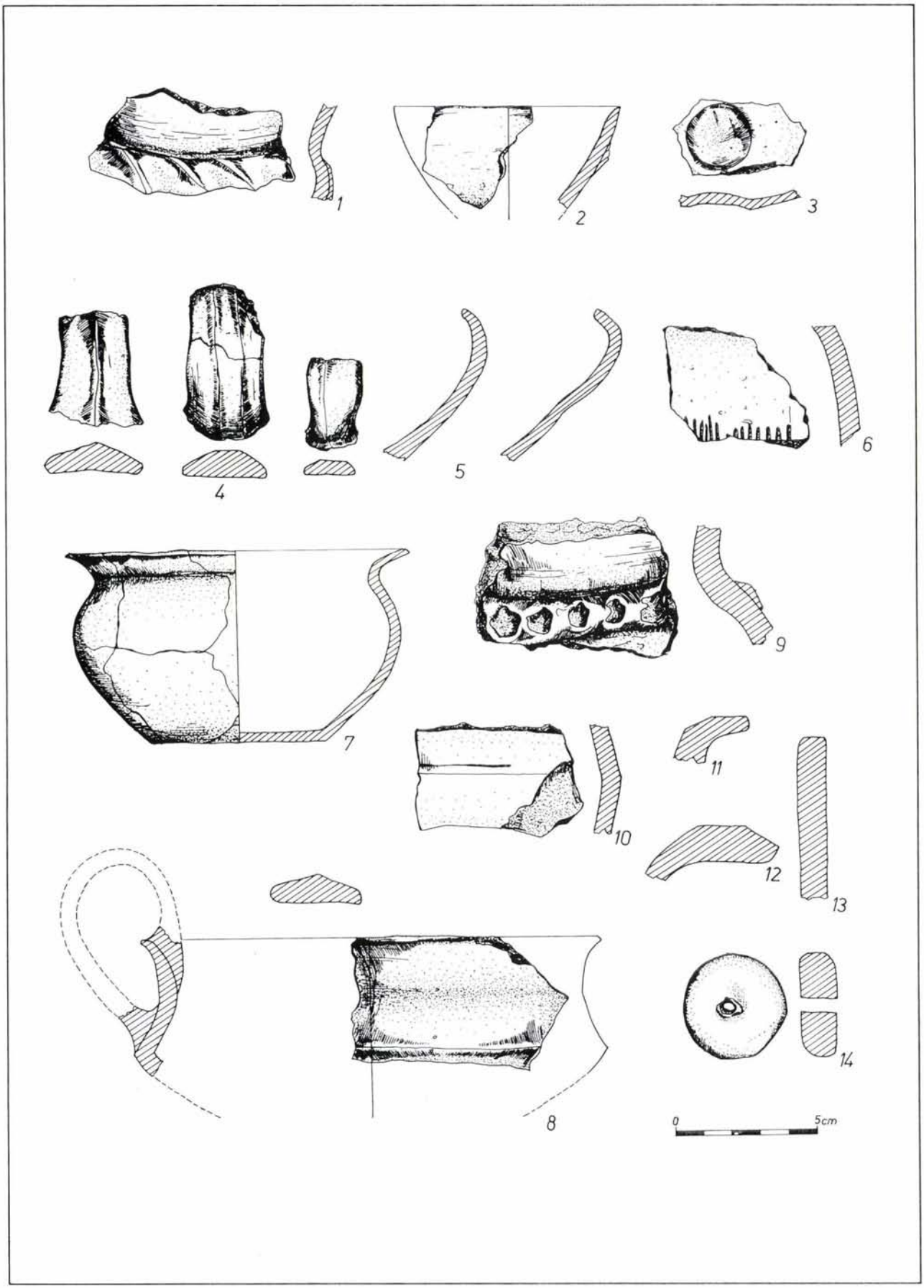

2. kép. 14. gödör
Abb. 2. Grube 14.

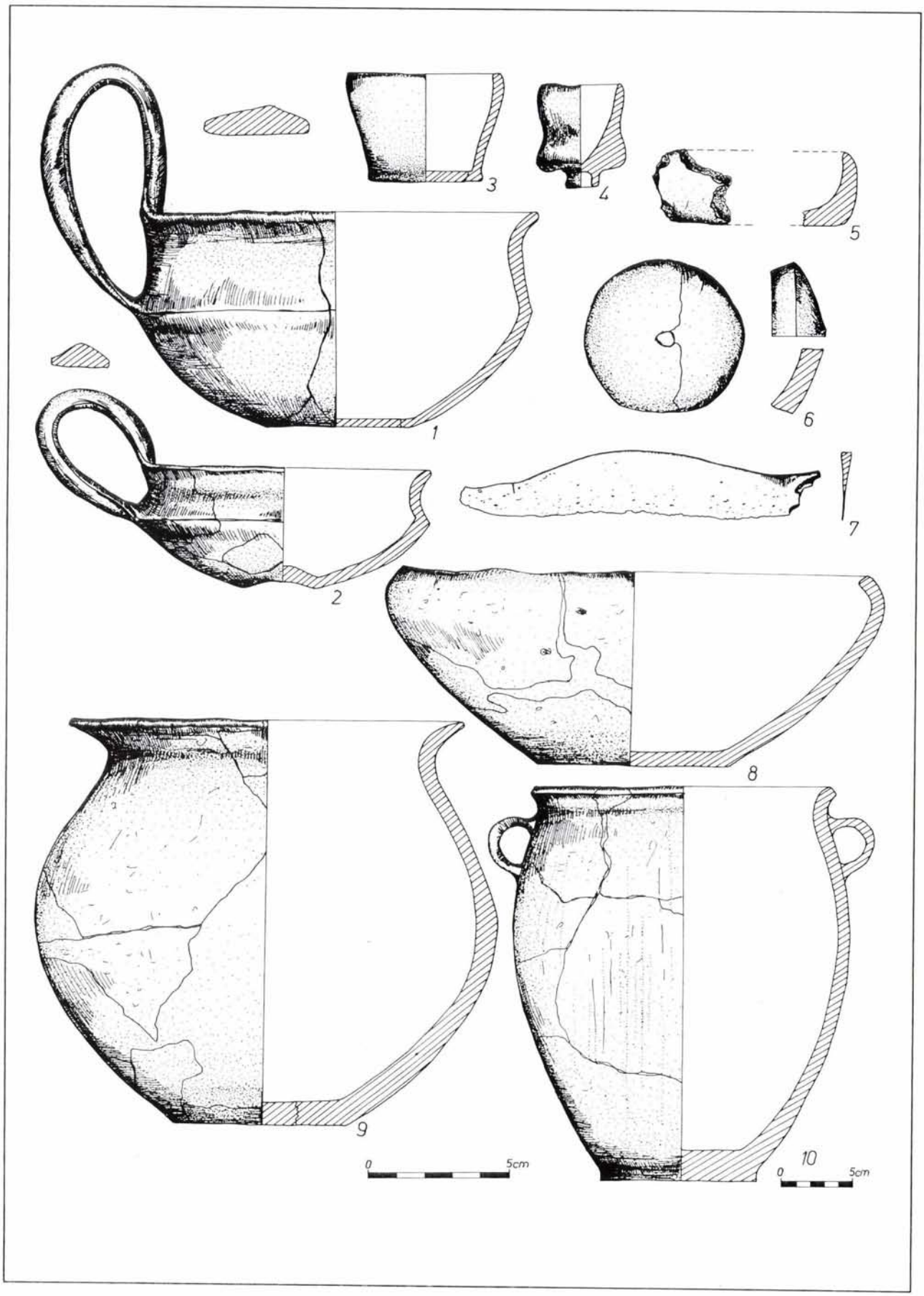

3. kép. 17. gödör
Abb. 3. Grube 17.

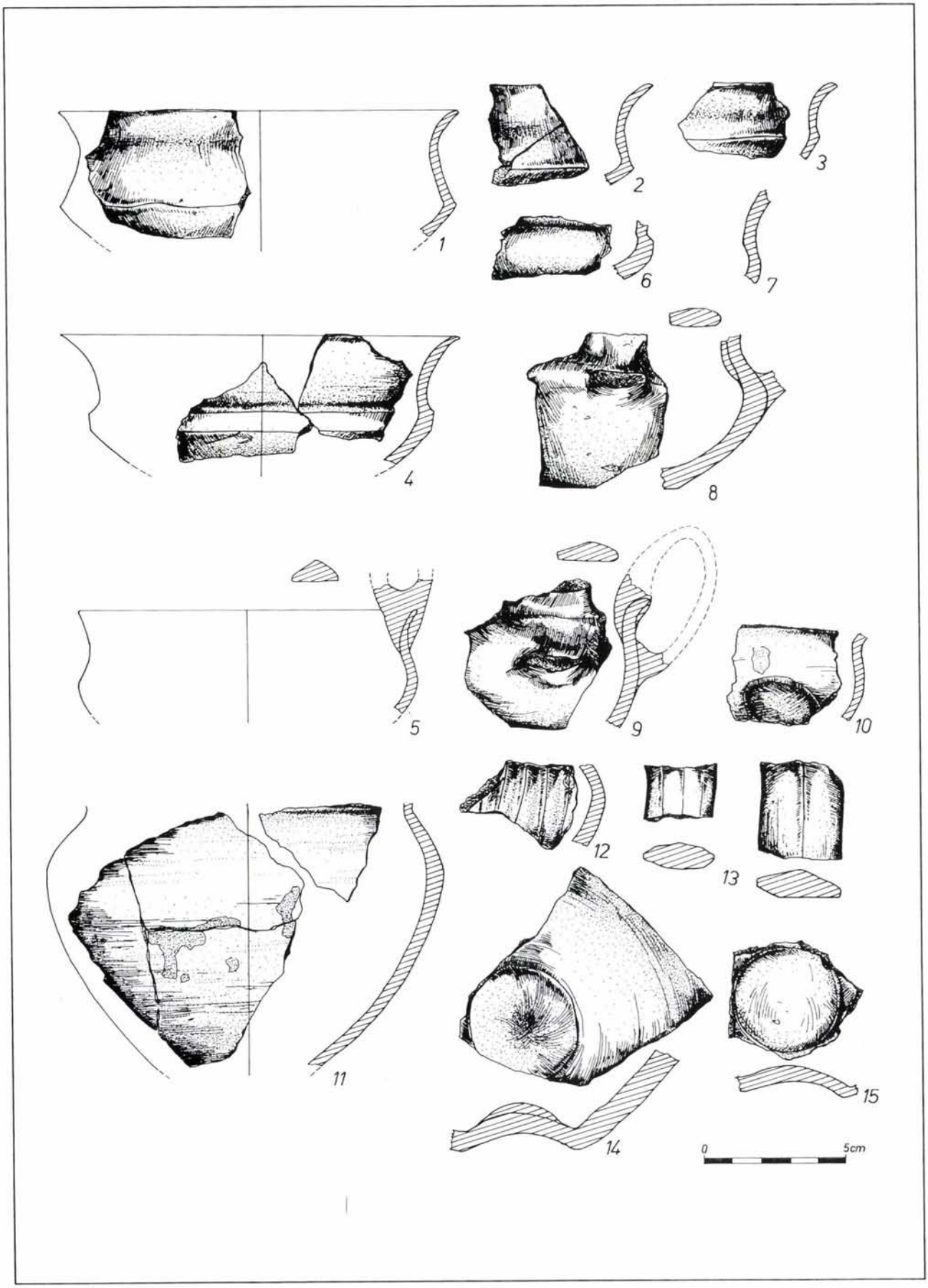

4. kép. 17. gödör
Abb. 4. Grube 17.

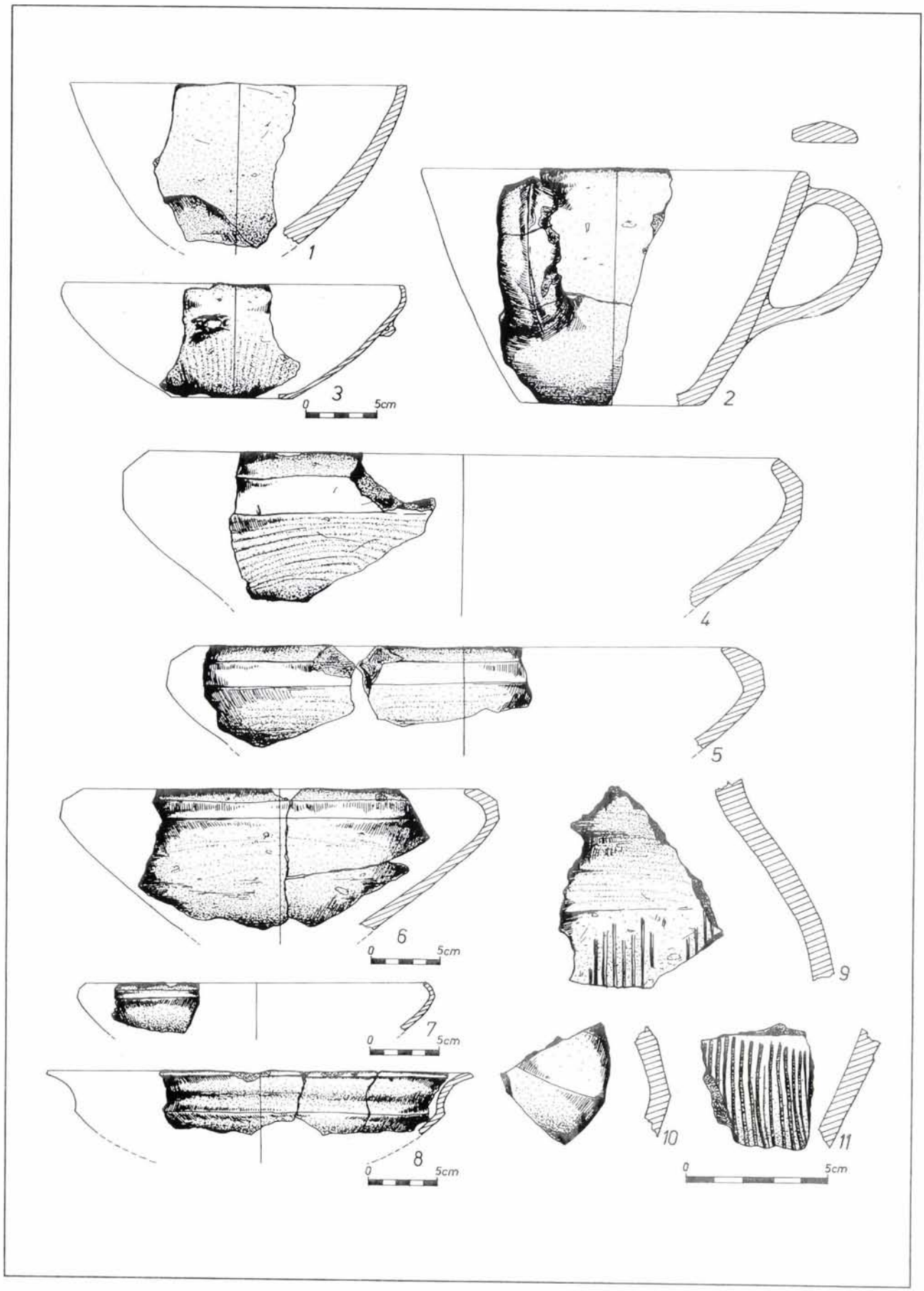

5. kép. 17. gödör
Abb. 5. Grube 17.

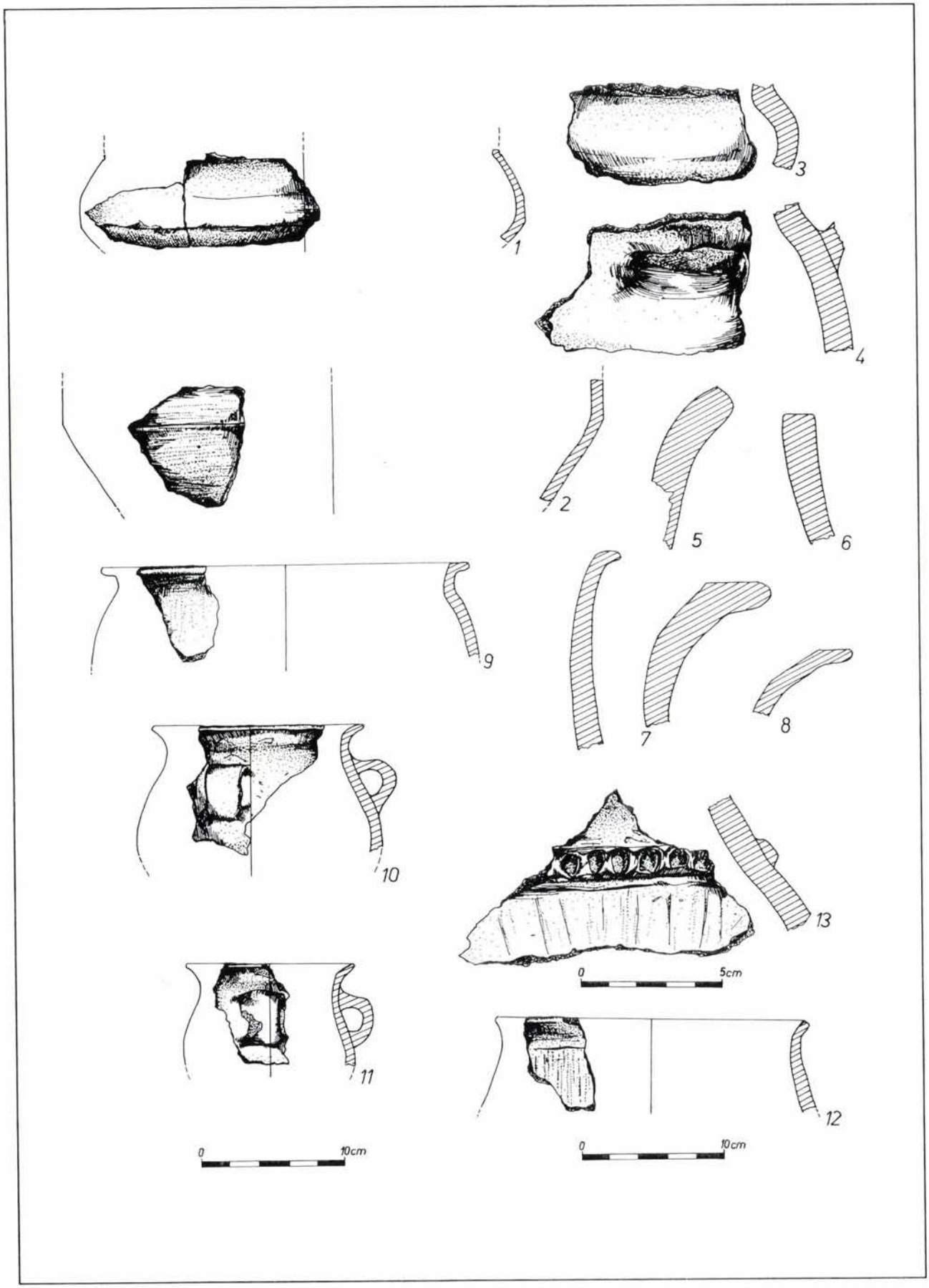

6. kép. 17. gödör
Abb. 6. Grube 17.

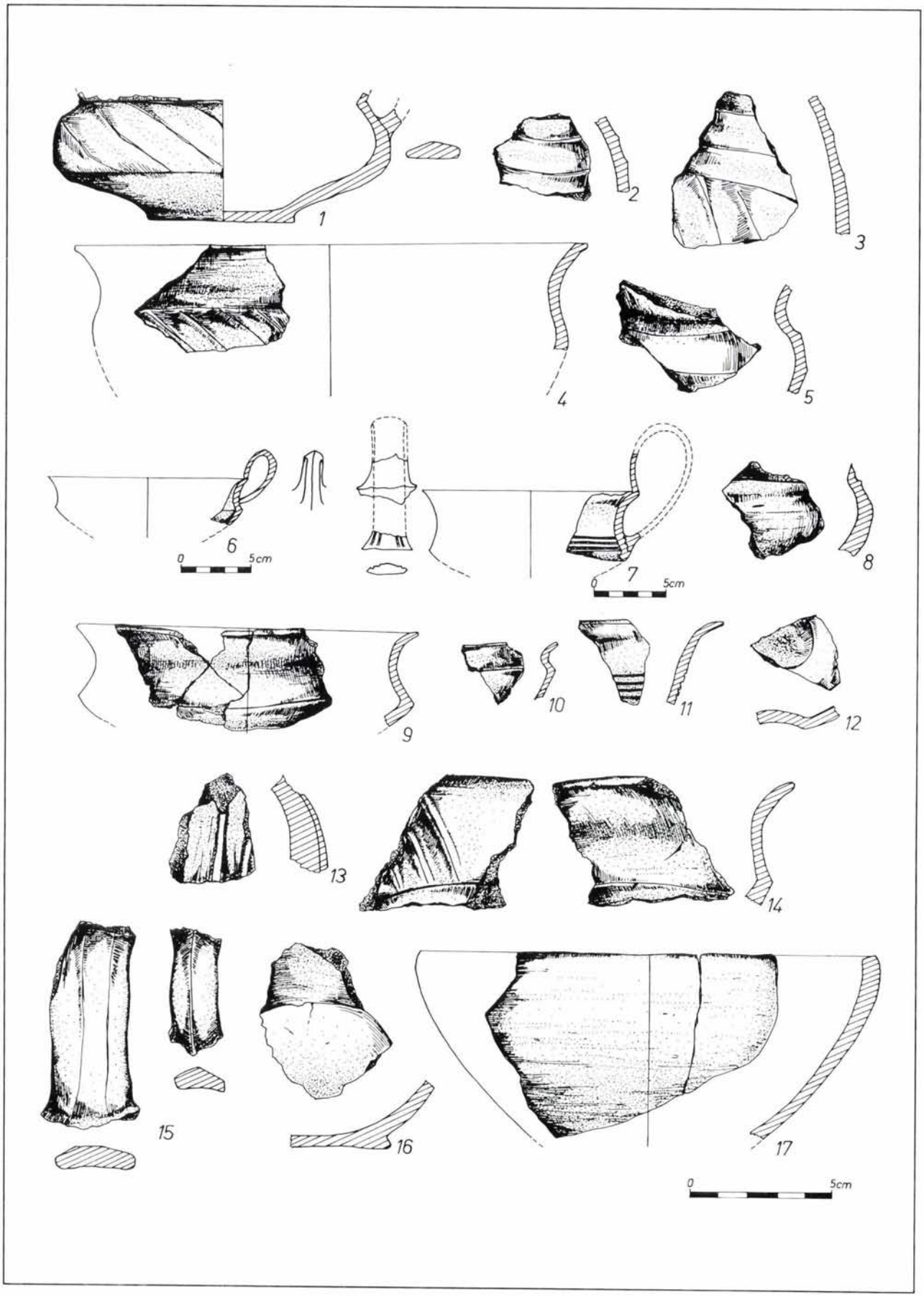

7. kép. 36. gödör
Abb. 7. Grube 36.

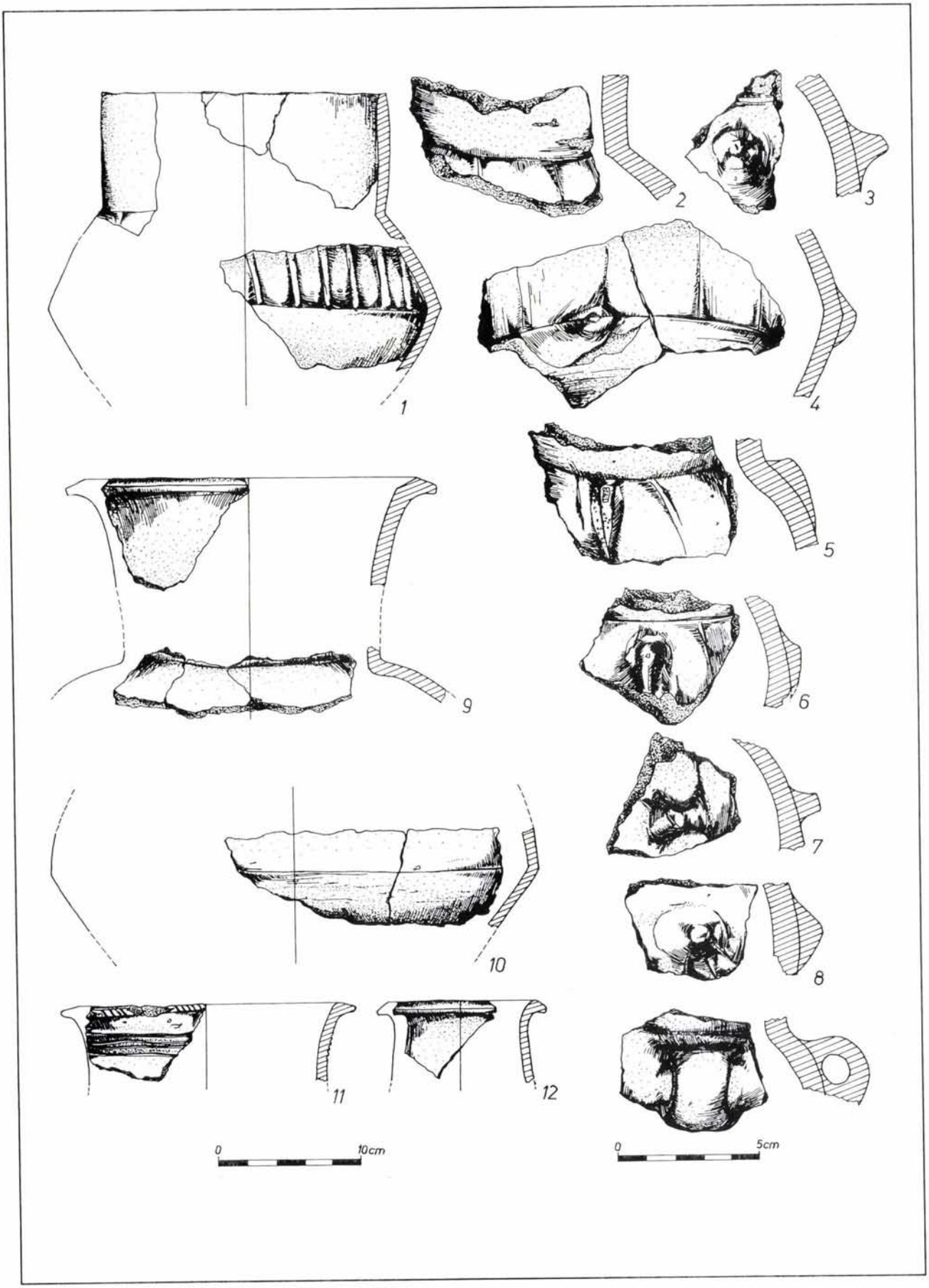

8. kép. 36. gödör
Abb. 8. Grube 36.

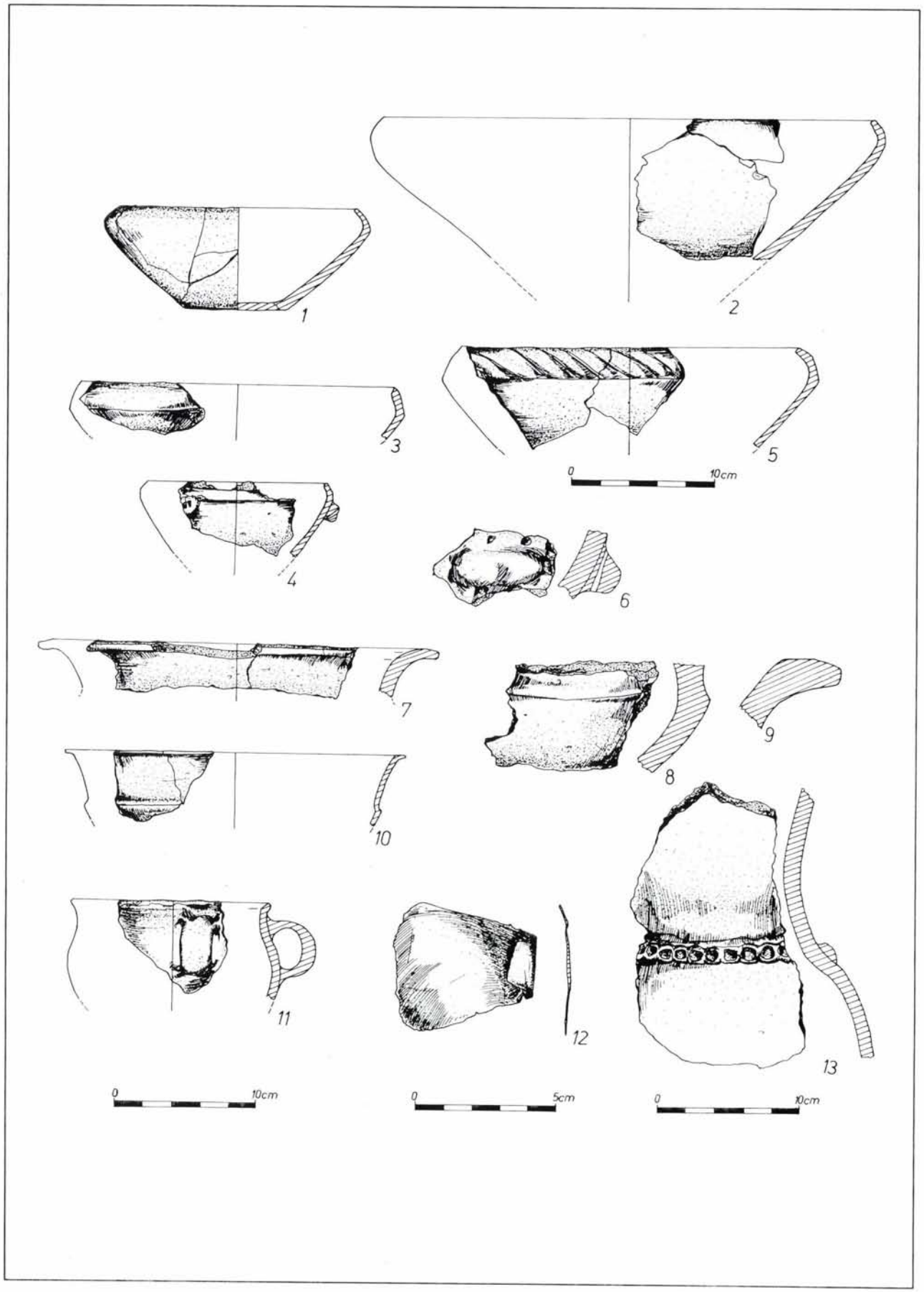

9. kép. 36. gödör
Abb. 9. Grube 36.

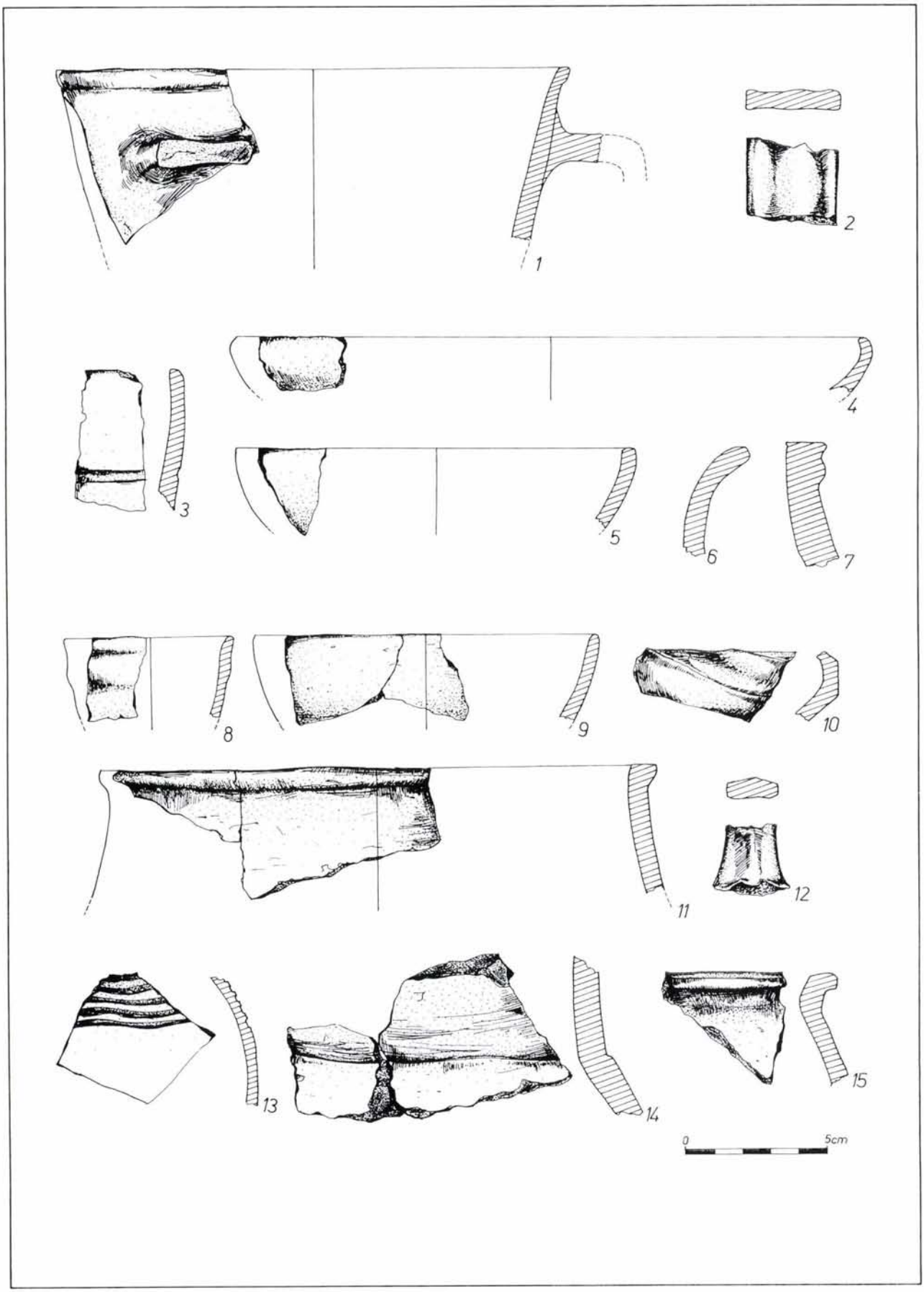

10. kép. 1–2.: 29. gödör, 3–7.: 12. gödör, 8–15.: 37. gödör
Abb. 10. 1–2.: Grube 29., 3–7.: Grube 12., 8–15.: Grube 37.

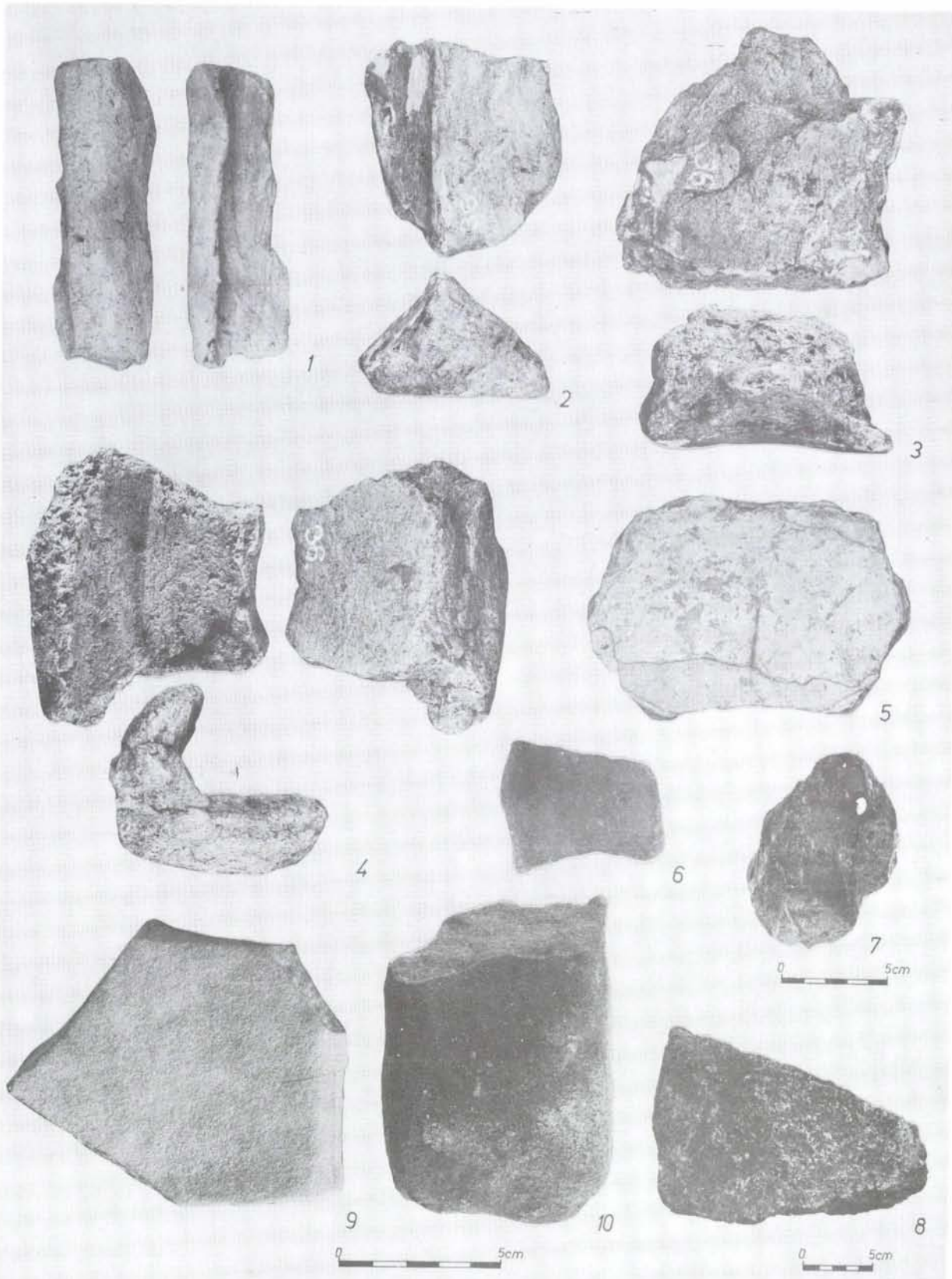

11. kép. 1–8.: 36. gödör, 9. 17.: gödör, 10. 14.: gödör
Abb. 11. 1–8.: Grube 36., 9.: Grube 17., 10.: Grube 14.

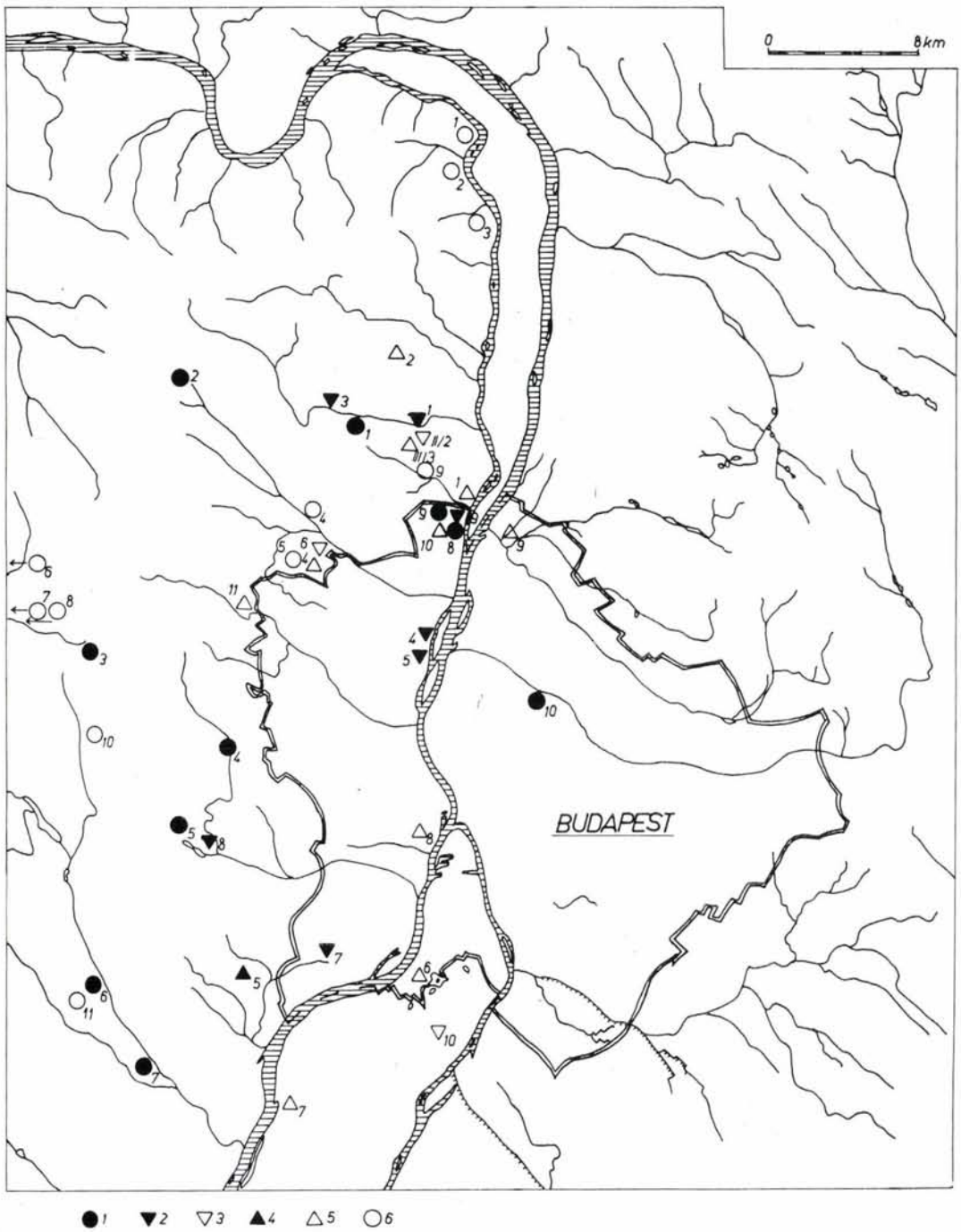

12. kép. Budapest környékének idősebb urnamezős lelőhelyei. Jelmagyarázat a térképhez: l. 224. l. I. fázis (későhalomsíros és korai urnasíros periódus); 2. II. fázis (a ferdén árkolt edények kultúrája); 3. II.–III. fázis; 4. III. fázis (átmeneti periódus); 5. III.–IV. fázis (Vál kultúra); 6. Fázisba nem sorolható korai urnasíros lelőhelyek

Abb. 12. Fundorte der älteren Urnenfelderkultur der Umgebung von Budapest.1. I. Phase (Späthügelgräber – frühe Urnenfelder Periode); 2. II. Phase (Kultur der schräg fazettierten Gefäße); 3. II.–III. Phase; 4. III. Phase (Übergangsperiode); 5.III.–IV. Phase (Vál- Kultur); 6. In Phasen nicht zählbare Fundorte der älteren Urnenfelderkultur

Kelta település nyomai az M0 autópálya nyomvonalán (Szigetszentmiklós-Üdülősor,-Vízműtelep)

H. HANNY ERZSÉBET

Az M0-ás autópályának az a szakasza, amely az alábbiakban tárgyalt telepen keresztül húzódik, Budapest közigazgatási határán kívül, Szigetszentmiklós határában fekszik. A terület jól megőrizte természetes felszíni állapotát. A térszín enyhén hullámos, iszapos, homokos, illetve kavicsos. Alacsonyabb, 96–106 méteres tengerszint feletti magasságú részein két ártéri és egy ármentes terasz helyezkedik el. A Duna soroksári ága jelenleg körülbelül 100 méterre van innen. A teraszok felszínét meszes iszap és homok, a mezőgazdasági termelés alá vont területeket kötöttebb üledék (öntésiszap, agyag) borítja.[1] A csepeli homok alkotórészei (dolomit, csillámpala) megegyeznek a Duna homokjával. A homok alatti negyedkori kavicsrétegben bazalt, budai mész, kvarc és csillámpala található.[2]

Fővárosunk területéről — úgy a belső, mint a külső kerületekből — már a múlt század utolsó évtizede óta ismerünk kelta leleteket. Pest határában több helyütt mutatkoznak temetők nyomai[3] (Pécel, Csömör, Rákosrendező stb.), az 1930-as években Pomázon és Békásmegyeren kerültek elő szórványos, a kelta korszak különböző periódusaiba tartozó leletek.[4]

A mai Budapest területén a század harmincas éveitől kezdve jelentős, a késő LT korszakból származó leleteket hoztak napvilágra a Székesfővárosi Múzeum kutatói. Békásmegyeren késő LT fazekaskemence, Pomázon festett kerámiákat is tartalmazó gödrök, Tabánban fazekastelep, a Gellérthegyen erődített telep volt. Ennek rendszeres feltárása évtizedek óta tart,[5] összefoglalása is rendelkezésünkre áll.[6] Megbízható feltárások bizonyítják tehát, hogy a késő LT korban virágzó élet folyt itt, és a város számos más területén is.

Ezidáig a megtelepedésre alkalmas helyek közül a Csepel-szigeten, bár itt a neolitikum óta élt ember, nem volt adatunk kelta telepről. Szórványlelet is csak egy került elő az elmúlt időben,[7] s bár már korábban feltételezték a kutatók, hogy ezt a területet is lakták kelták, régészeti bizonyítékot nem tudtak felmutatni.[8] 1960-ban *Schreiber Rózsa,* korabronzkori telepének feltárása közben, kelta gödörre akadt, melyben szürke korongolt és sávos festésű kerámiát talált,[9] de egyéb adat nem állt rendelkezésre. Ezért tarthatjuk jelentősnek az M0-ás autópálya leletmentésekor előkerült teleprészt, melyben a késő LT kor minden jellegzetességét megtaláljuk. A feltárás, leletmentés jellegénél fogva nem teljes. A telep határait nem értük még el, mindenképpen további kutatások szükségesek.

Katalógus

Szigetszentmiklós-Üdülősor

(17. kép)

4. gödör Mélység: 64 cm[10]

Sötét, humuszos betöltésű, az 5. sz. korabronzkori gödörbe ásták. Kevés szürke, korongolt kerámiát tartalmazott.

11. gödör Mélység: 36 cm

Sötét, humuszos betöltésű, É-i oldalát a 10. sz. korabronzkori gödörbe ásták. Értékelhető anyagot nem tar-

1. A fenti adatok *dr. Schweitzer Ferenctől* származnak. Lásd.: jelen kötetben megjelent cikkét.
2. *Perényi* 10–11.
3. BpTört. I., 131.
4. BpTört. I., 130.
5. Az ásatások 1935-ben kezdődtek meg a Tabánban, 1938 óta folynak a gellérthegyi telepen. Az ásatásokat kezdetben *Nagy Lajos,* 1941-ben *Nagy Tibor,* később *Dr. B. Bónis Éva* vezette. Jelenleg *Pető Mária* dolgozik a helyszínen.
6. *Bónis* 308. ill.
7. *Hunyady* 1957. 114. Csepel-sziget.
8. *Perényi* 13.
9. RégFüz Ser. 1. No. 14. (1961) 4. Csepel, Hárosi Duna-part.
10. A területről előzetesen mintegy 60–70 cm-nyi humuszt gépi úton eltávolítottak. A továbbiakban a megadott mélységadatokhoz a fenti értéket hozzá kell adni.

talmazott.

13. gödör Átmérő: *190* ×160 cm. Mélység: 55 cm.

Ovális, agyagos betöltésű, teknős alján faszén nyomai látszottak, foltja egy korabronzkori gödröt vágott.

Leletek

Vastöredék

Rossz megtartású vastárgy négy apró töredéke.

Töredék

Szürke, vastag falú fazék aljtöredéke.

Állatcsontok[11]

16. gödör

Sötét, humuszos betöltésű, a szürke agyagba ásott gödör. Csak az alját sikerült megfogni.

Leletek

Tárolóedény

Vastag falú, szürke, kaviccsal soványított edény oldaltöredékei.

Tál

Szürke, vastag falú, kihajló peremű tál díszítetlen perem- és oldaltöredéke.

23. gödör Átmérő: 130 cm. Mélység: 44 cm.

Betöltése laza, hamus, faszenes humusz. Méhkas alakú, alja egyenes, belseje keményre tapasztott.

Leletek

Fésűs edény

Erősen grafitos, vaskos, szürke, függőleges árkolású oldaltöredék.

Töredékek

Szürke, díszítetlen oldaltöredékek, különféle edényekből. 3 db.

30. gödör Átmérő: 100 cm. Mélység: 11 cm.

Betöltése laza, hamus. Függőleges oldalú, lapos aljú, belseje vastagon tapasztott. Jellegtelen, korongolt kerámiát és némi állatcsontot tartalmazott.

31. gödör Átmérő: 100 ×118 cm. Mélység: 34 cm.

Ovális alaprajzú, teknős aljú, szürke, agyagos betöltésű. Az 1. sz. kelta ház DNY-i sarkától 40 cm-re feküdt. Kevés szürke kerámiatöredéket és állatcsontot tartalmazott.

37. gödör Átmérő: 144 ×142 cm. Mélység: 32 cm.

Fekete, humuszos betöltésű, méhkas alakú, lapos aljú. Törmelékes kerámia és kemencéből származó salak darabjai kerültek elő belőle.

41. gödör Átmérő: 120 ×100 cm. Mélység: 46 cm.

Szürke, agyagos betöltésű, függőleges oldalú, lapos aljú gödör.

Leletek

Fésűs edény

Kisméretű, fekete, kavicsos anyagú edény perem- és oldaltöredéke. Felülete grafitozott. (*6. kép 7.*)

Töredékek

Szürke, kisméretű oldaltöredékek.

42. gödör Átmérő: 124 ×70 cm. Mélység: 23 cm.

Vese alakú, egyenes aljú, humuszos betöltésű, csak az alját sikerült megfogni. Kavicsok, állatcsont és grafitozott kerámiatörmelék került elő belőle.

43. gödör Átmérő: 150 ×154 cm. Mélység: 23 cm.

Kerek, függőleges falú, lapos aljú, sárga agyagos betöltésű gödör. Állatcsontot és szürke, töredékes kerámiát tartalmazott.

50. gödör Átmérő: 130 cm. Mélység: 23 cm.

Szabályos kör alaprajzú, hengeres falú, lapos aljú sötét, humuszos betöltésű gödör, melyből szürke töredékek kerültek elő. Alján bedobált lóállkapocs és hosszúcsontok feküdtek.

75. gödör Átmérő:140 ×160 cm. Mélység: 20 cm.

Szögletes alaprajzú, fekete, humuszos betöltésű, függőleges oldalú gödör, lapos alján egyenetlen letapasztást találtunk. Kevés és jellegtelen kelta kerámiát tartalmazott.

76. gödör Átmérő: 130 ×110 cm. Mélység: 20 cm.

Szabálytalan, lekerekített trapéz alakú, függőleges oldalú, egyenetlen aljú. É-i oldalán tapasztás nyoma látható. *Kora bizonytalan.* Kerámia nem került elő belőle, csak a többi gödörrel megegyező, fekete, humuszos betöltése mutat a kelta korra.

78. gödör

Téglalap alakú, DNY-i tengelyű gödör alja, fekete, hamus betöltéssel.

Leletek

Tál

Vöröses színű, grafittal fényezett, bordás peremtöredék (*9. kép 10*).

11. A telep hulladékgödreiben számos szarvasmarha-, juh-, ló- és sertéscsontot találtunk. A vadállatok közül vaddisznó, gímszarvas, vadlúd és nyírfajd fordult elő. Az állatcsontok meghatározásáért *Vörös Istvánnak* tartozom köszönettel.

Tál

Közepes méretű, sötétszürke tál hastöredéke. Díszítetlen.

88. gödör Átmérő: 140 cm. Mélység: 45 cm.

Lapos aljú, méhkas alakú, padkás, humuszos betöltésű gödör.

Leletek

Tárolóedény

Vastag falú, vörösessárga oldaltöredék.

Vassalak

Amorf, sötétszürke olvadék.[12]

93. gödör Átmérő: 185 cm. Mélység: 40 cm.

Leletek

Fésűs edény

Nagyméretű, grafitos perem- és aljtöredék, párhuzamos árkolással (*9. kép 1.*).

Fésűs edény

Grafitos, szürke, kopott felületű oldaltöredékek, párhuzamos árkolással.

Fésűs töredékek

Vörösesbarna, vastag falú oldaltöredékek hálózatos dísszel.

Tárolóedény

Sötétszürke, vastag falú peremtöredék (*8. kép 6.*).

Tál

Sárgásszürke, lapos aljú tál perem-, oldal- és aljtöredéke (*8. kép 5.*).

Tál

Szürke tál oldaltöredékei.

Tál

Szürke, vastag falú tál egyenes aljának töredéke.

Tál

Sárgásszürke, vastag falú tál galléros peremének töredéke (*8. kép 4.*).*Töredékek — Különböző edényekből*

1. Fésűs edény grafitbevonatos peremtöredéke (*8. kép 2.*).
2. Sárga tál peremtöredéke.
3. Szürke fazék enyhén kihajló, díszítetlen peremtöredé ke.
4. Sárga edény oldaltöredéke.
5. Sárga edény oldaltöredéke.
6. Vastag falú, szürke tárolóedény díszítetlen oldaltöredéke.
7. Sötétszürke, vastag falú edény faltöredéke.
8–10. Jellegtelen szürke töredékek.

95. gödör Átmérő: 120×140 cm. Mélység: 34 cm.

Kisméretű, sekély, lapos aljú, fekete humuszos betöltésű.

Leletek

Fésűs edény

Sötétszürke, erősen grafitos edény peremtöredéke (*9. kép 6.*).

Salak

Erősen megégett, amorf salakdarab (*16. kép 1.*).

96. gödör

Sötét, humuszos betöltésű, tapasztott gödör alja. A 103. és 95. gödör között helyezkedett el, nagy részét a 103. gödör vitte el.

Leletek

Tál

Szürke, vastag falú, jól iszapolt tál oldaltöredéke. Külső felülete díszítetlen, belsejében széles, fényezett sáv fut körbe.

101. gödör Átmérő: 185×170 cm. Mélység: 108 cm.

Sötét, humuszos betöltésű, ovális, lapos aljú, teknő alakú gödör. A korabronzkori ház kultikus gödrét metszette el. Kevés kelta és nagyobb mennyiségű, belekeveredett korabronzkori cserepet tartalmazott.

102. gödör Átmérő: külső: 240 cm, belső: 200 cm. Mélység: 40 cm.

Humuszos betöltésű, teknős aljú, padkás gödör, beleásták a 104. sz. kelta gödröt. A betöltésből folyami kavicsok is előkerültek.

Leletek

Fésűs edény

Világosszürke, grafitos anyagú oldaltöredék (*11. kép 4.*).

Fésűs edény

Grafitos edény díszített aljtöredéke (*11. kép 7.*).

Tál

Vörös színű, nagy tál bordadíszes töredékei (*11. kép 5.*).

Tál

Szürke, kisméretű, egyenes peremű, öblös hasú tál perem- és oldaltöredékei (*11. kép 2.*).

Tál

Sötétszürke, kis tál perem- és oldaltöredéke (*11. kép 3.*).

12. A salak- és grafitrögök kémiai vizsgálatát később végeztetjük el.

Fazék

Szürke, vékony falú, egyenes talpú, díszítetlen edény alj- és oldaltöredékei.

Fésűs edények töredékei — Különböző edényekből

1. Világosszürke, hálós oldaltöredék.
2. Szürke, durva kivitelű oldaltöredék, széles, függőleges árkolással.
3. Szürke, nagyobb, vékony falú edény hálómintás oldaltöredéke (*11. kép 9.*).
4. Világosszürke edény töredékei, „V" alakú bekarcolással (*11. kép 8.*).
5. Barnásszürke, grafitos, vastag falú edény hálómintás oldaltöredéke. Nagyon megkopott.

Tárolóedények töredékei — Különböző edényekből

1. Szürke, vastag falú edény oldaltöredéke.
2. Szürke aljtöredék.
3. Vörösesszürke vastag oldaltöredék.
4. Szürke, vastag falú edény alj- és faltöredékei.

Töredékek — Különböző edényekből

1. Szürke edény díszítetlen oldaltöredéke
2. Csésze peremtöredéke.
3. Sárga, nagyméretű edény oldala.
4. Nyaktöredék, besimított sávok díszítik.
5. Omphaloszos alj töredéke.
6. Szürke tál peremtöredéke (*11. kép 6.*).
7. Sárga tál peremtöredéke.

104. gödör Átmérő: 120 cm. Mélység: 70 cm.

Majdnem szabályosan kerek, hamus, faszenes betöltéssel. Egyenes fala és alja tapasztott volt, alján a tapasztás átégett.

Leletek

Fésűs edények töredékei —Különböző edényekből

1. Barnásszürke, enyhén grafitos, kisméretű edény aljtöredéke (*13. kép 11.*).
2. Sötétszürke, enyhén grafitos, vaskos peremtöredék.

107. gödör Mélység: 30 cm.

Kisméretű, kerek gödör, hamus, faszenes betöltéssel. Valószínűleg tüzelőgödör.

Leletek

Fésűs edény

Kisméretű, szürke, enyhén grafitos anyagú perem- és oldaltöredékek (*8. kép 3.*).

109. gödör Átmérő: 150×160 cm. Mélység: 40 cm.

Fekete, humuszos betöltésű, egyenes oldalú, alján kissé kiszélesedő, lapos aljú. Alján szürke, agyagos betöltés volt.

Leletek

Szürke oldaltöredékek különböző edényekből.

110. gödör Átmérő: 140 cm. Mélység: 40 cm.

Szabályos, kerek, méhkas alakú gödör, fekete, humuszos betöltéssel.

Leletek

Tárolóedény

Vastag falú, szürke oldaltöredék, díszítetlen.

Tál

Sárgásszürke tál perem- és oldaltöredéke. Nyakán bekarcolás (*10. kép 6.*).

111. gödör Átmérő: 120×140 cm. Mélység: 38 cm.

Ovális, fekete, humuszos betöltésű. Jellegtelen, szürke kerámiát tartalmazott.

112. gödör Átmérő: 240 cm. Mélység: 29 cm.

Nagyméretű, fekete, humuszos betöltésű gödör, melyet három, korabronzkori gödörre ástak rá. Sekély, alja lapos, agyaggal ledöngölt. Betöltésében vegyesen voltak korabronzkori és kelta kerámiatöredékek.

116. gödör

Kerek, gömbölyű aljú, szürke agyaggal ledöngölt, humuszos betöltésű.

Leletek

Fésűs edény

Sötétszürke, kavicsos anyagú, hálómintás töredék.

Fésűs edény

Sötétszürke, durva anyagú, hálómintás töredék, nyakán árkolással (*10. kép 13.*).

Töredék

Barnásszürke, bordás nyaktöredék (*10. kép 11.*).

118. gödör Átmérő: 100 cm. Mélység: 32 cm.

Ovális, kisméretű, sekély gödör, humuszos betöltéssel, melyből a kerámián kívül áglenyomatos patics és folyami kavics került elő.

Leletek

Fésűs edény

Nagyméretű, vöröses színű töredék függőleges és ferde árkolással (*4. kép 12.*).

Tál

Szürke, vékony falú edény díszítetlen töredékei.

Tárolóedény

Sötétszürke, vastag falú, nagyméretű edény oldaltöredéke.

Füles korsó

Sárga színű, finoman iszapolt, kétfülű korsó, enyhe talppal és a peremmel azonos magasságú füllel. Oldalán javításból származó átfúrás látható (*15. kép 2.*).

121. gödör Átmérő: 210 cm. Belső átmérő: 150 cm. Mélység: 120 cm.

Nagyméretű, teknős aljú, padkás gödör, mely a 126. sz. korabronzkori gödröt metszette. Betöltése fekete, hamus, égett.

Leletek

Fésűs edény

Nagyméretű, szürke, kopott felületű perem- és oldaltöredék függőleges árkolással. A perem és nyak grafittal fényezett (*5. kép 1.*).

Fésűs edény

Vékony falú, közepes méretű, barnásszürke edény töredékei. Árkolása függőleges (*5. kép 2.*).

Fésűs edény

Sötétszürke, bordadíszes perem- és hálómintás oldaltöredékek. Az egyik töredéken a perem alatt fényes grafitbevonat és javításból származó átfúrás látható (*5. kép 4.*).

Fésűs edény

Szürke, grafitos anyagú edény oldaltöredékei „V" alakú árkolással, vállon bordával (*5. kép 3., 5.*).

Fésűs edény

Fekete, fényezett felületű, kisméretű edény peremtöredéke (*5. kép 6.*).

Fésűs edény

Szürke, nagyméretű, vaskos oldaltöredékek függőleges, a talp irányába összefutó árkolással (*6. kép 1.*).

Fésűs edény

Világosszürke, kavicsos anyagú, függőleges árkolású oldal- és talptöredékek.

Tál

Sárgásszürke tál kihajló peremének töredéke (*5. kép 7.*)

Tál

Világosszürke tál fényezett peremtöredéke (*5. kép 8.*).

Tál

Szürke, vékony falú tál töredékei.

Tál

Szürke, kihajló peremű, fényezett felületű tál (rekonstrukció). (*15. kép 3.*)

Tál

Szürke, közepes nagyságú, kihajló peremű, fényezett felületű tál (*15. kép 4.*).

Tálak peremtöredékei — Különféle edényekből

1. Szürke, enyhén kihajló perem.
2. Sárgásszürke, kihajló perem.
3. Terrakotta színű töredék.
4. Szürkéssárga, kihajló peremű tál töredékei.
5. Sárgásszürke, behúzott peremű tál töredékei.

Fazék

Sötétszürke, simított felületű, tojásdad formájú, szűk nyakú tárolóedény, nyakán kettős árkolással (*15. kép 1.*).

Tárolóedény

Szürke, vastag falú, díszítetlen edény 17 db. töredéke.

Fazék

Sárgásszürke edény bemélyítéssel díszített töredékei (*6. kép 3.*).

Fazék

Vörösessárga, gömbtestű, szűk nyakú edény bordával díszített töredékei (*6. kép 4.*)

Fazék

Szürke, szűk nyakú, bordával és bekarcolt hullámvonallal díszített nyaktöredék (*6. kép 5.*)

Töredékek — Különböző edényekből

1. Szürke, lapos aljtöredék.
2. Sárga, lapos aljú tál töredéke.
3. Sárga, lapos tál talptöredéke.
4. Vörös, omphaloszos tál talptöredéke.
5. Szürke tál lapos alja.
6. Szürkéssárga gömbtestű edény kihajló peremének töredéke, körbe futó bordadísszel (*6. kép 6.*).
7. Sárga edény oldaltöredéke, besimítással díszítve (*6. kép 2.*).
8. Vastag oldaltöredékek. 5 db.
9. Vékony falú, szürke oldaltöredékek. 2 db.
10. Sárgásszürke edény oldaltöredékei. 5. db.
11. Sárga edény töredéke.
12. Sárga oldaltöredék
13. Sárga töredék.
14. Sárgásszürke, vastag falú edény két oldaltöredéke.
15. Szürke, jellegtelen oldaltöredékek. 25. db

125. gödör Átmérő: 200 cm, belső átmérő: 130 cm. Mélység: 120 cm.

Nagyméretű, egyenes falú, lapos aljú gödör, fekete, humuszos betöltéssel. Fala beomlott, az omladék a gödörben padkát képezett.

Leletek

Fésűs edény

Sötétszürke, grafitos anyagú, vaskos oldaltöredék, függőleges és ferde árkolással (*10. kép 9.*).

Tál

Vastag falú, szürke tál díszítetlen oldal- és aljtöredékei.

Tál

Világosszürke, nagy méretű, díszítetlen tál oldaltöredékei.

Töredékek — Különböző edényekből

1. Vörös, díszítetlen oldaltöredék.
2. Szürke, besimított hálómintával díszített oldaltöredék.
3. Szürke oldaltöredék, bekarcolt vonaldísszel.
4. Szürke oldaltöredék.
5. Szürke oldaltöredék.
6. Sárga, kis méretű edény töredékei.

131. gödör

Kisméretű, ovális, sekély, egyenetlen aljú, fekete betöltésű gödör.

Leletet nem tartalmazott, csak betöltése volt a kelta gödrökéhez hasonló. *Kora bizonytalan.*

165. gödör Átmérő: 170 cm. Mélység: 70 cm.

Kör alakú, lapos aljú, meneteles oldalú gödör, agyagos, humuszos betöltéssel. Korabronzkori gödöregyüttesbe ásták, metszi a 167. sz. és 179. sz. gödröket. Kerámia és állatcsont került elő belőle.

Leletek

Fésűs edény

Szürke peremtöredék.

Tál

Szürke tál hasi éltöredéke.

177–178. gödör feletti sötét folt lebontásából

Nem meghatározható kiterjedésű, alaktalan folt. Alig 2–3 cm mélységben bronzkori gödrök következtek (l. szelv. 1. négyz.).

Leletek

Tál

Szürke, kihajló peremtöredék.

Tál

Vöröses peremtöredék.

Tárolóedény

Szürke, vastag falú edény oldaltöredékei. Díszítetlen.

192. gödör Átmérő: 150 cm. Mélység: 20 cm.

Kör alaprajzú, méhkas alakú, egyenes aljú gödör, sötét, humuszos betöltéssel. Kevés és jellegtelen kerámia anyagot tartalmazott.

194. gödör Átmérő: 160 cm, belső átmérő: 100 cm. Mélység: 40 cm.

Sekély, kerek, sötét, humuszos betöltésű, D-i oldalán padka húzódott. Bronzkori gödöregyüttesbe ásták (205. sz. és 233. sz. gödör).

Leletek

Csésze

Nagyméretű, szürke, árkolt oldaltöredék (*6. kép 12.*).

Tál

Szürke tál peremtöredéke (*6. kép 11.*).

Tál

Szürke tál peremtöredéke (*6. kép 8.*).

Tál

Szürke, vastag falú tál válltöredéke, bordadísszel (*9. kép 7.*).

Tárolóedény

Vastag falú, vörösre égetett, kézzel formált edény oldal- és négyszögletes talptöredéke.

Tárolóedény

Sárgásszürke, nagyméretű hombár osztott peremének töredéke (*9. kép 5.*).

195. gödör Átmérő: 135 cm. Mélység: 40–50 cm.

Köralakú, hengeres falú, egyenetlen aljú, sötét, humuszos betöltésű gödör. Ny-i oldalán, ahol a gödör mélyebb, kerámiakupac került elő.

Metszi a 199. sz. kelta gödör. A kerámián kívül paticsot tartalmazott.

Leletek

Csésze

Durván kidolgozott csésze egyenes peremének töredéke.

Tál

Szürke, kihajló perem töredéke, a nyakon bemélyített árok.

Töredékek — Különböző edényekből

1. Kisméretű, kihajló peremű szürke edény peremtöredéke.
2. Szürke peremtöredék.
3. Vegyes, szürke töredékek. 5 db.
4. Fekete, szemcsés anyagú edény lapos aljának töredéke.

Tál

Sötétszürke, finoman iszapolt, nagyméretű tál perem- és oldaltöredékei (*8. kép 1.*)

199. gödör Átmérő: 160 cm. Mélység: 30 cm.

Kerek, méhkas alakú, lapos aljú gödör, fekete, hamus

betöltéssel. A 195. sz. gödörre ásták.

Leletek

Tál

Sötétszürke edény bordás válltöredéke (*9. kép 9.*).

Töredékek

Szürke edény díszítetlen oldaltöredékei.

202. gödör Átmérő: 160 cm. Mélység: 40–50 cm.

Szélessége Ny-K-i irányban: 110 cm, 60 cm, 95 cm. Piskóta alakú, padkás gödör, tengelye K-Ny-i irányú, nyugati vége kissé mélyebb. A felső 15 cm-en sárga, paticsos betöltés, alatta fekete humusz volt, benne kerámiatöredékek, szarvasagancs. A gödör egyenes aljáról hamuval kevert agyagot termeltünk ki.

Leletek

Tál

Fekete, vékony falú, díszítetlen perem- és hastöredék (*10. kép 2.*)

Tál

Szürke, vastag falú tál díszítetlen oldaltöredéke.

Tál

Sötétszürke, nagyméretű edény oldaltöredéke, széles bordadísszel (*10. kép 7.*).

Orsókarika

Sötétszürke edény aljából (*4. kép 3.*).

Salak

Kemencében kiégett, likacsos, szürke darabok, felületük üvegesen megfolyósodott.

Grafitrög

Kisméretű, háromszög átmetszetű rög (lásd a salakokra vonatkozó jegyzetet) (*16. kép 1.3.*).

203. gödör Átmérő: 155 cm. Mélység: 40–50 cm.

Egyenes oldalú, kerek gödör, alja lapos, K-i oldala besúvadt. Betöltése szürke, agyagos. A gödör fölött egy nagyobb, fekete folt jelentkezett (209. sz.), mely rövidesen lelet és egyéb nyom nélkül megszűnt. A leletek között a kerámián kívül folyami kavicsok is voltak.

Leletek

Fésűs edény

Sötétszürke, erősen grafitos, függőleges árkolású oldaltöredék.

Fésűs edény

Szürke, grafitos peremtöredék, nyaka alatt ferde bevágásokkal díszített borda (*7. kép 1.*).

Fésűs edény

Világosszürke, vastag falú oldaltöredék, vékony függőleges árkolással (*7. kép 4.*).

Tál

Fekete, lapos tál töredéke (*7. kép 5.*).

Fazék

Szürke, egyenes peremű, karcsú nyakú edény árkolással és bordával díszített töredékei (*7. kép 3., 6., 7.*).

Tárolóedény

Szürke, besimítással díszített, vaskos oldaltöredékek (*7. kép 2.*).

210. gödör Átmérő: 160 cm. Mélység: 10 cm.

Szabályosan kerek, sekély, fekete, hamus betöltésű, lapos aljú gödör.

Jellegtelen, korongolt törmelékkerámia került elő belőle.

223. gödör Átmérő: 150 cm. Mélység: 30 cm. Cölöpgödör mélysége: 60 cm.

Sekély, kör alakú, humuszos betöltésű. Keleti oldala beomlott, alján cölöpgödör volt.

Kevés, jellegtelen, korongolt kerámia, állatcsont és egy *őrlőkő* töredéke került elő belőle.

224. gödör Átmérő: 190 cm. Mélység: 30–40 cm. ÉK-i irányba mélyül.

Nagyméretű, kerek, hengeres falú, lapos aljú, szürke agyagos és humuszos betöltésű gödör. Korabronzkori gödröt (212.) vágott.

Leletek

Tál

Szürke, vastag falú tál díszítetlen peremtöredéke (*9. kép 11.*).

Szórványok

1. *Orsókarika:* Szürke edény aljából (*4. kép 2.*).
2. *Salakrög:* Súlyos, szürke, lyukacsosra égett.

Festett töredékek

3. Vastag falú edény vörös-fehérre festett oldaltöredéke (*13. kép 10.*).
4. Vörösessárga oldaltöredék, széles vörös és keskeny fehér, sávozott festés nyomaival (*10. kép 4.*).
5. Sárga oldaltöredék egyszínű, vörös festéssel (*10. kép 3.*).
6. Vörös színű oldaltöredék egyszínű, vörös festéssel.
7. Vörösességra oldaltöredék vörös-fehér mintával (*10. kép 1.*).

Fésűs edények

8. Sötétszürke, grafitos oldaltöredék függőleges árkolással.
9. Vékony falú, grafitos oldaltöredék függőleges árkolással.

10. Vékony falú, kisméretű edény peremtöredéke (*12. kép 10.*).
11. Sötétszürke, kisméretű edény grafitos alj- és oldaltöredéke, függőleges árkolással.
12. Grafitos anyagú oldaltöredék, függőleges és átlós árkolással (*13. kép 12.*).
13. Sötétbarna, grafitos válltöredék, melyet vastag borda díszít (*13. kép 8.*).
14. Világosszürke, grafitos oldaltöredék, függőleges árkolással (*10. kép 8.*).
15. Szürke, vastag falú, grafitos oldaltöredék, függőleges árkolással.
16. Nagyméretű, grafitos peremtöredék.
17. Szürke, grafitos peremtöredék.
18. Világosszürke perem- és válltöredék. A vállon borda, pereme grafittal fényezett (*12. kép 9.*).
19. Kisméretű szürke peremtöredék.
20. Nagyméretű szürke peremtöredék.
21. Szürke, nagyméretű edény peremtöredéke.
22. Sötétszürke, függőleges árkolású oldaltöredék kisméretű edényből.
23. Szürke, vastag falú edény perem- és válltöredéke. Nyak alatt bordadísz (*9. kép 8.*).
24. Sötétszürke oldaltöredék, hálós bekarcolással.
25. Vörös oldaltöredék mezőkre osztott függőleges és ferde bekarcolással
26. Szürke oldaltöredék mély, függőleges árkolással.
27. Szürke oldaltöredék függőleges árkolással.

Tálak

28. Szürke, éles profilú tál díszítetlen oldaltöredékei. 7 db.
29. Szürke tál peremtöredéke.
30. Sárga tál peremtöredékei.
31. Sárgásszürke tál perem- és oldaltöredéke.
32. Sárga, gallérosan kihajló perem (*10. kép 10.*).
33. Vöröses színű, kihajló perem töredéke (*10. kép 12.*).
34. Sárga tál perem- és oldaltöredékei (*13. kép 3.*).
35. Sötétszürke, gallérosan kihajló perem töredéke.
36. Sötétszürke, vékony falú tál khajló peremtöredéke és oldalának indítása (*12. kép 11.*).
37. Szüke, kihajló perem, nyakán és vállán bordadísz (*11. kép 1. rekonstrukció).*)
38. Nagyméretű, szürke tál kihajló pereme, vállán keskeny borda.
39. Sárgásvörös, nagyméretű nyaktöredék, melyen borda fut körbe. Felülete grafittal fényezett (*13. kép 4.*).
40. Sárga, kihajló perem töredéke, körbe futó bordával.
41. Sárga, kisméretű peremtöredék (*13. kép 1.*).
42. Szürke, vastag falú, behúzott peremű tál perem- és oldaltöredéke (*13. kép 5.*).
43. Kisméretű, fekete, vékony faú töredékek.

Tárolóedények

44. Szürke, vastag falú oldaltöredékek (*10. kép 5.*).
45. Szürke, vastag falú oldaltöredék, hármas vonaldísszel.
46. Sárga, vastag falú, besimított hálómintás oldaltöredék (*13. kép 7.*).
47. Nagyméretű, vastag falú, kézzel formált edény egyenes, bevagdosással díszített pereme.
48. Szürke, vastag oldaltöredékek.
49. Szürke, nagyméretű edény oldal- és talptöredékei.
50. Szürke, vastag falú, árkolással díszített oldaltöredék.
51. Szürkéssárga oldaltöredék.
52. Vöröses, vastag falú oldaltöredék.
53. Sárga, durván kidolgozott, barbotin szalaggal díszített töredék.
54. Szürke, vastag falú töredékek. 16 db.
55. Vastag, vörös oldaltöredék.
56. Nagyméretű, vastag falú, vörös oldaltöredék.
57. Vastag falú, kihajló peremű szürke edény töredékei (*6. kép 9–10.*).
58. Szürke oldaltöredék.
59. Szürke, kavicsos anyagú oldaltöredék.
60. Világossárga, fényezett felületű oldaltöredék, besimított díszítéssel (*13. kép 6.*).
61. Szürke, vékony falú edény díszített töredéke (*13. kép 2.*).
62. Vastag falú, vörös nyaktöredék, bekarcolt kettős vonaldísszel.
63. Vörösesszürke perem- és oldaltöredékek.
64. Szürkésbarna edény nyak-, oldal- és aljtöredéke. Nyakon besimított vonaldísz.
65. Sárga edény vastag, sima, fényes felületű oldaltöredékei. Nyak tájékán bemélyítés fut körbe.

Töredékek

66. Szürke, korongolt töredékek. 50 db.

Házak

1. ház

A *ház* az I. szelvény 11. négyzet legkeletibb felében került elő. Nagyobb része a szelvényfal alá futott, ezért K-i irányban rábontottunk. Az agyaggal tapasztott padlójú részhez D-ről mély gödör csatlakozott. A ház és gödör tengelye és betöltése megegyezett.

A ház (a gödörrel egybe véve) téglalap alakú, sarkai lekerekítettek. Rövidebb oldalain két-két oszlophely jelentkezett, melyek közül az északiak vastagabbak, a déliek mélyebbek voltak. Az oszlopokat kihegyezték. Az ovális gödör fölött a padló megszűnt, de a gödör maga tapasztott volt. Ugyancsak tapasztva voltak az észak felé eső oszlophelyek. A helyiségen belül tűznyom nem volt, hosszanti oldalainál karóhelyeket nem figyelhettünk meg.

Hossza: 4,30 m. Szélessége: átlag 4,00 m.

Mélység: padlószint 18 cm, tárolóverem 67 cm.

Egyenes oldalú, lapos aljú előtér, függőleges falú, lapos aljú gödörrel. Betöltésük sötét, humuszos.

Az északi cölöphelyek mélysége átlagosan 65 cm, a délieké 70 és 75 cm között volt. Betöltésük fekete humusz,

a kerámián kívül folyami kavicsokat leltünk bennük.

A ház feletti mélyítésből származó leletek

Fésűs edények

1. Kívül barna, belül szürke oldaltöredék (*2. kép 7.*).
2. Szürke, vastag falú, függőleges árkolású töredék az alj indításával.
3. Szürke, kisméretű edény hálósan díszített oldaltöredéke (*2. kép 4.*).
4. Peremtöredék.

Tálak

5. Szürke, éles profilú tál perem- és oldaltöredékei Vállán javításból származó átfúrás látható (*2. kép 6.*).
6. Sárgásbarna perem-, oldal- és aljtöredékek. Az alj omphaloszos, perem duzzadt (*3. kép 1.*).
7. Szürke, díszítetlen oldaltöredékek.
8. Szüke, omphaloszos töredék.
9. Szürke, kihajló perem töredéke.

Tárolóedények

10. Barnásszürke nyaktöredék, besimított hálós díszítéssel. Felülete fényezett (*3. kép 3.*).
11. Szürke, vaskos három osztatú fül (*2. kép 9.*).

Töredékek: 12. Szürke, jellegtelen oldaltöredékek. 10 db.

Leletek a ház északi felének bontásából

Festett töredék

1. Sárgásvörös, vékony falú, vörös-fehér sávos festéssel.

Tálak

2. Vastag falú, vörös színű, bordával díszített nyaktöredék.
3. Szürke, behúzott peremű tál díszítetlen peremtöredéke.
4. Sárgásszürke válltöredék.
5. Fekete, durva anyagú perem-, oldal- és aljtöredék.
6. Sötétszürke, besimításokkal díszített töredékek.

Tárolóedények

7. Szürke, fényezett felületű peremtöredék (*2. kép 1.*).
8. Szürke peremtöredék.
9. Szürke színű, feketére kormozódott, besimított „X" mintával díszített töredék (*3. kép 2.*).
10. Vastag falú hombár töredékei.
11. Szürke, vastag falú, árkolással díszített töredék.

Töredékek

12. Szürke, korongolt oldal- és aljtöredékek, különféle edényekből. 41 db.
13. Sárgásszürke töredék, melyen halványan, grafittal húzott, széles sávok látszanak.

Leletek a ház D-i részén fekvő veremből

Festett töredékek

1. Sárga színű, széles sávban vörös festéssel díszített oldaltöredékek (*1. kép 1–2.*).
2. Nagyméretű, vörösre festett oldaltöredék, átfúrással (*1. kép 6.*).
3. Vékony falú, vörös-fehér sávos festésű oldaltöredék (*1. kép 3.*).
4. Vörösre festett oldaltöredék.

Fésűs edények

5. Sötétszürke, grafitos anyagú, kisméretű edény oldaltöredéke, széles, függőleges árkolással. Vállon vékony bordadísz (*12. kép 7.*).
6. Fekete oldaltöredék, ék alakú árkolással (*2. kép 3.*).
7. Sárgás színű peremtöredék a váll indításával, függőleges árkolású, nyakon borda fut körbe (*2. kép 2.*).

Tálak

8. Szürke oldaltöredék.
9. Szürke tál válltöredéke (*2. kép 8.*).
10. Szürkéssárga, behúzott perem töredéke.
11. Szürke, behúzott peremű tál töredéke (*12. kép 8.*).
12. Vörösessárga omphaloszos tál has- és aljtöredéke.

Tárolóedények

13. Sárga edény galléros pereme, belsejében besimított „girland"-szerű díszítéssel (*12. kép 6.*).
14. Szürke, vastag falú, kavicsos anyagú oldaltöredék (*2. kép 5.*).

Töredékek

15. Szürke, korongolt töredékek. 3 db.

Az ÉK-i cölöphely leletei

Fésűs edény

Sötétszürke oldaltöredék (*3. kép 6.*).

Kövek

folyami kavicsok. 2. db.

A DK-i cölöphely leletei

1. *Festett töredék*

Sávos vörös festésű oldaltöredék (*1. kép 4.*).

2. *Fésűs edény*

grafitos perem- és oldaltöredéke. Vállon borda, oldala hálómintás (*3. kép 5.*).

Tálak

3. Vörösesszürke, omphaloszos aljtöredék.
4. Sárgásszürke, fényzett felületű peremtöredék (*3.*

kép 4.)

5. *Tárolóedény*

Vörös színű, díszítetlen oldaltöredék, felületén szürke agyagmáz.

Szórványok a ház környékéről

1. *Festett töredék*

Vörös színű oldaltöredék, vörös-fehér sávos és hullámvonalas festéssel (*1. kép 5.*).

2. *Fenőkő*

Trapéz átmetszetű, téglatest alakú homokkő (*4. kép 1.*).

3. *Salak*

Fekete, amorf, nagyon súlyos salakdarab (*16. kép 1., 2.*).

2. kelta ház (226. objektum)

Téglalap alaprajzú ház, melynek É-és és DK-i oldalát bolygatások eltüntették. A megmaradt területen észlelhető volt a ház egyrétegű, sarazott padlója és középtájon egy ovális, vörösre égett felület. A ház keleti, rövidebb oldalánál megtaláltuk a cölöp helyét. A cölöp kerek, kihegyezett volt, egy bronzkori gödörbe ásták.A házat egyébként három bronzkori gödörre ástákrá.Hossza = 3,90 m. Szélessége = 2,40 m. Mélysége = 25 cm. A padló szintje = 18 cm. V = 2 cm. Cölöpátm. = 20 cm. Mélysége = 60 cm. Betöltése fekete, humuszos volt.

Leletek a ház bontásából

Festett kerámia

1. Vékony falú, vörös-fehér ékmintás töredék (*4. kép 5.*).
2. Vörös-fehér sávos, hullámvonalas festésű (*4. kép 9.*).
3. Vastag falú, vöröses színű töredék, széles vörös-fehér sávozással (*4. kép 8.*).
4. Vörös-fehér sávos és hullámvonalas festésű oldaltöredék (*4. kép 6.*).
5. Vörös-fehér sávozott oldaltöredék (*4. kép 10.*).
6. Vékony falú, sárga oldaltöredék vörös festés nyomaival (*4. kép 4.*).

Fésűs edények

7. Grafitos anyagú oldaltöredék.
8. Sötétszürke, vaskos peremtöredék (*4. kép 11.*).

Tál

9. Sötétszürke peremtöredék (*4. kép 7.*).

Töredékek

10. Szürke, korongolt oldaltöredékek. 6 db.

Kövek

Szabálytalan alakú folyami kavicsok a ház D-i feléből. Égésnyom nincs rajtuk. 3 db.

Vízcsőárok–Üdülősor utca

Az Üdülősor utcában vízcső fektetése közben a közművárok falában mutatkozó gödröket bemértük, anyagukat mentettük.

1. *Festett tál töredékei*

Vékony falú, sárga színű, gömbtestű tál. Pereme alatt vörös-fehér sáv, oldala vörösre festett (*12. kép 3/1–2.*).

Fésűs edények

2. Grafitos, vastag falú töredék.
3. Szürke, fényezett felületű töredék, „V" alakú árkolással (*12. kép 4.*).
4. Szürke, vaskos oldaltöredék széles, függőleges, az alj irányába összefutó árkolással (*12. kép 5.*).
5. Világossárga oldaltöredék széles, függőleges árkolással.

Tálak

6. Sárga tál perem- és oldaltöredéke (*12. kép 1.*).
7. Szürke tál peremtöredékei (*12. kép 2.*).

Töredékek

8. Szürke, korongolt töredékek különböző edényekből. 14 db.

Szigetszentmiklós–Vízműtelep (*18.kép*)

A Fővárosi Vízművek telephelyén vízdúsító létesítése során őskori és középkori teleprészek kerültek felszínre. A bolygatott talajból DVK, kora- és későbronzkori, későkelta, valamint Árpád-kori leleteket gyűjtöttünk.

A kelta teleprész gödrei (2., 3., 7., 27., 28., 36/B. gödrök) kör alaprajzúak, fekete, humuszos betöltésűek és teknős aljúak voltak. A 28. gödör betöltéséből hamu, égett patics került elő. A gödrök mélysége 10 és 40 cm közötti volt. Grafitos, fésűs edénytöredékek, szürke, korongolt kerámiák töredékei, egy festett töredék, patics és folyami kavicsok kerültek elő.

A teleprész anyagából válogatott közlést adunk.

1. *Festett töredék*

Sárga kerámiatöredék, felületén vörös festéssel (*14. kép 6.*).

Fésűs edények

2. Grafitos anyagú sima peremtöredék (*14. kép 4.*).
3. Grafitos, sima peremtöredék.
4. Világosszürke, grafitos anyagú, függőleges árkolású oldaltöredék. Vállán bordával (*14. kép 7.*).
5. Világosszürke, vastag falú, grafitos oldaltöredék, „V" alakú bekarcolással (*14. kép 10.*).
6. Felületén grafitozás nyomait mutató, lapos, kissé kihajló perem töredéke, nyakán bordadísszel (*14. kép 2.*).
7. Grafitozott felületű, szürke töredék. A nyakon borda, fölötte javításból származó átfúrás látható (*14.kép 1.*).
8. Vastag falú, sárgásszürke oldaltöredék sűrű, függőleges árkolással (*14. kép 11.*).

Tálak

9. Sárgásszürke, díszítetlen oldaltöredék (*14. kép 2.*).

Tárolóedények

10. Világosszürke, kavicsos anyagú oldaltöredék, vállon bordadísz, a töredéken vastag, fényes besimított szalag, alatta kettős vonalból besimított hálóminta látható.
11. Szürke, vastag falú oldaltöredék.

Töredékek

12. Szürke, korongolt oldaltöredékek. 36 db.
13. Szürkéssárga fazék (?) árkolt díszítésű nyaktöredéke (*14. kép 12.*).
14. Szürke, kis edény töredékei (*14. kép 3.*).
15. Vastag, vörös színű nyaktöredék (*14. kép 5.*).

A leletanyag értékelése

1. *Festett áru*

A szigetszentmiklósi telep anyagában meglepően nagy számban vannak jelen festett kerámiából származó töredékek. Anyaguk és festési módjaik is változatosságot mutatnak, mindamellett jó párhuzamaikat találjuk a Budapest területéről ismert lelőhelyeken.

Festett töredékeink anyaga három csoportra osztható:

a) Sárga színű, finoman iszapolt, de a törésfelület szürke színe az égetés hiányosságáról árulkodik.
b) Narancssárga színű, homogén, vékony, jól égetett anyagú töredékek.
c) Vörösre égetett, jó minőségű, de vaskos töredékek.

A festés általában vörös-fehér, eltérő vastagságú sávozás vagy az egész felület vörös színre mázolása. Ettől csak kevés töredék tér el. Ezeken vastag és vékony csíkok között hullámvonal húzódik. A festés minősége is eltérő. Egyes darabokon fényes, engobos hatású, másokon a fehér festés porszerűen lepereg.

A festett áru eredetével és elterjedésével *Nagy Lajos* már bőven foglalkozott, a békásmegyeri és tabáni anyaggal kapcsolatban.[13] Az ő felsorolását egészítette ki *B. Bónis Éva* monográfiája,[14] szükségtelen tehát, hogy e kérdésnél hosszabban időzzünk. Itt csak emlékeztetni szeretnék arra, hogy ezen megállapítások szerint a festett kerámia eredetét nyugati kelta vidékeken kell keresnünk, a Kárpát-medencébe pedig minden bizonnyal a Bibracte—Vindonissa—Basel—Baden—Stradonice vonalon került. Párhuzamait megtaláljuk Ausztriában, Szlovákia számos területén, Erdélyben is. Lelőhelyünk anyagának testvérdarabjait legközelebb Pomázon, Békásmegyeren, a tabáni telepen és a Gellérthegyen lelhetjük fel.

Valószínű, hogy a széles sávozással díszített (*1. kép 4.; 4. kép 8., 10.; 10. kép 4. 13. kép 10.*), valamint a sávos-hullámvonalas mintázatú töredékek (*1. kép 5.; 4. kép 5., 6., 9.; 10. kép 1.*) tojás alakú edényekből származnak.[15] Az 1. *kép* . 5. sz. tárgy legjobb párhuzama a tabáni fazekastelepről való.[16] A nagy felületen vörösre festett töredékek (*1. kép 1–2., 6.; 10. kép 3.; 14. kép 6.*), valamint a sűrűbben váltakozó vékony csíkos töredékek (*1. kép 3.*) megvastagodó peremű, peremén vörösre festett és fehér mezőkkel díszített, félgömb alakú tálakból származnak. A 12. *kép* 3–4. sz. töredéken bemutatott félgömb alakú tálka felső harmadában vörösre festett.[17] Az edények anyagának első csoportban leírt része a gellérthegyi, löszből készült edényekhez áll közel,[18] másik, durva, vörösre égetett csoportja a békásmegyeri edényekre emlékeztet,[19] csakúgy, mint a sűrűn csíkozott töredékek.[20]

2. Fésűs edények

Ezen edénycsoport nevezéktani nehézségei közismertek,[21] esetünkben is mindhárom vállfaj megtalálható, bár a fésűdísz nélküli változatot az anyagban csak három töredék képviseli. A grafitot sem találjuk meg minden edény anyagában. A telepen közel azonos mennyiségben képviselteti magát a grafitos anyagú és a grafitmentes. Közöttük képez sajátos átmenetet a kavicsos soványítású, felületén grafittal bevont áru.

A grafitos edények között is van anyagbéli különbség. Némely darabok anyagában jól eldolgozták (*5. kép 3., 5.; 11. kép 4., 7.; 13. kép 11.*), másokéban kavicsszerűen van jelen a grafit (*10. kép 9.; 14. kép 10.*).

Formailag nem tudunk különbséget tenni a grafitos és a nem grafittartalmú edények között, sőt mindegyik csoport díszítési módban is megegyezik. Megállapítható, hogy a telep fésűs edényeinek vezérformája a nyúlánk, magas peremű, enyhén profilált típus, melynek vállán borda fut körbe (*13. kép 11.; 3. kép 5.; 4. kép 12.; 12. kép 9.*). Ez a forma megegyezik a *Hunyady* által 8. típusúnak meghatározott formával,[22] amely a gellérthegyi és tabáni anyagban szintén túlnyomórészt van jelen.[23] A fésűs díszítési módok közül a legkedveltebb a függőleges árkolás, az edények nagyobb részén ilyet láthatunk (*5. kép 1.; 12. kép 7.*). Másodsorban divat volt a függőlegesen már díszített edényt átlós

13. *Nagy Lajos* 1942. 165., BpTört. I. 251–253.
14. *Bónis* 167–168.
15. *Nagy Lajos* 1942. XVII. 3–5. és *Bónis* Taf. XX. 1.
16. BpTört. I. XL. tábla.
17. *Bónis* 169. és Abb. 30.4., 7., 17.
18. *Bónis* 169. és 25. jegyzet.
19. *Bónis* 169–170.
20. *Nagy Lajos* 1942. XVIII. 3–4.
21. *Hunyady* 1944. 139.
22. *Hunyady* 1944. 140–141. p. LXXVI. 4., 15. kép 8.
23. *Bónis* 186.

vonalköteggel befésülni. Ezt, amint a töredékek tanúsítják, egy 4–6 fogú szerszámmal végezték (*4. kép 12.; 11. kép 9.*), s úgy a függőleges, mint a köteges díszítésnek volt egy sűrűbb és egy ritkább változata. Telepünk anyagában ezen felül előfordul még a hálómintás (*5. kép 4.*), a „farkasfog" (*11. kép 8.*) és a mezőbe osztott, függőleges-átlós díszítési mód is (*3. kép 5.; 11. kép 4.*), mely a tabáni anyagban sem idegen.[24]

A fésűs anyag általánosságai után vizsgáljuk meg a kivételeket is. Kizárólag a grafitos anyagú edények között találjuk meg azt a két sajátos típust, amelynek egyikében a szokásos bordadíszt kettős árkolás helyettesíti, valamint a talp fölött szintén kettős árkolás jelenik meg (*9. kép 1., 3.; 11. kép 7.*), másikában a függőleges árkolás fölött zsinórt utánzó szalag fut körbe (*7. kép 1.*). Az előző típusra találunk példát a tabáni telepen,[25] a zsinórdíszes edény azonban innen hiányzik.[26] A mi példányunk erősen emlékeztet azokra a darabokra, melyeket *Hunyady Ilona* közöl Bökönyről és Gallishegyről, s megállapítja, hogy a cseh-morva régióban általánosak.[27] Fontos eltérés azonban, hogy az üdülősori töredék nem pecsételt díszű.

Ki kell emelnem még azt az edénycsoportot, amely formára és díszítésre ugyan nem tér el a felsoroltaktól, de anyagában őrölt csillámszemeket tartalmaz. Minden bizonnyal helyben készült edényekről van szó, mivel a csillámpalás hordalékanyag a Csepel-sziget egyik építőanyaga. Ezzel a sajátos agyaggal könnyen és látványosan lehetett az egyre nehezebben hozzáférhető grafitot helyettesíteni. Ugyanezen anyagot a telep más, tárolásra, főzésre használt edényeiben is megtaláljuk. A helyi edényművességet — bár még sem kemence, sem rontott darabok nem kerültek elő — feltételezhetjük annak alapján is, hogy a telepen nyers grafitrögöt találtunk.[28]

3. Szürke és barnásvörös, fényezett anyagú áru

A szürke, kiválóan korongolt, finom anyagú kerámia meglehetősen nagy mennyiségben fordult elő a telepen, megelőzve a fésűs edényeket. Főként azonosíthatatlan oldaltöredékek formájában, melyek egy részének anyaga a helyi, csillámporos agyag volt. A restaurálás során összeállított tárgyak és a töredékek alapján edénytípusok meghatározására is lehetőség nyílt.

A töredékek között legfőképpen díszítetlen perem- és oldaltöredékek vannak, színük általában sötétszürke, de kis mennyiségben barnás és vöröses is előfordul. Az aljtöredékek többnyire lapos aljú edényből származnak, de néhány vöröses, omphaloszos töredék is előkerült. Az e csoportba tartozó edények egy része árkolással vagy besimítással díszített (*6. kép 2.; 13. kép 2., 6., 9.*).

Tálak: Túlnyomórészt *kihajló peremű táljaink* vannak, szürke és barnásszürke agyagból, melyek közt csillámos adalékanyagúak is előfordulnak (*2. kép 8.; 3. kép 1., 4.; 12. kép 1–2.; 13. kép 3.; 15. kép 4–5.*). Ez a kifelé hajló peremű tál hagyományos kelta forma, jellegzetes LT D tál, mely a *Hunyady*-féle 10. típusba tartozik. A kárpát-medencei anyagban általános, egyik fő centruma Budapest. Párhuzamait Szlovákiából, Burgenlandból, Szerémségből és Magyarország kelta telepeiről egyaránt ismerjük. Kialakulását és formai fejlődését Hunyady Ilona elemezte.[29]

Településünkön *behúzott peremű tálak* töredékeit is megtaláljuk. Vastagabb falú, perem nélküli, általában díszítetlen típusok (*12. kép 8.*), de díszített darabokra is van példa. Az egyik töredék belső oldalán széles besimított szalag (96. gödör), egy másikban grafitos sáv fut (szórvány). Valószínű, hogy a töredékek közül ide tartoznak a vízszintes sávok között hullámvonallal díszítettek (*13. kép 2.*).[30] A tál a *Hunyady*-féle 12. variáns, mely a LT D korra tehető. A telepen található tálak legközelebbi párhuzamait szintén a gellérthegyi anyagban láthatjuk.

Táljaink másik csoportja a *félgömb alakú tálak* közé sorolható (*6. kép 11.; 11. kép 3.; 13. kép 1.*). Ezt a típust a festett kerámiáknál már megismertük. Megvastagodó peremmel készült, szürke változatait *Hunyady* csak Budapest környékéről említi. Előfordul a tabán-gellérthegyi telepen,[31] párhuzamát a szerző Dévényről hozza.[32]

A kerámiatöredékek között jellegzetesek az enyhén kihajló, duzzadt peremű *fazék* töredékei, melyet a nyakon és a vállon változó kiemelkedésű bordák díszítenek (*6. kép 4.; 11. kép 1.; 10. kép 7.*). A bordákon kívül egyéb díszítést készítőik nem alkalmaztak, csupán két grafittal bevont perem- és egy grafitsávos aljtöredéket találtunk. Anyagunk a telep többi töredékétől nem tér el. Közel áll hozzá az forma, amelyet *Hunyady Ilona* a LT D urnák vezértípusának nevez és apahidai, gyulavarsándi, földeáki leletegyüttesekből említ. Egy ide kapcsolható Tolna megyei darabon grafitsávozás jelenik meg,[33] nagyrészt azonban ezek is díszítetlenek.

Következő a festett kerámiák közül már ismert *tojás alakú edények* szürke és sárgásszürke változata. Több-

24. *Bónis* Abb. 34. 29. Tabán. 38. p.
25. *Bónis* Abb. 4. 25. Tabán.
26. *Bónis* 186.
27. *Hunyady* 1944. LXXVI. 7., 11.
28. „Weitere handgreifliche Beweise für die Herstellung der Kammstrichgefäße (aus Graphitton) an Ort und Stelle sind die Graphitklumpen..." *Bónis* 184., *Nagy Lajos* 1942. 166.
29. *Hunyady* 1944. 131. és 15. kép 10.
30. *Bónis* Abb. 26. 18. és 177. p.
31. *Bónis* Abb. 4. 28., Abb. 9. 11., Abb. 20. 16.
32. *Bónis* 173. jegyzet.
33. *Hunyady* 1944. 146. 20–21. típus, LXXXVII. 4., 6. és 7., 9.

nyire szűk nyakúak, a váll tájékán szimpla vagy kettős besimított vonaldísszel. Aljuk egyenes, felületük fényezett (*15. kép 1.*). Egyik töredékünkön vízszintes és függőleges, besimított vonaldísz jelenik meg (*6. kép 5.*).

Ezt a formát megtalálhatjuk a nyugati kelta anyagban is, éppen úgy, mint festett változatát, de a finom anyagú, polírozott, besimítással díszítettt szerémségi edények is ide számíthatók. Magyarországon is számos lelőhelyen előkerült (Regöly, Velem, Pécs stb.), Budapesten az összes késői telepen fellelhető. Jellegzetes LT D típus.[34]

Tárolóedényeink között két csoportot tudunk megkülönböztetni. Az egyik a bő szájú, kihajló peremű, melynek vállmagasságban bordadísze van és váll és perem között vagy a vállrészen besimítással díszített.[35] Esetünkben a rácsmintára találtunk példát (*3. kép 3.; 13. kép 7.*). Másik típus az itáliai doliumok utóda, melyből két vízszintes, kanellurás peremtöredékünk van (*8. kép 6.; 9. kép 5.*). Kiegészíthető darabot nem találtunk, de néhány faltöredék, pédául a 7. *kép* 2. és az 1. házban talált töredék, melyeken bevájt csatorna fut, mutatják, hogy a gellérthegyi formákkal megegyező hombárokról van szó.[36] Ugyanezek megtalálhatók a galliai telepeken is, de ismertek az Alföldön is. Használatuk a LT korszak végére tehető. Anyaguk szürke vagy barnásszürke, de akadt vörösesszürke töredék is. Két töredéken égés, kormozódás nyomait fedeztük fel, ezt az előző fajtához tartozónak vehetjük. Bizonyos töredékek hovatartozása nem dönthető el. Mindenképpen a tárolóedények közé sorolja azonban őket a durva kivitel, vastag faluk és nagy méreteik. Ilyenek kerültek elő például a 121. gödörből, az 1. ház É-i végéből és tárolóverméből is (*2. kép 5.*).

Néhány *kézzel formált edény* töredéke is megtalálható a leletegyüttesben. Szórványként került elő egy aprócska, barbontindíszes oldaltöredék, valószínűleg kihajló peremű, vödör formájú, nagyméretű tárolóedény része. Ugyancsak ilyen jellegű edény részének tartható az a szintén szórvány darab, melynek peremét bevagdosás díszíti.[37] Egy vörösre égetett, vastag falú nagy edény töredéke és egy behúzott peremű tálka peremtöredéke képviselik ezt a csoportot, amely a magyar kutatásban a dák kerámia nevet kapta. Európaszerte a kézzel formált kerámia együtt található meg a finom, szürke áruval, s a késő LT temetőknek és telepeknek is jellegzetes anyaga.

Utoljára maradt az a *kétfülű kancsó* (*15. kép 2.*), melyből a telepről egyetlen, ép példány került elő. Általában ritka edénytípus, főleg perem fölé emelkedő füllel ismert, de a peremmel egy magasságban lévő fül sem kizárt. Darabunk valószínűleg a *Márton Lajos* által „pseudo-kantharos" néven tárgyalt forma változata,[38] egy talp nélküli amfora, háromosztatú füllel, amelyet igazán egyik csoporthoz[39] sem kapcsolhatunk, mert jellegzetességei a *Hunyady* által meghatározott B és C csoporthoz egyaránt kötik, míg fülkiképzése egyedülálló. Mindenesetre kétségtelen, hogy a LT D korszakhoz tartozik. Előfordulhat, hogy helyi típussal van dolgunk, bár a budapesti anyagból ez a fajta nem ismert, anyaga azonban csillámos.

Anyagunkban nem egy töredéken, festett, grafitos és az utóbbi edényen egyaránt találunk javításból származó átfúrást. Még fazekastelepen sem volt ritka az efféle javítás, hogy az edényt továbbra is használni lehessen.[40]

Általános megfigyelés szerint a későkelta telepeken a kerámiaanyag mellett ritkán kerül elő egyéb lelet nagyobb mennyiségben. Az Üdülősoron is csak 2 darab *orsókarika* volt, melyeket edény oldalából vágtak ki, és egy kis *fenőkő*. Mindkét lelettípus szinte időtlen, kormeghatározásra nem jól használható.

Megemlítendő még a számtalan, különféle *salak* és *grafitrög*, melyeket szintén a telepen találtunk (*16. kép 1., 3.*). Ezek alapján feltételezhető, hogy itt fazekassággal és vasfeldolgozással egyaránt foglalkoztak.

Telepjelenségek

Településünkön a gödrök fordultak elő nagyobb számban, teljesen kiásnunk csak egy tárolóvermes házat sikerült, másik, háznak vélt objektumunkat későbbi bolygatás rongálta meg.

A telepen háromféle gödörformát ismertünk meg: a méhkas alakú, a teknős és a függőleges falú, lapos aljú gödröt. Egyaránt találtunk köztük tapasztottat és simát, a leletanyagot nem sikerült ilyen alapon megkülönböztetni.

A településen talált két, háznak nevezett objektum egyike, bár nagyon rongált állapotban volt, megfelel a késővaskori telepeken másutt kiásott házak típusának. Ez a két rövidebb oldalán cölöpök tartotta szelemenes ház megtalálható magyarországi lelőhelyeken, de Csehszlovákia és Ausztria vidékein is.[41] Földbe mélyített, lekerekített sarkú, téglalap alakú, tapasztott padlójú házak ezek, hosszuk 3–5 méter között van. A telepen talált 2. sz. kelta ház (226. obj.) felel meg ennek a típusnak. A ház hosszmetszetén látható a kihegyezett cölöp és az egy rétegű, sározott padló (19. kép 2.).

34. *Bónis* 181., *Hunyady* 1944. 146. 23. típus, *Nagy Lajos* 1942. XX. 1–2.
35. *Nagy Lajos* 1942, 2. kép 6.; 3. kép 2., 9., 10.; 4. kép 13.; *Bónis* Abb. 56.6., 7. Tabán.
36. *Bónis* 191. Abb. 35. 34., Abb. 62. 12.
37. *Bónis* Abb. 17. 24. és 188–191. p. alatt leírja e típus eredetét és pontos párhuzamait is megadja.
38. *Márton* ArchHung 11. 1933. 104.
39. *Hunyady* 1944. 33–37
40. *Bónis* 183.
41. *Horváth* 5. kép; *Pittioni* 719–721.; *Felgenhauer* 103.; *Pič :Stradonitz. 6.*

Bejárata minden bizonnyal DNy-ra nézett, valószínűleg oldalfalai is voltak, nem a hosszanti oldalon támaszkodó, rézsútos tetejű változatról van szó,[42] erre engednek következtetni a telep egész területén előkerült, áglenyomatos paticsdarabok. A ház középtájékán talált átégett, hamus folt bizonysága szerint valóban lakóház volt.

Az 1. háznak nevezett objektum eltér a fentiektől. Tüzelésre utaló nyom nem volt benne, tetőszerkezetét négy (két vaskos és két karcsúbb) cölöp tartotta, melyeknek gödreibe még kavicsékeket is szorítottak. Belsejében ovális, nagyméretű, kitapasztott gödör volt (*19. kép 1.*). Leginkább arra a gazdasági jellegű épületre hasonlít, mely Lébény-Magasmarton került elő. *Pusztai Rezső* itt még vasolvadékot is talált, ez ugyancsak emlékeztet az 1. ház körül szórványként talált vassalakra. A lébényi telep gazdasági épületét egy tegulatöredék az I. sz.-ra keltezi.[43] A szigetszentmiklósi objektumot féltetővel védett tárolóveremnek rekonstruálhatjuk, melynek nyitott frontja ÉK-re, az uralkodó szél irányába nézett, oldalát és tetejét a környéken bőven található náddal és fűvel borították.

A *Katalógusban* tárgyalt két lelőhely elkülönítését csak az objektum- és tárgyleírások miatt, a könnyebb áttekinthetőség kedvéért alkalmaztam. Megítélésem szerint nincs szó két különböző telepről, már csak a tárgyak azonos típusai és egymással megegyező datálása, de a lelőhelyek közelsége sem engedi meg ezt a feltételezést. Inkább egy nagyobb kiterjedésű, s a ház meg nem újított padlója alapján, egyrétegű telepről lehet szó, melyben a házak nagy távolságra álltak egymástól. Ugyanakkor adódhat az a feltételezés is, ha meggondoljuk, hogy a két lelőhely távolsága több, mint 1 km és a szintkülönbség is meglehetősen nagy, hogy ugyanazon népesség két szálláshelyéről van szó. A szigetszentmiklósi telep felszíni viszonyai is indokolják ezt a feltételezést.[44]

A leletek alapján világos, hogy egy késő kelta, falusias jellegű, vízparti településről van szó, amely semmiben sem különbözik más késő kelta, nyílt, falusias településektől.[45] Nem volt hosszú életű, de rövidsége dacára is fontos lehetett, hiszen lakói fémfeldolgozással (vassalak, égéstermékek), állattartással (a meghatározott állatcsontok között szarvasmarha, kecske, juh, ló és sertés volt), földműveléssel, sőt minden bizonnyal fazekassággal is foglalkoztak, amint ezt a grafitrög, és a sajátos agyag használata tanúsítja. A megtermelt élelmiszereken kívül vadászott állatok húsa is asztalra került. Az állatcsontanyagban fajd, vízimadár, valamint szarvas és vaddisznó csontjai találhatók.

A kerámiaegyüttesek vizsgálata településünket a LT D korba utalja. Legközelebbi párhuzamai alapján megállapíthatjuk, hogy az i. e. I. század második felére tehető a telep működése. Közel azonos időben létezhetett, mint a békásmegyeri vagy a tabán-gellérthegyi telepek. A tabáni telepnél bizonyosan korábban megszűnt, mert bár megtalálható benne a festett kerámiának jellegzetesen tabáni változata, de már a fésűs edények továbbfejlődött, erősen profilált, megnyúlt peremű formái nincsenek meg, s a kötegesen és ívesen befésült típusok is hiányoznak. Ugyancsak figyelemre méltó, hogy a grafitos és nem grafitos anyag aránya közel azonos, nem úgy, mint a gellérthegyi telep esetében.[46] A gellérthegy-tabáni telep élete az i. e. I. sz. közepe táján kezdődik és benyúlik a római korba. Festett edényeinek gyártását és használatát azonban a század második és az i. sz. I. század első felére helyezik, súlyponttal Augustus korára.[47] A szigetszentmiklósi telepről tudjuk, hogy csak rövid ideig állt fenn és a tabánira emlékeztető anyagú festett kerámiát is tartalmazott, valamint azt is, hogy gödreiből provinciális anyag nem került elő, tehát a telepet nagyjából az i. e. I. század végére datálhatjuk.

IRODALOM- ÉS RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

ArchA	– Archaeologia Austriaca (Wien)
ArchÉrt	– Archaeologiai Értesítő (Bp.)
ArchHung	– Archaeologia Hungarica (Bp.)
Bónis	– B. Bónis É.: Die Spätkeltische Siedlung Gellérthegy-Tabán in Budapest. = ArchHung Ser. Nova XLVII. Bp. 1969.
BpTört. I.	– Tompa F. – Alföldi A. – Nagy L.: Budapest története I. Bp. 1942.
Déchelette	– J. Déchelette: Manuel d'archéologie préhistorique celtique et gallo-romaine. IV. Paris, 1927.
DissPann	– Dissertationes Pannonicae (Bp.)
Felgenhauer	– F. Felgenhauer: Ein Spät-Latènehaus aus Oberbergern. p. B. Krems NÖ. = ArchA. Heft 25. 1959. 95–106.
FolArch	– Folia Archaeologica (Bp.)
Horváth	– Horváth L.: Késővaskori lakóház Nagykanizsán. = Zalai Gyűjtemény 8. 1978. 11–22.
Hunyady 1944	– Hunyady I.: Kelták a Kárpátmedencében. Szövegkötet. (1944.) 153.Hunyady, Ilona: Die Kelten im Karpatenbecken. Tafelband. (1942.) DissPann Ser. II. No. 18.

42. *Patay* 12. ábra — házrekonstrukció.
43. *Pusztai* 3. ábra és 10. p.
44. *Schweitzer* i. m.
45. *Horváth* 19.
46. *Bónis* 185. p. „e" bekezdés.
47. *Bónis* 172.

Hunyady 1957 – Hunyadi I.: Kelták a Kárpátmedencében. Leletanyag. = Rég Füz. Ser. I. No. 2. (Bp. 1957.) 269.

Márton – Márton L.: A korai La Téne kultúra Magyarországon – Die Frühlatènezeit in Ungarn. Bp. 1934. ArchHung XI. 118. p.

Nagy Lajos 1936– Nagy L.: Tabán a régészeti ásatások világában. = TBM 1936. 18–29.

Nagy Lajos 1942– Nagy L.: Békásmegyeri késő La Téne fazekaskemence. = ArchÉrt 1942. Ser. III. Vol. III. 1–2. 162–172.

Nagy Tibor – Budapest története az őskortól a honfoglalásig. Nagy T. – Györffy Gy. – Gerevich L.: Budapest története I. Bp. 1973. 39–216.

Patay – Patay P.: Késő-vaskori ház Acsán. = FolArch XI. 1959. 39–45.

Perényi – Perényi J.: Csepel. (Magyar Városok Monográfiája) Bp. 1934.

Pusztai – *Pusztai Rezső:* Késő-vaskori házak Lébényben. = Arrabona 9. 1967. 5–11.

Pittioni – *Pittioni, R.:* Urgeschichte des österreichischen Raumes. Wien, 1954. 854.

Pič – Pič, J.: Le Hradischt de Stradonitz en Bohéme. Leipzig, 1906.

RégFüz – Régészeti Füzetek (Bp.)

Szabó – Szabó M.: A kelták nyomában Magyarországon. Bp. 1971. 87.

TBM – Tanulmányok Budapest Múltjából (Bp.)

Spuren einer keltischer Siedlung auf der Spurlinie der Autobahn M0 Szigetszentmiklós-Urlaubsheimreihe-Wasserwerkanlage Szigetszentmiklós-Üdülősor-Vízműtelep

ERZSÉBET H. HANNY

Bei den Grenzen des Ortschaftes Szigetszentmiklós, auf der Spurlinie der Autobahn M-0 kam durch die Rettungsgrabung eine keltische Siedlung zur Tageslicht. Die Siedlung befindet sich auf den, aus der Donau emporgestiegenen „kleinen" Terrassen, die heutzutage zu der Csepel-Insel gehören. Der Soroksári-Arm der Donau befindet sich jetzt in einer Entfernung von hundert Meter von hier. Die Oberfläche ist von Kalkschlamm, Sand, Gußschlamm und Ton bedeckt. Die Komponente des Sandes von Csepel sind: Dolomit und Glimmerschliefer. In der quaternären Kieselschichten, die sich unter dem Sand erstrecken, befindet sich Basalt, budauer Kalk, Quarz und Glimmerschiefer, grund dessen wir die Egsistenz der Töpferei in der Siedlung annehmen können. Das wird auch von der hier aufgefundenen Graphitklumpen erwiesen.Obwohl auf der Csepel-Insel seit der Neolitikum der Mensch sesshaft war, hatten wir bis heutzutage keine Daten über eine zusammenhängende keltische Siedlung. Auf ihr Dasein in der Gegend wiesen nur einige Streufunde. Deshalb ist die zum Vorschein gekommene Siedlung bedeutend. Die Klarlegung und Rettungsgrabung konnte seines Charakters nach nicht vollständig sein. Wir haben die Grenzen der Siedlung noch nicht erreicht, weitere Forschungen sind nötig.

Zwischen den Funden befindet sich eine große Menge von Fragmenten aus bemalter Keramik. Wir finden die dazu entsprechenden Paralellen aus budapester Grabungstätte (Tabán, Gellérthegy, Békásmegyer, Pomáz).Die Bemalung ist rot-weiß gestreift, rot oder gestreift, wellenförmig. Die Qualität der Bemalung ist verschieden. Auf einigen Stücken glänzend, von anderen Stücken fällt die farbe wie Staub nieder.

Die folgende charakteristische Einheit besteht aus Kammstrichgefäßen, die drei Gruppen bilden: aus Gefäßen aus Graphitton, aus graphitierten Gefäßen und aus Gefäßen ohne Graphit. Die Form betrachtend können wir keine Unterschiede zwischen Graphittonund Gefäße und Gefäße mit graphitierten Überzug machen, sie entsprechen miteinander auch in ihrer Vererungsweise. Die leitende Form der Kammstrichgefäße der Siedlung ist hochgestaltet, mit hohem Rand, wenig profiliert, auf dessen Schultern Verzierungsrippen rund-herum laufen (*4. Bild 112. Abb.*). Solche sind auch bei den Ausgrabungen auf Gellérthegy und in Tabán zu finden. Zwischen den Verzierungen waren die senkrechten, netzförmigen und Wolfzahnmuster die bevorzugt waren. Zwischen den graphitierten Gefäßen finden wir die zwei eigenartigen Typen unter denen bei einem die gewöhnliche Rippenverzierung durch doppeltes Schanzmuster ersetzt wird, und diese Muster erscheint auch über dem Fuß (*9. Bild 1. Abb.*). Bei dem anderen Gefäß läuft über die senkrechte Einritzung ein Schnurförmiges Band. Unser Exemplar ist sehr ähnlich mit den Stücken die in der böhmischer-mährischen Region als üblich gehalten sind. Die Fragmente aus der Üdülősor sind aber nicht mit Stempel verziert.

In der Materie der Kammstrichgefäße die keinen Graphit enthalten kann man bei einigen Glimmerpulwer finden. Diese ist eine lokale Eigenartigkeit, auf Grund dessen wir die Egsistenz der Töpferei in der Siedlung annehmen können. Das wird auch von der hier aufgefundenen Graphitklumpen erwiesen.

Die graue, ganz ausgezeichnet auf Scheibe geformte feinstoffige Keramik kommt in dieser Siedlung in großen Massen zum Vorschein. Sie haben überwiegend Schüssel mit ausgebonenen Rändern (*15. Bild 4–5. Abb.*) die der traditionellen keltischen Gefäßen entsprechen. Sie sind typische LT D Schüssel. Wir finden ihre Paralellen aus der Slowakei, aus Burgenland, aus Sirmien und von den keltischen Siedlungen in Ungaren gleichfalls. Eine der Hauptzentren ist Budapest. In unserer Siedlung finden wir auch Fragmente von Schüsseln mit eingezogenen Rändern (*12. Bild 8. Abb.*) sowie halbkugelförmige Schüssel, deren Vorkommen üblich ist (*14. Bild 3. Abb.*). Wir kennen diese

Art auch unter den Typen bemalter Keramik. Unter den Keramikfragmenten sind noch die Töpfe mit sanft ausgebogenen Rändern, also Fragmente kleiner Töpfe, die auf dem Hals und Schultern mit Rippen verziert sind, Rippen die sich veränderlich ausheben (*6. Bild 4. Abb.*). Sie sind charakteristische LT D Typen. Die nächste Gefäßform unserer Siedlung ist die graue und gelbich-graue Variante der eiförmigen Gefäße aus der Gruppe der bemalten Keramik (*15. Bild 1. Abb.*). Diese Form ist auch im westlichen keltischen Material zu finden, ebenso wie die bemalte Variante. Die aus feinem Material gemachte, pollierte, mit eingeglätteter Verzierung versehene sirmische Gefäße kann man aber auch her einreihen. Sie kamen auch in Ungaren in großer Anzahl zum Vorschein (Budapest, Regöly, Velem, Pécs usw.). Sie sind charakteristische LT D Typen.

Unter den Vorratsgefäßen sind auch Fragmente zu finden, die ein weites Mundloch, ausgebogenen Rand haben, mit Rippen verziert sind und eine ähnlichkeit mit den italienischen Dolium aufweisen. Diese sind bei gallischen Siedlungen, aber auch auf der Tiefebene bekannt. Ihre Verwendung ist auf das Ende der LT Periode zu setzen. Es kamen noch zum Tageslicht Bruchstücke einiger mit Hand geformter Gefäße — die im Forschungsprozeß den Namen „dakische Keramik" bekamen. Weit und breit in Europa kommen diese zusammen mit der grauen Ware vor, und sind charakteristische Funde der späten LT.

In unserer Siedlung wurde auch ein Krug mit zwei Henkel gefunden (*15. Bild 2. Abb.*). Es ist ein wesentlich seltener Gefäßtypus. Ist wahrscheinlich eine Variante der von Márton Lajos „pseudo-kantharos" genannte Form, eine Amphore ohne Sohle mit dreifach geteiltem Henkel. Es ist noch interressant und erwähnungswert, das wir auf einigen Fundstückfragmenten Löcher finden, die aus einer Ausbesserung stammen.

Wir lernten bei der Siedlung drei Grubenarten kennen: die Bienenkorb-förmige, die muldenförmige, und die Grube mit senkrechtem Wand und flachem Boden. Wir fanden unter ihnen so verkleimte als auch glatte Gruben. Das Fundmaterial konnte man auf so einer Weise nicht unterscheiden.

Einer der zwei, als Häuser bezeichnete Objekte der Siedlung ist ein von Pfosten gehaltenes Haus mit Haupt balken, mit in die Erde eingetieften, viereckigen Fußboden, mit einem Herd und mit emporsteigenden Wänden. Diese Typen sind auf den meisten keltischen Fundorte zu treffen.

Die erste Wohngrube weicht der früher geschilderten ab. Wir fanden in sie keine Ofenspuren. Der Dachaufbau wurde von vier (zwei dickere und zwei schlankere) Pfosten gehalten. In den Pfostenlöcher drängte man sogar Festigungsteine und Steinkeile. Im Innern war eine große ovale Grube (*19. Bild 1. Abb.*). Warscheinlich war sie ein wirtschaftliches Gebäude, diente als Speicher. Wir können das Objekt als eine mit Halbdach geschützte Miete rekonstruieren. Die offene Eingangsseite schaute in nord-östliche Richtung, in die Richtung wohin der Wind dominierend wehte. Die Seiten und der Dach wurde mit Schilf und Gras bedeckt-Materiale, die in der Umgebung reichlich zu finden waren.

Die Separierung der zwei Fundorte, die im Katalog behandelt sind, verwendete ich um die Arbeit besser durchsehbar zu gestalten. Nach meiner Beurteilung ist es nicht die Rede über zwei verschiedene Siedlungen. Die selben Typen der gefundenen Gegenstände, die gleiche Datierung, und die Nähe der Fundorte erlaubt diese Voraussetzung nicht.

Auf Grund der Funde ist es klar, daß es über eine spätkeltische, dörfliche, kurzdauernde, ufernahe Siedlung die Rede ist. Ihre Bewohner beschäftigten sich mit Metallbearbeitung (Eisenschlotter, Brandabfälle) Viehzucht (zwischen den bestimmten Tierknochen waren Rindvieh-, Ziege-, Schaf- und Schweineknochen) mit Ackerbau und darüberhinaus wahrscheinlich mit Töpferei (Graphitklumpen, Verwendung von eigentümlichen Ton). Außer der selbst angebauten Lebensmittel kam auch Fleisch gejagter Tiere auf dem Tisch. Im Knochenfund befanden sich Auerhuhn, Wasservögel, Hirsch und Wildschweinknochen.

Die Untersuchung der Gesamtkeramik weist darauf, daß unsere Siedlung zu der LT D Periode gehört. Auf Grund der nahesten Paralellen können wir feststellen, daß die Funktion der Siedlung auf die zweite Hälfte des I. Jahrhunderts v. u. Z. zu setzen ist. Sie exsistierte beinahe in gleicher Zeit mit den Siedlungen aus Békásmegyer und Tabán-Gellérthegy.

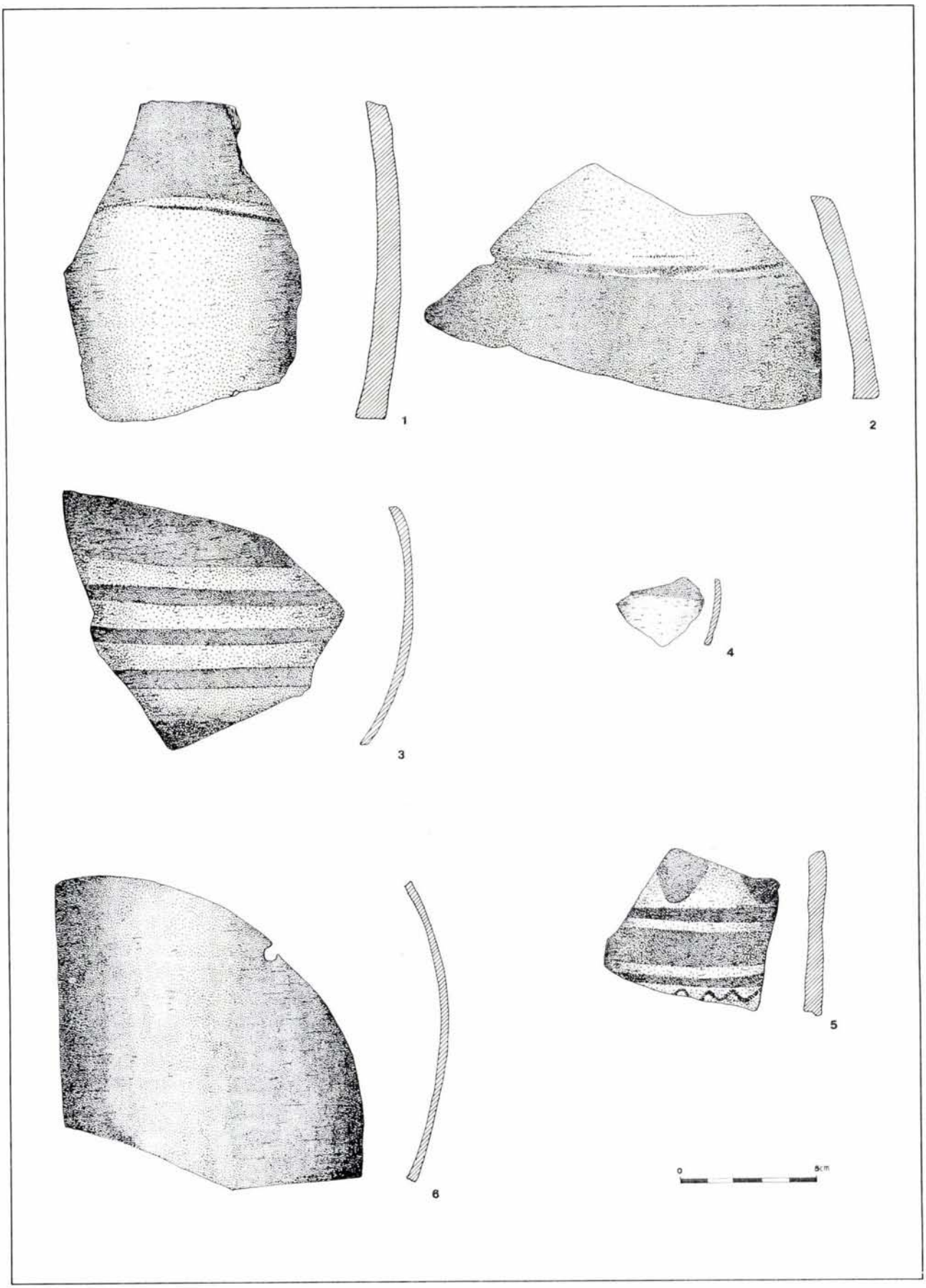

1. kép. 1–6. 1. ház
Abb. 1. 1–6.: Wohngrube1.

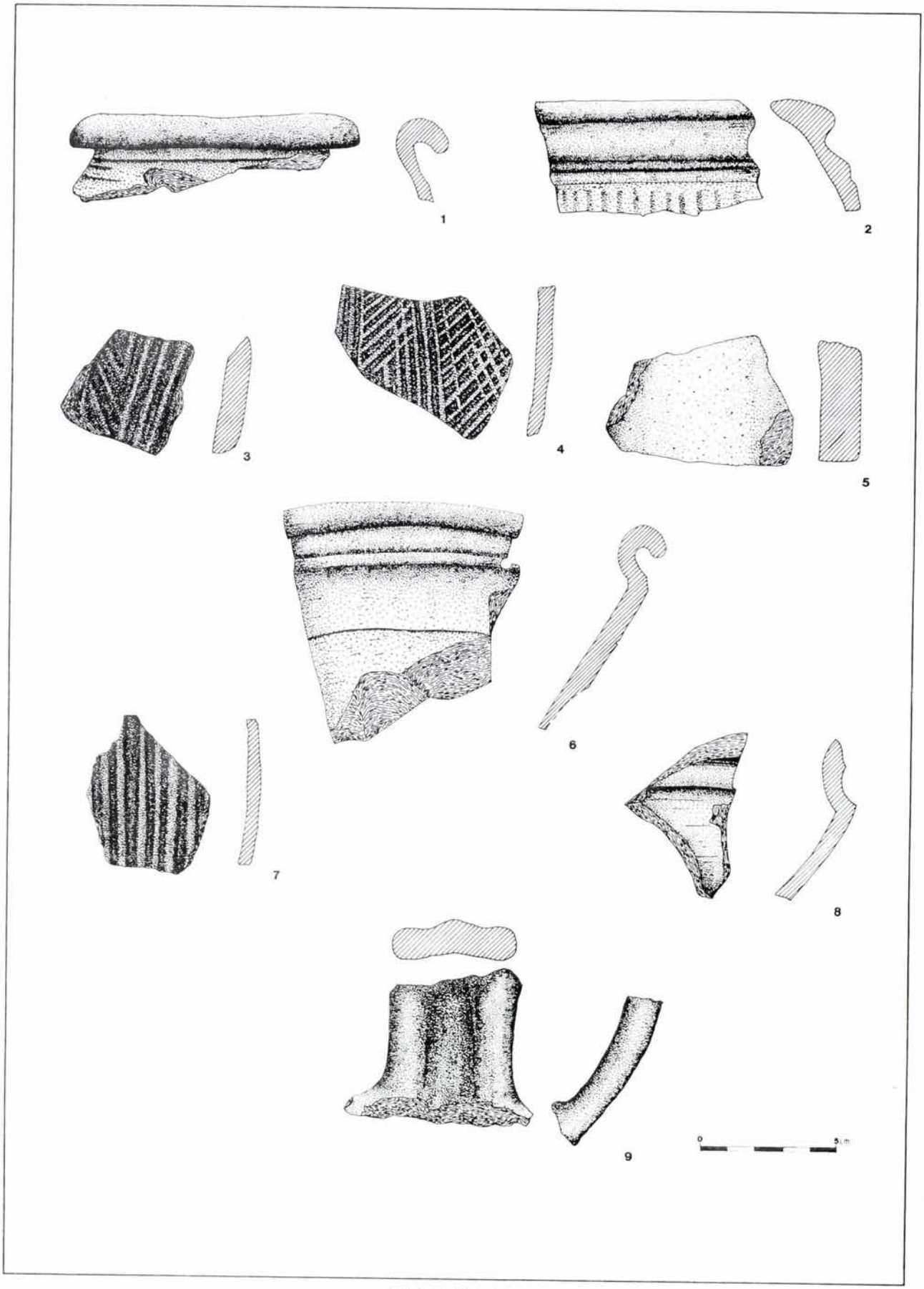

2. kép.1–9. 1. ház
Abb. 1–9. Wohngrube1.

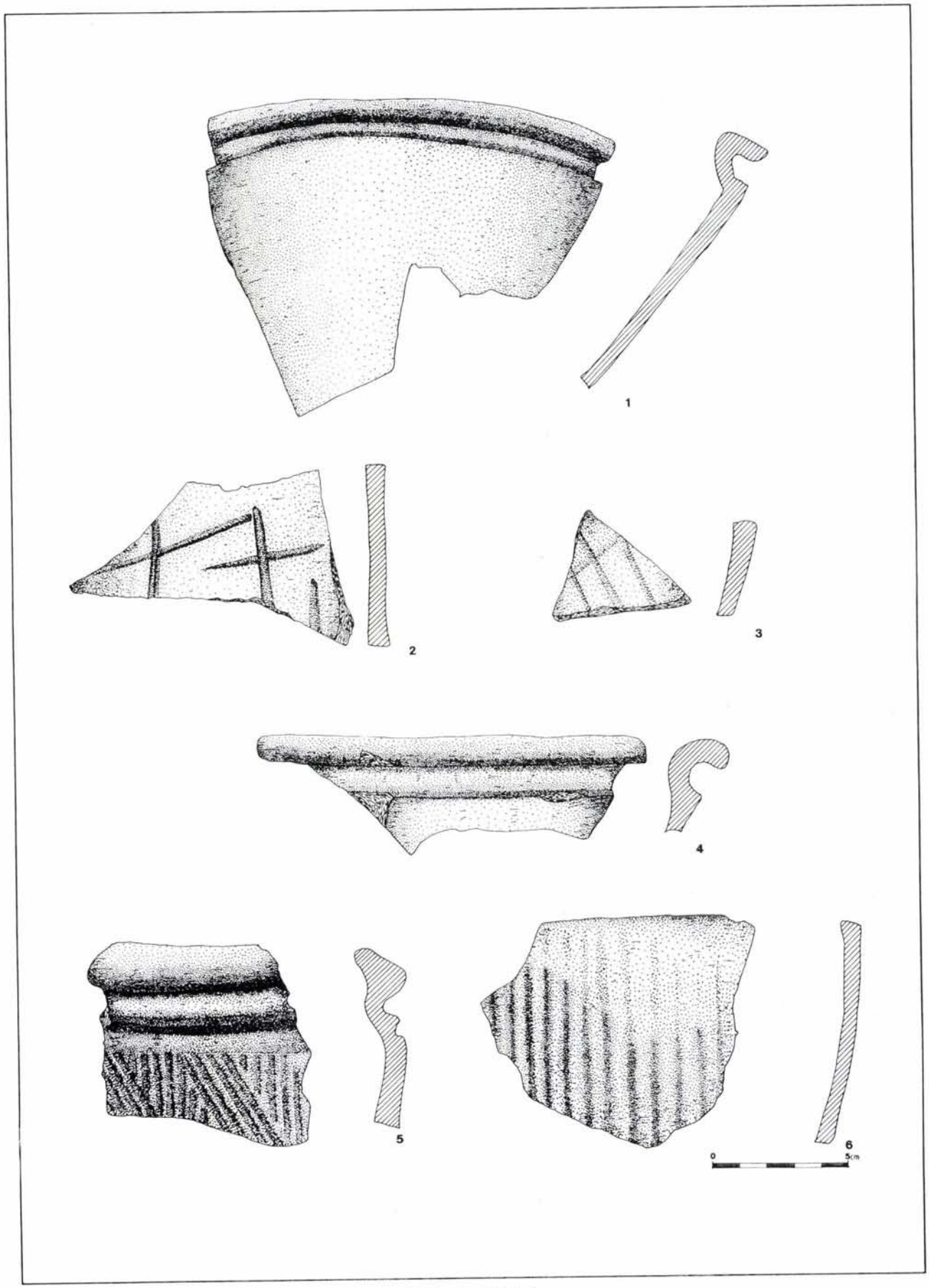

3. kép. 1–6. 1. ház
Abb. 3. 1–6. Wohngrube 1.

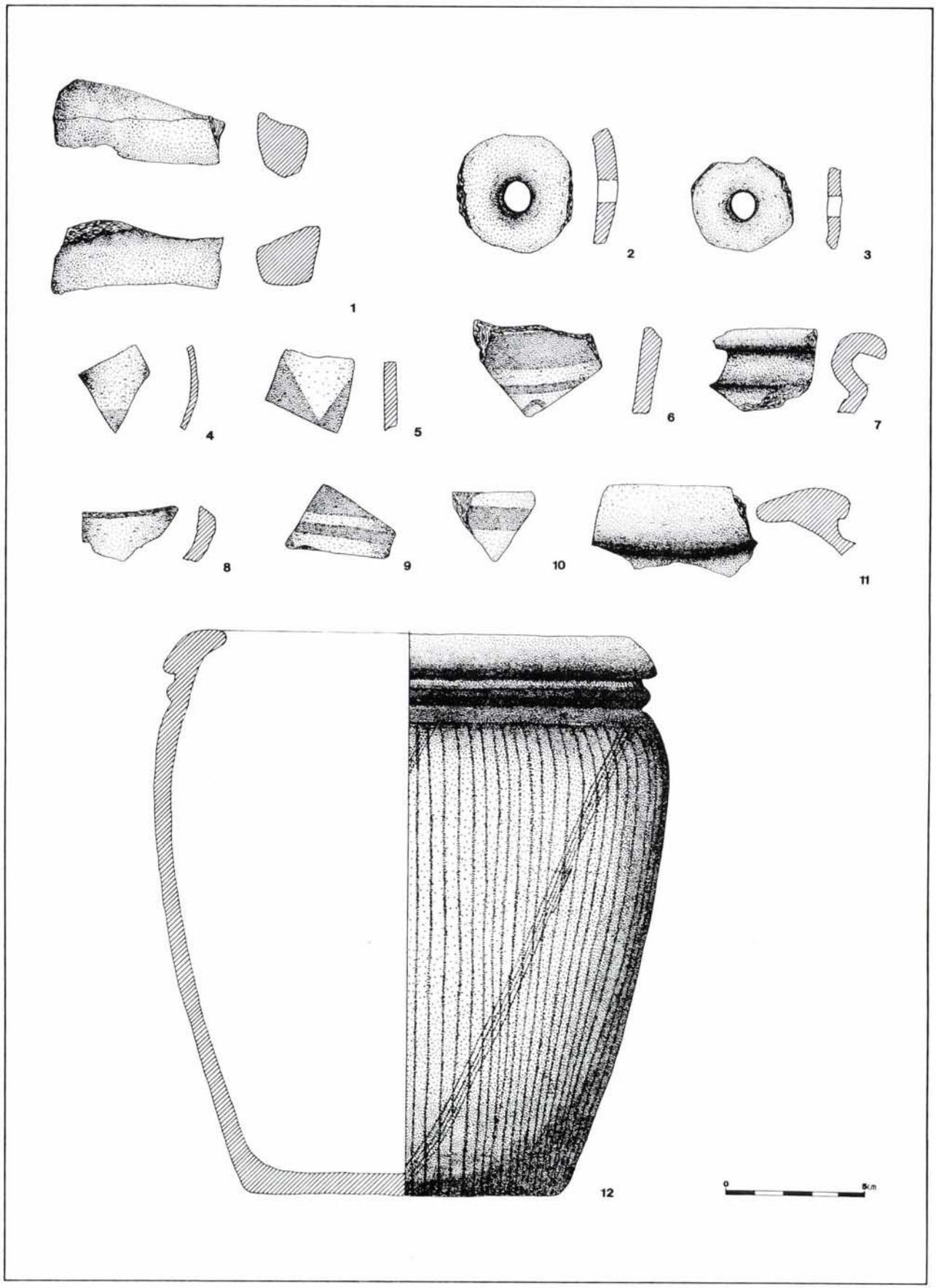

4. kép. 1. 1. háztól K-re, 2. V. szelv. 12. négyz. 3. 202. gödör, 4–11. 226. objektum, 12. 118. gödör
Abb. 4. 1. 1. östlich von der Wohngrube1. 2. Segm. V. Quadr 12., 3. Grube 202., 4–11. Fundort Nr. 226., 12. Grube 118.

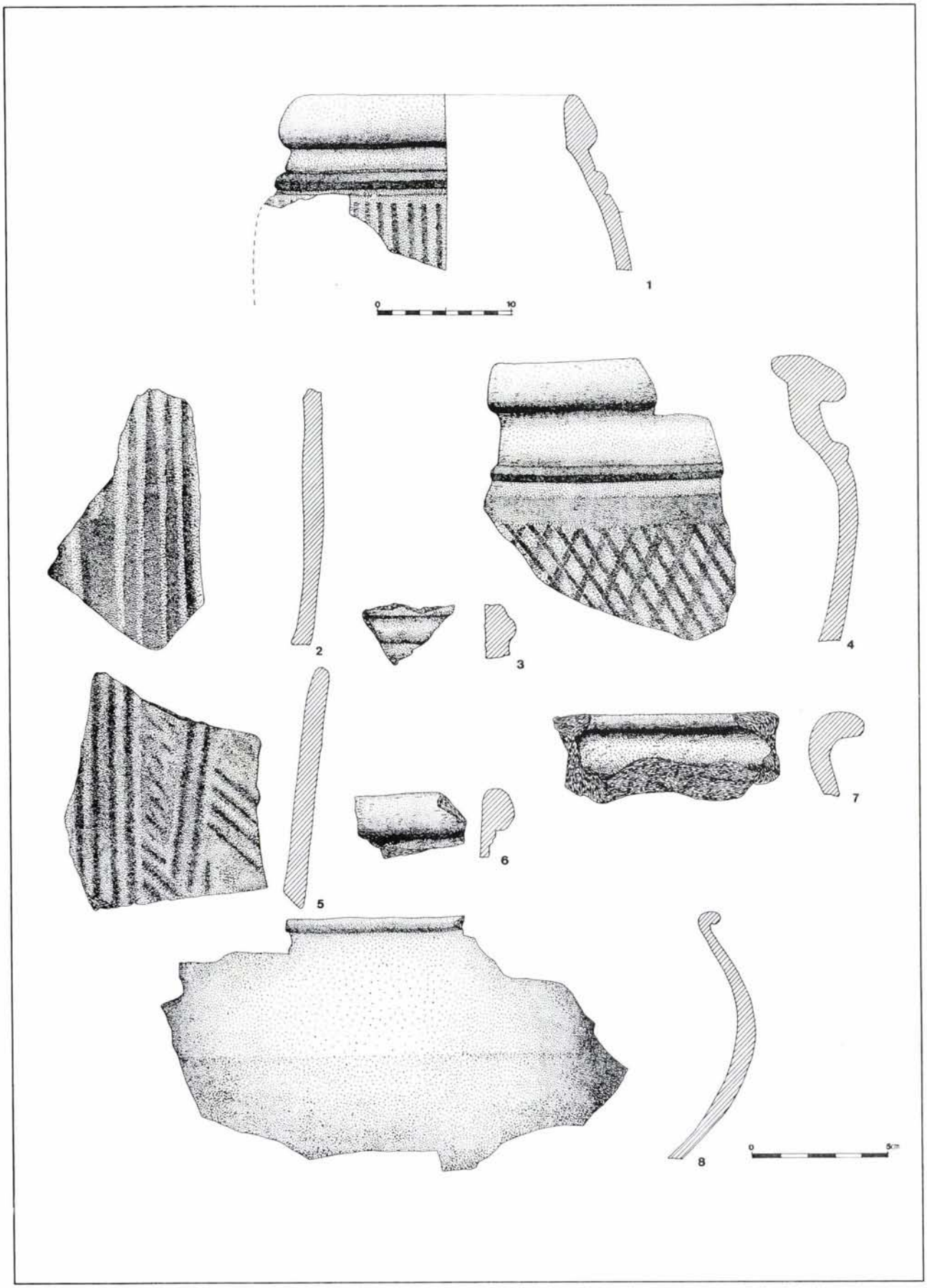

5. kép. 121. gödör
Abb. 5. Grube 121.

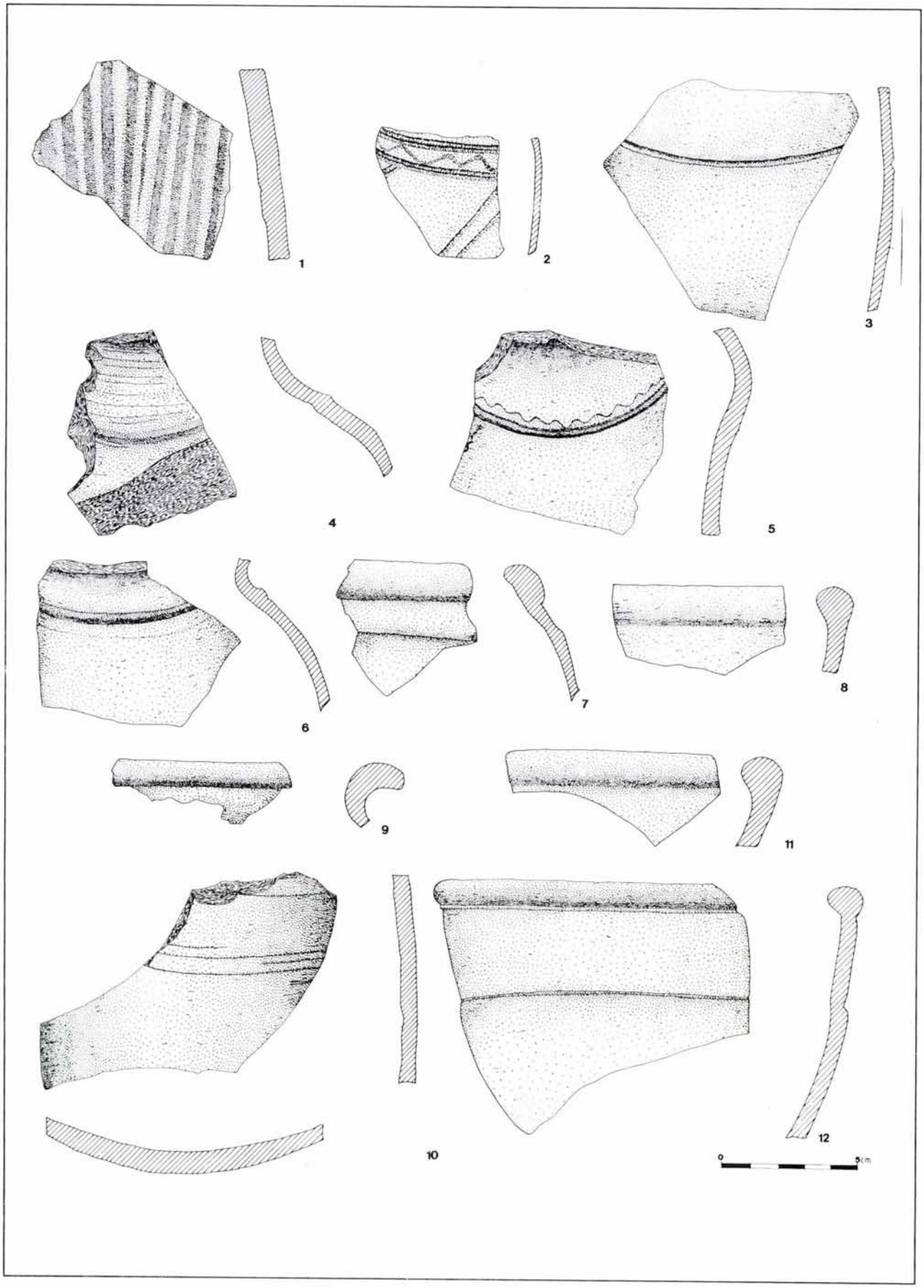

6. kép. 1–6. 121. gödör, 7. 41. gödör, 8., 11–12. 194. gödör, 9–10. 084/5. szelvény
Abb. 6. 1–6. Grube 121., 7. Grube 41., 8., 11–12. Grube 194., 9–10. Segm. Nr. 084/5.

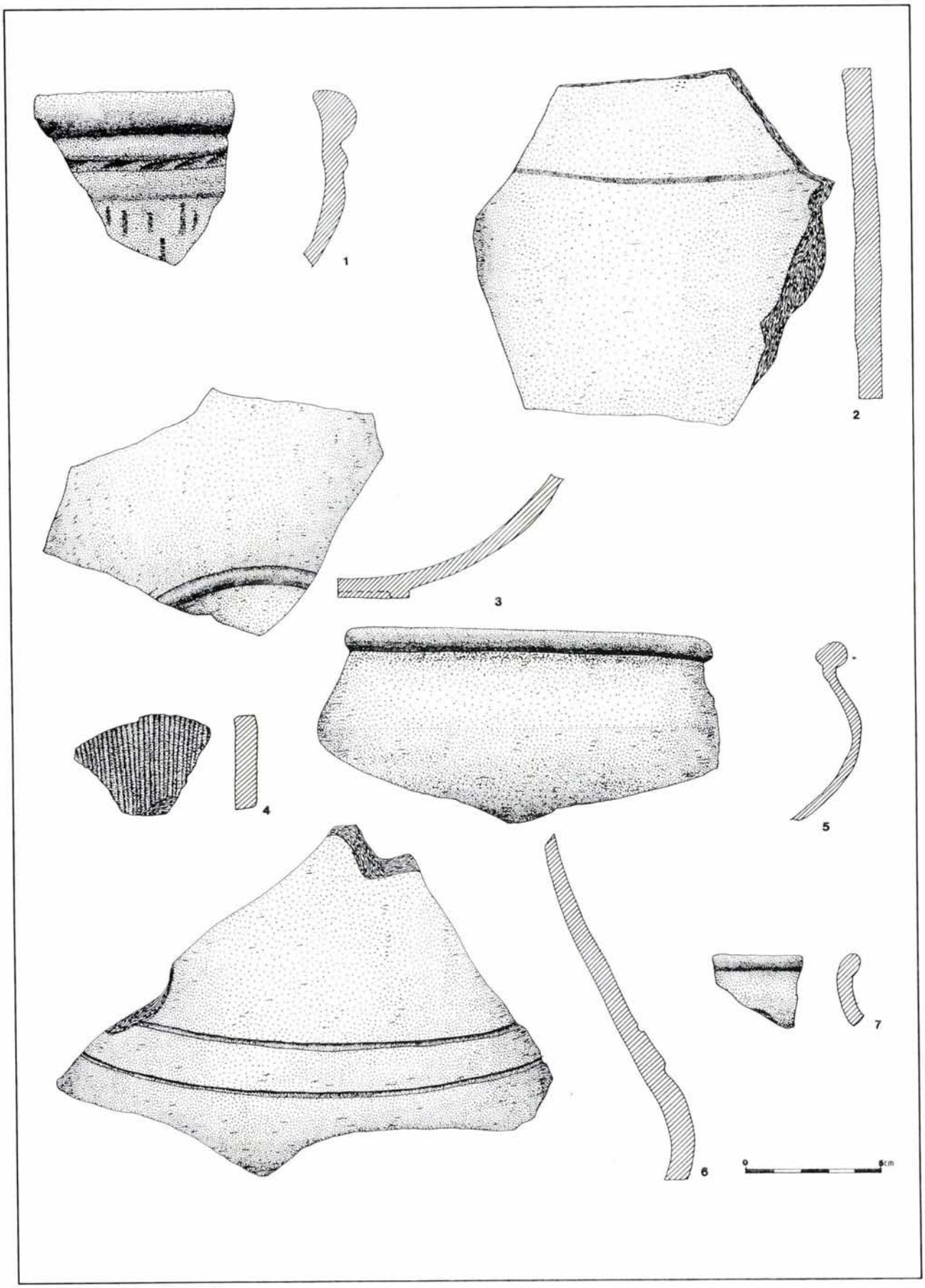

7. kép. 1–7. 203. gödör
Abb. 7. 1–7. Grube 203.

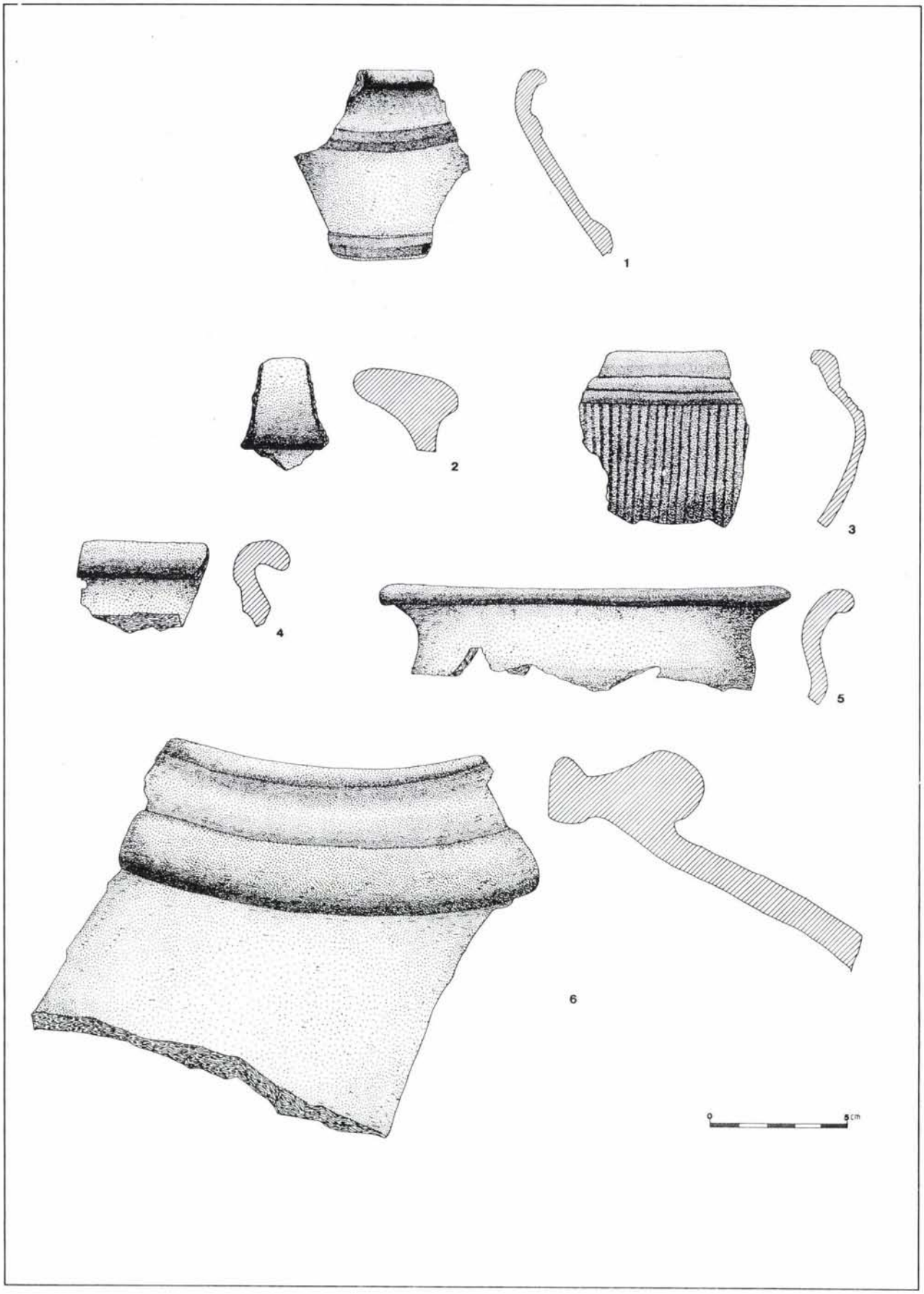

8. kép. 1. 195. gödör, 2., 4–6. 93. gödör, 3. 107. gödör
Abb. 8. 1. Grube 195., 2., 4–6. Grube 93., 3. Grube 107.

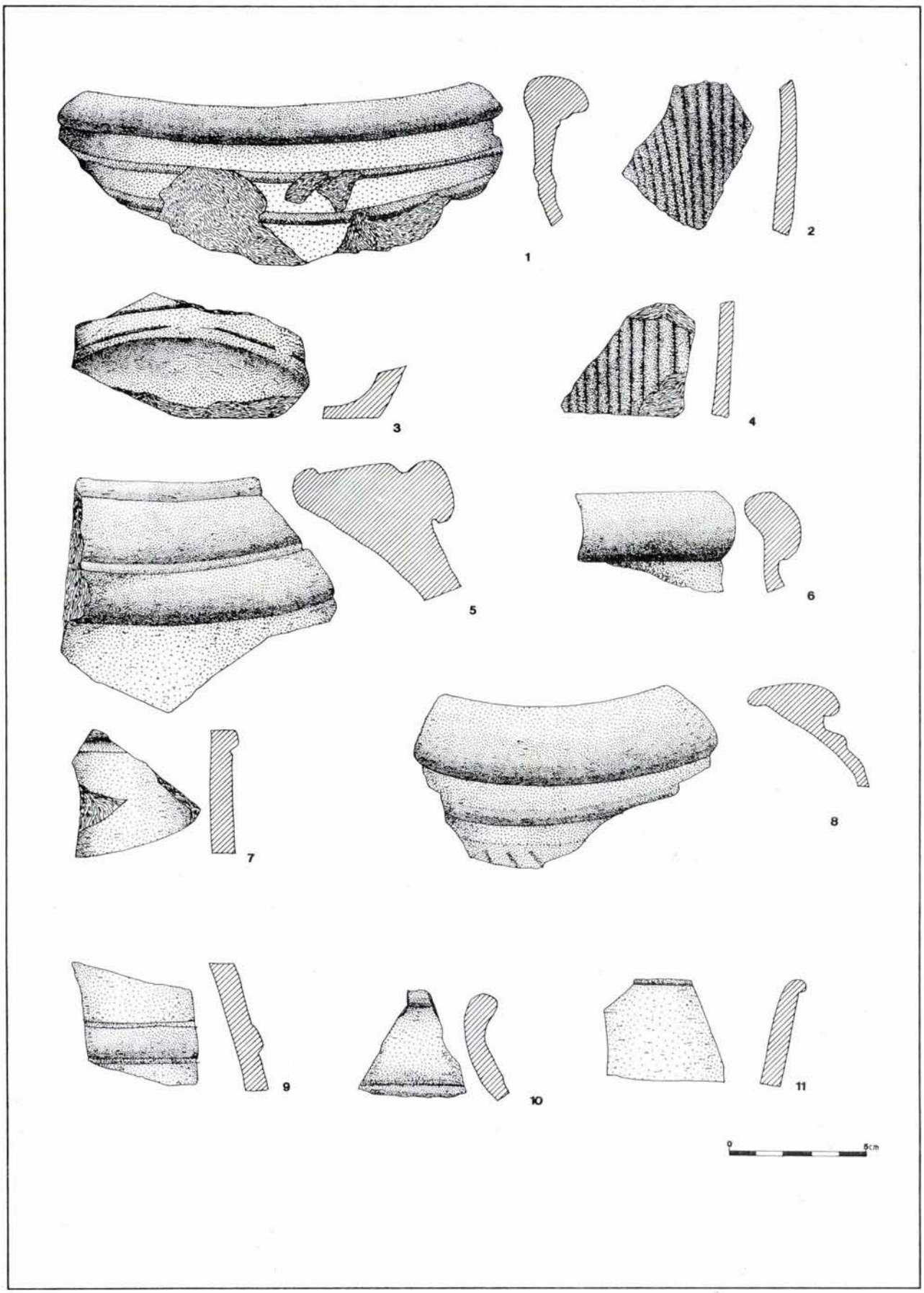

9. kép. 1–4. 93. gödör, 5., 7. 194. gödör, 6. 95. gödör, 8. Szórvány, 9. 199. gödör, 10. 78. gödör, 11. 224. gödör
Abb. 9. 1–4. Grube 93., 5., 7. Grube 194., 6. Grube 95., 8. Streufund, 9. Grube 199., 10. Grube 78., 11. Grube 224.

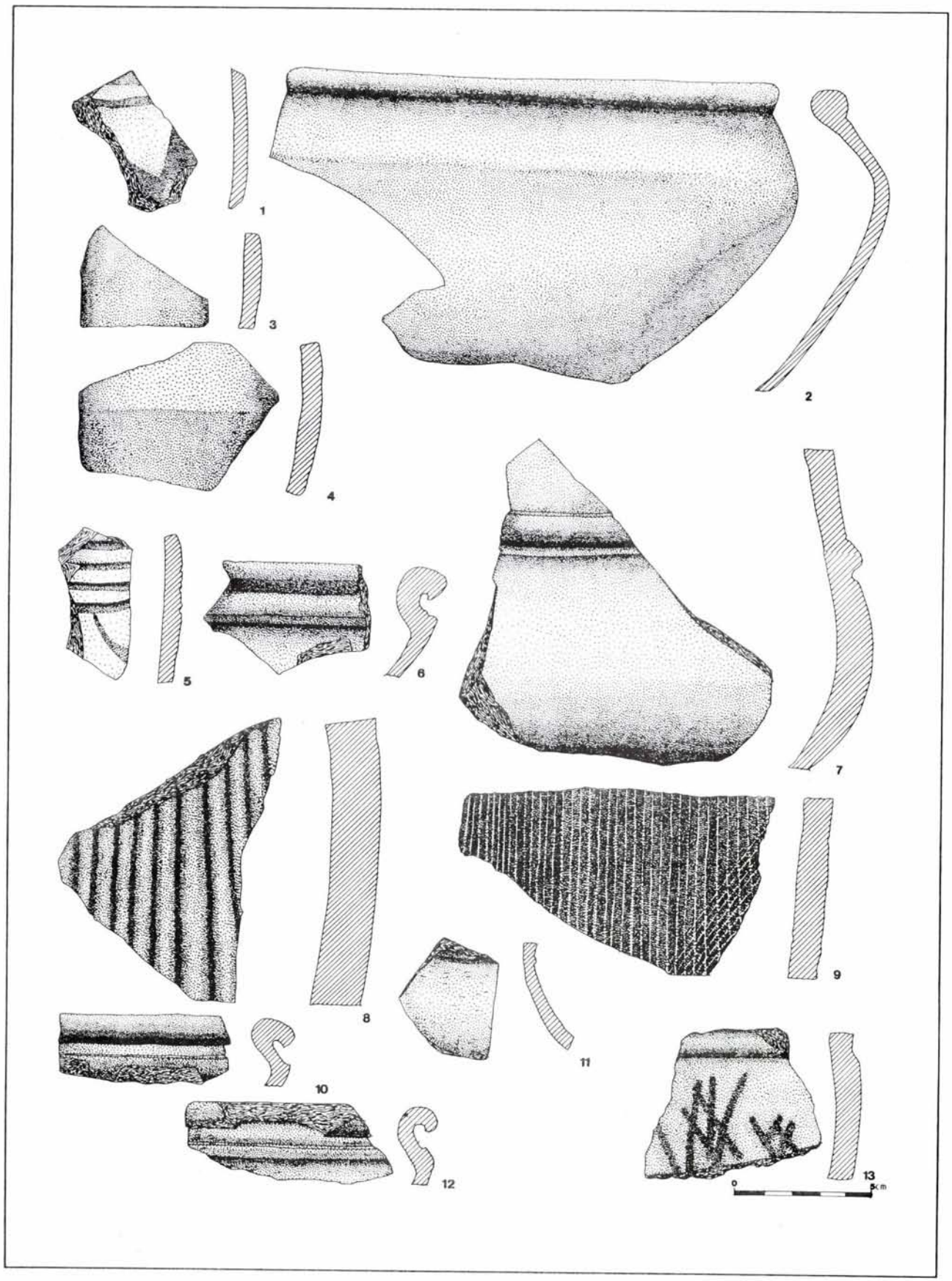

10. kép. 1. I. szelv., 2., 7. 202. gödör, 3–4. IV. szelv., 5. II. szelv., 6. 110. gödör, 8., 10., 12. Szórvány, 9. 125. gödör, 11., 13. 116. gödör.

Abb. 10. 1. Segm. I., 2., 7. Grube 202., 3–4. Segm. IV., 5. Segm.II., 6. Grube 110., 8., 10., 12. Streufund, 9. Grube 125., 11., 13. Grube 116.

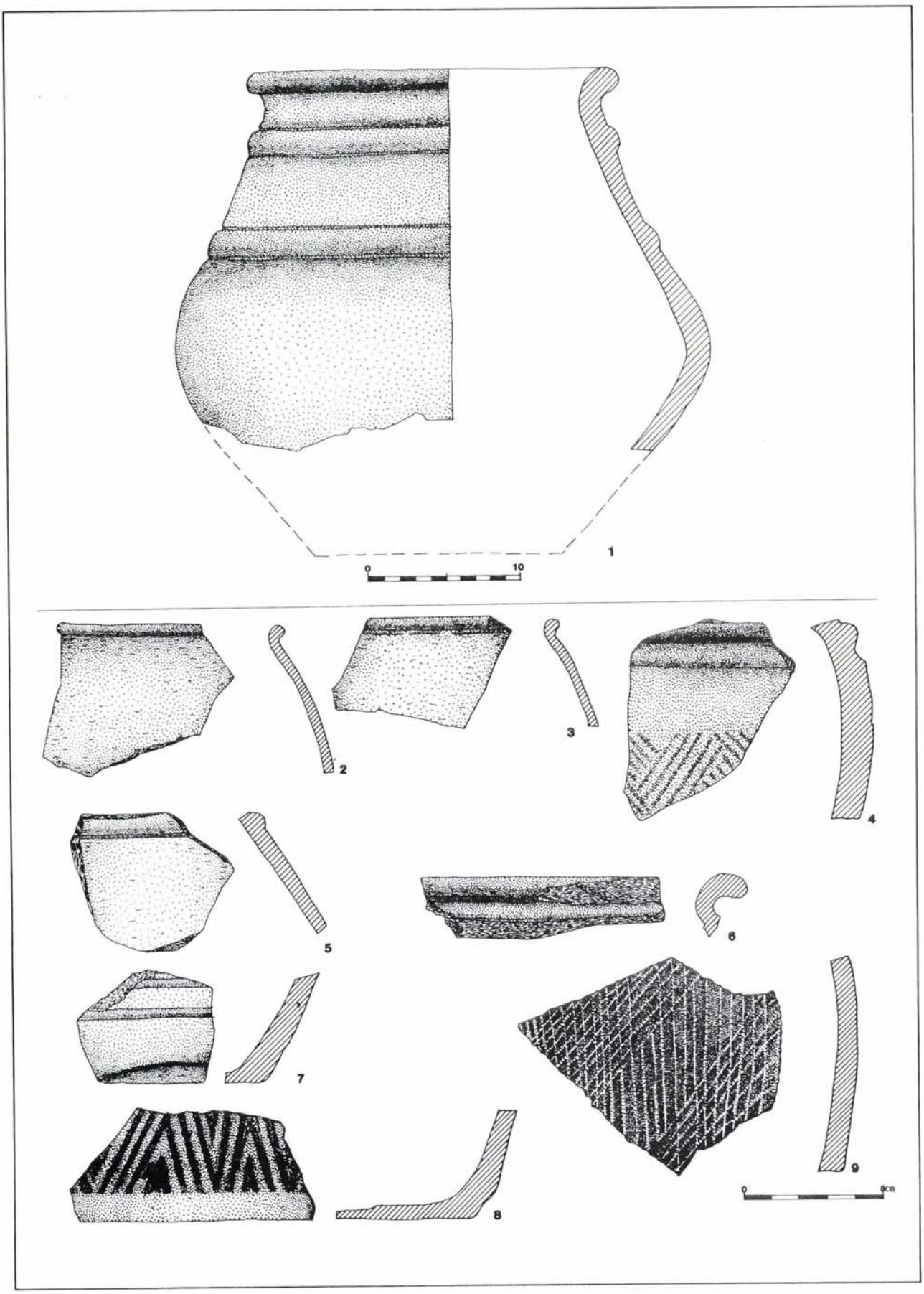

11. kép. 1. III. szelv., 2–9. 102. gödör
Abb. 11. 1. Segm. III., 2–9. Grube 102.

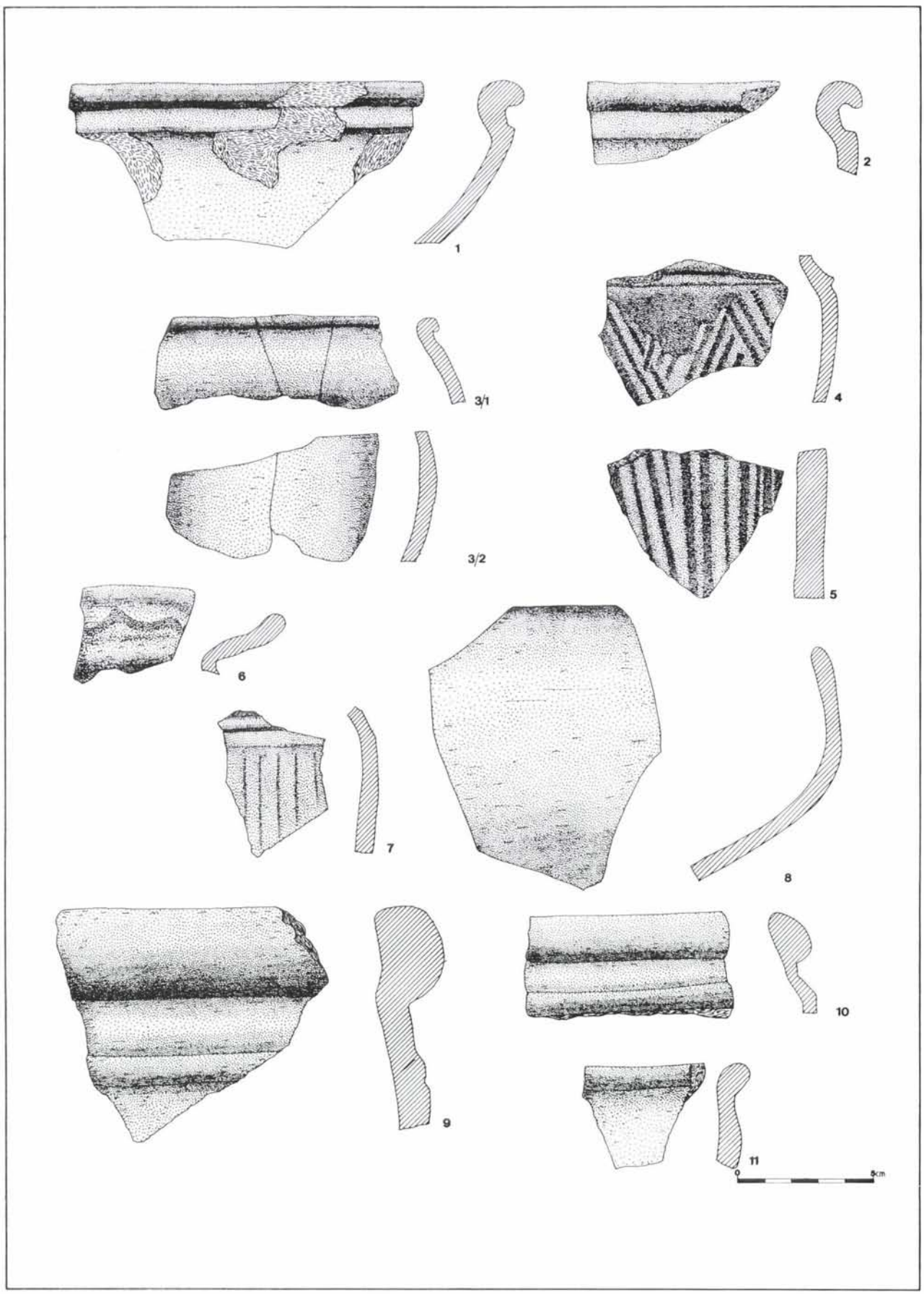

12. kép. 1–3. vízcsőárok 2. gödör, 4–5. vízcsőárok 6. gödör, 6–8. 1. ház, 9–11. Szórvány
Abb. 12. 1–3. Wasserleitungsgraben 2. Grube, 4–5. Wasserleitungsgraben 6. Grube, 6–8. Wohngrube1., 9–11. Streufund

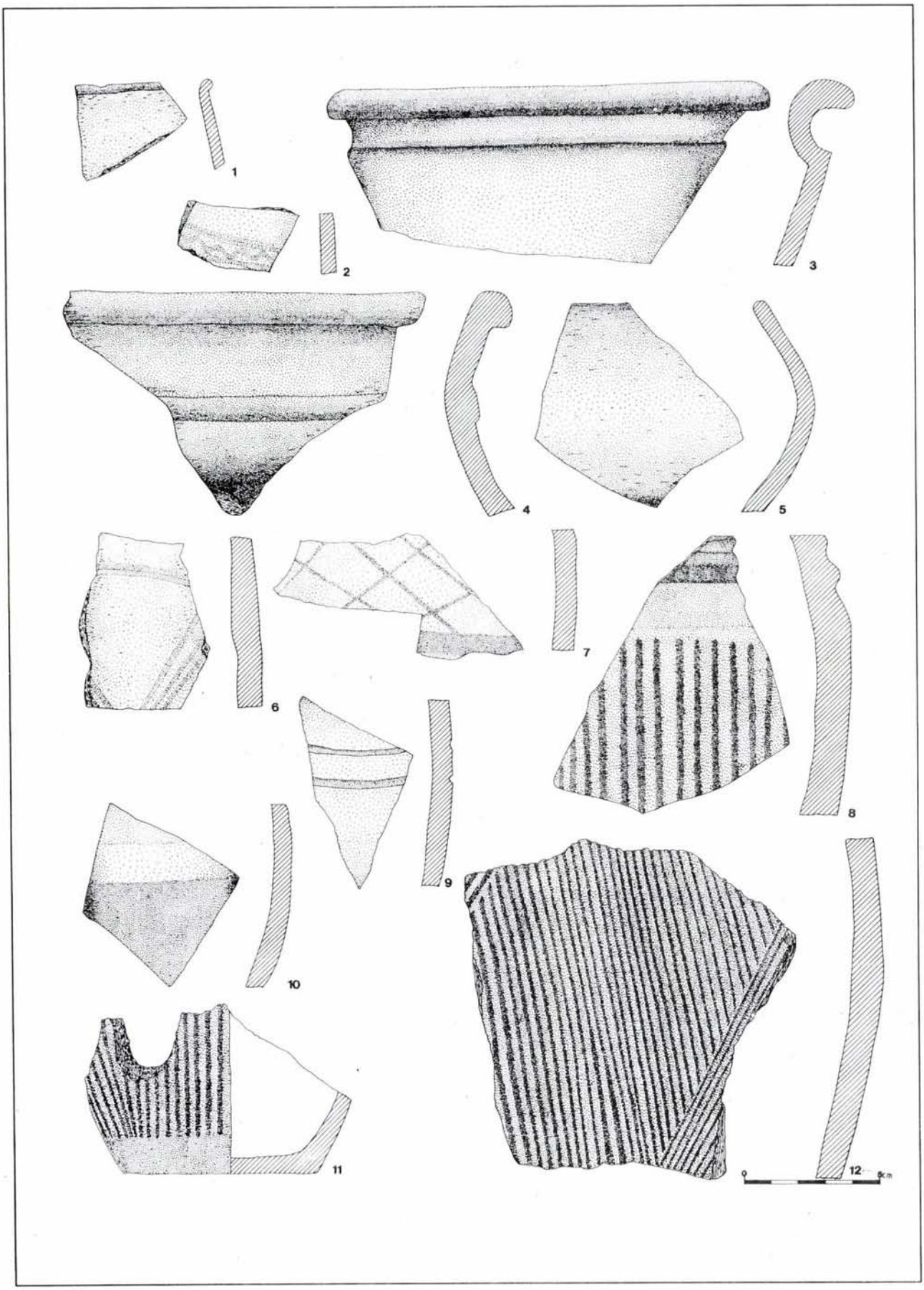

13. kép. 1–10., 12. Szórvány, 11. 104. gödör
Abb.13. 1–10., 12. Streufund, 11. Grube 104.

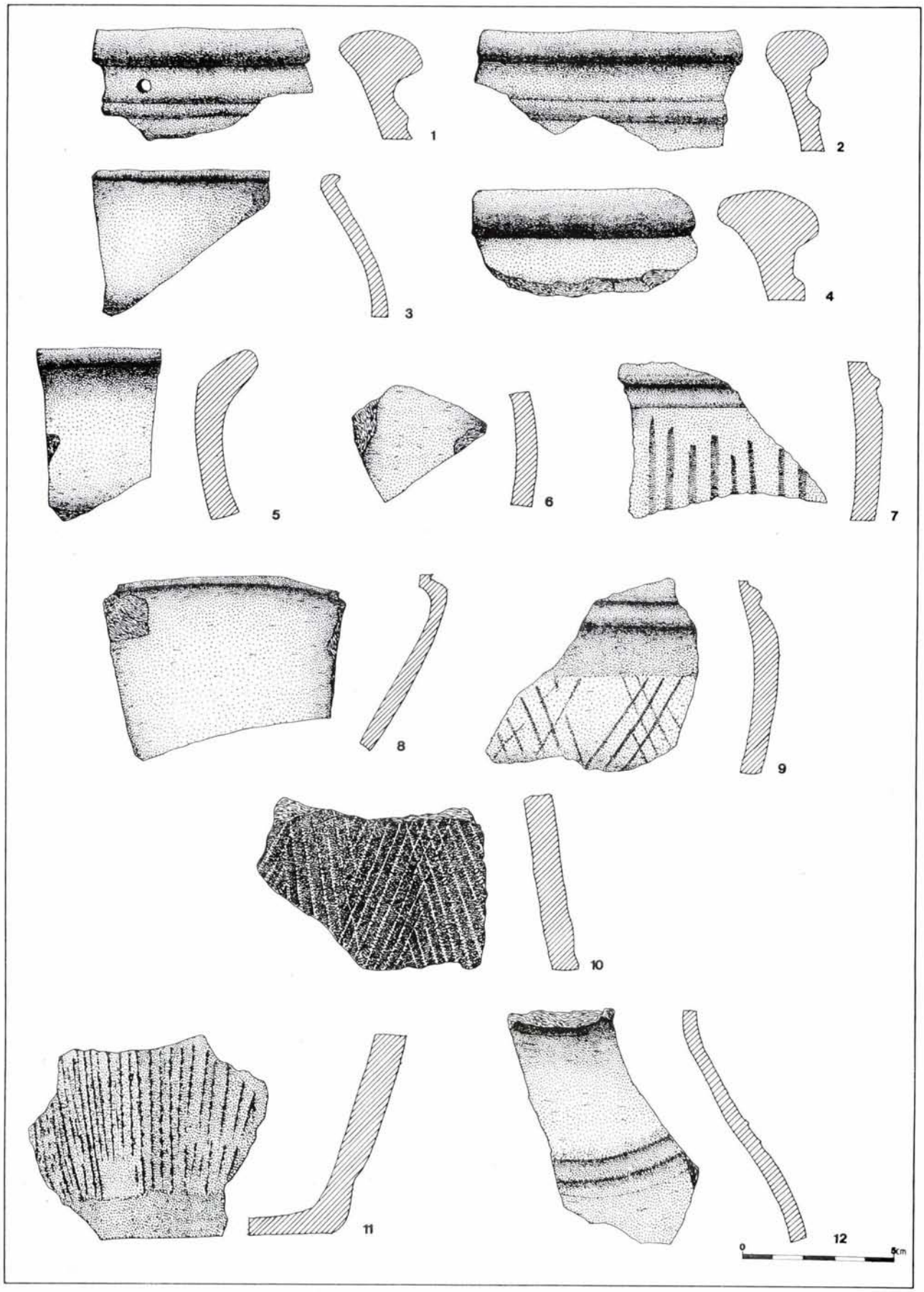

14. kép. 1–12. Szigetszentmiklós – Vízműtelep, 7. gödör
Abb. 14. 1–12. Szigetszentmiklós – Wasserwerkanlage, Grube 7.

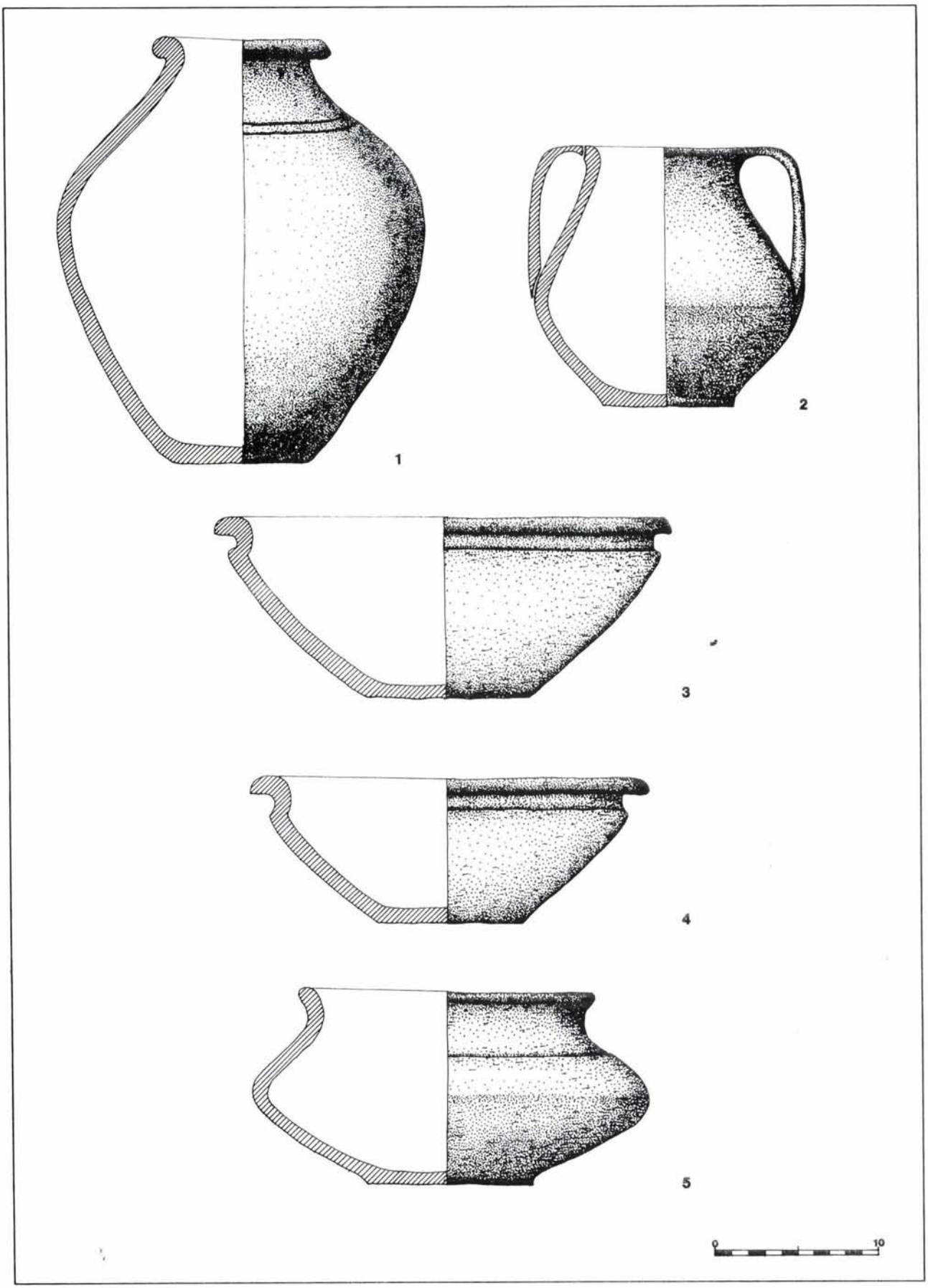

15. kép. 1., 3–4. 121. gödör, 2. 118. gödör, 5. szórvány
Abb. 15. 1., 3–4. Grube 121., 2. Grube 118., 5. Streufund

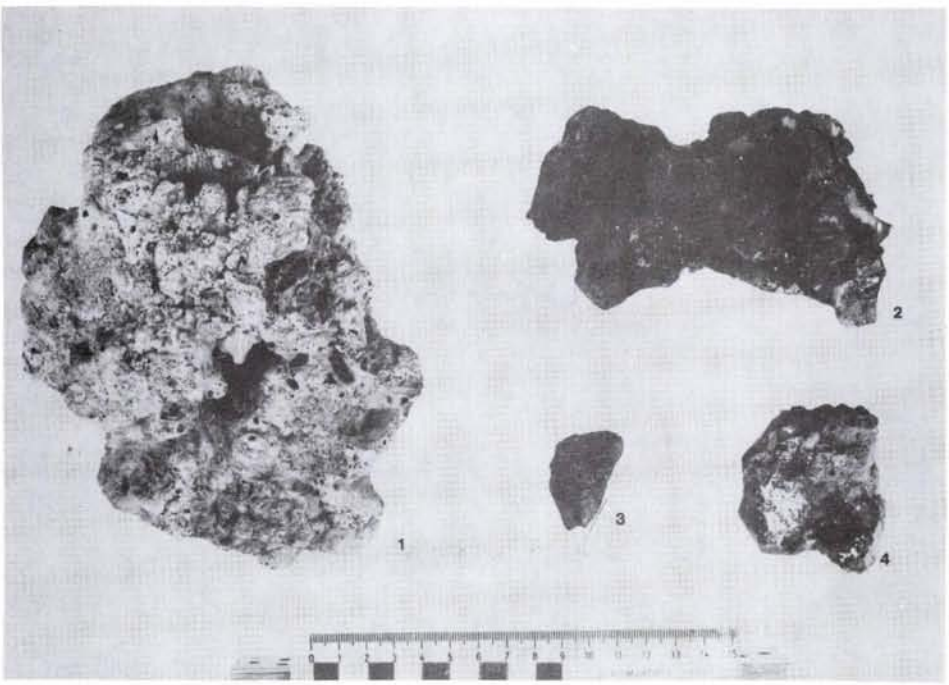

1.

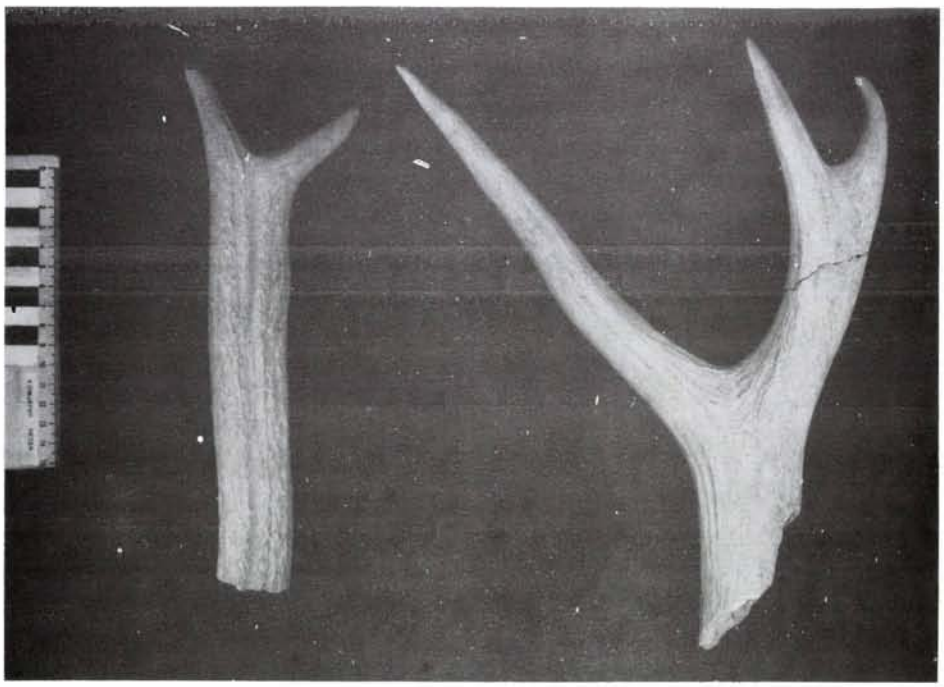

2.

16. kép.1. 1. Salakrög – Szórvány; 1. 2. Salakdarab – 1. háztól K-re, 1. 3. Grafitrög – 202. gödör; 1.4. Salak – Szórvány; 2. Agancsok – 202. gödör

Abb. 16. 1. 1. Schlockenbrocken – Streufund, 1. 2. Schlockenstück – östlich von der 1. Wohngrube, 1.3. Graphitklumpen – Grube 202. 1.4. Schlocken – Streufund, 2. Geweih –Grube 202.

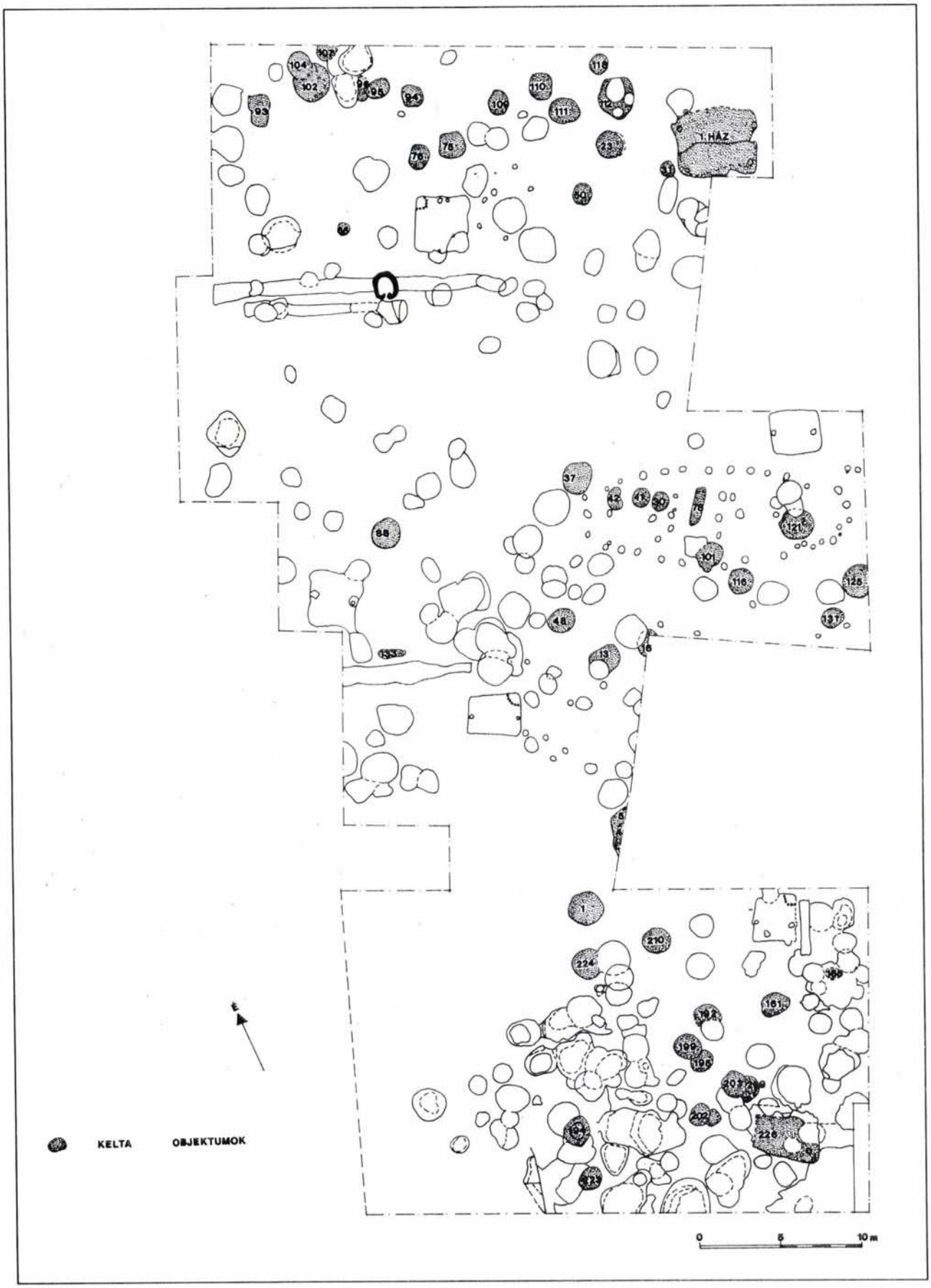

17. kép.Szigetszentmiklós – Üdülősor, lelőhelytérkép
Abb. 17. Szigetszentmiklós–Üdülősor (Urlaubsheimreihe), Siedlungsplan

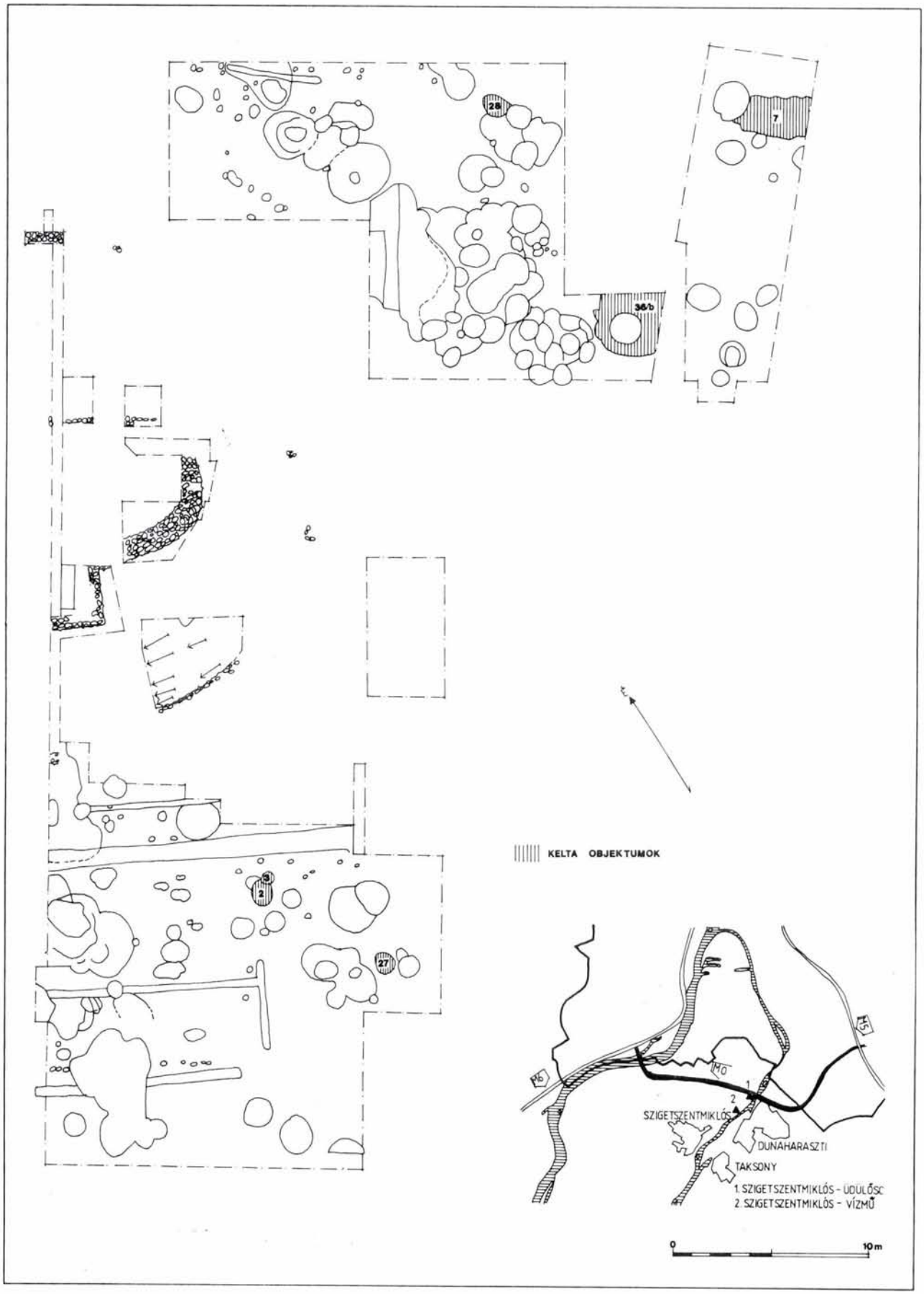

18. kép.Szigetszentmiklós – Vízműtelep, lelőhelytérkép
Abb. 18. Szigetszentmiklós – Vízmütelep, (Wasserwerkanlage), Fundortsplan

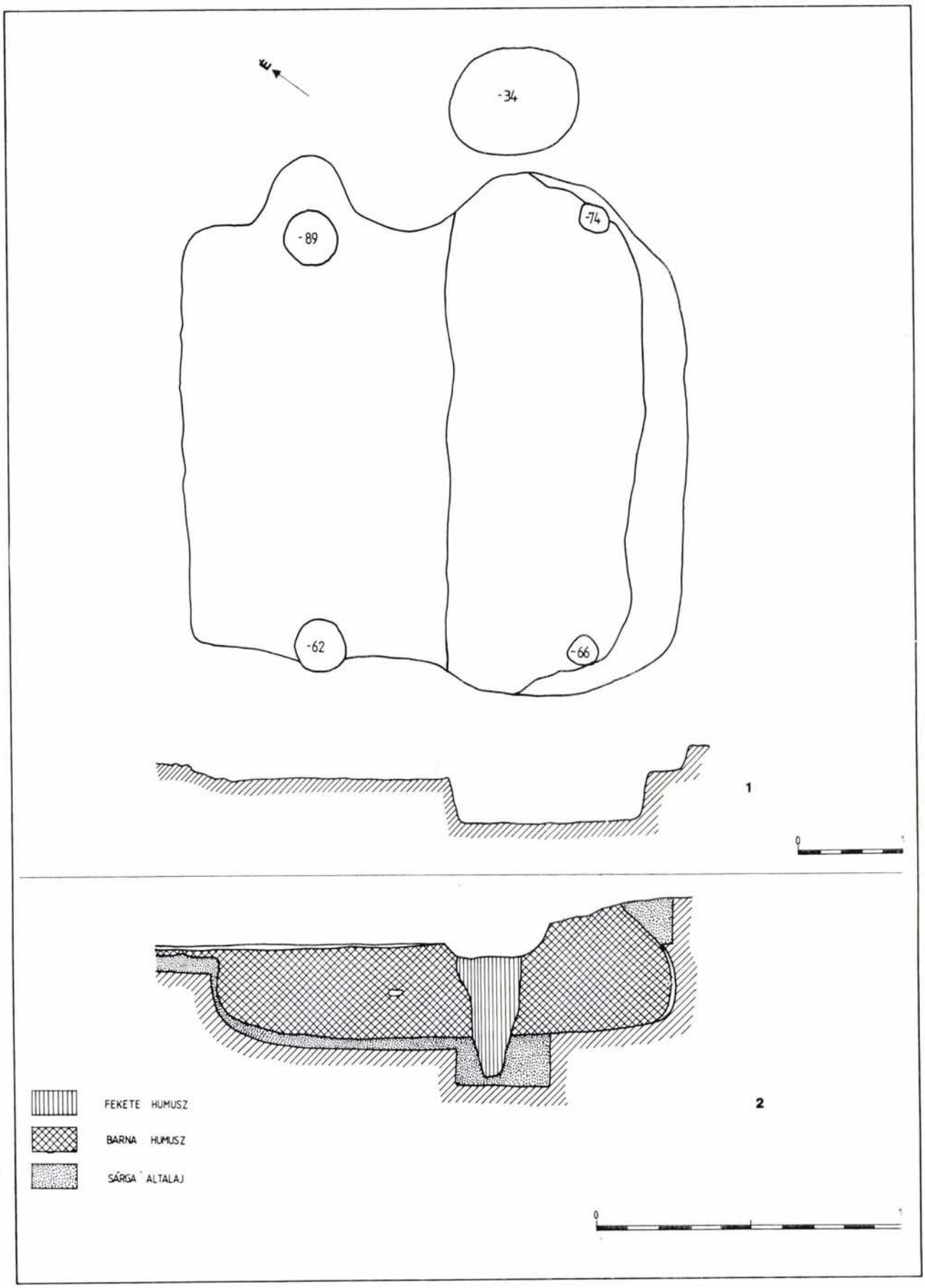

19. kép.1. 1. ház alaprajza, 2. 226. obj. metszete
Abb. 19. Grundriß der Wohngrube 1., 2. Querschnitt des Fundorts Nr. 226.

Őskori települések állatcsontleletei Szigetszentmiklós határában

VÖRÖS ISTVÁN

A Csepel-szigeten, Szigetszentmiklós határában (Pest m.) az M0 autópálya nyomvonala mellett az ún. Üdülősoron 1988–89-ben; a Fővárosi Vízművek szigetszentmiklósi telephelyén pedig 1989-ben végeztek leletmentő ásatásokat a Budapesti Történeti Múzeum munkatársai. Az ásatások során őskori és Árpád-kori települések maradványai és tárgyi emlékei kerültek elő.[1]

Jelen dolgozatban a korabronzkori Harangedény kultúra és az Árpád-kori települések kivételével a terület középső neolitikus, középső rézkori, későbronzkori és kelta település-részletek állatcsont-maradványait ismertetem.

Mind a négy korszak és kultúra archaelozoológiailag alig ismert, ezért a csontanyag anatómiai *(6.–8. tábl.)* és metrikus dokumentálása *(9. tábl.)* az adott korszakokra forrásértékű.

A szigetszentmiklósi mikrorégió állatcsont-leleteinek faunisztikai vizsgálata lehetővé teszi a Csepel-sziget őskori állattartásának és annak kronológiai változásainak megismerését.

A Vízműtelepen (Vm.) a középső neolitikus telep (DVK,kottafejes kult.) 8 gödrében *(2. tábl.)*; a középső rézkori telep (ludanicei csop.) egy áldozati gödrében *(40. sz.)* *(3. tábl.)*, és a későbronzkor 5 gödrében *(4. tábl.)* volt állatcsontlelet. Az *Üdülősoron* (Üs.) a középső rézkori (ludenicei csop.) telep 6 gödrében *(3. tábl.)*, és a kelta telep 12 gödrében *(5. tábl.)* volt állatcsont.

A településekről a háziállatoknak hat faja: a *szarvasmarha* (Bos taurus L.), a *juh* (Ovis aries L.), a *kecske* (Capra hircus L.), a *sertés* (Sus scrofa domestica Gray), a *ló* (Equus caballus L.), és a *kutya* (Canis familliaris L.),; a vadászott állatok közül az *őstulok* (Bos primigenius Boj.), a *gímszarvas* (Cervus elephus L.), a *vaddisznó* (Sus srofa ferus L.),és a *mezei nyúl* (Lepus europaeus Pall.), vadmadarak közül a *nyári lúd* (Anser anser L.), és a *nyírfajd* (Lyrurus tetrix L.); a halászat emlékeként pedig a *harcsa* (Silurus glanis L.) került elő *(1–5. tábl.)*.

Az összes előkerült állatcsont (1165 db) 38,1%-a a neolitikus időszakból; 34,8%-a a rézkorból; 16,2%-a a bronzkorból, és a 10,9%-a a kelta időszakból származik.

Az őskor folyamán a településeken megfigyelhető egy állatcsont-hulladék csökkenési trend. A neolitikumban a hulladékgödrökben nagyobb mennyiségű vágási és étkezési állatcsont-maradvány halmozódott fel, mint a későbbi időszakokban: a szigetszentmiklósi területen egy hulladékgödörben a neolitikumban cca. 55 db; a rézkorban cca. 17 db; (Üs.); a bronzkorban cca. 37 db; és végül a kelta időszakban cca 10 db állatcsont-maradvány halmozódott fel.

Neolitikum

A gazdasági haszonállatok sorrendje a következő: *szarvasmarha* 80,7%, *kiskérődző* 16,8% (ezen belül a juh 80%, a kecske 20%), és a *sertés* csak 2%! Az intenzív és eredményes állattartás eredményeként a vadászott állatok előfordulása - a vadászati tevékenység - alacsony. A három nagyvad (=húsvad) csontmaradványainak a gyakorisága csak 8,5%! Ahogy a háziállat-állományban a szarvasmarha az abszolút domináns faj, úgy a húsvadak között az őstulok az elsődleges húsvad *(1. tábl.)*.

A település hulladékgödreiben a szarvasmarha-csontok anatómiai megoszlása egyenletes, - húsos és szárazcsontok egyaránt nagy számban fordulnak elő *(6. tábl.)*.

Égett csontok voltak 13., 32. és a 33/B. gödrökben. A 33/C. gödörben fiatal gyermek csontmaradványa is volt.

Rézkor

Az Üdülősoron feltárt objektumokban relatíve kevés az állatcsont, annál feltűnőbb a Vízműtelepen talált áldozati gödör (40.sz.) állatcsont-lelet együttese.

40.sz. (Vm.)

A gödörben hat háziállat és három vadászott állat maradványait helyezték el *(1., 3. tábl.)*. A *szarvasmarha*-maradványokból megállapítható, hogy a gödörben

1. *Endrődi, A.*: Szigetszentmiklós-Üdülősor. Rég.Füz. Ser.1. No. 43. 1991. 15–16.; *Virág, Zs.*: Szigetszentmiklós-Vízműtelep. Rég.Füz. Ser.1. No. 43. 1991. 16.

különböző nemű és négy eltérő életkorú állat fejét (szarvcsapokkal) valószínűleg nyakkal együtt (atlas-epistropheus-III.–VII. nyakcsigolya) ; *négy* ágyék-farrészt; valamint *három* jobb oldali lapocka-felkar-lábszár (scapula-humerus, részben radius/metacarpus); *két bal* és *három jobb oldali* far-comb-lábszár (femur-tibia/ astragalus-calcameus/metatarsus) testrészeket helyeztek el.

A *kecskének* a szarvát, a *juh*nak a fej-részét, húsos lapocka és comb-részét; a *sertés*nek fej, és sonka-csülök részét, a *ló*nak egy hasított os phalangis II.-t raktak a gödörbe. Egy kutyakölyöknek a mandibulája és humerusa volt a csontok között. A vadászott állatoknak - az agancson kívül - húsos lábrészeit és lábvégeit rakták a gödörbe.

A 3–4 hónapos bárány és a 2–3 hónapos kutyakölyök mortalitása nyári időszakot jelez.

Az áldozati gödörben, részben fölötte a gyermekmaradványok szintjében egy *gímszarvastrófeát* bontottak ki az ásató régészek. A gímszarvas koponyából csak a két agancs és az agykoponya+homlokrész került elő. A koponyáról az arcrészt levágták. A homlok és a tarkói rész égett. A gödör DK-i falához rakták; a jobb oldali agancsot koronával É-felé közvetlenül a gödör K-i falához helyezték; a bal oldali agancsot pedig a gödör ÉK-i felébe koronával a gödör közepe felé rakták le. Az agancs koronája hosszú ágú, ujjas elágazású, a töredékekből 2 db 3-as „villás" koronarészletet lehetett rekonstruálni.

A gödör D-i felében két levágott agancs-szárközép került elő: a nagyobb egy bal oldali szárból való, hossza 248 mm (külső oldala korrodeálódott); a kisebb egy fiatal jobb oldali szárból készült, hossza 165 mm. Mindkettő „agancskapa" nyersanyag.

A rézkorban a gazdasági haszonállatok sorrendje megegyezik a neolitikus időszakéval: *szarvasmarha* 87,5% Vm.. 68,5% Üs.; *kiskérődzők* 9,7% Vm. - 23,5% Üs.; *sertés* 2,6 % Vm. - 4% Üs.

Kecske csak az áldozati gödörben volt. A vadászott állatok maradványainak száma alacsony, az összes állatcsontnak csak 3%-a (*1., 3.tábl.*).

Bronzkor

A gazdasági haszonállatok gyakorisági sorrendje eltér a korábbiaktól: az első helyen a *szarvasmarha* található 41%-al, majd utána a *ló* következik 32,8%-kal! A *kiskérődzők* előfordulása 15,8%, a *sertés* pedig 9,6%. Intenzív vadászatról tanúskodnak a vadállatok csontmaradványainak 22,3%-os előfordulása is.

A lótartás és lóhúsevés igen jelentős lehetett a Csepel-szigeten a későbronzkorban is.

Kelta időszak

A háziállatok sorrendje: *szarvasmarha* 66,7%, *kiskérődzők* 18%, ló, 11,7% és *sertés* 3,6%. Az élelemtermelő húsvadászat nem volt már jelentős foglalkozás, a vadászott állatok maradványainak gyakorisága 7,2%. (*1., 5. tábl.*).

A 23. gödörben szarvasmarha és kecske koponyafél; a 121. gödörben egy szarvasagancsszár (h. 280 mm) volt.

Az őskor mind a négy korszakában a legjelentősebb haszonállat a szarvasmarha volt. A második helyen - a későbronzkort kivéve - a kiskérődzők állnak. Feltűnő, hogy a házisertés minden korszakban rendkívül kis számban található. A legtöbb maradvánnyal (14 db) képviselt bronzkori telepen sem éri el a háziállatmaradványok 10%-át.

A szarvasmarha koponya és szarvcsap-formája tipikus un. primigenius típusú (a szarvcsap oldalt-fel-előre hajlik). Egy neolitikus fiatal egyed marmagasság [2] 940 mm (mt), egy kifejlett egyedi pedig cca. 1200 mm (fem). A kelta időszakból egy 3–3,5 éves egyed marmagassága 1035 mm (tib.).

A *juh*nak mindkét koponya és szarvcsap-típusa, az ún.„tőzegjuh" és a „rézjuh" előfordul. Három neolitikus juh marmagasság[3] 510,3; 612,4; 646,4 mm (astragalus).

A *kecske* szarvcsapja változatlan, hosszú,„szablya-alakú" aegagrus típusú. Egy neolitikus kecske marmagassága [4] 667 mm (mc.).

A *sertések* méretei különbözőek. Egy bronzkori egyed marmagassága [5] 734 mm (astragalus), hatalmas méretű állaté.

A *lovak* mind kis fogazatúak voltak: Fogméretek (mm):

Fog Korszak	$p^{3/4}$ N.	$M^{1/2}$ N.	$p^{3/4}$ K.	M^3 K.	M_1 K.	M_2 K.
korona h.:	28,5	27	31	26	25,5	25
sz.:	28,8	—	25	22	18	17
Protoc. h.:	13,5	—	12	—	—	—
korona m.:	60,0	—	—	73	44	30

Egy bronzkori fiatal ló marmagassága[6] 1200–1240

2. *Matolcsi, J.:* Historische Erforschung der Körpergrösse des Rindes auf Grund von ungarischem Knochenmaterial. Zeitschr. f. Tierzüchtung. u. Züchtungsbiol. 87. 2. 1970. 89 –137.
3. *Teichert,M.:* Osteometrische Untersuchungen zur Berechnung der Widerristhöhe bei Schafen. In.: CLASON, A.T.ed.: Archaeozoological Studies. Amsterdam-Oxford-New York 1975. 51–69.
4. *Schramm,Z.:* Kosci dlugie a wysokosc w klebie u kozy. Rocz. WSR w Poznaniu 36. 1967. 89–105.
5. *Teichert,M.:* Osteometrische Untersuchungen zur Berechnung der Widerristhöhe bei vor- und frühgeschichtlichen Schweinen. Kühn-Archiv 83. 3. Berlin 1969. 237–292.
6. *Vitt,V,O,:* Losadi pazyrykskich kurganov. Sov.Arch. 16. 1952. 163–205.

mm (mt.).

Az egyetlen mérhető *kutya* maradvány egy rézkori (Üs.) bal oldali mandibula: vékony, karcsú ívelt corpussal; kis testű palustris típusú kutya maradványa.

A vadászott állatok méretei megegyeznek a korszakoknak megfelelő állataiéval. Egy rézkori (Vm. 40.sz.) őstulok marmagassága [7] 1680 mm (femur).

Csontméretek rövidítése

Ang.sz.	angulus articularis szélesség
Bkörm.	báziskörméret
Br.	bronzkor,
Col.sz.	collum szélesség
Dlm.	diaphysis legkisebb mélysége
Dlsz.	diaphysis legkisebb szélessége
Dm.	distalis epiph. mélység
Dsz.	distalis epiph.szélesség
fac.m.	facies articularis mélység
fac.sz.	facies articularis szélesség
H.	hosszúság (zárójelben lévő szám - a töredék hossza; a ló os ph. l.-nél 81/76–81 a letaris hossz, a 76 median-sagittalis hossz)
juv.	juvenilis
K	kelta
Kátm.	kisátmérő
M.	magasság
Mm.	marmagasság
N.	neolitikum,
Nátm.	nagyátmérő
Pm.	proximalis epiph. mélység
Psz.	proximalis epiph. szélesség
R.	rézkor,
subad.	subadultus
Sz.	szélesség
Üs.	Üdülősor
Vm.	Vízműtelep,

7. *Matolcsi, J.:* Historische Erforschung der Körpengrösse des Rindes auf Grund von ungarischem Knochenmaterial. Zeitschr. f. Tierzüchtung. u. Züchtungsbiol. 87.2. 1970. 89–137.

Animal bones from the prehistoric settlements near Szigetszentmiklós

ISTVÁN VÖRÖS

The researchers of the Budapest History Museum made rescue excavation along the trail of the speedway M0 at the sites so-called Üdülősor (1988–1989) and Vízműtelep (1989) on Csepel-Island. In this short report I should like to give a brief survay on the animal bone remains excavated in the settlement patrs of Middle Neolithic, Middle Copper Age, Late Bronze Age and Celtic sites in the above-mentioned two areas (Tables 1–5.). The anatomical (Tables 6–8) and metric (Table 9.) documentation of the bone material can be considered as primary source of our knowledge of the above-mentioned periods

At Vízműtelep 8 pits of the Middle Neolithic settlement (*Table 2.*), a sacrifical pit of the Middle Copper Age settlement (*Nr.40.*) and 5 pits of the Late Bronze Age settlement (*Table 4.*) yielded animal materials.

At Üdülősor animal bones were found in 6 pits of the Middle Copper Age settlement and in 12 pits of the Celtic settlement.

Six domestic species were identified: cattle, sheep, goat, pig, horse and dog; four species of wild mammals were identified: aurochs, red deer, wild boar and brown hare; and birds: grey leg goose and black grouse; one fish: catfish.

38,1 per cent of the total amount of animal bones (1165 specimens) belongs to the Neolithic Age; 31,8 per cent to the Copper Age; 16,2 per cent to the Bronze Age while 10,9 per cent of it originated from the Celtic period.

In the Neolithic the order of economic importance of domestic animals was: cattle - small ruminants - pig. Intensified stock breeding resulted in the low ratio of game animals (*Tables 1–2.*). The number of animal bones in relatively small in the Copper Age. In the sacrificial pit at Vízműtelep (*Nr. 40., Table 3.*) the following remains were found: heads of four cattle of different sex and age; two left hind legs and three rigth hind legs. A goat horncores, heads of a sheep and a pig, and a split knuckle of a horse. Beside the ramains of a child a red deer trophy was found in the sacrificial pit.

The mortality of the 3–4 months old lamb and of the 2–3 months old puppy found in the pit suggests a summer period.

In the Bronze Age the order of economic importance of domestic animals is: cattle-horse-small ruminants. The 22.3 per cent presence of wild animals demonstrates the existence of intensive hunting.

The every four period of Prehistory the most important domestic animal of economic use was cattle. The second most important-except Late Bronze age - was the small ruminants group. The small number of pig remains in conspicuous.

Cattle belongs to the primigenius, sheep belongs to the copper and turnbary, while goat represents an animal with aegagrus type horn-cores.

1. táblázat. Szigetszentmiklós–Vízműtelep és Üdülősor állatcsontleletei 1988–89. /db/

Lelőhely	Vízműtelep	Vízműtelep	Üdülősor	Vízműtelep	Üdülősor
Korszak	Neolit	Rézkor		Bronzkor	Kelta
Objektumok száma	8	1	6	5	12
Fajok					
Szarvasmarha	327	210	67	60	74
Juh	54	20	23	22	19
Kecske	14	1	—	1	1
Sertés	8	6	4	14	4
Ló	2	1	3	48	13
Kutya	—	2	1	1	—
	405	240	98	146	11
Őstulok	34	51	1	5	5
Gímszarvas	1	13	1	25	2
Vaddisznó	3	1	1	11	1
Mezei nyúl	—	—	—	1	—
	38	65	3	42	8
Vadlúd	—	—	—	—	7
Nyírfajd	—	—	—	—	1
Harcsa	1	—	—	—	—
Összesen:	444	3o5	101	188	127

2. táblázat. Szigetszentmiklós–Vízműtelep 1989. Középső neolitikus telep állatcsontleletei /db/

Objektum sz.	13.	32.	33.	33/B	33/C	34	35/A	41.	Össz.
Fajok									
Szarvasmarha	50	7	81	112	25	21	21	10	327
Juh	11	7	12	9	3	1	10	1	54
Kecske	5	1	3	—	2	3	—	—	14
Sertés	—	—	—	—	2	—	6	—	8
Ló	—	—	2	—	—	—	—	—	2
	66	15	98	121	32	25	37	11	405
Őstulok	12	1	12	4	1	2	—	2	34
Gímszarvas	1	—	—	—	—	—	—	—	3
Vaddisznó	2	—	1	—	—	—	—	—	3
	15	1	13	4	1	2	—	2	38
Harcsa	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Összesen:	81	16	112	125	33	27	37	13	444

3. táblázat. Szigetszentmiklós–Vízmű és Üdülősor 1989. Középső rézkori telepek állatcsontleletei /db/

Objektum sz.	Vm.40.	Üs.221.	225.	229.	230/A–B	234.	243.	Összesen:
Fajok								
Szarvasmarha	210	18	7	11	10	19	2	67
Juh	20	2	1	2	6	12	—	23
Kecske	1	—	—	—	—	—	—	—
Sertés	6	—	—	—	—	4	—	4
Ló	1	1	—	1	1	—	—	3
Kutya	2	—	—	1	—	—	—	1
	240	21	8	15	17	35	2	98
Őstulok	51	—	—	—	1	—	—	1
Gímszarvas	13	—	1	—	—	—	—	1
Vaddisznó	1	1	—	—	—	—	—	1
	65	1	1	—	1	—	—	3
Összesen:	305	22	9	15	18	35	2	101

4. táblázat. Szigetszentmiklós–Vízműtelep 1989. Későbronzkori teleprészlet állatcsontleletei /db/

Objektum sz.	14.	17.	17/A	29.	36.	Összesen
Fajok						
Szarvasmarha	16	16	12	—	16	60
Juh	2	19	—	—	1	22
Kecske	—	1	—	—	—	1
Sertés	1	8	3	—	2	14
Ló	—	4	—	16	28	48
Kutya	—	1	—	—	—	1
	19	49	15	16	47	146
Őstulok	4	—	—	1	—	5
Gímszarvas	1	23	—	—	1	25
Vaddisznó	—	11	—	—	—	11
Mezei nyúl	1	—	—	—	—	1
Összesen	25	83	15	17	48	188

5. táblázat. Szigetszentmiklós–Üdülősor 1988–89. Kelta telep állatcsontleletei /db/

Objektum	23.	94.	95.	96.	101.	102.	109.	116.	121.	168.	202.	223.	Össz.
Fajok													
Szarvasmarha	6	3	24	2	17	10	3	3	—	4	—	2	74
Juh	—	—	1	—	1	4	3	4	—	2	2	2	19
Kecske	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Sertés	1	—	—	—	1	1	—	—	—	—	1	—	4
Ló	—	1	8	—	—	3	—	—	—	1	—	—	13
	8	4	33	2	19	18	6	7	—	7	3	4	111
Őstulok	—	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—	1	5
Gímszarvas	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	2
Vaddisznó	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	—	—	2	—	4	—	—	—	1	—	—	1	8
Vadlúd	—	—	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7
Nyírfajd	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
Összesen	8	4	42	2	23	28	6	7	1	7	4	5	127

6. táblázat. Állatcsontok anatómiai megoszlása (db)

Faj	Szarvasmarha					Őstulok				
Lelőhely	Vm.	Vm.	Üs.	Vm.	Üs.	Vm.	Vm.	Üs.	Vm.	Üs.
Korszak	N.	R.	R.	Br.	K	N.	R.	R.	Br.	K.
szarvcsap	1	4								
frontale+szp.	3	2	1		1					
frontale	9	2		5	4					
agykoponya	10	12	2		2	1			1	
arckoponya	5		1	1	3					
mandibula	21	6	4	1	6	8	2		1	1
fog	17	3	7		7	9			1	
nyelvcsont	3									
	69	29	15	7	23	18	2		3	1
csigolya	44	62	8	2	6		17			
borda	61	40	11	22	9		2			2
	105	102	19	24	15		19			2
scapula	19	5		3	12		2			
humerus	12	12	4	1	1		1			
radius	17	3	3	1		2	4			1
ulna	6	1				1	1			
carpus	6		2				1			
metacarpus	11	2	1	4		2	1		2	
	71	23	10	9	13	5	10		2	1
pelvis	17	9	3	1	3		3			
femur	21	20	6	3	3	5	3	1		
patella	1	1					1			
tibia	19	10	4	2	5		6			
astragalus		5	1	1	1		1			
calcaneus	3	2	4	3	1	2	2			
tarsus	1		1		3	2				
metatarsus	5	9	2	7	5	1	3			
	67	56	21	17	21	10	19	1		
os. ph. I.	8		2	3						
II.	2					1	1			1
III.	5									
						1	1			1
	15		2	3						
Össz.:	327	210	67	60	74	34	51	1	5	5

Vm.– Vízműtelep, Üs.– Üdülősor, N.– neolitikum, R.– rézkor, Br.– bronzkor, K.– kelta

7. táblázat. Állatcsontok anatómiai megoszlása (db)

	KISKÉRŐDZŐK						SERTÉS				
Faj	O	C	O	O	O	O					
Lelőhely	Vm.	Vm.	Vm.	Üs.	Vm.	Üs.	Vm.	Vm.	Üs.	Vm.	Üs.
Korszak	N	N	R	R	Br	K	N	R	R	Br	K
szarvcsap			1*		1*						
frontale+											
szp.	2	3		1	1	1*					
frontale			1								
agykoponya			1	1						1	
arckoponya					1					1	
mandibula	3		1	2	2	8		3			2
fog	6	6	3	4	1						
	11	9	7	8	6	9		3		2	2
csigolya				1		1	1		2		
borda						1				6	
				1		2	1		2	6	
scapula	7		3	3			3		1		
humerus	9		1	1			2			1	1
radius	2	2	1					2		1	
metacarpus	1	1	1								
	19	3	6	4			5	2	1	2	1
pelvis					3			1			
femur	10	1	1	2	3	1					
tibia	8		4	6	10	6	1		1	2	
fibula											1
astragalus	3									1	
calcaneus											
metatarsus	2	1	3				2				
metapodium	1			2							
	24	2	8	10	16	9	1	1	1	3	1
os ph. I.											
II.					1					1	
III.							1				
					1		1			1	
Összesen:	54	14	21	23	23	20	8	6	4	14	4

O.– Ovis (juh), C.– Capra (kecske),* – kecskemaradvány (a többi mind juhmaradvány), Vm.– Vízműtelep, Üs.– Üdülősor, N.– neolitikum, R.– rézkor, Br.– bronzkor, K.– kelta

8. táblázat. Állatcsontok anatómiai megoszlása (db)

Faj	Ló						Gímszarvas				Vaddisznó
Lelőhely	Vm.	Vm.	Üs.	Vm.	Üs.	Vm.	Vm.	Üs.	Vm.	Üs.	Vm..
Korszak	N	R	R	Br	K	N	R	R	Br	K	Br
agancs							2			1	
agykoponya				2			1				
arckoponya											
mandibula				2	1				2		
fog	2		1	1	3						5
	2		1	5	4		3		2	1	5
csigolya				15			1		6		
borda				12					4		
				27			1		10		
scapula				2					2		
humerus				1	1		2				
radius							1		1		
ulna				1		1					1
carpus					1						
metacarpus							4		2		
				4	2	1	7		5		1
pelvis			1	4	3						
femur				2			1				
patella					1						
tibia					1		1				
astragalus					1				2		
calcaneus								1			
tarsus									1		
metatarsus			1	5					1		
metapodium											2
			2	11	6		2	1	4		2
os ph. I.					1				1	1	2
II.		1							1		
III.				1					2		1
		1		1	1				4	1	3
Összesen:	2	1	3	48	13	1	13	1	25	2	11

Vm.– Vízműtelep, Üs.– Üdülősor, N.– neolitikum, R.– rézkor, Br.– bronzkor, K.– kelta

9. táblázat Állatcsontméretek /mm/

SZARVCSAP	H.	Nátm.	Kátm.	Bkörm.	
Szarvasmarha					
Vm. N.	/180/	54	44	163	
	/236/	46	46	163	
Vm. R.	/40/	27	23	82	inf.
	/60/	42	40	—	
Üs. R.	/80/	49	43	145	
CVm. R.	/250/	83	64	250	
Üs. K.	/157/	56	42	156	
Juh					
Vm. N.	/10/	60	52	175	„rézjuh"
	—	—	16	—	„tőzegjuh"
Vm. Br.	/30/	38	23	100	
Kecske					
Vm. N.	250	38	28	103	„aegagrus"
	/111/	50	3	—	
Üs. K.	/50/	31	21	80	

SCAPULA	H.	Col. sz.	Ang.sz.	fac.sz.	fac.m.
Szarvasmarha					
Vm. N.	—	56	68	60	—
	—	56	68	60	50
	—	66	79	68	63
Vm. R.	—	55	71	62	54
Üs. K.	—	—	57	47	38
Juh					
Vm. Br.	—	—	28	—	—
Ló					
Vm. Br.	295	53	78	50	44

HUMERUS	H.	Psz.	Dlsz.	Dsz.	Pm.	Dlm.	Dm.
Szarvasmarha							
Vm. N.	—	—	—	85	—	—	—
Vm. R..	—	—	—	72	—	—	67
	—	—	—	80	—	—	75
	—	—	—	105	—	—	—
Juh							
Vm. N.	—	—	—	27	—	—	22
	—	—	—	36	—	—	23
Ló							
Üs. K.	—	—	—	80	—	—	80
Őstulok							
Vm. R.	—	—	—	122	—	—	105

9. táblázat (folytatás)

RADIUS	H.	Psz.	Dlsz.	Dsz.	Pm.	Dlm.	Dm		
Szarvasmarha									
Vm. N,	—	—	—	75	—	—	46		
	—	—	—	75	—	—	46		
Vm. R.	—	—	—	70	—	—	40		
	—	—	—	70	—	—	43		
Üs. R.	—	94	—	—	50	—	—		
Vm. Br.	—	—	—	75	—	—	48		
Juh									
Vm. R.	—	28	—	—	14	—	—		
Kecske									
Vm. R.	—	—	—	26	—	—	17		
Sertés									
Vm. Br.	—	29	—	—	—	—	—		
Őstulok									
Vm. N.	—	115	—	—	56	—	—		
	—	—	—	—	56	—	—		
Vm. R.	—	118	—	—	60	—	—		
	—	—	—	97	—	—	56		
Üs. K.	—	92	—	—	46	—	—		
Gímszarvas									
Vm,. R.	—	—	—	64	—	—	44		
METACARPUS									
Szarvasmarha									
Vm. N.	—	55	—	—	36	—	—		
	—	62	—	—	41	—	—		
	—	—	—	59	—	22	32		
	—	—	—	65	—	—	38		
Vm. R.	—	68	—	—	40	—	—		
	—	—	—	58	—	—	33	juv	
Üs. R.	—	59	—	—	36	—	—		
Kecske									
Vm. N.	116	—	18,5	33	—	11	15,5	Mn.	667
Őstulok									
Vm. N.	—	—	—	78	—	—	40		
Gímszarvas									
Vm. R.	—	48	—	—	35	—	—		
	—	—	—	52	—	—	33		
Vm. Br.	—	—	—	48	—	22	31		

9. táblázat (folytatás)

FEMUR										
Szarvasmarha										
Vm. N.	370	125	40	—	—	4	—	Mm.	cca.	1200
Vm. R.	—	—	—	110	—	—	13o			
	—	—	—	115	—	—	155			
Őstulok										
Vm. R.	520	—	—	138	—	56	160	Mm.	1680	
TIBIA										
Szarvasmarha										
Vm. N.	—	—	—	74	—	—	56			
Vm. R.	—	85	—	—	—	—	—			
	—	110	—	—	100	—	—			
	—	—	—	61	—	—	43			
Üs. R.	—	—	—	63	—	—	47			
Üs. K.	300	—	30	53	—	20	40	juv.	Mn.	1035
Vm. N.	—	—	—	22	—	—	18	juv.		
	—	—	—	23	—	—	17			
Vm. R.	—	—	—	24	—	—	19			
Üs. R.	—	—	—	22	—	—	18			
	—	—	—	28	—	—	22			
Vm. Br.	—	—	—	25	—	—	18			
Üs. K.	—	—	—	26	—	—	19			
Őstulok										
Vm. R.	—	—	—	83	—	—	64			
	—	—	—	90	—	—	63			
Gimszarvas										
Vm. R.	—	81	—	—	81	—	—			

METATARSUS								
Szarvasmarha								
Vm. N.	—	43	20	—	42	21	—	juv.
	—	48	—	—	50	—	—	
	—	—	—	58	—	27	35	
	—	—	—	60	—	—	33	
Vm. R.	—	48	—	—	—	—	—	
	—	—	—	52	—	24	31	
	—	—	—	55	—	27	30	
	—	—	—	55	—	24	—	
	—	—	—	66	—	30	40	
Üs. K.	—	40	21	—	38	20	—	juv.

9. táblázat. (folytatás)

Juh								
Vm. N.	—	17	—	—	18	—	—	
Ló								
Vm. Br.	—	50	30	50	45	25	—	juv.
	—	—	—	48	—	—	35	
Őstulok								
Vm. N.	—	—	—	66	—	—	38	
Vm. R.	—	68	—	—	68	—	—	
	—	72	—	—	70	—	—	
	—	—	—	72	—	35	43	
Gímszarvas								
Vm. Br.	—	—	—	41	—	21	27	
OS PHALANGIS I.								
Szarvasmarha								
Vm. N.	55	32	27	30	33	19	23	
	53	28	22	27	—	18	22	
	57	35	32	34	38	22	24	
	57	29	24	28	33	19	22	
	58	34	28	31	35	20	23	
	60	39	33	33	38	21	25	
Vm. R.	53	31	27	28	33	19	23	
	57	31	26	30	36	19	23	
Vm. Br.	—	—	16	19	—	13	17	juv.
Üs. K.	55	32	25	30	35	19	21	
Ló								
Üs. K.	81/76	661	40	50	40	22	26	
Gímszarvas								
Üs. K.	51	22	18	21	26	14	16,5	
Vaddisznó								
Vm. Br.	44	21	16	20	21	11,5	13	
	46	20	16	18	19	11	13	
OS PHALANGIS II.								
Szarvasmarha								
Vm. N.	37	28	23	24	33	24	29	
	38	31	24	26	34	25	31	
Őstulok								
Üs. K.	50	37	30	34	40	27	34	
Gímszarvas								
Vm. Br.	39	20	15	18	26	19	24	

9. táblázat (folytatás)

ASTRAGALUS	H..	Sz.	M.		
Szarvasmarha					
Vm. R.	64	43	36		
	77	57	48		
Üs. K.	59	40	32		
Juh					
Vm. N.	22,5	15	13	Mn.	510,3
	27	20	15		612,4
	28,5	19	16		646,4
Sertés					
Vm. Br.	41	23	—	Mn.	734
Őstulok					
Vm. R.	83	56	46		
Gímszarvas					
Vm. Br.	54	34	—		
	59	38	34		
CALCANEUS					
Szarvasmarha					
Vm. N.	148	53	62		
Vm. R.	148	50	58	subad.	
Üs. R.	138	45	56		
Üs. K.	—	36	48	juv.	
Őstulok					
Vm. N.	189	66	74		
Vm. R.	184	70	69		
	185	68	72		
Gímszarvas					
Üs. R.	133	48	56		
OS PHALANGIS III.					
Gímszarvas					
Vm. Br..	51	17	29		
Vaddisznó					
Vm. Br.	37	17	20		

Ára: 800 Ft